

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 20 - Sayı: 38, Aralık 2017 ♦ Volume: 20 - Issue : 38, December 2017

ISSN: 1301-5265

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1301-5265

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt: 20 - Sayı: 38, Aralık 2017 ♦ Volume: 20 - Issue : 38, December 2017

ISSN: 1301-5265

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 20 - Sayı: 38, Aralık 2017

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute

Volume: 20 - Issue: 38, December 2017

ISSN: 1301-5265

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Aralık 2017 Cilt: 20 Sayı: 38

SAHİBİ / Owner

Balikesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balikesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR

EDİTÖRLER / Editors

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN

Yazı İşleri / Editor in Chief

Doç. Dr. Bayram ŞAHİN

Sekreteryası / Secretary

İbrahim Halil KAZOĞLU

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence Address

Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balikesir Üniversitesi Rektörlüğü,
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbedergi@balikesir.edu.tr

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin AKAY (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Tamer BOLAT (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Şenol ÇELİK (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah KÖSE (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma 17 Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPEÇİ (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Fahri ÇAKI (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balikesir Üniversitesi)

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE

December 2017 Volume: 20 Issue: 38

YAYIN KURULU / Editorial Board

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram ŞAHİN (Balikesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (Balikesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Cem KIRANKABEŞ (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KÖÇ (Balikesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balikesir Üniversitesi)

SOBED KURUMSAL

Balikesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayımlanan
ulusal hakemli bir dergidir.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ULAKBİM

Ebscohost
Index Copernicus
Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)
Türk Eğitim İndeksi
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)
Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

CORPORATE IDENTITY

Balikesir University The Journal of Social Sciences
Institute is a scientific refereed national journal which
is published twice a year.

ABSTRACTED AND INDEXED IN FOLLOWING INDEXES

ULAKBİM

Ebscohost
Index Copernicus
Academic Resource Index (ResearchBib)
Türk Eğitim İndeksi
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)
Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

BASKI HAZIRLIK: Detay Yayıncılık, Adakale Sokak No: 14/1-5 Kızılay-Ankara 312.434 0949, e-posta: detayyay@gmail.com

BASKI/ÇİLT: Bizim Büro Matbaacılık ve Basimevi, 1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1 İskitler-Ankara

Tel: (0312) 229 9928, Sertifika No: 26649

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Ayla OKTAY (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Esra S. DEĞERLİ (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk TANRIVERDİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya AYTEMİZ SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap NAZLI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. A. Niyazi ÖZKER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper ÇILTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Birol ERKAN (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan KUTUKIZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Elbeyi PELİT (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim ERDEMİR (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. İlkay DİLBER (Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal Oğuz ER (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat DOĞDUBAY (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YEŞİLTAS (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün AVCI (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya İnci BOLAT (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem KÖROĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Pınar GÜZEL (Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Resul AY (Hacettepe Üniversitesi)

REFEREES OF THIS ISSUE*

Doç. Dr. Rüştü YAYAR (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenol DOST (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Uğur GÜRGAN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Vesile OKTAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zekeriya GÖKTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeki ÇEVİK (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyde Güneş YAĞCI (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alpay AKŞİN (Amasya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alper UZUN (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Derya Ç. AKTAN (Hacettepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Evrim ALTUK ÖZDEN (Trakya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih YAVUZ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fethi KAYALAR (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Filiz ERYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gülay Özdemir YILMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖNAL (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖZÇELİK (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hatice KARAÇANTA (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İ. Hakan KARATAŞ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Meltem ÇELİKTAŞ ETKİ (Hacettepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Meryem FİLİZ BAŞTÜRK (Uludağ Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat AKSU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKKAYA (Adnan Menderes Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÇANDIR (Celal Bayar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ALKAN GÜNAY (Uludağ Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oya KORKMAZ (Mersin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömür DEMİNER (Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özcan ZORLU (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Pınar FEDAKAR (Ege Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ş. Okan MERCAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR / *PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS*

EVALUATION OF MENTAL WELL-BEING AND GENERAL HEALTH POINTS OF ATHLETES 1

Spor Yapan Bireylerin Genel Sağlık Durumları ile Mental İyi Oluşlarının Değerlendirilmesi

Neslihan LÖK

EĞİTİM BİLİMLERİ / *EDUCATIONAL SCIENCES*

ÜST-DÜZEY KİŞİLİK FAKTÖRLERİ VE YAŞAMDA ANLAM: TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARIN ARACI ROLÜ 11

Higher-Order Personality and Meaning in Life: Examination the Role of Basic Psychological Needs with Structural Equation Modeling

Nur DEMİRBAŞ ÇELİK, Esra İŞMEN GAZİOĞLU

ALANA ÖZGÜ HİZMETİÇİ EĞİTİMLERİN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ETKİLEŞİMLİ TAHTA KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ 33

The Effects of Field Specific In-service Training on the Attitudes of Mathematics Teachers to the Utilization of Interactive Board

Hülya GÜR, Mevhibe KOBAK DEMİR

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ZİHNİNDEKİ BİLİM İNSANI 49

Scientist in The Mind of Secondary School Students

Gonca HARMAN, Renan ŞEKER

ÖĞRETMEN GÖZÜYLE ÇOCUK DOSTU OKUL 79

Child Friendly School from Teacher's Perspective

Aydan ORDU, Fatma ÇOBANOĞLU, Zeynep AYVAZ-TUNCEL

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- KISA VADELİ YABANCI SERMAYE AKIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**..... 97
Short-Term Foreign Capital Flows and Economic Growth: An Investigation on Emerging Market Economies
Ömer Faruk BİÇEN
- İSTİSMARCI YÖNETİM VE TÜKENMİŞLİK: LİDER-ÜYE ETKİLEŞİMİ VE GÜÇ MESAFESİNİN DÜZENLEYİCİ ETKİSİ**..... 123
Abusive Supervision and Burnout: The Moderating Effects of Leader-Member Exchange and Power Distance
Oya İnci BOLAT, Tamer BOLAT, Oya SEYMEN, Murad YÜKSEL
- TÜRKİYE'NİN KAMU SEKTÖRÜ BORÇ TRENDİNİN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**..... 163
Investigation and Evaluation of Turkey's Public Sector Debt Trend
Sami BUHUR
- FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN EURO AREA AND EMERGING -DEVELOPING EUROPE**..... 179
Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Euro Bölgesi ve Gelişmekte Olan Avrupa Ülkeleri Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz
Filiz ERATAŞ SÖNMEZ, Yağmur SAĞLAM

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- İŞLETME DEĞERİ İLE FİNANSAL ORANLAR ARASINDA İLİŞKİ VAR MI? BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA**..... 203
Is There a Relationship Between Firm Value and Financial Ratios? An Application in Borsa Istanbul
Sevinç GÜLER ÖZÇALIK, Sinan AYTEKİN

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ KATILIM BANKALARININ FİNANSAL İSTİKRARININ STRES TESTİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ**..... 215
In Turkish Banking Sector Participant Banks Financial Stability Analysis with Stress Testing
Şakir SAKARYA, Hilmi Tunahan AKKUŞ

- TÜRK İMALAT SANAYİ SERMAYE STOKU TAHMİNİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: 2003-2015**..... 235
A Study on the Estimation of Capital Stock in Turkish Manufacturing Industry: 2003-2015
Bedriye TUNÇSİPER, Tuğçe UYGURTÜRK GAZEL

- SWARA VE WASPAS YÖNTEMLERİ İLE SUNUCU SEÇİMİ** 253
Server Selection with SWARA and WASPAS Methods
Hakan YURDOĞLU, Nilfen KUNDAKCI

TARİH / HISTORY

- I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN İLK ÜÇ AYINDA TÜRK SİYASAL HAYATI VE MECLİSTE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİSİ**..... 271
The Turkish Political Life in the First Three Months of I. Nationalist Front Government and the Relationship between the Government and the Opposition in the National Assembly of Turkey
Yasin COŞKUN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TARİH / HISTORY

AKŞAM VE VAKİT GAZETELERİ HABERCİLİĞİNDE İSPANYA'DA
II. CUMHURİYETİN İLÂNI MESELESİ (14 NİSAN 1931) 299
*The Issue of the Second Proclamation of the Republic in Spain
in the Journalism of Akşam and Vakit (April 14, 1931)*

Erdem KARACA

“SÛR-I HÜMAYUN” DEFTERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SARAY
DÜĞÜNLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME..... 327
*An Evaluation of the 19th Century Palace Feasts Based on
“Sûr-ı Hümayun” Notebook*

Serap SUNAY

DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE

ATÇALI KEL MEHMET EFE'NİN YER ALDIĞI BİYOGRAFİK
ROMANLAR İLE KELOĞLAN MASALLARI ARASINDA BULUNAN
ORTAK UNSURLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 343
*An Analysis on The Common Feature between The Keloglan Tales
with The Biographical Novels Where Atcali Kel Mehmet Efe Takes Place*

Betül ÖZTOPRAK

INTERTEXTUAL TRANSFORMATION OF A FAIRY TALE
FROM SLEEPING BEAUTY TO MALEFICENT 371
Bir Peri Masalının Metinlerarası Dönüşümü Uyuyan Güzel'den Malefiz'e

Ayşe Melda ÜNER

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TURİZM / TOURISM

**MARKALAŞMA AÇISINDAN CUNDA ADASI'NIN
DESTİNASYON KİŞİLİĞİNİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA ..383**

*A Study on the Determination of the Destination Personality
of Cunda Island with Regard to Branding*

Lütfi ATAY, Oğuzhan DÜLGAROĞLU

**KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE
TURİST REHBERLERİNİN ROLÜNE İLİŞKİN TURİST ALGISI 397**

*The Perceptions of Tourists Regarding the Role of Tourist Guides on
Sustainability of Cultural and Natural Heritage*

Gizem ÇAPAR, Uysal YENİPİNAR

**TÜRKLERİN GIDA TERCİHLERİNDE ETKİLİ OLAN
MOTİVASYONLARIN BELİRLENMESİ.....425**

Determination of Effective Motivations in Turks Food Preferences

Göksel Kemal GİRĞİN, Berna KARAKAŞ

**TURİZMDE MOBİL PAZARLAMA: TURİSTLERİN MOBİL
PAZARLAMA UYGULAMALARINA KARŞI TUTUMLARI 449**

*Mobile Marketing in Tourism: Tourists' Attitudes Towards Mobile
Marketing Applications*

Burhan KILIÇ, Nisan YOZUKMAZ, Faruk YÜKSEL, Hatice BİLİCİ

**İSTANBUL'DAKİ TURİSTİK OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞAN
İŞ GÖRENLERİN ÖRGÜTSEL UYUMSUZLUK NEDENLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....473**

*An Investigation of Organizational Incompatibility Causes
of Employees Working in Hotel Businesses Operating in İstanbul*

Lütfi Mustafa ŞEN, Burhanettin ZENGİN, Ümit ŞENGEL

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TURİZM / TOURISM

- ZİYARETÇİLERİN DESTİNASYON İMAJI ALGILARININ
ETKİNLİKLERE KATILIMA ETKİSİ: ÇANAKKALE
BİSİKLET TURU ÖRNEĞİ..... 497

*The Impact of Visitor's Destination Image Perceptions on Participation
in Events: The Case of Çanakkale Bicycle Tour*

Hacı Mehmet YILDIRIM, Buket BULUK, Lütfi ATAY

- TELEVİZYONDA YAYINLANAN GASTRONOMİ KONULU GEZİ
PROGRAMLARININ DAVRANIŞSAL TATMA NİYETİNE ETKİSİ 521

*The Effect of Gastronomy-Travel Based Tv Programs on Behavioral
Intention of Tasting*

Hakan YILMAZ, Pınar ŞENEL

YABANCI DİL / FOREIGN LANGUAGE

- CHRISTOPH RANSMAYR'İN "MORBUS KİTAHARA" ADLI
ESERİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN VE BİREYSEL ÇÖKÜŞÜN
EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ 545

*A Literature-Sociological Study of The Social Change and The Individual
Downfall in Chrystoph Ransmay's Novel "Morbus Kitahara"*

Emel GÖKGÖZOĞLU

- PROBLEMS FACED BY PRE-SERVICE ENGLISH LANGUAGE
TEACHERS IN WRITING RESEARCH PAPERS 561

*Hizmet Öncesi İngilizce Öğretmenlerinin Araştırma Makalesi Yazımında
Karşılaştıkları Problemler*

Ali KARAKAŞ, Sibel TOKSÖZ, İsmet TOKSÖZ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

YABANCI DİL / FOREIGN LANGUAGE

AN EVALUATION OF PRAGMATIC COMPETENCE AND ITS
TEACHING FROM THE PERSPECTIVES OF FACULTY MEMBERS
AND STUDENTS AT TERTIARY LEVEL 589

*Üniversite Düzeyinde Akademisyen ve Öğrencilerin Bakış Açısıyla
Edimbilimsel Yetenek ve Öğretiminin Değerlendirilmesi*

Ayşegül TAKKAÇ TULGAR, Oktay YAĞIZ, Turgay HAN

EVALUATION OF MENTAL WELL-BEING AND GENERAL HEALTH POINTS OF ATHLETES

Spor Yapan Bireylerin Genel Sağlık Durumları ile Mental İyi Oluşlarının Değerlendirilmesi

Gönderim Tarihi: 18.10.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Neslihan LÖK*

ABSTRACT: The aim of this study was to evaluate the general health status and mental well being of the sports individuals. Research type is descriptive relational. The study's universe was included in the sampling of all individuals who had included a programmed athlete and who agreed to participate in the study using random sampling method. 67 athletes who agreed to participate in the survey have formed a sample. Sociodemographic information form, General Health Questionnaire and Mental Well-Being Scale were used to collect data. The data were collected in the classroom environment after the course in which the athletes were collectively trained. Participants' mean scores from the general health questionnaire were $2,47 \pm 0,91$ and mean scores from the mental wellbeing scale were $51,31 \pm 8,42$. When the relationship between participants' general health questionnaire and mental well-being score averages were examined, it was found that there was a strong correlation in the positive direction ($r = -0,742$, $p = 0,08$). In line with the results of this research; men, secondary school graduates, and those who are engaged in sports for 1-4 years have taken place in the risk group in terms of general health and mental well being. Individuals' overall health point averages were also found to increase mental well-being. When the athletes from the mental side feel good they are generally well aware of their health.

Keywords: Mental Well-Being, General Health, Sports.

ÖZ: Spor yapan bireylerin genel sağlık durumları ile mental iyi oluşlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma tanımlayıcı ilişkisel türdedir. Araştırmanın evrenini bir programa dahil edilen sporcular oluşturmuş ve gelişigüzel örnekleme yöntemi kullanılarak araştırmaya katılmayı kabul eden tüm bireyler örnekleme dahil edilmiştir. Araştırmayı katılmayı kabul eden 67 sporcu örnekleme oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi/Hemşirelik Bölümü/Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, neslihanlok@selcuk.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1568-9659

sosyodemografik bilgi formu, Genel Sağlık Anketi ve Mental İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Veriler sporcuların toplu olarak eğitim aldıkları kurs sonrası sınıf ortamında toplanmıştır. Katılımcıların genel sağlık anketinden aldıkları puan ortalamaları $2,47 \pm 0,91$, mental iyi oluş ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ise $51,31 \pm 8,42$ 'dir. Katılımcıların Genel Sağlık Anketi ve Mental İyi Oluş Ölçeği puan ortalamaları arasındaki ilişki incelendiğinde, pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -0,742$, $p = 0,08$). Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda; erkekler, ortaöğretim mezunları ve 1-4 yıl arası süredir spor yapanlar genel sağlık ve mental iyi oluş açısından risk grubunda yer almıştır. Bireylerin genel sağlık puan ortalamaları arttıkça mental iyi oluşlarının da arttığı görülmüştür. Mental yönden sporcular kendilerini iyi hissettiklerinde genel olarak sağlığını da iyi algılayacakları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mental İyi Oluş, Genel Sağlık, Spor.

INTRODUCTION

According to the World Health Organization, health is considered good form in all physical, mental and social dimensions and has not changed since 1958 (World Health Organization, 2003). A sport contributes to the physical, emotional and social development of people and has positive effects on healthy life (Çebi et al., 1986; Şahin et al. 2017a). At the same time, the importance of athletes has been revealed with the evaluation of leisure time, self-confidence, socialization and solidarity, as well as exploring the role of physical and mental health in the development (Sahin et al., 2012; Lök and Bademli, 2016; Lök and Lök, 2016).

Physical inactivity increases in the prevalence of obesity and physical inactivity. Inadequate physical activity is associated with diseases such as coronary heart disease, diabetes, and osteoporosis. Lifelong regular physical activity is important for physical and mental health (Eime et al., 2015; Şahin et al., 2017b; Lök and Lök, 2016; Lök et al., 2017, Lok et al. 2017). Sports are one of the physical activities that can contribute to health (Khan et al., 2012). In the literature review by Penedo and Dahn, (2005), most studies in the literature suggest that regular sport has a positive impact on physical health and increases quality of life.

In recent years, there has been an increase in studies on the development of sports mental health and factors affecting mental health. Increasing self-esteem (Ekinçi et al., 2014), increasing assertiveness (Bademli, 2017; Gacar and Yanlıç, 2012; Korkmaz, 2007; Şahin et al., 2017c), increasing participation in sports activities (Öztürk et al., 2011) Inan, 2010) has been shown to reduce the level of anxiety (Petruzzello 1991) and to be protective against depression (Babiss and Gangwisch, 2009; Sahin et al., 2017a; Sahin et al., 2017b). Stanton et al., (2014)

reported that there was a large number of studies indicating that participation in long-term physical activity prevented depression. Sport is an important variable in terms of physical and mental health. For this reason, it is important to evaluate the general health status and the mental health status of the active sportsmen. In this study which is planned for this purpose, the general health status and mental well being of the active sportsmen were evaluated.

MATERIAL AND METHODS

Research is planned in a descriptive relational type. The study's universe was included in a sample of all the individuals who participated in the study, including a programmer who included a programmer and who did not go to the sample selection method. 67 athletes who agreed to participate in the survey have formed a sample. Sociodemographic information form, General Health Questionnaire and Mental Well-Being Scale were used to collect data. The data were collected in a post-training classroom environment where athletes were collectively trained.

General Health Questionnaire-12: Validity and reliability study for our country The form made by Kılıç (1996) is used to find psychiatric cases in community screenings. General Health Questionnaire was developed by David Goldberg (1970) to identify acute mental illnesses that are common in the community. It is stated that it can be used safely in the detection of non-psychotic depression and anxiety symptoms, it is not recommended to use it in the detection of psychotic and manic patients and chronic psychiatric patients. The scale, which aims to determine whether the patients are completing themselves and whether they are generally mental disorders, is used to screen for mental illnesses that have occurred in the last weeks in patients who have applied to a health institution with a health problem. There are 12,28,30 and 60 questions. Each question is queried and queried in the last few weeks ("never, ever, often, often," ever), these four columns are coded as 0,1,2,3 by the responder, or responses read aloud by the practitioner It is coded. Individuals who score above "5" are identified as mentally ill (anxiety and depression). Those who score less than 2 points on the scale are low, those who score 2-3 points are medium, and those who score 4 or more are grouped as high scores. It is accepted as a cut-off point of 2 points in case determination by GSA-12. It is considered that general health is better as the total score from the scale decreases. The method called GHQ type scoring used in the evaluation of General Health Questionnaire was used in the scores. Accordingly, the first two columns are scored 0, and the last two columns are scored 1 (Kılıç, 1996). In our study, cronbach alpha value was calculated as 0.83.

The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale: Tennant et al. (2007) were developed to measure the mental well-being of individuals living in the UK. The Mental Well-Being is composed of 14 items and deals with the positive mental health of individuals, including psychological well-being and subjective well-being. Scale is in Likert type of 5 and it is taken at least 14 and maximum 70 points from the scale. Your score is scored (1 = not at all, 2 = not agreeing, 3 = somewhat agreeing, 4 = agreeing, 5 = fully agreeing). All the things you measure are positive. It is accepted that the score taken from the scale increases in the case of residual goodness. The reliability of your scale was studied with 16 and older individuals. Cronbach's Alfa internal consistency reliability coefficient was 0.92, which was adapted to Turkish by Chalcedan (2015), validity and reliability scale (Chalced, 2015). In our study, cronbach alpha value was calculated as 0.79.

Collection of data

The data of this study were collected from active sporting individuals. It was started after the ethics approval for the search. At the time of data collection, the sportsmen who accepted to participate in the survey were informed by the researchers that the form was signed and the form was signed by those who agreed to participate in the investigation by providing the meaning of the purpose and extent of the research. Before the forms to be used in the research were given, necessary explanations were made orally and care was taken to create a silent environment with little stimulation during application.

Evaluation of Data

After the data were collected, the option that each individual indicated for each item on the scales was entered into the SPSS program by the researchers and the total scores of the individuals from the scales were calculated. The Kolmogorov Smirnov test, in which the data fit the normal distribution, was tested and the data showed a normal distribution. In the evaluation of demographic data of the study, number and percentage distributions, t test to assess the relationship between socio demographic characteristics and Stress Relief Scale, and correlation analysis to evaluate the relationship between two scales. The results were assessed at 95% confidence interval and $p < 0.05$ significance level.

Limitations of the Study

This research; Taekwondo is limited to those who come to the course program for training, who are open to communication and who agree to participate in the survey.

RESULTS

Table 1. Participants' distribution of points averages from scales

Variables	Min-Max	Mean±SD
GHQ	38-64	2,47±0,91
MWB	1-6	51,31±8,42

When the socio-demographic characteristics of the participants and the general health questionnaire points were examined, it was found that women ($2,32 \pm 0,81$), bachelors ($1,45 \pm 0,88$) and those who were engaged in sports for 5 years or longer ($1,40 \pm 0,42$) were found to be better and the difference was statistically significant ($p < 0,05$). It is statistically insignificant ($p > 0,05$) that the difference between the general health point averages ($2,41 \pm 1,00$) of university graduates is better than the secondary school graduates. When the participants' socio-demographic characteristics and mental well-being averages were examined, it was found that women ($52,37 \pm 8,28$), bachelors ($54,60 \pm 7,92$) were found to be better and the difference was statistically significant ($p < 0,05$). The difference between the mean scores of mental well-being of university graduates ($52,05 \pm 8,93$) is better than that of secondary education graduates is statistically insignificant ($p > 0,05$) (Table 2).

Table 2. Distribution of Participants' Socio-Demographic Characteristics, General Health Questionnaire and Mental Well-being Scale Score Averages

	GHQ	MWB
Gender		
Female	2,32±0,81	52,37±8,28
Male	2,63±0,99	50,22±8,54
t	t=1,095	t=1,478
p	p=0.01*	p=0.02*
Mariatal Status		
Married	3,49±0,93	50,07±8,34
Not married	1,45±0,88	54,60±7,92
t	t=0,168	t=-2,094
p	p=0,01	p=0,02*
Education		
Secondary	2,52±0,98	50,00±6,24
University	2,41±1,00	52,05±8,93
t	t=-0,391	t=0,903
p	p=0,12	p=0,74
Duration of sports		
1-4 years	3,48±0,93	47,27±8,46
5 and over	1,40±0,42	55,80±4,87
t	t=-0,200	t=0,132
p	p=0,01*	p=0,04*

p<0,05

When the relationship between participants' general health questionnaire and mental well-being score averages were examined, it was found that there was a strong correlation in the positive direction ($r = 0,742$, $p = 0,08$). Individuals' overall health point averages were also found to have increased residual mental well-being (Table 3).

Table 3. Relationship between participants' general health questionnaire and mental well-being score averages

	MWB	GHQ
MWB	1,00	
GHQ	$r=0,742$ $p=0,08^*$	1,00

DISCUSSION

The present findings suggest the effects of active sport on general health and mental health for non-clinical populations. Findings from the study show that the general health status of those who are engaged in sports for 5 years or longer is significantly better than those who play sports for 1-4 years. This finding can be explained as a positive effect of regular and long-term sports on general health and mental health. Regular and effective exercise programs are important and one of the most economical ways to protect against disease and supportive care. Positive effects of regular physical exercise on health are revealed during studies. Penedo and Dahn (2005) state that exercise, physical activity and physical-activity interventions have beneficial effects across physical and mental-health outcomes.

Regular sport may have similar positive effects for clinical and non-clinical populations. studies have shown that regular exercise is positively affecting individuals with mental health problems such as depression and anxiety (Johnson, 1997; Ucaktan et al., 2004; Karacabey, 2005; Bademli and Lök, 2017; Bademli et al., 2017). In a study conducted by Callaghan (2004) found that exercise improves mental health and well-being, reduces depression and anxiety and enhances cognitive functioning. Regular physical exercise is an outstanding opportunity for patients who have a mental and physical health problems (Knapien et al., 2015). In the meta-analysis study conducted by Rebar et al., (2015), similarly, it provides evidence that physical activity reduces depression by a medium amount and anxiety by a small amount in non-clinical populations. Findings from this study show that active men are at risk for mental well-being compared to women who are active sportsmen. In the study conducted by Hosseini and Besharat, (2010), there was no difference between male and female mental well-being.

CONCLUSION

In another study, in contrast to our work, Female athletes become more anxious and tense, and more emotion-focused coping strategies, than male athletes. This can be explained by cultural differences. Possible differences that can be produced in sports such as psychological endurance, life satisfaction, happiness, other positive mental health variables such as life purpose can also be tested.

REFERENCES

- Babiss, L. A. and Gangwisch, J. E. (2009). Sports participation as a protective factor against depression and suicidal ideation in adolescents as mediated by self-esteem and social support. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 30(5), 376-384.
- Bademli K. Anxiety and Depression in Caregivers of Chronic Mental Illness, *Journal of Depression and Anxiety*, 2017;6:1.
- Bademli, K. and Lök, N. (2017). Help Seeking Behaviors in Chronic Mental Diseases. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler-Current Approaches in Psychiatry*, 9(2), 136-146.
- Bademli, K., Lök, N., and Kılıc, A. K. (2017). Relationship Between Caregiving Burden and Anger Level in Primary Caregivers of Individuals With Chronic Mental Illness. *Archives of psychiatric nursing*, 31(3), 263-268..
- Callaghan, P. (2004). Exercise: a neglected intervention in mental health care?. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 11(4), 476-483.
- Çebi, M., Yamak, B., and Öztürk, M. (2016). 11-14 Yaş Çağındaki Çocukların Spor Yapma Alışkanlığının Duygu Kontrolü Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 468-482.
- Eime, R. M., Sawyer, N., Harvey, J. T., Casey, M. M., Westerbeek, H., and Payne, W. R. (2015). Integrating public health and sport management: sport participation trends 2001–2010. *Sport management review*, 18(2), 207-217.
- Ekinci, N. E., Özdilek, Ç., Deryahanoğlu, G., and Üstün, Ü. D. (2014). Spor yapan lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 36-42.
- Gacar, A., and Yanlıç, N. (2012). 13-17 Yaş Ergen Hentbolcuların Benlik Saygısı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Spor Ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 3(2).
- Hosseini, S. A., and Besharat, M. A. (2010). Relation of resilience whit sport achievement and mental health in a sample of athletes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 633-638.
- Inan, T. (2010). Relationship Between Physical Activity Level And Assertiveness Score Of Students Studying At The School Of Physical Education And Sports. *Sport Sciences*, 5(3), 218-226.
- Johnson, U. (1997). Coping strategies among long-term injured competitive athletes: a study of 81 men and women in team and individual sports. *Scand J Med Sci Sports*. 7(6):367–72.

- Karacabey, K. (2005). Effect of regular exercise on health and disease. *Neuro Endocrinol Lett*, 26(5).
- Khan, K. M., Thompson, A. M., Blair, S. N., Sallis, J. F., Powell, K. E., Bull, F. C., and Bauman, A. E. (2012). Sport and exercise as contributors to the health of nations. *The Lancet*, 380(9836), 59-64.
- Knapen, J., Vancampfort, D., Moriën, Y., and Marchal, Y. (2015). Exercise therapy improves both mental and physical health in patients with major depression. *Disability and rehabilitation*, 37(16), 1490-1495.
- Lok, N., Lok, S. and Canbaz, M. (2017). The effect of physical activity on depressive symptoms and quality of life among elderly nursing home residents: Randomized controlled trial. *Archives of gerontology and geriatrics*, 70, 92-98.
- Lök, N. and Bademli, K. (2016). Effectiveness of Music Therapy in Alzheimer Patients: Systematic Review. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar-Current Approaches in Psychiatry*, 8(3), 266-274.
- Lök, N., & Bademli, K. (2017). Pilot testing of the "First You Should Get Stronger" program among caregivers of older adults with dementia. *Archives of gerontology and geriatrics*, 68, 84-89.
- Lök, S. and Lök, N. (2015). Physical Activity and Exercise in Dementia. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar-Current Approaches in Psychiatry*, 7(3), 289-294.
- Lök, S. and Lök, N. (2016). Kronik Psikiyatri Hastalarına Uygulanan Fiziksel Egsersiz Programlarının Etkinliği: Sistematik Derleme. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, 8(4).
- Ocaktan, M. E., Özdemir, O., and Akdur, R. (2004). Birinci Basamakta Ruh Sağlığı Hizmetleri. *Kriz dergisi*, 12(2), 63-73.
- Öztürk, Ö. T., Soytürk, M., Ada, E. N. D., and Çamlıyer, H. (2011). Üniversite Takımlarında Sporcu Olan Öğrencilerle Spor Yapmayan Öğrencilerin İletişim Becerisi Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 22(2), 43-53.
- Penedo, F. J., and Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current opinion in psychiatry*, 18(2), 189-193.
- Penedo, F. J., and Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current opinion in psychiatry*, 18(2), 189-193.

- Petruzzello, S. J., Landers, D. M., Hatfield, B. D., Kubitz, K. A., and Salazar, W. (1991). A meta-analysis on the anxiety-reducing effects of acute and chronic exercise. *Sports medicine*, 11(3), 143-182.
- Rebar, A. L., Stanton, R., Geard, D., Short, C., Duncan, M. J., and Vandelanotte, C. (2015). A meta-meta-analysis of the effect of physical activity on depression and anxiety in non-clinical adult populations. *Health psychology review*, 9(3), 366-378.
- Sahin M, Sagırkaya A, Lok N, Bademli K , Büyükergin A, Lok S. Effects Of Sports In Adult Daughter Stressing Styles. *Science, Movement and Health*, Vol. XVII, ISSUE 2 Supplement, 2017 September 2017, 17 (2, Supplement): 475-479.
- Sahin M, Sagırkaya A, Lok N, Bademli K, Tav KH, Lok S. Evaluation Of Relationship Between Resilience And Physical Activity Levels Of National Sports. *Science, Movement and Health*, Vol. XVII, ISSUE 2 Supplement, 2017 September 2017, 17 (2, Supplement): 470-474.
- Stanton, R., Happell, B., and Reaburn, P. (2014). The mental health benefits of regular physical activity, and its role in preventing future depressive illness. *Nursing: Research and Reviews*, 4, 45-53.
- Şahin, M., Yetim, A. A., and Çelik, A. (2012). Psikolojik sağlamlığın gelişiminde koruyucu bir faktör olarak spor ve fiziksel aktivite. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 373-380.
- World Health Organization (2003). WHO definition of health, <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>.

ÜST-DÜZEY KİŞİLİK FAKTÖRLERİ VE YAŞAMDA ANLAM: TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARIN ARACI ROLÜ

Higher-Order Personality and Meaning in Life: Examination the Role of Basic Psychological Needs with Structural Equation Modeling

Gönderim Tarihi: 29.09.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Nur DEMİRBAŞ ÇELİK*
Esra İŞMEN GAZİOĞLU**

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, üst-düzey kişilik faktörleri ile yaşamda anlam arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların aracılık rolünün test edilmesidir. Bu çalışmaya önerilen yapısal eşitlik modellemesinin test edilmesi amacıyla 360 lise öğrencisi katılmıştır. Verilerin toplanmasında Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Yaşamda Anlam Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20 ve LISREL 8.80 istatistik programları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin üst-düzey kişilik yapıları ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Lise öğrencilerinin üst-düzey kişilik yapıları ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü yoktur. Ancak esneklik ve yaşamda anlam arayışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu model her iki cinsiyet grubunda da aynı şekilde geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: Beş Faktör Kişilik Modeli, Durağanlık, Esneklik, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Yaşamda Anlam.

ABSTRACT: The purpose of this study is to test the role of mediating effects of basic psychological needs in the relationship between higher-order personality factors and the meaning in life. In the study, 360 high school students participated to study for testing the proposed structural equation modeling. In order to gather data, Big Five Inventory, Basic Psychological Need Satisfaction Scale and the Meaning in Life Questionnaire were used. The data were analyzed by using SPSS 20 and LISREL 8.80 statistical programs. The results

* Yrd. Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, nur.celik@alanya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7920-4361

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Bölüm/ Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ismen@istanbul.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1293-5183

revealed that satisfaction of basic psychological needs fully mediated the relationship between higher-order personality factors and presence of the meaning in life in high school students. The satisfaction of basic psychological needs does not have an intermediary role in the relationship between higher-order personality factors and search of meaning in life in high school students. However, the results also showed there is a significant positive relationship between plasticity and search of meaning in life. The model does not differ significantly according to gender.

Keywords: Five Factor Personality Model, Stability, Plasticity, Basic Psychological Needs, Meaning in Life.

GİRİŞ

Psikoloji tarihi incelendiğinde kişiliğin tanımının, kişiliğin dinamikleri ve kişilik gelişiminin en temel çalışma alanlarından biri olduğu görülmektedir. Tüm psikolojik yaklaşımlar kişilik kavramını, kendi yaklaşımları doğrultusunda farklı yönleriyle incelemişlerdir. Bu yaklaşımlardan biri olan ayırıcı kişilik özellik yaklaşımı, bireysel farklılıkları etmenlere (traitlere) ayırarak açıklamıştır. Etmene dayalı yaklaşımlar içinde en sık kullanılan yaklaşım Büyük Beşli ya da Beş Faktör Yaklaşımı/Modeli olarak kavramsallaştırılan modeldir. Beş Faktör Yaklaşımı, “dışadönüklük, uyum, öz-denetim, nörotisizm ve gelişime açıklık” etmenlerinden oluşmaktadır (Costa ve McCrae, 1985; Digman, 1990; Goldberg, 1993). Dışadönüklük; coşkulu, girişken ve sosyal kişileri, uyum; şefkatli, nazik, yumuşak başlı, özgeci kişileri, öz-denetim; çalışkan, kararlı, düzenli, kurallara bağlı kişileri, gelişime açıklık; değişime, yeniliğe açık ve entelektüel ilgisi yüksek kişileri tanımlamaktadır. Nörotisizm ise; kaygılı, kendine güvenmeyen, duygusal olarak değişken kişileri ifade etmektedir. Nörotisizm etmenin karşıtı olan etmen ise “duygusal tutarlılık” olarak adlandırılmıştır. Duygusal tutarlılık, sakin, rahat ve duygusal olarak dengeli kişileri nitelendirmektedir. Yapılan araştırmalar (Digman, 1997; DeYoung vd., 2002) beş faktörün aslında birbirinden tamamen bağımsız yapılar olmadığını, bunun yerine daha “üst-düzye faktörler (higher-order factors)” şeklinde adlandırılan yapıda birleştiğini göstermiştir. İlk olarak Digman (1997) kapsamlı bir çalışma sonunda bu beşlinin Faktör Alfa (α) ve Faktör Beta (β) olarak tanımladığı iki üst düzey faktörle temsil edilebileceğini söylemiştir. Faktör Alfa (α), uyum, öz-denetim ve düşük nörotisizm; faktör Beta (β), dışadönüklük ve gelişime açıklık etmenlerinden oluşmaktadır. Bu yaklaşımda faktör alfa (α), sosyalleşme sürecini ifade ederken faktör beta (β), kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme (Maslow, 1965) ile ilişkilendirilmiştir. DeYoung vd. (2002) biyolojik temelleri

de dikkate alarak gerçekleştirdikleri bir dizi çalışma sonunda, üst-düzye faktör yapısını doğrulamışlardır. Bu çalışma sonucunda, alfa faktörü “durağanlık (stability)”, beta faktörü “esneklik (plasticity)” olarak kavramsallaştırılmıştır. Durağan kişiler sosyal açıdan uyumlu, esnek kişiler yeni fikir ve durumlara açık bireyler olarak tanımlanmaktadır. Durağanlık, psikanalitik yaklaşımın ego-kontrolü ve davranışçı yaklaşımın sosyalleşme kavramıyla, esneklik ise, insancıl yaklaşımın kendini gerçekleştirme kavramı ile özdeşleştirilmiştir (De-Young vd., 2002; Chang vd. 2012). Ayrıca farklı kültürlerde yapılan araştırmalar, bu üst-düzye yapının yalnızca Amerikan kültürüne özgü olmadığını göstermektedir (Vecchione vd., 2011; Şimşek vd. 2012). Şimşek vd. (2012) Türk ve Alman kültürüyle gerçekleştirdikleri araştırmada, durağanlık ve esneklik üst-düzye faktörlerinin Türk kültüründe de geçerli bir model olduğu kanıtlanmıştır. Bir başka çalışma sonucunda, üst-düzye kişilik yapısı ve iyi oluş arasındaki ilişkinin temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması aracılığıyla sağlandığı bulunmuştur (Şimşek ve Koydemir, 2012).

Temel psikolojik ihtiyaçlar, bir motivasyon kuramı olan Öz-Belirleme Kuramı (ÖBK)’nin içerisinde yer almaktadır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000a). Bu kurama göre öz-belirleme, kişinin eyleme geçmesi için güdülenmesi, eylemlerini kendisinin başlatması, sorumluluk üstlenmesi ve özerk karar vermesi olarak tanımlanmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). ÖBK’na göre, insanlar eyleme geçmek için doğuştan getirdikleri içsel bir güdüyle dünyaya gelirler. Ancak, insanların her zaman içsel motivasyonla hareket etmeleri mümkün değildir. Bu nedenle, kişiyi harekete geçiren motivasyon yalnızca kişinin içsel kaynaklarından değil, aynı zamanda dışsal kaynaklardan da ileri gelebilir. ÖBK’nda dışsal bir nedenle oluşan motivasyon, dışsal motivasyon olarak adlandırılmıştır. Bu noktada dışsal motivasyonun düzenlenip içselleştirilmesi önemlidir. ÖBK bu sürece dair kapsamlı bir motivasyon modeli geliştirmiştir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000b). Bu model, içsel motivasyonun sürdürülebilmesi ve dışsal motivasyonun içselleştirilmesi süreçlerinde temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının hayati bir önem taşıdığını vurgulamaktadır.

ÖBK’na göre temel psikolojik ihtiyaçlar “özerklik, ilişkisellik ve yeterlik” olarak ele alınmıştır (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000a). Özerklik ihtiyacı, kişinin benliği tarafından onaylanan ve benliğiyle bütünlük içinde olan davranışlarını sergileme ihtiyacıdır. Özerklik, kişinin davranışları başlatma, sürdürme ve son vermayla ilgili tercih, onay ve irade hissini deneyimlemesi olarak tanımlanmıştır. İlişkisellik ihtiyacı, kişinin başkalarından gördüğü ilgi ve sıcaklık sonucu ortaya çıkan ait olma duygusudur. Yeterlik ihtiyacı ise, kişinin çevresiyle etkileşiminde kendini etkili hissetmesidir. Bu üç temel psikolojik ihtiyacın çevre tarafından desteklenmesi kişisel gelişime ve iyi oluşa katkı sağla-

maktadır (Ryan, 1995; Deci ve Ryan, 2000; Reis vd., 2000; Ryan ve Deci, 2000b). Türkiye’de yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının öznel iyi oluşun yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (İlhan ve Özbay, 2010). Yapılan araştırmalar (Kındap, 2011; Kocayörük, 2012), kimlik arayışının yoğun olduğu bir dönem olan ergenlikte özerkliğin desteklenmesinin sağlıklı bir gelişim için kritik noktada olduğunu işaret etmektedir.

Bu bağlamda psikososyal gelişim kuramları incelendiğinde Erikson (1968) ergenlik dönemindeki temel çatışmanın kimlik duygusuna karşı kimlik karmaşası olduğuna değinmiştir. Marcia (1980) ise bu dönemde “Ego Kimlik Statüleri paradigmasından hareketle ergenlerin kimlik arayışı içinde olmasını ve kendi yaptığı seçimlere bağlanmasını “başarılı kimlik” olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, ergenin özerkliği başarılı bir kimlik gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın öznesi olan lise öğrencilerinin ergenlik döneminde temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ve öz-belirlemelerinin yüksek düzeyde oluşu, onların başarılı kimlik gelişimi için belirleyici olabileceği düşünülmektedir.

Ryan ve Deci (2000a)’ye göre, bir psikolojik gereksinimin temel psikolojik ihtiyaçlar arasında sayılabilmesi için iki ölçütü karşılaması gerekir. Bunlar; ilgili psikolojik ihtiyaç karşılanmadığında eksikliğin hissedilmesi ve bu ihtiyacın iyi oluş için belirleyici olmasıdır. Buradan hareketle Ryan ve Deci (2000a) özerklik, ilişkisellik ve yeterlik olarak belirledikleri üç temel psikolojik ihtiyaca ek olarak başka ihtiyaçların temel psikolojik ihtiyaçlar içinde yer alıp almayacağını tartışmışlardır. Bu noktada tartışılan iki temel kavram anlamlılık ve benlik saygısıdır. Ryan ve Deci (2000a) yaşamda anlamı, temel psikolojik ihtiyaçlarla ilişkili bütünleyici bir etken olarak görmektedirler. Yaşamda anlam anlayışını ise; yakın ilişkiler kurarak amaçlı etkinliklerle, değerlere bağlanma gibi eylemlerle ifade etmektedirler ki bunların hepsi de üç temel psikolojik ihtiyacı kapsamaktadır. Dolayısıyla yaşamda anlam, ÖBK’nın içinde yer alan temel psikolojik ihtiyaçlarla bütünleşmiş bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu ilişkinin düzeyi, etki derecesi ampirik araştırmalarla kanıtlanmamıştır.

Frankl (2009) yaşamda anlamı, kişinin hayatına devam edebilmesi için gerekli olan temel motivasyon olarak tanımlamıştır. Yaşamda anlam yaklaşımının çağdaş araştırmacılarından birisi olan M. Steger de bazı çalışmalarında temel psikolojik ihtiyaçlar ve yaşamda anlam ilişkisine değinmiştir. Bunlardan birinde Steger vd. (2008) kişilerin yaşamda anlam arayışının nedeninin farklı motivasyon kaynaklarından ileri gelebileceğini belirtmişlerdir. Bu yüzden araştırmacılar (Steger vd., 2008), yaşamda anlam arayışının sağlıklı ya da sağlıksız olduğunun anlaşılabilmesi için arkasında var olan temel motivasyonların incelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Yaşamda anlam, soyut bir kavram olduğu için tanımını yapmak oldukça güçtür. Bu yüzden, araştırmacılar farklı tanımlarla yaşamda anlamı açıklamaya çalışmışlardır. Bazı tanımlarda (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000) yaşamda anlam ve yaşamın amacı (purpose in life) kavramları iç içe geçen yapılar olarak tanımlanmaktadır. Ryff (1989) ise yaşamda anlamı, amaç kavramını içine alan iyi oluşun göstergesi olan bir kişilik özelliği olarak değerlendirmektedir. Yaşamda anlamın; iyi oluş, yaşam doyumu, benlik saygısı gibi pozitif psikoloji bileşenleri arasındaki pozitif ilişki çok sayıda araştırma ile kanıtlanmıştır (Zika ve Chamberlain, 1992; Debats vd., 1995; Fry, 2000; Mascaro ve Rosen, 2006; Pan vd., 2007; Steger vd., 2008;). Ayrıca yaşamda anlam, kendini toparlama gücü, ego-sağlamlığı gibi baş etme süreci ile de yakından ilgilidir (Debats vd., 1995; Demirbaş ve Keklik, 2011; Fahlman, vd., 2009). Yaşadıkları durum ne olursa olsun yaşadıklarından anlam çıkarmaya çalışan kişilerin zorluklarla daha kolay baş ettikleri ve travma sonrası iyileşme olasılıklarının, yaşantılarında anlam aramayan bireylerden daha yüksek olduğuna dair birçok araştırma bulunmaktadır (Schnell ve Becker, 2006; Park, 2010; Park vd., 2012; Steger ve Crystal, 2012).

Araştırma sonuçları (Brassai vd., 2011) da yaşamda anlamın ergenler için doğrudan koruyucu işlevine dikkat çekmektedir. Steger (2012) yaşamda anlamın, oluşturulabilir, geliştirebilir nitelikte olduğunu belirtmektedir. Öte yandan yaşamda anlam yaratmak kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Battista ve Almond, 1973; Frankl, 2009). Bu nedenle, farklı kişilik özelliklerine sahip kişilerin yaşamda anlamlarının farklı olduğu düşünülebilir. Nitekim yaşamda anlam ile kişilik ilişkisi çeşitli çalışmalarca incelenmiştir. Lavigne vd. (2013) yaşamda anlam anlayışının, kişilik etmenleri ile ilgili olduğunu söylemektedirler. Kişilik etmenleri ve yaşamda anlam ilişkisi Steger vd. (2008) tarafından ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu çalışma sonucunda; yaşamda anlamın varlığının, dışadönüklük, uyum ve öz-denetim ile pozitif yönde, nörotisizm ile negatif yönde ilişkili olduğu; yaşamda anlam arayışının, gelişime açıklık ve nörotisizm ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlgili alanyazında, üst düzey faktörler ile yaşamda anlam ilişkisini doğrudan araştıran çalışmalar incelendiğinde, bu konuda bir çalışma olduğu görülmektedir. Lavigne vd. (2013) yaşamda anlam ve kişilik ilişkisini değerlendirirken yaşamda anlamın kaynaklarının iki temel bileşen ile ilgili olduğu yargısına ulaşmışlardır. Bunlar; sorgulama/öğrenme ve sorumluluktur. Araştırmacılar bu iki kavramın, üst-düzey kişilik faktörlerini işaret ettiğini söylemektedirler. Nitekim sorumluluk bileşeni, kültürel formları sürdürmeye çalışan kişileri temsil ederken; sorgulama/öğrenme bileşeni, yeni formları keşfetme eğilimindeki kişileri temsil etmektedir. İlgili araştırmada, yaşamda anlamın temel iki bileşeninden sorumluluk bileşeni durağanlık, sorgulama/öğrenme bileşeni de

esneklik ile özdeşleştirilmiş ve bunların yaşamda anlamın kaynakları ile ilişkisi ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Ancak üst-düzey kişilik yapısı ile yaşamda anlamın varlığı ve anlam arayışı ilişkisini doğrudan irdeleyen bir çalışmanın olmaması bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Öte yandan Steger vd. (2006), yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlam arayışının kimlik statülerine göre düzeylerinin nasıl olabileceğini tartışmışlardır. Dağınık kimlik, düşük düzeyde yaşamda anlamın varlığı, düşük düzeyde yaşamda anlam arayışı; ipotekli kimlik statüsü yüksek düzeyde yaşamda anlamın varlığı, düşük düzeyde yaşamda anlam arayışı; moratoryumun düşük düzeyde yaşamda anlamın varlığı, yüksek düzeyde anlam arayışı içermektedir. Başarılı kimliği ise, yüksek düzeyde yaşamda anlam ve yüksek düzeyde yaşamda anlam arayışı olarak ele almışlardır. Steger vd. (2006) yaşamda anlam arayışının olumsuz özelliklerle birlikte değerlendirilmesine rağmen yaşamda anlam arayışının gelişimsel krizin aşılması için kritik noktada yer aldığını belirtmişlerdir.

Üst-düzey kişilik yapıları, etmen yaklaşımına kuramsal olarak güçlü bir dayanak ve yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (DeYoung, 2006). Çünkü üst-düzey kişilik yapısı büyük beşlinin diğer kişilik yaklaşımları ile ilişkisini ortaya koymuştur (Digman, 1997; DeYoung, 2006). Dolayısıyla, üst-düzey faktörler ile yaşamda anlam arasındaki ilişkisinin dinamiklerinin araştırılması, insanlı yaklaşım ile beslenen bu iki yapının ilişkisi için yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Ancak kişinin temel motivasyonu olan yaşamda anlamın, temel psikolojik ihtiyaçlar ile birlikte değerlendirilen yapısı dikkate alındığında, temel psikolojik ihtiyaçların bu ilişkideki yerini konumlandırma gereği doğmuştur. Deci ve Ryan'ın (2000) önerdiği modelde, bireysel farklılıkların insanların temel psikolojik ihtiyaçlarını deneyimleme derecesini etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Kişiliğin doğuştan getirilen yönü dikkate alındığında, üst-düzey kişilik ve yaşamda anlam arasındaki ilişkide psikolojik danışmanlar için üzerinde daha kolay çalışılabilir doğası gereği temel psikolojik ihtiyaçların rolünün bilinmesi gereği doğmuştur. Temel psikolojik ihtiyaçların doyumu nun öznel iyi oluş için önemli bir öge olması yaşamda anlam için de benzer şekilde açıklayıcı bir yapı olabileceğini akla getirmektedir. Bu modelin ergenler üzerinde sınanması Türkiye'deki ergenlerin yaşamda anlamlarının dinamikleri öğrenmek için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı kişilik ve yaşamda anlam ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolünü incelemek üzere aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

1. Durağanlık ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
2. Durağanlık ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.

3. Esneklik ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
4. Esneklik ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır.
5. Önerilen yapısal eşitlik modeli her iki cinsiyet grubunda aynı şekilde geçerlidir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmaya İstanbul'da liseye devam eden 360 lise öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin yaşları 15 ile 19 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 16.5'tir. Bu öğrencilerin % 40'ı (N=144) kız, % 60'ı (N=216) erkektir. Öğrencilerden % 48.6'sı (N=175) Anadolu Teknik Lisesi'nde, % 51,4'ü (N=185) Anadolu Lisesi'nde öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılanların hepsi gönüllüdür.

Ölçme Araçları

Beş Faktör Kişilik Ölçeği-Lise Formu (BFKÖ-LF): John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 44 maddeden oluşmakta ve beş alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar; "dışadönüklük", "uyum", "öz-denetim", "nörotisizm" ve "gelişime açıklık" olarak belirlenmiştir. BFKÖ beşli likert tipi "1: Hiç katılmıyorum, 2: Biraz katılmıyorum, 3: Ne katılıyorum, ne katılmıyorum (kararsızım), 4: Biraz katılıyorum, 5: Tamamen katılıyorum" olarak derecelendirilmiştir. Her bir alt ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin o kişilik özelliğini yüksek derecede sergilediğini göstermektedir. BFKÖ'nin Türk kültürüne uyarlama çalışması, üniversite öğrencileri üzerinde Sümer vd. (2005) tarafından yapılmıştır. Türkiye örneklemini için yapılan çalışmada alt boyutların güvenilirliği, 0.64 ve 0.77 arasında değişmektedir (Sümer vd., 2005).

Bu araştırma kapsamında BFKÖ'nin lise öğrencileri üzerinde geçerli ve güvenilir bir araç olup olmadığını belirlemek üzere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizine göre maddelerin yükleri 0.33 ile 0.70 arasında değerler almaktadır ve özgün formda olduğu gibi beş boyutlu yapı elde edilmiştir. Bu yapı toplam varyansın % 47'sini açıklamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi [χ^2 (94, N = 338) = 331.15, $p < 0.01$; GFI = 0.90; CFI = 0.93; SRMR = 0.08; RMSEA = 0.079] kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir. BFKÖ-LF'nun (Beş Faktör Kişilik Ölçeği-Lise Formu) iç tutarlılık katsayılarının 0.76-0.83 arasında olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla geçerlik güvenilirlik çalışmaları BFKÖ'nin lise öğrencileri için de kullanılabilirliğini göstermektedir.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formu (TPIÖ-LF): Temel psikolojik ihtiyaçların doyumunu ölçmek için Gagne (2003) tarafından geliştirilmiştir.

TPIÖ özerklik, yeterlik ve ilişkisellik ihtiyaçları ile ilgili 21 maddeden oluşmaktadır. Bu 21 maddeden sekizi yeterlik ($\alpha = 0.71$), altısı ilişkisellik ($\alpha = 0.71$) ve yedisi özerklik ($\alpha = 0.69$) ihtiyacını ölçmektedir. Ölçeğin toplam puanı alınırken 9 maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçek 7'li likert tipi olarak derecelendirilmektedir (1 = Hiç doğru değil, 7 = Kesinlikle doğru). TPIÖ, Cihangir-Çankaya (2009) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde Türk kültürüne uyarlanmıştır. Bu çalışma sonucunda, özerklik, yeterlik ve ilişkisellik alt boyutları için iç tutarlılık katsayıları sırasıyla; 0.73, 0.73 ve 0.60 olarak bulunmuştur. Tüm ölçeğin iç tutarlılığı, 0.76 olarak hesaplanmıştır.

TPIÖ-LF'nun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve Korkut-Owen (2009) tarafından yapılmıştır. TPIÖ-LF'nun iç tutarlılığı özerklik alt boyutu için 0.69, ilişkisellik alt boyutu için 0.77 ve yeterlik alt boyutu için 0.64 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı ise 0.82'dir. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı, özerklik alt boyutu için 0.73, ilişkisellik alt boyutu için 0.75 ve yeterlik alt boyutu için 0.68 olarak bulunmuştur. Tüm ölçeğin iç tutarlılığı ise 0.84 olarak hesaplanmıştır.

Yaşamda Anlam Ölçeği Lise Formu (YAÖ-LF): Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ), Steger vd. (2006) tarafından bireylerin yaşamlarındaki anlam düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. YAÖ her biri beşer maddeden oluşan iki boyutlu bir yapı göstermektedir. Birinci boyut olan yaşamda anlamın varlığı ile beş madde (Yaşamımın anlamının farkındayım.); diğer boyut ise yaşamda anlam arayışı (Yaşamım için amaç ve hedef arıyorum.) ile ilgili beş madde içermektedir. Maddeler 1'den (Kesinlikle doğru değil) 7'ye (Kesinlikle doğru) doğru likert tipi olarak derecelendirilmektedir. Yaşamda anlamın varlığının iç tutarlılık katsayısı 0.88, yaşamda anlam arayışı iç tutarlılık katsayısı ise 0.93'tür. YAÖ, Demirbaş (2010) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla 0.87 ve 0.88 olarak bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında, YAÖ'nin lise öğrencileri için yapılan uyarlama çalışmasında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 0.69 ile 0.81 arasında yük değerleri alan iki faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı toplam varyansın % 59.3'ünü açıklamaktadır. Açımlayıcı faktör analizine göre maddelerin yükleri 0.33 ile 0.70 arasında değerler almaktadır ve bu yapı toplam varyansın % 47'sini açıklamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi [χ^2 (33, N = 338) = 90.32, $p < 0.01$; GFI = 0.95; CFI = 0.97; SRMR = 0.058; RMSEA = 0.072] sonuçları iyi uyuma işaret etmektedir. YAÖ-LF'nun iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.79 ve 0.84'tür.

Verilerin Analizi

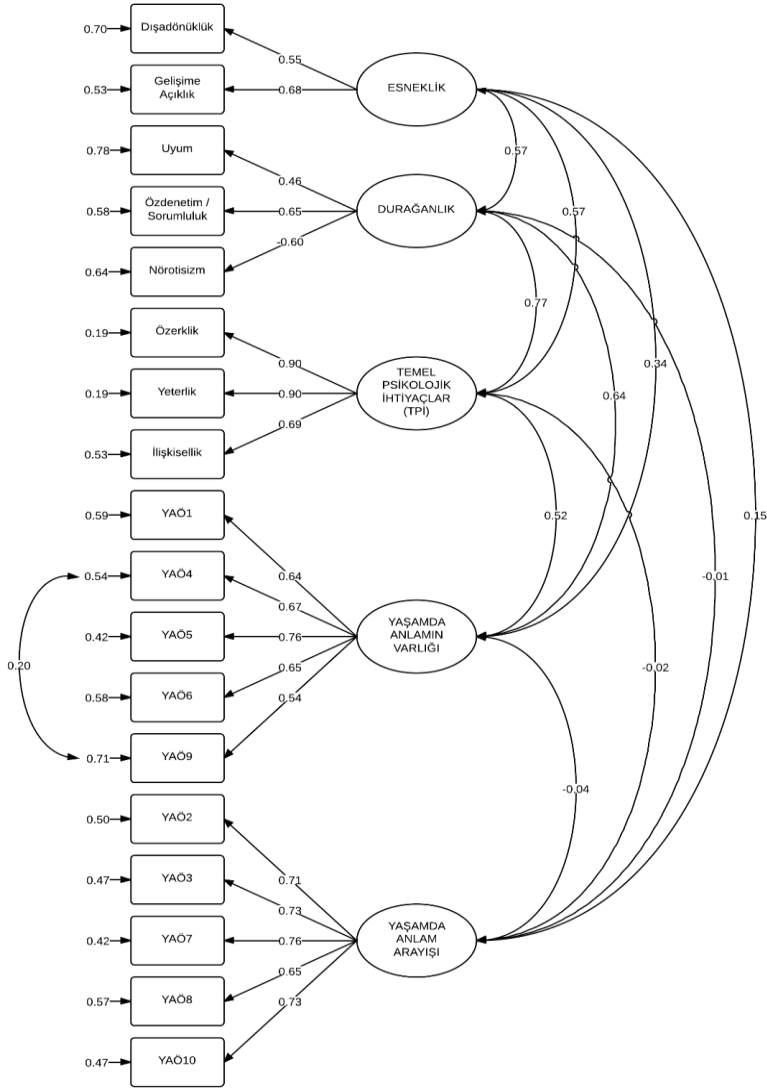
Araştırmanın temel hipotezlerinin test edilmesinde LISREL 8.80 programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) test edilmiştir. YEM test edilirken iki aşamalı yaklaşım kullanılmıştır. İki aşamalı yaklaşımda öncelikle ölçme modeli test edilir ve bu modelde sorun olmadığı anlaşıldıktan sonra yapısal modele geçilir (Şimşek, 2007). Kline (2005) iki aşamalı yaklaşımın tek aşamalı yaklaşıma oranla daha iyi bir yol olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada önce modelde kullanılan ölçme araçlarının özgün faktör yapısı kullanılarak ölçme modeli test edilmiştir ardından yapısal eşitlik modeli testine geçilmiştir. YEM testinin sonrasında kadın ve erkek grubu için ayrı ayrı hem ölçme modeli hem de yapısal eşitlik modeli test edilmiştir. Ardından çoklu grup uygulamalarına geçilmiştir. Çoklu grup uygulamaları iki farklı grubun eş değer olup olmadığını test etmek amacıyla yapılmaktadır (Şimşek, 2007). Yapısal modelde çoklu grup uygulamalarına geçmeden önce iç içe geçmiş modellerin farklı gruplar için test edilmesi önerilmektedir (Somer vd., 2009). Bu amaçla, öncelikle kadın ve erkek grupları için ölçme modeli test edilmiştir ardından iç içe geçmiş yapısal modeller test edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Ölçme Modeli Testi

Araştırmanın örtük değişkenleri durağanlık ve esneklik, kişilik etmenleri ile temsil edilmektedir. Durağanlık değişkeninin gözlenen değişkenleri; uyum, öz-denetim ve nörotisizm olarak belirlenmiştir. Esneklik değişkeninin gözlenen değişkenleri, dışadönüklük ve gelişime açıklıktır. Temel psikolojik ihtiyaç doyumunun göstergeleri; özerklik, ilişkisellik ve yeterlik olarak tanımlanmıştır. Yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlam arayışının gözlenen değişkenleri ise YAÖ'nin ilgili maddeleridir. Bu çalışmada, 18 gözlenen değişken bulunmaktadır. İki aşamalı yaklaşım gereği gözlenen değişkenlere ilişkin ölçme modeli test edilmiştir. Ölçme modeline ilişkin sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

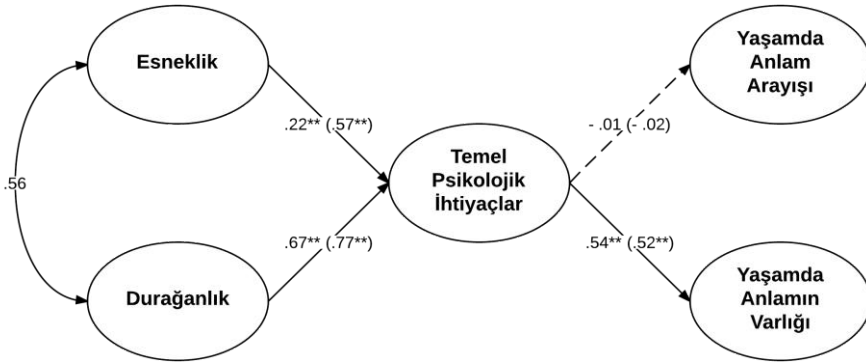

Şekil 1: Ölçme Modeli

Ölçme model testi uyumları [χ^2 (124, N = 360) = 253.63, $p < 0.01$; GFI = 0.93; CFI = 0.97; SRMR= 0.054; RMSEA = 0.054] dikkate alındığında modelin iyi uyum değerleri ürettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere, ölçme modelinde elde edilen uyum iyiliği istatistikleri ile örtük ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin yeterli düzeyde olması, sonraki aşama olan yapısal modelin test edilebileceğini göstermektedir.

Yapısal Model Testi

İki aşamalı yaklaşım gereği birinci aşama sonuçları yapısal model testinin yapılabileceğini işaret etmektedir. Yapısal model sonucu elde edilen uyum indeksleri [χ^2 (129, N = 360) = 280.43, $p < 0.01$; GFI = 0.96; CFI = 0.92; SRMR = 0.063; RMSEA = 0.057] incelendiğinde önerilen modelin genel olarak iyi bir uyum gösterdiği söylenebilir. Yalnızca CFI değeri 0.95'ten daha düşük değer almıştır. Modelin uyumu için en temel belirleyicilerinin iyi uyum değerleri üretmesi modelin kabul edileceğini göstermektedir. Bu model Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Model

YEM sonucu oluşan yapısal eşitlikler ve çoklu belirlilik katsayısı olan R^2 değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Esneklik bağımsız örtük değişkeni ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (0.22). Bu değer esneklikteki bir puanlık artışın Temel Psikolojik İhtiyaçlarda (0.22) puanlık artışa veya bunun tam tersi esneklikteki azalışın Temel Psikolojik İhtiyaçlarda azalışa neden olacağını ifade etmektedir. Durağanlık bağımsız örtük değişkeni ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (0.67). Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni ile anlam arayışı bağımlı örtük değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (-0.01). Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı bağımlı örtük değişkeni ile anlamın varlığı bağımlı örtük değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (0.54). Bağımsız örtük değişken esneklik ve durağanlık aracı örtük değişkeni Temel Psikolojik İhtiyaçların %65'ini açıkladığı 0.05 anlamlılık düzeyinde belirlenmiştir. Temel Psikolojik İhtiyaçlar aracı örtük bağımlı değişkeni anlamın varlığı örtük bağımlı değişkeninin %19'unu açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Yapısal İlişkiler

Yapısal İlişkiler		Standartlaştırılmış Yükler	t-değeri
Esneklik	→ Temel Psikolojik İhtiyaçlar	0.22	2.43
Durağanlık	→ Temel Psikolojik İhtiyaçlar	0.67	7.76
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	→ Anlam arayışı	-0.01	- 0.23
Temel Psikolojik İhtiyaçlar	→ Anlamın Varlığı	0.54	7.90
Yapısal Eşitlikler			R ²
Temel Psikolojik İhtiyaçlar = 0.22*Esneklik+.67*Durağanlık			0.65
Anlam arayışı=0.014*Temel Psikolojik İhtiyaçlar			0.0001
Durağanlık=0.54* Temel Psikolojik İhtiyaçlar			0.19

Çoklu Grup Testleri

Kadın ve erkek grubu için ölçme modelleri iyi uyum değerleri üretmiştir. Kadın ve erkek grubu için yapılan ölçme modellerinin doğrulandığı ve modellerin uyum sağladığı belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, faktör yapılarının iki grupta da tüm yönlerden tamamen aynı olduğunun kabul edildiği durumda, YEM hem kadın hem de erkek için doğrulanmaktadır. Ancak gruplarda farklılık yaratan boyutun hangisi ya da hangileri olduğunu belirlemek için analizlere devam edilmiştir. Kadın ve erkek grubu için farklı yollar alternatif modeller test edilmiştir. Bu alternatif modellerin uyum istatistikleri Çoklu Grup YEM'in uyum istatistikleri ile karşılaştırılmıştır. Bu amaçla dört alternatif YEM her iki grup için test edilmiştir. Birinci modelde, erkek grubu için esneklik örtük değişkeninden temel psikolojik ihtiyaçlar örtük değişkenine giden yolun farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Dört alternatif model test edilmiştir. Bu modellere ilişkin uyum istatistikleri şöyledir. Birinci model [χ^2 (299, N = 360) = 468.33, $p < 0.01$; GFI = 0.89; CFI = 0.95; SRMR = 0.079; RMSEA = 0.056], ikinci model [χ^2 (299, N = 360) = 470.25, $p < 0.01$; GFI = 0.96; CFI = 0.92; SRMR = 0.080; RMSEA = 0.057], üçüncü model [χ^2 (299, N = 360) = 470.00, $p < 0.01$; GFI = 0.89; CFI = 0.95; SRMR = 0.081; RMSEA = 0.057] ve dördüncü model [χ^2 (299, N = 360) = 471.18, $p < 0.01$; GFI = 0.88; CFI = 0.95; SRMR = 0.082; RMSEA = 0.057] uyum değerleri üretmiştir. Bu değerler incelendiğinde, kadın ve erkek grubu için istatistiksel olarak en geçerli modelin ilk önerilen model olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca gözlenen değişkenlerin bir bölümü sabit tutulup farklı yollar denense dahi kadın ve erkek grubu için anlamlı bir fark oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak öğrencilerin üst-düzey kişilik yapıları ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişkinin temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlandığı belirlenmiştir. Yaşamda anlam arayışının üst-düzey kişilik faktörleri ve yaşamda

anlam arayışı ilişkisine aracılık etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Önerilen modelin her iki cinsiyet grubunda da aynı şekilde geçerli olduğu bulunmuştur.

Araştırma sonucunda birinci hipotez doğrulanmıştır. Buna göre, durağanlık ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişkiye temel psikolojik ihtiyaçların doyumunun aracılık ettiği bulunmuştur. Steger vd., (2008) yaptıkları çalışmada, dışadönüklük, uyum, öz-denetim ve duygusal tutarlılık etmenlerinin yaşamda anlam ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Sözü edilen çalışmada, bu ilişkinin dinamikleri konusunda herhangi bir açıklama sunulmamıştır. Ayrıca, ilgili çalışmada bu kişilik etmenlerinin meta yapısına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Alan yazında belirtildiği üzere, durağanlık; uyum, öz-denetim ve düşük nörotisizm etmenlerini (Digman, 1997; DeYoung vd., 2002) içermektedir. Steger vd. (2008) ise, durağanlık üst-düzey faktörünün içinde yer almayan dışadönüklük etmenin de yaşamda anlamın varlığı ile ilişkili olduğu yargısına ulaşılmıştır. Bu noktada üst düzey faktörlerin yapısına yönelik eleştirilerden biri olan dışadönüklük etmenin güçlü faktör yapısı içermesi nedeniyle aynı zamanda durağanlık ile ilişkili olabileceği savı (Chang vd., 2012) dikkat çekmektedir. Bu çalışmada da durağanlık ve esneklik arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin bir nedeni de dışadönüklük etmenin güçlü faktör yapısından kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan durağan kişilerin uyumlu, davranışlarını kontrol edebilen ve duygusal olarak tutarlı yapısı göz önünde bulundurulduğunda, durağan kişilerin yaşamlarındaki istikrarı sürdürürebilmeleri için hayatlarında bir anlamın var olması beklenebilir.

Temel psikolojik ihtiyaçlarla ilgili alan yazın incelendiğinde, dışsal motivasyonun içselleştirilmesi sürecinde yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının çevre tarafından desteklenmesi, ergenlerin sosyal gelişimi için önemli bir noktada yer almaktadır (Ryan ve Deci, 2000b). Durağanlığın sosyalleşme sürecini temsil ettiği düşünüldüğünde (Chang vd., 2012), sosyal gelişim için kritik önem taşıyan temel psikolojik ihtiyaçların çevre tarafından karşılanmasının yaşamda anlamın varlığına katkı sağlayacağı öngörülebilir. Örneğin; okulun ve ailenin, ergenin yeterlik ihtiyacını karşılamak üzere destekleyici bir çevre sunması yaşamda anlam için önemli rol oynayabilir. Bu öngörünün biraz daha açılması gerekir. Sonuçta, kişilerin yaşamlarında bir anlama sahip olmasının sosyal gelişimle ilintili olduğu düşünülebilir. Bu çalışmada kesitsel biçimde sadece ergenlerle çalışılmış olması, bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu araştırmanın destekleyici çevrenin rolünü ele almamış da bir sınırlılıklar olarak ele alınabilir.

DeYoung (2006) durağanlık üst-düzey faktör yapısındaki en güçlü kişilik etmeninin duygusal tutarlılık oluşunu ileri sürmektedir. Duygusal tutarlılık, nörotisizmin tam karşıtı olan bir kişilik etmenidir ve duygusal olarak denge-

li, sakin, öz-güveni yüksek kişileri temsil etmektedir. Dolayısıyla, bu kişilerin ruhsal olarak sağlıklı olduğu söylenebilir. Bireylerin yaşamlarında bir anlama sahip olması da ruh sağlığı ile yakından ilişkilidir. Nitekim yaşamlarında anlam olmayan kişiler daha çok ruh sağlığı problemi yaşamaktadırlar (Battista ve Almond, 1973; Zika ve Chamberlain, 1992; Frankl, 2009). Temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının bireylerin iyi oluşuna doğrudan etkisi düşünüldüğünde (Ryan, 1995; Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000b; Reis vd., 2000) kişilerin yaşamlarında anlamın oluşmasına katkı sağladığı düşünülebilir. Çünkü kişinin yaşamında anlama sahip olması, doğrudan iyi oluşla ilgilidir (Zika ve Chamberlain, 1992; Fry, 2000; Scannell vd., 2002; Steger ve Kashdan, 2006; Pan, vd., 2008). Türkiye’de yapılan çalışmalarda temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının iyi oluş için belirleyici olduğunu göstermektedir. Hem iyi oluşun belirleyicisi olan temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması hem de yaşamda anlam ile iyi oluşun ilişkili yapısı düşünüldüğünde durağan kişilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması aracılığıyla yaşamda anlam düzeylerine katkı sağladığı söylenebilir.

Ryan ve Deci (2000a) kişinin yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının karşılanması sayesinde yaşamlarını anlamlandırabildiğini ileri sürmüşlerdir. Temel psikolojik ihtiyaçlar, içsel motivasyonun sürdürülmesinde merkezi bir noktada yer almaktadır. Dışsal motivasyonun düzenlenmesi ve içselleştirilmesi temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Yaşamda anlamın temel bir motivasyon (Frankl, 2009) olarak tanımı dikkate alındığında durağan kişilerin temel psikolojik ihtiyaçları karşılandığı için yaşamda anlama sahip oldukları söylenebilir. Araştırmalar da benzer bir biçimde ergenlerin yeterlik, ilişkisellik ve özerklik ihtiyaçlarının çevre tarafından desteklenmesi durumunda, ergenin öz-belirleme düzeylerinin arttığını belirtmektedirler (d’Ailly, 2003; Niemiec vd., 2009). Dolayısıyla, Ryan ve Deci (2000a) yaşamda anlamın temel bir psikolojik ihtiyaç olmadığı, temel olarak belirlenen üç psikolojik ihtiyaç karşılandığı takdirde var olacağı savı bu araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın ikinci hipotezi doğrulanmamıştır. Durağanlık ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Frankl (2009) anlam arayışının doğuştan getirilen bir motivasyon olduğunu ileri sürmektedir. Bu araştırma anlam arayışının kişilik özellikleri ile ilgili olduğuna dair kanıt sunmuştur. Bu bağlamda Ryan ve Deci (2000b) bireysel farklılıkların insanların temel psikolojik ihtiyaçları deneyimleme derecesini etkileyebileceğini söylemektedirler.

“Esneklik ile yaşamda anlamın varlığı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır. Esneklik, kişisel gelişimi (Digman, 1997) temsil etmektedir. Bu bağlamda sosyal ilişkiler ile iliş-

kili olan temel psikolojik ihtiyaçların çevre tarafından desteklenmesi yaşamda anlama katkı sağlayabilir. Ayrıca, esneklik kendini gerçekleştirme ile birlikte ele alınmaktadır (Digman, 1997). Benzer şekilde yaşamda anlam da kendini gerçekleştirme ile ilişkilendirilmektedir (Steger vd., 2006). Buradan hareketle, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının ergenin kendini gerçekleştirme sürecini desteklediği düşünülebilir.

Esneklik; araştırmacı, dışadönük, yeni fikirlere açık kişileri temsil etmektedir (DeYoung vd., 2002). Ergenlerin içinde bulunduğu dönem kimlik karmaşasının yoğun yaşandığı bir dönemdir (Erikson, 1968). Marcia (1980) bu evrede “araştırma” ve “karar verme” düzeyine göre kimlik statülerinin oluştuğunu belirtmiştir. Bir başka deyişle kimlik, seçenekleri sorgulama, araştırma ve bunlar arasında seçim yapma sonucunda gerçekleşir. Burada sözü edilen “araştırma” ve “karar verme” esnek ergenlerin sahip olduğu kişilik özelliklerini içermektedir. Ergenlerin “başarılı kimlik” oluşturmalarında temel psikolojik ihtiyaçlardan biri olan özerkliğin önemi çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır (Atak, 2011). Steger vd. (2006) başarılı kimlik geliştiren kişilerin yaşamlarında yüksek düzeyde anlama sahip olduklarını söylemektedirler. Steger (2012) ile Steger ve Kashdan (2013) yaşamda anlamın bulunabilir, oluşturulabilir ve yaratılabilir nitelikte olduğunu savunmaktadırlar. Tüm bunlardan hareketle esneklik özelliğine sahip ergenlerin araştırmacı yönleri onların yaşamlarında anlam oluşturmalarına katkı sağladığı düşünülebilir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi doğrulanmamıştır. Esneklik ile yaşamda anlam arayışı arasındaki ilişki temel psikolojik ihtiyaçlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Esneklik ile yaşamda anlam arasındaki ilişki incelendiğinde, esnek lise öğrencilerinin yaşamda anlam arayışı içinde olduğu araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Ancak ergenlerin özerklik, ilişkisellik ve yeterlik gereksinimlerinin tam olarak karşılanması yaşamda anlam arayışına aracılık etmemektedir. Bu bağlamda Ryan ve Deci (2000a), bireylerin üç temel psikolojik ihtiyacının hepsini birden karşılamasının doğal olarak kişilerin yaşamlarında anlam oluşturmalarını sağlayacağını söylemektedirler. Ancak, teorisyenler temel psikolojik ihtiyaçlar ve anlam arayışı ilişkisine dair herhangi bir görüş ortaya koymamışlardır. Esnek kişiler dışadönük ve yeniliğe, değişikliğe açık kişilerdir. Dolayısıyla bu insanların anlam arayışı içinde olmaları beklenebilir.

Frankl (2009) yaşamda anlam arayışını insanın doğuştan getirdiği motivasyon olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmada, bu görüşün esnek kişilik özelliğine sahip ergenler için geçerli olduğu söylenebilir. Lise öğrencilerinin kimlik gelişimleri ve buna bağlı olarak değerler sisteminin gelişimine ilişkin gelişim psikolojisi araştırmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemin başarılı kimlik kazanımında kritik bir zaman olduğu gelişim psikologları tarafından

vurgulanmaktadır (Erikson, 1968; Marcia, 1980). Yaşamda anlam araştırmalarında, anlam arayışının sağlıklı ya da sağlıklı olmayan olmasının ölçütü olarak altında yatan motivasyonunun bilinmesi gerekliliğine değinilmektedir (Steger vd., 2010).

Araştırmanın bir diğer bulgusu, önerilen yapısal eşitlik modelinin her iki cinsiyet grubunda aynı şekilde doğrulandığıdır. Kişilik alan yazınında belirtildiği üzere, beş faktör tüm toplumlarda evrenseldir ve cinsiyete göre önemli farklılıklar göstermemektedir (Lehman vd., 2013; Marsh vd., 2013). Yalnızca bazı çalışmalarda, kadın ve erkeklerde bu etmenlerin düzeyi farklılık göstermektedir ((Costa vd., 2011; Schmitt vd., 2008). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam düzeyleri üzerine yapılan bir çalışmada, Türk kültüründe cinsiyete göre anlama sahip olma ve anlam arayışı düzeylerinin farklılık göstermediği bulunmuştur (Demirbaş, 2010). Bu bağlamda, bu çalışmada yaşamda anlam bulmanın temel psikolojik ihtiyaçlar karşılansa bile cinsiyete göre farklılık göstermediği bulgusu doğrulanmıştır

Bu araştırma kapsamında önerilen model, üniversite öğrencileri, yetişkin ve yaşlı grubu için test edilebilir. Bu bağlamda, farklı yaş grupları için karşılaştırmalı sonuçlar sunulabilir. Önerilen modelin, iyi oluş ya da ruh sağlığı bozuklukları ile ilişkisi değerlendirilebilir. Bu araştırmadaki modelde kullanılan ölçme araçları yerine aynı kavramların farklı niteliklerini ölçen ölçme araçları kullanılarak YEM test edilebilir. Bu araştırmada test edilen modelde, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması noktasında merkezi noktada yer alan çevre desteği ele alınmamıştır. Ebeveyn, okul ve çevre desteğini de ele alarak yeniden aynı model test edilebilir. Üst-düzyet kişilik faktörlerinin, yaşamda amaç, değerler gibi farklı değişkenler ile ilişkisi incelenebilir. Bu değişkenler ele alınarak bu araştırmadaki model test edilebilir. Yaşamda anlam ve kimlik statü-lüleri ilişkisi kapsamlı olarak araştırılabilir. Temel psikolojik ihtiyaçların hangi kaynaklardan beslendiğinin araştırılması alandaki psikolojik danışmanlar için daha işlevsel yol haritası çizebilir.

Yaşamda bir anlama sahip olmanın gelişimsel rehberlik anlayışının önleyici ve koruyucu olma yönüne işaret ettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, bireylere önleyici ve koruyucu rehberlik hizmeti sunulurken yaşamda anlamın rehberlik programlarında yer alması önemlidir (Sezer, 2012). Ancak, yaşamda anlamın zor somutlaştırılan yapısı nedeniyle bu araştırma bulgularının da işaret ettiği gibi temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü, yaşamda anlamın koruyucu ve önleyici rehberlik hizmetlerinin içinde yer almasında kolaylaştırıcı rol oynayacağı düşünülmektedir. Ergenlerle çalışan psikolojik danışmanların yaşamda anlam alan yazınına hâkim olması, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin sunulmasında işlevsel olabilir. Psikolojik danışmanların temel psikolojik

ihtiyaç doyumunu destekleyici; karar verme becerileri, yaşam becerileri, dışsal motivasyonun içselleştirilmesi gibi ergenlerin öz-belirleme düzeylerini arttıracak çalışmalar rehberlik programlarında yer alabilir. Yaşamda anlam için temel psikolojik ihtiyaçların rolü düşünöldüğünde ergenlerin ebeveyn ve öğretmenleri tarafından özerk karar vermesinin desteklenmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda, okul psikolojik danışmanları aile eğitimi verirken ÖBK'nın destekleyici aile uygulamalarını göz önünde bulundurulmaları yararlı olabilir. Sonuç olarak, yaşamda anlama sahip olma için aracı rolü olan temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında aile, öğretmen, rehberlik servisi ve okul ikliminin? eş zamanlı olarak çalışması bu ihtiyaçların doyumunun dolayısıyla da ergenlerin öz-belirleme düzeylerinin artırılmasında etkin rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 163–213.
- Battista, J., ve Almond, R. (1973). The development of meaning in life. *Psychiatry*, 36, 409–427. <https://doi.org/10.1177/0040571X7908200403>
- Brassai, L., Piko, B. F. ve Steger, M. F. (2011). Meaning in life: Is it a protective factor for adolescents' psychological health? *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(1), 44–51. doi:10.1007/s12529-010-9089-6
- Chang, L., Connelly, B. S. ve Geeza, A. (2012). Separating method factors and higher order traits of the big five: A meta-analytic multitrait-multimethod approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 408–26. doi: 10.1037/a0025559
- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1985). The revised neo personality inventory (NEO PI-R) (179–194). In Gregory J Boyle, Gerald Matthews ve D. H. Saklofske (Ed.), *Handbook of Personality Theory and Assessment*. London: SAGE.
- Costa, P. T., Terracciano, A. ve McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 322–331, doi:10.1037/0022-3514.81.2.322
- d'Ailly, H. (2003). Children's autonomy and perceived control in learning: A model of motivation and achievement in Taiwan. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 84–96. doi:10.1037/0022-0663.95.1.84
- Debats, D. L., Drost, J. ve Hansen, P. (1995). Experiences of meaning in life: A combined qualitative and quantitative approach. *British Journal of Psychology*, 86(3), 359–375. doi: 10.1111/j.2044-8295.1995.tb02758.x
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality*, 19, 109–134.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268, doi:10.1207/S15327965PLI1104_01
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirbaş, N. ve Keklik, İ. (Ekim, 2011). *Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam düzeyleri ve yılmazlık düzeyleri arasındaki ilişki*. XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi. İzmir

- DeYoung, C. G. (2006). Higher-order factors of the big five in a multi-informant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(6), 1138–51. doi:10.1037/0022-3514.91.6.1138
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B. ve Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the big five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33(4), 533–552. doi:10.1016/S0191-8869(01)00171-4
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41(1), 417–440. doi: 10.1146/annurev.ps.41.020190.002221
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factors of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1246–56.
- Erikson, E. (1968). *Youth: Identity and crisis*. (7th Ed.). New York: WW NY:
- Fahlman, S. A., Mercer, K. B., Gaskovski, P., Eastwood, A. E. ve Eastwood, J. D. (2009). Does a lack of life meaning cause boredom? Results from psychometric, longitudinal, and experimental analyses. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28(3), 307–340, doi:10.1521/jscp.2009.28.3.307
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı* (Selçuk Budak, Çev.). (4. Baskı). İstanbul: Okuyan Us Yayınları. (Orijinali 1963'te yayımlanmıştır.)
- Fry, P. S. (2000). Religious involvement, spirituality and personal meaning for life: Existential predictors of psychological wellbeing in community-residing and institutional care elders. *Aging and Mental Health*, 4(4), 375–387. doi: 10.1080/13607860020010547
- Gagne, M. (2003). The Role of Autonomy Support and Autonomy Orientation in Prosocial Behavior Engagement 1. *Motivation and Emotion*, 27(3), 199–224.
- İlhan, T. ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 109-118.
- John, O. P. ve Srivastava, S. (1999). *The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives*. L. A. Pervin, & O. P. John (Ed.). (2. Ed.). Handbook of personality: Theory and research 102-138.
- Kındap, Y. (2011). *Kendini belirleme kuramı temelinde ergenlikte destekliyi ebeveynlik, akademik ve sosyal uyum ve kendini belirleme düzeyi arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. Methodology in the social sciences (2nd ed., Vol. 2). New York: Guilford.
- Kocayörük, E. (2012). Öz-Belirleme kuramı açısından ergenlerin anne baba algısı ile duyuşsal iyi oluşları arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 24–37.

- Lavigne, K. M., Hofman, S., Ring, A. J., Ryder, A. G., ve Woodward, T. S. (2013). The personality of meaning in life: Associations between dimensions of life meaning and the Big Five. *The Journal of Positive Psychology*, 8(1), 34–43. doi:0.1080/17439760.2012.736527
- Lehmann, R., Denissen, J. J. A., Allemand, M. ve Penke, L. (2013). Age and gender differences in motivational manifestations of the big five from age 16 to 60. *Developmental Psychology*, 49(2), 365–83. doi:10.1037/a0028277
- Marcia, J. E. (1980). *Identity in adolescence*. J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). New Jersey: Wiley.
- Marsh, H. W., Nagengast, B. ve Morin, A. J. S. (2013). Measurement invariance of big-five factors over the life span: ESEM tests of gender, age, plasticity, maturity, and la dolce vita effects. *Developmental Psychology*, 49(6), 1194–218, doi:10.1037/a0026913
- Mascaro, N. ve Rosen, D. H. (2006). The Role of Existential Meaning as a Buffer Against Stress. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(2), 168–190, doi:10.1177/0022167805283779
- Maslow, A. (1965). Self-Actualization and beyond. In *Conference on the Training of Counselors of Adults* (p. 27).
- Niemiec, C. P., Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2009). The path taken: Consequences of attaining intrinsic and extrinsic aspirations in post-college life. *Journal of Research in Personality*, 73(3), 291–306. doi: 10.1016/j.jrp.2008.09.001
- Pan, J.-Y. Y., Wong, D. F. K., Joubert, L. ve Chan, C. L. W. (2007). Acculturative stressor and meaning of life as predictors of negative affect in acculturation: A cross-cultural comparative study between chinese international students in australia and hong kong. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41(9), 740–50. doi:10.1080/00048670701517942
- Pan, J. Y., Wong, D. F. K., Chan, C. L. W. ve Joubert, L. (2008). Meaning of life as a protective factor of positive affect in acculturation: A resilience framework and a cross-cultural comparison. *International Journal of Inter-cultural Relations*, 32, 505–514. doi: 10.1016/j.ijintrel.2008.08.002
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301.
- Park, C. L., Riley, K. E. ve Snyder, L. B. (2012). Meaning making coping, making sense, and post-traumatic growth following the 9/11 terrorist attacks. *The Journal of Positive Psychology*, 7(3), 198–207, doi: 10.1080/17439760.2012.671347

- Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(4), 419–435.
- Ryan, R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of Personality*, 63(3), 398–427. doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American Psychologist*, 55(1), 68–78.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000b). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319–338.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Scannell, E. D., Allen, F. C. L. ve Burton, J. (2002). Meaning in life and positive and negative well-being. *North American Journal of Psychology*, 4(1), 93–112.
- Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M. ve Allik, J. (2009). “Why can’t a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(1), 118–118. <https://doi.org/10.1037/a0014651>
- Schnell, T. ve Becker, P. (2006). Personality and meaning in life. *Personality and Individual Differences*, 41(1), 117–129. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.11.030>
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. doi:10.1037//0003-066X.55.1.5
- Sezer, S. (2012). Yaşamın anlamı konusuna kuramsal ve psikometrik açılarından bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 209–227.
- Somer, O., Korkmaz, M., Dural, S. ve Can, S. (2009). Ölçme eşdeğerliğinin yapısal eşitlik modellemesi ve madde cevap kuramı kapsamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(64), 61–75.
- Steger, M. F. (2012). Making meaning in life. *Psychological Inquiry*, 23(4), 381–385, doi:10.1080/1047840X.2012.720832

- Steger, M. F. ve Crystal, L. P. (2012). *The creation of meaning following trauma: Meaning making and trajectories of distress and recovery*. R. A. McMackin, E. Newman, J. M. Fogler, ve T. M. Keane (Ed.). Trauma therapy in context: The science and craft of evidence-based practice (pp. 171–191). Washington DC: APA.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80–93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Steger, M. F. ve Kashdan, T. B. (2013). The unbearable lightness of meaning: Well-being and unstable meaning in life. *The Journal of Positive Psychology*, 8(2), 103–115, doi:10.1080/17439760.2013.771208
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A. ve Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199–228. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2007.00484.x>
- Sümer, N., Lajunen, T. ve Türker Özkan. (2005). *Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement*. Underwood (Ed.), Traffic and Transport Psychology: Theory and Application (pp. 215–227). Amsterdam: Elsevier.
- Şahin, S. E. ve Korkut-Owen, F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 64–74.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş-temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Şimşek, Ö. F. ve Koydemir, S. (2012). Linking metatraits of the big five to well-being and ill-being: Do basic psychological needs matter? *Social Indicators Research*, 112(1), 221–238. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0049-1>
- Şimşek, Ö. F., Koydemir, S. ve Schütz, A. (2012). A multigroup multitrait-multimethod study in two countries supports the validity of a two-factor higher order model of personality. *Journal of Research in Personality*. 46, 442-449.
- Vecchione, M., Alessandri, G., Barbaranelli, C. ve Caprara, G. (2011). Higher-order factors of the big five and basic values: empirical and theoretical relations. *British Journal of Psychology*, 102(3), 478–98. doi: 10.1111/j.2044-8295.2010.02006.x
- Zika, S. ve Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133–145.

ALANA ÖZGÜ HİZMETİÇİ EĞİTİMLERİN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ETKİLEŞİMLİ TAHTA KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ

The Effects of Field Specific In-service Training on the Attitudes of Mathematics Teachers to the Utilization of Interactive Board

Gönderim Tarihi: 03.05.2017

Kabul Tarihi: 10.11.2017

Hülya GÜR*

Mevhibe KOBAK DEMİR**

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, hizmet içi eğitimlerin matematik öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarına etkisi incelenmektir. Bu çalışmada nicel araştırma yaklaşımlarından biri olan deneysel desenlerden tek grup ön test-son test deneysel deseni benimsenmiştir. Çalışma örneklemini bu hizmet içi eğitimlere katılan 502 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada verilerin toplanmasında öğretmenlerin cinsiyet, mesleki deneyim, mezun olunan fakülte, lisansüstü eğitim durumu gibi kişisel bilgilerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgiler formu ve tutumlarını belirlemek amacıyla LCD Panel Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerin analizi ön test-son test ortalama puanların karşılaştırılmasında ilişkili örneklem için t-testi, kişisel bilgiler formundan elde edilen değişkenler açısından öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerin öncesinden ve sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla iki faktörlü ANOVA kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada verilen hizmet içi eğitimlerin öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği ancak hizmet içi eğitimlerin öncesinden sonrasına çeşitli değişkenlere göre tutumlarında anlamlı bir artışın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik, Etkileşimli Tahta, Hizmetiçi Eğitim.

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the effect of inservice training on the attitudes of mathematics teachers to the interactive board. In this quantitative research, a

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi/Matematik Eğitimi, hgur@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8479-8811

** Araş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi/Matematik Eğitimi, mevhibekobak@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6614-4101

single group pre-test-post-test experimental design from experimental designs was used. The study sample consists of 502 math teachers participating in these in-service trainings. In the study, it was used the personal information form developed by the researches in order to reveal personal information such as gender, professional experience, graduated faculty, postgraduate education and LCD Panel Interactive Board Attitude Scale in order to determine the attitudes of the teachers. The data of the study was analyzed by a-paired sample t test to determine whether there was a significant difference in the attitudes of the teachers to the interactive board and two-factor ANOVA in terms of the variables obtained from the personal information form before and after the in-service training. At the end of the study, it was found that the in-service trainings had positive effects the teachers' attitudes towards to the interactive board, but there was no significant increase according to the various variables.

Keywords: Mathematics, Interactive board, In-service Training.

GİRİŞ

Teknoloji hızla gelişmekte, beraberinde ekonomik, sosyal, kültürel pek çok alanı etkilemektedir. Günümüzde eğitimin bu gelişmelerden etkilenmemesi olanaksızdır (İzci & Eroğlu, 2016). Teknolojinin değişimine ayak uydurmak, bilgiyi üretmek ve etkili şekilde kullanmak için bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri takip etmek hatta bunlara öncülük etmek gerekmektedir (Akıncı & Seferoğlu, 2010). Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler bilim ve teknolojiye yararlanabilen, çoğunluğu teknoloji okuryazarı olan, değişime ve olumlu yönde gelişime açık bir toplum yetiştirmeyi hedeflemektedir (Avcı & Seferoğlu, 2011). Buna rağmen bilgi ve iletişim teknolojileri ve bilgiye erişim olanakları açısından herkes eşit fırsatlara sahip değildir (Doğan, Çınar & Seferoğlu, 2016). Birçok ülke bu teknolojilerdeki hızlı değişimin getirdiği yeni düzene uyum sağlamak amacıyla çeşitli alanlarda projeler gerçekleştirmektedir (Ekici & Yılmaz, 2013). Amerika Birleşik Devletlerinde "Geleceğin Öğretmenlerini Teknoloji Kullanımına Hazırlama" (Preparing Tomorrow's Teachers to Use Technology) projesi (Whittier ve Lara, 2006) ve Güney Kore'de geliştirilmesi planlanan "Akıllı Eğitim – Dijital Ders Kitabı Girişimi" (Smart Education in Korea – Digital Textbook Initiative) programı bu projelere örnek olarak verilebilir. Ayrıca "Her Çocuğa Bir Laptop" (One Laptop Per Child) isimli kuruluş gelişmemiş ülkelerdeki çocukları teknolojiyle tanıştırmak ve bu sayede onların daha iyi bir eğitim almalarını sağlamak amacıyla, çok ucuz bilgisayar ve tablet temin edip bunları gelişmemiş ülkelerdeki çocuklara dağıtmaktadır. Bu organizasyon ile 2.5 milyondan fazla bilgisayar ve tablet dağı-

tılmıştır (Warschauer & Ames, 2010; Öcal & Şimşek, 2017). Ülkemizde ise 2010 yılından itibaren Ulaştırma Bakanlığı tarafından desteklenen ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yürütülen Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesi hayata geçirilmiştir.

FATİH Projesi, 2010 yılı Kasım ayında, Milli Eğitim Bakanlığı ile Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ortaklığında başlatılan, Türkiye'nin en büyük bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımudur (Banoğlu, Vanderlinde & Çetin, 2016). Proje ile eğitimde fırsat eşitliğinin sağlamak ve okullardaki teknolojilerin eğitim-öğretim sürecinde birden fazla duyu organına hitap ederek derslerde etkin bir şekilde kullanılması için okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullarda dersliklere LCD panel etkileşimli tahta ve internet ağ yapısının sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2013). Yenilikçi bir teknoloji olan etkileşimli tahtalar, sınıf ortamında öğrenmenin etkililiğinin yanı sıra öğretimin kalitesini artırmaya yardımcı teknolojilerdir (Hebecci, Çelik & Şahin, 2016). Görselleştirme, bütünlük ve kalıcılık sağlama, öğrenmeye teşvik etme, motivasyon ve etkililik sağlama, çok yönlü ve kolay kullanım (Painter, Whiting, Wolters & Park, 2005), öğrenci motivasyonunu artırma, derse teşvik etme ve konuyu anlama (Oleksiw, 2007) akademik başarıyı ve teknoloji kullanımına karşı tutumlarını olumlu etkilemenin (Moore & Nelson, 2001) yanı sıra öğretmenin performansını (Winkler, 2011) da artırmaktadır (Korucu, Usta & Toraman, 2016). Etkileşimli tahtaların kullanılmasında yukarıda bahsedilen yararlarına rağmen önemli olan bu teknolojinin eğitim öğretim ortamına etkili bir şekilde entegre edilmesidir. Teknolojinin entegrasyonu denildiğinde ilk aklı gelen, öğrenme-öğretme süreçlerini yöneten öğretmenlerdir.

FATİH Projesinin etkili bir şekilde uygulanabilmesinde öğretmenler başrol oynamaktadır (Akıncı, Kurtoğlu & Seferoğlu, 2012). Bu nedenle projenin başarıya ulaşması için yapılan etkinliklerden biri de öğretmenlerin hizmetiçi FATİH projesi eğitimine alınmasıdır (Banoğlu, Madenoğlu, Uysal ve Dede, 2014). Öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetleri, FATİH Projesi'nin en önemli bileşenlerinden biri (Ekici & Yılmaz, 2013) olmasına rağmen yapılan araştırmalar bazı öğretmenler teknolojiyi sadece "sunu" şeklinde geleneksel öğretimin devamı şeklinde kullandığını göstermektedir (Bayrak & Hırça, 2016; Hırça & Şimşek, 2013; Keleş, Öksüz & Bahçekapılı, 2013; Kurt, 2013). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonundan söz edebilmek için öğretmenlerin sınıf etkinliklerinde özel konu alanlarına bağlı olarak bu teknolojileri düzenli olarak kullanmalarını gerektirmektedir (Koçak-Usluel, Kuşkaya-Mumcu & Demiraslan, 2007). Bu durum, verilecek hizmet içi eğitimlerin branşa uygun olarak düzenlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Öcal ve Şimşek (2016), Aktaş, Gökoğlu, Turgut ve Karal (2014) ile Gürol, Donmuş ve

Arslan (2012) 'de FATİH Projesi hizmet-içi eğitimlerinin bransa özgü olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu amaçla Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü öncülüğünde 03.10.2015-19.04.2016 tarihleri arasında Balıkesir merkez ve ilçelerinde görev yapan tüm ortaokul ve lise matematik öğretmenlerine yönelik FATİH Projesi Matematik Dersi Akıllı Tahta Kullanımı Semineri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen seminerlerde ulaşılan sonuçlar, bu çalışmada sunulmuştur.

Teknolojinin öğretim sürecine etkin bir şekilde entegre edilebilmesindeki diğer önemli nokta ise bireylerin teknolojiye yönelik bakış açılarıdır (Çelik & Kahyaoğlu, 2007; Mazman & Koçak Usluel, 2011). Kurumların teknolojiyle ilgili alt yapısının sağlanması, onun öğretmenler tarafından benimseneceği ve öğretim ortamına uyarlanacağı anlamına gelmemektedir (Balkı & Saban, 2009). FATİH Projesinin eğitim sistemine getirmiş olduğu yeniliklerin başarılı olmasında anahtar öğeler; bu projenin uygulayıcısı olan öğretmenlerin olumlu tutum geliştirmeleri ve yeniliği kabullenerek uygulamaya dönüştürmeleridir (Kayaduman, Sırakaya& Seferoğlu, 2011; Kutluca & Ekici, 2010). Bu noktadan hareketle bu çalışmada FATİH Projesi matematik dersi akıllı tahta kullanımı seminerlerinin matematik öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir.

YÖNTEM

Matematik öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında hizmet içi eğitimlerin etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden deneysel desenlerden tek grup ön test-son test deneysel desen benimsenmiştir. Uygulamanın etkisinin tek bir grup üzerinde yapılan araştırmayla test edilen bu desende, deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesi ön test ve sonrasında son test olarak aynı katılımcılar ve aynı ölçme araçları kullanılarak edinilmektedir (Büyüköztürk ve diğ., 2010).

Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü öncülüğünde 03.10.2015-19.04.2016 tarihleri arasında Balıkesir merkez ve ilçelerinde görev matematik öğretmenlerine yönelik FATİH Projesi Matematik Dersi Akıllı Tahta Kullanımı Seminerleri her hafta farklı bir ilçe olmak üzere haftada 8 saat toplam 19 ilçede 152 saatte gerçekleştirilmiştir. Eğitimler kapsamında Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kullanımı, EBA ders, V sınıf uygulamaları, EBA soru bankaları, matematik dersinde teknoloji entegrasyonunun önemi, dijital okuryazarlık, teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPACK), matematik dersinde Starboard kullanımı ve materyal hazırlama, matematik dersinde Antropi kullanımı ve materyal hazırlama, Geogebra tanıtımı ve Geogebra materyali hazırlama konusunda öğretmenler bilgilendirilmiştir.

Çalışma örneklemini hizmet içi eğitimlere katılan ve liselerde görev yapan 502 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esa-

sında dayanması ve kullanılan ölçeklerdeki maddelerin büyük bir çoğunluğuna cevap vermeyen öğretmenlerin verilerinin araştırmanın geçerliliği göz önüne alınarak analize dahil edilmemesi nedeniyle araştırma 348 öğretmen ile yürütülmüştür. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	165	47.4
	Erkek	183	52.6
Mesleki Deneyim	0-5 Yıl	42	12.1
	6-10 Yıl	26	7.5
	11-15 Yıl	67	19.3
	16-20 Yıl	114	32.8
	21 Yıl ve Üstü	99	28.4
Mezun Olunan Fakülte	Eğitim Fakültesi	206	59.2
	Fen Edebiyat Fakültesi	142	40.8
	Yok	307	88.2
Lisansüstü Eğitim Durumu	Yüksek Lisans	39	11.2
	Doktora	2	.6

Çalışmada verilerin toplanmasında öğretmenlerin cinsiyet, mesleki deneyim, mezun olunan fakülte, lisansüstü eğitim durumu gibi kişisel bilgilerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgiler formu ve tutumlarını belirlemek amacıyla Elaziz (2008) tarafından geliştirilen LCD Panel Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde; ön test-son test ortalama puanların karşılaştırılması ilişkili örneklem için t-testi ile kişisel bilgiler formundan elde edilen değişkenler açısından öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerin öncesinden ve sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir fark olup olmadığını iki faktörlü ANOVA kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada FATİH Projesi matematik dersi akıllı tahta kullanımı seminerlerinin Balıkesir merkez ve ilçelerde görev yapan lise matematik öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarına etkisini belirlemek amacıyla kullanılan LCD Panel Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği ile elde edilen verilere ilişkili Örneklem için t-testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Öntest-Sontest Ortalama Puanların t-Testi Sonuçları

Ölçüm	N	X	S	sd	t	p
Ön Test	348	3.27	0.51	347	-13.32	0.000
Son Test	348	3.67	0.39			

Tablo 2'den görüldüğü gibi öğretmenlerin hizmet içi eğitim sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir artış olduğu bulunmuştur, $t(347)=-13.32$, $p<0.05$. Öğretmenlerin eğitim öncesinde etkileşimli tahtaya yönelik tutum puanları ortalaması $x=3.27$ iken hizmet içi eğitim sonrası $x=3.67$ 'e yükselmiştir. Bu bulgu, verilen hizmet içi eğitimin, öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Öğretmenlerin seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığı iki faktörlü ANOVA testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 3 ve 4'de yer almaktadır:

Tablo 3: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Cinsiyet Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
Erkek	183	3.25	0.49	183	3.68	0.35
Kadın	165	3.29	0.52	165	3,65	0.42

Tablo 3 incelenirse seminerler öncesinde erkek öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar 3.25 iken eğitimler sonrasında 3,68'e yükselmiştir. Kadın öğretmenlerin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 3.29 ve 3.65'dur. Hizmet içi eğitimler; hem erkek hem de kadın öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında bir artışa sebep olmuştur. Bu değişimin anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla iki faktörlü ANOVA analizi yapılmış olup analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.921	347			
Grup(Erkek/Kadın)	.002	1	.002	.010	.922
Hata	85.919	346	.248		
Denekleriçi	82.657	348			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	27.782	1	27.782	175.635	.000
Grup*Ölçüm	.145	1	.145	.920	.338
Hata	54.730	346	.158		
Toplam	168.578	695			

Yapılan iki faktörlü ANOVA sonuçları erkek ve kadın öğretmenlerin seminerler öncesinden sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutum ortalama puanlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığını göstermektedir ($p>.05$).

Matematik öğretmenlerin seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında mesleki deneyim değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığını iki faktörlü ANOVA testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 5 ve 6'da yer almaktadır:

Tablo 5: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Mesleki Deneyim Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
0-5 yıl	42	3.32	.44	42	3.71	.34
6-10 yıl	26	3.39	.44	26	3.80	.35
11-15 yıl	67	3.37	.43	67	3.70	.42
16-20 yıl	114	3.18	.56	114	3.60	.38
21 yıl ve üstü	99	3.24	.53	99	3.66	.39

Tablodan görüldüğü gibi hizmet içi eğitimler 0-5 yıldır çalışan öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar 3.32'den 3.71'e; 6-10 yıldır çalışanların 3.39'dan 3.80'e; 11-15 yıldır çalışanların 3.37'den 3.70'e; 16-20 yıldır çalışanların 3.18'den 3.60'a yükselmiştir. 21 yıldan fazla mesleki deneyime sahip olan öğretmenlerin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 3.24 ve 3.66'dır. Hizmet içi eğitimler, tüm öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında artışa sebep olmuştur. Bu değişimin anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla iki faktörlü ANOVA analizi yapılmış olup analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 6: Mesleki Deneyim Değişkenine Göre Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.921	347			
Grup(Mesleki Deneyim)	3.054	4	.763	3.160	.014
Hata	82.867	343	.242		
Denekleriçi	75.358	348			
Ölçüm (Öntest-sontest)	20.482	1	20.482	128.524	.000
Grup*Ölçüm	.213	4	.053	.334	.855
Hata	54.663	343	.159		
Toplam	161.279	695			

Yapılan iki faktörlü ANOVA sonuçları mesleki deneyim değişkeninin hizmetiçi eğitim öncesinden sonrasına öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığını göstermektedir ($p>.05$).

Öğretmenlerin seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında mezun oldukları fakülte değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığı iki faktörlü ANOVA testi ile sınınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 7 ve 8'de yer almaktadır:

Tablo 7: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Mezun Olunan Fakülte Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
Eğitim Fakültesi	206	3.26	0.58	206	3.68	0.41
Fen Edebiyat Fakültesi	142	3.28	0.42	142	3.65	0.35

Tablo 7'den görüldüğü gibi hizmetiçi eğitimler öncesinde eğitim fakültesinden mezun olan öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar 3.26 iken eğitimler sonrasında 3.68'e yükselmiştir. Fen edebiyat fakültesi mezunu öğretmenlerin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 3.28 ve 3.65'dur. Bu bulgu hizmet içi eğitimlerin, hem eğitim fakültesi hem de fen edebiyat fakültesi mezunu öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir artışa sebep olduğunu göstermektedir. Bu değişimin anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla iki faktörlü ANOVA analizi yapılmış olup analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 8: Mezun Olunan Fakülte Değişkenine Göre Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.921	347			
Grup(Eğt. Fak./FEF)	.015	1	.015	.059	.809
Hata	85.906	346	.248		
Denekleriçi	81.316	348			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	26.440	1	26.440	167.094	.000
Grup*Ölçüm	.126	1	.126	.797	.373
Hata	54.750	346	.158		
Toplam	167.237	695			

Tablo 8 incelendiğinde eğitim fakültesi ve fen edebiyat mezunu olan öğretmenlerin hizmetiçi eğitim öncesinden sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>.05$).

Matematik öğretmenlerin seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında lisansüstü eğitim durumu değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığı iki faktörlü ANOVA testi ile sınınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 9 ve 10'da yer almaktadır:

Tablo 9: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Lisansüstü Eğitim Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
YOK	307	3.26	.50	307	3.67	.40
Yüksek Lisans	39	3.33	.56	39	3.65	.30
Doktora	2	3.36	.13	2	3.84	.10

Tablodan görüldüğü gibi hizmetiçi eğitimler öncesinde lisansüstü eğitim almayan öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları 3.26 'den eğitimler sonrasında 3.67'e; yüksek lisans eğitim almış öğretmenlerin puanları 3.33'den 3.65'e yükselmiştir. Doktora mezunu öğretmenlerin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 3.36 ve 3.84'dur. Hizmet içi eğitimler, tüm öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında artışa sebep olmuştur. Bu değişimin anlamlılığını incelemek amacıyla yapılan iki faktörlü ANOVA analizi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 10: Lisansüstü Eğitim Durumu Değişkenine Göre Etkileşimli Tahtaya Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.921	347			
Grup(Yok/Yüksek Lisans/Doktora)	.150	2	.075	.301	.740
Hata	85.771	345	.249		
Denekleriçi	56.257	348			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	1.382	1	1.382	8.715	.003
Grup*Ölçüm	.148	2	.074	.468	.627
Hata	54.727	345	.159		
Toplam	142.178	695			

Tablo 10 lisansüstü eğitim alan ve almayan öğretmenlerin hizmet içi eğitim öncesinden sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığını göstermektedir($p>.05$).

Seminerlerde matematik öğretmenlerine FATİH projesinde haberdar olup olmadıkları sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında FATİH Projesi hakkında bilgi sahibi olma değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığı iki faktörlü ANOVA testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 11 ve 12'de yer almaktadır

Tablo 11: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği FATİH Projesi Hakkında Bilgi Sahibi Olma Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
Bilgi sahibi	333	3.28	.49	333	3.67	.39
Bilgi sahibi değil	15	2.98	.81	15	3.64	.27

Tablodan görüldüğü gibi hizmet içi eğitimler öncesinde Fatih Projesi Hakkında Bilgi Sahibi Olan öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar 3.28 iken eğitimler sonrasında 3.67'e yükselmiştir. Proje Hakkında Bilgi sahibi olmayan öğretmenlerinin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 2.98 ve 3.64'dur. Hizmet içi eğitimler, hem Fatih projesi hakkında bilgi sahibi olan hem de olmayan öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir artışa sebep olmuştur. Bu değişimin anlamlılığı iki faktörlü ANOVA analizi ile incelenmiş, analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 12: FATİH Projesi Hakkında Bilgi Sahibi Olma Değişkenine Göre Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.921	347			
Grup(Bilgi Sahibi/Değil)	.774	1	.774	3.147	.077
Hata	85.147	346	.246		
Denekleriçi	62.797	348			
Ölçüm (Öntest-sontest)	7.921	1	7.921	50.424	.000
Grup*Ölçüm	.526	1	.526	3.347	.068
Hata	54.350	346	.157		
Toplam	148.718	695			

Tablo 12'den FATİH Projesi hakkında bilgi sahibi olan ve olmayan öğretmenlerin hizmet içi eğitim öncesinden sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığı söylenebilir ($p>.05$).

Seminerlerde matematik öğretmenlerine "etkileşimli tahta kullanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların seminerler öncesi ve sonrasında etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında etkileşimli tahta kullanma değişkenine göre anlamlı fark olup olmadığı iki faktörlü ANOVA testi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 13 ve 14'de yer almaktadır:

Tablo 13: Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Etkileşimli Tahta Kullanma Değişkenine Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Grup	Ön Test			Son Test		
	N	X	S	N	X	S
Kullanan	295	3.27	0,50	295	3.67	.39
Kullanmayan	53	3.24	0.53	53	3.65	.37

Tablodan görüldüğü gibi hizmetiçi eğitimler öncesinde etkileşimli tahta kullanan öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar 3.27 iken eğitimler sonrasında 3.67'e yükselmiştir. Etkileşimli tahta kullanmayan öğretmenlerinin aynı ölçeğe ilişkin puanları sırasıyla 3.24 ve 3.65'dur. Bu bulgu hizmet içi eğitimlerin etkileşimli tahta kullanan ve kullan-

mayan öğretmenlerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında anlamlı bir artışa sebep olduğunu göstermektedir. Tutum puanlarındaki artışın anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla iki faktörlü ANOVA analizi yapılmış olup analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 14: Etkileşimli Tahta Kullanma Değişkenine Göre Etkileşimli Tahta Tutum Ölçeği Ön Test* Son Test İki Faktörlü Anova Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Deneklerarası	85.9211	347			
Grup(Kullanma/Kullanmama)	.0491	1	.049	.199	.656
Hata	85.872	346	.248		
Denekleriçi	69.44	348			
Ölçüm (Öntest-sontest)	14.564	1	14.564	91.825	.000
Grup*Ölçüm	.000	1	.000	.001	.974
Hata	54.876	346	.159		
Toplam	155.3611	693			

Tablo incelendiğinde etkileşimli tahta kullanan ve kullanmayan öğretmenlerin hizmetiçi eğitim öncesinden sonrasına etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarında meydana gelen artışın anlamlı olmadığını görülmektedir($p>.05$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretim ve öğrenme ortamlarında teknoloji entegrasyonu, 30 yıldan fazla süredir tartışılmaktadır. Genellikle öğrenme ve öğretme ortamlarını iyileştirmek amaçlı bir metod olarak tanımlanan teknoloji entegrasyonu (Gurer & Curaoğlu, 2016), ülkemizde FATİH projesi ile hız kazanmış, 2010 yılından beri okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullarda teknolojik alt yapının iyileştirilmesinin yanı sıra, eğitim bilişim ağı (EBA) ile e-çerik sağlanmakta ve öğretmen eğitimlerine devam edilmektedir. Bu eğitimlerle öğretmenlerin teknolojiyi kullanma yeteneklerinin artırılarak hayatlarının bir parçası haline gelmesi amaçlanmıştır (Balci, Gökkaya & Kar, 2013). Ancak Koçak-Usluel ve diğ. (2007) teknoloji entegrasyonundan söz edebilmek için öğretmenlerin kendi branşlarına uygun olarak teknolojiyi düzenli kullanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin branşa uygun teknolojiyi kullanabilme becerilerini geliştirebilmek ise ancak öğretmenlerin alanlarına uygun olarak özelleştirilmiş eğitimler ile mümkündür. Buna bağlı olarak Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü öncülüğünde 03.10.2015-19.04.2016 tarihleri arasında Balıkesir merkez ve ilçelerinde görev yapan tüm ortaokul ve lise matematik öğretmenlerine yönelik FATİH Projesi Matematik Dersi Akıllı Tahta Kullanımı Semineri gerçekleştirilmiştir. Ertmer (2005) öğretmenler teknolojinin faydalarını içeren eğitimler vererek onların teknoloji kullanımına yönelik inançlarını değiştir-

menin derslerde teknoloji entegrasyonu için gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle verilecek alana özgü eğitimler ile öğretmenlerin teknolojiye yönelik tutumlarını değiştirmek teknoloji entegrasyonunun etkili bir şekilde yapılabilmesi ve FATİH projesinin uygulanabilirliğinin artırılması açısından gerekliliktir. Çalışmada gerçekleştirilen seminerler kapsamında FATİH Projesi matematik dersi akıllı tahta kullanımı seminerlerinin matematik öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonunda, verilen hizmet içi eğitimlerin öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma alana özgü verilecek eğitimlerin öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını ve buna bağlı olarak teknoloji entegrasyonunu artıracaklarını göstermektedir. Kefeli (2013) sonuçları da bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Kefeli (2013) etkileşimli tahtanın branş derslerinde öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonuna yönelik hazırlanan Hizmetiçi eğitim kurs programının, kursa katılan öğretmenlerin bilgi ve beceri gelişimine katkıda bulunduğu, öğretmenlerin etkileşimli tahtaya yönelik bakış açılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın bulgularını destekleyen diğer bir çalışma da Öçal ve Şimşek (2017)'a aittir. Araştırmacılar, FATİH Projesi hazırlayıcı eğitimlerinin matematik dersine yönelik özelleştirilmiş halinin yazılım, donanım ve eğitim portalları gibi teknolojileri matematik derslerinde matematiğe özel olarak kullanabilmelerine yönelik farkındalıklarının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Alan yazında teknolojiye yönelik eğitimlerin alan özgü olması gerektiğine ilişkin bir çok çalışma vardır (Aktaş, Gököglü, Turgut & Karal, 2014; Gürol, Donmuş & Arslan, 2012; Öçal & Şimşek, 2017; Yıldız, Sarıtepeci & Seferoğlu, 2013). Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği FATİH Projesine yönelik hizmetiçi eğitimler, farklı branşlardaki öğretmenlere birlikte verildiği için teorik kalmakta, her branşa uygun yapılabilecek etkinliklerin uygulaması yapılamamaktadır (Öçal & Şimşek, 2017). Ancak branşlarına bağlı olarak öğretmenlerin kullanacakları internet kaynaklarından web 2.0 araçlarına öğrenciyle gerçekleştireceği etkinliklere kadar pek çok farklılık vardır. Tek düze ve teorik bir eğitim öğretmenlerin teknolojiden kendi alanlarında nasıl faydalanacakları konusunda farkındalık oluşturmalarını engellemekte, bu durum teknolojiye yönelik tutumlarını da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle FATİH Projesinin etkili olabilmesi ve teknoloji entegrasyonunun başarılı bir şekilde entegre edilmesi için öğretmen eğitimlerinin yüz yüze, uygulamaya dönük ve branşa özgü olması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A. ve Seferoğlu, S. S. (2010). Bilişim Şuraları, Teknoloji Politikaları ve Eğitim, *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 10-12 Şubat 2010, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Akıncı, A., Kurtoğlu, M. ve Seferoğlu, S.S. (2012). Bir Teknoloji Politikası Olarak FATİH Projesinin Başarılı Olması İçin Yapılması Gerekenler: Bir Durum Analizi Çalışması. *Akademik Bilişim* (1-3 Şubat), Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Aktaş, I., Gökoğlu, S., Turgut, Y. E. ve Karal, H. (2014). Öğretmenlerin FATİH Projesine Yönelik Görüşleri: Farkındalık, Öngörü ve Beklentiler, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 8(1), 28-46.
- Avcı, Ü., ve Seferoğlu, S. S. (2011). Bilgi Toplumunda Öğretmenin Tükenmişliği: Teknoloji Kullanımı ve Tükenmişliği Önlemeye Yönelik Alınabilecek Önlemler, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 13-26.
- Balcı E. Ö., Gökkaya Z. & Kar A. (2013). FATİH Projesinin Üniversiteler Yüzü, *Istanbul Journal of Social Sciences*, Fall:5, 13-30.
- Balkı E. ve Saban A. (2009). Öğretmenlerin Bilişim Teknolojilerine İlişkin Algıları ve Uygulamaları: Özel Esentepe İlköğretim Okulu Örneği, *İlköğretim Online*, 8(3), 771-781.
- Banoğlu K., Vanderlinde R. ve Çetin M. (2016). Okul Müdürlerinin Teknoloji Liderliği Profillerinin Okulların Öğrenen Örgüt Kültürü ve Teknolojik Alt-Yapısı Bağlamında Analizi: FATİH Projesi Okulları ve Diğerleri, *Eğitim ve Bilim*, 41 (188), 83-98.
- Banoğlu, K., Madenoğlu, C., Uysal, Ş. ve Dede, A. (2014). FATİH projesine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi (Eskişehir ili örneği), *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi (EBAD)*, 4(1), 39-58.
- Bayrak, N. ve Hırça, N. (2016). FATİH Projesi Hizmetiçi Eğitimine Katılan Öğretmenlerin Tekno-Pedagojik Özyeterliklerinin İncelenmesi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 95-111.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çelik, H. C. ve Kahyaoğlu, M. (2007). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumlarının Kümeleme Analizi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(4), 571-586.

- Doğan, D., Çınar, M., ve Seferoğlu, S. S. (2016). "One Laptop per Child" projects and FATİH project: A comparative examination, *SDU International Journal of Educational Studies*, 3(1), 1-26.
- Ekici, S. ve Yılmaz, B. (2013). FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Türk Kütüphaneciliği*, 27 (2), 317-339.
- Elaziz, M. F. (2008). Attitudes Of Students And Teachers Towards The Use Of Interactive Whiteboards In EFL Classrooms, Yüksek Lisans Tezi, *Bilkent Üniversitesi*, Ankara, Türkiye.
- Ertmer, P. A. (2005). Teacher pedagogical Beliefs: The Final Frontier In Our Quest For Technology Integration? *Educational technology research and development*, 53(4), 2539
- Gurer, M.D. & Curaoglu, O. (2016). *Pre-service Teachers' Perception of Technology Use in Classroom*. In G. Chamblee & L. Langub (Eds.), *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2016* (pp. 2854-2859). Publisher: Chesapeake, VA: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). ISBN 978-1-939797-13-1
- Gürol, M., Donmuş, V. ve Arslan, M. (2012). İlköğretim Kademesinde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin FATİH Projesi İle İlgili Görüşleri, http://www.yarbis1.yildiz.edu.tr/web/userPubFiles/mgurol_e279303e0c1e91603973541ba829af89.pdf (20.04.2017)
- Hebecci, M. T., Çelik, İ., ve Şahin, İ. (2016). Eğitim ortamlarında etkileşimli tahta kullanımı: Araştırmalar ve eğilimler, *Eğitim, Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 55-76.
- Hırça, N. ve Şimşek, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Fen Konularına Yönelik TeknoPedagojik Bilgi Bütünleştirmelerinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 7(1), 57-82.
- İzci, E. ve Eroğlu, M. (2016). Eğitimde Teknoloji Kullanımı Kursu hizmetçi eğitim programının değerlendirilmesi, *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1666-1688. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3584
- Kayaduman, H., Sırakaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2011). Eğitimde FATİH Projesi'nin öğretmenlerin yeterlilik durumları açısından incelenmesi. *Akademik Bilişim*, 2-4 Şubat, Malatya.
- Kefeli P. (2013). Öğretim Sürecinde Etkileşimli Tahta Kullanımına Yönelik Geliştirilen Bir Hizmet İçi Eğitim Kursu Ve Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi*, Trabzon.

- Keleş, E., Öksüz, B. D., ve Bahçekapılı, T. (2013). Teknolojinin Eğitimde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Fatih Projesi Örneği, *Journal of Social Sciences [JSS]*, 12(2). 353-366.
- Koçak Usluel, Y., Kuşkaya Mumcu, F. ve Demiraslan, Y. (2007). Öğrenme-Öğretme Sürecinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Öğretmenlerin Entegrasyon Süreci ve Engelleriyle İlgili Görüşleri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 164-178.
- Korucu A. T., Usta E. ve Toraman L. (2016), Ortaokul Öğrencilerinin Etkileşimli Tahta Kullanımına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 690-717.
- Kurt, S. (2013). Examining Teachers' Use Of Computer-Based Technologies: A Case Study, *Education and Information Technologies*, 18(4), 557-570.
- Kutluca, T. ve Ekici, G. (2010). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutum ve Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 17-188.
- Mazman S. G. ve Koçak Usluel Y. (2011). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğrenme-Öğretme Süreçlerine Entegrasyonu: Modeller ve Göstergeler, *Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1(1), 62-79.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2013). FATİH Projesi. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php> (20.04.2017)
- Oleksiw, T. (2007). Increasing math Test Scores With The Smart Board Interactive Whiteboard. http://downloads01.smarttech.com/media/sitecore/en/pdf/research_library/k12/the_effect_of_the_smart_board_interactive_whiteboard_on_raising_state_test_sco res.pdf (30.12.2015)
- Öçal M. F. ve Şimşek M. (2017). Matematik Öğretmen Adaylarının FATİH Projesi ve Matematik Eğitiminde Teknoloji Kullanımına Yönelik Görüşleri, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 8(1), 91-121.
- Painter, D., Whiting, E., Wolters, B. ve Park, D. (2005, 14 Mart). The Use of an Interactive Whiteboard in Promoting Interactive Teaching and Learning. http://gse.gmu.edu/assets/docs/tr/interactive-board_tr.pdf (12.12.2015)
- Yıldız, H., Sarıtepeci, M. ve Seferoğlu, S. S. (2013). FATİH projesi kapsamında düzenlenen hizmet-içi eğitim etkinliklerinin öğretmenlerin mesleki gelişimine katkılarının ISTE öğretmen standartları açısından incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı(1), 375-392.

- Warschauer, M. ve Ames, M. (2010). Can one Laptop Per Child Save The World's Poor? *Journal of International Affairs*, 64(1), 33-51.
- Winkler, R. L. (2011). Investigating the Impact of Interactive Whiteboard Professional Development on Lesson Planning and Student Math Achievement. Unpublished doctoral dissertation, *University of Liberty*, USA.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ZİHNİNDEKİ BİLİM İNSANI

Scientist in The Mind of Secondary School Students

Gönderim Tarihi: 09.07.2017

Kabul Tarihi: 28.09.2017

Gonca HARMAN*

Renan ŞEKER**

ÖZ: Gelişmiş ülkeler bilimde daha ileriye hedefleyerek bilim insanı sayılarını arttırma yönünde uğraş vermektedir. Geleceğin bilim insanı adayları olan bugünün çocuklarının zihinlerindeki bilim insanı imajı bu uğraşları büyük oranda etkileyebilir. Bu nedenle araştırmada ortaokul öğrencilerinin zihinlerindeki bilim insanını sınıf düzeyi ve cinsiyet bağlamında incelemek amaçlanmıştır. Araştırmaya 5 (80), 6 (111), 7 (81) ve 8. (83) sınıfta öğrenim gören 355 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Veriler Chambers (1983) tarafından geliştirilen “Bir Bilim İnsanı Çiz Testi” ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerin yaptıkları çizimleri analiz etmek için bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Kontrol listesi hazırlanırken Chambers (1983), Finson, Beaver ve Cramond (1995) ve Özsoy ve Ahi (2014) tarafından yapılan çalışmalarda oluşturulan kategoriler harmanlanmıştır. Öğrencilerin yaptıkları çizimlerin analizi için oluşturulan kontrol listesinde bilim insanının cinsiyeti, yüz ifadesi, saç, sakal/bıyığı, kıyafeti ve aksesuarları, çalışma şekli, çalışma ortamı, çalışma ortamında yer alan araştırma sembolleri, bilgi sembolleri, teknoloji ve alternatif semboller, icatlar, ünlü bilim insanları kategorileri yer almıştır. Öğrencilerin çoğunluğu erkek, mutlu, laboratuvar önlüklü, gözlüklü, iç mekânda ve bireysel çalışan bilim insanları çizmiştir. Az sayıda öğrencinin çizimindeki bilim insanının daha çok Einstein ve Newton olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde 5, 6 ve 7. sınıftaki öğrenciler ile erkek öğrencilerin yaptıkları çizimlerin daha detaylı olduğu görülmüş olup öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanının basmakalıp olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin zihnindeki bilim insanı aile, akran grubu, dersler, öğretmenler, öğretim programı, çoğunlukla da yazılı ve görsel medya ile ders kitapları gibi faktörler tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle öğrencilere yazılı ve

* Dr., drgoncaharman@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9717-1150

** Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, rseker@konya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0953-1177

görsel medya ile ders kitapları aracılığıyla bilimin cinsiyet, milliyet, zaman, mekân, yaş ve fiziki görünüm gibi faktörlerden bağımsız olduğu fikri aşılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bilim İnsanı, Çizim, Ortaokul Öğrencisi.

ABSTRACT: Developed countries are striving to increase the numbers of scientists by targeting more advanced science. This struggle could be greatly influence the image of the scientist in the minds of today's children who are future scientist candidates. For this reason, in the study, it is aimed to examine the scientists in the minds of secondary school students in terms of class level and gender. 355 secondary school students studying in the 5 (80), 6 (111), 7 (81) and 8 (83) classes participated in the study. The data were collected with the "Drawing A Scientist Test" developed by Chambers (1983). Within the scope of the research, a checklist was prepared to analyze the drawings made by the students. While preparing the control list, the categories created within the works made by Chambers (1983), Finson, Beaver ve Cramond (1995) and Özsoy and Ahi (2014) are blended. In the control list created for the analysis of the drawings performed by the students, the categories such as the scientist's gender, face expression, hair, beard/mustache, clothing and accessories, study style, working environment, research symbols in the working environment, information symbols, technology and alternative symbols, inventions, famous scientists are involved. The majority of students have drawn scientists who are male, happy, with lab coat and spectacle and working individually indoor. Scientists in the drawings of a few students were more likely to be Einstein and Newton. When the results obtained from the research are evaluated in general, it was seen that the drawings made by the students in the 5th, 6th and 7th grades and the male students were more detailed and it is determined that the scientist in the minds of the students is a stereotype. The scientist in the minds of the students is influenced by factors such as family, peer group, lectures, teachers, curriculum, mostly written and visual media and textbooks. For this reason, with the help of written and visual media and textbooks, students should be infused with the idea that science is independent of factors such as gender, nationality, time, location, age and physical appearance.

Keywords: Scientist, Drawing, Secondary School Student.

GİRİŞ

Bilim doğru düşünme, doğruyu ve bilgiyi araştırma, bilimsel metotlar ile sistematik bilgi elde etme ve bilgiyi düzenleme için takip edilen süreçtir (Çepni, 2011: 2). Bununla birlikte bilim evrendeki olayları ve olguları anlamak, tanımak ve irdelemek amacıyla yapılan düzenli çalışmalar olarak da ifade edilmektedir (Çepni, 2009: 16). Bilimdeki gelişmeler 1957 yılı itibari ile hızlı bir ivme kazanmıştır. Öyle ki, uzay çağının miladı olarak nitelendirilen Sputnik'in 4 Ekim 1957 tarihinde Rusya tarafından uzaya gönderilmesi ile bilim ve teknoloji

hızlı gelişim başlamıştır. Bilim ve teknolojiadaki gelişim eğitimi de etkilemiş ve eğitimde üç ana başlıkta toplanabilecek son derece önemli değişiklikler yapılması hedeflenmiştir. Birincisi; derslerin bilimsel içeriğinin güncel bilgiler çerçevesinde yenilenmesi ve ülke çapında yaygınlaştırılması; ikincisi, bilimsel disiplinin anlaşılmasının temel alındığı kavramsal bir şema çerçevesinde ders içeriklerinin düzenlenmesi; üçüncüsü, bilim eğitiminde aktif katılımcı yaklaşımın kullanılması şeklinde bir süreç takip edilmeye başlanmıştır. Bilgi sahibi olmada araştırmacı yaklaşım önem kazanmıştır. Biliyor olmaktan ziyade üretiyor olabilmenin değeri ön plana çıkmıştır (Bulduk, 2015). Bu anlayış daha çok bilim insanı yetiştirmenin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Eğitim sisteminde hedeflenen yeniliklere ilaveten eğitimin ve geleceğin temel unsurlarından biri olan öğrencilerin bilim insanına yönelik algılamaları araştırmacılar için merak konusu olmuştur. Bu merakı gidermeye yönelik ilk çalışma 1957 yılında Mead ve Metraux tarafından gerçekleştirilmiştir. O yıllardan günümüze uzanan geniş yelpazede çeşitli kademelerde öğrenim gören öğrencilerin bilim insanına yönelik algıları incelenmiş ve hala da incelenmeye devam etmektedir. Okul öncesi dönemden başlanarak yükseköğretimde dâhil olacak şekilde gerçekleştirilen çalışmaların ortak sonucu bilim insanına yönelik algıların kalıplaşmış olmasıdır. Bu kalıplaşmış algılar genellikle negatif düşünceler içermekle birlikte bireyin bilime ve bilimsel unsurlara yakın durmasına engel olabilecek niteliktedir. Bu durum bilimin gelişmesi ve ilerlemesi önünde bir engel teşkil edebilir. Oysa ki, Çepni (2011: 10)'nin de belirttiği üzere bilim modern toplumlarda oldukça önemli bir güce ve yere sahiptir. Daha modern, sağlıklı ve güçlü bir toplum olabilmek dünyayı ve evreni daha yakından tanıyan, çevrede olanları anlayan ve yorumlayabilen bireylerle mümkündür.

Çağın bir gerekliliği olarak araştıran, sorgulayan, keşfeden, düşünen, merak eden, kendine sunulan bilgiyi ezberlemeyen ve bu bilgi ile yetinmeyen, hata yapsa bile tekrar tekrar deneyen, vazgeçmeyen, etrafına daha dikkatli bakan, olaylara bilimsel bir bakış açısı ile yaklaşan, olayları tüm bilimsel yönleri ile görebilen, sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi bilimin güçlenerek ilerlemesi için son derece önemlidir. Bir bireyin bu özelliklere sahip olmasında bilim insanına yönelik algıları etkin rol almaktadır. Öyle ki, Kara ve Akarsu (2015)'nin de ifade ettiği üzere bireyin bilim insanına yönelik sahip olacağı olumsuz algı bilim ve bilimle ilgili obje ve etkinliklere de transfer edilerek olumsuz düşüncelerin oluşmasına neden olacaktır.

Bireyde olumsuz düşüncelerin oluşumunun önlenmesi için bilim insanı imajının olabildiğince erken yaşlarda kazandırılması gereklidir. Bu kazanım araştırmacı ruha sahip nesiller yetiştirilmesi bağlamında da son derece önemlidir. Bilimi önemseyen, ilerlemesine katkıda bulunan nesillerin yetiştirilmesi kısa

vadede bireye, uzun vadede ise ülkeye çok büyük katkılar sağlayacaktır (Kaya, Afacan, Polat ve Urtekin, 2013).

Gelişmiş ülkeler bilimde daha ileriye hedefleyerek bilim insanı sayılarını artırma yönünde uğraş vermektedir. Geleceğin bilim insanı adayı olan bugünün çocuklarının zihinlerindeki bilim insanı imajı bu uğraşları büyük oranda etkileyebilir. Bu nedenle araştırmada ortaokul öğrencilerinin zihinlerindeki bilim insanını sınıf düzeyi ve cinsiyet bağlamında incelemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Tarama modelinin kullanıldığı araştırmada incelenecek durumun içinde bulunduğu koşullara müdahale edilmeden mevcut durum ayrıntılı bir biçimde betimlenerek durumla ilgili detaylı bilgi verilmiştir (Karakaya, 2009: 59-60).

Çalışma Grubu

2016-2017 güz yarıyılında gerçekleştirilen araştırmaya 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda öğrenim gören toplam 355 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanının sınıf düzeyine ve cinsiyete bağlı olarak nasıl bir değişim sergileyeceğini görebilmek amacıyla 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin yer aldığı araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede evren araştırmanın amacına uygun olacak şekilde kümelere ayrılır. Bu kümeler içinden araştırmaya uygun olduğu düşünülen küme örneklem olarak seçilir (Şahin, 2009: 125).

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeyi ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

		f	%
Sınıf düzeyi	5	80	22,5
	6	111	31,3
	7	81	22,8
	8	83	23,4
Cinsiyet	Kız	97	27,3
	Erkek	258	72,7
TOPLAM		355	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 22,5'i beşinci, % 31,3'ü altıncı, % 22,8'i yedinci ve % 23,4'ü sekizinci sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin % 27,3'ü kız, % 72,7'si ise erkektir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya katılan öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanını belirleyebilmek amacı ile Chambers (1983) tarafından geliştirilen ve alanyazında yer alan pek çok çalışmada uygulanan “*Bir Bilim İnsanı Çiz Testi*” kullanılmıştır. Bu test öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanını çizim aracılığı ile ortaya çıkarmayı hedefleyen “*Bir bilim insanı çiziniz.*” ifadesini içeren bir veri toplama aracıdır. Uygulama öncesinde veri toplama aracında yer alan ifadenin öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanını ortaya çıkarmak için yeterli ve anlaşılır olup olmadığını saptamak amacıyla 5, 6, 7 ve 8. sınıf olmak üzere tüm sınıf düzeylerindeki öğrenciler ile pilot uygulama yapılmıştır. Uygulama sırasında öğrencilerden zihinlerindeki bilim insanını çizmeleri istenmiş ve öğrencilere çizimlerini yapabilecekleri kâğıtlar dağıtılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyi ve cinsiyet olmak üzere kişisel bilgilerini resim yaptıkları kâğıtlara yazmaları istenmiştir. Uygulama bir ders saatinde tamamlanmıştır. Öğrencilerin veri toplama aracını dikkatli bir biçimde okuyup zihinlerindeki bilim insanını yansıttıkları varsayılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında öğrencilerin yaptıkları çizimleri analiz etmek için bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Kontrol listesi hazırlanırken Chambers (1983), Finson vd. (1995) ve Özsoy ve Ahi (2014) tarafından yapılan çalışmalarda oluşturulan kategoriler harmanlanmıştır.

Chambers (1983) tarafından yapılan çalışmada yer alan kategoriler: 1) Laboratuvar önlüğü (genellikle beyaz), 2) Gözlük, 3) Dağılmış saç-sakal, 4) Araştırma sembolleri: Bilimsel araçlar ve her çeşit laboratuvar malzemeleri, 5) Bilgi sembolleri: Kitaplar ve dolaplar, 6) Teknoloji: Bilimin ürünleri, 7) İlgili başlıklar: Formüller, aşamalı sınıflandırmalar, bilim insanlarının sözleri.

Finson vd. (1995) tarafından yapılan çalışmada yer alan kategoriler: Laboratuvar önlüğü, Gözlük, Sakal, bıyık ve çok uzun favoriler, Araştırma sembolleri (Bilimsel araçlar ve her çeşit laboratuvar malzemeleri, bilimsel araçların boyutu ve türü), Bilgi sembolleri (kitaplar, dolaplar, panolar, ceplerdeki kalemler, vb.), Teknoloji (bilimin ürünleri), teknolojinin türü (televizyon, telefon, füzeler, bilgisayarlar, vb.), İlgili başlıklar (formüller, aşamalı sınıflandırma, bilim insanlarının sözleri), Cinsiyeti, Tehlike işaretleri, Yanan bir ampul gibi düşünce simgeleri, Efsanevi basmakalıplar, Gizlilik işaretleri, İç mekânda çalışan bilim insanı, Orta yaşlı ya da yaşlı bilim insanı.

Özsoy ve Ahi (2014) tarafından yapılan çalışmada yer alan kategoriler: Bilim insanının fiziksel özellikleri, Bilim insanının cinsiyeti, Bilim insanının çalışma alanı, Bilimsel araçlar ve bilgi sembolleri, İcatlar, Ünlü bilim insanları.

Öğrencilerin yaptıkları çizimlerin analizi için oluşturulan kontrol listesinde *bilim insanının cinsiyeti, yüz ifadesi, saç, sakal/bıyığı, kıyafeti ve aksesuarları, çalışma şekli, çalışma ortamı, çalışma ortamında yer alan araştırma sembolleri, bilgi sembolleri, teknoloji ve alternatif semboller, icatlar, ünlü bilim insanları* kategorileri yer almıştır. Bu kategoriler dikkate alınarak çizimler incelenmiştir. Çizimler öğrencinin öğrenim gördüğü sınıf düzeyi, öğrencinin cinsiyeti ve araştırmaya katılan tüm öğrencilerin genel toplamı bağlamında birbirleri ile ilişkilendirilerek ve karşılaştırılarak açıklanmış, yorumlanmış ve anlamlandırılmıştır. Analiz sonuçları oluşturulan tablolarda frekans ve yüzde değerleri ile sunulmuştur.

Araştırma konusu ile ilgili olarak alanyazında yer alan çalışmalar içerisinden özellikle 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen sonuçlar dikkate alınarak bu araştırmadan elde edilen sonuçlar tartışılmıştır. Alanyazında 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar sunulurken genel olarak ortaokul öğrencisi ifadesi kullanılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin yaptıkları çizimlerin analizi sonucunda elde edilen bulgular *bilim insanının cinsiyeti, yüz ifadesi, saç, sakal/bıyığı, kıyafeti ve aksesuarları, çalışma şekli, çalışma ortamı, çalışma ortamında yer alan araştırma sembolleri, bilgi sembolleri, teknoloji ve alternatif semboller, icatlar, ünlü bilim insanları* kategorileri altında sunulmuştur.

Bilim İnsanın Cinsiyeti

Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının cinsiyeti açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Cinsiyetleri için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Erkek	74	92,5	81	73,0	67	82,7	69	83,1	49	50,5	242	93,8	291	82,0
Kadın	3	3,8	28	25,2	12	14,8	12	14,5	47	48,5	8	3,1	55	15,5
Erkek ve Kadın	-	-	1	0,9	1	1,2	-	-	1	1,0	1	0,4	2	0,6
Yüz çizilmemiş	1	1,3	1	0,9	-	-	2	2,4	-	-	4	1,6	4	1,1
İnsan figürü yok	2	2,5	-	-	1	1,2	-	-	-	-	3	1,2	3	0,8
TOPLAM	80	100	111	100	81	100	83	100	97	100	258	100	355	100

Tablo incelendiğinde öğrencilerin önemli bir bölümünün bilim insanını erkek olarak çizdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin tamamına yakınının (% 93,8) bilim insanını erkek olarak çizdiği, buna karşılık kız öğrencilerin erkek ya da kadın olarak çizdikleri bilim insanlarının oran olarak

neredeysse birbirine eşit (% 50,5-%48,5) olduğu anlaşılmıştır. Tüm sınıf düzeyleri içinde az da olsa kadın bilim insanı çizen öğrenciler olmakla birlikte bu oranın en az 5. sınıfta (% 3,8) ve erkek (% 3,1) öğrencilerde görülmüş olması dikkat çekicidir. 6 ve 7. sınıfta öğrenim gören bir kız ve bir erkek öğrencinin ise yaptıkları çizimlerde biri kadın diğeri erkek olmak üzere iki bilim insanına yer verdikleri saptanmıştır.

Çizimler bilim insanının cinsiyeti açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 1’de verilmiştir.

S5-Ö37E

S6-Ö17K

S8-Ö52K

Şekil 1: Bilim İnsanın Cinsiyeti için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanın Yüz ifadesi

Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının yüz ifadesi açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 3’te verilmiştir.

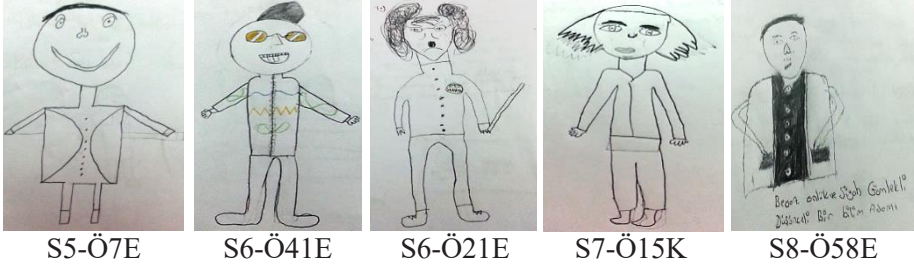
Tablo 3: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Yüz İfadeleri için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Mutlu	41	51,3	80	72,1	42	51,9	31	37,3	57	58,8	137	53,1	194	54,6
Mutsuz	24	30,0	23	20,7	24	29,6	43	51,8	34	35,1	80	31,0	114	32,1
Düşünceli	3	3,8	2	1,8	7	8,6	4	4,8	4	4,1	12	4,7	16	4,5
Çılgın	6	7,5	1	0,9	6	7,4	-	-	1	1,0	12	4,7	13	3,7
Sınırlı	2	2,5	3	2,7	1	1,2	3	3,6	1	1,0	8	3,1	9	2,5
Şaşkın	1	1,3	1	0,9	-	-	-	-	-	-	2	0,8	2	0,6
Yüz çizilmemiş	1	1,3	1	0,9	-	-	2	2,4	-	-	4	1,6	4	1,1
İnsan figürü yok	2	2,5	-	-	1	1,2	-	-	-	-	3	1,2	3	0,8
TOPLAM	80	100	111	100	81	100	83	100	97	100	258	100	355	100

Tablo incelendiğinde 6. sınıf öğrencilerinin önemli bir bölümünün, 5. ve 7. sınıflar ile kız ve erkek öğrencilerin yarısından fazlasının bilim insanını mutlu olarak çizdikleri görülmektedir. Bu bulgunun aksine 8. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlasının bilim insanını mutsuz olarak çizmesi dikkat çekicidir. Ayrıca az sayıda olmak üzere bazı öğrencilerin çizdikleri çılgın yüz ifadeli bilim

insanları çoğunlukla Albert Einstein'a benzemektedir.

Çizimler bilim insanının yüz ifadesi açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: Bilim İnsanın Yüz İfadesi için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanın Saç, Sakal/Bıyığı

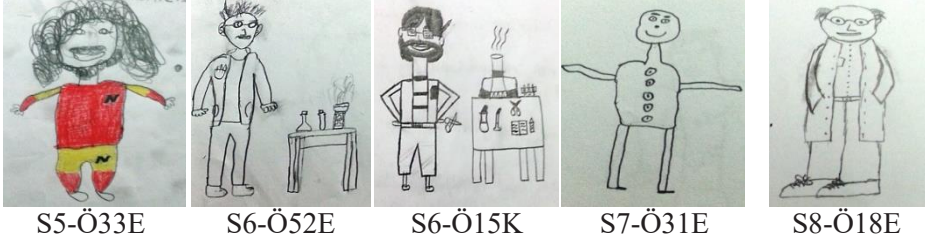
Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının saç, sakal/bıyığı açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Saç, Sakal/Bıyığı için Frekans ve Yüzde Değerleri

		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Saç	Dağınık-Dik	27	33,8	26	23,4	35	43,2	35	42,2	19	19,6	104	40,3	123	34,6
	Kel	10	12,5	3	2,7	8	9,9	3	3,6	1	1,0	23	8,9	24	6,8
	Uzun (erkek)	7	8,8	3	2,7	4	4,9	5	6,0	5	5,2	14	5,4	19	5,4
	Dökülmüş	1	1,3	6	5,4	4	4,9	5	6,0	4	4,1	12	4,7	16	4,5
Bıyık/ Sakal	Bıyık	13	16,3	17	15,3	10	12,3	12	14,5	13	13,4	39	15,1	52	14,6
	Sakal	10	12,5	12	10,8	9	11,1	9	10,8	16	16,5	24	9,3	40	11,3

Tablo incelendiğinde bazı öğrencilerin çizimlerdeki bilim insanlarının dağınık-dik saçlı oldukları görülmektedir. Bilim insanını uzun saçlı bir erkek olarak çizen 5. sınıfta öğrenim gören erkek öğrenci bilim insanının yanına çizdiği konuşma balonunun içerisine "İcat bulacam diye saçlarımı kesmeyi unuttum" cümlesini yazmıştır. Bazı çizimlerde dağınık-dik ya da uzun saçlı, bıyıklı/sakallı bilim insanları sürekli çalışma nedeni ile kişisel bakıma zaman ayıramamayı; kel ya da saçları dökülmüş bilim insanları ise çok çalışma nedeni ile görüntüde gerçekleşecek olumsuz değişiklikleri vurgulamaktadır.

Çizimler bilim insanının saç, sakal/bıyığı açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: Bilim İnsanının Saç, Sakal/Bıyığı için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanının Kıyafeti ve Aksesuarları

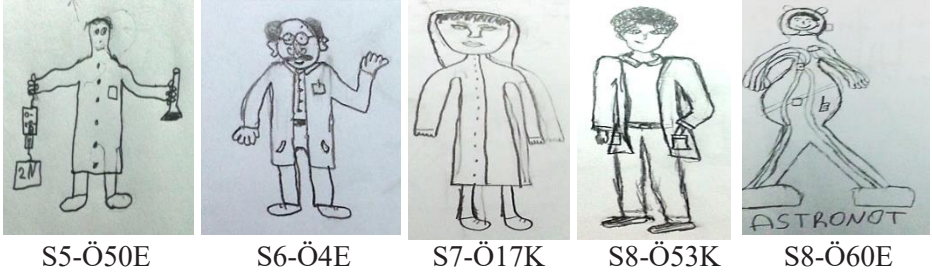
Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının kıyafeti ve aksesuarları açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarınının Kıyafet ve Aksesuarları için Frekans ve Yüzde Değerleri

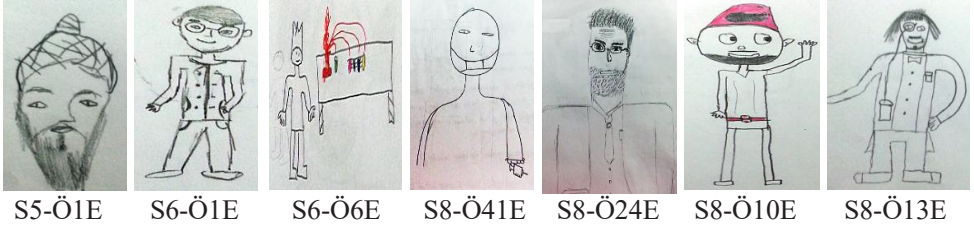
	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kıyafet														
Önlük	14	17,5	34	30,6	21	25,9	17	20,5	38	39,2	48	18,6	86	24,2
Astronot kostümü	1	1,3	2	1,8	-	-	9	10,8	2	2,1	10	3,9	12	3,4
Aksesuar														
Gözlük	18	22,5	52	46,8	15	18,5	33	39,8	53	54,6	65	25,2	118	33,2
Kravat	2	2,5	3	2,7	-	-	3	3,6	1	1,0	7	2,7	8	2,3
Kavuk	4	5,0	-	-	2	2,5	1	1,2	2	2,1	5	1,9	7	2,0
Şapka	1	1,3	-	-	1	1,2	3	3,6	3	3,1	2	0,8	5	1,4
Fes	1	1,3	-	-	-	-	3	3,6	-	-	4	1,6	4	1,1
Kral tacı	1	1,3	1	0,9	-	-	-	-	-	-	2	0,8	2	0,6
Saç bandı	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Papyon	-	-	-	-	-	-	1	1,2	1	1,0	-	-	1	0,3
Maske	-	-	-	-	-	-	1	1,2	1	1,0	-	-	1	0,3

Tablo incelendiğinde tüm sınıf düzeylerinde olmakla birlikte daha çok 6. sınıf öğrencilerinin bilim insanını önlüklü ve gözlüklü çizdikleri görülmektedir. Benzer durum cinsiyet açısından bakıldığında kız öğrenciler için söz konusudur.

Çizimler bilim insanının kıyafeti ve aksesuarları açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 4 ve Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 4: Bilim İnsanın Kıyafeti için Çizim Örnekleri

Şekil 5: Bilim İnsanın Aksesuarı için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanın Çalışma Şekli

Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının çalışma şekli açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Çalışma Şekli için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bireysel	78	97,5	109	98,2	78	96,3	80	96,4	94	96,9	251	97,3	345	97,2
Grupla	2	2,5	2	1,8	3	3,7	3	3,6	3	3,1	7	2,7	10	2,8
TOPLAM	80	100	111	100	81	100	83	100	97	100	258	100	355	100

Tablo incelendiğinde öğrencilerin neredeyse tamamının bireysel çalışan bilim insanları çizdikleri görülmektedir.

Çizimler bilim insanının çalışma şekli açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 6'da verilmiştir.

S5-Ö52E

S6-Ö17K

Şekil 6: Bilim İnsanın Çalışma Şekli için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanın Çalışma Ortamı

Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının çalışma ortamı açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

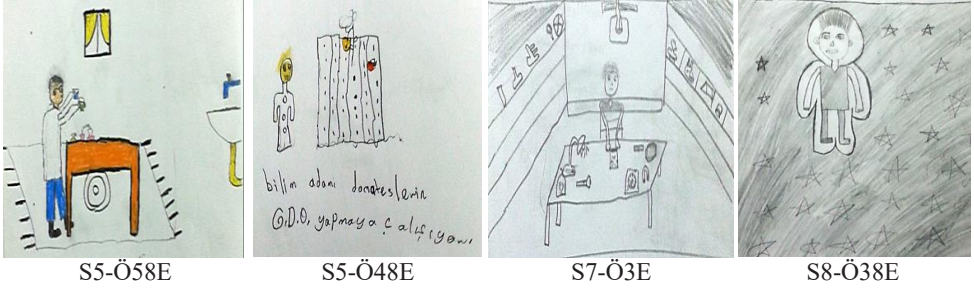
Tablo 7: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Çalışma Ortamı için Frekans ve Yüzde Değerleri

		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
İç	Laboratuvar	26	32,5	34	30,6	24	29,6	11	13,3	19	19,6	76	29,5	95	26,8
	Ofis /oda	6	7,5	-	-	6	7,4	1	1,2	1	1,0	12	4,7	13	3,7
Dış	Uzay	1	1,3	-	-	-	-	2	2,4	1	1,0	2	0,8	3	0,8
	Tarla/Bahçe/Sokak	2	2,5	-	-	-	-	1	1,2	-	-	3	1,2	3	0,8
Dış-İç	Bahçe ve laboratuvar	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Mekân yok		44	55,0	77	69,4	51	63,0	68	81,9	76	78,4	164	63,6	240	67,6
TOPLAM		80	100	111	100	81	100	83	100	97	100	258	100	355	100

Tablo incelendiğinde sınıf düzeyi açısından daha çok 5. sınıf, cinsiyet açısından da erkek öğrencilerin bilim insanını bir mekân içerisinde çizdikleri görülmektedir. Bilim insanını laboratuvar ve ofis/oda gibi iç mekânlarda çizen öğrencilerin oranı uzay, tarla/bahçe/sokak gibi dış mekânlarda çizen öğrencilerden fazladır. Bilim insanını dış mekânda çizen öğrencilerin ise sadece 5. ve 8. sınıfta olması dikkat çekicidir. 5. sınıfta öğrenim gören bir erkek öğrenci ise bahçe ve laboratuvar olmak üzere iki mekânı da çizimine taşıyarak bilim insanının hem iç hem de dış mekânda çalışacağını düşündüğünü ortaya koymuştur. Genel olarak öğrencilerin çoğunun bilim insanını herhangi bir mekân içerisinde çizmediği saptanmıştır.

Çizimler bilim insanının çalışma ortamı açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 7: Bilim İnsanın Çalışma Ortamı için Çizim Örnekleri

Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Yer Alan Araştırma Sembolleri, Bilgi Sembolleri, Teknoloji ve Alternatif Semboller

Araştırma Sembolleri: Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının çalışma ortamında yer alan araştırma sembolleri açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Çalışma Ortamında Yer Alan Araştırma Sembolleri için Frekans ve Yüzde Değerleri

Araştırma sembolleri	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Deney malzemeleri	Cam malzeme	23	28,8	41	36,9	26	32,1	13	15,7	25	25,8	78	30,2	103	29,0
	İspirto ocağı ve uçayak	2	2,5	4	3,6	2	2,5	2	2,4	1	1,0	9	3,5	10	2,8
	Terazi	-	-	-	-	1	1,2	1	1,2	-	-	2	0,8	2	0,6
	Mıknatis	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Teknik aletler	3	3,8	2	1,8	2	2,5	1	1,2	-	-	8	3,1	8	2,3
	Büyüteç	1	1,3	1	0,9	2	2,5	-	-	1	1,0	3	1,2	4	1,1
	Dinamometre	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Enjektör	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,4	1	0,3
	El feneri	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Kimyasal madde	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Asit çözeltisi	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Atık madde	-	-	1	0,9	-	-	-	-	1	1,0	-	-	1	0,3
	Hayvanlar	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Bitkiler	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Eski kemik	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3

Tablo incelendiğinde genel olarak öğrencilerin çizdikleri araştırma sembollerinin çoğunlukla deney malzemeleri olduğu görülmektedir. Bilim insanının çalışma ortamında yer alan araştırma sembollerine 8. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere nazaran daha az yer verdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin cam malzeme olarak deney tüpü,

cam balon, balon joje, erlen, beher, ince cam boru, cam şişe, dereceli silindir ve musluklu bidon; teknik malzeme olarak ise İngiliz anahtarı, pense, tornavida, testere, çekiç, cetvel, gönye ve makas çizdiği saptanmıştır.

Bilgi Sembolleri: Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının çalışma ortamında yer alan bilgi sembolleri açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Çalışma Ortamında Yer Alan Bilgi Sembolleri için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Masa	35	43,8	30	27,0	26	32,1	10	12,0	17	17,5	84	32,6	101	28,5
Kalem	5	6,3	11	9,9	1	1,2	6	7,2	7	7,2	16	6,2	23	6,5
Dolap	2	2,5	6	5,4	7	8,6	4	4,8	4	4,1	15	5,8	19	5,4
Kitap	3	3,8	4	3,6	6	7,4	4	4,8	7	7,2	10	3,9	17	4,8
Astronomik görseller	1	1,3	1	0,9	-	-	2	2,4	3	3,1	1	0,4	4	1,1
Pano/Deney tahtası/ Tahta	3	3,8	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1,2	3	0,8
Dünya modeli	-	-	2	1,8	1	1,2	-	-	1	1,0	2	0,8	3	0,8
Defter	2	2,5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,8	2	0,6
Matematiksel işaretler	-	-	-	-	2	2,5	-	-	1	1,0	1	0,4	2	0,6

Tablo incelendiğinde bilim insanının çalışma ortamında yer alan bilgi sembollerine 8. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere nazaran daha az yer verdikleri görülmektedir.

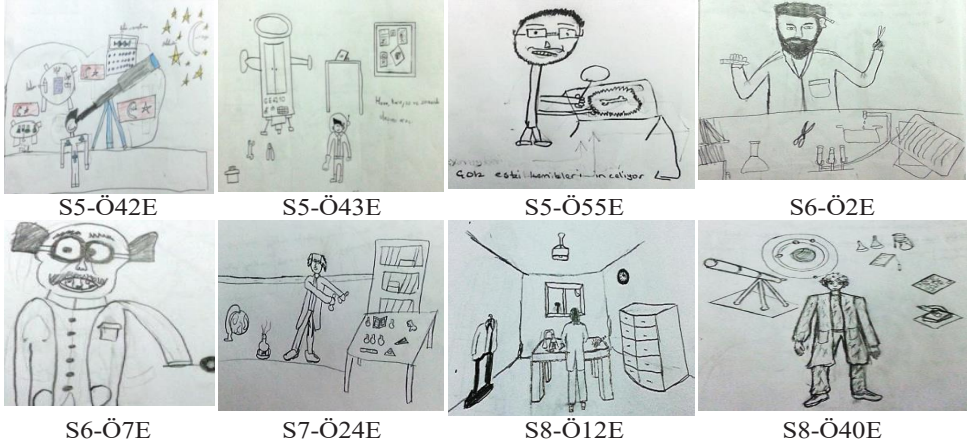
Teknoloji: Öğrencilerin yaptıkları çizimler bilim insanının çalışma ortamında yer alan teknoloji açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Çizimlerde Yer Alan Bilim İnsanlarının Çalışma Ortamında Yer Alan Teknoloji için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Mikroskop	3	3,8	1	0,9	-	-	2	2,4	1	1,0	5	1,9	6	1,7
Bilgisayar	4	5,0	-	-	1	1,2	-	-	-	-	5	1,9	5	1,4
Teleskop	1	1,3	1	0,9	-	-	2	2,4	1	1,0	3	1,2	4	1,1
Televizyon	-	-	-	-	1	1,2	1	1,2	-	-	2	0,8	2	0,6
Radyo	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Kulaklıklılı mikrofon	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Röntgen cihazı	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Kumanda	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3

Tablo incelendiğinde az sayıda öğrencinin daha çok mikroskop, bilgisayar, teleskop olmak üzere televizyon, radyo, kulaklıklılı mikrofon, röntgen cihazı, kumanda gibi teknolojik ürünler çizdikleri, bu ürünlerin daha çok 5. sınıf ve erkek öğrenciler tarafından çizildiği görülmektedir.

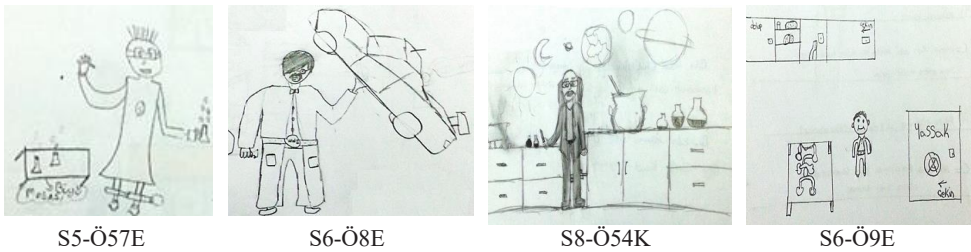
Çizimler çalışma ortamında yer alan araştırma ve bilgi sembolleri ile teknoloji açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 8’de verilmiştir.

Şekil 8: Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Yer Alan Araştırma ve Bilgi Sembolleri ile Teknoloji için Çizim Örnekleri

Alternatif Semboller: Öğrencilerin yaptıkları çizimler çalışma ortamında yer alan alternatif semboller açısından analiz edilmiştir.

Fantastik öğeler bağlamında 5. sınıftan 1 erkek öğrenci büyücü (S5-57E), 8. sınıftan bir kız öğrenci cadı kazanı (S8-Ö54K), 6. sınıftan bir erkek öğrenci ise tek eli ile bir arabayı boyunca kaldıran (S6-Ö8E) bir bilim insanı çizmiş ve bu çizimi ile bilim insanının olağanüstü bir güce sahip olduğunu vurgulamıştır. Güvenlik işareti olarak 6. sınıftan 1 erkek öğrenci şekilde görülen “Yasak” olarak adlandırdığı işareti (S6-Ö9E) çizmiştir.

Şekil 9: Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Yer Alan Alternatif Semboller için Çizim Örnekleri

İcatlar

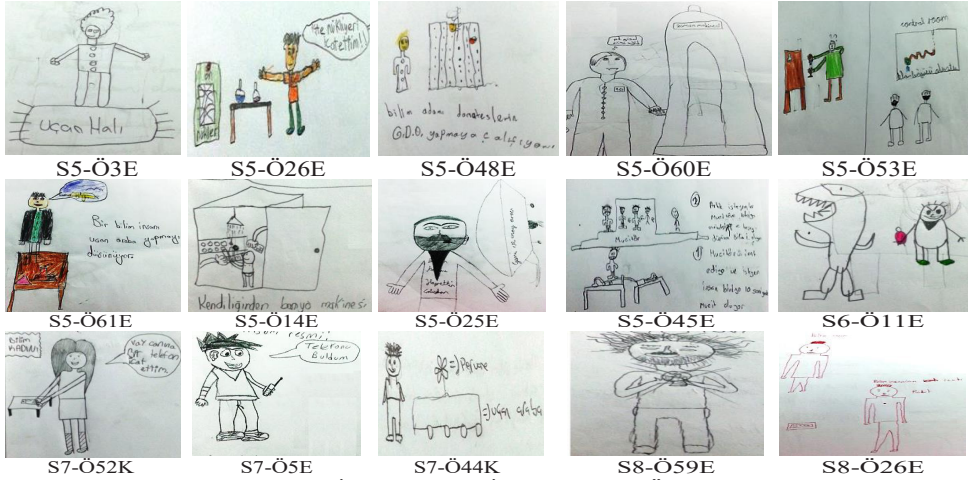
Öğrencilerin yaptıkları çizimler icatlar açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Çizimlerde Yer Alan İcatlar için Frekans ve Yüzde Değerleri

	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Telefon	-	-	-	-	7	8,6	-	-	1	1,0	6	2,3	7	2,0
Kimyasal madde	4	5,0	2	1,8	-	-	-	-	-	-	6	2,3	6	1,7
Ampul	2	2,5	2	1,8	-	-	-	-	-	-	4	1,6	4	1,1
Zaman makinası	2	2,5	-	-	1	1,2	-	-	-	-	3	1,2	3	0,8
Uzay mekiği	2	2,5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,8	2	0,6
Uçan araba	1	1,3	-	-	1	1,2	-	-	1	1,0	1	0,4	2	0,6
Kumandalı robot	1	1,3	-	-	-	-	1	1,2	-	-	2	0,8	2	0,6
Banyo makinası	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Uçan halı	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
İnsan klonlama	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Mucitör	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Hava, kara, su ve zamanda ulaşım aracı	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Uzay gemisi	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Nükleer icat	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
GDO'lu domates	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Zombi	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Yemek yapan araba	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Canavar	-	-	1	0,9	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Sihirli küre	-	-	-	-	-	-	1	1,2	-	-	1	0,4	1	0,3
İksir	-	-	-	-	1	1,2	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3

Tablo incelendiğinde bilim insanı tarafından yapılan icatlara 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, erkek öğrencilerin ise kız öğrencilere nazaran daha fazla yer verdikleri görülmektedir.

Çizimler icatlar açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 10'da verilmiştir.

Şekil 10: Bilim İnsanın Yaptığı İcat için Çizim Örnekleri

Ünlü Bilim İnsanları

Öğrencilerin yaptıkları çizimler ünlü bilim insanları açısından analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Çizimlerde Yer Alan Ünlü Bilim İnsanları için Frekans ve Yüzde Değerleri

		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf		Kız		Erkek		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yabancı	Albert Einstein	7	8,8	1	0,9	3	3,7	-	-	3	3,1	8	3,1	11	3,1
	Isaac Newton	6	7,5	-	-	-	-	1	1,2	-	-	7	2,7	7	2,0
	Thomas Edison	2	2,5	1	0,9	2	2,5	1	1,2	1	1,0	5	1,9	6	1,7
	Wilhelm Conrad Röntgen	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
Türk-İslam	İbn-i Sina	2	2,5	-	-	2	2,5	-	-	-	-	4	1,6	4	1,1
	Ali Kuşçu	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3
	Mimar Sinan	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,4	1	0,3

Tablo incelendiğinde ünlü bilim insanlarına 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, erkek öğrencilerin ise kız öğrencilere nazaran daha fazla yer verdikleri görülmektedir. Erkek öğrencilerin yabancı kökenli bilim insanları ile Türk-İslam bilim insanlarına yer vermelerine karşın kız öğrencilerin sadece yabancı kökenli bilim insanlarına yer vermeleri dikkat çekicidir. Ayrıca öğrencilerin çizdikleri bilim insanlarının hepsinin erkek, çoğunluğunun ise yabancı kökenli olması da düşündürücüdür.

Çizimler ünlü bilim insanları açısından incelenmiş ve bazı örnekler sınıf (S), öğrenci numarası (Ö) ve öğrencinin cinsiyeti (Erkek: E/Kız: K) belirtilerek Şekil 11’de verilmiştir.

Şekil 11: Ünlü Bilim İnsanları için Çizim Örnekleri

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilim İnsanın Cinsiyeti

Araştırma sonucunda öğrencilerin önemli bir bölümünün bilim insanını erkek olarak çizdiği saptanmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte ortaokul öğrencileri (Akçay, 2011; Barman vd., 1997; Buluş-Kırıkkaya vd., 2011; Cakmakci vd., 2011; Chambers, 1983; Christidou, 2010; Finson vd., 1995; Finson, 2003; Flick, 1990; Fung, 2002; Kara ve Akarsu, 2013; Kara ve Akarsu, 2015; Kaya vd., 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Küçük ve Bağ, 2012; Medina-Jerez vd., 2011; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Narayan vd., 2013; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özel, 2012; Özsoy ve Ahi, 2014; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012; Samaras vd., 2012; She, 1998; Thomas ve Hairston, 2003; Yontar-Toğrol, 2000), 7 ve 8. sınıfta öğrenim gören üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler (Camcı-Erdoğan, 2013), 10-12 yaşındaki çocuklar (Rodari, 2007) ile yapılan çalışmalarda da katılımcıların çoğunluğu bilim insanını erkek olarak çizmiştir. Çoğunlukla ve sadece erkek bilim insanının çizilmesinin aksine başka bir çalışmada ise ortaokul öğrencilerinin yarısından fazlası kadın bilim insanı çizmiştir (Monhardt, 2003).

Bu araştırmaya katılan erkek öğrencilerin tamamına yakınının bilim insanını erkek olarak çizdiği, buna karşılık kız öğrencilerin erkek ya da kadın olarak çizdikleri bilim insanlarının yüzde olarak neredeyse birbirine eşit olduğu anlaşılmıştır. Tüm sınıf düzeyleri içinde az da olsa kadın bilim insanı çizen öğrenciler olmakla birlikte bu oranın en az 5. sınıfta ve erkek öğrencilerde olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada kadın bilim insanı çizen öğrencilerin çoğunlukla kız öğrenci olduğu görülmüştür. Benzer şekilde alanyazında da kız öğrencilerin çoğunluğunun (Christidou, 2010; Kara ve Akarsu, 2015; Korkmaz ve Kavak, 2010; Korkmaz ve Secken, 2015; Özsoy ve Ahi, 2014; Rodari, 2007; Yontar-Toğrol, 2000) ya da kız öğrencilerin tamamının (Kara ve Akarsu, 2013; Maoldomhnaigh ve Hunt, 1988) bilim insanını kadın olarak çizdiği çalışmalar mevcuttur. Bu sonucun aksine 6. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada öğrencilerin tamamının bilim insanını erkek olarak çizdikleri ortaya koyulmuştur (Benli vd., 2011).

Bu çalışmada kız öğrenciler de erkek bilim insanı çizmiştir. Narayan vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada ise erkek bilim insanı çizenlerin sadece

erkek öğrenciler olduğu görülmüştür. Başka bir çalışmada ise bilim insanını kadın ve erkek olarak çizen kız ve erkek öğrenci sayıları birbirine yakın çıkmıştır (Korkmaz ve Secken, 2015).

Bu araştırma sonucunda 6 ve 7. sınıfta öğrenim gören bir kız ve bir erkek öğrencinin ise yaptıkları çizimlerde biri kadın, diğeri erkek olmak üzere iki bilim insanına yer verdikleri saptanmıştır. Elde edilen sonuçla benzer şekilde az sayıda ortaokul öğrencisi hem erkek hem de kadın bilim insanı çizmiştir (Christidou, 2010; Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Narayan vd., 2013; Samaras vd., 2012; Yontar-Toğrol, 2000). Bazı ortaokul öğrencileri de bilim insanının kadın ya da erkek olabileceğini ifade etmiştir (Kaya vd., 2013; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özsoy ve Ahi, 2014). Bununla birlikte bilim insanını kadın ve erkek olarak çizen öğrencilerin çoğunluğu (Christidou, 2010) ya da tamamı (Narayan vd., 2013) kızdır.

Bilim İnsanının Yüz İfadesi

Bu araştırma sonucunda 6. sınıf öğrencilerinin önemli bir bölümünün, 5. ve 7. sınıflar ile kız ve erkek öğrencilerin yarısından fazlasının bilim insanını mutlu olarak çizdikleri saptanmıştır. Benzer şekilde alanyazında da ortaokul öğrencilerinin bilim insanını mutlu olarak çizdiği çalışmalar bulunmaktadır (Akçay, 2011; Barman vd., 1997; Benli vd., 2011; Finson, 2003; Kaya vd., 2008; Kara ve Akarsu, 2013; Korkmaz ve Secken, 2015; Küçük ve Bağ, 2012; Narayan vd., 2013; Özel, 2012). Bu durumun aksine 8. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlasının bilim insanını mutsuz olarak çizmesi dikkat çekicidir. Kaya vd. (2008) ve Korkmaz ve Secken (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da az sayıda ortaokul öğrencisi bilim insanını üzgün çizmiştir.

Ayrıca az sayıda olmak üzere bazı öğrenciler çılgın bilim insanları çizmiştir. Alanyazında da az sayıda öğrencinin çılgın bilim insanları çizdikleri çalışmalar mevcuttur (Buluş-Kırıkkaya vd., 2011; Kara ve Akarsu, 2013; Kaya vd., 2008). Öğrencilerin çizdiği çılgın bilim insanlarının çoğunlukla Albert Einstein'a benzediği saptanmıştır. Benzer şekilde 10-12 yaşındaki çocukların çizdikleri bilim insanlarının da çoğunlukla dik saçlı ve çılgın görümlü olup Einstein'a benzediği ortaya koyulmuştur (Rodari, 2007).

Bilim İnsanının Saç, Sakal/Bıyığı

Araştırma sonucunda bazı öğrencilerin çizimlerdeki bilim insanlarının dağınık-dik saçlı oldukları saptanmıştır. Benzer şekilde alanyazında da bazı ortaokul öğrencileri bilim insanını dağınık saçlı (Benli vd., 2011; Korkmaz ve Kavak, 2010; Küçük ve Bağ, 2012; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Özsoy ve Ahi, 2014), bazıları ise dik saçlı (Küçük ve Bağ, 2012) çizmiştir. Bu sonuçların aksine

Finson (2003) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencileri bilim insanını bakımlı saçlı çizmiştir.

Bu araştırmada az sayıda öğrenci ise bilim insanını kel çizmiştir. Alanyazında da ortaokul öğrencilerinin bilim insanını kel olarak çizdiği çalışmalar yer almaktadır (Cakmakci vd., 2011; Kara ve Akarsu, 2015; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006).

Araştırmada az sayıda öğrencinin bıyıklı ve sakallı bilim insanı çizdiği saptanmıştır. Alanyazında yer alan çalışmalarda da ortaokul öğrencileri bilim insanını sakallı (Barman vd., 1997; Chambers, 1983; Finson vd., 1995; Finson, 2003; Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Narayan vd., 2013; She, 1995; Thomas ve Hairston, 2003), sakallı ya da bıyıklı (Kara ve Akarsu, 2015; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006), sakallı ve bıyıklı (Yontar-Toğrol, 2000) çizmiştir.

Bilim İnsanının Kıyafeti ve Aksesuarları

Tüm sınıf düzeylerinde olmakla birlikte daha çok 6. sınıf öğrencilerinin bilim insanını önlüklü ve gözlüklü çizdikleri saptanmıştır. Benzer durum cinsiyet açısından bakıldığında kız öğrenciler için söz konusudur. Alanyazında yer alan çalışmalarda da ortaokul öğrencileri (Barman vd., 1997; Benli vd., 2011; Buluş-Kırıkkaya vd., 2011; Cakmakci vd., 2011; Chambers, 1983; Christidou, 2010; Finson vd., 1995; Finson, 2003; Flick, 1990; Kara ve Akarsu, 2013, ; Kara ve Akarsu, 2015; Kaya vd., 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Narayan vd., 2013; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özsoy ve Ahi, 2014; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012; Samaras vd., 2012; She, 1995; Thomas ve Hairston, 2003; Yontar-Toğrol, 2000), ortaokulda öğrenim gören üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler (Camcı-Erdoğan, 2013), 10-12 yaşındaki çocuklar (Rodari, 2007) laboratuvar önlüklü ve gözlüklü bilim insanları çizmiştir. Bu sonuçların yanı sıra bu araştırma sonucunda az sayıda öğrencinin kravat, kavuk, şapka, fes, kral tacı, papyon, maske, saç bandı olmak üzere çeşitli aksesuarlar çizdiği saptanmıştır. Benzer durum alanyazında da ortaya koyulmuştur. Öyle ki, az sayıda ortaokul öğrencisi kravat (Benli vd., 2011; Kaya vd., 2008), kolye, küpe, saç bandı, kemer, yaka mendili, rozet, pelerin, eşarp (Benli vd., 2011) olmak üzere çeşitli aksesuarlar çizmiştir.

Bilim İnsanının Çalışma Şekli

Öğrencilerin neredeyse tamamının bireysel olarak çalışan bilim insanları çizdikleri saptanmıştır. Bu saptamayı destekler nitelikte alan yazında da ortaokul öğrencileri (Cakmakci vd., 2011; Christidou, 2010; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012), ortaokulda öğrenim gören üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler (Camcı-Erdoğan, 2013) çoğunlukla bireysel olarak çalışan

bilim insanları çizmiştir. Bunun yanı sıra bu araştırmada da görüldüğü gibi az sayıda da olsa bazı ortaokul öğrencileri grupla çalışan bilim insanları çizmiştir (Christidou, 2010; Korkmaz ve Secken, 2015; Monhardt, 2003; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006).

Bilim İnsanının Çalışma Ortamı

Araştırma sonucunda sınıf düzeyi açısından daha çok 5. sınıf, cinsiyet açısından da erkek öğrencilerin bilim insanını bir mekân içerisinde çizdikleri saptanmıştır. Bilim insanını laboratuvar ve ofis/oda gibi iç mekânlarda çizen öğrencilerin oranı uzay, tarla/bahçe/sokak gibi dış mekânlarda çizen öğrencilerden fazladır. Alanyazındaki farklı çalışmalarda da ortaokul öğrencileri bilim insanını oda, evdeki çalışma odası gibi daha çok iç mekânlarda çizmiştir (Akçay, 2011; Benli vd., 2011; Christidou, 2010; Finson vd., 1995; Finson, 2003; Flick, 1990; Kara ve Akarsu, 2013; Korkmaz ve Secken, 2015; Küçük ve Bağ, 2012; Medina-Jerez vd., 2011; Monhardt, 2003; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özel, 2012; Özsoy ve Ahi, 2014; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012). Ortaokul öğrencileri (Barman vd., 1997; Benli vd., 2011; Buluş-Kırıkkaya vd., 2011; Kara ve Akarsu, 2013; Kaya vd., 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Küçük ve Bağ, 2012; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Narayan vd., 2013; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özel, 2012), 10-12 (Rodari, 2007) ve 11-12 yaşındaki (Erten vd., 2013) çocuklar bilim insanını çoğunlukla laboratuvarında çizmiştir. Benzer durum ortaokulda öğrenim gören üstün zekâli ve yetenekli öğrenciler için de geçerlidir (Camcı-Erdogan, 2013).

Az sayıda öğrenci bilim insanını dış mekânda çizmiştir. Bilim insanını dış mekânda çizen öğrencilerin sadece 5. ve 8. sınıfta olması dikkat çekicidir. Alanyazında da ortaokul öğrencileri bahçede (Kara ve Akarsu, 2013; Kaya vd., 2008; Özel, 2012), doğada (Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006), sahada (Christidou, 2010), açık havada ya da bir çadırın altındaki laboratuvarında (Monhardt, 2003), 11-12 yaşındaki çocuklar doğada ve uzayda (Erten vd., 2013) çizmiştir. Nuhoğlu ve Afacan (2011) ve Muşlu ve Macaroğlu-Akgül (2006) tarafından yapılan çalışmalarda da bazı ortaokul öğrencileri her zaman her yerde bilim anlayışını savunmuştur.

5. sınıfta öğrenim gören bir erkek öğrenci ise bahçe ve laboratuvar olmak üzere iki mekânı da çizimine taşıyarak bilim insanının hem iç hem de dış mekânda çalışacağını düşündüğünü ortaya koymuştur. Bu araştırma sonucunda genel olarak öğrencilerin çoğunun bilim insanını herhangi bir mekân içerisinde çizmediği saptanmıştır.

Bilim İnsanın Çalışma Ortamında Yer Alan Araştırma Sembolleri, Bilgi Sembolleri, Teknoloji ve Alternatif Semboller

Araştırma sonucunda öğrencilerin bilim insanının çalışma ortamında araştırma, bilgi, teknoloji ve alternatif olarak nitelendirilen çeşitli semboller çizdikleri saptanmıştır. Alanyazında da ortaokul öğrencilerinin araştırma, teknoloji ve bilgi sembolleri çizdikleri (Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Monhardt, 2003; Özel, 2012; Samaras vd., 2012; Thomas ve Hairston, 2003; Yontar-Toğrol, 2000), yaptıkları çizimlerde bilimsel sembol, başlık ve ışık lambalarına (Kaya vd., 2008) yer verdikleri ortaya koyulmuştur.

Araştırma Sembolleri: Bu çalışmada genel olarak öğrencilerin çizdikleri araştırma sembollerinin çoğunlukla deney malzemeleri olduğu saptanmıştır. Bilim insanının çalışma ortamında yer alan araştırma sembollerine 8. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere nazaran daha az yer verdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin cam malzeme olarak deney tüpü, cam balon, balon joje, erlen, beher, ince cam boru, cam şişe, dereceli silindir ve musluklu bidon; teknik malzeme olarak ise İngiliz anahtarı, pense, tornavida, testere, çekiç, cetvel, gönye ve makas çizdikleri saptanmıştır. Alanyazında yer alan çalışmalarda da ortaokul öğrencileri (Barman vd., 1997; Benli vd., 2011; Chambers, 1983; Christidou, 2010; Kara ve Akarsu, 2013; Korkmaz ve Kavak, 2010; Küçük ve Bağ, 2012; Özsoy ve Ahi, 2014; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012), 10-12 (Rodari, 2007) ve 11-12 yaşındaki (Erten vd., 2013) çocuklar çoğunlukla deney tüpü, cam malzemeler, cam kap, cam şişe, büyüteç, bunzen beki ve denge terazileri gibi laboratuvar malzemeleri çizmiştir.

Araştırmada az sayıda olmak üzere bazı öğrenciler hayvan, bitki ve eski kemik çizmiştir. Benzer şekilde ortaokul öğrencilerinin yaptıkları çizimlerde de dinazor kemikleri ve hayvanlar yer almaktadır (Monhardt, 2003). Bir öğrenci kimyasal madde, bir öğrenci ise asit çözeltisi çizmiştir. Alanyazında 10-12 yaşındaki çocukların sıvılar (Rodari, 2007), 11-12 yaşındaki çocukların kimyasallar (Erten vd., 2013) çizdiği çalışmalar mevcuttur.

Bu çalışmada öğrencilerin daha çok kimya ile ilgili eşyalar çizdikleri saptanmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte ortaokul öğrencileri (Chambers, 1983; Finson, 2003) ve 10-12 yaşındaki çocukların (Rodari, 2007) çoğunlukla kimya, ortaokul öğrencilerinin kimya ve fizik (Samaras vd., 2012) ile ilgili eşyalar çizdikleri saptanmıştır.

Bilgi Sembolleri: Araştırma sonucunda öğrencilerin daha çok masa olmak üzere kalem, dolap, kitap, astronomik görseller, pano/deney tahtası/tahta, defter, dünya modeli, matematiksel işaretler olmak üzere bilgi sembolleri çizdikleri saptanmıştır. Bilim insanının çalışma ortamında yer alan bilgi sembolleri-

ne 8. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere nazaran daha az yer verdikleri görülmüştür. Alanyazında yer alan çalışmalarda da ortaokul öğrencilerinin kitap, kalem, masa, dolap, sandalye, pano, tahta, poster ve molekül modeli olmak üzere çeşitli bilgi sembolleri çizdikleri ortaya koyulmuştur (Barman vd., 1997; Christidou, 2010; Finson, 2003; Flick, 1990; Kara ve Akarsu, 2013; Korkmaz ve Kavak, 2010; Küçük ve Bağ, 2012; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Özsoy ve Ahi, 2014). Ayrıca bu çalışmada 4 öğrencinin astronomik görseller çizdiği saptanmıştır. Benzer şekilde Rodari (2007) tarafından yapılan çalışmada 10-12 yaşlarında olan az sayıda çocuk yıldız, gezegen ve uzay çizmiştir.

Teknoloji: Araştırmada az sayıda öğrencinin daha çok mikroskop, teleskop, bilgisayar olmak üzere televizyon, radyo, kulaklıklılı mikrofon, röntgen cihazı, kumanda gibi teknolojik ürünler çizdikleri görülmüştür. Benzer şekilde alanyazında da ortaokul öğrencilerinin (Barman vd., 1997; Chambers, 1983; Christidou, 2010; Finson, 2003; Flick, 1990; Kara ve Akarsu, 2013; Monhardt, 2003; Muşlu ve Macaroğlu-Akgül, 2006; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012), 10-12 (Rodari, 2007) ve 11-12 yaşındaki çocukların (Erten vd., 2013) daha çok teleskop, kamera, bilgisayar, televizyon, telefon, mikroskop olmak üzere çeşitli teknolojik ürünler çizdikleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca Nuhoğlu ve Afacan (2011) tarafından yapılan çalışmada da ortaokul öğrencileri bilim insanlarının çalışmalarında bilgisayar, mikroskop, teleskop kullandıklarını ifade etmiştir.

Alternatif Semboller: Araştırma sonucunda az sayıda öğrencinin bilim insanının çalışma ortamında alternatif semboller çizdikleri görülmüştür. 5. sınıftan 1 erkek öğrenci büyücü, 8. sınıftan bir kız öğrenci cadı kazanı, 6. sınıftan bir erkek öğrenci ise tek eli ile bir arabayı boyunca kaldıran bir bilim insanı çizmiştir. Alanyazındaki çalışmalarda da az sayıda ortaokul öğrencisinin mistik imgeler çizdiği saptanmıştır (Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Monhardt, 2003; Narayan vd., 2013). Az sayıda olmak üzere bazı ortaokul öğrencileri Frankenstein (Barman vd., 1997; Maoldomhnaigh ve Hunt, 1988), bazıları ise gerçek dışı yaratıklar (Yontar-Toğrol, 2000) çizmiştir.

Güvenlik işareti olarak 6. sınıftan 1 erkek öğrenci çizdiği dolabın üzerine “Yasak” yazarak bir işaret çizmiştir. Bu sonucu destekler nitelikte alanyazında da az sayıda olmak üzere ortaokul öğrencilerinin tehlike işaretleri ve özel uyarılar çizdiği ortaya koyulmuştur (Barman vd., 1997; Finson vd., 1995; Korkmaz ve Secken, 2015; Medina-Jerez vd., 2011; Monhardt, 2003; Ruiz-Mallen ve Escalas, 2012).

İcatlar

Araştırma sonucunda öğrencilerin bilim insanı tarafından yapılan icatlar olarak telefon, kimyasal madde, ampul, zaman makinası, uzay mekiği, uçan

araba, kumandalı robot, banyo makinası, uçan halı, insan klonlama, mucitör, hava, kara, su ve zamanda ulaşım aracı, uzay gemisi, nükleer silah, GDO'lu domates, yemek yapan araba, zombi, canavar, sihirli küre ve iksir çizdikleri görülmüştür. 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, erkek öğrencilerin ise kız öğrencilere nazaran icatlara daha fazla yer verdikleri saptanmıştır. Özsoy ve Ahi (2014) tarafından yapılan çalışmada da ortaokul öğrencilerinin çizimlerinde daha çok ampul ve robot olmak üzere çeşitli icatların yer aldığı, bazı öğrencilerin iksir, kazan ve sihirli çubuk da çizdiği ortaya koyulmuştur. İksir, kazan ve sihirli çubuk çizen öğrencilerin bilim insanının yaptığı işin büyü olduğunu düşündükleri ifade edilmiştir.

Ünlü Bilim İnsanları

Araştırma sonucunda öğrencilerin yaptıkları çizimlerdeki bilim insanının daha çok Albert Einstein ve Isaac Newton olmak üzere Thomas Edison, Wilhelm Conrad Röntgen, İbn-i Sina, Ali Kuşçu, Mimar Sinan olarak adlandırdıkları saptanmıştır. Ayrıca ünlü bilim insanlarına 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara, erkek öğrencilerin ise kız öğrencilere nazaran daha fazla yer verdikleri görülmüştür. Erkek öğrencilerin yabancı kökenli bilim insanları ile Türk-İslam bilim insanlarına yer vermelerine karşın kız öğrencilerin sadece yabancı kökenli bilim insanlarına yer verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin çizdikleri bilim insanlarının hepsinin erkek, çoğunluğunun ise yabancı kökenli olduğu saptanmıştır. Alanyazında yer alan çalışmalar incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin yaptıkları çizimlerde çoğunlukla Einstein ve Edison'a (Buluş-Kırıkkaya vd., 2011; Korkmaz ve Kavak, 2010; Nuhoğlu ve Afacan, 2011; Özsoy ve Ahi, 2014), az sayıda da Einstein, Newton, Torricelli ve Archimedes'e yer verdikleri görülmüştür (Christidou, 2010).

Genel anlamda tüm kategoriler incelendiğinde bu araştırma sonucunda tüm sınıf düzeylerinde ve erkek öğrencilerde çoğunluğun erkek bilim insanı, kız öğrencilerin yarı yarıya kadın ve erkek bilim insanı, 6 ve 7. sınıftan bir kız, bir erkek öğrencinin hem kadın hem de erkek bilim insanları çizdiği saptanmıştır. 5, 6 ve 7. sınıf ile kız ve erkek öğrencilerin yarından fazlasının mutlu bilim insanları çizmelerine karşın 8. sınıf öğrencilerinin erkek ve kız öğrenciler birbirine yakın yüzdelerde olmak üzere yarından fazlasının mutsuz bilim insanları çizdikleri belirlenmiştir. Tüm sınıf düzeylerinde, erkek ve kız öğrenciler tarafından yapılan çizimlerde dağınık-dik saçlı, sakallı/bıyıklı bilim insanları görülmüştür. Tüm öğrencilerde olmak üzere daha çok 6. sınıf ile kız öğrencilerin laboratuvar önlüklü ve gözlüklü bilim insanları çizdikleri saptanmıştır. Öğrencilerin neredeyse tamamı bireysel olarak çalışan bilim insanları çizmiştir. Daha çok 5. sınıf ile erkek öğrenciler bilim insanlarını bir mekânda çizmiştir.

Bu mekânlar çoğunlukla iç mekân olup daha çok laboratuvar şeklinde resmedilmiştir. Sadece 5 ve 8. sınıf ile daha çok erkek öğrenciler bilim insanını dış mekânda çizmiştir. Çizimlerde yer alan icatlar, araştırma ve bilgi sembolleri incelendiğinde 5, 6 ve 7. sınıflar ile erkek öğrenciler; teknolojik unsurlar açısından incelendiğinde ise 5 ve 8. sınıflar ile erkek öğrenciler tarafından yapılan çizimlerin çok daha ayrıntılı ve zengin olduğu saptanmıştır. Ünlü bilim insanları ise daha çok 5 ve 7. sınıflar ile erkek öğrencilerin çizimlerinde görülmüştür. Öğrencilerin çizimlerindeki bilim insanlarının çalışma alanının çoğunlukla fen bilimleri olduğu saptanmıştır. Genel olarak araştırma sonucunda öğrencilerin zihinlerindeki bilim insanının basmakalıp olmakla birlikte 5, 6 ve 7. sınıflar ile erkek öğrenciler tarafından yapılan çizimlerin çok daha ayrıntılı olup zengin görsel öğelere sahip olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar üzerinde aile, akran grubu, dersler, öğretmenler, öğretim programları ile birlikte daha çok yazılı ve görsel medya ile ders kitaplarının etkili olabileceği düşünülmektedir. Öyle ki, ortaokul öğrencilerinin ders kitaplarında yer alan bilim insanlarına benzeyen çizimler yapmalarına ilişkin alanyazında ortaya koyulan sonuç (She, 1995) ile ders kitaplarında yer alan bilim insanlarını incelemeye yönelik yapılan çalışmalar bu düşünceyi destekler niteliktedir. Yapılan çalışmalarda da ortaokul ders kitaplarındaki bilim insanlarının çoğunlukla Avrupa kökenli, erkek, bireysel çalışan ve orta çağ ve eski yunandaki kalıplaşmış bilim insanı görünümü olduğu görülmüştür. Öğrencilerin bilim insanlarına ilişkin sahip oldukları imajların ders kitaplarından kaynaklandığı ve basmakalıp imajların ders kitapları ile örtüştüğü anlaşılmıştır (Karaçam vd., 2014). Başka bir çalışmada da 1994, 2000, 2005 ve 2013 ulusal fen öğretim programları çerçevesinde hazırlanan ortaokul ders kitapları incelendiğinde ders kitaplarında daha çok batılı bilim insanlarına yer verildiği, Türk-İslam bilim insanlarına çok az yer verildiği ve bilime yapmış oldukları katkılardan yeterince bahsedilmediği görülmüştür. Bu sonuç öğrencilerde bilimin çoğunlukla batıda ortaya çıktığına, geliştiğine ve batılı bir uğraş olduğuna ilişkin önyargılar oluşmasına neden olabilir. Bu nedenle Türk-İslam medeniyetinin bilime olan katkılarını ders kitaplarında daha fazla yer verilmedi. Böylelikle öğrenciler mensubu oldukları kültürün bilimin gelişmesine önemli katkılar sağladığını ve bilimin batıya özgü olmadığını anlayabileceklerdir (İdin ve Yalaki, 2016). Bu anlayışın geliştirilmesi bir Türk olarak kendisinin de bilime katkı sağlayabileceğine inanması ve bilime yönelik olumlu tutuma sahip olması bağlamında son derece önemlidir. Ders kitaplarının yanı sıra yazılı ve görsel medyada yer alan bilim insanları da öğrencilerin bilim insanı algıları üzerinde oldukça etkilidir. Alanyazında yer alan çalışmalarda da medyanın bu algının oluşması üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Kara ve Akarsu, 2015; Kaya vd., 2008; Korkmaz ve Kavak, 2010; Nuhoglu ve Afacan, 2011;

Özsoy ve Ahi, 2014). Bu nedenle özellikle yazılı ve görsel medya ile ders kitaplarında yer alan bilim insanları öğrencileri her milletten kadın olsun erkek olsun fark etmeksizin, her bireyin kaç yaşında olursa olsun, her zaman ve her yerde, tüm imkânsızlıklara karşın bilim ile uğraşabileceğine inandırmalıdır. Öğrencilere bilimin cinsiyet, milliyet, zaman, mekân, yaş, fiziki görünüm gibi faktörlerden bağımsız olduğu fikri aşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akcay, B. (2011). Turkish Elementary and Secondary Students' Views about Science and Scientist. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 12 (1), 1-11.
- Barman C. R., Ostlund, K. L., Gatto, C. C. & Halferty, M. (1997). Fifth Grade Students' Perceptions About Scientists and How They Study and Use Science. 31.12.2016 tarihinde <http://web.physics.ucsb.edu/~scipub/f2004/StudentPerceptions.pdf> adresinden erişildi.
- Benli, E., Dökme, İ. & Sarıkaya, M. (2011). The Effects of Technology Teaching Materials on Students' Image of Scientists. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2371-2376.
- Bulduk, S. (2015). Sputnik Sendromu. 16.12.2016 tarihinde <http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/12/19255-42187-1-SM.pdf> adresinden erişildi.
- Buluş-Kırıkkaya, E., Bozkurt, E. & İşeri, Ş. (2011). TÜBİTAK Destekli İlköğretim Öğrencileri Bilim Yaz Okulunun Öğrencilerin Bilim İnsanı İmgelerine Etkisi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 61-75.
- Camcı-Erdoğan, S. (2013). Üstün Zekâlı ve Yetenekli Öğrencilerin Bilim İnsanlarına Yönelik Algıları. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 3 (1), 13-37.
- Chambers, W. D. (1983). Stereotypic Images of Scientist: The Draw-A Scientist Test. *Science Education*, 67 (2), 255-265.
- Christidou, V. (2010). Greek Students' Images of Scientific Researchers. *Journal of Science Communication*, 9 (3), 1-12.
- Cakmakci, G., Tosun, O., Turgut, S., Orenler, S., Sengul, K. & Top, G. (2011). Promoting an Inclusive Image of Scientists Among Students: Towards Research Evidence-Based Practice. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9 (3), 627-655.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Çepni, S. (2011). Bilim, Fen, Teknoloji Kavramlarının Eğitim Programlarına Yansımaları. S. Çepni (Ed.). *Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi* (ss. 2-11). Ankara: Pegem Akademi.
- Erten, S., Kiray, S. A. & Sen-Gumus, B. (2013). Influence of scientific stories on students ideas about science and scientists. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 1 (2), 122-137.

- Finson, K. D. (2003). Applicability of The DAST-C to The Images of Scientists Drawn by Students of Different Racial Groups. *Journal of Elementary Science Education*, 15 (1), 15-26.
- Finson, K. D., Beaver, J. B. & Cramond, B. L. (1995). Development and Field Test of A Checklist for The Draw-A-Scientist Test. *School Science and Mathematics*, 95 (4), 195-205.
- Flick, L. (1990). Scientists in Residence Program Improving Children's Image of Science and Scientists. *School Science and Mathematics*, 90 (3), 204-214.
- Fung, Y. Y. H. (2002). A Comparative Study of Primary and Secondary School Students' Images of Scientists. *Research in Science & Technological Education*, 20 (2), 199-213.
- İdin, Ş. & Yalaki, Y. (2016). Türkiye'deki Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Verilen Türk-İslam Bilim İnsanlarının İncelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 30 (2), 37-52.
- Kara, B. & Akarsu, B. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Bilim İnsanına Yönelik Tutum ve İmajının Belirlenmesi. *Journal of European Education*, 3 (1), 8-15.
- Kara, B. & Akarsu, B. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Bilim İnsanına Yönelik Tutum ve İmajının Belirlenmesi. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 90-116.
- Karaçam, S., Aydın, F. & Digilli, A. (2014). Fen Ders Kitaplarında Sunulan Bilim İnsanlarının Basmakalıp Bilim İnsanı İmajı Açısından Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 606-627.
- Karakaya, İ. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. A. Tanrıoğen (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaya, V. H., Afacan, Ö., Polat, D. & Urtekin, A. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin Bilim İnsanı ve Bilimsel Bilgi Hakkındaki Görüşleri (Kırşehir İli Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (1), 305-325.
- Kaya, O. N., Doğan, A. & Öcal, E. (2008). Turkish Elementary School Students' Images of Scientists. *Eurasian Journal of Educational Research*, 32, 83-100.
- Korkmaz, H. & Kavak, G. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Bilime ve Bilim İnsanına Yönelik İmajları. *İlköğretim Online*, 9 (3), 1055-1079.
- Korkmaz, H. & Secken, N. (2015). Images of Chemical Scientists Through Turkish Primary Students' Eyes: Implications for Curriculum and Instruction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1321-1329.
- Küçük, M. & Bağ, H. (2012). 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Bilim İnsanı İmajlarının Karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 125-138.

- Maoldomhnaigh, M. O. & Hunt, A. (1988). Some Factors Affecting The Image of The Scientist Drawn by Older Primary School Pupils. *Research in Science & Technological Education*, 6 (2), 159-166.
- Mead, M. & Metraux, R. (1957). Image of The Scientist Among High-School Students. *Science*, 126, 384-390.
- Medina-Jerez, W., Middleton, K. V. & Orihuela-Rabaza, W. (2011). Using the DAST-C to Explore Colombian and Bolivian Students' Images of Scientists. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9, 657-690.
- Monhardt, R. M. (2003). The Image of The Scientist Through The Eyes of Navajo Children. *Journal of American Indian Education*, 42 (3), 25-39.
- Muşlu, G. & Macaroğlu-Akgül, E. (2006). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Bilim ve Bilimsel Süreç Kavramlarına İlişkin Algıları: Nitel Bir Araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6 (1), 201-229.
- Narayan, R., Park, S., Peker, D. & Suh, J. (2013). Students' Images of Scientists and Doing Science: An International Comparison Study. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 9 (2), 115-129.
- Nuhoğlu, H. & Afacan, Ö. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilim İnsanına Yönelik Düşüncelerinin Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 279-298.
- Özel, M. (2012). Children's Images of Scientists: Does Grade Level Make A Difference?. *Educational Sciences: Theory & Practice, Special Issue, Autumn*, 3187-3198.
- Özsoy, S. & Ahi, B. (2014). Çocukların Gözüyle Bilim İnsanı. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 8 (1), 204-230.
- Rodari, P. (2007). Science and Scientists in The Drawings of European Children. *Journal of Science Communication*, 6 (3), 1-12.
- Ruiz-Mallen, I. & Escalas, M. T. (2012). Scientists Seen by Children: A Case Study in Catalonia, Spain. *Science Communication*, 34 (4), 520-545.
- Samaras, G., Bonoti, F. & Christidou, V. (2012). Exploring Children's Perceptions of Scientists Through Drawings and Interviews. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 1541-1546.
- She, H. C. (1995). Elementary and Middle School Students' Image of Science and Scientists Related to Current Science Text Books in Taiwan. *Journal of Science Education and Technology*, 4 (4), 283-294.

- She, H. C. (1998). Gender and Grade Level Differences in Taiwan Students' Stereotypes of Science and Scientists. *Research in Science & Technological Education*, 16 (2), 125-135.
- Şahin, B. (2009). Metodoloji. A. Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 109-130). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Thomas, J. A. & Hairston, R. V. (2003). Adolescent Students' Images of An Environmental Scientist: An Opportunity for Constructivist Teaching. *Electronic Journal of Science Education*, 7 (4), 1-25.
- Yontar-Toğrol, A. (2000). Öğrencilerin Bilim İnsanı ile İlgili İmgeleri. *Eğitim ve Bilim*, 25 (118), 49-56.

ÖĞRETMEN GÖZÜYLE ÇOCUK DOSTU OKUL¹

Child Friendly School from Teacher's Perspective

Gönderim Tarihi: 13.01.2017

Kabul Tarihi: 11.12.2017

Aydan ORDU*

Fatma ÇOBANOĞLU**

Zeynep AYVAZ-TUNCEL***

ÖZ: Çocuk hakları sözleşmesinde de belirtildiği üzere eğitim her çocuğun hakkıdır ve bu hakkın fırsat eşitliği ilkesi gözetilerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu hakların eğitim süreçlerine ve okul ortamlarına yansıtılabilmesi için 2003-2004 eğitim-öğretim yılında MEB ve UNICEF işbirliği ile Çocuk Dostu Okul (ÇDO) çalışmaları başlatılmıştır. ÇDO, eğitimli öğretmenlerle yeterli kaynağın ve öğrenme için uygun fiziksel, duygusal ve sosyal koşulların sağlandığı; öğrencinin güvenliğine, sağlığına ve cinsiyetine duyarlı ve demokratik katılımın önemsendiği bir çevreyi içerir. Bu düzenlemelerin gerçekleşmesinde öncelikle okul çalışanlarının ÇDO'ya ilişkin farkındalık geliştirmiş olması ve eğitimin paydaşları ile işbirliği içinde çalışmaları gerekmektedir. Bu çalışmada, öğretmenlerin çocuk dostu okulun özelliklerine ilişkin düşüncelerini ve farkındalıklarını belirlemek amacıyla olgubilim (fenomoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında 8 okul yöneticisi ve 17 öğretmen ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında ise iki açık uçlu sorunun yer aldığı form 62 öğretmen tarafından çevrimiçi ortamda doldurulmuştur. Görüşme ve yazılı formlardan elde edilen veriler doğrultusunda yapılan içerik analizi ile çocuk dostu okulların özellikleri kapsamlılık, etkililik, sağlıklı, güvenli ve koruyucu öğrenme ortamı, demokratik katılım olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Öğretmenlerin

¹ Bu çalışma 2016 yılında Türkiye, Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur ve Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (PAÜBAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, akursunoglu@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2068-7992

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, fcbanoglu@pau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3584-0814

*** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, zatuncel@pau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1817-9603

çoğu okullarının çocuk dostu özelliklere sahip olmadığını belirtirken, büyük bir kısmı kısmen çocuk dostu olduğunu, çok azı ise çocuk dostu özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Dostu Okul, Çocuk Hakları, Öğretmen Algısı.

ABSTRACT: As The Convention on the Rights of the Child declares, all children are entitled to the right to be educated by taking into consideration the gender equality. So as to adapt these rights to educational process and school environment, Child Friendly School (CFS) studies were started with the cooperation of Ministry of Education and UNICEF in 2003-2004 academic year. CFS provides an educational environment with trained teachers, adequate resources and appropriate physical, emotional and social conditions for learning; senses about safe, health and gender of children and pays attention to democratic participation. The main condition for actualizing these arrangements is the awareness of the school workers about CFS and cooperation with educational stakeholders. In this study, for determining the opinions and the awareness of the teachers about CFS's characteristics, phenomenology design was used. In first phase of the study, face-to-face interview data were collected from 8 administrators and 17 teachers. In second phase of the study, a form with two open-ended questions was filled online by 62 teachers. As a result of the content analysis of the data obtained from interviews and written forms, characteristics of child-friendly schools were collected under the themes of inclusiveness, effectiveness, a healthy, safe, and protective learning environment and democratic participation. While most teachers stated that their schools do not have child-friendly features, a large part of them said that their schools are partly child-friendly, and few teachers stated that their schools have child-friendly characteristics.

Keywords: Child Friendly School, Rights of the Child, Teacher's Perception.

GİRİŞ

Son yıllarda çocuk dostu olarak nitelendirilen çok sayıda kurum göze çarpmaktadır. Turizm, şehircilik, sağlık, gıda ve eğitim gibi çok farklı alanlarda hizmet veren bu kurumların, çocuk dostu olmak için politikalarında, süreçlerinde, programlarında ve bütçelerinde çocukların haklarına ve ihtiyaçlarına gereken önemi vermeye başladıkları görülmektedir.

Toplumların geleceğini inşa etme misyonunu yüklenen ve bir ulusun sosyal ve ekonomik kalkınmasının öncelikli mekanizması olarak tanımlanan okulların da çocuk dostu olması zorunluluğu kaçınılmazdır. Özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi ve UNESCO'nun Herkes İçin Eğitim Bildirgesi gibi uluslararası belgeler bu gerçeği temellendirmektedir. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'nün çocukta bağlılık, bakım ve desteğe erişim vurgusu; UNICEF'in okul geliştirmeye

yönelik çocuk-aile-toplum merkezli yaklaşımlara olan özel ilgisi ve özellikle dezavantajlı çocukların gelişiminde önemli bir rol oynayan okullara dikkat çeken etkili okul araştırmaları da bu görüşü güçlendirmektedir (Godfrey vd., 2012).

Çocuk dostu okul (ÇDO) ilkelerinin kökleri, eğitimin bir insan hakkı olarak kabul edildiği ve 58 üye ülkenin imzaladığı 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine kadar dayanır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) de dört anahtar ilke ile insan haklarına dayalı eğitim düşüncesini güçlendirmiş ve genişletmiştir. Bu ilkeler: (1) Ayrımcılığın önlenmesi, (2) Çocuğun çıkarına en uygun şekilde davranma, (3) Çocuğun mümkün olduğunca en üst düzeyde yaşama, varlığını sürdürme ve gelişim hakkını kullanmasını sağlama, (4) Kendilerini etkileyen her türlü durum karşısında çocuğa kendisini ifade etme olanağı tanımadır. Burada vurgulanan öğrenmeye fırsat yaratan *erişim*; bilişsel ve duyuşsal gelişimi destekleyen *kalite* ve bireyin diline, kültürüne, dinine ve bakış açısına değer veren *saygı*, hak temelli eğitimin merkezi ve önemli ilkeleridir ve 1990'larda çocuğun bütüncül gelişimini sağlayacak okul arayışlarına ve çocuk dostu yaklaşımının yaratılmasına zemin hazırlamıştır (UNICEF, 2007).

ÇDO aslında çocuğun yararına çalışmaya teşvik eden basit bir modeldir. Çocuk dostu okullar eğitimli öğretmenlerin, yeterli kaynak ve öğrenme için uygun fiziksel, duygusal ve sosyal koşulların sağlandığı; güvenli, sağlıklı ve koruyucu bir çevreyi içerir. Çocuk dostu bir okulda çocukların hakları korunur ve sesleri duyurulur. Öğrenme ortamları çocukların öğrenebildiği, gelişebildiği; kimliklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına saygı duyulan bir cennettir (UNICEF, 2012a).

ÇDO modeli kapsamlılığı, cinsiyete duyarlılığı, hoşgörüyü, kişiliğin ve saygınlığın güçlendirilmesini teşvik eder. Okulları çocuk dostu hale getirmek için tek bir yol yoktur, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ancak her kültürde çocuk dostu bir okul; güvenli, sağlıklı ve bütünsel bir ortamda çocuk merkezli eğitimi teşvik eder. ÇDO, doğu Avrupa ülkelerinde genellikle aşağıdaki boyutları içerir (Clair, Miske ve Patel, 2012: 8,9):

Kapsamlılık, her çocuğun cinsiyet, fiziksel ve sosyal özellikler, eğitim durumu, duygusal sorunlar, dil veya özel ihtiyaçlar gözetilmeksizin yüksek kalitede bir eğitim almasını sağlar.

Etkililik, kaliteli öğrenme ve öğretimi teşvik eder; çocuk merkezlidir ve bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir. Öğretimde aktif, işbirlikçi ve demokratik yöntemleri kullanır.

Sağlıklı, güvenli ve koruyucu bir öğrenme ortamı, her bir çocuğun fiziksel ve psikolojik refahını sağlayarak ve bir çocuğun öğrenme hakkına engel olan sağlık ve güvenlik konularını ele alarak bütün çocukları göz önünde bulundurur.

Demokratik katılım, eğitim sürecini ve ortamını ilgilendiren her türlü karar, okul ve toplum içerisindeki farklı görüşleri göz önünde bulundurmalı ve bu yönde alınmalıdır.

Cinsiyete duyarlılık, bütün kız ve erkek öğrencilerin, temel ve özgün ihtiyaçlarını karşılayan ve kadın-erkek ilişkisindeki güç dinamiğini ele alan bir öğrenme ortamına tam anlamıyla katılabilmeleri için eşit fırsatlara sahip olmalarını taahhüt eder. Cinsiyet önyargısı sergilemeyen insan hakları anlayışını destekleyen materyalleri ve öğrenme deneyimlerini sağlar.

Eğitim çabalarının ve okulların amacı yalnızca çocukları okula getirmek değil çocuğun okula kaydına, düzenli devamına ve öğrenme başarısına engel olabilecek her faktörü dikkate almak ve uzun dönemli çıktılara odaklanmak olmalıdır (Godfrey vd., 2012). Çocuklar, evlerinin ve içinde yaşadıkları toplumun farklı koşullarıyla şekillenmiş benzersiz kişilikleri ve geçmiş yaşantıları ile okula gelirler. Bu nedenle, okullar çocuk dostu olup her çocuğun benzersiz kişiliğine ve ihtiyaçlarına saygı duymalıdır. Fiziksel çevre, okuldaki duygusal ve sosyal atmosfer tüm çocukları kapsayıcı nitelikte ve öğretme-öğrenme süreci için uygun olmalıdır. Çocukların hakları korunmalı ve sesleri duyulmalıdır. Okul ve çevresi, çocuğun öğrenebileceği ve korunabileceği bir sığınak olmalıdır (UNICEF, 2009).

Sıralanan tüm bu özelliklerin okul ortamlarında ve eğitim süreçlerinde yaşanan gerçekler haline gelmesi için MEB ve UNICEF iş birliği ile 2003-2004 eğitim öğretim yılında 25 ilköğretim okulunda ÇDO çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda, ilköğretim okulu yönetim ve eğitim personeline, hak tabanlı eğitim kapasitesi geliştirme ve bunu destekleyen okul mekanizmaları kurmaya, bunların destekleyici eğitim ve dokümanlarını sağlamaya ilişkin bir dizi çalışma yürütülmüştür. 2005-2007 yılları arasında ÇDO uygulamaları Türkiye genelinde 326 ilköğretim okulunda uygulanmış ancak tüm ilköğretim okullarında niteliğin artırılması hedefi doğrultusunda süreç içerisinde bu çalışma ulusal bir program olarak İlköğretim Kurumları Standartları'na, 2014 yılında da Kurum Standartları'na dönüştürülmüştür. Bu kapsamda ÇDO dâhilindeki tüm hak tabanlı eğitim anlayışı ve çocuk hakları Kurum Standartları'na yansıtılmıştır (MEB & UNICEF, 2015). Tamamlanan bu yasal düzenlemeye rağmen öğretmenlerin "çocuk dostu" olmak konusundaki düşünceleri ve farkındalıkları da tüm okul süreçlerinde olduğu gibi ÇDO olma konusunda da anahtar unsurlardan biridir ve bu araştırmanın da temelini oluşturmaktadır. Osher, Kelly, Tolani-Brown, Shors ve Chen (2009) altı ülkeden elde ettikleri bulgular sonucunda, öğretmen niteliklerinin ÇDO uygulamalarının başarısında önemli bir yere sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde az sayıda da olsa, ÇDO ile ilgili çalışmaya (Bredenberg ve He-

eyit, 2004; Chabbott, 2004; Clair vd., 2012; Hegde ve Shetty, 2008; Leino, 2011; Orkodashvili, 2013; Reimer, 2012; Weshah, Al-Faori ve Sakal, 2012) rastlanmıştır. Ancak ülkemizde ÇDO'ya ilişkin bir çalışmaya rastlanamamıştır. Araştırmanın bu anlamda ilk olması nedeniyle de literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada yanıtı aranan sorular; (1) Öğretmenlere göre, ÇDO'nun sahip olması gereken özellikler nelerdir? (2) Öğretmenlerin çalıştıkları okulların çocuk dostu özelliklere sahip olma durumu nedir? biçimindedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, öğretmenlerin ÇDO'ya ilişkin algılarının belirlenmesi için nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomoloji) kullanılması uygun görülmüştür. Olgubilim araştırmalar, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır ve birkaç kişinin bir olgu ya da kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamını tanımlar (Creswell, 2013: 77; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 72).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu iki aşamada belirlenmiştir. Birinci aşamada Denizli merkez ilçelerindeki ortaokullar, müfettiş görüşleri doğrultusunda, gözlenen sosyo ekonomik düzeyleri açısından alt, orta ve üst olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme dikkate alınarak her bir gruptan üçer okul seçkisiz olarak araştırma kapsamına alınmıştır. Belirlenen okullarda görüşme yapma konusunda gönüllü ve uygun olan öğretmen ve yöneticiler araştırmanın birinci aşama çalışma grubunu oluşturmaktadır. Tablo 1'de birinci aşama çalışma grubunun özellikleri verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Özellikleri (Birinci Aşama)

Kod	Görev	Yönetici Sayısı
M	Müdür	6
M	Müdür yardımcısı	2
	Toplam	8
Kod	Branş	Öğretmen Sayısı
GÖ	Fen Bilgisi	5
GÖ	Sosyal Bilgiler	3
GÖ	Matematik	3
GÖ	Türkçe	2
GÖ	İngilizce	2
GÖ	Bilişim Teknolojileri	1
GÖ	Müzik	1
	Toplam	17

Birinci aşamada sekiz yönetici ve 17 öğretmen ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, daha fazla öğretmenin ÇDO'ya ilişkin algısını belirleyebilmek amacıyla bir form oluşturulmuştur. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla, çevrimiçi ortamdaki form, branşa ve okul düzeyine bakılmaksızın öğretmenlere gönderilmiştir. Formu yanıtlayan 62 öğretmen, araştırmanın ikinci aşama çalışma grubunu oluşturmuştur.

Tablo 2: Çalışma Grubunun Özellikleri (İkinci Aşama)

Kod	Branş	Öğretmen Sayısı
YÖ	Sınıf öğretmeni	24
YÖ	Matematik	7
YÖ	Özel eğitim	5
YÖ	Bilişim teknolojileri	4
YÖ	Teknoloji tasarım	4
YÖ	İngilizce	3
YÖ	Sosyal bilgiler	3
YÖ	Türkçe	3
YÖ	Fen bilimleri	2
YÖ	Beden eğitimi	2
YÖ	Rehber öğretmen	2
YÖ	Diğer	3
	Toplam	62

Araştırma kapsamında, birinci ve ikinci aşama çalışma gruplarında yer alan toplam 87 öğretmenin görüşüne başvurulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplamak için iki ayrı form geliştirilmiştir. Öğretmenlerin ÇDO'ya ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yüz yüze görüşmelerde kullanılmak üzere "görüşme formu" hazırlanmıştır. Literatüre dayalı olarak belirlenen soru, uzman görüşleri doğrultusunda düzenlenmiş ve denenerek son hali verilmiştir. Bu görüşme formu birinci aşama olarak nitelenen çalışma grubuna uygulanmış ve "Bir okulun çocuk dostu olabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Ayrıca, araştırmada yüz yüze görüşmelerde elde edilen veriler dikkate alınarak ikinci aşama çalışma grubuna uygulanmak üzere iki açık uçlu sorunun yer aldığı "yazılı form" düzenlenmiştir. Bu formda öğretmenlerin ÇDO'ya ilişkin algılarını belirlemenin yanı sıra, öğretmenlerden çalıştıkları okulu ÇDO özellikleri açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Bu bağlamda yazılı formda "Bir okulun çocuk dostu olabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerekir?" ve "Çocuk dostu okul özelliklerine sahip olması açısından kendi çalıştığınız

okulu değerlendirirseniz neler söyleyebilirsiniz?" soruları yer almıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın birinci aşamasında yer alan yönetici ve öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yapılmış ve ses kayıt cihazı kullanılarak veriler kaydedilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında ise, öğretmen görüşlerini belirlemeye dönük hazırlanan ve açık uçlu sorulardan oluşan form, çevrimiçi ortamda öğretmenler tarafından yanıtlanmıştır.

Verilerin Analizi

Öncelikle görüşme kayıtları yazıya aktarılarak ve çevrimiçi formdaki yanıtlar düzenlenerek veri seti oluşturulmuştur. Literatürde yer alan ÇDO'ya ilişkin boyutlar dikkate alınarak taslak kod listesi hazırlanmış ve veri seti üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda belirlenen kodlar alanyazında yer alan temalar altında düzenlenmiştir. Tema - kod ilişkisi düzenlenirken içsel benzeşiklik - dışsal ayrışıklık özellikleri dikkate alınmıştır. Temalar çerçevesinde veri seti tekrar gözden geçirilerek tema - kod ilişkisine son hali verilmiştir. İlgili temayı ve kodları yansıtacak doğrudan alıntılara yer verilerek araştırma raporlaştırılmıştır.

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için farklı veri kaynakları kullanılmıştır. Yüz yüze görüşme yapılarak derinlemesine bilgi elde edilirken, yazılı form yoluyla da farklı kişilerin görüşleri belirlenmiştir. Farklı veri kaynaklarından aynı konu hakkında veri toplanarak gerçek algının ne olduğu incelenmiştir. Dış geçerliğini sağlamaya yönelik, araştırmanın verileri ayrıntılı bir biçimde betimlenerek okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlık) sağlamak için, veri seti iki ayrı araştırmacı tarafından kodlanmıştır Her iki araştırmacının da aynı kodu kullandığı durumlar görüş birliği, farklı kodu kullandığı durumlar ise görüş ayrılığı olarak değerlendirilmiştir. [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) × 100] formülü kullanılarak (Miles ve Huberman, 1994) güvenilirlik katsayısı % 95.4 bulunmuştur. Dış güvenilirliği sağlamak için ise, araştırmacılar, araştırma sürecindeki ses kayıtları, yazılı dokümanlar, kodlamalar ve diğer tüm rapor ve analizleri gerektiğinde teyit incelemesine sunmak üzere saklamaktadır.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda iki temel soruya yanıt aranmış, veriler "ÇDO özellikleri" ve "okulların çocuk dostu özelliklere sahip olma durumu" başlıkları altında raporlaştırılmıştır.

ÇDO Özellikleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda öğretmenlere ilk olarak, ÇDO'nun hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorulmuştur. Görüşme ve yazılı formlardan elde edilen veriler doğrultusunda yapılan içerik analizi ile ÇDO'nun özellikleri dört tema (kapsamlılık, etkililik, sağlıklı, güvenli ve koruyucu öğrenme ortamı, demokratik katılım) altında toplanmıştır.

Kapsamlılık

Tablo 3' te görüldüğü gibi bu tema rehberlik ve ayrımcı olmama şeklinde iki koddan oluşmaktadır.

Tablo 3: Kapsamlılık Temasına İlişkin Kod-Frekans Tablosu

Kodlar	f
Rehberlik	4
Ayrımcı olmama	1

ÇDO'lar, her çocuğun cinsiyeti, ırkı, dini ve dili gibi farklılıklarının yanı sıra, duygusal sorunlarını ve özel ihtiyaçlarını da gözeterek yüksek kalitede bir eğitim almasını sağlar. Bu bağlamda, öğretmenler ÇDO'da, her öğrenciye farklılık gözetilmeksizin duygusal sorunlarına yönelik rehberlik yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda GÖ 15 görüşlerini "...O açıdan çocuklarla iyi ilişki içerisinde olduğunu düşünüyorum çoğumuzun yani manevi anlamda da neye ihtiyacı varsa paylaşımında bulunabiliyorlar ya da ailede olan bir sorun olduğunda gelip anlatabiliyorlar. Bunu paylaşabiliyorlar. O açıdan hani çocuk dostu deyince maddi manevi anlamda ihtiyaçlarını bize rahatlıkla dile getirmeleri bizim de elimizden geldiğince onlara o imkânları sunmamız..." şeklinde belirtmiştir. ÇDO'da olması gereken özelliklere ilişkin ayrımcı olmamaya vurgu yapan tek bir öğretmen olmuştur. YÖ 59 "Öğrenciler arasında ayırım yapmadan ilgi ve ihtiyaçlarına karşılık verebilmelidir." biçiminde fikirlerini dile getirmiştir.

Etkililik

Etkililik temasına ilişkin kod ve frekanslar tablo 4' te verilmiştir. Öğrenci özelliklerini dikkate alma, ÇDO ile ilgili en çok vurgulanan özelliktir. Bu konuda YÖ49'un "Çocukların duygusal ve fiziksel özelliklerine göre düzenlenmiş bir okul çocuk dostu okuldur. Öğrenci ihtiyacına yönelik eğitim ortamı, ilgi istek ve yeteneklerin ayrıştırılarak buna yönelik müfredat çalışması; sadece akademik başarısının değil diğer yeteneklerinin de öğrenciyi bir iş sahibi yapabileceği üzerine yoğunlaşılmalıdır." ve M4'ün "...çocuk dostu okul onun hayatının kolaylaştığı bir yerdir onun başarı ya da isteklerinin ya da kabiliyetlerinin geliştirilebileceği bir yerdir..." ifadeleri dikkate değer görüşlerden bazılarıdır.

Tablo 4: Etkililik Temasına İlişkin Kod-Frekans Tablosu

Kodlar	f
Öğrenci özelliklerini dikkate alma	43
Okulun fiziksel özellikleri	24
Okula karşı olumlu tutum	24
Çok yönlülük	18
Nitelikli personel	8
Oyun yoluyla öğretim	8
Ders ve teneffüs süresi	5
Doğa sevgisi / çevreye duyarlılık	5
Materyal ve kaynak sağlama	5
Aktif öğrenme / yapılandırıcılık	4
Nitelikli öğrenme çıktıları/kaliteli eğitim	3
Öğrenci sayısı	3
Bireyselleştirilmiş öğretim	2
Öğretmen özelliklerini geliştirme	1
Yapıcı disiplin	1
Öğrenciyi yönlendirme	1

Öğretmenlerin bu tema altında vurguladığı bir diğer özellik okulun fiziksel özellikleridir. YÖ6 ÇDO'da olması gereken fiziksel özelliklere ilişkin görüşlerini "...Sosyal aktivite ortamlarının olması, peyzaja sahip olması, koridorların farklı farklı renklerde olması, resimlerle süslenmesi sıcak bir ortam olması... bence çok güzel olurdu." şeklinde belirtmiştir. Öğretmenlerin çoğu, ÇDO'da öğrencilerin okula karşı olumlu tutuma sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. YÖ 23 "...Çocuk okulda kendisini en sevdiği ortamda yani evde, parkta veya oyun sahasındaki gibi mutlu hissetmelidir." ifadesi ile çocukların okulda mutlu olması gerektiğini vurgulamıştır. YÖ 51 ise " Öncelikle okul çocukların gözünde korku merkezi olmamalıdır. Çocuklar okula severek, isteyerek özleyerek gelmelidir..." şeklinde görüş bildirmiştir.

Etkililik teması altında en çok vurgulanan kodlardan biri de çok yönlülüktür. GÖ 1'in "...sadece akademik odaklı olmamalı yani başarı sadece işte TEOG'ta şu kadar soru yaptı bu kadar bilmem ne yaptı olmamalı yani. Hem ahlaki hem de sosyal yönden de bu çocuklar güçlü olursa zaten..." ifadeleri de bunu yansıtmaktadır.

ÇDO'nun sahip olması gereken özelliklerden biri olan etkililik teması altında ayrıca:

- YÖ 51'in "Personel ve yönetici arasında sıkı bir iletişim olmalı, öğretmen severek okula gelmeli. Yönetici lider olmalı liyakat sahibi olmalı ki düzen olsun." görüşleri nitelikli personeli,
- YÖ'1 in "...Çocuk dostluğu oyun oynarken kazanır. O yüzden okullarda eğitimi oyunlaştırarak verildiği takdirde çocuk okulu da dost olarak kabul etmiş olacaktır." görüşleri oyun yoluyla öğretimi,

- M 8'in " *Daha çok çocuklar dışarıda stres atmayı istiyor teneffüslerin uzun olması lazım biz burada sabahçı öğleciyiz onar dakika yetmiyor çünkü yani en az 20 dakika bir normal eğitimde 20 dakika teneffüs olması gerekli. İşte hayal ettiğimiz böyle bir okul.*" görüşleri ders ve teneffüs süresini,
- YÖ 19'un " *...çevreyi doğayı seven sevdiren okul, hedef kitlesi çocuk bile olsa insan olduğu için doğa dostu olarak kabul edilebilir...*" görüşü doğa sevgisi – çevreye duyarlılığı,
- YÖ 47 'nin " *...derslerle ilgili dikkat çekici materyallerin olması bu materyallerin işlevsel olması da gerekmektedir...*" görüşü materyal ve kaynak sağlamayı ve
- YÖ 43'ün " *... Öğrenen odaklı eğitim veren çocukların ihtiyaçlarını ön planda tutarak esnek program uygulayabilen okuldur. Hayatilik ve yaparak yaşayarak öğrenme temele alınmalı yapılandırmacı bir eğitim sunulmalıdır...*" görüşü aktif öğrenme/ yapılandırmacılığı vurgulamaktadır.

Sağlıklı, Güvenli ve Koruyucu Öğrenme Ortamı

Sağlıklı güvenli ve koruyucu bir öğrenme ortamı teması altında yer alan kodlar tablo 5'te verilmiştir. Öğretmenler ÇDO'da sağlığa ve hijyene önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim YÖ 51'in " *... Sağlık açısından tuvaletler, sınıflar, yerler vs. temiz ve hijyenik olmalıdır... her okulda sağlık görevlisi bulunmalı ve hemen müdahale edebilmelidir. Beslenme saati olmalı ve bu öğretmenler gözetiminde gerçekleştirilmelidir...*" şeklindeki görüşü bu durumu yansıtmaktadır.

Tablo 5: Sağlıklı, Güvenli ve Koruyucu Öğrenme Ortamı Temasına İlişkin Kod-Frekans Tablosu

Kodlar	f
Sağlığın korunması / hijyen	9
Güvenliğin sağlanması	8
Sağlık eğitimi	1

Ayrıca YÖ 9'un " *Okul güvenilir olmalı. Sınıf içinde ya da dışında çocuğun başına herhangi bir olay gelmemeli...*" ve YÖ 38'in " *... Çocuklar için gerekli güvenlik önlemleri alınmış olmalı.*" ifadelerinde de görüldüğü gibi öğretmenler okullarda güvenli bir ortamın olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Sağlık eğitimini vurgulayan tek bir öğretmen olmuştur. YÖ 27 « *... sağlık ve hijyen konusunda öğretici materyaller çocuk dostu okullarda olması gereken özelliklerden bazılarıdır.* » ifadesi öğretici materyaller ile sağlık eğitimini vurgulamıştır.

Demokratik Katılım

Tablo 6'da demokratik katılım teması altında yer alan kodlar görülmektedir.

Tablo 6: Demokratik Katılım Temasına İlişkin Kod-Frekans Tablosu

Kodlar	f
Okul yaşamına çocuğun katılımı	18
İletişim	7
Aile eğitimi	1

Öğretmenlerin bu tema altında en çok vurguladıkları kod, çocuğun okul yaşamına katılması olmuştur. Bu kod altında dikkat çeken görüşlerden bazıları şunlardır:

"Okul kurullarında çocuklar yer almalıdır..." (YÖ 36)

"Çocuklara soru sorulabilir dikkate alınabilir. Çünkü çocuklar o zaman kendini önemsiyorlar öbür türlü çocuğa hiçbir şey sormuyorsun. Her şeye kendin karar veriyorsun kendi kararını uyguluyorsun çocuklar robot gibi oluyor geliyor gidiyor geliyor gidiyor. Ama şunu şöyle yapalım mı? Şunu yapalım mı dediğin zaman çocukların daha çok hoşuna gidiyor..." (GÖ 5)

"Sınıf gerekirse tuvaletin düzenlenmesi kütüphanenin düzenlenmesi sınıfın düzenlenmesi okulun düzenlemeleri tamamen çocuklara bırakılmalı yani onların tercihlerine bırakılmalı ki..." (M 7)

Öğretmenler demokratik katılım teması içerisinde iletişimden de söz etmişlerdir. YÖ 25 bu konuya ilişkin fikirlerini *"...her türlü iletişim kanallarını açık bırakarak demokratik bir ortam sağlayarak aile veli öğretmen üçgeninde çocukları sıkıştırmak yerine yapıcı bir ortam sağlamalıdır..."* şeklinde belirtmiştir. GÖ 13 *"...Çocuklarımız mesela gelmediği zaman muhakkak öğretmenlerimiz telefonla arar. Çocuğunuz neden gelmedi işte rahatsız mı veya veli öğretmene döner..."*; GÖ 16 ise *"Bu konuda öğretmenlerle öğrencileri arasında tatlı bir iletişim olmalı, en büyük muhtaç oldukları şey bence bilgiden öte sevgi. Veliler bu konuda eksik kalabiliyorlar. Yani idareciler ve öğretmenler tatlı bir iletişimle daha çocuk dostu bir okul oluşturabiliriz..."* ifadeleri ile bu konuya dikkat çekmişlerdir.

Demokratik katılım teması altında bir öğretmen aile eğitiminden bahsetmiştir. YÖ 24 görüşlerini *"...Velilere yönelik bilgilendirmeler yapılmalıdır her yaş grubun özelliklerini anlatan..."* biçiminde dile getirmiştir.

Okulların ÇDO Özelliklerine Sahip Olma Durumu

Araştırmanın ikinci aşamasında öğretmenlere okullarının ÇDO özellikleri taşıyıp taşımadığı sorulmuştur. Yazılı formlardan elde edilen veriler doğrultusunda bu konudaki öğretmen görüşleri üç kod altında toplanmıştır. Tablo 7'de

de görüldüğü üzere öğretmenlerin çoğu okullarının çocuk dostu özelliklere sahip olmadığını ve büyük bir kısmı kısmen çocuk dostu olduğunu söylemektedir. Sadece sekiz öğretmen çalıştığı okulun çocuk dostu özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7: Okulun ÇDO Özelliklerine Sahip Olma Durumuna İlişkin Kod-Frekans Tablosu

Kodlar	f
Çocuk dostu olmayan okul	30
Kısmen çocuk dostu okul	20
Çocuk dostu okul	8

Okullarının ÇDO özelliklerine sahip olmadığını belirten öğretmenlerin yazılı değerlendirmeleri incelendiğinde maddi imkânsızlıklar, okulun fiziksel özellikleri, okula karşı olumsuz tutum, ders saatleri, öğretmen yetersizliği, sosyal etkinliklerin yetersizliği, donanım eksikliği (materyal, kaynak...), eğitim sistemi (sınav odaklı) gibi etkenlerden bahsettikleri görülmüştür. Bu konuda dikkat çeken görüşlerden bazıları: “Dört duvardan ibaret...” (YÖ 13), “Deneme sınavına yönelik çalışıyoruz.” (YÖ 16), “...Okulumuzun bulunduğu çevre itibariyle heterojen bir aile ve mahalle yapısına sahip olup, iletişim çemberi yönünden bağımsız bir yapıya sahiptir. Okulun maddi yönden imkânlardan yoksun oluşu çocuklara zengin öğrenme çevresi fırsatı elde edememesine sebep olmaktadır. Bir kaynağın yetersiz ya da hiç olmayışı zincirleme iletişim problemine dönüşmekte ve çocuklar için yapılan etkinlik, aktivite ya da öğrenme alanları etkisiz kalmakta ve kalıcılığın önüne set çekmektedir.” (YÖ 25), “...çünkü donanım eksikliği çok fazla sınıflarda bile panodan dahi yoksunluk varken okulun öğrenci dostu olduğu kısmı bana biraz uzak geldi.” (YÖ 31).

Öğretmenlerin bir kısmı ise okullarının çocuk dostu özelliklere kısmen sahip olduğunu belirtmiştir. Kısmen kodu altında toplanan öğretmenlerin değerlendirmelerine göre okullarının çocuk dostu olan ve olmayan özellikleri sınıflandırılmıştır. Öğretmenler okula karşı olumlu tutum, okulun fiziksel özellikleri, sosyal etkinlikler, hijyen, öğrenci merkezlilik, farklılıklara saygı açısından okullarının olumlu özelliklere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Veli katılımında yetersizlik, çalışanlar arasındaki tutarsızlık, güvenlik, öğretim yöntemleri, aşırı başarı odaklı personel, geleneksel öğretmenler, geleneksel yönetim anlayışı ise öğretmenlerin okullarında söz ettikleri olumsuz özelliklerdir. YÖ 24 bu konuya ilişkin görüşlerini “Okulumuzun fiziksel açıdan tuvalet, lavabo, sıra, dış görünümü olarak çocuklara uygun. Okul bahçesi küçük olduğu için oyunlarda alan sıkıntısı yaşanmakta. Geziler, piknikler, kermes, okul çayı gibi sosyal etkinlikler sürekli düzenlendiği için çocuklar okulu hayatın daha içinden görüyor ve benimsiyorlar. Sadece velilere çocuk eğitimi hakkında doğru davranış ve tutum konulu bilgilendirmeler eksik diyebilirim...” şeklinde ifade etmiştir. YÖ 38 de bu durumu “Okulumda

güvenlik önlemleri her ne kadar iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uygun yapılırsa da yeterli değil. Hijyen kurallarına uygun. Eğitim ortamlarının düzenlenmesi düzgün bir şekilde planlanmış ancak okul binalarının yerleşimi ve planlaması düzgün olmadığından sınıf yetersizliği yaşanmış bu sebeple bazı sınıflar bölünmüş ve küçülmüş bu da öğrenmeyi etkilemektedir. Okulumuzda çocukların ders dışındaki zamanlarını geçirebilecekleri bir dinlenme odası, spor alanları ve bahçede banklar bulunmakta ancak belirttiğim diğer sosyal imkanlar bulunmamakta” olarak belirtmiştir.

Kendi okullarının çocuk dostu olduğunu ifade eden öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin güvenlik, iletişim, akademik başarı ve demokratik ortama vurgu yaptıkları görülmüştür. Nitekim YÖ 9 bu konuya ilişkin görüşlerini “Güvenilir. İsteddiği öğretmeniyle rahat bir şekilde konuşabilir, derdini anlatabilir ve yardım görür. Okul başarısı yüksektir. Çocuk başarıyı tadar ve mutlu olur.” şeklinde belirtmiştir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada öğretmenlerin ÇDO özelliklerine ilişkin düşünceleri ve farkındalıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda; öğretmen görüşlerine göre, ÇDO'nun özellikleri kapsamlılık, etkililik, sağlıklı, güvenli ve koruyucu bir öğrenme ortamı ve demokratik katılım olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Bu temalar literatürdeki boyutlarla uyusmaktadır. Ancak literatür incelendiğinde, UNICEF tarafından ÇDO özelliklerinin kapsamlılık, etkililik, sağlıklı, güvenli ve koruyucu bir öğrenme ortamı, demokratik katılım ve cinsiyete duyarlılık olmak üzere beş boyutta toplandığı görülmektedir (Chabbott, 2004; Clair vd., 2012). Elde edilen bulgular incelendiğinde öğretmenlerin, literatürde yer alan cinsiyete duyarlılık boyutuna ilişkin görüş bildirmedikleri görülmektedir. Ayrıca kapsamlılık boyutuna çok fazla odaklanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Okulların kapsayıcı olması, ayrımcı olmaması gerektiğine ilişkin sadece bir öğretmenin görüş bildirmesi dikkate değerdir. Buradan hareketle öğretmenlerin ÇDO' larda bulunması gereken özellikler arasında cinsiyete duyarlılık ve kapsamlılık boyutlarını göz ardı ettikleri söylenebilir. Oysa ÇDO farklılıklar bazında ayrımcılığı ve kalıplaşmış yargıları reddeder. Özellikle de risk altındaki çocuklara ve ailelerine ücretsiz ve zorunlu, hesaplı, ulaşılabilir bir eğitimi vurgular. Farklılıklara saygı duyar ve bütün çocuklar için öğrenme garantisi verir (örneğin: kızlar, çalışan çocuklar, etnik azınlıkların çocukları ve HIV/AIDS hastası çocuklar, engelli çocuklar, istismar ve şiddet kurbanı çocuklar). Değişik koşulları ve çocukların ihtiyaçlarını (örneğin: cinsiyete, farklı sosyal sınıflara, etnik kökene ve yetenek düzeyine dayanan) yerine getirerek farklılıklara tepki verir. Okula devam ve başarıda cinsiyet eşitliğini teşvik eder. Kalıplaşmış önyargıları ortadan kaldırır. Kız dostu olanakları, programı, ders kitaplarını ve öğrenme-öğretme sürecini

garanti eder. Diğerlerinin haklarına, itibarına ve eşitliğine saygı göstermeye cesaretlendirir (UNICEF, 2012b).

Öğretmenlerin ÇDO özellikleri ile en çok etkililik boyutunu ilişkilendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında ulaşılan bu tema altında öğretmenlerin en fazla vurguladıkları kod, “öğrenci özelliklerini dikkate alma” olmuştur. Öğretmenler, ÇDO’nun öğrenci özelliklerini dikkate alması gerektiğini düşünmektedirler. Ayrıca, okulun fiziksel özelliklerinin çocuk dostu olması, öğrencilerin okula yönelik olumlu tutum geliştirmeleri ve okulların çok yönlü olması gerektiği de en fazla vurgulanan özellikler arasındadır. Pepperl ve Lezotte (1999) bakımlı okulların, öğrenci başarısı ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu; yıkık dökük, bakımsız okul binalarının öğrencilere hiç kimsenin okula önem vermediği mesajını verdiğini belirtmektedir (Akt. Harbaugh, 2005: 41). Bununla birlikte, bu tema altında öğretmenlerin öğretme-öğrenme sürecinin çocuk dostu olmasına ilişkin çok fazla görüş bildirmemiş olmaları dikkate değerdir. Çünkü UNICEF’in tanımlamalarında ÇDO’nun her bir öğrencinin gelişim düzeyine, yeteneklerine, öğrenme stiline uygun bireyselleştirilmiş öğretim ve aktif, işbirlikçi ve demokratik öğrenme yöntemleri ile kaliteli bir öğretimi ve öğrenme sürecini teşvik eden; çocukların neyi öğrenmeye ihtiyaç duyduklarını belirleyen ve onlara yardım eden okullar olması gerektiği vurgulanmaktadır (UNICEF, 2012b).

Öğretmen görüşlerine göre, ÇDO’da olması gereken bir diğer özellik sağlıklı, güvenli ve koruyucu öğrenme ortamıdır. Ancak, kodların frekansları dikkate alındığında öğretmenlerin bu temaya gerekli vurguyu yapmadığı söylenebilir. Bu tema altında öğretmenler en fazla, sağlığın korunması ve güvenliğe dikkat çekmişlerdir. Marsden (2005), öğretmenlerin okullarının güvenli ve düzenli bir çevreye sahip olup olmadığına yönelik algıları ile öğrenci başarısı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, güvenli ve düzenli bir çevre sağlanmadan öğrencilerin öğrenmesini olumlu yönde etkilemenin mümkün olmadığını savunan bulgulara ulaşmıştır. Ayrıca, aşırı soğuk, aşırı sıcak, rutubetli, rahatsız edici öğrenme ortamları büyük olasılıkla öğrenme-öğretme sürecini etkileyecektir. Marzano (2003), öğretmenlerin ve öğrencilerin okulda kendilerini güvende hissetmedikleri zaman öğrenme ve öğretme için gereken psikolojik enerjiye sahip olamayacaklarını, güvenli ve düzenli bir çevrenin, akademik başarı için kritik öneminin olduğunu belirtmektedir.

Öğretmenlerin okul yaşamına çocuğun katılımını, ÇDO özelliği olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, ÇDO’nun sahip olması gereken demokratik katılım özelliğine işaret etmektedir. Perry’e (2009) göre, öğretme-öğrenme ve demokrasi arasındaki ilişki, demokratik çıktılardan öncelikle eğitime ilgili olduğunu göstermektedir. Örneğin yurttaşlık eğitimi, eleştirel düşünme,

sınıf tartışmaları, öğrenci konseyleri öğrencilerin yetenek, değer, tutum ve davranışlarının gelişmesine katkıda bulunur. Bu nitelikler öğrencilerin aktif birer yurttaş olmasına yardım ederek demokratik toplumların da güçlenmesine hizmet eder. Benzer biçimde Davies vd. (2006, Akt. Tüzün ve Sarıışık, 2015) de eğitim ortamlarında çocuğun görüşlerini özgürce ifade edebilmesi, görüşlerinin ciddiye alınması ve çocuğun kendini doğrudan etkileyen karar alma süreçlerine katılabilesinin temel bir hak olduğu gibi aynı zamanda eğitim süreçlerini ve ortamlarını olumlu yönde dönüştüren bir süreç olduğunu belirtmektedir. Öğrenci katılımının anlamlı biçimde yaşama geçebildiği okullarda, gerek öğrencilerin öğrenme ve gelişim düzeylerinde, gerekse okul ve sınıf düzeyinde olumlu sonuçlar gözlemlenir.

Öğretmenlerin çocuk dostu özelliklere ilişkin algıları belirlenmeye çalışılırken aynı zamanda onlardan kendi çalıştıkları okulların bu özelliklere ne kadar sahip olduğunu da değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin çoğunluğu çalıştıkları okulların çocuk dostu özelliklere sahip olmadığını ya da kısmen sahip olduğunu düşündükleri görülmektedir. Okullarının ÇDO özelliklerine sahip olmadığını belirten öğretmenler, maddi imkânsızlıklar, okulun fiziksel özellikleri, okula karşı olumsuz tutum, ders saatleri, öğretmen yetersizliği, sosyal etkinliklerin yetersizliği, donanım eksikliği (materyal, kaynak...), eğitim sistemi (sınav odaklı) gibi etkenlerden söz etmişlerdir. Benzer bir biçimde, Şahin ve Çeper (2013)'ün yaptıkları araştırma sonucunda da okulların ilköğretim kurum standartları düzeyine ulaşılmamasının nedenlerinden bazıları; personel eksikliği, eğitim-öğretim araç-gereçlerinin eksikliği, binaların spor salonları, çok amaçlı salonlar ve bahçe alanları açısından yetersizlikleri şeklinde belirtilmiştir.

Genel olarak bakıldığında öğretmenlerin ÇDO'ya ilişkin genel bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Ancak, cinsiyete duyarlılık, çocuk hakları, engelli öğrenciler, ailenin sosyal ve ekonomik durumu gibi çocukların ihtiyaçlarına ve farklılıklarına yönelik özelliklere değinilmemesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda öğretmen ve yöneticilere, çocuk hakları, farklılıklar, cinsiyete duyarlılık gibi konularda kurs ve seminerler verilerek ÇDO'nun tüm boyutlarına ilişkin farkındalık oluşması sağlanabilir. Aynı zamanda var olan okul meclisi, kurul ve komisyonların daha işlevsel hale getirilerek demokrasi bilincinin oluşumu da desteklenmelidir. Okulların fiziksel düzenlemeleri yapılırken, «Kurum Standartlarında» da yer aldığı gibi ÇDO özelliklerinin daha fazla dikkate alınması bu çabayı destekleyecektir. Bu araştırmanın sınırlılıklarına dayalı olarak, ÇDO'ya ilişkin paydaşların bakış açısına dayanan araştırmaların daha geniş bir örneklem, farklı okul türleri ve kademeleri üzerinde yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bredenberg, K. ve Heeyit, Y. (2004). The Child Friendly Schools Movement and Impacts on Children's Learning: Practical Applications in Cambodia. *Working Papers: Expanded Basic Education Program*, Phnom Penh, Cambodia.
- Chabbott, C. (2004). *UNICEF's Child-Friendly Schools Framework (A Desk Review)*. Prepared under Special Services Agreement No. PD/03/I/065, October 14, 2003.
- Clair, N., Miske, S. ve Patel, D. (2012). Child Rights and Quality Education: Child-Friendly Schools in Central and Eastern Europe (CEE). *European Education*, 44(2), 5-22.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Bütün M, Demir SB, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989). UNICEF, Türkiye. 30.12.2016 tarihinde http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDairSözleşme.pdf adresinden alınmıştır.
- Godfrey, E. B., Osher, D., Williams, L. D., Wolf, S., Berg, J., Torrente, C., Spier, E. ve Aber, J. L. (2012). Cross-National Measurement of School Learning Environments: Creating Indicators for Evaluating UNICEF's Child Friendly Schools Initiative. *Children and Youth Services Review*, 34(3), 546-557.
- Harbaugh, R. J.(2005). Examining The Correlates Of Effective Schools Present in an Intermediate School: A Case Study (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Immaculate University, Pennsylvania.
- Hegde, A. ve Shetty, A. (2008). Child Friendly School Initiative at Karkala Taluk, Karnataka. *Indian Pediatrics*, 45(5), 407.
- Leino, M. (2011). The Child Friendly School: An Idea Versus Reality. *Problems of Education in the 21st Century*, 29.
- Marsden, D. B. (2005). Relations between Teacher Perceptions of Safe And Orderly Environment and Student Achievement Among Ten Better Performing, High-Poverty Schools in One Southern California Elementary School District (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pepperdine University.
- Marzano, R. J. (2003). Using Data: Two Wrongs and a Right. *Educational Leadership*, 56-60.
- MEB ve UNICEF (2015). *Okul Öncesi Eğitim Ve İlköğretim Kurumları Standartları Kılavuz Kitabı*.

- Miles, M. B. ve Huberman, M. A. (1994). *An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis*. London, Sage.
- Orkodashvili, M. (2013). Quality Education through Child-Friendly Schools: Resource Allocation for the Protection of Children Rights. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 5 (1), 101-109.
- Osher, D., Kelly, D. L., Tolani-Brown, N., Shors, L. ve Chen, C. S. (2009). *UNICEF Child Friendly Schools Programming: Global Evaluation Final Report*. Washington, DC, American Institutes for Research.
- Perry, L. B. (2009). Conceptualizing Education Policy in Democratic Societies. *Educational Policy*, 23(3), 423-450.
- Reimer, J. K. (2012). Local Negotiation of Globalised Educational Discourses: The Case of Child Friendly Schools in Rural Cambodia (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of British Columbia.
- Şahin, S. ve Çeper, B. A. (2013). İlköğretim Kurumları Standartları (İKS) Etkililiği Üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (46), 84-111.
- Tüzün, I. ve Sarıışık, Y. (2015). *Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UNICEF (2007). Human Rights-Based Approach to Education for All. 9 Ocak 2017 tarihinde https://www.unicef.org/publications/files/A_Human_Rights_Based_Approach_to_Education_for_All.pdf adresinden erişilmiştir.
- UNICEF (2009). *Her Çocuk İçin Nitelikli Eğitim Hakkı Ve Çocuk Dostu Okullar*. 15 Ağustos 2016 tarihinde <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=2094> adresinden erişilmiştir.
- UNICEF (2012a). *Child - Friendly Schooling Approach*. 15 Ağustos 2016 tarihinde https://www.unicef.org/education/bege_61717.html, adresinden erişilmiştir.
- UNICEF (2012b). *Child Friendly Schools*. 16 Aralık 2013 tarihinde https://www.unicef.org/lifeskills/index_7260.html adresinden erişilmiştir.
- Weshah, H., Al-Faori, O. ve Sakal, R. (2012). Child-Friendly School Initiative in Jordan a Sharing Experience. *College Student Journal*, 46(4), 699-715.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.

KISA VADELİ YABANCI SERMAYE AKIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME: YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Short-Term Foreign Capital Flows and Economic Growth: An Investigation on Emerging Market Economies

Gönderim Tarihi: 02.06.2017

Kabul Tarihi: 23.10.2017

Ömer Faruk BİÇEN*

ÖZ: Çalışmada, 2004-2014 döneminde dışa açıklık seviyesi düşük ve dışa açıklık seviyesi yüksek olarak gruplandırılan toplam 26 yükselen piyasa ekonomisi için kısa vadeli sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Bu ilişkinin incelenmesinde, otoregresif panel veri tahmincilerinden Arellano ve Bover / Blundell ve Bond tarafından geliştirilen Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılmıştır. 2004-2014 dönemi incelendiğinde, bu dönemde her iki ülke grubunda kısa vadeli sermaye akımlarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payında meydana gelen artışın ekonomik büyüme-yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin argümanla ve literatürdeki çalışmalarla da paralellik göstermektedir. Buna göre, kısa vadeli sermaye girişleri ekonomik büyüme üzerinde bir canlılık meydana getirirken, kısa vadeli sermayenin ülkeleri terk etmesi ise durgunluğa ve finansal krizlere yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kısa Vadeli Sermaye Akımları, İktisadi Büyüme, Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi.

ABSTRACT: In paper, the relationship between short-term foreign capital flows and economic growth is empirically investigated for the total 26 emerging market economies that are classified as the lower opening level and the higher opening level at 2004-2014 period. In investigating this relationship, System Generalized Method of Moments, which is one of autoregressive panel data estimators and produced by Arellano and Bover / Blundell

¹ Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı'nda tamamlanan "Küreselleşme Sürecinde Yükselen Piyasa Ekonomilerine Yönelik Kısa Vadeli Yabancı Sermaye Girişleri ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Analizi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, ofbicen@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1021-5198.

and Bond is used. When investigated 2004-2014 period, it is maked out that the rise in the share of short-term capital flows into gross domestic product positively affects economic growth for both of country group on this period. The results obtained are paralleled the argument about short-term capital flows and the literature. Accordingly, short-term capital outflows in case cause the recession and the financial crisis, whereas short-term capital inflows cause booming on economic growth.

Keywords: Short-Term Capital Flows, Economic Growth, System Generalized Method of Moments.

GİRİŞ

Dünya’da bilgi ve iletişim teknolojilerinde 1980’li yıllardan itibaren yaşanan gelişmeler ülkeleri, ekonomi başta olmak üzere; siyasi, sosyal ve kültürel anlamda birbirine daha çok yakınlaştırmıştır. Bu durum, dünya üzerinde ülkeler arasındaki etkileşimin artmasına, mal, hizmet, sermaye akımlarının çoğalmasına yol açmış ve ülkeler arasındaki artan etkileşim “küreselleşme” olarak ifade edilmiştir. İçinde bulunulan küreselleşme evresi 30 yıldan fazla bir süredir bir takım ülkelere fayda sağlarken, diğer ülkelere ise sağladığı faydadan çok yol açtığı zararlar ve külfetle anılmaktadır.

Özellikle, 1980 sonrası süreçte dünya ekonomisinde hakim görüş olan Neoliberalizm, 1989 yılındaki Washington Konsensüsü ile birlikte dünyadaki bütün devletler için küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Washington Konsensüsü genel olarak; piyasalara yönelik devlet müdahalesi ve regülasyonların kaldırılmasını, esnek döviz kuru sistemini ve yabancı sermayenin serbest dolaşımını içeren on maddelik politika önerisidir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek büyüme potansiyeline, dengeli bir ekonomik yapıya, geniş bir pazara ve yabancı sermaye için kârlı bir yatırım ortamına sahip olan bazı ülkeler “Yükselen Piyasa Ekonomileri” olarak ifade edilmişlerdir. Hangi ülkelerin yükselen piyasa ekonomileri olarak tanımlanacaklarına ilişkin olarak literatürde tam bir uzlaşma olmasa bile, bu ülke grubunun en önemli özelliği küreselleşmenin gerekliliklerine tam olarak uymalarıdır.

Yükselen piyasa ekonomileri genel olarak yüksek büyüme potansiyeline sahip olmakla birlikte, yüksek bir büyüme hızına ulaşabilmek için yabancı fonlara ihtiyaç duymaktadır. Fakat yükselen piyasaların çoğunda, uzun vadeli yabancı doğrudan yatırımların yerine daha çok portföy yatırımları ve kısa vadeli spekülatif nitelikteki sermaye girişlerinin olduğu görülmektedir. Bu duruma yol açan en önemli gelişme ise; 1980’li yıllarda ABD ve Japonya’daki spekülatif

hareketlerin etkisiyle 1985 ve 1987 yıllarında sırasıyla New York ve Tokyo borsalarında yaşanan çöküştür (Roubini ve Mihm, 2012: 34-35). Ancak, New York ve Tokyo borsalarındaki çöküş gelişmekte olan ülkelere yansımamıştır. Bu durum, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye piyasalarının birbiriyle bağlantılı olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmış ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun bir sermaye akımını tetiklemiştir (Kazgan, 2009: 206).

Ülkeler arasındaki faiz farklarından veya beklenen kur değişimlerinden kısa dönemli kazançlar elde etmek için bir ülkeden diğerine yönelen kısa vadeli fonlar, ülkelere girdiklerinde ülke ekonomisini belli bir süre canlandırmakta, fakat likiditeleri yüksek olduğundan dolayı en küçük bir ekonomik veya siyasi istikrarsızlık durumunda ülkeleri hızla terk etmektedir. 1990'lı yıllarda pek çok yükselen piyasa ekonomisinde görülen krizlerin en önemli sebebi, ülkeleri hızla terk eden kısa vadeli spekülasyon nitelikteki fon hareketleri olmuştur. 1990'lı yıllarda önce Meksika, daha sonra Arjantin, Türkiye, Tayland, Güney Kore, Malezya, Hong-Kong, Rusya, Brezilya, ardından 2000'li yılların başında yine Türkiye ve Arjantin'de görülen krizler büyük ölçüde kısa vadeli sermaye çıkışı sonunda yaşanmış ve etkileri reel ekonomi üzerinde de görülmüştür. Ancak bunun yanında, 1997 yılındaki Asya Krizi'nden Çin'in etkilenmemesindeki en önemli sebep, kısa vadeli sermaye girişleri üzerinde denetim kurmasıdır (Kazgan, 2009: 223). Krize giren ülkeler ise Çin'in aksine artan ölçüde kısa vadeli sermaye girişlerine maruz kalmış ve tasarruf oranlarının düşük olması nedeniyle de ekonomik büyümelerini kısa vadeli yabancı sermaye girişleriyle finanse eder duruma gelmişlerdir.

Bu çalışmada da yukarıda bahsedilen hususlara paralel olarak, özellikle 1990'lı yılların başından itibaren kısa vadeli spekülasyon kazanç elde etme hedefiyle yükselen piyasa ekonomilerine yönelen kısa vadeli fonların, 2008 Küresel Finans Krizi döneminde yükselen piyasa ekonomilerinin büyüme düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda giriş bölümünü izleyen ikinci bölüm, konuya ilişkin literatür incelemesine ayrılırken, üçüncü bölümde ise, ampirik modele ilişkin veri seti ve yöntem üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise, Yükselen Piyasa Ekonomilerine yönelik net kısa vadeli sermaye girişlerinin ekonomik büyümeyi ne yönde ve ne ölçüde etkilediği Ototegresif Panel Veri Modelleri yardımıyla belirlenmiş ve elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

LİTERATÜR ÖZETİ

İktisat literatürü incelendiğinde, sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme başta olmak üzere çeşitli makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda teorik ve ampirik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu

tür çalışmaların içerisinde özellikle kısa vadeli sermaye akımlarının büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bunun temel sebepleri arasında, kısa vadeli sermaye akımlarının ölçülmesine ilişkin veri yetersizlikleri, kapsamının oldukça geniş olması, kısa vadeli sermaye için belirli bir tanım üzerinde uzlaşa sağlanamamış olması ve genel olarak değerlendirildiğinde 1990 sonrası süreci kapsayan oldukça yeni bir olgu olması gibi sebepler sayılabilmektedir.

1980 sonrası süreçte Neoliberal politikaların güç kazanmasıyla birlikte, tüm ekonomik yapıda olduğu gibi sermaye hareketlerinin serbestleşmesi de gündemin en üst sıralarında kendine yer bulmuştur. Pek çok iktisatçı tarafından da serbest sermaye hareketlerinin refah düzeyini ciddi ölçüde arttıracığı yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu iktisatçılardan bir tanesi de Stanley Fischer'dir. Fischer'e göre; sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi neticesinde küresel ekonominin etkinlik düzeyi artacak, dünyadaki tasarruflar daha verimli kullanılabilirler alanlara tahsis edilecek ve bunun sonucunda da sosyal refah seviyesi artacaktır (Singh, 2003: 195).

1990'lı yıllardan itibaren yükselen piyasa ekonomilerinde ard arda yaşanan kriz dönemleri serbest sermaye hareketlerinin, özellikle de kısa vadeli sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini gözler önüne sermiştir. Fakat, 1980'li yılların sonlarından itibaren gündemde olan konu, sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkeler için tasarruf eksikliği giderme yönünde olumlu etkileridir. Hatta, Claessens, Dooley ve Warner (1995) tarafından yapılan çalışmaya göre; kısa vadeli sermaye hareketlerinin 1970'li yılların sonundan 1990'lı yılların başına kadar olan dönemde analize dahil edilen ülkelerde² volatilitésinin düşük olduğuna dair kanıtlar sunulmuştur.

Bu kısımda, kısa vadeli sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı ampirik çalışmaların sonuçları, bu çalışmaya da ışık tutması amacıyla özetlenmiştir. Yabancı literatür incelendiğinde, bu alana yönelik ilk çalışmalardan biri Gustav F. Papanek tarafından yapılmıştır. Papanek (1973), 85 ülkenin verilerinden hareketle 1950-1970 döneminde dış yardımlar, yabancı özel kesim yatırımları, tasarruflar ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, kısa vadeli sermaye akımlarının ülkeleri terk etmesiyle birlikte ekonomik büyümenin negatif olacağı ve aynı zamanda bütçe açığı sorununun ortaya çıkacağını ortaya koymuştur.

Soto (2000), 44 gelişmekte olan ülke için 1986-1997 döneminde farklı türdeki özel sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dinamik panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Kısa vadeli borç biçiminde ülkelere yönelen

² Bu ülkeler, Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Meksika, Birleşik Krallık ve ABD'dir (Claessens etc., 1995: 160-161).

sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu çalışmada, bankacılık sektörünün kapitalizasyonu da modele dahil edildiğinde aynı sermaye türüyle ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkiye ulaşılmıştır. Raisen ve Soto (2001), 1986-1997 yılları arasında 44 ülke için farklı türdeki sermaye akımlarıyla ekonomik büyüme ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, banka kredileri şeklinde ülkeye giriş yapan kısa vadeli sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Fakat, Soto (2000)'nin çalışmasında olduğu gibi bankaların kapitalizasyonu da modele dahil edildiğinde, kısa vadeli sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif olmaktadır.

Bharumshah ve Thanoon (2006) yapmış oldukları çalışmalarında, 1982-2001 döneminde sekiz Doğu Asya ülkesi için uzun ve kısa vadeli sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Dinamik EKK yöntemine göre elde edilen kısa ve uzun dönem sonuçlarına bağlı olarak, borç şeklinde ülkeye giren kısa vadeli sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Choong vd. (2010) 1988-2002 döneminde 32 gelişmekte olan ülke ile birlikte 19 gelişmiş ülke için doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, özellikle kısa vadeli dış borç şeklindeki sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Fakat ülkelerin sermaye piyasalarının gelişmişlik düzeyleri belirli bir eşik değeri üzerine çıktığında, kısa vadeli borçlanma biçimindeki sermaye hareketlerinin büyüme üzerinde pozitif bir etki doğuracağı da belirtilmiştir.

Yabancı çalışmalar içerisinde son olarak ise, Aizenman vd. (2013) yaptıkları çalışmalarında, yükselen piyasa ekonomilerinin küresel finansal sisteme daha da entegre oldukları 1990-2010 döneminde 100 ülke için bazı sermaye türleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Diğer sermaye türlerinin içerisinde kısa vadeli dış borç biçimindeki sermaye akımları, 2008 kriz dönemi öncesinde ekonomik büyüme üzerinde herhangi anlamlı bir etki doğurmazken, 2008 krizinin başladığı süreçle birlikte ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'deki literatür incelendiğinde ise ilk olarak Kula (2003), 1980-2000 döneminde Türkiye ekonomisi için farklı sermaye türleriyle ekonomik büyüme arasındaki korelasyon ilişkilerini incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre; kısa vadeli sermaye akımlarıyla ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnel ve Sungur (2003), 1989-1999 döneminde Türkiye'ye giriş yapan kısa vadeli sermaye akımlarının GSYH üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarında, kısa vadeli sermaye girişlerinin GSYH

düzeyini pozitif yönde etkilediği, bunun yanında kısa vadeli sermaye akımlarının tersine döndüğünde ise GSYH düzeyinin bu durumdan olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Göksu (2005), Türkiye ekonomisi için 1991-2004 döneminde çeyreklik verilerden hareketle kısa vadeli sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlar, kısa vadeli yabancı sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu, kısa vadeli sermaye girişlerinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanında ekonomiye yönelik spekülasyonların başladığı ortamda ise kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri tersine dönmekte, büyüme azalmakta ve ekonomik krizler ortaya çıkmaktadır. Şimşek (2007), kısa vadeli sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992-2005 döneminde Türkiye ekonomisi için incelemiştir. Ulaşılan sonuçlara göre; kısa vadeli sermaye girişlerinin olduğu dönemde ekonomik büyüme sağlanmıştır. Ancak, sermaye çıkışının yaşandığı 1994 ve 2001 krizi dönemlerinde ekonomik büyüme olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Karaca ve Abasız (2007), 1980-2005 dönemi için 25 gelişmekte olan ülkeye yönelik sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel veri yöntemiyle analiz ettikleri çalışmalarında, düşük, orta ve yüksek gelir grubunda bulunan ülkelerde kısa vadeli sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Bunun yanında, ülkeler arasında coğrafi bir ayırım yapıldığında, Afrika ve Amerika kıtasında bulunan ülkelerde yine anlamlı bir ilişki bulunamazken, Asya kıtasında yer alan ülkelerde kısa vadeli sermaye akımlarının ekonomik büyümeyi negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Vergil ve Karaca (2010) Panel veri analizi yardımıyla 25 ülkeye yönelik 1980-2005 döneminde giriş yapan uluslararası sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz ettikleri çalışmalarında, kısa vadeli sermaye akımlarının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler, istikrarlı bir ekonomik büyüme sürecine girebilmeleri için belirli yasal düzenlemeler ile kısa vadeli sermaye akımlarını kontrol altına almalıdırlar.

Yıldırım ve Taştan (2012) 1992 yılının Ocak ayı ile 2008 yılının Ağustos ayı arasındaki dönemde aylık verilerden hareketle Türkiye ekonomisinde farklı türdeki sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; kısa vadeli borçlanmaya yönelik yabancı sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Son olarak Aslan vd. (2014), Türkiye ekonomisi için 1998-2011 yılları arasında çeyreklik verilerden hareketle kısa vadeli sermaye akımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda kısa vadeli sermaye akımlarından GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani, kısa vadeli sermaye akımlarının GSYH üzerinde etkisi vardır ve alınacak makro ekonomik kararlarda mutlaka bu tür sermaye akımlarının da dikkate alınması gerekmektedir.

VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Çalışmada, yükselen piyasa ekonomileri temelinde kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ampirik olarak analiz edilmektedir. Bu kapsamda 2004-2014 dönemi analiz için tercih edilmiştir. Bu dönem, 2008 yılında ABD eksenli Mortgage piyasası kaynaklı küresel kriz neticesinde gelişmiş ülkelerin ekonomik durgunluk sürecine girdikleri ve kısa vadeli sermaye akımlarının ise yoğun olarak yükselen piyasa ekonomilerine yöneldiği bir süreci ortaya çıkarmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, belirli kurumların yükselen piyasa tanımlamalarına ve bazı ampirik çalışmaların örneklemine bağlı kalınarak toplamda 59 ülkenin yükselen piyasa ekonomisi olarak değerlendirildiği belirlenmiştir³. Ancak, veri yetersizliği nedeniyle çalışmanın örneklemini 26 yükselen piyasa ekonomisi oluşturmaktadır. Bu ülkeler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Çalışmanın Örneklemini Oluşturan Ülkeler

Bangladeş	Fas	Meksika	Tayland
Brezilya	Filipinler	Mısır	Tunus
Bulgaristan	Hindistan	Nijerya	Türkiye
Çin	Kazakistan	Pakistan	Ukrayna
Dominik Cumhuriyeti	Kolombiya	Peru	Ürdün
Ekvador	Kosta Rika	Romanya	Vietnam
Endonezya	Malezya		

Çalışmaya ilişkin model ve değişkenlerin belirlenmesi sürecinde Soto (2000), Choong vd. (2010), Vo (2010), Karaca ve Abasız (2007) ve Vergil ve Karaca (2010) tarafından yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Veri seti Dünya Bankası veri tabanı aracılığıyla oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler ile bu değişkenlerin açıklamaları ve kaynaklarına yönelik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

³ Ülkeler, kurumlara ve ampirik çalışmalara göre ayrıntılı olarak Ek Tablo'da yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklama	Kaynak	Seri Numarası
Ekonomik Büyüme (Y)	Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir (2005 Fiyatlarıyla)	World Bank (2016b), World Development Indicators, GDP per Capita (constant 2005 US\$)	NY.GDP.PCAP.KD
Kısa Vadeli Sermaye Hareketi (SRCF)	Net Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının GSYH'deki Payı	World Bank (2016e), World Development Indicators, Net Flows on External Debt, Short-Term (US\$)	DT.NFL.DSTC.CD
Yatırımlar (INV)	Yatırımların GSYH'deki Payı	World Bank (2016d), World Development Indicators, Gross Capital Formation (% of GDP)	NE.GDI.TOTL.ZS
Kamu Kesiminin Ekonomideki Ağırlığı (GOV)	Kamu Kesimi Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH'deki Payı	World Bank (2016c), World Development Indicators, General Government Final Consumption Expenditure (% of GDP)	NE.CON.GOV.T.ZS

Çalışmada birim sayısının 26 olması ve 2004-2014 döneminin analiz dönemi olarak seçilmesi nedeniyle panel veri analizinin kullanılması uygun olmaktadır. Panel veri analizi yöntemlerinden dinamik panel veri analizi üzerinde durulmaktadır. Dinamik panel veri analizi, bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin bağımsız değişken olarak modele dahil edildiği "otoregresif panel veri analizi" ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yine modelde bağımsız değişken olarak yer aldığı "gecikmesi dağıtılmış panel veri analizi" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmada, ekonomik büyüme değişkeninin geçmiş değerinin büyümeyi ne yönde etkileyeceğini de göstermesi bakımından otoregresif panel veri analizi tercih edilmiştir. Otoregresif panel veri analizi çerçevesinde tahmin edilecek model aşağıdaki gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_1 Y_{it-1} + \alpha_2 \text{SRCF}_{it} + \alpha_3 \text{INV}_{it} + v_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'deki Y_{it} i. birimin t dönemindeki kişi başına düşen reel GSYH'sini, Y_{it-1} i. birimin t-1 dönemindeki kişi başına düşen reel GSYH'sini, SRCF_{it} i. birimin t dönemindeki kısa vadeli sermaye akımlarının GSYH içerisindeki payını, INV_{it} i. birimin t döneminde yatırımlarının GSYH içerisindeki payını göstermektedir. v_{it} ise, hata terimidir. Bu model bundan sonraki süreçte "Model 1" olarak ifade edilecektir. Soto (2000), Choong vd. (2010), Vo (2010), Karaca ve Abasız (2007) ve Vergil ve Karaca (2010)'nın çalışmaları incelendiğinde, ayrıca çalışmalarda büyüme modeli değişkenlerinin yanında kontrol değişkenlerinde kullanıldığı görülmüştür. Ülkelerin dışa açıklık düzeyi, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı gibi faktörler hem ekonomiyi hem de sermaye hareketle-

rini etkileyebilmektedir. Buna bağlı olarak, Model 1'in yanında Model 2 oluşturulmuştur. Model 2 de Denklem 2 yardımıyla gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_1 Y_{it-1} + \beta_2 SRCF_{it} + \beta_3 INV_{it} + \beta_4 GOV_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Model 2'de kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının Model 1 üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır. Model 2'de GOV_{it} i. birimin t dönemindeki kamu nihai tüketim harcamalarının GSYH içerisindeki payını göstermektedir. e_{it} ise, hata terimidir.

Tablo 3: Ülkelerin Ortalama Dışa Açıklık Düzeyleri⁴

Dışa Açıklık Düzeyi Yüksek Olan Ülkeler		Dışa Açıklık Düzeyi Düşük Olan Ülkeler	
Ülke	Dışa Açıklık Oranı	Ülke	Dışa Açıklık Oranı
Malezya	181,8	Nijerya	57,6
Ürdün	123,3	Endonezya	57,0
Vietnam	119,6	Ekvador	53,1
Tayland	114,6	Meksika	52,1
Bulgaristan	101,0	Mısır	49,6
Ukrayna	95,6	Türkiye	47,9
Tunus	92,7	Çin	44,7
Kosta Rika	87,3	Peru	40,9
Kazakistan	86,0	Kolombiya	35,8
Filipinler	84,2	Hindistan	35,1
Dominik Cum.	70,1	Pakistan	33,7
Romanya	69,2	Bangladeş	33,3
Fas	65,5	Brezilya	23,0

Kaynak: World Bank. (2016a). World Development Indicators. 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.

Çalışmada ülkeler arasında ayırım yapılmış; dışa açıklık düzeyinin yüksek ve düşük olmasına göre ülkeler iki gruba ayrılmıştır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi, örneklem ülkeler dışa açıklık düzeyi yüksek olan ülkeler ve dışa açıklık düzeyi düşük olan ülkeler olarak iki grupta incelenmektedir. Burada, örneklem gruplarına ayrılan ülkeler için otoregresif panel veri analizi yardımıyla kısa vadeli sermaye akımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenecek ve ülke grupları arasında karşılaştırma yapılacaktır.

Panel veri literatüründe otoregresif panel veri analizine ilişkin çok sayıda tahminci bulunmaktadır. Bu tahmincilerden bazıları; Havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK), Balestra ve Nerlove (1966) İki Aşamalı EKK, Anderson ve Hsiao (1982), Arellano ve Bond (1991), Kukla Değişkenli EKK, Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tahmincileridir. Ancak tahmin için kullanılacak modeller ve veri seti oluşturulduğunda, analiz için birim sayısının yıl

⁴ Dışa açıklık düzeylerinin belirlenmesinde tez çalışmasına paralel olarak her bir ülkenin 1992-2014 dönemindeki ortalama (İthalat+İhracat)/GSYH verileri dikkate alınmıştır.

sayısından büyük olduğu göze çarpmaktadır⁵ ($N > T$). Bu koşula bağlı olarak, tahminciler arasından kısa vadeli sermaye hareketleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik en etkin sonuçları sunabilecek tahmincinin seçilmesi gerekmektedir.

Tahminciler incelendiğinde Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen tahmincilerin diğer tahmincilere göre belirli üstünlükleri bulunmaktadır. Arellano ve Bover tarafından 1995 yılında yayınlanan "Another Look at The Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models" isimli çalışmalarında, Arellano ve Bond (1991) tahmincisinde birim etkinin varyansının hata teriminin varyansına oranı yüksek olması ve modellerdeki dönem sayısının (T) küçük olması nedeniyle birinci fark dönüşümünün zayıf kaldığı durumlar için alternatif bir yöntem geliştirmişlerdir. Birinci fark dönüşümünün yerine Arellano ve Bover (1995) tarafından önerilen yöntem "ortogonal sapmalar" yöntemidir. Bu yöntemde cari dönemden bir önceki dönemin farkını almak yerine, değişkenin tüm olası gelecek değerlerinin ortalamasından farkı alınmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 85-86).

Arellano ve Bover (1995: 31-33) tahmincisi aşağıda gösterilmektedir;

$$y_{it} = \beta'x_{it} + \gamma f_i + u_{it} \quad t=1, \dots, T \quad i=1, \dots, N \quad (3)$$
$$u_{it} = \eta_i + v_{it}$$

x_{it} ve f_i değişkenlerinin birim etki η_i ile katı dışsal oldukları varsayılmaktadır. Denklem 3'teki eşitlik vektör formunda da oluşturulabilmektedir.

$$y_i = W_i \delta + u_i \quad (4)$$

Denklemden yer alan δ ve W_i sırasıyla $\delta = (\beta', \gamma')$ ve $W_i = (X_i' | 1f_i')$ 'dir. 1 birim vektördür. Genel olarak, $E(u_i u_i' | w_i)$ matrisi w_i 'ye kısıtsız bağımlı olmaktadır.

$$E(u_i u_i' | w_i) = E(v_i v_i' | w_i) + E(\eta_i^2 | w_i) u' = \Omega(w_i) \quad (5)$$

Arellano ve Bover (1995: 32)'a göre denklem 5'teki eşitlik, sistem dönüşümü kullanılarak denklem 6'daki gibi elde edilmektedir.

$$H = \begin{bmatrix} K \\ T^{-1} 1' \end{bmatrix} \quad (6)$$

Denklem 6'da yer alan K , $K_1=0$ şartını sağlayan rank $(T-1)$ 'in herhangi bir $(T-1) \times T$ matrisidir. Hata teriminin dönüştürülmüş hali de aşağıdaki gibidir.

⁵ 2004-2014 dönemi için birim sayısı 13 iken (Dışa Açıklık Düzeyi Düşük olan 13 ve Dışa Açıklık Düzeyi Yüksek olan 13 ülke ayrı ayrı analiz edilecektir) yıl sayısı ise 11'dir. Yani $N > T$ 'dir.

$$u_i^+ H u_i = \begin{bmatrix} K u_j \\ \bar{u}_i \end{bmatrix} \quad (7)$$

Tüm bağımsız değişkenler ilk (T-1). eşitlik için geçerli olan araçlardır. m_i' 'nin η_i ile korelasyonsuz olan w_i' 'nin bir alt kümesi olduğu ve m_i' 'nin boyutunun η_i 'nin boyutuna eşit olduğu varsayıldığında tam dönüştürülmüş sistem için geçerli araç değişken matrisi aşağıda gösterilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 86-87; Arellano ve Bover, 1995: 33).

$$M_i = \begin{bmatrix} w_i' & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & 0 \\ \cdot & \cdot & & & & & \\ \cdot & & \cdot & & & & \\ \cdot & & & \cdot & & & \\ \cdot & & & & w_i' & & \\ 0 & & & & & & m_i' \end{bmatrix} \quad (8)$$

Buradan hareketle denklem 9'daki moment koşuluna bağlı olarak Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tahmincisi denklem 10'da gösterilmektedir.

$$E(Z_i' H u_i) = 0 \quad (9)$$

$$\hat{\delta}_{ABOV} = [W' \bar{H}' Z (Z' \bar{H} \hat{\Omega} \bar{H}' Z)^{-1} Z' \bar{H} W]^{-1} W' \bar{H}' Z (Z' \bar{H} \hat{\Omega} \bar{H}' Z)^{-1} Z' \bar{H} y \quad (10)$$

Uygulamada, dönüştürülmüş sistemin kovaryans matrisi $\hat{\Omega}^+ = H \Omega H'$ yerine dirençli olan aşağıdaki tahminci kullanılmaktadır.

$$\hat{\Omega}^+ = \frac{\sum_{i=1}^N \hat{u}_i^+ \hat{u}_i^{+'}}{N} \quad (11)$$

Sonuç olarak, iki sistemli bir eşitlik kurulmakta ve bu iki sistemli eşitlik birlikte tek bir sistem olarak tahmin edilmektedir. Bu nedenle tahminci Sistem GMM tahmincisi olarak da bilinmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 87).

Blundell ve Bond ise 1998 yılında yayınlamış oldukları "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models" isimli çalışmalarında, otoregresif panel veri modellerinde zaman boyutunun ($N > T$) küçük olduğu durumda etkin tahmincinin elde edilebilmesi için yararlanılan ekstra moment koşulunun önemini vurgulamışlardır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 87-88; Hsiao, 2003: 147-148). Dışsal değişkeni olmayan ve $E(\mu_i) = 0$, $E(u_{it}) = 0$ ve $E(\mu_i u_{it}) = 0$ koşullarını sağlayan otoregresif model aşağıdaki gibi oluşturulabilmektedir.

$$y_{it} = \delta y_{i,t-1} + \mu_i + v_{it} \quad t=1, \dots, T \quad i=1, \dots, N \quad (12)$$

Blundell ve Bond, $T=3$ iken ve sadece $E(y_{i1} \Delta v_{i3})=0$ ortogonallik koşulunun olduğu duruma odaklanmıştır. Bu gibi bir durumda tahminciyi elde etmek için öncelikle araç değişken regresyonu elde edilmektedir. Örnek olarak $t=2$ için, denklem 12’de yer alan eşitliğin her iki tarafından y_{i1} çıkarılmakta ve Δy_{i2} ’nin y_{i1} üzerine regresyonu elde edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 87-88; Hsiao, 2003: 147-148).

$$\Delta y_{i2} = (\delta - 1)y_{i1} + \mu_i + v_{i2} \quad (13)$$

$E(y_{i1} \mu_i) > 0$ beklendiği için, $(\delta-1)$ yukarıya doğru sapmalı olmaktadır.

$$p \lim(\bar{\delta} - 1) = (\delta - 1) \frac{c}{c + (\sigma_\mu^2 + \sigma_u^2)} \quad (14)$$

Denklem 14’te, $c=(1-\delta)/(1+\delta)$ ’dır Sistem GMM tahmincisinin etkinliği δ ’e doğru yaklaşırken ve $\sigma_\mu^2 + \sigma_u^2$ ’nin büyümesi şartıyla Birinci Fark GMM tahmincisine göre oldukça artmaktadır (Hsiao, 2003: 148).

Kısaca Arellano ve Bover (1995) tahmincisi, otoregresif parametrelerin sayıca çok olduğunda, birim etkilerin varyansının hata teriminin varyansına olan oranının yüksek olduğunda zayıf olan Arellano ve Bond (1991) tahmincisine göre daha üstündür. Yine, T ’nin küçük olduğu modellerde birinci fark dönüşümünü kullanmak yerine ortogonal sapmalar yöntemini kullanarak, bu konuda da diğer tahmincilerin zayıflıklarını gidermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 85-86). Blundell ve Bond (1998) ise bu çalışmada da olduğu gibi $N > T$ durumunda, otoregresif panel veri tahmininde etkin sonuçların elde edilebilmesi amacıyla ekstra moment koşulunun önemini vurgulamışlardır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 85-86). Bu çerçevede, Model 1 ve Model 2’nin tahmininde Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen “Sistem GMM Tahmincisi” kullanılacaktır. Bulguların elde edilmesinde ve yorumlanmasında Sistem GMM tahmincisinin dirençli standart hatalar dönüşümü yapılmış versiyonundan yararlanılmıştır. Bu versiyon “Dirençli Standart Hatalar ile Sistem GMM Tahmincisi” olarak ifade edilmektedir.

AMPİRİK BULGULAR

Önceki kısımda üzerinde durulan Model 1 ve Model 2’ye yönelik olarak Dirençli Standart Hatalar ile Sistem GMM tahmincilerine ait sonuçlar Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7’de gösterilmektedir⁶. İlk olarak Tablo 4’te Model 1

⁶ Bu kısımda modellerin tahmini gerçekleştirilirken Stata 11 programında yer alan “xtdpdsvs” komutu yerine, değişen varyans ve otokorelasyon durumlarında tutarlı tahmincilerin elde edilmesini kolaylaştıran, çıktıda daha fazla bilgi sunan ve Roodman (2006) tarafından geliştirilen “xtabond2” komutu kullanılmıştır.

için, 2004-2014 döneminde dışa açıklık düzeyi düşük olan Nijerya, Endonezya, Ekvador, Meksika, Mısır, Türkiye, Çin, Peru, Kolombiya, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Brezilya'ya yönelik sonuçlar yer almaktadır. Ardından Tablo 5'te ise aynı model için, bu kez dışa açıklık düzeyi yüksek olan Malezya, Ürdün, Vietnam, Tayland, Bulgaristan, Ukrayna, Tunus, Kosta Rika, Kazakistan, Filipinler, Dominik Cumhuriyeti, Romanya ve Fas'a ait sonuçlar özetlenmiştir.

Öncelikle Tablo 4'te yer alan Wald istatistiği kurulan modelin anlamlılığını göstermektedir. Ototegresif modellerde önemli bir sorun, bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin modelde bağımsız değişken olarak kullanılması sebebiyle ortaya çıkabilecek içsellik sorunudur. İçsellik, denklem 1 ve denklem 2'deki $y_{i,t-1}$ değişkeninin u_{it} hata terimiyle korelasyonlu olması durumudur. İçsellik sorunu araç değişken kullanımı ile ortadan kaldırılmaktadır. Bu sebeple, Hansen ve Fark Hansen Testleri sırasıyla aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olup olmadıklarını ve araç setinin dışsal olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Kısaca kullanılan araç değişkenlerin geçerli ve dışsal olup olmadıklarını belirlemektedir. Aynı zamanda, bu türdeki modellerde ikinci mertebeden otokorelasyon da bulunmaması gerekmektedir.

Tablo 4: Dışa Açıklık Düzeyi Düşük Olan Ekonomiler İçin Model 1 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Y			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Prob.
Y(-1)	1.0140	150.52	0.000*
SRCF	17.9666	2.68	0.007*
INV	2.1388	2.84	0.005*
Diagnostik Testler			
Gözlem Sayısı		130	
Wald Testi		45891.15 (0.000)	
Hansen Testi		10.87 (1.000)	
Fark Hansen Testi			
- GMM Eşitliği		1.21 (0.999)	
- Araç Değ Reg.		0.52 (0.772)	
AR(1)		-1.90 (0.057)	
AR(2)		-1.08 (0.281)	

*, **, *** sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar Prob. değerlerini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde kurulan model Wald istatistiğine göre anlamlıdır ve yine görüldüğü gibi, AR(2) sürecine yönelik otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen testinin sonucuna göre, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilememiştir. Fark Hansen testi sonuçları da GMM eşitliğinde araç değişkenin dışsal olduğunu, araç değişkenler regresyonunda kullanılan araçların da yine geçerli olduğunu göstermektedir. Yani içsellik sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4'te de görüldüğü gibi tüm katsayılar % 1 düzeyinde anlamlıdır. Kişi başına düşen reel GSYH değeri bir önceki yıla ilişkin değerden pozitif olarak etkilenmektedir. Yatırımların GSYH içerisindeki payında gerçekleşen bir puanlık artış kişi başına düşen reel GSYH düzeyini yaklaşık 2,13 dolar arttırmaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin GSYH içerisindeki payında gerçekleşen bir puanlık artışın ise kişi başına düşen gelir düzeyini yaklaşık 18 dolar arttırdığı görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde burada da kurulan model Wald istatistiğine göre anlamlıdır ve AR(2) sürecine yönelik otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen testinin sonucuna göre, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilememiştir. Aynı şekilde, Fark Hansen testi sonuçları incelendiğinde ise elde edilen sonuçlar GMM eşitliğinde araç değişkenin dışsal olduğunu, araç değişkenler regresyonunda kullanılan araçların da yine geçerli olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'ün aksine dışa açıklık düzeyi yüksek olan ekonomiler için yatırım değişkenine ait katsayının anlamlı olmadığı görülmüştür. Kişi başına düşen reel GSYH değeri bir önceki yıla ilişkin değerden pozitif olarak etkilenmekte ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin GSYH içerisindeki payında gerçekleşen bir puanlık artış ise kişi başına düşen gelir düzeyini yaklaşık 17 dolar arttırmaktadır.

Tablo 5: Dışa Açıklık Düzeyi Yüksek Olan Ekonomiler İçin Model 1 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Y			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Prob.
Y(-1)	1.0234	221.74	0.000*
SRCF	16.9574	4.27	0.000*
INV	0.4274	0.65	0.514
Diagnostik Testler			
Gözlem Sayısı		130	
Wald Testi		195064.05 (0.000)	
Hansen Testi		9.67 (1.000)	
Fark Hansen Testi			
- GMM Eşitliği		0.00 (1.000)	
- Araç Değ Reg.		0.00 (1.000)	
AR(1)		-2.08 (0.038)	
AR(2)		-1.73 (0.084)	

*, **, *** sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar Prob. değerlerini göstermektedir.

Model 1 için 2004-2014 dönemine ait sonuçlara bakıldığında, kısa vadeli sermaye hareketlerinin GSYH'deki payında meydana gelebilecek bir puanlık artışın kişi başına reel gelir düzeyini yaklaşık 17-18 dolar arttırabildiği belirlenmiştir. Kısa vadeli sermaye akımlarının tersine dönmesi yükselen piyasa ekonomilerini olumsuz etkileme potansiyelini her zaman taşımaktadır. Bu çerçevede FED'in faiz arttırmaya yönelik politika tercihi, Ortadoğu'daki siyasi gelişmeler, Çin başta olmak üzere gelişmekte olan ekonomilerde ortaya çıkabilecek uzun dönemli durgunluk beklentisi gibi olumsuz gelişmeler bu ülkelerde kısa vadeli sermaye kaçışını tetiklediğinde, 1990'lı yıllardaki gibi büyük krizler beklenti dahilindedir.

Tablo 6 ve Tablo 7'de ise Model 2'ye yönelik olarak Dirençli Standart Hatalar ile Sistem GMM tahmincilerine ait sonuçlar sırasıyla dışa açıklık düzeyi düşük olan ve dışa açıklık düzeyi yüksek olan ekonomiler için gösterilmektedir.

Tablo 6'da da görüldüğü gibi kurulan model Wald istatistiğine göre anlamlıdır ve AR(2) sürecine yönelik otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen testinin sonucuna göre, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilememiştir. Aynı şekilde, Fark Hansen testi sonuçları incelendiğinde elde edilen sonuçlar GMM eşitliğinde araç değişkenin dışsal olduğunu, araç değişkenler regresyonunda kullanılan araçların da yine geçerli olduğunu göstermektedir.

Modelden elde edilen katsayılardan sadece kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını ifade eden değişkene ait katsayı anlamsızdır. 2004-2014 yılları arasında dışa açıklık düzeyi göreceli olarak düşük olan yükselen piyasa ekonomilerinde, kişi başına düşen reel GSYH değeri bir önceki yılına ilişkin değerden pozitif olarak etkilenmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin GSYH içerisindeki payında gerçekleşen bir puanlık artış ise kişi başına düşen gelir düzeyini yaklaşık 18 dolar arttırmaktadır. Yatırımların payındaki bir puanlık artış da kişi başına düşen reel milli geliri 2,5 dolar seviyesinde yükseltmektedir.

Tablo 6: Dışa Açıklık Düzeyi Düşük Olan Ekonomiler İçin Model 2 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Y			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Prob.
Y(-1)	1.0152	93.99	0.000*
SRCF	18.1127	2.38	0.017**
INV	2.5330	1.83	0.067***
GOV	-1.2535	-0.31	0.757
Diagnostik Testler			
Gözlem Sayısı		130	
Wald Testi		204378.31 (0.000)	
Hansen Testi		9.41 (1.000)	
Fark Hansen Testi			
- GMM Eşitliği		0.00 (1.000)	
- Araç Değ. Reg.		-0.90 (1.000)	
AR(1)		-1.92 (0.055)	
AR(2)		-1.08 (0.278)	

*, **, *** sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar Prob. değerlerini göstermektedir.

Son olarak dışa açıklık düzeyi yüksek olan ekonomiler için Model 2'ye ait sonuçların özetlendiği Tablo 7'de de kurulan model Wald istatistiğine göre anlamlıdır ve AR(2) sürecine yönelik otokorelasyon bulunmamaktadır. Hansen testinin sonucuna göre, aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğu yönündeki sıfır hipotezi reddedilememiştir. Aynı şekilde, Fark Hansen testi sonuçları incelendiğinde elde edilen sonuçlar GMM eşitliğinde araç değişkenin dışsal olduğunu, araç değişkenler regresyonunda kullanılan araçların da yine geçerli olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Dışa Açıklık Düzeyi Yüksek Olan Ekonomiler İçin Model 2 Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Y			
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	Z İstatistiği	Prob.
Y(-1)	1.0300	172.42	0.000*
SRCF	16.2744	3.90	0.000*
INV	3.0508	1.73	0.084***
GOV	-6.4058	-3.14	0.002*
Diagnostik Testler			
Gözlem Sayısı	130		
Wald Testi	1.36e+06 (0.000)		
Hansen Testi	9.68 (1.000)		
Fark Hansen Testi			
- GMM Eşitliği	0.07 (1.000)		
- Araç Değ. Reg.	0.47 (0.925)		
AR(1)	-2.05 (0.040)		
AR(2)	-1.69 (0.090)		

*, **, *** sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki rakamlar Prob. değerlerini göstermektedir.

Modelden elde edilen tüm katsayılar anlamlıdır. 2004-2014 yılları arasında dışa açıklık düzeyi göreceli olarak yüksek olan yükselen piyasa ekonomilerinde, kişi başına düşen reel GSYH değeri bir önceki yılına ilişkin değerden pozitif olarak etkilenmektedir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin GSYH içeri-
sindeki payında gerçekleşen bir puanlık artış kişi başına düşen gelir düzeyini yaklaşık 16 dolar, yatırımların payındaki bir puanlık artış ise kişi başına düşen reel milli geliri yaklaşık 3 dolar arttırmaktadır. Dışa açıklık seviyesi düşük olan ekonomilerin aksine Tablo 7’de, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını ifade eden değişkenin katsayısı istatistiksel olarak negatif ve anlamlıdır. Ampirik düzeyde bu konu üzerine Bengoa ve Sanchez-Robles (2003)’in çalışmasında da durulmuş ve kamu harcamalarının dışlama etkisine (crowding-out effect) yol açması nedeniyle ekonomi üzerinde daraltıcı etkisinin olabileceğini belirtmiştir. Dışa açıklık seviyesi yüksek olan ekonomilerde dışlama etkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme geçmişte olduğu gibi günümüzde de, ülkelerin temel ekonomik hedefleri arasında en ön sıralarda yer almaktadır. Ekonomik büyüme-yeye yönelik hedefin gerçekleştirilmesi teknik bir konu olduğu kadar, bu teknik konu finansman sorununu da beraberinde getirmektedir. Özellikle ülke içi kaynakları yetersiz olan gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeye yönelik hedeflerine ulaşabilmeleri ve bunun yanında refah düzeylerini arttırabilmeleri için dış kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kaynaklara 1990'lı yıllardan itibaren kısa vadeli yabancı sermaye fonları da dahil olmuştur.

Kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artışın gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyümeyi teşvik eden bir unsur mu, yoksa istikrarsızlık meydana getiren faktörlerin başında mı yer aldığı sorusu her zaman tartışılmıştır. Bu tür fonlar spekülative ve aşırı hareketli bir karaktere sahip olup, ülkeler arasındaki faiz farkından veya beklenen kur değişimlerinden kısa dönemli kazançlar elde etmeyi amaçlamaktadır.

Buna karşılık olarak, kısa vadeli sermaye fonlarını talep eden ülke veya kurumların temel amacı ise, bu fonlar sayesinde kısa vadeli borçların çevrilmesi veya ödemeler bilançosundaki kısa dönemli dengesizliklere çözüm üretmektir. Ancak bu fonlar, özellikle yükselen piyasa ekonomileri olarak tanımlanan ülkelerde (uzun vadeli yatırımların finansmanı gibi) amacı dışında kullanılması nedeniyle ekonomik olarak ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Çünkü yaşanan tecrübeler, kısa vadeli fonların ülkelere girmesiyle birlikte ekonomik aktivite düzeyinin arttığını, büyümenin hızlandığını göstermektedir. Yoğun biçimde kısa vadeli fon girişleri milli parayı değerli hale getirmekte, halihazırda cari açıklar veren gelişmekte olan ülkelerde ithalatı göreceli olarak ucuzlatarak cari açıkların daha da artmasına yol açmaktadır. 1990'lı yılların sabit kur rejimi koşulları altında ortaya çıkan devalüasyon beklentisi ise, fonların zarar etme riskini ortaya çıkarmakta ve kısa vadeli fonların ülkeleri terk etmesiyle birlikte büyümenin yavaşlamasına, finansal krizlerin ve ödemeler bilançosu krizlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Günümüzde çoğu gelişmekte olan ülke sabit döviz kuru sistemini büyük ölçüde terk etse bile, yine de büyük miktardaki kısa vadeli sermaye akımları karşısında yeterli rezerv miktarına sahip değildir. Yani esnek kur sistemi dahi, ekonomik istikrarı tek başına sağlayamamaktadır.

Literatürde kısa vadeli sermaye akımları üzerine yapılan tartışmadan hareketle, 2004-2014 döneminde 26 yükselen piyasa ekonomisi için kısa vadeli sermaye hareketleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. İki değişken arasındaki ilişki incelenirken, ülkeler de dışa açıklık seviyesi düşük olan ülkeler ve dışa açıklık seviyesi yüksek olan ülkeler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

2004-2014 dönemi, ilk emareleri 2007 yılından itibaren görülen ve 2008 yılının Eylül ayında başlayan ABD Mortgage piyasası kaynaklı küresel finans krizini içerisinde barındırdığı dönem olması itibariyle önemlidir. 1990'lı yılların başında gelişmekte olan ülkelere yoğunlaşan kısa vadeli fon akımlarının, 2009 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere toplam hacim bakımından daha yoğun biçimde yöneldiği gözlenmiştir.

2004-2014 döneminde her iki ülke grubunda kısa vadeli sermaye akımlarının GSYH'deki payındaki bir puanlık artışın kişi başına düşen reel GSYH'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu etki, dışa açıklık seviyesi düşük olan ekonomiler için yaklaşık 17-18 \$ arasında değişirken, dışa açıklık seviyesi yüksek olan ekonomilerde ise kısa vadeli sermaye akımları kişi başına düşen reel GSYH'yi yaklaşık 16 \$ arttırmaktadır. Elde edilen sonuçlar, kısa vadeli sermaye hareketlerine ilişkin argümana ve literatürde Papanek (1973), Kula (2003), İnsel ve Sungur (2003), Göksu (2005) ve Şimşek (2007) tarafından yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Buna göre, "kısa vadeli sermaye girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde meydana getirdiği canlılık, bu tür sermayenin tersine dönmesiyle birlikte yerini durgunluğa ve finansal krizlere bırakmaktadır."

2008 krizinden sonra özellikle orta gelirli gelişmekte olan ülkelere yönelen ve 2009-2014 döneminde kümülatif olarak yaklaşık 877 milyar \$ olarak gerçekleşen kısa vadeli sermaye akımlarının ciddi bir kriz meydana getirme potansiyeli her zaman bulunmaktadır. 2013 yılının sonundan itibaren FED'in faiz artırma baskısı ve iki kez 25 baz puanlık faiz artırımına gitmesi gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının politika hareketliliğini sınırlamaktadır. Bunun yanında dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi Çin, halen dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olsa da büyüme hızının % 7 seviyesinin altına düşme riski küresel büyüme potansiyelini de sınırlamaktadır. Yine Ortadoğu'da süren savaş ortamı, Avrupa Birliği ülkelerinde görülen durgunluk, enerji fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik darboğazlar küresel ekonominin geleceği açısından cevaplanması gereken birçok soruyu da beraberinde getirmektedir.

Böyle bir durumda gelişmekte olan ülkeleri de içerisine alacak bir ekonomik kriz beklentisi, büyük miktarda kısa vadeli sermaye akımının gelişmekte olan ülkeleri terk etmesine ve krizin gerçekleşmesine yol açabilecektir. Bunun için ülkelerin izledikleri önemli bir yol, kısa vadeli sermaye girişlerinin sınırlandırılmasıdır. 1990'lı yıllarda krize giren pek çok ülke bu uygulamaya gitmiştir. Fakat, günümüz koşullarında gelişmekte olan ülkeler sermayeye daha fazla ihtiyaç duymakta ve sermaye hareketleri üzerine veya özellikle kısa vadeli sermaye akımları üzerine kısıtlamalar konulması rasyonel gözükmemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler için yapılabilecek tavsiyelerden bir tanesi, kısa vadeli sermaye akımları yerine doğrudan yabancı sermaye akımlarını yoğun biçimde ülkeye çekmektir. Bunun için ülkelerin tasarruf oranlarını arttırmaları, üretimde katma değer artışı sağlamaları, teknolojik gelişmeyi yakalamaları, beşeri sermaye düzeylerini yükseltmeleri, finansal ve kurumsal yapıdaki gelişimlerini tamamlamaları gerekmektedir.

İkinci olarak, özellikle 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında yaşandığı gibi gelişmekte olan ülkelere yönelen büyük miktardaki kısa vadeli sermaye akımlarının uzun vadeli konut, alt yapı vb. yatırımlara yönlendirilmemesi gerekmektedir. Çünkü 1990'lı yıllarda yaşanan krizlerin en önemli sebeplerinden birisi de kısa vadeli kaynaklarla uzun vadeli yatırımların finanse edilmesidir.

Üçüncü olarak, gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının güçlü bir rezerv yapısına sahip olmaları da önemlidir. Güçlü bir rezerv yapısına sahip olan merkez bankaları FED, Avrupa Merkez Bankası gibi kuruluşların faiz artırımını veya finansal kuruluşların ülke notunu düşürmesi gibi durumlar karşısında piyasaya döviz satarak kısa dönemde kriz potansiyelini dizginleyebilmektedirler. Bu rezervlerin ülkenin yatırım potansiyelini engelleyici ölçüde yüksek miktarda da tutulmaması gerekir.

Son olarak da, kısa vadeli sermaye hareketlerini cezbeden yüksek faiz uygulamalarından vazgeçilerek, gelişmekte olan ekonomilerin uzun vadeli gelişme potansiyellerine uygun ve küresel şartları gözeten bir faiz oranı uygulanması gerekmektedir. Çünkü, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik durgunluk ve düşük faiz oranlarından ekonomik aktivite düzeyi ile faiz oranlarının daha yüksek olduğu yükselen piyasalara yönelen spekülasyon sermayenin, gelişmiş ülkelerdeki durgunluk atlattığında bağlı bulunduğu ülkeye geri dönmesi çok defa tecrübe edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aizenman, J., Jinjarak, Y., ve Park, D. (2013). Capital Flows and Economic Growth in The Era of Financial Integration and Crisis, 1990-2010. *Open Econ. Rev.*, 371-396.
- Anderson, T. W., ve Hsiao, C. (1982). Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18(1), 47-82.
- Arellano, M., ve Bond, S. (1991). Some Test of Spesification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and An Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 277-279.
- Arellano, M., ve Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 29-51.
- Aslan, N., Terzi, N., ve Siampan, E. (2014). Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme ve Reel Döviz Kuru ile İlişkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15-32.
- Baharumshah, A. Z., ve Thanoon, M. A.-M. (2006). Foreign Capital Flows and Economic Growth in East Asian Countries. *China Economic Review*, 70-83.
- Balestra, P., ve Nerlove, M. (1966). Pooling Cross Section and Time Series Data in the Estimation of a Dynamic Model: The Demand for Natural Gas. *Econometrica*, 585-612.
- Bengoa, M., ve Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America. *European Journal of Political Economy*, 529-545.
- Blundell, R., ve Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 115-143.
- Choong, C.-K., Baharumshah, A. Z., Yusop, Z., ve Habibullah, M. S. (2010). Private Capital Flows, Stock Market and Economic Growth in Developed and Developing Countries: A Comperative Analysis. *Japan and the World Economy*, 107-117.
- Claessens, S., Dooley, M. P., ve Warner, A. (1995). Portfolio Capital Flows: Hot or Cold? *The World Bank Economic Review*, 153-174.
- Göksu, E. (2005). Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. New York: Cambridge University Press.

- İnsel, A., ve Sungur, N. (2003). Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği-1989:III-1999:IV. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2003/8.
- Karaca, C., ve Abasız, T. (2007). Gelir ve Bölge Ayırımına Göre Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1-19.
- Kazgan, G. (2009). Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kula, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 141-154.
- Papanek, G. F. (1973). Aid, Foreign Private Investment, Savings and Growth in Less Developed Countries. *Journal of Political Economy*, 120-130.
- Raisen, H., ve Soto, M. (2001). Which Types of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth? *International Finance*, 1-14.
- Roodman, D. (2006). How To Do xtabond2: An Introduction to "Difference" and "System" GMM in Stata. Center for Global Development Working Paper No.103.
- Roubini, N., ve Mihm, S. (2012). Kriz Ekonomisi: Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği. (Çev. I. Tezcan). İstanbul : Pegasus Yayınları.
- Singh, A. (2003). Capital Account Liberalization, Free Long-Term Capital Flows, Financial Crises and Economic Development. *Eastern Economic Journal*, 191-216.
- Soto, M. (2000). Capital Flows and Growth in Developing Countries: Recent Empirical Evidence. OECD Development Centre Working Paper No. 160.
- Şimşek, A. R. (2007). Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vergil, H., ve Karaca, C. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 1207-1216.
- World Bank. (2016a). World Development Indicators. 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.
- World Bank. (2016b). World Development Indicators, GDP per Capita (Constant 2005 US\$). 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.

World Bank. (2016c). World Development Indicators, General Government Final Consumption Expenditure (% of GDP). 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.

World Bank. (2016d). World Development Indicators, Gross Capital Formation (% of GDP). 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.

World Bank. (2016e). World Development Indicators, Net Flows on External Debt, Short-Term (NFL, Current US\$). 11 Nisan 2016 tarihinde <http://databank.worldbank.org/data> adresinden erişildi.

Yerdelen-Tatoğlu, F. (2012). İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yildirim, N., ve Tastan, H. (2012). Capital Flows and Economic Growth Across Spectral Frequencies: Evidence From Turkey. *Panoeconomicus*, 441-462.

EKLER**EK 1. Çeşitli Kurumların Raporlarında ve Bazı Ampirik Çalışmalarda “Yükselelen Piyasa Ekonomisi” Olarak Tanımlanan Ülkeler**

IMF World Economic Outlook April 2016			
Arjantin	Kolombiya	Pakistan	Güney Afrika
Bangladeş	Macaristan	Peru	Tayland
Brezilya	Hindistan	Filipinler	Türkiye
Bulgaristan	Endonezya	Polonya	Ukrayna
Şili	Malezya	Romanya	Venezuela
Çin	Meksika	Rusya	

FTSE (The Financial Times Stock Exchange) Yıllık Ülke Sınıflaması			
Brezilya	Kolombiya	Pakistan	Güney Afrika
Şili	Macaristan	Peru	Tayland
Çin	Hindistan	Filipinler	Türkiye
Çek Cumhuriyeti	Endonezya	Polonya	Tayvan
Mısır	Malezya	Rusya	Meksika
Birleşik Arap Emirlikleri			

Morgan Stanley Capital Index			
Brezilya	Kolombiya	Güney Kore	Güney Afrika
Şili	Macaristan	Peru	Tayland
Çin	Hindistan	Filipinler	Türkiye
Çek Cumhuriyeti	Endonezya	Polonya	Tayvan
Mısır	Malezya	Rusya	Meksika
Birleşik Arap Emirlikleri	Yunanistan	Katar	

J.P. Morgan Emerging Market Bond Index			
Arjantin	Kolombiya	Pakistan	Güney Afrika
Bangladeş	Macaristan	Peru	Tayland
Brezilya	Hindistan	Filipinler	Türkiye
Şili	Endonezya	Polonya	Ukrayna
Çin	Malezya	Romanya	Venezuela
Çek Cumhuriyeti	Meksika	Rusya	Mısır
Katar	Umman	Nijerya	İsrail
Birleşik Arap Emirlikleri		Vietnam	Tayvan

Dow Jones Emerging Markets Total Stock Market Indices			
Arjantin	Kolombiya	Pakistan	Güney Afrika
Bahreyn	Macaristan	Peru	Tayland
Brezilya	Hindistan	Filipinler	Türkiye
Bulgaristan	Endonezya	Polonya	Mısır
Şili	Malezya	Romanya	Kuveyt
Çin	Meksika	Rusya	Ürdün
Çek Cumhuriyeti	Umman	Letonya	Sri Lanka
Katar	Estonya	Mauritius	Slovakya
Birleşik Arap Emirlikleri	Litvanya	Fas	

Columbia University Emerging Market Global Players			
Arjantin	Macaristan	Polonya	Türkiye
Brezilya	Hindistan	Rusya	Tayvan
Çin	İsrail	Slovenya	Şili
Birleşik Arap Emirlikleri	Güney Kore	Meksika	

Arias vd. (2013)			
Arjantin	Çin	Bulgaristan	Azerbaycan
Brezilya	Hindistan	Hırvatistan	Belarus
Şili	Endonezya	Kıbrıs	Mısır
Kolombiya	Malezya	Çek Cumhuriyeti	İsrail
Kosta Rika	Filipinler	Macaristan	Ürdün
Dominik Cumhuriyeti	Güney Kore	Letonya	Kazakistan
Ekvador	Singapur	Litvanya	Kuveyt
Meksika	Sri Lanka	Malta	Libya
Peru	Tayland	Polonya	Fas
		Romanya	Rusya
		Slovenya	Suudi Arabistan
		Türkiye	Suriye
		Ukrayna	Güney Afrika
			Tunus

Aizenman ve Pasricha (2013)			
Arjantin	Mısır	Meksika	Güney Afrika
Brezilya	Hindistan	Fas	Tayland
Şili	Endonezya	Peru	Türkiye
Çin	Güney Kore	Filipinler	Rusya
Kolombiya	Malezya		

İSTİSMARCI YÖNETİM VE TÜKENMİŞLİK: LİDER-ÜYE ETKİLEŞİMİ VE GÜÇ MESAFESİNİN DÜZENLEYİCİ ETKİSİ

Abusive Supervision and Burnout: The Moderating Effects of Leader-Member Exchange and Power Distance

Gönderim Tarihi: 14.09.2017

Kabul Tarihi: 26.10.2017

Oya İnci BOLAT*

Tamer BOLAT**

Oya SEYMEN***

Murad YÜKSEL****

ÖZ: Örgütlerde ast-üst ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen istismarcı yönetim konusu, yazında giderek önem kazanmaktadır. İstismarcı yönetim davranışlarının en önemli etkilerinden biri, astların tükenmişlik yaşamaları olup, bu da hem bireysel hem de örgütsel açıdan birçok olumsuz sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisini artıran ya da azaltan çeşitli değişkenler de söz konusudur. Çalışmamızda bu değişkenlerden, lider-üye etkileşimi ve güç mesafesi dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, güç mesafesi ve lider-üye etkileşiminin, istismarcı yönetim ve tükenmişlik ilişkisi üzerindeki düzenleyici etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi, güç mesafesi ve tükenmişlik ölçeklerini kapsayan bir anket formu oluşturulmuştur. Anketler, kolayda örnekleme yöntemi ile Bandırma'da faaliyet gösteren ve kamuya ait olan bir fabrikada 02-15 Mayıs 2017 tarihleri arasında uygulanmıştır. Ankete 363 işgören katılmıştır. Araştırma sonuçları, istismarcı yönetimin tükenmişliği artırıcı yönde bir etkiye sahip olduğunu ve lider-üye etkileşimi ile güç mesafesinin de bu ilişkide düzenleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İstismarcı Yönetim, Lider-Üye Etkileşimi, Güç Mesafesi, Tükenmişlik.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, e-posta: oyainci@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3009-9094

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, e-posta: tbolat@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1461-4631

*** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, e-posta: seymenoy@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8922-665X

**** Dr., Milli Savunma Bakanlığı, e-posta: gulmurcin@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1544-2843

ABSTRACT: The abusive supervision that affects the subordinate-superior relations negatively in organizations is increasingly important in the literature. One of the most significant effects of abusive supervision behaviors is the burnout of employees, which causes a lot of negative consequences in terms of both individual and organizational. On the other hand, there are various variables that increase or decrease the effect of abusive supervision on burnout. In our study, the leader-member exchange and power distance were taken into account. The aim of this study is to demonstrate the moderating effects of power distance and leader-member exchange on abusive supervision and burnout relationship. Within this scope, a questionnaire composing scales of abusive supervision, leader-member exchange, power distance and burnout has been formed. The questionnaires have been applied to a governmental factory in Bandırma through convenience sampling technique between May 2-15, 2017. 363 employees have been participated to the study. The results of the study showed that there was an enhancing effect of abusive supervision on burnout and variables of leader-member exchange and power distance have a moderating effect on the relationship between this relationship.

Keywords: Abusive Supervision, Leader-Member Exchange, Power Distance, Burnout.

GİRİŞ

İşgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri, iş ortamında gelişen diğer tüm ilişkilerarası ilişkilerden daha önemlidir (Tepper vd., 2009:156; Ahmad ve Omar, 2013:126). Bu ilişkilerin niteliği, örgütsel ve bireysel açılardan birçok olumlu ve olumsuz sonuca yol açabilmekte ve örgütsel hedeflere ulaşmada belirleyici olmaktadır (Üçok ve Turgut, 2014:164). Bu nedenle örgütsel sorunların doğru saptanması ve çözümlenebilmesi açısından, bu ilişkilerin iyi anlaşılmasına gerek duyulmaktadır. Öte yandan örgütlerde yöneticilerin olumsuz davranışlarının yarattığı etkiler yazında sıklıkla araştırılmaktadır (Ahmad ve Omar, 2013:124). İlgili yazın, örgütlerde etkili liderlik çalışmalarından, liderliğin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini inceleyen çalışmalara doğru bir kayma göstermektedir (Wu 2008'den aktaran Wu ve Hu, 2009:144; Johansen ve Platek, 2017:1).

İstismarcı yönetim de yöneticiler tarafından sergilenen olumsuz davranış türlerinden biri olup, son on yıldır liderliğin karanlık yüzü -zayıf ve istismarcı yönetim- konusunda gelişen bir alan yazından söz edilebilir (Tepper, 2007:262; Burton ve Hoobler, 2011:389; Whitman vd., 2014:38; Xu vd., 2015:763). Örneğin ABD işgücü içinde, olumsuz davranışa maruz kalma oranı bir çalışmada %13,6'iken (Schat vd. 2006'dan aktaran Tepper, 2007:262); başka bir kaynak, ABD çalışanları tarafından belirtilen sürekli istismarcı yönetim ile karşılaşma

oranının %28-36 arasında değiştiğini göstermektedir (*Keashly ve Neuman 2005, Lutgen-Sandvik vd. 2005, Neuman 2004'den aktaran* Burton ve Hoobler, 2011:390). Dolayısıyla, çalışmanın konusu itibariyle, işgörenlerin örgütlerde yöneticileri tarafından istismarcı yönetime maruz kaldıkları söylenebilir.

İstismarcı yönetim, örgütü bütünsel anlamda olumsuz yönde etkileyebilecek, işlevsel olmayan bir yönetici davranışı olup (Xu vd., 2015:763); astların tutum ve davranışları üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir (*Avolio vd. 2004, Ferris vd. 2007'den aktaran* Burton ve Hoobler, 2011:389). Bu tür yönetime maruz kalan çalışanlarda, iş ve yaşam tatmininde, örgütsel bağlılıkta ve örgütsel vatandaşlık davranışında düşüş; iş-aile-yaşam çatışmasında, üretkenlik karşıtı iş davranışlarında, işten ayrılma niyetinde, stres ve tükenmişlik düzeylerinde artış gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Tepper, 2000:178; Martinko vd., 2013:120; Xu vd., 2015:763).

Yukarıda sayılan bireysel sonuçlardan tükenmişlik ile istismarcı yönetim arasındaki ilişki, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Öte yandan bu ilişkiyi etkileyen bireysel ve/veya örgütsel faktörler de söz konusu olup; bunların incelenmesi, istismarcı yönetim ve etkilerinin ne olduğunun daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacaktır. İstismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek unsurlardan biri, lider ve astları arasındaki ilişkinin niteliğidir. Bu bağlamda, lider-üye etkileşimi kuramı, örgütlerde liderlerin zamanlarının, sahip oldukları kaynakların ya da gücün sınırlı olması nedeniyle, astlarının tümüne aynı liderlik tarzıyla yaklaşamayacaklarını öne sürmektedir (Wayne vd., 1994:697). Buna göre lider, bazı astlarıyla, güven, sevgi ve karşılıklı saygı kriterlerine dayalı yüksek kalitede olumlu ilişkiler kurarken; bazılarıyla sadece, ast için tanımlanan rolün dışına çıkmayan, biçimsel ve düşük kalitede ve bazen olumsuz sayılabilecek ilişkiler kurar (Murphy vd., 2003:64). Buradan hareketle, istismarcı yönetim davranışı gösteren yöneticiler karşısında, astların buna ilişkin algıları ve gösterdikleri tutum ve davranışlar, yöneticileri ile olan etkileşimlerinin niteliğine göre farklılık gösterebilecektir.

Kültürel unsurların, bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu noktada, lider ile astları arasındaki ilişkinin ve sonuçlarının açıklanmasında, *Hofstede*'in geliştirdiği 'güç mesafesi' boyutu yol gösterici olabilir. Örgütsel bağlamda ele alındığında bu boyut, örgütte daha az güce sahip olanların, gücün üyeler arasında eşit oranda dağıtılmaması ve bu nedenle bazı örgüt üyelerine diğerlerinden daha fazla güç verilmesini ne ölçüde kabul ettiklerini ifade eder (Hon, 2002:27; Hofstede ve Hofstede, 2005:60; Seymen, 2008:66). Dolayısıyla yöneticilerin istismarcı davranışlarına maruz kalan astların, buna ilişkin algıları ve gösterdikleri tutum ve davranışlar, sahip oldukları güç mesafesine göre farklılık gösterebilecektir.

Bu çalışmanın amacı, lider-üye etkileşimi ve güç mesafesinin, istismarcı yönetim ve tükenmişlik üzerindeki düzenleyici etkisini ortaya koymaktır. İlgili yazında istismarcı yönetimin ne olduğu, sınıflandırılması, ölçülmesi ve sonuçları konusunda yapılan kuramsal ve görgül araştırmalara rastlanmakla birlikte; bu tür davranışın sistematik olarak ve bütünsel açıdan yeterince araştırılmadığı öne sürülmektedir (Tepper, 2007:262; Burton ve Hoobler, 2011:389; Murari, 2013:9). Böylece bu çalışma ile yazında bu konudaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanmaya çalışılmaktadır.

YAZIN TARAMASI

İstismarcı Yönetim

Son yıllarda, örgütlerde zararlı veya olumsuz davranışlar konusu artan bir ilgi görmekte olup; yakın dönemli yapılan araştırmaların, yöneticilerin olumsuz davranışları -özellikle istismarcı yönetim- üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Mitchell ve Ambrose, 2007:1159). *Tepper'in (2000)* öncü nitelikteki çalışması, istismarcı yönetimi sistematik olarak açıklayan ilk çalışma olmuştur. Yıllar itibariyle yazar, bu yönetim şeklinin ne olduğunu ve sonuçlarını daha belirginleştiren çalışmalar sürdürmüş ve buna ilişkin olarak da yazında geçerliliği kabul edilen bir ölçek geliştirmiştir (Wu ve Hu, 2009:144). İstismarcı yönetim kavramsal olarak, *zarar veren gözetim (Duffy vd. 2002)*, *yıkıcı liderlik (Einarsen vd. 2007)*, *işyeri zorbalığı (Zapf ve Einarsen 2001)* ve *işyeri saldırganlığı (Schat vd. 2006)* ile de hem benzerlikler hem de farklılıklar göstermektedir (Mawritz vd., 2014:359).

İstismarcı yönetim, yöneticilerin astlarına yönelik olarak sürekli gösterdikleri, sözel ve sözel olmayan düşmanca davranışlarının -fiziksel temas dışında- onlar tarafından ne ölçüde algılandığı, şeklinde tanımlanabilir (Tepper, 2000:178). *Ashforth (1997)* ise istismarcı yönetimi, yöneticilerin sahip oldukları güçlerini ve yetkilerini, haksız ve keyfi biçimde kullanarak işgörenlere kötü davranışlar sergilemeleri, şeklinde tanımlamaktadır (Mitchell ve Ambrose, 2007:1159). İstismarcı yönetim, biçimsel bir yöneticilik rolü üstlenmiş olan kişilerin, astlarına karşı öfkeli ve cezalandırıcı davranışlar sergilemeleriyle ortaya çıkar. Bu davranışlar, astlarına bağırıp çağırmak, onlara alçaltıcı sözler söylemek, onları küçümsemek, onlarla alay etmek, onları hakir görmek, onların özeline girmek/özel yaşamlarını sorgulamak, onları korkutmak, onları işten çıkarma veya ücretlerini kesme tehdidinde bulunmak, onlara gerekli bilgileri vermemek vb. davranışları içerir. Bu davranışlar, aynı zamanda kayıtsızlık, bilinçli bir düşmanlık ve mağduriyetin de varlığını gösterir (Tepper, 2000:179; Kelloway vd., 2005:91; Mitchell ve Ambrose, 2007:1159; Burton ve Hoobler, 2011:390; Ahmad ve Omar, 2013:125). Hoof vd. (2015:108)'ne göre, bir işyeri tacizi şekli olarak da kabul edilen istismarcı yönetimin, eleştiri, edepsizce konuşma, sözünü kesme,

düşüncesizce eylemlerde bulunma ve hatta hiç konuşmama, biçiminde yansımaları da bulunmaktadır. Murari ise (2013:9) çalışmasında, istismarcı yönetim sergileyen yöneticilerin isteklerine ve çıkarlarına ulaşmak için baskı kurarak veya otoriter yollarla güç gösterisi yaptıklarını öne sürmektedir. Yazara göre, bu tür yöneticiler için her ne olursa olsun kazanmak gereklidir ve bunun için de her tür davranış kabul edilebilir. Öte yandan istismarcı yönetim, çalışanlar tarafından yöneticilerinin kendilerine karşı davranışlarıyla ilgili olarak yaptığı öznel bir değerlendirmedir. Başka bir deyişle, aynı birey herhangi bir ortamda yöneticinin davranışını “istismarcı” olarak nitelendirirken, başka bir ortamda böyle değerlendirmeyebileceği gibi; iki astın aynı yöneticinin davranışlarına yönelik değerlendirmesi de birbirinden farklı olabilir (Tepper, 2000:178).

İstismarcı yönetimin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri, yazında birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. *Duffy vd. (2002)* istismarcı yönetimi, çalışanların yaratıcılık ve iletişim kurma becerisini, iş başarısını ve huzurunu olumsuz etkileyen bir davranış, olarak açıklamaktadır (Murari, 2013:10). *Keashly ve Harvey (2005)*'e göre, bu tür davranışlar, fiziksel saldırılar veya cinsel taciz içermemelerine karşın, süreklilik gösterdiğinde bireye kronik biçimde psikolojik olarak zarar verebilir (Wu ve Hu, 2009:146). Bu psikolojik zararlar, psikomatik semptomlar, endişe ve depresyona kadar varabilir. Ayrıca, *Dupre vd. (2003)* araştırmalarında, genç işgörenlerin istismarcı yönetime maruz kalma deneyimleri ile yöneticilerine yönelik olarak duydukları öfke arasında ilişki olduğunu belirlemiştir (Kelloway vd., 2005:90).

Lider-Üye Etkileşimi

Lider-üye etkileşimi kuramı, örgütsel liderlik yazınında liderlik süreci ile bu sürecin sonuçları arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik, en ilgi çekici ve yararlı kuramlardan biri olarak kabul edilmektedir (Gerstner ve Day, 1997:827). Kuram, liderlerin çalışma grupları içindeki tüm grup üyeleriyle benzer bir liderlik tarzı çerçevesinde etkileşimde bulunamayacağı varsayımını ortaya koymaktadır (Cevrioğlu, 2007:20; Özutku vd., 2008:194). Geleneksel liderlik yaklaşımlarında, araştırma birimi lider ve/veya üyeler iken; lider-üye etkileşimi kuramında her ikisi arasındaki etkileşim araştırma birimi olarak alınmış ve buna bağlı olarak, geleneksel liderlik yaklaşımlarında göz ardı edilen etkileşim süreci ve özellikle bu süreçteki farklılaşma, bu kuramın araştırma konusunu oluşturmuştur (Baş vd., 2010:1016). Lider-üye etkileşimi kuramı, liderin her bir astı ile oluşturduğu ikili ilişkiler üzerine odaklanması nedeniyle, diğer liderlik yaklaşımlarından ayrılmaktadır (Graen ve Uhl-Bien, 1995:223; Gerstner ve Day, 1997:827; Breukelen vd., 2006:295).

Lider-üye etkileşimi kuramı, ilk olarak “dikey bağlantı kuramı” adıyla *Graen vd. (1982)* tarafından geliştirilmiştir (Dienesch ve Liden, 1986:618). Kurama

göre, lider-üye etkileşiminde üstler ve astlar arasındaki ilişkiler, yüksek kaliteden düşük kaliteye doğru bir değişim gösterir (Deluga ve Perry, 1991:239; Phillips ve Bedeian, 1994:990). Liderin yüksek kalitede iletişim kurduğu astların oluşturduğu grup, “iç-grup”; düşük kalitede iletişim kurduğu grup ise “dış-grup” olarak tanımlanır (Graen ve Uhl-Bien, 1995:227; Çalışkan, 2008:72). Bu ayrım, tamamen liderin teşhis ve algılama yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve işgörenin yönetici açısından taşıdığı değer ile rol beklentisi bu ayrımı desteklemektedir (*Arslantaş 2007’den aktaran Kaşlı, 2009:35*). İç-grup, lider-üye etkileşimi açısından yüksek kaliteli grup olarak da adlandırılır. İç-gruptakiler, üstlerinden yüksek düzeyde etkileşim, destek ve güven alırlar; üstleri de onları resmi ve gayri resmi olarak daha çok ödüllendirir (Deluga ve Perry, 1991:239-240; Çalışkan, 2008:72). Dış gruptaki işgörenlerle ise, genel olarak çok daha farklı bir etkileşim kurulmaktadır (Le Blanc vd., 1993:299). Bu etkileşimde, görece daha düşük düzeyde bir karşılıklı etkileşim söz konusudur; üstler bu işgörenlerine karşı genellikle pozisyon güçlerini kullanırlar ve bu gruptaki kişilerle, resmi kurallara, politikalara, otorite ilişkileri ve sözleşmelere dayalı olarak ilişki kurarlar. Bu nedenle dış-grup, ilişki kalitesi açısından düşük kaliteli grup olarak da adlandırılır (Deluga ve Perry, 1991:239-240; Çalışkan, 2008:72). Lider, düşük kaliteli ilişki içinde bulunduğu bu gruptaki astlardan kendilerine biçimsel olarak verilen görev ve sorumlulukları yerine getirmelerini bekler. Astlar ise, kendilerinden beklenen bu görev ve sorumlulukları yerine getirdikleri ölçüde, yine biçimsel olarak tanımlanmış haklarını alırlar. Sonuç olarak lider, astlardan beklediği performansı yeterli düzeyde elde etmiş olur (Deluga ve Perry, 1991:240; Le Blanc vd., 1993:299).

Liden ve Maslyn’e göre (1998:50) lider-üye etkileşimi, katkı, bağlılık, duygusal etkileşim ve mesleki saygı, olmak üzere dört boyutta incelenebilir: *Katkı*, her bir üyenin, liderle olan ikili etkileşiminde, ortak amaç için dolaylı veya dolaysız şekilde ortaya koyduğu iş odaklı eylemlerinin miktarı, kalitesi ve yönü ile ilgili algılamaları içerir. Etkileşimin kalitesi yükseldikçe, liderin asta verdiği görevlerin ve sağladığı olanakların kalitesi de buna bağlı olarak artacaktır. Bunun sonucunda; daha kritik görevleri yapma olanağı bulan üyeler etkileşimi daha da geliştirme fırsatını yakalayacaklardır (Liden ve Maslyn, 1998:45-46; Baş vd., 2010:1019). *Bağlılık*, lider ile üyenin birbirine ne derece bağlı olduğunu (Cevrioğlu, 2007:41) ve her bir üyenin ortak amaçları için birbirlerine göstermiş olduğu desteği ifade etmektedir. Bu boyut, kimlere hangi görevlerin verilmesi yönünde karar vermelerinde liderlere yardımcı olmaktadır. Liderler, bu durumda örgütte bağımsız karar ve/veya sorumluluk almayı gerektiren görevleri, bağlılık düzeyi yüksek astlara verme eğilimindedirler (*Bauer ve Green 1996’dan aktaran Erdem, 2008:16*). *Duygusal etkileşim*, lider ve astın, iş ya da mesleki değerlerden ziyade kişisel çekicilikten kaynaklanan ve birbirlerine

karşı besledikleri sevgi, olarak tanımlanmaktadır (Dienesch ve Liden, 1986:625; Erdem, 2008:17). Bu tip çekim, kişisel bileşenler ve sonuçlar (arkadaşlık gibi) içeren bir ilişki arzusu ve/veya bunun ortaya çıkması durumunda daha belirginleşebilir (*Dionne 2000'den aktaran Kaşlı, 2009:42*). Son olarak *mesleki saygı ise*, karşılıklı ilişki içindeki her bir üyenin, kendi statüleri ile ilgili olarak, örgüt içinde ya da dışında kazanmış oldukları mesleki saygınlığı ifade etmektedir. Bir başka deyişle, mesleki saygı, liderin astları tarafından, örgüt içi ve/veya dışında kendi çalışma alanı ile ilgili olarak çok başarılı ve yetkin olduğunun bilinme derecesi ile ilgili algıdır (*Dionne 2000'den aktaran Kaşlı, 2009:43*). Mesleki saygınlığa ait oluşan bu algı, üyeye birebir etkileşimde bulunarak, geçmişte kazanmış olduğu başarılarla bakarak ya da örgüt içinde/dışında bireyle ilgili bilgilere ulaşarak oluşabilir (Liden ve Maslyn, 1998:50; Erdem, 2008:17).

Güç Mesafesi

Güç mesafesi, *Hofstede (1980)* tarafından ileri sürülen ulusal kültür boyutlarından biridir. Örgütsel bağlamda ele alındığında bu boyut, güç dağılımındaki eşitsizliğin örgüt üyeleri tarafından kabul görme derecesini, ifade eder (Hon, 2002:27; Hofstede ve Hofstede, 2005:60; Seymen, 2008:66). Güç mesafesinin yüksek olduğu yerlerde işgörenler, üstlerine, üstlerinin emir verme ve bu emirlerin yerine getirilmesini bekleme hakkı olduğu için itaat ederler (Hon, 2002:27). *Hofstede'e* göre, güç mesafesinin yüksek olduğu ülkelerde kişiler, otokratik ve paternalist liderlik tarzını kullanan üstleri tercih ederler ve kararlara katılma beklentisi içinde olmazlar (Begley vd., 2002:693-694). Yüksek güç mesafesi durumunda, üstler ve astlar, birbirleriyle eşit olmadıklarını baştan kabul ederler. Bu tip örgütler daha merkezîyetçi bir yapıya sahiptir; hiyerarşik yapı, yüksek bir piramit şeklindedir; yukarıya doğru iletişim zayıftır; hatta hiyerarşik sistem, bu eşitsizlik üzerine kurulmuş gibidir. Bu örgütlerde, astlardan söylenenleri yapmaları beklenir, yapmadıkları/yapamadıkları tespit edildiğinde, ya ödülünden mahrum bırakılır ya da cezalandırılırlar. Maaş sistemleri, en üst ve en alt arasında büyük uçurumlar olacak şekilde düzenlenir; üstlere maaş haricinde, özel oda, makam aracı, lojman gibi ayrıcalıklar verilir (Çelik, 2007:39).

Güç mesafesinin düşük olduğu yerlerde işgörenler, üstlerinin emirlerine bunların doğru olduğuna inandıkları için uyarlar (Hon, 2002:27); ayrıca üstlerinin kendilerine danışmalarını beklerler (Begley vd., 2002:694) ve onlara önemli konulardaki görüşlerini anlatmak için yaklaşır. Bu yüzden, düşük güç mesafesine sahip kişiler, üstleri ile güvenli bir mesafe bırakmayı tercih eden yüksek güç mesafesine sahip bireylere göre üstleriyle daha yakın ilişkiler geliştirme olanağına sahiptirler (Begley vd., 2002:694). Düşük güç mesafesi durumun-

da, astlar ve üstler birbirlerini eşit kabul ederler. Hiyerarşik sistemin sadece rollerin bir eşitsizliği olduğu, kolaylık için bu şekilde düzenlendiği ve rollerin değişebileceği kabul edilir. Örgütler merkezi değildir; hiyerarşi yayvan bir piramit şeklindedir ve gözetimci sayısı sınırlıdır. Üst ve ast arasındaki maaş aralığı fazla değildir; çalışanlar oldukça niteliklidir. Üstlere ayrıcalık tanınması, istenmeyen bir durumdur ve tüm çalışanların aynı tuvalet, garaj ve kafeteryayı kullanması beklenir. Üstlere, astlar tarafından kolayca ulaşılabilir ve örgütte demokratik bir yönetim tarzı sergilenir (Çelik, 2007:39).

Tükenmişlik

Örgütlerde, işgörenlerin tükenmişliği ve bunun nedenleri ve sonuçları, 1970'li yıllardan beri tartışılan ve tartışılmaya devam eden önemli konulardan biridir (Maslach vd., 2001:398; Malach-Pines, 2005:78). Tükenmişlik kavramı ilk kez Greene (1961) tarafından kullanılmıştır (Maslach vd., 2001:398). Freudenberger (1977:90) tükenmişliği, tüm meslek gruplarının yaşayabileceği bir durum olarak ele almış; kavramı mesleki bir tehlike olarak nitelendirmiş ve enerji, güç ya da kaynaklar ile ilgili aşırı talepler nedeniyle başarısız olmak, yıpranmak ya da tükenmek, olarak tanımlamıştır. Maslach ve Jackson (1981:99) ise tükenmişliği, işi gereği yoğun duygusal taleplerle karşı karşıya kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansması ile oluşan bir sendrom, olarak ifade etmişlerdir. Tükenmişliğin boyutları, Maslach vd. (2001:402-403) tarafından duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı, olarak ele alınmıştır. *Duygusal tükenme* enerjinin ya da duygusal kaynakların tükenmesini (Bakker vd., 2000:248); *duyarsızlaşma* bireyin etkileşim içinde bulunduğu çalışma arkadaşlarına ve hizmet verdiği kişilere karşı duygusuz davranmasını (Hayter, 2000:246), kişilerin varlığını umursamamasını, bu kişilerin kendilerini özgü kılan özelliklerini yok saymasını ya da onlara birer nesne gibi davranarak onlarla arasına mesafe koymaya çalışmasını (Çalgan vd., 2009:63) ve *düşük kişisel başarı* ise kişinin kendisini mesleki olarak yetersiz görmesini, işinde başarısız hissetmesini ve gelen talepleri karşılama konusunda harcadığı tüm çabaların yetersiz olduğu düşüncesine kapılmasını, ifade etmektedir (Schwarzer vd., 2000:311; Çalgan vd., 2009:63).

Örgütlerde tükenmişliğin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler, yapılan işten kaynaklanan özellikler (iş yükü, rol çatışması, rol belirsizliği, sosyal destek, bilgi ve kontrol vb.), mesleğin nitelikleri (mesleğin yüz yüze insanlarla etkileşimi gerektirmesi vb.), örgütsel özellikler (hiyerarşi, kariyer fırsatları, ömür boyu istihdam vb.), demografik özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi,

medeni durum vb.), kişilik özellikleri (nevrotiklik, öz saygı, kontrol odaklılık vb.) ve iş tutumları (iş tatmini, beklentiler vb.) gibi (Maslach vd., 2001:407-411) sıralanabilir. Örgütlerde tükenmişlik bireysel anlamda çalışanlarda aşırı yorgunluk, uyku sorunları, enerjide düşme, sürekli endişe hali, depresyon, öz saygıda azalma gibi; örgütsel anlamda ise devamsızlık artışı, işten ayrılma niyetinde artış, işgören devir oranının artması, düşük verimlilik ve etkinlik, performansta düşüş, iş tatmininde ve işe ve örgüte olan bağlılıkta azalma, çalışanlar arasında çatışma yaşama, çalışanların müşterilere önem vermemesi ve onlarla yeterince ilgilenmemesi gibi olumsuz sonuçları doğurabilmektedir (Maslach vd., 2001:406; Ardıç ve Polatçı, 2008:74-75).

İstismarcı Yönetim, Lider-Üye Etkileşimi, Güç Mesafesi ve Tükenmişlik İlişkisi

Bu çalışmanın kuramsal dayanağını, *Bilişsel Değerlendirme Kuramı* oluşturmakta olup; istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi, güç mesafesi ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi açıklamada bu kuramdan yararlanılacaktır. Bilişsel değerlendirme kuramı, kişilerin, belirli bir çevresel uyarıcının, kendileri açısından bir sorun (tehdit) oluşturup oluşturmadığını; oluşturuyorsa bununla baş edip edemeyeceğini nasıl değerlendirdiklerine odaklanmaktadır (Folkman vd., 1986:992-993). Başka bir deyişle, bu kurama göre kişiler, çevreden gelen talepler ve bunların kendileri açısından yarattığı etki ile bu taleplerle baş etme konusunda sahip oldukları kaynakları değerlendirir ve bu değerlendirme sonucunda duygusal bir tepki verirler (Smith ve Lazarus, 1990:616; Surachart-kumtonkun vd., 2013:73-74). Kurama göre, kişiler, çevresel talepler ve bunları yönetmek için sahip oldukları kaynaklar konusunda iki tip değerlendirme yaparlar: birincil ve ikincil değerlendirme. *Birincil değerlendirmede*, kişiler çevresel uyarıcının kendi refahları açısından yaratacağı sonuçları; ilgisiz, olumlu ya da stresli, şeklinde değerlendirirler. Uyarıcı, kişiler tarafından herhangi bir kayıp ya da kazanca neden olmayacak bir durum olarak değerlendirilirse *ilgisiz* olarak; refahı koruyucu ya da artırıcı bir durum olarak değerlendirilirse *olumlu* olarak ve bir tehdit, fırsat ya da kayıp yaratacak bir durum olarak değerlendirilirse *stres yaratacı* olarak sınıflandırılır (Lazarus ve Folkman, 1984:32-35; Folkman ve Lazarus, 1985:152). *İkincil değerlendirme*, kişilerin, uyarıcı ile baş edebilme konusunda hissettikleri ile ilgilidir. Bu değerlendirmede kişiler, uyarıcının yarattığı tehdit ve kayıplarla baş edebilme ya da ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilme konusunda sahip oldukları kaynakları değerlendirirler (Lazarus ve Folkman, 1984:35; Folkman ve Lazarus, 1985:152; Folkman vd., 1986:993). Bu iki değerlendirme, birbiriyle etkileşim içindedir ve ortaya çıkan stresin ve duygusal tepkinin derecesini belirler (Lazarus ve Folkman, 1984:35; Folkman ve Lazarus, 1985:152).

Aşağıda, bu kuramdan hareketle çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler açıklanmaktadır:

İstismarcı Yönetim ve Tükenmişlik İlişkisi

İstismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin açıklanmasında, bilişsel değerlendirme kuramı çerçevesinde bireylerin yaptıkları değerlendirmelere başvurulabilir. İstismarcı yönetim kapsamında sözü edilen zararlı ve olumsuz davranışlar, bunlarla karşı karşıya kalan astlar tarafından bir uyarıcı olarak kabul edilebilir. Bu uyarıcılar, astların duygu durumları ve refah düzeyleri üzerinde psikolojik açıdan olumsuz etkiler yaratarak tükenmişliğe neden olabilecektir. Bu durumun ortaya çıkabilmesi için öncelikle, istismarcı yönetimin, astlar tarafından yapılan birincil değerlendirmede bir tehdit olarak algılanması gerekir. İkincil değerlendirmede ise, astlar sahip oldukları kaynaklar yardımıyla bu tehditle baş edip edemeyeceklerine bakacaklardır. Uyarıcının gücüne ve bununla baş edilip edilemediğine bağlı olarak da astların tükenmişlik düzeyi artacak ya da azalacaktır. Bu konuda yapılan araştırmaların sonuçları bu savı destekler niteliktedir. Yagil (2006:56), Grandey vd. (2007:71), Wu ve Hu (2009:158), Carlson vd. (2012:854), Khan (2015:73), Wu ve Cao (2015:176) ve Sezici ve Güven (2017:64) tarafından yapılan çalışmalar, istismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilebilir:

H1. İstismarcı yönetimin, tükenmişlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

İstismarcı Yönetim ve Tükenmişlik İlişkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Düzenleyici Etkisi

Örgütlerde işgörenler, iç grup ya da dış grupta olup olmamalarına bakılmaksızın, istismarcı yönetim davranışlarıyla karşı karşıya kalabilirler. Başka bir deyişle, dış grupta yer alan kişilerin mutlak olarak istismarcı yönetim davranışlarıyla karşı karşıya kalacakları ya da iç grupta olmanın kişileri bu tür davranışların dışında tutacağı söylenemez. Dolayısıyla hem iç grup hem de dış gruptaki işgörenler, bu tür davranışlarla karşı karşıya kalabilmektedirler (Xu vd., 2015:770). Öte yandan lider-üye etkileşimi, istismarcı yönetim ve tükenmişlik arasındaki ilişki üzerinde etkili olabilir. Bilişsel değerlendirme kuramı çerçevesinde konuya açıklama getirmek gerekirse; öncelikle, gösterilen istismarcı yönetim davranışlarının astlar tarafından olumsuz olarak algılanıp algılanmadığının; algılandığı durumda ise bunun işgörenler üzerindeki etkilerinin lider-üye etkileşiminin niteliğine bağlı olarak değişip değişmediği irdelenebilir. Şöyle ki, yüksek lider-üye etkileşimi, istismarcı yönetimin olumsuz etkilerinin hemen ortaya çıkmasını geciktirebilir. Kurama göre, iç gruptaki işgörenler, üstlerinin bu tür davranışları ile karşı karşıya kaldıklarında, bağlılık, duygu-

sal etkileşim ve mesleki saygı nedeniyle belirli bir süre üstlerine müsamaha gösterebilir ve birincil değerlendirme kısmında bu durumu bir tehdit olarak değerlendirmeyebilirler. Bir tehdit olarak algılanması durumunda ise, yine iç gruptaki işgörenler bu tehditle baş etme konusunda, dış gruptaki kişilere göre daha fazla kaynağa (katkı) sahip olacaklardır. Yapacakları ikincil değerlendirmede, iç gruptaki kişiler, kaynaklara daha fazla ulaşabildikleri için, istismarcı yönetimin yarattığı olumsuzluklar ile başa çıkma konusunda kendilerini daha rahat hissedebileceklerdir (Lian vd., 2012:44). Lider-üye etkileşiminin istismarcı yönetim ve tükenmişlik ilişkisi üzerinde düzenleyici etkisini ortaya koyan doğrudan bir araştırma bulunamamış olmakla birlikte, tükenmişliği azaltıcı yönde etkisini gösteren araştırma sonuçları bulunmaktadır. Graham ve Witeloostuijn (2010:36-38), Huang vd. (2010:1134), Bolat (2011a:263; 2011b:74) ve Jiang vd. (2014:237) tarafından yapılan çalışmalar, lider-üye etkileşimi ile tükenmişlik arasındaki negatif yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilebilir:

H2. Lider-üye etkileşiminin istismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.

İstismarcı Yönetim ve Tükenmişlik İlişkisinde Güç Mesafesinin Düzenleyici Etkisi

İstismarcı yönetim ve tükenmişlik ilişkisinde, bir kültür unsuru olan güç mesafesinin etkisini açıklamada benzer şekilde bilişsel değerlendirme kuramından yararlanılabilir. Birincil değerlendirme aşamasında, yüksek güç mesafesine sahip bireyler tarafından, istismarcı yönetim davranışları tehdit olarak algılanmayıp, bunların, yöneticilerin güç ve otoritelerini gösterme şekli olduğu kabul edilebilir. Diğer yandan, ikinci değerlendirme aşamasında, bunlardan rahatsız olup tehdit olarak algılasalar bile yüksek güç mesafesine sahip olan kişilerin, kendilerini ikna edecek mazeretler üretebilecekleri -yöneticilerin ayrıcalıklı kişiler oldukları, bu tür davranışlar sergileyebilecekleri, astların bunlara müsamaha göstermesi gerektiği vb.- düşünülebilir. Böylece bu kişiler üzerinde istismarcı yönetimin etkilerinin daha az olacağı söylenebilir. Düşük güç mesafesine sahip kişiler ise, birincil değerlendirmede eşitlik inançları nedeniyle, yöneticilerinin istismarcı yönetim davranışlarını kabul edilemez bulup tehdit algısı hissedeceklerdir. İkincil değerlendirmede, bu kişiler, yüksek güç mesafesine sahip kişiler gibi bu davranışları haklı çıkarabilecek mazeretler üretebilecekleri gibi, bunları kabullenme konusunda da yetersiz kalacaklardır. Dolayısıyla, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisi, kişilerin güç mesafesi düzeylerine bağlı olarak farklılık gösterebilecektir. Lin vd. (2013:318) yaptıkları çalışmada, güç mesafesinin, istismarcı yönetim ile işgörenlerin psikolojik sağlık durumları arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip

olduğunu tespit etmişlerdir. Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilebilir:

H3. Güç mesafesinin istismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici etkisi vardır.

İstismarcı Yönetim, Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisinde Güç Mesafesinin Düzenleyici Etkisi

Yukarıda da açıklandığı gibi, istismarcı yönetim ile tükenmişlik ilişkisinde lider-üye etkileşiminin düzenleyici bir rol oynadığı düşünülmektedir. Başka bir deyişle, iç grupta ya da dış grupta olmaya bağlı olarak, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisi farklılık gösterebilecektir. Bu noktada, dikkate alınması gereken bir diğer husus, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisinde, iç grup ya da dış grupta yer alan işgörenlerin güç mesafesi düzeylerinin de etkili olabileceğidir. Bu etki dört şekilde olabilir: (1) *iç grupta yer alan ve güç mesafesi yüksek olan işgörenler*, istismarcı yönetim davranışları karşısında yapacakları birinci değerlendirmede durumu, yöneticiye duydukları bağlılık ve mesleki saygı ile duygusal etkileşimin yanı sıra, bu tür davranmanın yöneticinin güç ve yetkisini kullanma şekli olduğuna inanmaları nedeniyle, bir tehdit olarak algılamayabileceklerdir. Tehdit olarak algılanması durumunda ise, bu gruptaki işgörenler yaptıkları ikincil değerlendirmede de kaynaklara daha fazla ulaşabildikleri ve kendilerini de ikna edebilecek mazeretler üretebilecekleri için istismarcı olan davranışlara yönelik müsamahalarını sürdürebileceklerdir. (2) *iç grupta yer alan ve güç mesafesi düşük olan işgörenler* için durum biraz daha farklı olacaktır. Şöyle ki, normalde iç grupta yer alan işgörenler, istismarcı davranışları bir tehdit olarak algılamayabileceklerken, bu kişiler düşük güç mesafesine sahip olduklarında, eşitlik inançları nedeniyle, bunları kabul edilemez bulup tehdit algısı hissedebileceklerdir. İkincil değerlendirmede ise, düşük güç mesafesine sahip kişiler, bu davranışları kabullenme konusunda aslında hâlâ isteksiz olmakla birlikte, iç grupta olmanın sağlayacağı kaynak desteği nedeniyle, bu davranışların onlar üzerindeki etkisi görece daha düşük düzeyde olabilecektir. (3) *dış grupta yer alan güç mesafesi yüksek olan işgörelere* bakıldığında; bu kişiler yöneticiye bağlılık ve mesleki saygı duymadıkları ve aralarında duygusal etkileşim olmadığı için, istismarcı davranışları bir tehdit olarak algılayabilecekken, yüksek güç mesafesinin getirdiği eşitsizlik inancı nedeniyle, yöneticiyi haklı bulup, bu davranışları bir tehdit olarak algılamayabilirler. Tehdit olarak algılamaları durumunda ise, bunun etkilerini azaltma konusunda dış grupta yer almalarından dolayı gerekli kaynaklara yeterince ulaşamamakla birlikte; yüksek güç mesafesi onlara kendilerini ikna edebilecek mazeretler sağladığı için daha müsamahakâr olabileceklerdir. (4) *dış grupta yer alan güç mesafesi düşük olan işgörenler* ise, istismarcı davranışların olumsuz etkilerini en fazla yaşayan grubu

oluşturacaktır. Şöyle ki, bu kişiler birincil değerlendirmede eşitlik inançları nedeniyle bu davranışları kabul edilemez bulup tehdit olarak görecektir; ikincil değerlendirmede de bu kişiler kendilerini ikna edebilecek mazeretler üretecekleri gibi, üzerlerindeki olumsuz etkiyi azaltacak yeterli kaynağa da sahip olamayacaklardır. Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilebilir:

H4. Güç mesafesinin, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik arasında-ki ilişki üzerinde düzenleyici etkisi vardır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Bandırma'da faaliyet gösteren ve kamuya ait olan bir fabrikadır. Bu işletmede toplam işgören sayısı 1250'dir. Örneklem büyüklüğünün tespitinde, evreni bilinen örneklem hesaplama formülünden faydalanılmıştır (Baş, 2001:43-44). %50 görülme sıklığı, %5 hata payı ve %95 güven aralığı ölçütleri dikkate alındığında, örneklem büyüklüğü 294 kişi olarak hesaplanmıştır. Araştırma, tanımlayıcı türde tasarlanmış olup; anketlerin uygulanmasında, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayanmakta olup; anketler, araştırma ekibinin katılımcılara anketlerle birlikte verdiği zarflarda ve ağız kapalı olarak 02-15 Mayıs 2017 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bu kapsamda, araştırma ekibi tarafından 500 anket dağıtılmış, 377 adeti doldurulmuş olarak toplanmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı %75'dir. 14 ankette eksik verilerin olduğu belirlenmiş ve bunlar analizlere dahil edilmemiştir. Bu durumda, analize dahil edilen anket sayısı 363'dür. Örneklemi oluşturan işgörenler, boraks, iç hizmetler, torbalama, güvenlik, stok sevkiyat, buhar enerji, borik asit, ambar, Ar-Ge, insan kaynakları, hukuk işleri, yemekhane, satın alma, muhasebe, ihracat bölümlerinde çalışmaktadırlar. Örneklemi oluşturan 363 kişinin yaş ortalaması 37,4; çalışma sürelerinin ortalaması ise 9,0 yıldır. Erkek işgörenlerin oranı %86, kadın işgörenlerin oranı %14; evlilerin oranı %80, bekârların oranı %20; ilkökul mezunlarının oranı %9,9, lise mezunlarının oranı %62,0, ön lisans mezunlarının oranı %6,3, lisans mezunlarının oranı %21,5 ve lisansüstü mezunlarının oranı %0,3'dür.

Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

İstismarcı Yönetim Ölçeği: Yöneticilerin istismarcı yönetim davranışlarını ölçmek için, Tepper (2000:189-190) tarafından geliştirilen 15 maddeli ve tek boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmış ve ifadeler Türkçeye uyarlanmıştır (Ek 1). Uyarlama süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, ölçek bir çeviri uzmanı ve ilgili alana ve İngilizceye hakim bir akademisyen tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde Türkçeye çevrilmiştir. İkinci aşamada gruba, ala-

na ve İngilizceye hakim iki akademisyen katılmıştır. Grup tarafından çeviriler karşılaştırılmış, en iyi ifade ettiği düşünülen ifadeler seçilmiş ve ilgili alan da dikkate alınarak ifadelere son şekli verilmiştir. Örnek ifade, “Yöneticim benimle alay eder”, şeklindedir.

Lider-Üye Etkileşimi Ölçeği: Katılımcıların yöneticileri ile olan etkileşimlerini belirleyebilmek için Liden ve Maslyn (1998:56-57,68) tarafından geliştirilen dört boyutlu (duygusal etkileşim, katkı, bağlılık ve mesleki saygı) ve 12 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Araştırmada, Türkçe uyarlama olarak Bolat (2011c:191-194) tarafından yapılan uyarlamadan yararlanılmıştır. Ölçek Erdogan vd. (2004:305-332) ve Erdogan ve Liden (2006:1-17) tarafından Türkiye’de yapılan çalışmalarda kullanılmıştır. Baş vd. (2010:1013) tarafından yapılan çalışmada, ölçeğin yüksek geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ölçek, bütünsel olarak lider-üye etkileşimi kalitesini tek bir faktör altında ölçmeye de olanak sunmaktadır (Eisenberger vd. 2010:1090). Örnek ifade, “Yöneticimizi kişi olarak çok severim”, şeklindedir.

Güç Mesafesi Ölçeği: İşgörenlerin güç mesafesini ölçmede, Dorfman ve Howel (1988:127-150) tarafından geliştirilen, Clugston vd. (2000:29) tarafından gözden geçirilen ve Bolat (2011c:194-195) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek altı maddeden oluşmaktadır. Örnek ifade, “Yöneticiler çoğu kararı çalışanlara danışmadan almalıdırlar”, şeklindedir.

Tükenmişlik Ölçeği: Araştırma kapsamında katılımcıların tükenmişlik düzeyleri, Pines ve Aronson’un (1988) tükenmişlik ölçeğinin, Malach-Pines (2005:88) tarafından kısaltılan versiyonunun Bolat (2011a:260; 2011b:72; 2011d:92) tarafından ifadelere dönüştürülerek Türkçeye uyarladığı ölçekten yararlanılarak ölçülmüştür. İfadeler, yönetici davranışlarına vurgu yapacak şekilde düzenlenmiştir. Pines ve Aronson’un (1988) ölçeği, yazında tükenmişliği ölçmek için en çok kullanılan ölçeklerden biridir (Enzmann vd., 1998:331; Malach-Pines, 2005:79). Ölçek, tüm meslek gruplarının hatta belirli bir mesleği olmayan grupların da tükenmişlik düzeylerini ölçmek için geliştirilmiş tek boyutlu bir ölçektir (Malach-Pines, 2005:88). Örnek ifade, “Yöneticimin bu davranışları yüzünden kendimi kapana kısılmış gibi hissediyorum”, şeklindedir.

Tüm ifadeler, 1= Kesinlikle katılmıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum arasındaki 5’li Likert tipinde hazırlanan ölçeklerle ölçülmüştür.

BULGULAR VE YORUMLAR

Geçerlik ve Güvenirlik

Ölçeklerin ve ölçme modelinin faktöriyel geçerliği açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri aracılığıyla, yapı geçerliği de yakınsama (convergent) ve irak-

sama (discriminant) geçerliği yöntemleri ile test edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde varimax dönüşümü uygulanmış; faktör sayısının saptanmasında öz değerin 1,00'den büyük olması, maddelerin ilgili faktörle en az 0,30 düzeyinde yük değerine sahip olması, bir faktörün en az üç maddeden oluşması, binişiklik durumunda bir maddenin diğer bir faktördeki yük değerinin (+/-) 0,32'yi geçmemesi ölçütleri dikkate alınmıştır (Costello ve Osborne, 2005:4-5; Hair vd. 2010:111,118, 682; *Büyüköztürk, 2002'den aktaran* Akgündüz ve Çakıcı, 2015:33). Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında, standartlaştırılmış yüklerin 1,00'in üzerinde ve 0,50'nin altında olmaması (Hair vd., 2010:686); t değerlerinin (-/+) 1,96 olmaması (Akgündüz ve Çakıcı, 2015:34); uyum iyiliği değerlerinin de (Tablo 5) istenilen düzeyde olması ölçütleri göz önünde bulundurulmuştur. Yakınsama geçerliğini sağlamanın koşulları olarak; standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,50 ve üzeri, ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinin 0,50 ve üzeri ve bileşik güvenilirlik (CR) değerinin de 0,70'den büyük olması (AVE $\geq$ 0,50; CR $>$ 0,70); iraksama geçerliğini sağlamanın koşulu olarak da; her bir değişkene ait AVE değerinin, değişkenler tarafından paylaşılan varyanstan (değişkenler arası korelasyon değerlerinin karesi); başka bir deyişle AVE değerlerinin karekökünün, değişkenler arası korelasyon değerlerinden büyük olması ölçütü dikkate alınmıştır (Fornell ve Lacker, 1981:45-46; Hair vd., 2010:686-688). Ölçeklerin güvenilirliği, bileşik güvenilirlik (CR) yöntemi ile incelenmiştir (Hair vd., 2010:687). Bu kapsamda, CR değerinin 0,70'den büyük olması koşulu göz önünde bulundurulmuştur (Hair vd., 2010:687).

Ölçme modelinin faktöriyel ve yapı geçerliğini test edebilmek için yedi faktörden oluşan ölçme modeli (istismarcı yönetim, duygusal etkileşim, bağlılık, katkı, mesleki saygı, güç mesafesi ve tükenmişlik) doğrulayıcı faktör analizine sokulmuştur. Uyum iyiliği değerleri ve standartlaştırılmış faktör yükleri ile CR ve AVE değerleri bu analiz sonuçlarından elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi en yüksek olabilirlik (Maksimum Likelihood) yöntemiyle yapılmıştır.

Faktöriyel Geçerlik

Ölçeklerin faktöriyel geçerliği ile ilgili yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonuçları aşağıda sırasıyla verilmiştir:

İstismarcı Yönetim Ölçeği: İstismarcı yönetim ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonucunda (Tablo 1), öz değeri 1,00'den büyük tek faktör tespit edilmiştir. Tek faktör, toplam varyansın 0,78'ini açıklamakta olup; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,98, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2=6690,77$; $p<0,01$). Ölçek maddelerinin ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek faktörde toplandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1. İstismarcı Yönetim Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=363)

Ölçek Maddeleri	İstismarcı Yönetim
M1	0,86
M2	0,89
M3	0,88
M4	0,90
M5	0,89
M6	0,84
M7	0,85
M8	0,89
M9	0,88
M10	0,89
M11	0,88
M12	0,91
M13	0,89
M14	0,91
M15	0,87
Özdeğer	11,64
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%77,59
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%77,59
KMO Değeri	0,98
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 6690,77; p < 0,01$

Lider-Üye Etkileşimi Ölçeği: Lider-üye etkileşimi ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonucunda, öz değeri birden büyük dört faktör saptanmıştır (Tablo 2). Dört faktör, toplam varyansın 0,87'sini açıklamakta olup; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,85, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2=3801,13; p<0,01$). Ölçek maddelerinin ölçeğin orijinalinde olduğu gibi dört faktörde toplandığı görülmüştür.

Tablo 2. Lider-Üye Etkileşimi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=363)

Ölçek Maddeleri	DE	BĞ	KK	MS
M1	0,92	0,12	0,13	0,16
M2	0,90	0,15	0,08	0,22
M3	0,89	0,19	0,11	0,26
M4	0,16	0,88	0,15	0,22
M5	0,15	0,89	0,12	0,23
M6	0,14	0,91	0,14	0,19
M7	0,10	0,13	0,90	0,12
M8	0,05	0,11	0,87	0,19
M9	0,27	0,24	0,19	0,81
M10	0,18	0,21	0,18	0,86
M11	0,25	0,25	0,21	0,86
M12	0,15	0,16	0,90	0,19
Özdeğer	5,84	1,91	1,63	1,10
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%48,63	%15,90	%13,58	%9,20
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%48,63	%64,53	%78,11	%87,33
KMO Değeri	0,85			
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 3801,13; p < 0,01$			

DE: Duygusal Etkileşim; BĞ: Bağlılık; KK: Katkı; MS: Mesleki Saygı

Güç Mesafesi Ölçeği: Güç mesafesi ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonucunda, öz değeri birden büyük tek faktör tespit edilmiştir (Tablo 3). Tek faktör, toplam varyansın 0,60'ını açıklamakta olup; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,87, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2=921,16; p < 0,01$). Ölçek maddelerinin ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek faktörde toplandıği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Güç Mesafesi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=363)

Ölçek Maddeleri	Güç Mesafesi
M1	0,80
M2	0,77
M3	0,79
M4	0,80
M5	0,71
M6	0,77
Özdeğer	3,60
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%60,01
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%60,01
KMO Değeri	0,87
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 921,16; p < 0,01$

Tükenmişlik Ölçeği: Tükenmişlik ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonucunda, öz değeri birden büyük tek faktör tespit edilmiştir (Tablo 4). Tek faktör, toplam varyansın 0,73'ünü açıklamakta olup; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,95, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2=3517,59$; $p<0,01$). Ölçek maddelerinin ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek faktörde toplandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Tükenmişlik Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=363)

Ölçek Maddeleri	Tükenmişlik
M1	0,85
M2	0,78
M3	0,86
M4	0,88
M5	0,93
M6	0,91
M7	0,87
M8	0,86
M9	0,75
M10	0,85
Özdeğer	7,32
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%73,18
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%73,18
KMO Değeri	0,95
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 3517,59$; $p < 0,01$

Ölçeklerin açıklayıcı faktör analizleri ile incelenen faktöriyel yapısı, doğrulayıcı faktör analizi ile de test edilmiştir. Bu kapsamda, yedi faktörden oluşan ölçme modeli (istismarcı yönetim, duygusal etkileşim, bağlılık, katkı, mesleki saygı, güç mesafesi ve tükenmişlik) en yüksek olabilirlik kestirim (maksimum likelihood) yöntemi ile birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine sokulmuştur.

Ölçme modelinin uyum iyiliği değerleri şu şekildedir: [$X^2/df = (1712,49/839)$ 2,04; $p < 0,05$; RMSEA=0,05; SRMR=0,04; NFI=0,97; NNFI=0,99; CFI=0,99; IFI=0,99; RFI=0,97]. Yedi faktörlü ölçme modelinin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 5). Standartlaştırılmış faktör yüklerinin, istismarcı yönetim ölçeği maddelerinde 0,82-0,91; lider-üye etkileşimi ölçeği maddelerinde 0,85-0,95; güç mesafesi ölçeği maddelerinde 0,63-0,76 ve tükenmişlik ölçeği maddelerinde 0,72-0,93 arasında değerler aldığı, tüm t değerlerinin de anlamlı olduğu ($t > -/+1,96$) saptanmıştır (Tablo 6).

Tablo 5. Ölçme Modeline İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyiliği	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Ölçme Modeli
X^2/df	≤ 3	≤ 5	2,04
RMSEA	$\leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,05
SRMR	$\leq 0,05$	$0,05 < SRMR \leq 0,08$	0,04
NFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,97
NNFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq NNFI < 0,95$	0,99
CFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq CFI < 0,95$	0,99
IFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq IFI < 0,95$	0,99
RFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq RFI < 0,95$	0,97

Not: X^2/df : Kikare Serbestlik Derecesi Oranı; RMSEA: Kök Ortalama Kare Yaklaşımı Hatası; SRMR: Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü; NFI: Normlanmış Uyum İndeksi; NNFI: Normlaştırılmamış Uyum İndeksi; CFI: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; IFI: Artan Uyum İndeksi; RFI: Görelî Uyum İndeksi.

Kaynak: Schermelleh-Engel vd., (2003:52); Hair vd., (2010:646-654,698); Kline, (2011:199-209); Doğan ve Sapmaz, (2012:302).

Yapı Geçerliği

Tablo 6 ve Tablo 7'den hareketle, Fornell ve Lacker (1981:45-46) ve Hair vd. (2010:686-688)'nin yakınsama geçerliğini sağlamanın koşulları dikkate alındığında, ölçek maddelerine ilişkin standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,50'den yüksek olduğu; tüm AVE değerlerinin 0,50'den ve CR değerlerinin de 0,70'den büyük olduğu, dolayısıyla ölçeklerin yakınsama geçerliğini sağladığı belirlenmiştir (Fornell ve Lacker, 1981:45-46; Hair vd., 2010:686-688).

İraksama geçerliği açısından, Fornell ve Lacker (1981:45-46) ve Hair vd. (2010:686-688)'nin iraksama geçerliğini sağlamanın koşulları dikkate alınarak Tablo 7 incelendiğinde, AVE değerlerinin kareköklerine ait matrislerin köşegen elemanlarının ($\sqrt{AVE}$), matrisin köşegen dışı elemanı olan korelasyon katsayılarından büyük olduğu, dolayısıyla ölçeklerin iraksama geçerliğini sağladığı görülmüştür.

Güvenirlilik

Ölçeklerin güvenirliliğine bakıldığında tüm faktörlere ait CR değerlerinin 0,70'den (Hair vd., 2010:125,687) yüksek olduğu görülmektedir: istismarcı yönetim CR = 0,98, duygusal etkileşim CR = 0,94, Bağlılık = 0,93, katkı = 0,91, mesleki saygı CR = 0,92, güç mesafesi CR = 0,87 ve tükenmişlik = 0,96 (Tablo 7). Bu sonuçlar, ölçeklerin yeterli düzeyde güvenirlilik değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ortak Yöntem Varyansı Analizi

Çalışmada kendi kendini değerlendirme yönteminin kullanılması, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi, güç mesafesi ve tükenmişlik değişkenlerinin aynı ölçekle, aynı zamanda ve aynı kişiler tarafından değerlendirilmesi nedeniyle, ortak yöntem varyansı eğilimi olasılığı bulunmaktadır. Ortak yöntem varyansı, varyansın ölçeklerin ölçmeye çalıştığı yapılardan ziyade ölçme metoduna dayanması, durumunu ifade etmektedir (Podsakoff vd., 2003:879). Harman'ın tek faktör analizi, bu eğilim olasılığının bulunup bulunmadığını belirlemenin en yaygın yöntemlerinden biridir (Podsakoff vd., 2003:889). Bu kapsamda, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi, güç mesafesi ve tükenmişlik ölçeği maddelerinin, bir arada döngüsüz faktör analizine sokulması gerekmektedir. Bu durumda ortak yöntem varyansından söz edebilmek için: (a) ilk faktörün varyansın önemli bir bölümünü tek başına açıklaması veya (b) analiz sonucunda tek faktörün çıkması gerekmektedir (Podsakoff vd., 2003:889). Bu çerçevede, dört değişken ile ilgili toplam 43 ifade döngüsüz faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda, öz değeri 1,00'den büyük toplam yedi boyut saptanmıştır. Birinci boyut, toplam varyansın 0,189'unu, ikinci boyut 0,047'sini, üçüncü boyut 0,029'unu, dördüncü boyut 0,023'ünü, beşinci boyut 0,018'ini, altıncı boyut 0,016'sını ve yedinci boyut 0,011'ini açıklamaktadır. Sonuçlar, çalışmada ortak yöntem varyansı sorununun bulunmadığına işaret etmektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 7'den görüldüğü gibi; istatistiksel olarak, istismarcı yönetim ile lider-üye etkileşimi ($r = -0,49, p < 0,01$) ve güç mesafesi ($r = -0,24, p < 0,01$) arasında anlamlı ve negatif; istismarcı yönetim ile tükenmişlik ($r = 0,67, p < 0,01$) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki söz konusudur. Lider-üye etkileşimi ile güç mesafesi arasında anlamlı ve pozitif ($r = 0,44, p < 0,01$), lider-üye etkileşimi ile tükenmişlik arasında ise anlamlı ve negatif ($r = -0,53, p < 0,01$) bir ilişki saptanmıştır. Güç mesafesi ile tükenmişlik arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır ($r = -0,37, p < 0,01$).

Tablo 7. Değişkenlere İlişkin Ortalamalar, Standart Sapma Değerleri, CR, AVE ve Korelasyon Katsayıları

	Ort	SS	CR	AVE	1	2	3	4	5	6	7
1. İY	2,29	0,98	0,98	0,76	(0,87)						
2. DE	3,15	1,36	0,94	0,84	-0,28**	(0,92)					
3. BĞ	2,97	1,22	0,93	0,82	-0,31**	0,37**	(0,91)				
4. KK	2,97	1,3	0,91	0,78	-0,42**	0,27**	0,33**	(0,88)			
5. MS	3,02	1,15	0,92	0,79	-0,45**	0,50**	0,52**	0,43**	(0,89)		
6. GM	2,21	0,65	0,87	0,52	-0,24**	0,34**	0,33**	0,27**	0,36**	(0,72)	
7. TUK	2,49	1,03	0,96	0,70	0,67**	0,41**	-0,38**	-0,34**	-0,47**	-0,37**	(0,84)
8. LUE ^a	3,03	0,93	----	----	-0,49**	0,74**	0,74**	0,69**	0,81**	0,44**	-0,53**

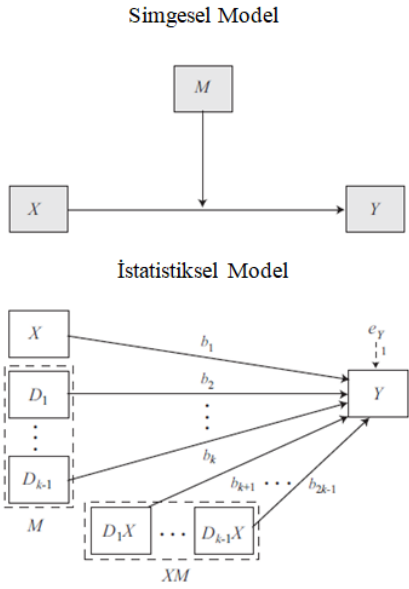
Not: $N = 363$, ** $p < 0,01$, AVE karekök değerleri parantez içinde verilmiştir.

^a Lider-Üye Etkileşimi, ölçme modelinde tek bir boyut olarak yer almadığı için LUE için CR ve AVE değerleri hesaplanmamıştır.

Regresyon Analizi Sonuçları

İstismarcı yönetim ve tükenmişlik ilişkisini belirleyebilmek için basit regresyon analizi (Model 1), bu ilişki üzerinde lider-üye etkileşimi ve güç mesafesi değişkenlerinin düzenleyici etkisini saptayabilmek için Hayes (2013) tarafından oluşturulan ve en küçük kareler yöntemini kullanan PROCESS makrosundan yararlanılmıştır. Aracı ve düzenleyici etkiye sahip olduğu düşünülen çeşitli modellerin sınanmasında kullanılabilen makro aracılığıyla yaklaşık 76 farklı modelin sınaması yapılabilmektedir (Hayes, 2013; Hayes, 2017:77). Hiyerarşik regresyon analizinde yer alan Model 2 ve 3 için makroda tanımlı Model 1; Model 4 için de makroda yer alan Model 3 kullanılmıştır (Tablo 8). Analiz edilen Model 2 ve 3'e yönelik simgesel ve istatistiksel model Şekil 1'de; Model 4'e yönelik simgesel ve istatistiksel model ise Şekil 2'de görülmektedir. Hiyerarşik regresyon analizinde bağımsız değişken, düzenleyici değişkenler ve etkileşim terimleri arasında çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunu oluşabileceği için, bağımsız değişkenler merkezlenmiştir (Cohen ve Cohen, 1983:323; Aiken ve West, 1991:35).

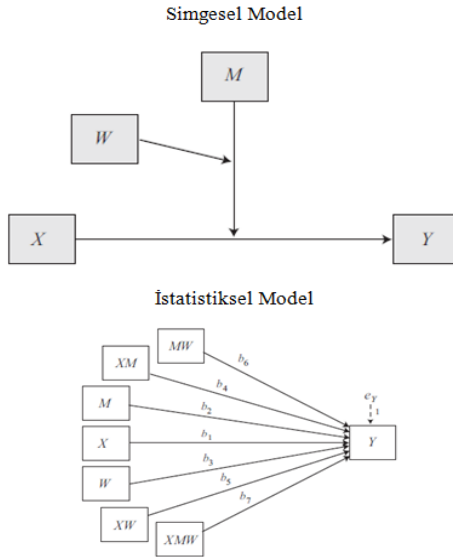
Şekil 1. Model 2 ve 3'e İlişkin Simgesel ve İstatistiksel Model (PROCESS Macro Model1)

$$X\text{'in } Y \text{ üzerindeki koşulsal etkisi } Y = b_1 + b_{k+1}D_1 + \dots + b_{2k-1}D_{2k-1}$$

Kaynak: Hayes, (2013)

Şekil 2. Model 4'e İlişkin Simgesel ve İstatistiksel Model (PROCESS Macro Model 3)

$$X\text{'in } Y \text{ üzerindeki koşulsal etkisi } Y = b_1 + b_4M + b_5W + b_7MW$$

Kaynak: Hayes, (2013)

Tablo 8. Lider-Üye Etkileşimi ve Güç Mesafesinin İstismarcı Yönetim ile Tükenmişlik İlişkisi Üzerindeki Düzenleyici Etkisini Belirlemeye Yönelik Basit ve Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Tükenmişlik			
	Model 1 ^a	Model 2 ^a	Model 3 ^a	Model 4 ^a
Regresyon Sabiti	2,49**	2,37**	2,44**	2,41**
Temel Bağımsız Değişken:				
İstismarcı Yönetim (İY)	0,71**			
F	303,89	0,45**	0,56**	0,40**
R	0,68			
R ²	0,46			
Düzenleyici Değişkenler:				
Lider-Üye Etkileşimi (LUE)		-0,35**		-0,27**
Güç Mesafesi (GM)				
F			-0,34**	-0,10
R				
R ²				
Etkileşim Değişkenleri:				
İY x LUE		-0,27**		-0,17**
İY x GM			-0,29**	-0,19**
LUE x GM				-0,16*
İY x LUE x GM				0,12*
F		157,79	140,60	73,97
R		0,75	0,74	0,77
R ²		0,57	0,54	0,59

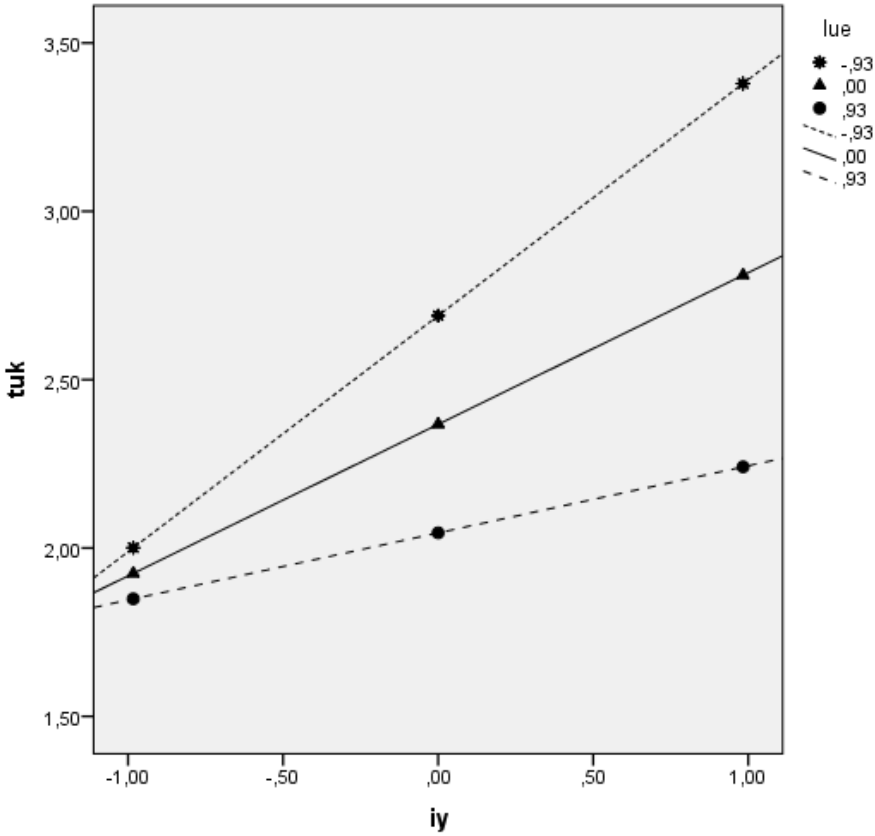
N = 363, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, ^a Standartlaştırılmamış Beta Katsayısı kullanılmıştır.

Tablo 8'deki Model 1, istismarcı yönetim ile tükenmişlik arasındaki basit regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Modele göre istismarcı yönetim ile tükenmişlik arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır ($\beta = 0,71$, $p < 0,01$). Bu sonuçtan hareketle, *Hipotez 1* kabul edilmiştir.

Lider-üye etkileşiminin istismarcı yönetim ve tükenmişlik üzerindeki düzenleyici etkisini belirlemeye dönük hiyerarşik regresyon analizi sonuçları ise Model 2'de görülmektedir. Modelden görüldüğü gibi, bu aşamada analize, bağımlı değişken (tükenmişlik), temel bağımsız değişken (istismarcı yönetim), düzenleyici değişken (lider-üye etkileşimi) ve temel bağımsız değişken ve düzenleyici değişkenin çarpılması sonucu bulunan etkileşim değişkeni (istismarcı yönetim x lider-üye etkileşimi) dahil edilmiştir. Bu aşamadaki analiz sonuçları, lider-üye etkileşimi ($B = -0,35$, $p < 0,01$) ve etkileşim teriminin ($B = -0,27$, $p < 0,01$) tükenmişlik üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğunu, istismarcı yönetimin etkisinin anlamlı ve pozitif bir şekilde devam ettiğini ortaya koymaktadır ($B = 0,45$, $p < 0,01$). Grafik 1, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik arasındaki ilişkileri grafiksel olarak göstermektedir (Hayes,

2013). Grafikten görüldüğü gibi istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisi, lider-üye etkileşiminin düşük olduğu işgörenlerde daha fazladır. Yapılan basit eğim analizi (Aiken ve West, 1991:44; Hayes, 2013) sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Sonuçlar, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisinin, düşük lider-üye etkileşimi olan işgörenlerde ($B = 0,70, p < 0,01$), yüksek lider-üye etkileşimi olan işgörelere ($B = 0,20, p < 0,01$) göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlara göre *Hipotez 2* kabul edilmiştir.

Grafik 1. İstismarcı Yönetim ve Lider-Üye Etkileşiminin Eğim Grafiği

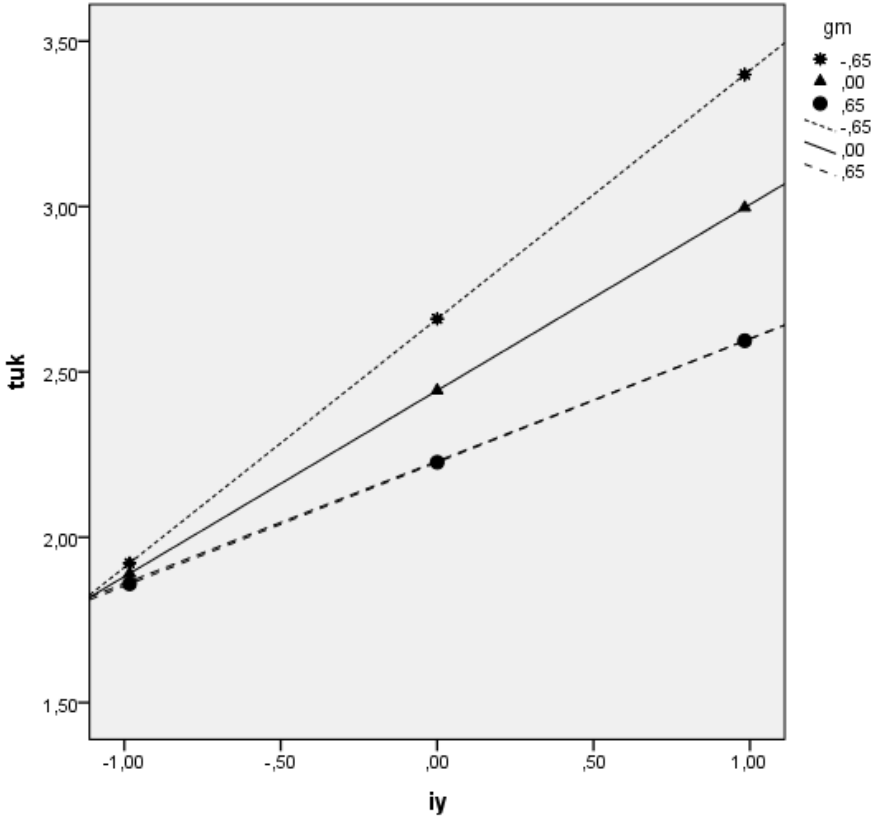

Model 3, güç mesafesinin, istismarcı yönetim ve tükenmişlik üzerindeki düzenleyici etkisini ele alan hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Modelden görüldüğü gibi, bu aşamada analize, bağımlı değişken (tükenmişlik), temel bağımsız değişken (istismarcı yönetim), düzenleyici değişken (güç-mesafesi) ve temel bağımsız değişken ve düzenleyici değişkenin çarpılması sonucu bulunan etkileşim değişkeni (istismarcı yönetim x güç mesafesi) dahil edilmiştir. Bu aşamadaki analiz sonuçları, güç mesafesi ($B = -0,34, p < 0,01$) ve etkileşim teriminin ($B = -0,29, p < 0,01$) tükenmişlik üzerinde an-

lamalı ve negatif bir etkisinin olduğunu, istismarcı yönetimin etkisinin de anlamlı ve pozitif bir şekilde devam ettiğini ortaya koymuştur ($B = 0,56, p < 0,01$). Grafik 2, istismarcı yönetim, güç mesafesi ve tükenmişlik arasındaki ilişkileri grafiksel olarak göstermektedir (Hayes, 2013). Grafikten görüldüğü gibi istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisi güç mesafesinin düşük olduğu işgörenlerde daha fazladır. Yapılan basit eğim analizi (Aiken ve West, 1991:44; Hayes, 2013) sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Sonuçlar, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisinin, düşük güç mesafesine sahip işgörenlerde ($B = 0,75, p < 0,01$), yüksek güç mesafesine sahip işgörenlere ($B = 0,37, p < 0,01$) göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlara göre Hipotez 3 kabul edilmiştir.

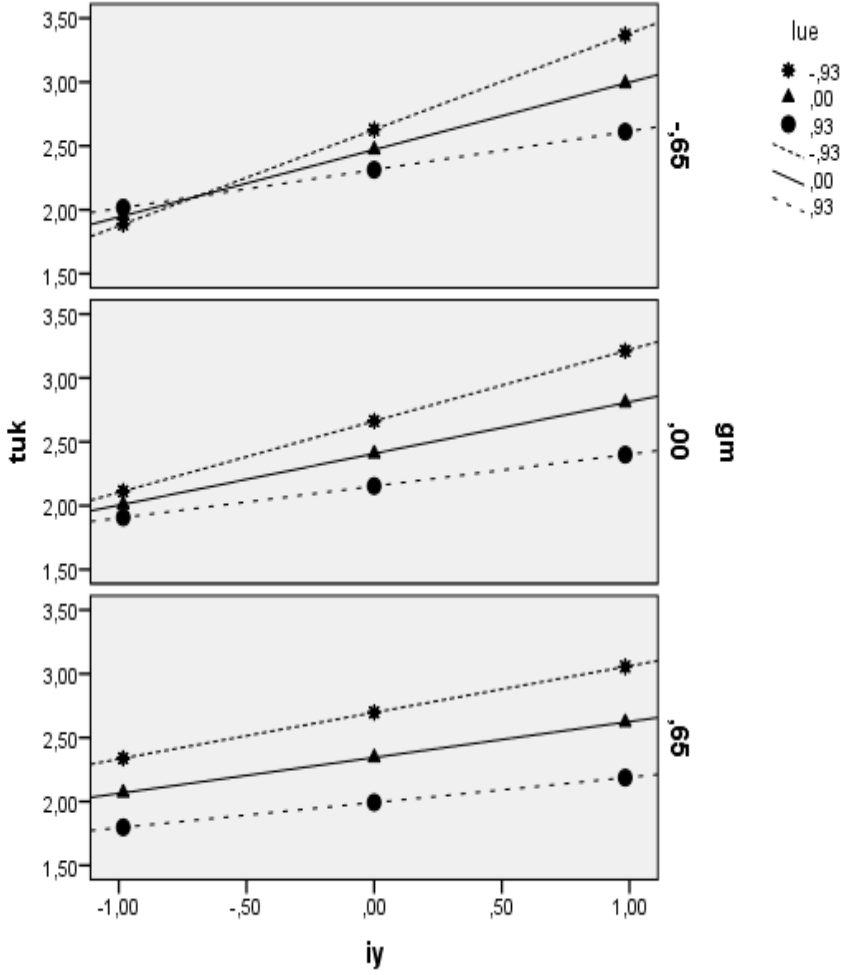
Grafik 2. İstismarcı Yönetim ve Güç Mesafesi Etkileşiminin Eğim Grafiği

Güç mesafesinin istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici etkisini inceleyen hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Model 4'de görülmektedir. Bu aşamada analize, bağımlı değişken (tükenmişlik), temel bağımsız değişken (istismarcı yönetim), düzenleyici

değişkenler (lider-üye etkileşimi, güç mesafesi) ve temel bağımsız değişken ve düzenleyici değişkenlerin çarpılması sonucu bulunan etkileşim değişkenleri (istismarcı yönetim x lider-üye etkileşimi), (istismarcı yönetim x güç mesafesi), (lider-üye etkileşimi x güç mesafesi), (istismarcı yönetim x lider-üye etkileşimi x güç mesafesi) dahil edilmiştir. Analiz sonuçları, istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi ve güç mesafesi etkileşiminin tükenmişlik üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ($B = 0,12, p < 0,05$); istismarcı yönetim ($B = 0,40, p < 0,01$) ve lider-üye etkileşiminin ($B = -0,27, p < 0,01$) anlamlı etkisini sürdürürken, güç mesafesinin anlamlı etkisinin ortadan kalktığını göstermektedir. Grafik 3, güç mesafesinin istismarcı yönetim, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik arasındaki ilişki üzerindeki düzenleyici etkisini grafiksel olarak göstermektedir (Hayes, 2013). Grafikten görüldüğü gibi, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisi, güç mesafesi ve lider-üye etkileşiminin düşük olduğu işgörenlerde daha fazladır. Yapılan basit eğim analizi (Aiken ve West, 1991:44; Hayes, 2013) sonuçları da bu durumu desteklemektedir (Tablo 9). Sonuçlar, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisinin en fazla, düşük güç mesafesine sahip ve düşük lider-üye etkileşimi olan işgörenlerde olduğunu göstermektedir ($B = 0,75, p < 0,01$). Bunu sırasıyla, “yüksek güç mesafesi x düşük lider-üye etkileşimi”ne sahip işgörenler ($B = 0,36, p < 0,01$), “düşük güç mesafesi ve yüksek lider-üye etkileşimi”ne sahip işgörenler ($B = 0,30, p < 0,01$) ve “yüksek güç mesafesi ve yüksek lider-üye etkileşimi”ne sahip işgörenler ($B = 0,20, p < 0,01$) izlemektedir. Bu sonuçlara göre *Hipotez 4* kabul edilmiştir.

Grafik 3. İstismarcı Yönetim, Lider-Üye Etkileşimi ve Güç Mesafesi Etkileşiminin Eğim Grafiği

Tablo 9. İstismarcı Yönetim, Lider-Üye Etkileşimi ve Güç Mesafesi Etkileşimine İlişkin Basit Eğim Analizi Sonuçları

Güç Mesafesi		Lider-Üye Etkileşimi	B ^a
Düşük güç mesafesi	x	Düşük lider-üye etkileşimi	0,75**
Yüksek güç mesafesi	x	Düşük lider-üye etkileşimi	0,36**
Düşük güç mesafesi	x	Yüksek lider-üye etkileşimi	0,30**
Yüksek güç mesafesi	x	Yüksek lider-üye etkileşimi	0,20**

N = 363, ** p < 0,01, ^a Standartlaştırılmamış Beta Katsayısı.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, öncelikle istismarcı yönetim ve tükenmişlik arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı gibi, istismarcı yönetimin çalışanların tükenmişlik düzeylerini artırıcı yönde bir etkisi söz konusudur. Bu noktada, bu etkinin Tepper (2000:178) tarafından da belirtildiği gibi içinde bulunulan ortama ve kişiden kişiye değişebileceği de düşünülmüş ve lider-üye etkileşimi ve güç mesafesinin etkileri inceleme konusu yapılmıştır. Öncelikle lider-üye etkileşiminin etkisi açısından konuya bakıldığında; iç grupta yer alan işgörenlerin, istismarcı yönetim davranışlarından dış grupta yer alan işgörelere göre daha az etkilendikleri tespit edilmiştir. İç grupta yer almanın getirdiği, katkı, bağlılık, duygusal etkileşim ve mesleki saygı unsurlarının bu tür davranışların yarattığı olumsuzlukları azaltıcı yönde bir etki yarattığı düşünülmektedir. Çalışma ile elde edilen bu sonuç, Graham ve Witteloostuijn (2010:36-38), Huang vd. (2010:1134), Bolat (2011a:263; 2011b:74) ve Jiang vd. (2014:237) tarafından lider-üye etkileşiminin tükenmişliği azaltıcı yönünde bir etkisinin olduğunu ortaya koyan çalışmalarının sonuçları ile uyumludur. Konuya güç mesafesi açısından bakıldığında ise; yüksek güç mesafesine sahip işgörenlerin, düşük güç mesafesine sahip işgörelere göre istismarcı yönetimin olumsuzluklarından daha az etkilendikleri saptanmıştır. Yüksek güç mesafesine sahip kişilerin, bir tehdit olarak gördükleri bu tür davranışlar karşısında, kendilerini, yöneticilerin ayrıcalıklı kişiler oldukları, bu tür davranışlar sergileyebilecekleri, astların bunlara müsamaha göstermesi gerektiği vb. mazeretler üreterek ikna edebilecekleri söylenebilir. Düşük güç mesafesine sahip kişiler ise, bu tür davranışları kabul edilemez bulmakta ve dolayısıyla istismarcı yönetimden yüksek güç mesafesine sahip kişilere göre daha fazla etkilenmektedirler. Bu sonuç, doğrudan tükenmişlik konusunda olmasa da, Lin vd. (2013:318) tarafından güç mesafesinin, istismarcı yönetim ile işgörenlerin psikolojik sağlık durumları arasındaki ilişki üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koydukları ve bu etkinin güç mesafesi yüksek olan kişilerde daha az olduğu yönündeki bulguları ile tutarlıdır. Bu çalışma ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, iç grup ya da dış grupta yer alan kişilerin istismarcı yönetimin olumsuzluklarından, sahip oldukları güç mesafelerine göre farklı düzeylerde etkilenmeleridir. İç grupta olmakla birlikte, düşük güç mesafeli işgörenler, yüksek güç mesafeli işgörelere göre bu tür davranışlardan daha fazla etkilenmekte ve tükenmişlik düzeyleri daha fazla olmaktadır. Benzer şekilde, dış grupta yer alan ve güç mesafesi düşük olan kişilerin de güç mesafesi yüksek olan kişilere göre daha fazla etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, istismarcı yönetim davranışlarından en fazla etkilenen grubun, dış grupta yer alan ve düşük güç mesafesine sahip kişiler olduğu; en az etkilenen grubun ise, iç grupta yer alan ve yüksek güç

mesafesine sahip işgörenler olduğu söylenebilir. Yazında bu sonuçları karşılaştırabilmemize olanak sağlayacak başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Son olarak, bu çalışma ile ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç da, ister iç grupta ister dış grupta olsun, ister yüksek güç mesafesine isterse düşük güç mesafesine sahip olsun tüm işgörenlerin az ya da çok istismarcı yönetimden etkilendiği ve buna bağlı olarak da daha fazla tükendikleridir. Başka bir deyişle, çalışmada ele alınan değişkenler bağlamında, istismarcı yönetimin tükenmişliği artırdığı ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle çalışmanın sonuçları, Yagil (2006:56), Grandey vd. (2007:71), Wu ve Hu (2009:158), Carlson vd. (2012:854), Khan (2015:73), Wu ve Cao (2015:176) ve Sezici ve Güven (2017:64) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile tutarlıdır.

İstismarcı yönetim bağlamında bakıldığında bu çalışmanın sonuçları, Tepper (2000:178) tarafından, istismarcı yönetimin çalışanlar tarafından yöneticilerinin kendilerine yönelik davranışlarıyla ilgili olarak yaptıkları öznel bir değerlendirme olduğu; bu algının içinde bulunulan ortama ve kişiye göre değişebileceği savını desteklemektedir. Sonuçlardan da görüldüğü gibi, istismarcı yönetimin tükenmişlik üzerindeki etkisinin büyüklüğü, kişinin iç grupta mı yoksa dış grupta mı olduğuna göre değişmektedir. Kişinin içinde bulunduğu durum etkiyi azaltmakta ya da artırmaktadır. Diğer yandan kişinin güç mesafesi inançları da bu etkinin daha fazla ya da daha az hissedilmesi konusunda bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu algı ve yarattığı etki kişiden kişiye farklılık göstermektedir.

Bilişsel değerlendirme kuramı açısından değerlendirildiğinde, ilgili kuramın, istismarcı yönetim ve tükenmişlik ilişkisini ve bu ilişki üzerinde lider-üye etkileşimi ve güç mesafesinin etkisini açıklamada yararlı olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan, bu kuramdan hareketle, gerek lider-üye etkileşimine gerekse güç mesafesine bağlı olarak, işgörenlerin birincil ve ikincil değerlendirmelerinde ne yönde bir farklılaşmanın olduğunun sonraki çalışmalarda araştırılması yararlı olacaktır. Bu kapsamda, istismarcı yönetimin bu gruplardaki kişilerce bir tehdit olarak nasıl algılandığı, tehdit olarak algılayanların bununla başa çıkma konusunda hangi mekanizmaları kullandığı ayrıntılı bir şekilde incelenebilir.

Bu çalışmada kültür unsurlarından sadece güç mesafesinin etkisi araştırılmıştır. Dolayısıyla sonraki çalışmalarda, diğer kültür unsurlarının da bir etkiye sahip olup olmadığının araştırılmasında fayda görülmektedir. Bu araştırmaların farklı kültürel özelliklere sahip ülkelerde yapılması daha da yararlı olacaktır. Örneğin güç mesafesi bireyden bireye değişmekle birlikte, bir kültürdeki bireyin güç mesafesi ile başka bir ülkedeki bireyinki aynı olmamaktadır. Başka bir deyişle, Finlandiya'daki düşük güç mesafesine sahip bir kişinin eşitsizlik inancı, Rusya'daki düşük güç mesafesine sahip bir kişinin eşitsizlik inancı ile aynı düzeyde olmayabilecektir. Dolayısıyla yöneticiler tarafından sergilenen istismar-

cı yönetim davranışları benzer şekilde olsa bile, bunun işgörenler üzerindeki etkisi ülkelerin kültürel özelliklerinden dolayı da farklılık gösterebilir. Konu bu yönüyle de incelenebilir.

Elde edilen sonuçlar, işletmeler açısından değerlendirildiğinde, istismarcı yönetimin tükenmişliği artırıcı bir rol oynadığı, bunun da hem işletmeler açısından (işe devamsızlıkta, işten ayrılma niyetinde, ve üretkenlik karşıtı iş davranışlarında artma; verimlilik ve etkinlikte, iş tatmininde ve işe ve örgüte olan bağlılıkta azalma vb.) hem de çalışanların kendileri açısından (aşırı yorgunluk, uyku sorunları, enerjide düşme, sürekli endişe hali, depresyon, benlik saygısında azalma, iş-aile-yaşam çatışmasında artış vb.) olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceği söylenebilir (Tepper, 2000:178; Maslach vd, 2001:406; Ardıç ve Polatçı, 2008:74-75; Bolat, 2011a:255; Martinko vd., 2013:120; Xu vd., 2015:763). Dolayısıyla, işletmelerde, bu tür yönetici davranışları ile mücadele edilmesi büyük önem taşımaktadır. Yönetim basamağındaki her bir yöneticinin, bu tür davranışlar ve bunların kişiler üzerinde yarattığı etkiler konusunda bilinçlendirilmesi yararlı olabilir.

Her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışmanın ana kütlelerini Balıkesir'de faaliyet gösteren bir işletme oluşturmaktadır. Araştırmanın tek bir işletmede ve bir bölgede yapılması, farklı kültürel özelliklere sahip diğer bölge ve ülkelerde yapılmaması nedeniyle, çalışmanın sonuçlarını tüm işletmelere, bölge ve ülkelere genellemek söz konusu değildir. Veri toplama yöntemi açısından da sonraki çalışmalarda verilerin, çalışanların kendisi dışında, farklı kaynaklardan da toplanması yoluna gidilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmad, A. ve Omar, Z. (2013). Abusive Supervision and Deviant Workplace Behavior: The Mediating Role of Work-Family Conflict. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 9(2), 124-130.
- Aiken, L.S. ve West, S.G. (1991). *Multiple Regression: Testing and Interpreting Interactions*, Newbury Park: Sage Publications, Inc.
- Akgündüz, Y. ve Çakıcı, A.C. (2015). Algılanan Örgütsel Desteğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisinde Örgütsel Stresin Aracılık Rolü: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 29-41.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama (GDO Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- Bakker, A.B., Schaufeli, W.B., Demerouti, E., Janssen, P.P.M., Hulst, R.V.D. ve Brouwer, J. (2000). Using Equity Theory to Examine the Difference between Burnout and Depression. *Anxiety, Stress, and Coping*, 13, 247-268.
- Baş, T. (2001). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baş, T., Keskin, N. ve Mert, İ.S. (2010). Lider Üye Etkileşimi (LÜE) Modeli ve Ölçme Aracının Türkçe'de Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 1013-1039.
- Begley, T.M., Lee, C., Fang, Y. ve Li, J. (2002). Power Distance as a Moderator of the Relationship between Justice and Employee Outcomes in a Sample of Chinese Employees. *Journal of Managerial Psychology*, 17(8), 692-711.
- Bolat, O.İ. (2011a). Öz Yeterlilik ve Tükenmişlik İlişkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Bolat, O.İ. (2011b). Lider Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisi. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 65-80, (DOI: 10.4026/1303-2860.2010.0173.x).
- Bolat, O.İ. (2011c). *Öz Yeterlilik ve Lider Üye Etkileşimi İlişkisi: Göze Girme Davranışları ve Güç Mesafesinin Etkisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bolat, O.İ. (2011d). *İş Yükü, İş Kontrolü ve Tükenmişlik İlişkisi*. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 25(2), 87-101.
- Breukelen, W.V., Schyns, B. ve Le Blanc, P. (2006). Leader-Member Exchange Theory and Research: Accomplishments and Future Challenges. *Leadership*, 2(3), 295-316.

- Burton, J.P. ve Hoobler, J.M. (2011). Aggressive Reactions to Abusive Supervision: The Role of Interactional Justice and Narcissism. *Scandinavian Journal of Psychology*, 52(4), 389-398.
- Carlson, D., Ferguson, M., Hunter, E. ve Whitten, D. (2012). Abusive Supervision and Work-Family Conflict: The Path through Emotional Labor and Burnout. *The Leadership Quarterly*, 23, 849-859.
- Cevrioğlu, E. (2007). *Lider-Üye Etkileşimi ile Bireysel ve Örgütsel Sonuçlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Clugston, M., Howell, J.P. ve Dorfman, P.W. (2000). Does Cultural Socialization Predict Multiple Bases and Foci of Commitment?. *Journal of Management*, 26(1), 5-30.
- Cohen, J. ve Cohen, P. (1983). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Sciences*, (2.b.), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Costello, A.B. ve Osborne, J.W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most From Your Analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(7), 1-9.
- Çalgan, Z., Yeğenoğlu, S. ve Aslan, D. (2009). Eczacılar da Mesleki Bir Sağlık Sorunu: Tükenmişlik. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 29(1), 61-74.
- Çalışkan, S.C. (2008). *Yöneticilerin Bireysel Yetkinliklerinin Liderlik Tarzları ve Lider Üye Etkileşimine Verdikleri Önem Üzerindeki Etkileri ve Bu Etkileşimde Kültürel Varsayımların Rolü*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, M. (2007). *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı -Bir Uygulama-*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Deluga, R.J. ve Perry, J.T. (1991). The Relationship of Subordinate Upward Influencing Behaviour, Satisfaction and Perceived Superior Effectiveness with Leader-Member Exchanges. *Journal of Occupational Psychology*, 64, 239-252.
- Dienesch, R.M. ve Liden, R.C. (1986). Leader-Member Exchange Model of Leadership: A Critique and Further Development. *Academy of Management Review*, 11(3), 618-634.
- Doğan, T. ve Salmaz, F. (2012). Oxford Mutluluk Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin Üniversite Öğrencilerinde İncelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25(4), 297-304.

- Dorfman, P.W. ve Howel, J.P. (1988). Dimensions of National Culture and Effective Leadership Patterns: Hofstede Revisited. *Advances in International Comparative Management*, 3, 127-150.
- Eisenberger, R., Karagonlar, G., Florence Stinglhamber, F., Neves, P., Becker, T.E., Gonzalez-Morales, M.G. ve Steiger-Mueller, M. (2010). Leader-Member Exchange and Affective Organizational Commitment: The Contribution of Supervisor's Organizational Embodiment, *Journal of Applied Psychology*, 95(6), 1085-1103.
- Enzmann, D., Schaufeli, W.B., Janssen, P. ve Rozeman, A. (1998). Dimensionality and Validity of the Burnout Measure. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 71(4), 331-351.
- Erdem, F.S. (2008). *Organizasyonlarda Lider-Üye Etkileşimin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkilerinde İzlenim Yönetimi Davranışının Rolü: Kayseri'de Hizmet Sektöründe Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Erdogan, B. ve Liden, R.C. (2006). Collectivism as a Moderator of Responses to Organizational Justice: Implications for Leader-Member Exchange and Ingratiation. *Journal of Organizational Behavior*, 27, 1-17.
- Erdogan, B., Kramer, M.L. ve Liden, R.C. (2004). Work Value Congruence and Intrinsic Career Success: The Compensatory Roles of Leader-Member Exchange and Perceived Organizational Support. *Personnel Psychology*, 57(2), 305-332.
- Folkman, S. ve Lazarus, R.S. (1985). If It Changes It Must Be A Process: Study of Emotion and Coping During Three Stages of a College Examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 150-170.
- Folkman, S., Lazarus, R.S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A. ve Gruen, R.J. (1986). Dynamics of a Stressful Encounter: Cognitive Appraisal, Coping, and Encounter Outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 992-1003.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Freudenberger, H.J. (1977). Burn-Out: Occupational Hazard of the Child Care Worker. *Child Care Quarterly*, 6(2), 90-98.
- Gerstner, C.R. ve Day, D.V. (1997). Meta Analytic Review of Leader-Member Exchange Theory: Correlates and Construct Issues. *Journal of Applied Psychology*, 82(6), 827-844.

- Graen, G.B. ve Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership over 25 Years: Applying a Multi-Level Multi-Domain Perspective. *Leadership Quarterly*, 6(2), 219-247.
- Graham, L.N. ve Witteloostuijn, A.V. (2010). Leader-Member Exchange, Communication Frequency and Burnout. Utrecht School of Economics, Tjalling C. Koopmans Research Institute, *Discussion Paper Series*: 10-08, 2-42.
- Grandey, A.A., Kern, J.H. ve Frone, M.R. (2007). Verbal Abuse from Outsiders Versus Insiders: Comparing Frequency, Impact on Emotional Exhaustion, and the Role of Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(1), 63-79.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis*, (7th ed.), New Jersey: Pearson Education.
- Hayes, A.F. (2013). *PROCESS for SPSS 2.16.3*. <http://www.guilford.com/p/hayes3>, Erişim Tarihi: 04.01.2017.
- Hayes, A.F., Montoyai A.K. ve Rockwood, N.J. (2017). The Analysis of Mechanisms and their Contingencies: PROCESS versus Structural Equation Modeling. *Australian Marketing Journal*, 25, 76-81.
- Hayter, M. (2000). Utilizing the Maslach Burnout Inventory to Measure Burnout in HIV/AIDS Specialist Community Nurses: The Implications for Clinical Supervision and Support. *Primary Health Care Research and Development*, 1, 243-253.
- Hofstede, G. ve Hofstede, G.J. (2005). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.
- Hon, C.M. (2002). *A Quantitative Analysis of Organizational Culture Perception in a Same Industry Merger*. Ph.D. Thesis, Capella University.
- Hoof, H.B.V., Xu, S.T., Serrano, A-L. ve Torres, L. (2015). Abusive Supervision- A Form of Workplace Harassment: An Exploratory Study in the Ecuadorian Hospitality Industry. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 6(1), 103-121.
- Huang, X., Chan, S.C.H., Lam, W. ve Nan, X. (2010). The Joint Effect of Leader-Member Exchange and Emotional Intelligence on Burnout and Work Performance in Call Centers in China. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(7), 1124-1144.
- Jiang, J.Y., Law, K.S. ve Sun, J.J.M. (2014). Leader-Member Relationship and Burnout: The Moderating Role of Leader Integrity. *Management and Organization Review*, 10(2), 223-247.

- Johansen, R.B. ve Platek, T.A. (2017). Running Head: Destructive Leader Behavior in the Norwegian Armed Forces. *Arts and Social Sciences Journal*, 8(2), 55, 1-7.
- Kaşlı, M. (2009). *Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Kişilik Özellikleri, Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kelloway, E. K., Sivanathan, N., Francis, L. ve Barling, J. (2005). Poor Leadership, Julian Barling, E. Kevin Kelloway ve Michael R. Frone (Eds.). *Handbook of Work Stress* içinde (ss.89-112), California: Sage Publications, Inc.
- Khan, S. (2015). Abusive Supervision and Negative Employee Outcomes: The Moderating Effects of Intimidation and Recognition. *Journal of General Management*, 41(1), 61-81.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, (3rd ed.), New York: The Guilford Press.
- Lazarus, R.S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Publishing Company, Inc.
- Le Blanc, P.M., Jong, R.D.D., Geersing, J., Furda, J. ve Komproe, I.H. (1993). Leader Member Exchanges: Distinction Between Two Factors. *European Work and Organizational Psychologist*, 3(4), 297-309.
- Lian, H., Ferris, D.L. ve Brown, D.J. (2012). Does Taking the Good with the Bad Make Things Worse? How Abusive Supervision and Leader-Member Exchange Interact to Impact Need Satisfaction and Organizational Deviance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 117, 41-52.
- Liden, R.C. ve Maslyn, J.M. (1998). Multidimensionality of Leader-Member Exchange: An Empirical Assessment through Scale Development. *Journal of Management*, 24(1), 43-72.
- Lin, W., Wang, L. ve Chen, S. (2013). Abusive Supervision and Employee Well-Being: The Moderating Effect of Power Distance Orientation. *Applied Psychology: An International Review*, 62(2), 308-329.
- Malach-Pines, A. (2005). The Burnout Measure, Short Version. *International Journal of Stress Management*, 12(1), 78-88.
- Martinko, M.J., Harvey, P., Brees, J.R. ve Mackey, J. (2013). A Review of Abusive Supervision Research. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 120-137.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2(2), 99-113.

- Maslach, C., Schaufeli, W.B. ve Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review Psychology*, 52, 397-422.
- Mawritz, M.B., Folger, R. ve Latham, G.P. (2014). Supervisors' Exceedingly Difficult Goals and Abusive Supervision: The Mediating Effects of Hindrance Stress, Anger, and Anxiety. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 358-372.
- Mitchell, M.S. ve Ambrose, M.L. (2007). Abusive Supervision and Workplace Deviance and the Moderating Effects of Negative Reciprocity Beliefs. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1159-1168.
- Murari, K. (2013). Abusive Leadership-A Barrier to Employee Empowerment. *European Journal of Business and Management*, 5(4), 8-21.
- Murphy, S.M., Wayne, S.J., Liden, R.C. ve Erdogan, B. (2003). Understanding Social Loafing: The Role of Justice Perceptions and Exchange Relationships. *Human Relations*, 56(1), 61-84.
- Özutku, H., Ağca, V. ve Cevrioğlu, E. (2008). Lider-Üye Etkileşim Teorisi Çerçevesinde, Yönetici-Ast Etkileşimi ile Örgütsel Bağlılık Boyutları ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 193-210.
- Phillips, A.S. ve Bedeian, A.G. (1994). Leader-Follower Exchange Quality: The Role of Personal and Interpersonal Attributes. *Academy of Management Journal*, 37(4), 990-1001.
- Podsakoff, P.M., Mackenzie, S.B., Lee, J-Y. ve Podsakoff, N.P. (2003). Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Schwarzer, R., Schmitz, G.S. ve Tang, C. (2000). Teacher Burnout in Hong Kong and Germany: A Cross-Cultural Validation of the Maslach Burnout Inventory. *Anxiety, Stress, and Coping*, 13, 309-326.
- Seymen, O.A. (2008). *Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Örgüt Kültürü Tipleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sezici, E. ve Güven, Ö.Z. (2017). İstismarcı Yönetici Algısının Kaytarma Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü: Otel İşletmelerinde Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 58-68.

- Smith, C.A. ve Lazarus, R.S. (1990). Emotion and Adaptation, L.A. Pervin (Ed.) *Handbook of Personality: Theory and Research* içinde (ss.609-637), New York: Guilford.
- Surachartkumtonkun, J., Patterson, P.G. ve JMcColl-Kennedy, J.R. (2013). Customer Rage Back-Story: Linking Needs-Based Cognitive Appraisal to Service Failure Type. *Journal of Retailing*, 89(1), 72-87.
- Tepper, B.J. (2000). Consequences of Abusive Supervision. *The Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.
- Tepper, B.J. (2007). Abusive Supervision in Work Organizations: Review, Synthesis, and Research Agenda. *Journal of Management*, 33(3), 261-289.
- Tepper, B.J., Carr, J.C., Breaux, D.M., Geider, S., Hu, C. ve Hua, W. (2009). Abusive Supervision, Intentions to Quit, and Employees' Workplace Deviance: A Power/Dependence Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 109, 156-167.
- Üçok, D. ve Turgut, T. (2014). İstismarcı Yönetici Davranışının İşyerindeki Sapkın Davranışlar Üzerindeki Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 163-179.
- Wayne, S.J., Liden, R.C. ve Sparrowe, R.T. (1994). Developing Leader-Member Exchanges: The Influence of Gender and Ingratiation. *The American Behavioral Scientist*, 37(5): 697-714.
- Whitman, M.V., Halbesleben, J.R.B. ve Holmes IV, O. (2014). Abusive Supervision and Feedback Avoidance: The Mediating Role of Emotional Exhaustion. *Journal of Organizational Behavior*, 35(1), 38-53.
- Wu, S. ve Cao, K. (2015). Abusive Supervision and Work-Family Conflict: The Mediating Role of Emotional Exhaustion. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 3, 171-178.
- Wu, T-Y. ve Hu, C. (2009). Abusive Supervision and Employee Emotional Exhaustion Dispositional Antecedents and Boundaries. *Group & Organization Management*, 34(2), 143-169.
- Xu, A.J., Loi, R. ve Lam, L.W. (2015). The Bad Boss Takes It All: How Abusive Supervision and Leader-Member Exchange Interact to Influence Employee Silence. *The Leadership Quarterly*, 26, 763-774.
- Yagil, D. (2006). The Relationship of Abusive and Supportive Workplace Supervision to Employee Burnout and Upward Influence Tactics. *Journal of Emotional Abuse*, 6(1), 49-65.

EK 1. Tepper (2000:189-190)'in İstismarcı Yönetim Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması

- 1) Yöneticim benimle alay eder.
- 2) Yöneticim bana, duygu ve düşüncelerimin aptalca olduğunu söyler.
- 3) Yöneticim beni görmezden gelir.
- 4) Yöneticim beni başkalarının yanında küçük düşürür.
- 5) Yöneticim benim özel hayatımı ihlal eder.
- 6) Yöneticim geçmişteki hata ve başarısızlıklarımı yüzüme vurur.
- 7) Yöneticim çok çaba isteyen işler için bana güvenmez.
- 8) Yöneticim sıkıntılı durumlardan kendisini kurtarmak için beni suçlar.
- 9) Yöneticim bana verdiği sözleri tutmaz.
- 10) Yöneticim başka şeylere sinirlendiğinde, kızgınlığını benden çıkarır.
- 11) Yöneticim benim hakkımda başkalarına olumsuz yorumlar yapar.
- 12) Yöneticim bana kaba davranır.
- 13) Yöneticim iş arkadaşarımla etkileşimde bulunmama izin vermez.
- 14) Yöneticim bana beceriksiz olduğumu söyler.
- 15) Yöneticim bana yalan söyler.

TÜRKİYE’NİN KAMU SEKTÖRÜ BORÇ TRENDİNİN İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Investigation and Evaluation of Turkey’s Public Sector Debt Trend

Gönderim Tarihi: 07.07.2017

Kabul Tarihi: 13.10.2017

Sami BUHUR*

ÖZ: Devletin artan görevlerine bağlı olarak, kamusal finansman kaynakları da çeşitlenmiştir. Kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan vergilerin yeterli olmaması, devleti farklı finansman kaynaklarına yöneltmiştir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde üretim ve yatırımlar için finansman ihtiyacı borçlanma ile karşılanabilmektedir. 20. yüzyıl boyunca milli gelirin ve kamu harcamalarının artışına paralel olarak kamu borçları da artış eğilimine girmiştir. Kamu borçlarının miktarı, bileşimi, borçlanma yöntemleri ekonomi üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır.

Bu çalışmada, kamu borçlarının gelişim seyri incelenmektedir. Kamu borçlarının Gayri-safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisindeki payına bakıldığında, gelişmiş birçok Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkenin borç trendinin artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise kamu borçlarının GSYH içerisindeki payının azalma eğiliminde olduğu ancak özel sektör borçlarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’de 2000 yılından itibaren uygulanmaya çalışılan mali istikrar programları, kamu borçlarının GSYH içerisindeki payının azalmasına katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Borçları, Kamu Harcamaları, Bütçe.

ABSTRACT: Depending on the increasing tasks of the state, public funding sources have also diversified. The fact that the taxes which have the biggest share in the public revenues are not enough, have led the state to different sources of finance. Especially in developing economies, financing requirements for production and investment can be met by borrowing. In parallel with the increase in national income and public expenditures during the 20th century, public debts also tended to increase. The amount, composition and borrowing methods of public debts creat different effects on the economy.

In this study, the trend of development of public debt is examined. Given the share of public debt in the Gross Domestic Product (GDP), it appears that the debt trend of many developed

*Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye Bölümü, sami.buhur@balikesir.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3782-2388.

European Union (EU) member states is on the increase. In Turkey, it is observed that public debts tend to decrease in the GDP, but private sector debt tends to increase. The financial stability programs that are being implemented in Turkey since 2000 have contributed to the decrease in the share of public debt in GDP.

Keywords: Public Debts, Public Expenditures, Budget.

GİRİŞ

Geçen son yüzyıl boyunca, milli gelirin artışına paralel olarak devletin görevleri de çeşitlenmiştir. Klasik Maliye Anlayışının 1929 Ekonomik Bunalımından sonra önemini yitirmesi ile birlikte, Modern Maliye Anlayışına paralel olarak, devletin ekonomideki rolü ve önemi tartışmasız hale gelmiştir (Nadaroğlu, 2000). Keynesyen Ekonomi Anlayışının önem kazandığı bu dönemde, devletin maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahale etmesi gerektiği fikri yaygınlık kazanmıştır.

Devletin ekonomideki büyüklüğünü ortaya koyan Kamu Harcamaları / GSYH rasyosu, bize kamu sektörünün geçen yüzyıl boyunca ne derece büyüdüğünü göstermektedir (Durmuş, 2008). 19. yüzyılın sonlarına doğru % 10,8 olan bu oran 20. yüzyılın sonlarına doğru % 45'in üzerine çıkmıştır (Tanzi ve Schuknect, 2000).

Artan kamu harcamaları, devletleri daha fazla kaynak araştırmaya itmiştir. Kamu harcamalarının artışına paralel olarak kamu borçlarında da artış yaşanmıştır. Kamu harcamaları içerisinde yer alan faiz ödemeleri, bütçe dengesini bozucu etkiler yaratması yanında milli gelir ve büyüme üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ekonomik büyümeden daha yüksek bir faiz düzeyi ile borçlanma veya borçların cari veya transfer ödemmelerinde kullanılması borç stokunu daha da arttıracaktır (Domar, 1944).

Çeşitli amaçlar için geri ödenmek üzere belli bir süreliğine alınan para vb. değerlere borç denilmektedir (Erdem, 2016). Kamusal ihtiyaçların karşılanmasında borçlanma, tıpkı vergiler gibi önemli bir finansman kaynağıdır (Brennan ve Buchanan, 1992). Günümüzde ülkeler çeşitli makro ekonomik hedeflere ulaşmak (yatırım yaparak üretimi arttırmak gibi) veya makro ekonomik sorunları çözmede (enflasyonu önleme gibi) bir araç olarak borçlanmaya başvurabilmektedirler (Fraga, 1986).

Borçlanmayı ertelenmiş bir vergi olarak gören çeşitli görüşler de vardır ve borçlanma vergilerin arttırılmasına neden olacaktır (Devrim, 1983). Vergiler yerine borçlanma ile finansman sağlanması, vergi tahsilatını bu dönemden diğer dönemlere aktarılmasına neden olacaktır (Kormendi, 1992). Kamu borç-

lanması uzun dönemde, özel sektör yatırımlarının ve sermaye oluşumunun azalmasına neden olabilmektedir (Buitter, 1992). Şüphe yok ki, vergiler ile kamu borçlanması arasında çeşitli farklılıklar da vardır. Örneğin, vergiler cebri alınırken borçlanmada karşılıklı iki tarafın rızası aranmaktadır (İnce, 2001).

Borçlanmayı kamu borçları ve özel borçları olarak ayırmak mümkündür. Özel borçlar daha ziyade özel amaçlar için alınan bir finansman kaynağı iken, kamu borçları, devletin farklı nedenlere dayalı olarak aldığı ve belli bir süre sonra geri ödeme yükümlülüğü bulunan kamu finansman araçlarından birisidir (Ulusoy, 2016a). Kamu borçları içerisinde merkezi yönetim borçları en büyük paya sahiptir.

Kamu borçlanmasının tarihsel seyrine bakıldığında, bilimsel açıdan ilk olarak Klasik İktisatçıların borçlanma ile ilgilendikleri görülmektedir. Smith, Ricardo, Say, Lerner gibi Klasik İktisatçılar, devlet faaliyetlerinin sınırlı olması gerektiği fikrine paralel olarak borçlanmanın da ancak olağanüstü durumlarda başvurulması gerektiğini savunmuşlardır (Akdoğan, 2002).

Klasik İktisatçılar, borçlanmanın tasarrufların bir kısmının yatırımlara dönüşmesini engelleyeceğini, bu durumun faizleri ve sermayenin maliyetini artıracığını, sonuçta yatırımların ve buna bağlı olarak ekonomik büyümenin engelleneceğini savunmaktadırlar (Arsan, 1961). Diğer taraftan, kamu borçlanmasının gelecek nesillere ek yük getireceğini, bütçe dengesini bozacağını, kamu kaynaklarının verimsiz alanlarda kullanılmasına neden olacağını savunmaktadırlar (Ulusoy, 2016b).

Modern Maliye Anlayışı, devlet faaliyetlerinin ve milli gelirin artışına paralel olarak, kamu harcamalarındaki artışın normal gelirlerle karşılanmasının güç olduğunu ve borçlanmanın normal bir finansman kaynağı haline geldiğini savunmaktadır (Ulusoy, 2016c). Günümüzde kamu borçları, sadece gelir kaynağı olarak değil, ekonomiye müdahale aracı olarak kamu maliyesinin ekstra-fiskal amaçları içerisinde de yer almaktadır. Kamu borçlarının niceliksel büyüklüğü çeşitli makroekonomik büyüklükler üzerinde etkili olabilmektedir.

Borçlanma ile elde edilen kaynakların ne şekilde ve nerede kullanıldığı önem arz etmektedir (Batirel, 1979). Alınan iç veya dış borçların amacı genellikle bellidir. Günümüz Modern Maliye Anlayışı'na göre alınan borçların ekonominin büyüme, kalkınma, iktisadi istikrarı ve gelir dağılımında adaleti sağlama gibi temel sorunlarını çözmeye yardımcı olacağına inanılmaktadır (Çiçek vd. 2010).

KAMU BORÇ YAPISI İLE İLGİLİ TEMEL VERİLER

Bir ülkenin borç yapısı ile borç verilebilirliği (kredisi) arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çeşitli kriterler vardır. Bu kriterler arasında aşağıdakiler öne çıkmaktadır;

- Genel Yönetim Borçları / GSYH
- Borç servisi
- Kamu – özel sektör borç yapısı
- Faiz dışı bütçe dengesi
- Uluslararası derecelendirme kuruluşlarının verdiği notlar

Genel Yönetim Borçları / GSYH

Kamu sektörü borç yapısını ortaya koyan en önemli rasyolardan birisi, borç toplamının GSYH içerisindeki payıdır. Uluslararası karşılaştırmalar açısından önem arz eden Kamu Borçları / GSYH oranı aynı zamanda Maastricht Kriterleri içerisinde yer alan temel mali ölçütlerden birisidir (Schuknecht, 2004; European Commission 2017). Haller'e göre; kamu borçlarına bir sınır getirilmemeli ve kamu borçları milli geliri veya milli serveti aşabilir (Haller, 1985).

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'nin genel yönetim borç stokunun yıllar içerisinde gösterdiği değişim ele alınmıştır. Tablo 1'de yer alan verilere bakıldığında, 2000 yılı sonrası genel yönetim borç stokunda sürekli bir artış gözlenmektedir.

Tablo 1: Genel Yönetim Borç Stoku ve GSYH'ye Oranları (Milyar TL)

YILLAR	GENEL YÖNETİM İÇ BORÇ STOKU	GENEL YÖNETİM DIŞ BORÇ STOKU	GENEL YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU	AB TANIMLI BORÇ STOKU	AB TANIMLI BORÇ STOKU / GSYH (%)
2001	123,9	58,4	182,3	186,7	76,1
2002	152,2	95,8	248,0	258,9	72,1
2003	198,0	90,7	288,7	307,7	65,7
2004	228,9	94,0	322,9	333,1	57,7
2005	250,1	88,3	338,3	342,0	50,8
2006	256,6	95,1	351,7	352,6	44,7
2007	260,7	79,6	340,3	336,0	38,2
2008	282,3	108,5	390,8	379,1	38,1
2009	338,7	115,2	453,9	437,5	43,8
2010	361,2	125,7	486,9	464,0	40,0
2011	377,9	156,3	534,1	507,5	36,4
2012	396,8	152,2	549,0	512,1	32,6
2013	416,4	190,2	606,6	565,9	31,3
2014	429,3	204,3	633,6	585,7	28,6
2015	456,8	245,3	702,2	643,0	27,5
2016	490,7	300,6	791,3	732,8	28,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. (2017). *Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku*, 07.09.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> adresinden erişildi.

İç borç ve dış borç bileşimine bakıldığında her iki kalemin de artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2001 yılında % 76 civarında seyreden bu oran 2009 ve 2010 yılları hariç¹ tutulduğunda sürekli bir düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. 15 yıl içerisinde bu oranın neredeyse 1/3'e gerilediği görülmektedir.

Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu 1999 tarihli 17. Stand-by Anlaşması, 2002 tarihli 18. Stand-by Anlaşması ve 2005 tarihli 19. Stand-by Anlaşmaları mali istikrarı esas alan anlaşmalardır. Bu kapsamda, yapılan gözden geçirmelerde Türkiye'nin kamu mali yapısında kısmen belli bir istikrarın sağladığını ve hatta nispeten mali disipline uyduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda IMF'ye verilen Niyet Mektupları çerçevesinde 2000 yılından itibaren hayata geçirilen Enflasyonla Mücadele Programları ve 2001 yılında hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı bu istikrarın tesis edilmesinde etkili olmuşlardır.

Aşağıdaki tabloda, OECD üyesi ülkelerin kamu borçlarının GSYH'ye oranları yer almaktadır. Bu tablo incelendiğinde kamu borçlarının GSYH içerisindeki paylarının en yüksek oranına sahip ülkenin Yunanistan olduğu görülmektedir. Bunu İtalya, Portekiz, ABD, Belçika, Fransa, İspanya, İngiltere, Avusturya izlemektedir. Kamu borçlarının GSYH'ye oranının en az olduğu ülkeler sıralamasında Şili'den sonra Türkiye gelmektedir.

¹ 2008 Küresel Mali Kriz, bütün kürede olduğu gibi Türkiye'de de etkilerini göstermiş, kamu mali yapısında borç stoku, bütçe açığı gibi kalemlerde olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Tablo 2: OECD Üyesi Ülkelerin Kamu Borcu / GSYH Oranları, 2015

ÜLKELER	Kamu Borcu / GSYH (%)
Avustralya	67.6
Avusturya	101.1
Belçika	126.5
Şili	24.7
Çekya	53.9
Danimarka	53.1
Estonya	12.9
Finlandiya	74.8
Fransa	121.0
Almanya	78.0
Yunanistan	181.2
Macaristan	96.9
İrlanda	91.5
İsrail	78.0
İtalya	157.3
Letonya	41.0
Lüksemburg	31.4
Meksika	53.5
Hollanda	77.9
Norveç	38.8
Polonya	66.3
Portekiz	149.6
Slovakya	59.2
Slovenya	97.3
İspanya	116.9
İsveç	61.9
İsviçre	45.2
Türkiye	31.5
İngiltere	112.6
ABD	125.8

Kaynak: OECD Data, (2017). *General Government Debt*, 11.04.2017 tarihinde <https://data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm> adresinden erişildi.

Yukarıdaki birçok gelişmiş Avrupa ülkesinin Maasricht Kriterleri'nden birisi olan borçların GSYH'ye oranının % 60'ı geçmemesi rasyosunu sağlayamadığı görülmektedir. Gelişmekte olan bu ülkelerin borç oranlarının bu kadar düşük olması gelişmişlik seviyesi ile ilişkilendirilmeye çalışılsa da Norveç, Lüksemburg, İsviçre, Danimarka gibi gelişmiş ülkelerin Kamu Borcu / GSYH oranları oldukça düşük düzeydedir. Buradan hareketle gelişmişlik seviyesi ile kamu borcu arasında paralellik olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır.

Aşağıdaki tablo, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin kamu borçlarının GSYH'ye oranlarını göstermektedir. Bu oranın AB ortalaması geçen 10 yıllık süre içerisinde sürekli artışı gözlenmektedir. Özellikle 2008 Küresel Mali Krizi'nden sonra bu oranların daha da yukarıya çıktığı izlenmektedir. 2004 yılında % 60 civarında olan bu oranın 2015 yılı sonunda % 85'in üzerine çıktığı görülmektedir.

Tablo 3: AB Üyesi Ülkelerin Kamu Borcu / GSYH Oranları, 2004 - 2015

General government gross debt - annual data												
Percentage of gross domestic product (GDP)												
geo\time	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Euro area (19 countries)	68,4	69,2	67,4	65	68,6	78,4	83,8	86,1	89,5	91,3	92	90,4
Euro area (18 countries)	68,6	69,3	67,5	65,1	68,8	78,5	84	86,2	89,6	91,5	92,2	90,5
EU (28 countries)	60,9	61,5	60,1	57,5	60,7	72,8	78,4	81,1	83,8	85,7	86,7	85
EU (27 countries)	61	61,6	60,2	57,6	60,8	72,9	78,5	81,2	83,8	85,7	86,7	85
Belgium	96,5	94,6	91	87	92,5	99,5	99,7	102,3	104,1	105,4	106,5	105,8
Bulgaria	36	26,8	21	16,3	13	13,7	15,3	15,2	16,7	17	27	26
Czech Republic	28,5	28	27,9	27,8	28,7	34,1	38,2	39,8	44,5	44,9	42,2	40,3
Denmark	44,2	37,4	31,5	27,3	33,4	40,4	42,9	46,4	45,2	44,7	44,8	40,4
Germany	64,8	67	66,5	63,7	65,1	72,6	81	78,7	79,9	77,5	74,9	71,2
Estonia	5,1	4,5	4,4	3,7	4,5	7	6,6	6,1	9,7	10,2	10,7	10,1
Ireland	28,2	26,1	23,6	23,9	42,4	61,7	86,3	109,6	119,5	119,5	105,2	78,6
Greece	102,9	107,4	103,6	103,1	109,4	126,7	146,2	172,1	159,6	177,4	179,7	177,4
Spain	45,3	42,3	38,9	35,5	39,4	52,7	60,1	69,5	85,7	95,4	100,4	99,8
France	65,7	67,1	64,4	64,3	68	78,9	81,6	85,2	89,5	92,3	95,3	96,2
Croatia	40,4	41,3	38,9	37,7	39,6	49	58,3	65,2	70,7	82,2	86,6	86,7
Italy	100,1	101,9	102,6	99,8	102,4	112,5	115,4	116,5	123,3	129	131,9	132,3
Cyprus	64,1	62,8	58,7	53,5	44,7	53,4	55,8	65,2	79,3	102,2	107,1	107,5
Latvia	14,3	11,7	9,9	8,4	18,7	36,6	47,4	42,8	41,3	39	40,7	36,3
Lithuania	18,7	17,6	17,2	15,9	14,6	28	36,2	37,2	39,8	38,7	40,5	42,7
Luxembourg	7,3	7,5	7,9	7,8	15,1	16	19,9	18,8	21,8	23,5	22,7	22,1
Hungary	58,5	60,5	64,6	65,6	71,6	77,8	80,5	80,7	78,2	76,6	75,7	74,7
Malta	72	70,1	64,6	62,4	62,7	67,8	67,6	70	67,6	68,4	67	64
Netherlands	49,9	49,3	44,8	42,7	54,8	56,9	59,3	61,6	66,4	67,7	67,9	65,1
Austria	65,1	68,6	67,3	65,1	68,8	80,1	82,8	82,6	82	81,3	84,4	85,5
Poland	45	46,4	46,9	44,2	46,3	49,4	53,1	54,1	53,7	55,7	50,2	51,1
Portugal	62	67,4	69,2	68,4	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129	130,6	129
Romania	18,6	15,7	12,3	12,7	13,2	23,2	29,9	34,2	37,3	37,8	39,4	37,9
Slovenia	26,8	26,3	26	22,8	21,8	34,6	38,4	46,6	53,9	71	80,9	83,1
Slovakia	40,6	34,1	31	30,1	28,5	36,3	41,2	43,7	52,2	54,7	53,6	52,5
Finland	42,7	40	38,2	34	32,7	41,7	47,1	48,5	53,9	56,5	60,2	63,6
Sweden	48,7	48,9	43,7	39	37,5	41	38,3	37,5	37,8	40,4	45,2	43,9
United Kingdom	38,8	40,1	41	42	50,2	64,5	76	81,6	85,1	86,2	88,1	89,1

Kaynak: Eurostat, (2017). *General Government Gross Debt - Annual Data*. 28.03.2017 tarihinde <https://europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1> adresinden erişildi. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=teina225>

İsveç, Malta, Danimarka, Bulgaristan'da bu oranın yıllar içerisinde düştüğü ancak çoğu ülkelerde bu oranın yükseldiği hatta İrlanda, Slovenya'da yakla-

şık dört kat büyüdüğü görülmektedir. AB'yi domine eden Almanya'da ise bu oranda çok büyük bir değişikliğin olmadığı gözlenmektedir.

Türkiye'nin Borç Servisi Oranının Genel Durumu

Borç servisi, borçlu ülkenin bir yıl içerisinde ödemesi gereken anapara ve faiz ödemelerinin toplamını göstermektedir (Erdem, 2016). Bu oran toplam borçlar içerisinde faiz ödemelerinin ne kadarlık bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir. Faiz ödemelerinin yüksek bir oranda seyretmesi mali dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

Aşağıdaki tablo, Türkiye'nin genel yönetim borç servisini yıllar itibariyle göstermektedir. İç borç servis oranlarına bakıldığında 1990 yılından itibaren anapara ve faiz ödemeleri arasındaki makasın açıldığı, 1997 yılına kadar anapara ödemelerinin faiz ödemelerinin iki katına çıktığını, 1997 yılından itibaren anapara ve faiz ödemelerinin birbirine yaklaştığını, hatta 2000 yılında faiz ödemelerinin anapara ödemelerini geçtiği görülmektedir.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Borç Servisi (1990-2002) (Milyon TL)

	İç Borç Ödemeleri		Dış Borç Ödemeleri	
	Anapara	Faiz	Anapara	Faiz
1990	11,1	9,6	5,4	4,4
1991	30,7	16,9	9,0	7,1
1992	72,2	30,5	15,7	9,8
1993	183,6	92,5	25,1	24,0
1994	475,1	233,2	111,2	65,1
1995	1.086,8	475,5	239,0	100,6
1996	2.783,5	1.329,1	420,4	168,3
1997	2.544,6	1.978,0	691,3	300,0
1998	7.390,1	5.629,5	1.838,9	547,1
1999	14.002,8	9.824,6	2.347,8	896,2
2000	16.476,0	18.791,9	3.653,0	1.648,0
2001	54.011,9	37.494,3	9.713,0	3.567,9
2002	78.199,2	46.807,0	9.008,7	5.063,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, (2017). *Merkezi Yönetim Borç Servisi*. 29.03.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> adresinden erişildi.

Türkiye'de 1990'lı yıllarda mali disiplinden uzaklaşılması, 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan mali ve iktisadi krizler ve 2000 – 2001 krizi mali yapıda olumsuz etkiler yaratarak, Türkiye'nin daha yüksek faizli borç aramasına ve iç borç anapara / faiz yapısının bozulmasına neden olmuştur. 2002 yılından itibaren IMF destekli uygulanan Mali İstikrar Programı, borç anapara / faiz yapısında

olumlu etkiler yaratmış, Türkiye aldığı iç borçlarda anaparaya nazaran daha az faiz ödemesi yapmıştır.

Dış borç servisine bakıldığında, iç borç servisine benzer bir eğilim gösterdiğini ancak son birkaç yıl içerisinde (2012 yılından itibaren) faiz ödemelerinin anapara ödemelerine yaklaştığı gözlenmektedir. Buradan hareketle, Türkiye'nin dış borçlanmasında önceki yıllara nazaran daha yüksek faiz ödediği sonucuna varılabilir.

Tablo 5: Yıllar İtibariyle Borç Servisi (2003-2016) (Milyon TL)

	İç Borç Ödemeleri		Dış Borç Ödemeleri	
	Anapara	Faiz	Anapara	Faiz
2003	105.877,8	52.718,9	10.679,9	5.890,3
2004	127.355,3	50.052,9	9.804,0	6.056,7
2005	130.210,8	39.269,6	15.768,8	6.223,5
2006	111.769,3	38.658,7	18.476,1	6.662,0
2007	107.307,2	41.539,7	15.537,8	6.402,5
2008	90.124,4	44.516,5	11.074,9	5.738,4
2009	95.126,3	46.762,0	8.271,8	6.318,1
2010	139.307,9	42.148,4	10.680,5	5.981,9
2011	97.073,6	35.064,5	11.521,7	6.668,3
2012	84.130,7	40.702,2	11.971,8	7.276,8
2013	128.062,5	38.909,7	8.680,0	7.396,6
2014	117.788,2	38.818,2	12.569,4	8.825,0
2015	67.355,3	39.179,0	13.187,9	10.304,7
2016	63.547,3	36.745,8	14.700,4	11.332,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, (2017). *Merkezi Yönetim Borç Servisi*. 29.03.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> adresinden erişildi.

Kamu Sektörü – Özel Sektör Borç Yapısı

Toplam borçlar içerisinde kamu sektörünün ne kadarlık bir paya sahip olduğu önemli bir göstergedir. Ancak kredi verilebilirliği ölçen önemli unsurlardan birisi de özel sektörün dışarıya olan borçlarının ağırlığıdır.

Aşağıdaki tablo, Türkiye'nin gerek kamu gerekse özel sektör borç stokunu göstermektedir. 2002 yılından itibaren her iki sektörde de borç stokunun artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Kamu sektörü borç stoku % 90'ın üzerinde artış gösterirken, özel sektörün borç stoku neredeyse % 500'lük bir artış eğilimine girmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku (Kamu + Özel Sektör)

(Milyon ABD Doları)	KAMU SEKTÖRÜ			TCMB			ÖZEL SEKTÖR			TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (I+II+III)	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU / GSYH (%)
	KISA VADELİ STOK	UZUN VADELİ STOK	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (I)	KISA VADELİ STOK	UZUN VADELİ STOK	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (II)	KISA VADELİ STOK	UZUN VADELİ STOK (*)	TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (III)		
2002	915	63.618	64.533	1.655	20.348	22.003	13.854	29.206	43.060	129.596	56,2
2003	1.341	69.503	70.844	2.860	21.513	24.373	18.812	30.133	48.945	144.161	47,3
2004	1.840	73.828	75.668	3.287	18.123	21.410	27.076	36.985	64.061	161.139	41,3
2005	2.133	68.278	70.411	2.763	12.662	15.425	34.018	50.896	84.914	170.750	35,5
2006	1.750	69.837	71.587	2.563	13.115	15.678	38.540	82.304	120.844	208.108	39,5
2007	2.163	71.362	73.525	2.282	13.519	15.801	38.700	121.986	160.686	250.012	38,5
2008	3.248	75.086	78.334	1.874	12.192	14.066	47.397	141.161	188.558	280.958	37,9
2009	3.598	79.915	83.513	1.764	11.398	13.162	43.628	128.637	172.265	268.940	43,6
2010	4.290	84.820	89.110	1.553	10.012	11.565	71.404	119.946	191.350	292.025	39,9
2011	7.013	87.267	94.280	1.239	8.095	9.334	73.328	126.968	200.296	303.909	39,3
2012	11.040	92.983	104.023	1.036	6.052	7.088	88.119	139.791	227.910	339.022	43,1
2013	17.605	98.339	115.944	833	4.401	5.234	111.975	155.900	267.875	389.054	47,3
2014	17.866	99.844	117.710	342	2.142	2.484	114.605	167.683	282.288	402.482	50,4
2015	14.550	98.547	113.097	176	1.151	1.327	87.154	194.283	281.437	395.862	46,0
2016	16.279	103.436	119.715	110	711	821	81.620	202.734	284.354	404.890	47,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, *Türkiye Brüt Dış Borç Stoku*. (2017). 08.09.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33>, adresinden erişildi.

Faiz Dışı Bütçe Dengesi

Türkiye'nin IMF ile yaptığı stand-by anlaşmalarının temel enstrümanlarından birisi faiz dışı fazla hedefidir. Bütçe dengesi bulunurken (bütçe gelirleri – bütçe giderleri), faiz hariç kamu gelirlerinin kamu giderlerini aşan kısmına “faiz dışı fazla” denilmektedir.

Faiz dışı fazla olgusu iki yönüyle önem taşımaktadır. Birincisi bu hedefi göz önünde bulunduran ve maliye politikalarını bu ekseninde kurgulayan ülkenin, mali istikrar programına ne ölçüde uyduğunu göstermektedir. İkinci önemli nokta, bu hedeften uzaklaşan ülkelerin mali yapısının olumsuz bir görünüme sahip olduğu ve ilgili ülkeye borç verilmesi hususunda riskli unsurlar taşıdığı göstermektedir.

IMF'nin Mali İstikrar Programları'nda Türkiye'den talep ettiği faiz dışı fazla hedefi 5 Nisan Kararlarından sonra % 6,5 civarındadır (Karakurt ve Akdemir, 2010). Özellikle 1999 yılında imzalanan Stand-by anlaşması ile bu hususun altı çizilmiştir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde sadece 2005 yılında bu orana yak-

laşıldığı gözlenmektedir. 2008 Küresel Mali Krizin etkilerinin önemli ölçüde hissedildiği 2009 yılında bu oranın sıfıra indiği görülmektedir.

Tablo 7: Bütçe Büyüklükleri ve Faiz Dışı Denge

YILLAR	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE AÇIĞI	FAİZ DIŞI DENGE	BÜTÇE AÇIĞI / GSYH (%)	FAİZ DIŞI DENGE / GSYH (%)
2000	51.344	38.229	13.115	7.309	7,9	4,4
2001	86.972	58.416	28.556	12.482	11,9	5,2
2002	119.604	79.420	40.184	11.544	11,5	3,3
2003	141.248	101.040	40.208	18.319	8,8	4,0
2004	152.093	122.964	29.128	27.363	5,2	4,9
2005	159.687	152.784	6.903	38.777	1,1	6,0
2006	178.126	173.483	4.643	41.320	0,6	5,4
2007	204.068	190.360	13.708	35.045	1,6	4,2
2008	227.031	209.598	17.432	33.229	1,8	3,5
2009	268.219	215.458	52.761	*	5,5	0
2010	294.359	254.277	40.081	8.217	3,6	0,7
2011	314.607	296.824	17.783	24.448	1,4	1,9
2012	361.887	332.475	29.412	19.004	2,1	1,3
2013	408.225	389.682	18.543	31.443	1,2	2,0
2014	448.752	425.383	23.370	26.544	1,3	1,5
2015	506.305	482.780	23.525	29.479	1,2	1,5
2016	583.689	554.431	29.258	20.989	1,4	1,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, (2017). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Temel Ekonomik Büyüklükler*, 9.03.2017 tarihinde <http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>, adresinden erişildi.

Türkiye IMF ile en son 2005 yılında 19. Stand-by Anlaşması'ndan sonra bir daha anlaşmaya gitmemiştir. 2005 yılından sonra faiz dışı fazla rakamlarına bakıldığında kayda değer bir düşüşün olduğu gözlenmektedir.

Uluslararası Derecelendirme Kuruluşlarının Verdiği Notlar

Finansman açığı bulunan ülkelere borç verilebilirliğini ölçen kriterlerden birisi de uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği notlardır. Belli başlı uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları arasında Fitch, Moody's ve S&P bulunmaktadır.

Türkiye'ye yönelik ilk derecelendirmeyi Moody's 1992 yılında yatırım yapılabilir seviye olan Baa3 ile değerlendirmeye başlamıştır. Ardından yine Moody's Türkiye'nin notunu 1994 yılında yatırım yapılabilir seviyenin altı olan Ba1 olarak belirlemiştir. Aynı yıl (1994 yılında) Fitch ve S&P da Türkiye'yi değerlendirmeye başlamışlardır. 2003 yılına kadar bu kuruluşlar, Türkiye'nin kredi notunu genellikle indirirken, 2003 yılından 2013 yılına kadar kredi notlarını yükseltmişlerdir (Bloomberg, 2017).

20.07.2016 tarihinde S&P Türkiye'nin kredi notunu BB'ye indirirken (S&P, Ratings, 2017), 23.09.2016 tarihinde Moody's Türkiye'nin kredi notunu yatırım yapılabilir seviyenin altına indirmiş (Moody's Ratings, 2017), 28.01.2017 tarihinde Fitch Türkiye'nin kredi notunu BBB- 'den BB+'ya indirmiştir (Fitch Ratings, 2017). Bu son kararlar Türkiye yatırım yapılabilir ülke derecesinden düşürülmüştür. Bu durumun muhtemel sonuçları arasında, Türkiye'nin yatırım yapılabilir ülkeler konumundan çıkarılması ve uluslararası piyasalarda borç bulma olanaklarının da zayıflamasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ülkenin kamu borç yapısını gösteren önemli kriterlerden birisi Kamu Borçları / GSYH'dir. Bu oran incelendiğinde Türkiye'nin kamu borçlarının GSYH içerisindeki payının 2000'li yıllarda önemli ölçüde düştüğü gözlenmektedir. OECD ve AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'de bu oranın birçok AB ülkesinden iyi durumda olduğu görülmektedir. Bu tablonun ortaya çıkmasında 2000'li yıllardan itibaren uygulanan mali istikrar programları ve mali reformların etkili olduğu iddia edilebilir.

Faiz ödemelerinin düşük seviyede seyretmesi, ilgili ülkenin uluslararası piyasalarda kredibilite derecesinin yüksek olduğunun göstergelerinden birisidir. İç borç anapara ve faiz ödemelerine (borç servisi) bakıldığında; 90'lı yıllarda yaşanan mali istikrarsızlıklara bağlı olarak faiz ödemelerinin yüksek bir trend izlediği, 2000 yılında faiz ödemelerinin borç anapara miktarını geçtiği, ancak 2000'li yıllarda nispeten düştüğü gözlenmektedir. Ancak dış borç servisi açısından aynı durum söz konusu değildir. Türkiye'nin dışarıya ödediği faiz miktarının iç borç faiz oranına göre yüksek bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Kamu sektörü – özel sektör dış borç stoklarına bakıldığında; 2002 yılından itibaren kamu sektörü borç stoku yüzde yüz civarında artarken, özel sektör borç stokunun yüzde beş yüz civarında arttığı görülmektedir. Özel sektörün ithalatın finansmanı için yarattığı borç miktarının bu derecede büyümesi gelecekle ilgili kötü bir tablonun ortaya çıkacağını göstermektedir.

Faiz dışı fazla hedefi kamu mali yönetiminde istikrar ve mali disiplin açısından önem arz etmektedir. IMF'nin özellikle 1994 Ekonomik Önlemler Paketi ile Türkiye'den isteği faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasıdır. Bu tarihte belirlenen hedefe Türkiye sadece 2005 yılında yaklaşmış ancak diğer yıllarda bu hedefe ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

- Arsan H.Ü. (1961). *Türkiye'de Cumhuriyet Devrinde İç Devlet Borçları*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, Sevinç Matbaası.
- Akdoğan, A. (2002). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Batirel Ö.F. (1979). *Kamu Malşyesi Teorisine Giriş*, İstanbul, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayını,
- Bloomberg, (2017). *Türkiye'nin Kredi Notu Karnesi*, 04.04.2017 tarihinde <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1922415-turkiyenin-kredi-notu-karnesi>, adresinden erişildi. <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1922415-turkiyenin-kredi-notu-karnesi>
- Brennan H.G. ve Buchanan J.M. (1992). The Logic of the Ricarian Equivalence Theorem, Debt and Deficit, Lakis C. Kaounides and Geoffrey E. Wood (Ed.), *The International Library of Macroeconomic and Financial History*, Volume III, 75.
- Buiter W.H. (1992). Debt Neutrality: A brief Review of Doctirine and Evidence, Debt and Deficit, Lakis C. Kaounides and Geoffrey E. Wood (Ed.), *The International Library of Macroeconomic and Financial History*, Volume III, 39.
- Çiçek H. Gözegir S. ve Çevik E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990–2009), *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 141-144.
- Devrim F. (1983). *Maliye Politikası*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını
- Domar E.D. (1944). The Burden of the Debt and the National Income, *American Economic Review*, XXXIV, 4, 801.
- Durmuş M. (2008). *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erdem M. (2016). *Devlet Borçları*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- European Comission, (2017). *Economic and Fiscal Policy Coordination*. 03.04.2017 tarihinde https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact/history-stability-and-growth-pact_en adresinden erişildi.
- Eurostat, (2017). *General Government Gross Debt - Annual Data*. 28.03.2017 tarihinde <https://europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1> adresinden erişildi.

- Fitch Ratings. (2017). *Fitch Downgrades Turkey's LTFC IDR to 'BB+'; Outlook Stable*, 05.04.2017 tarihinde <https://www.fitchratings.com/site/pr/1018279https://www.fitchratings.com/site/pr/1018279>, adresinden erişildi.
- Fraga A. *German Reperitions and Brazilian Debt, Essays In International Finance*, New Jersey: Princeton University Press.
- Haller H. (1985). *Maliye Politikası: Teorik Esasları ve Temel Problemleri*, (S. Turan, Çev), İstanbul, Gür-Ay Matbaası,
- Hazine Müsteşarlığı. (2017). *Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku*, 07.09.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> adresinden erişildi.
- Hazine Müsteşarlığı. (2017). *Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku Nedir?* 01.04..2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Sikca-Sorulan-Sorular/AB-tanimli-borc-stoku-nedir-Ulkemiz-acisindan-neden-onemli-bir-gostergedir>, adresinden erişildi.<https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33>
- Hazine Müsteşarlığı, (2017). *Merkezi Yönetim Borç Servisi*. 29.03.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33> adresinden erişildi.
- Hazine Müsteşarlığı, *Türkiye Brüt Dış Borç Stoku*. (2017). 08.09.2017 tarihinde <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12&nm=33>, adresinden erişildi.
- İnce M. (2001). *Devlet Borçlanması ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karakurt B., Akdemir T. (2010). Türkiye'de Mali Kural Uygulamaları: Sayısal Olmayan Kurallardan Sayısal Kurallara Geçiş Mali Kurallar, C. C. Aktan, A. Kesik, F. Kaya (Ed.), *Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Yeni Bir Eğilim: Vergi, Harcama, Borçlanma vs. Üzerine Kurallar ve Sınırlamalar*, Maliye Bakanlığı SGB, 2010/408, Ankara.
- Kormendi R.C. (1992). Government Debt, Government Spending and Private Sector Behavior, Debt and Deficit, Lakis C. Kaounides and Geoffrey E. Wood (Ed.), *The International Library of Macroeconomic and Financial History*, Volume III, 127.
- Maliye Bakanlığı, (2017). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Temel Ekonomik Büyüklükler*, 9.03.2017 tarihinde <http://www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.html>, adresinden erişildi.

- Moody's (2017). *Ratings* 5.04.2017 tarihinde <https://www.moodys.com/credit-ratings/turkey-government-of-credit-rating-768337> adresinden erişildi.
- Nadaroğlu H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- OECD Data, (2017). *General Government Debt*, 11.04.2017 tarihinde <https://data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm> adresinden erişildi.
- S&P, (2017). *Ratings*, 05.04.2017 tarihinde https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/ratings/press-releases adresinden erişildi.
- Schuknecht, L. (2004). EU Fiscal Rules Issues and Lessons From Political Economy, *European Central Bank Working Paper Series*, 421, Germany, 02.04.2017 tarihinde <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp421.pdf?8a31a728e2e72d25e70782647b9e95b3> adresinden erişildi.
- Tanzi V. ve Schuknecht L., (2000). Public Spending in the 20th Century a Global Perspective, *Cambridge University Press*, 6-7, 02.04.2017 tarihinde <https://assets.cambridge.org/052166/2915/sample/0521662915wsn01.pdf> adresinden erişildi.
- Ulusoy A. (2016). *Devlet Borçlanması*, Trabzon: Umuttepe Yayınları.

FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN EURO AREA AND EMERGING -DEVELOPING EUROPE

Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Euro Bölgesi ve Gelişmekte Olan Avrupa Ülkeleri Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz

Gönderim Tarihi: 17.01.2017

Kabul Tarihi: 02.10.2017

Filiz ERATAŞ SÖNMEZ*

Yağmur SAĞLAM**

ABSTRACT: This paper examines the causality between financial development and economic growth in Euro Area and Emerging-developing European countries. In this study, there is a comparative analysis to clarify the direction of the relationship and to understand which hypothesis are already accepted in the literature such as demand-following and supply-leading available for both group of countries. Panel data analysis has been used to test the empirical model; firstly the homogeneity of the variables is investigated by Delta test and then the cross section dependence is examined with the CDIm test. Also, the stationary of the series is tested with CADF which is called second-generation unit root test and consider heterogeneity and cross section dependence. After proving the existence of the cointegration relationship between the series, the long term regression parameters are estimated. According to the empirical results obtained from panel causality test, there is a feedback relationship between economic growth and financial development for both groups of the EU countries.

Keywords: Financial Development, Economic Growth, Panel Data Analysis, Panel Causality.

ÖZ: Bu çalışma finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Euro Bölgesi ve gelişmekte olan Avrupa ülkeleri kapsamında analiz etmektedir. Her iki ülke grubu için söz konusu ilişki literatürde var olan arz itişli ve talep çekişli hipotezler bağlamında hangisinin geçerli olduğunun belirlenmesi için karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

*PhD, Research Assistant, Manisa Celal Bayar University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Economics, filiz.eras@cbu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2052-340X.

**PhD, Research Assistant, Sinop University/Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences/ Department of Economics, yagmur.saglam@sinop.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8641-7346.

mıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı amprik modelde, öncelikle değişkenlerin homojenliği Delta testi yardımıyla araştırılmış, sonrasında değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı CDIm testi aracılığı ile incelenmiştir. Ayrıca serilerin durağanlığı ikinci nesil birim kök testi olarak adlandırılan heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CADF testi ile sınanmıştır. Seriler arası eşbütünleşik ilişkinin varlığı ispatlandıktan sonra, uzun dönem regresyon katsayıları tahminlenmiştir. Panel nedensellik testin elde edilen sonuçlara göre, söz konusu iki farklı Avrupa grubu ülkesi için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü (feedback) bir nedensellik ilişkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, Panel Nedensellik.

INTRODUCTION

Does financial development promote economic growth or vice versa? That question has encouraged researchers to analyze the relationship between these two indicators for a long time. There is still not a consensus has been reached about the direction of the relationship. While mentioning about the relationship between financial development and economic growth, it is necessary to categorize the different views of researchers on this issue. Schumpeter (1912), indicates that financial development promotes economic growth and Robinson adds that (1952), financial development facilitates economic growth through various financial channels but Lucas (1988), believes that the role of financial sector has been exaggerated. The other supporters of the positive relationship between those indicators are Miller (1998) claims financial development leads to real internal economic growth thanks to different explanatory variables (proxies) and Levine (2003), who describes the financial development as an access to financial credits and financial services.

Financial development is a key factor of economic growth for all countries. Free market system based on commodity, labor, money and capital markets in macro level. The money and capital markets are called financial sector together and countries with more developed financial system (which means depth and efficiency of it) have bigger GDP output rates. Because of efficient financial sector has an important role on allocation mechanism with the mobilization of foreign capital and investments. If a country is lack of financial tools then it is not possible to obtain financial resources and support financial institutions to robust economic growth. It is necessary for two sectors (real and financial sector) to work together to have a balanced, sustainable economic growth (Mehrra and Ghatami, 2014:75-76).

There are two different views in the literature about the direction of the relationship between financial development and economic growth. These are as Patrick (1966) mentioned; supply-leading and demand-following hypotheses. The supply-leading hypothesis supports that financial markets and institutions increase the supply of financial services, thus leads to a real economic growth while demand-following hypothesis is drawing attention to the direction of the relationship from economic growth through financial development. A growing demand for financial services in the financial sector, can lead an expansion such as real economic growth (Bangake and Eggoh, 2009:2).

The formation of modern financial institutions spurs economic growth in real economy because their financial assets, liabilities and services respond to the demands of current investors and those who want to save. Then the evolution of the financial system is a result of sustainable economic development. According to the demand-following hypothesis any increases in GDP output rate will also accelerate demand for entrepreneurs' foreign funds. Supply-side hypothesis based on deep and sophisticated financial markets, which gives a chance to investors to eliminate the exchange risk via of rapid trade of assets or swap with other alternatives. Less risk and ease of access to capital, improves the allocation of capital and promotes the economic growth in the long term (Akıncı et al. 2014). Also there are some studies stressed that the relationship between variables are bidirectional (Lewis 1955; Pradhan 2011; Bangake and Eggoh 2011), or there is no relationship between them (Lucas 1988; Chandavarkar 1992; Eng and Habibullah 2011).

Emerging-developing economies have divergent features when it is compared with Euro area countries. First of all they are close to each other geographically and have similar culture and most of them are already a member of European Union but they are not in Eurozone yet. The common feature of some these countries that to have communism (Balkans and Central Eastern Europe) and centrally planned economies countries. After the collapse of Berlin Wall, transition economies preferred the market based system in 1990's except Turkey and Western Europe (Yıldırım et al., 2013:711).

Gill et al. (2012); Kolev and Zwart (2013), with transition it was obvious not only to restructure and rebuild the industrial sector with new institutions but also regaining the inactive human capital stock is a necessity. The finance and banking sector just played a significant role after the privatization process at the beginning of 1990's. But the financial development levels of each country had acquired a different character across emerging European economies. Until the beginning of 2000's, emerging countries had some problems to drive modern banking applications and access to the capital. This is why they have been

coped with some problems with the support of Western and foreigner banks. This made contributions to access credits easily, customer services, introducing new banking products and learn how to manage risks. According to Niemczak (2010), in this region the second source of the finance is stock markets just after banking sector but those markets are not deep enough or stable and sufficient however these markets continue to grow very fast with shock threapy.

This paper aims to investigate whether the relationship between financial development and economic growth. Mostly it has been argued about developed countries in the current literature but not especially for emerging countries. So there is an attempt to partially fill the gap of developing countries side in this paper with a comparison. So we studied with Euro area and emerging European countries which are represented by emerging countries of Europe (Bulgaria, Hungary, Romania, Poland, Croatia, Turkey, Serbia and Macedonia) and countries in Eurozone (Belgium, Italy, Spain, Austria, Lithuania, Latvia, Netherlands, France, Finland, Germany, Ireland, Malta, Portugal, Slovenia, and Slovakia). We also identify financial development with different aspects such as; banking sector development and stock market development etc. with a composite index of financial sector development. The lay out of the paper is the following. The second part of this paper provides a summary of financial developments in Europe. In the third part, the adaptation problems of the countries in eurozone are mentioned. The fourth part shows a review of recent researches on literature. The fifth part discusses selected data and methodology; econometric model, panel evidence on the nexus between variables via of causality and cointegration tests. The last part gives some concluding remarks.

FINANCIAL DEVELOPMENT IN EUROPE

The structural transformation started with the liberalization of financial markets and foreign trade (openness). It reduced the role of the state in the economy to a minimum level and caused the adoption of Neo-liberal policies. The relationship between financial development and economic growth in European countries is a different example. Among of those countries, some of are pre-communistic ones and some of them are the founders of European Union. Thats why till 1990, the financial system could not perform traditional market economy activities. After transition has started with Poland, the banking sector became a locomotive of the financial system in European developing countries.

The monolithic banking system for financial transformation has been abandoned. The Central Bank's role is limited with monetary policy and

exchange rate adjustments. With the decline of the state's role, economic transformation has shown a rapid development with the introduction of foreign banks into the financial sector. Caporale (2009), with the end of communism, the banks under the auspices of the state became exempt from the effects of the Central Bank and their current debts were eliminated. With the liberalization of privatization in 1998, developed countries such as; Austria, Belgium, Germany and Italy have dominated the EU banking sector. The source of stability and productivity rates in the financial sector is seen as foreign ownership. However, the entrepreneurship sector, led by large firms to which these banks have provided credit, has caused deterioration in the allocation of financial resources due to ineffective ownership. As international and local diversification in the financial system was not enough, economies were exposed to systemic shocks and many European countries experienced bank seizures. For these reasons, macroeconomic stability has not been achieved and sustained. Financial intermediation activities decreased and capital flight has started (Cojocar, 2011: 7-8).

ADAPTATION PROBLEM IN EUROZONE

After the eurozone was established, the monetary policy was carried out by the EU Central Bank, while the fiscal policy continued to be determined by national governments. Fiscal policy coordination problem which is one of the compatibility problems that have been experienced since 2009 and came up more important with financial crisis. The first objective of the Maastricht treaty is price stability and to be in progress for economic integration through monetary unification. Coordination problems in fiscal policy are due to determining it independently. From 1999 (establishment of the eurozone) till 2008, (budget deficits/GDP) ratios exceeded the upper limit specified in Maastricht criteria by many countries such as Greece, Germany and France. After some financial measures taken, except Greece, some other countries could fulfill the Maastricht criteria. GDP ratio of Greece is quite low in real but in the first years of membership Greece manipulated its data in order to be able to show statistics of their financial system positively for the membership. Therefore, it is very difficult to understand the problems in real and to determine the policy against these problems.

The fact that the Maastricht criterias are applied according to political priorities so it was very difficult for members to achieve financial coordination. Members could not performed the desired performance not only to control financial policies but also to apply other policies during the crisis. Because the fiscal policy has become a risk factor. In order to make a positive contribution

to the stabilization, expansionary fiscal policy should have sufficient ample scope in terms of expenditures. In addition, budget problems are affecting also other members in a negative way. For this reason, budgetary discipline must be ensured. In the long and medium-term, the sustainability of public finance must be guaranteed. Despite the dynamism it has, eurozone does not have enough tools to intervene fastly and effectively as a single national economy. This is why eurzone is open to external shocks and “one size fits all” slogan is obviously not working for Eurozone.

REVIEW OF LITERATURE

Researchers hold different views about the nexus between financial development and economic growth. The very first empirical study has been carried out by Goldsmith in 1969 and he implies that there is a positive relationship between financial development and income per capita ratio. In this section we present a sum of recent empirical studies on this topic and make some groups to see what kind of control variables or countries are chosen by researchers to evaluate impact of financial sector on economic growth in the long run.

The studies with a developed financial development index are as follows; Bangake and Eggoh (2009), this study includes 71 developed and developing countries for the period between 1960-2004. Panel co-integration, dynamic ordinary least squares (DOLS) and panel causality techniques were used to analyse the long-term relationship between economic growth and financial development. Financial development is measured through three different channels. These are; the ratio of liquid liabilities to GDP, the deposit money bank assets to GDP, private domestic credits as ratio to GDP. They also considered some control variables such as; the openness, government expenditure as ratio to GDP and inflation rate. The findings of the application indicated that there is a bidirectional causality between financial development and economic growth. Yildirim et al. (2013), focused on nexus between financial development and economic growth for Emerging European Economies such as; Bulgaria, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Russia and Ukraine. They also used a new method which called asymmetric causality (Toda-Yamamoto, 1995) test to see the direction of the relationship between variables. Because of financial development has multi-dimensional nature. They used two different financial development indicators (M2 to GDP and Liquid liabilities to GDP) for the period 1990-2012. Their empirical findings support supply-leading hypothesis in Bulgaria, Croatia, Hungary and Latvia. Also the presence of negative and positive financial shocks do not affect the direction of the relationship strongly. The nexus between economic performance and financial

development is very weak in Russia (minimal) and Ukraine. Naik and Padhi (2015), have used second generation unit root, Hurlin-Dumitrescu panel causality tests and GMM estimator for 27 emerging economies for the 1995-2012 period. They determined a stock market development index with market capitalization ratio, total value of shares traded ratio and turnover ratio. The control variables are chosen as; investment rate, interest rate, rate of inflation, trade openness, foreign direct investment. A development that occurred in the stock market affects economic growth considerably. In addition, aspect of the relationship between variables is supporting supply-side hypothesis. Mhadbi (2014), re-examined the relationship between financial development and economic growth for some developed and developing countries during the period between 1973 and 2012 with GMM method. Financial development is represented by three different indicators. These are; depth (ratio of liquid assets to GDP), private (private credit to the total credit distributed) and the bank (the credit issued by deposit money banks to the private sector divided by GDP). The indicator of private has a negative impact on economic growth contrary to bank indicator. The depth indicator has a positive effect on economic growth for developed countries but has a negative effect on developing countries. Pradhan et al. (2013), emphasize that there is a feedback relationship between economic growth and financial development for BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) countries during the period between 1989 and 2011. They determined a financial composite index (FSD) which is a sum of banking sector development (BSD) and the stock market (SMD) development indicators. Panel causality test and FMOLS regression estimator approach were used in empirical part.

The papers studied with Europe are as follows; Caporale et al. (2009), examined the nexus for ten new members of EU, the period between 1994-2007 with dynamic panel data method. The contribution of the financial development to economic growth is limited for these countries because they are not only lack of financial depth but also stock and credit markets are under developed. Findings gained from application showed that the banking sector is most active and contributing one. The way of the relationship between variables is from financial development to economic growth an one way. Leitao (2010), this study analyze the impact of financial development on economic growth with GMM (generalized movements) method for 27 members of the European Union and the BRIC countries for the period 1980-2006. Financial development represented by two different indicators. These are CREDIT (ratio of total credit to GDP) and BANK (the logarithm of asstes of deposit money banks divided by asstes of deposit money banks plus central bank assets). In addition to this foreign trade, macroeconomic stability and efficiency were included in the

study as control variables. The results obtained from the study indicates that financial development and the control variables promote economic growth. George and Marianna (2010), detected a long run impact of finance and growth for 15 members of European Union for the period between 1975-2005. Real GDP per capita used as a proxy to indicate economic growth while the size of financial system by the ratio of domestic credit to GDP. Monetary policy is represented by inflation and deposit rates. In conclusion, an increase in the size of the banking sector can have a negative affect on economic growth.

The studies with different income levels are as follows; Hassan and Jung (2007), the high-income OECD countries and Sub-Saharan Africa and South Asia regions (a total of 208 countries) have been discussed for the 1960-2005 period. The relationship between financial development and economic growth was examined as an unbalanced panel regression with fixed effects model and Granger causality analysis. According to the findings of the study; there is a strong relationship between the variables in high-income OECD countries while the same thing can not be said for South Asian and African countries. Quayyum et al. (2012), in their empirical study they examined 9 countries from low-income group for different time intervals to observe direct and indirect effects of financial sector on the growth separately. They estimate following different models such as; general, basic, intermediate and final. They put an emphasis particularly on increases and decreases in interest rate to see how it navigates economic growth. Application findings show that the coefficients of financial development and the interest rate are negative but significant. Actually when the interest rate increased financial development is harmful for economic growth. In the panel causality test where they take into account the heterogeneity indicates that financial sector does not promote economic growth. Mehrara and Ghatami (2014), investigated the impact of financial development on economic growth for ten developed countries such as; Canada, England, Spain, Germany, USA, Netherlands, Switzerland, Italy and Russia during the period 1999-2007 with panel data analysis. They used the equation of Levine as an empirical model which has improved by Barro and Lee in 2012. According to their empirical results, it can be said that even if financial sector has limited development in terms of scale it has become more important for economic system. Akıncı et al. (2014), analyzed OECD countries with unbalanced panel data for the period 1980-2011. According to findings derived from Pedro-Kao Cointegration and Granger causality analysis it can be said that there is a long-term relationship between the variables. However, the direction of the causality from economic growth to financial development's three indicators (domestic credits by the private sector to GDP, the ration of broad measure of money, the ratio of total bank credits to GDP) is one way. In addition,

two-way causality is observed between the definition of broad money and economic growth. So this study supports demand-following hypothesis which claims that an increase in real national income growth will support activities and entrepreneurship in financial sector. Menyah et al. (2014), for 21 Sub-Saharan African (SSA) countries, they prefer to work with Granger causality test and panel bootstrap method to analyse the relationship between financial development and economic growth. They determined an index with other explanatory variables of financial development. Also they added openness which represents the foreign trade to the application as a third variable for the period between 1965 and 2008. After examining the variables one by one it can be said that demand-following hypothesis is accepted for only one African country but supply-leading hypothesis is valid for 3 different African countries. And also it the relationship between trade and economic growth is limited. Naturally, for these countries the financial and trade-led growth hypotheses are rejected. Anderson et al. (2015), used Pesaran and Smith (POLS) technique for 103 SSA countries for the period 1975-2009. According to their findings, in these countries financial liberalization has not led to a financial development as expected. However, financial liberalization is seen as a very positive effect on output, including economic growth. There is a strong relationship between financial reform, price stability and increased foreign direct investment.

DATA SET AND METHODOLOGY

Many empirical studies have done for the relationship between financial development and economic growth. It is possible to divide two main groups, these studies according to their empirical method. Such as; first generation's studies have used time-series method but second generation's studies have analyzed the causality between variables with panel data. The purpose of this paper is to try to examine causality and cointegration relationship between financial development and economic growth with the consideration of cross sectional dependency and heterogeneity.

The basic regression for modeling can be written (Pradhan et al., 2013:311);

$GDP = f(FDI)$ or $FDI = f(GDP)$ while $FDI = BSD + SMD$ is an composite index of finance sector development which includes BSD (banking sector development indicators) and SMD (stock market development indicators).

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_i FDI_{it} + e_{it} \quad (1)$$

$$FDI_{it} = \alpha + \beta_i GDP_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Financial development index (FDI) have developed with PCA-Principal component analysis and control variables are chosen in the light of Pradhan et al. (2013) and literature readings. The PCA transforms the original set of variables into smaller set without information structure and size loss. Joliffe (2002), the PCA is a linear function of the original variables and it is converted apposite and independent variables into a new data set, this conversion is also linear.

The data [GDP per capita as a proxy of economic growth and the other indicators to compose FDI index; liquid liabilities to GDP (%), private credit by deposit money banks to GDP (%), bank deposits to GDP (%), credit to government and state owned enterprises to GDP (%), deposit money banks' assets to GDP (%), central bank assets to GDP (%), stock market capitalization to GDP (%), stock market total value traded to GDP (%)] had taken from World Bank Global Finance Indicators for Euro Area and Emerging-developing Europe for the period between 1995-2013. The reason of working only with given countries below that due to lack of data.

EMPIRICAL RESULTS AND THE EVALUATION

In this study, the effects of financial development on economic growth in Eurozone and Emerging-Developing Europe were examined. First, we started with descriptive tests to understand the attribute of dataset, because deciding homogeneity or heterogeneity of slopes and cross-section dependency of the variables are very important issue in panel data analysis.

Testing Slope Homogeneity

As a starting point, homogeneity of the variables were examined via Pesaran and Yamagata's (2008) Delta Test. Heterogeneity of the variables has an effect on the next step; i.e. choosing the types of unit root and cointegration tests. The delta test can be written as follow (Pesaran and Yamagata, 2008:57-58):

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \quad (3)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{\text{Var}(T,k)}} \quad (4)$$

Equation 3 represents delta test statistics for small samples while equation 4 and shows adjusted delta test statistics for large ones.

Null and alternative hypotheses can also be stated as:

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta \quad (\text{for all } \beta_i)$$

$$H_1: \beta_1 = \beta_2 = \dots \neq \beta_n \quad (\text{at least for one } i)$$

Table 1: Delta Test Results for Euro Area

Test	T-Statistics	Prob.
$\bar{\Delta}$	6.437	0.000
$\bar{\Delta}_{adj}$	6.982	0.000

Notes: According to table 1, the variables are heterogeneous for Euro Area countries. The given probability values are significant and H_0 null hypothesis is rejected.

Table 2: Delta Test Results for Developing-Emerging Europe

Test	T-Statistics	Prob.
$\bar{\Delta}$	-0.541	0.706
$\bar{\Delta}_{adj}$	-0.587	0.721

Notes: According to results on table 2, the variables are homogeneous, probability of given t-stats are not significant (over 0.05) and H_0 null hypothesis can not be rejected for Developing-Emerging Europe economies.

Testing Cross-Section Dependence

It is important to determine the Cross-section dependence (CD) before implementing unit root tests. If there is a certain shock (internal or external) which comes from one country may not affect the others (each cross section units) at the same level even if they have common EU economic policies (Hu et al., 2013:187).

In this study we used the Pesaran CDLM test in order to determine whether the cross sections are dependent:

$$\Delta Y_{it} = a_i + b_i Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \eta_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \tag{5}$$

The CD_{LM} test statistic is to be obtained by the equation above in order to examine the cross sectional independence. A contemporaneous correlation, low or high, is expected between the residuals. The statistical significance of these correlations' is tested with Breusch-Pagan LM test (Pesaran, 2004:4; Güloğlu and İspir, 2009:4). The CDlm test statistic can be calculated as follows:

$$CD_{LM} = T \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \tag{6}$$

In equation 6, P_{ij} are the simple correlation coefficients between the residuals of the ordinary least squares (OLS) estimation. Under the null hypothesis of there is no correlation between residuals; LM test statistic has a chi-squared

(χ^2) distribution while N is constant and T approaches to infinity (Pesaran, 2004:5; Pesaran et al., 2008:106).

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left(T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1 \right) \sim N(0,1) \quad (7)$$

Null and alternative hypotheses about are as follows:

$$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0, \quad i \neq j \text{ (cross sections are not dependent)}$$

$$H_1: \rho_{ij} = \rho_{ji} \neq 0, \quad i \neq j \text{ (cross sections are dependent)}$$

Table 3: Cross-section Dependency Test (G) for Euro Area

CD Test	Test Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	253.662	0.000
CD LM 1 (Pesaran 2004)	10.259	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	1.123	0.131
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	0.476	0.317

Notes: According to the results presented in table 3, the null hypothesis, cross sectional independence of variable G, is rejected. There is a dependency between the cross sections for Euro Area countries.

Table 4: Cross-section Dependency Test (G) for Developing-Emerging Europe

CD Test	Test Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	53.735	0.002
CD LM 1(Pesaran 2004)	3.439	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	-2.006	0.022
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	1.094	0.137

Notes: According to probability values of variables in table 4, the null hypothesis which claims that there is no cross section dependency is rejected. It's possible to say that there is a dependency between the cross sections composing G for Developing-Emerging Europe economies.

Table 5: Cross-section Dependency Test (FDI) for Euro Area

CD Test	Test Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	193.914	0.000
CD LM 1 (Pesaran 2004)	6.136	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	-2.404	0.008
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	1.363	0.087

Notes: As table 5 showed, the null hypothesis is rejected, because the given probabilities are less than 0.05 except the last CD test that there is a dependency between the cross sections composing FDI for Euro Area countries.

Table 6: Cross-section Dependency Test (FDI) for Developing-Emerging Europe

CD Test	Test Statistics	Prob
LM (Breusch, Pagan 1980)	121.174	0.000
CD LM 1 (Pesaran 2004)	12.523	0.000
CD LM 2 (Pesaran2004)	-2.192	0.014
Bias-adjusted CD (Pesaran et al. 2008)	-0.135	0.555

Notes: The results showed in table 6, the null hypothesis is rejected; because the given probabilities of values are significant. There is a dependency between the cross sections composing FDI for Developing-Emerging Europe economies.

Testing Stationary of Variables

Unit root tests which take into account the cross section dependency are called the second generation unit root tests. Pesaran (2007) developed a panel unit root test which takes into account the cross section dependency, instead of the factor structures of the residuals. This method is called Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller (CADF) test and based on the estimation of the regression below (Pesaran, 2007:268):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \eta_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

$$H_0 : b_i = 0 \text{ stationary}$$

$$H_1 : b_i < 0 \text{ non-stationary (for } i=1,2,\dots,N)$$

T-values which belong to b_i have been calculated by CADF test and critical values have been tabulated by Pesaran (2007). Also Monte Carlo simulations proved that CADF test is valid in both $N>T$ and $T>N$ conditions.

T-statistic of CADF test can be calculated as follows (Pesaran, 2007:269):

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta \hat{Y}_i \overline{M}_w Y_{i-1}}{\hat{\sigma}(Y_{i-1} \overline{M}_w Y_{i-1})^{1/2}} \quad (9)$$

Also another statistic called CIPS is the mean of the t statistics for each cross section (Pesaran 2007).

$$\bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (10)$$

Table 7: CADF Test Results for Euro Area

CADF t-statistic values (G)	and	(FDI)
-3.1773		-0.442
-2.0794		-1.2496
-2.4490		-3.9119
-3.2885		-3.4789
-1.5628		-4.2368
-4.0422		-0.8212
-0.3223		-1.1444
-0.7059		-1.8688
-2.2601		-2.3358
-1.6567		-3.3267
-1.8029		5.9247
-1.1257		-2.5338
-3.3085		0.6797
-1.2399		-1.6360
-2.2404		-0.0628
CIPS = -2.0841		CIPS=-1.2209

Notes: According to the findings which have presented in table 7, variables of G and FDI are not stationary. Calculated CADF statistics are bigger than the critical value of -4.98 (with intercept and trend) from Pesaran critical value table (Pesaran, 2007: 276), so H_0 is rejected. Both of the series have unit roots and variables are non-stationary on the level.

Table 8: CADF Test Results for Developing-Emerging Europe

CADF t-statistic values (G)	CADF t-statistic values (FDI)
-2.4748	-2.3389
-3.8629	-4.6904
-2.7730	-3.4659
-3.7953	-2.6002
-3.1522	-3.9792
-1.7057	-2.5630
-5.0658	-2.5499
-2.1209	-1.8679
CIPS = -3.1188	CIPS = 3.0069

Notes: According to table 8, variables of G and FDI are nonstationary. Calculated CIPS statistic (CIPS statistics are taken into account because variables are homogeneous) is bigger than the given critical value of -3.24 (with intercept and trend) at critical value tables (Pesaran, 2007: 281), so H_0 is rejected. Both of the series have unit roots and variables are stationary on their first difference I(1).

Testing Co-integration Relationship

The results obtained from the panel unit root tests indicate that it's crucial to use second generation co-integration test which takes into account cross sectional dependency. While setting up the assumptions for the panel cointegration tests, considering stationarity orders of the variables can change the type of the test.

Westerlund (2008) developed two panel cointegration tests depending on the Durbin H test. One of them DHg are called group mean statistics (for heterogeneous variables), and the other one is DHp called panel statistics (for homogenous variables). The Westerlund Durbin H test assumes that the series in the panel are at the same level and first differences I(1) are stationary (Westurlund, 2008:203).

Panel cointegration statistics are calculated as follows:

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \tag{11}$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T \hat{e}_{it-1}^2 \tag{12}$$

Null and alternative hypotheses of Durbin H test are written as follows:

$H_0: \phi_i = 1$ there is no cointegration for all cross section units

$H_{1a}: \phi_i = \phi < 1$ there is a cointegration for all cross section units

$H_{1b}: \phi_i < 1$ there is a cointegration for all cross section units

Table 9: Durbin H Test Results for Euro Area

	Test Statistics	Bootstrap Prob.
DH_p	2.322	0.010
DH_g	7.029	0.000

Notes: According to the table 9, H_0 hypothesis is rejected (bootstrap values was taken into account because of the cross sectional dependency). The results show that there is a co-integration relationship among all the variables.

Table 10: Durbin H Test Results for Developing-Emerging Europe

	Test Statistics	Bootstrap Prob.
DH_p	5.217	0.000
DH_g	3.610	0.000

Notes: The results given in table 10 show that H_0 hypothesis is rejected according to DH_p bootstrap values. There is a co-integration relationship among all variables.

Estimate Long-Term Regression Coefficients

Common Correlated Effect (CCE) Model which has developed as a new prediction approach by Pesaran (2006), because of panel data models include unobserved common factors so it is necessary to consider this multifactorial error structure of given external individual regressors. The main idea is to filter the individual-specific regressors by means of cross-section averages such that asymptotically as the cross-section dimension tends to infinity, the differential effects of unobserved common factors are eliminated (Pesaran, 2006:967).

CCE approach, which consists of approximating the linear combinations of the infeasible factors by cross section averages of the dependent and explanatory variables and then running standard panel regressions augmented with these cross section averages. Both pooled and mean group estimations of CCE are proposed, depending on the assumption regarding the slope homogeneity (Pesaran, 2013:24).

The CCE mean group estimator is a simple average of the estimators of the individual slope coefficients (Pesaran, 2006:982):

$$\hat{b}_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{b}_i \hat{b}_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{b}_i \quad (13)$$

The CCE pooled estimator is below (Pesaran, 2006:986):

$$\hat{b}_p = \left(\sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w X_i \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta_i X_i' \bar{M}_w y_i \quad (14)$$

After Monte Carlo experiments, (1a, 1b, 2a and 2b), it is seen that CCEMG and CCEP estimators are giving effective results even in small samples and CCEP estimator superior than the CCEMG in the condition of homogeneity vice versa (Pesaran, 2006:992). One of the advantages of this method is long-term coefficients for each cross section unit can be individually calculated and it is possible to see and evaluate results for each country separately. The following tables (11-12-13-14) give the long-term regression coefficients of the cross section units.

Table 11: CCEMG Results for Euro Area

G	Coeff.	S.E. (NP)	T (NP)
FDI	-0.8608	0.7333	-1.6513

Notes: We reported CCE mean group coefficients, because the data of Euro Area is heterogeneous. The significance of standard deviation and non parametric (NP) type t-statistic (for $N \times T = 15 \times 19$, bias: -0.26, RMSE: 12.00, size: 6.25, power: 8.70 with rank deficiency) can be seen from table 3, experiment 1a in Pesaran (2006) page 996. According to the results which have presented on table 11, it's seen that there is a negative relationship

between economic growth and financial development. When the financial development index increases % 1, economic growth decreases % 0.86.

Table 12: CCEMG Results for Individual Cross-sections for Euro Area

ID	DFI	Se(NM)	inpt	Se(NM)	gdpbar	fdibar	se(NW)	Ti	Forum	To
Belgium	-0.188	0.593	0.184	0.531	0.543	0.049	-0.210	19	1995	2013
Austria	1.025	0.620	-0.502	0.366	0.707	0.039	0.002	19	1995	2013
France	-4.085	0.815	0.639	0.185	0.562	0.041	3.410	19	1995	2013
Finland	-0.083	0.453	-0.896	0.370	1.264	0.057	-0.194	19	1995	2013
Germany	-0.675	0.492	-0.096	0.474	0.939	0.065	2.155	19	1995	2013
Italy	-0.381	0.611	-1.407	0.233	0.715	0.066	-0.059	19	1995	2013
Ireland	-0.357	1.231	1.936	1.325	0.836	0.115	-2.572	19	1995	2013
Latvia	3.627	3.020	11.546	10.125	2.064	0.240	-2.098	19	1995	2013
Lithuania	4.058	2.439	14.324	8.056	2.011	0.302	-1.090	19	1995	2013
Malta	-3.980	0.865	8.395	1.681	0.750	0.100	3.101	19	1995	2013
Netherland	-1.201	0.720	2.753	1.681	0.741	0.089	1.781	19	1995	2013
Portugal	-0.919	0.637	0.957	0.855	0.433	0.064	0.037	19	1995	2013
Spain	-0.953	0.496	2.169	1.234	0.525	0.055	1.153	19	1995	2013
Slovakia	-2.183	3.144	-4.968	6.447	1.240	0.069	1.976	19	1995	2013
Slovenia	-6.618	1.201	-10.825	2.468	1.028	0.146	0.651	19	1995	2013

Notes: se(NW) coefficients represents standard deviation and Ti representst time. The results show that, except the Austria, Latvia and Lithuania all Eurozone countries have the same destiny for the same period. Financial devlopment has negative impact on economic growth for 12 Euro Area countries. Austria, Latvia and Lithuania have special and opposite situation to each others. Financial development increases economic growth only in these countries.

Table 13: CCEP Results for Developing-Emerging Europe

G					
	Coeff.	S.E.(NP)	T (NP)	S.E.(NW)	T(NW)
FDI	-0.8181	0.4369	-1.8726	0.3416	-2.3950

Notes: We reported CCE pooled coefficients because the dataset of Emerging-developing Europe is homogeneous. The significany of standart deviation and Newey west (NW) type t-statistic (for $N \times T = 8 \times 19$, bias: -0.11, RMSE: 9.55, size: 6.90, power: 10.95 with rank deficiency) can be seen from table 4, experiment 2b in Pesaran (2006) page 997. According to the results which have presented on table 13, it's seen that there is a negative relationship between economic growth and financial development. When the financial development index increases % 1, economic growth rate decreases % 0.81.

When the results which have been presented on table 11 and 13 are considered together, it's understood that estimated long term regression coefficients (both negative) are converged. This convergence is possibly coming from catching up process of precommunistic countries (their financial and structural transition with privatization process after the fall of Berlin Wall) and not only common monetary policy of EU members but also Maastricht Criteria with Stability

and Growth Pack. It means that they have already carried out the regulations of Maastricht Criteria such as; inflation, budget deficit and national debt. Economic and political stability have been achieved.

Table 14: CCEP Results for Individual Cross-sections for Developing-Emerging Europe

ID	DFI	Se(NM)	inpt	Se(NM)	gdpbar	fdibar	se(NW)	Ti	Forum	To
Bulgaria	-0.662	0.241	-0.479	0.549	1.432	1.198	0.494	19	1995	2013
Croatia	-0.746	0.922	-0.774	2.406	1.118	0.206	1.340	19	1995	2013
Hungary	-1.618	1.522	-0.937	1.132	0.433	-2.460	1.785	19	1995	2013
Macedonia	-2.202	1.215	-1.324	0.790	0.498	2.932	1.369	19	1995	2013
Romania	-4.415	2.858	-4.930	3.044	0.929	4.167	2.586	19	1995	2013
Poland	-3.327	0.743	4.424	0.400	0.377	2.177	0.731	19	1995	2013
Serbia	-.827	0.992	-0.472	1.291	1.551	-0.163	0.491	19	1995	2013
Turkey	-0.581	1.252	-0.825	0.911	1.246	1.110	1.119	19	1995	2013

Notes: Se(NW) coefficients represents standard deviation and Ti representst time. The results, which have presented on table 14, show that financial development has negative impact on economic growth for Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania, Poland and Turkey. Hungary and Serbia have special and opposite situation to each others. Financial development has positive effect on economic growth only in Hungary and Serbia.

Testing Panel Causality Relationship

Dumitrescu and Hurlin (2012) test can be used not only to estimate for both dependent and independent cross section units but also whether or not co-integration among variables (Dumitrescu and Hurlin, 2012:1). This test has similarities to time series Granger causality test but it refers to the mean of Wald test statistics calculated for Granger causality test (Dumitrescu and Hurlin, 2012:1).

There are three different test statistics which are calculated in Dumitrescu and Hurlin (2012) panel causality test are written as follow (Dumitrescu and Hurlin, 2012:4-5):

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (15)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K) \xrightarrow[N,T \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (16)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \xrightarrow[N,T \rightarrow \infty]{d} N(0,1) \quad (17)$$

Null and alternative hypotheses are below (Dumitrescu and Hurlin, 2012:4):

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, 2, \dots, N$$

$$H_1: \beta_i = 0 \quad \forall_i = 1, 2, \dots, N_1 \text{ and } \beta_i \neq 0 \quad \forall_i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$$

When the H_0 hypothesis is rejected, it shows that there is a causality relationship between the variables.

Table 15: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results for Euro Area

Null Hypothesis	Test	Statistic	Prob.
FD does not Granger cause G	W_{hmc}	1.924147	0.062655
	Z_{hmc}	2.530882	0.016218
	Z_{tild}	1.620599	0.107302
G does not Granger cause FD	W_{hmc}	4.592866	1.05E-05
	Z_{hmc}	9.839470	3.78E-22
	Z_{tild}	7.235187	1.71E-12

Notes: According to the findings which have presented table 15, it is possible to say that there is a two-way causality relationship between economic growth and financial development for the Euro Area countries during the period of 1995-2013.

Table 16: Dumitrescu and Hurlin Causality Test Results for Developing-Emerging Europe

Null Hypothesis	Test	Statistic	Prob.
FD does not Granger cause G	W_{hmc}	2.625988	0.012691
	Z_{hmc}	3.251977	0.002016
	Z_{tild}	2.261852	0.030902
G does not Granger cause FD	W_{hmc}	2.323666	0.026819
	Z_{hmc}	2.647333	0.011997
	Z_{tild}	1.797354	0.079327

Notes: Given results in table 16 show that there is a two-way causality relationship between economic growth and financial development for Developing-Emerging Europe economies during the period of 1995-2013.

CONCLUSION

This paper examined the causality between financial development and economic growth for 15 Euro Area members and eight Emerging-developing European countries ((By emerging countries of Europe (Bulgaria, Hungary, Romania, Poland, Croatia, Turkey, Serbia and Macedonia) and countries in Eurozone (Belgium, Italy, Spain, Austria, Lithuania, Latvia, Netherlands,

France, Finland, Germany, Ireland, Malta, Portugal, Slovenia, and Slovakia)) during the period 1995-2013 with panel causality analysis and long term coefficients are estimated with CCE Model. We excluded before 1995s due to lack of dataset. We composed a financial development index (FDI) from eight financial development indicators which belong to banking sector and stock market, with use the principal component analysis. The empirical results demonstrate the presence of feedback relationship, two-way causality between financial development and economic growth, imparting to the support of both demand following and supply-leading hypothesis. But the estimated long term coefficients show that there is a negative relationship between economic growth and financial development, when the financial development index increases economic growth decreases for both group of countries. This result is supporting the studies of George and Marianna (2010), who found that banking sector affects financial development in a negative way where in our study some transition economies had quick privatization process and only banking sector was dominant in their economies. Naik and Padhi (2015), the depth indicator has negative impact on economic growth in the long run for developing countries and our data set includes 15 of them. This can be one of the explanation that why financial development had negative impacts on economic growth and the another reason is the financial global crisis in 2008 which had long lasting impacts on all European economies and following contractionary regulations. Especially to fund Greece, Italy, Portugal Euro Area had to give and borrow a lot of money. Also Germany insisted to continue to their current economic growth policy which is dependent to export only and damaged the balance of general growth rates in EU. In addition, Euro area affected more than the other European countries in financial aspect. Because one of most important indicator of financial development is real exchange rate and it lost its value a lot during and after the financial economic crisis so firms and entrepreneurs suffered a lot and economic output has fell down.

This suggests that financial development can not be used as a policy implication alone to support economic growth in selected especially emerging European countries. Even if they have common monetary policy and regulations, they don't have common fiscal policy yet except Turkey because Turkey is not a member of European Union. It means that each country is independent to rule their own policy decisions, so national fiscal policies can no longer fulfill their role for stabilization. If there is an incoordination between monetary and fiscal policies, countries may encounter different interest rates. Therefore countries become vulnerable to demand shocks. Especially stock market indicators badly affected from it. Actually for specific occasions, the econometric analysis does not answer all the questions raised by the theory but still guides to test hypothesis.

REFERENCES

- Andersen, B., T., Jones, S. and Tarp, F. (2015). The Finance-Growth Thesis: A Sceptical Assessment. *Journal of African Economies*, 21(1): i57-i58.
- Akıncı, Y., G., Akıncı, M. and Yılmaz, Ö. (2014). Financial Development-Economic Growth Nexus: A Panel Data Analysis Upon OECD Countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 55: 33-50.
- Bangake, C. and Eggoh, J., C. (2009). Further Evidence on Finance-Growth Causality: A panel Data Analysis. *Economic Systems*, 35(2): 176-188.
- Caporale, M., C., Rault, C., Sova, A. R. (2009). *Financial Development and Economic Growth: Evidence from Ten New EU Members*. DIW Berlin, Discussion Papers, No. 904:1-39.
- Cojăcaru, L., H. S. and J. Miller (2011). Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence From CEE and CIS Countries, Working Paper Series, 22: 1-30.
- Chandavarkar, A. (1992), *Finance And Development: Neglected and Unsettled Questions*, World Development 20, pp.133-142.
- Dumetrescu, E. I. and Christophe, H. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*. 29(4):1450-1460.
- Eng, Y., and Habibullah M. S. (2011), Financial Development and Economic Growth Nexus: Another Look at the Panel Evidence from Different Geographical Regions, *Bank and Bank Systems*, 6(1): 62-71.
- George, E. H. and Marianna, K. T. (2010). Financial Development and Economic Growth: Evidence From The European Union. *Managerial Finance*, 36(11): 949-957.
- Gill, I., M., Raiser, A., Dall'Olio, T. Packard, K. Richter, Sugawara N., Veugelers R., Zalduendo J. (2012). *Golden Growth: Restoring the Lustre of European Growth Model*. World Bank: Washington, DC., <http://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/golden-growth>, (09.03.2016).
- Goldsmith, R., W. (1969). *Financial Structure and Development*, New Haven, CT, Yale University Press.
- Güloğlu, B. and İspir, S. (2009). *Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi Önsavımın Panel Birim Kök Sınaması*. Pamukkale University CASE-Economics Department Publishings.
- Hassan, K., M. and Jung, Y., S. (2007). *Financial Development And Economic Growth: New Evidence From Panel Data*. Networks Financial Institute, Indiana State University, Working Paper.

- Hu, H., Su, M. and Lee W. (2013). Insurance Activity And Economic Growth Nexus In 31 Regions Of China: Bootstrap Panel Causality Test. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 16(3):182-198.
- Jolliffe, I., T. (2002). *Principal Component Analysis*. Second ed. Springer Series in Statistics. New York: Springer-Verlag New York.
- Kolev, A., Zwart, S. (2013). *Banking In Central And Eastern Europe and Turkey Challenges And Opportunities*. European Investment Bank, http://www.eib.org/attachments/efs/economic_report_banking_cee_turkey_en.pdf, (09.03.2016).
- Levine, R. (2003). *More On Finance and Growth: More Finance, More Growth?'*, Review, Federal Bank of St.Louis issue Jul, pp. 31-46.
- Lewis, A. (1955), *The Theory Of Economic Growth*, London, Allen and Unwin.
- Lucas, R., E (1988). On The Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, 22(1):3-42.
- Letiao, C., N. (2010). Financial Development And Economic Growth: A Panel Data Approach. *Theoretical and Applied Economics*. 27(10): 15-24.
- Mehrara, M.and Ghamati, F. (2014). Financial Development And Economic Growth In Developed Countries. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 36: 75-81.
- Menyah, K., Nazlıoğlu, Ş. and Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach. *Economic Modelling*, 37: 386-394.
- Mhadbi, K. (2014). Financial Development and Economic Growth: A Dynamic Panel Data Analysis. *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 2(2): 48-58.
- Miller, M., H. (1998). Financial Markets and Economic Growth, *Journal of Applied Corporate Finance*, 11: 8-14
- Naik, P., K. and Padhi, P. (2015). On the Linkage between Stock Market Development and Economic Growth in Emerging Market Economies, Dynamic Panel Evidence. *Review of Accounting and Finance*, 14(4): 363-381.
- Niemczak, K. (2010). Eastern European Equity Markets and the Subprime Crisis Does Emerging Europe Still Offer Diversification Benefits? *Finansowy Kwartalnik Internetowy (e-Finanse)*, 6(3): 47-63.
- Patrick, H. T. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14:174-189.

- Pesaran, H., M. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Working Paper No:0435. University of Cambridge.
- Pesaran, H., M. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*. 74(4):967-1012.
- Pesaran, H., M. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*. 22(2): 265-312.
- Pesaran, H. M. (2013). *Large Panel Data Models with Cross-Sectional Dependence: A course on Panel Data Models*, University of Cambridge. pp:1-67.
- Pesaran, H., M., and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*. 142:50–93.
- Pesaran, H., M., Ullah, A. and Yamagata, T., (2008). A Bias-Adjusted Lm Test of Error Crosssection Independence. *The Econometrics Journal*. 11(1): 105-127.
- Pradhan, R., P. (2011). Financial Development, Growth And Stock Market Development: The Trilateral Analysis in India. *Journal of Quantitative Economics*. 9(1): 134-145.
- Pradhan, R., P., Dasgupta, P. and Samadhan, B. (2013). Finance, Development and Economic Growth in BRICS: A Panel Data Analysis. *Journal of Quantitative Economics*, 11(1&2): 308-322.
- Robinson, J. (1952). *The Generalization of the General Theory, In The Rate of Interest and Other Essays*, London, Macmillan, pp. 69-142.
- Schumpeter, J. (1912). *The Theory of Economic Development*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Quayyum, A., Siddiqui, R. and Hanif, M. N. (2012). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Heterogeneous Panel Data of Low Income Countries. *Financial Research*, 1(1): 15-25.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*. 23:193-233.
- Yıldırım, S., Özdemir, B. K. and Doğan, B. (2013). Financial Development and Economic Growth Nexus in Emerging European Countries: New Evidence from Asymmetric Causality. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3): 710-722.

İŞLETME DEĞERİ İLE FİNANSAL ORANLAR ARASINDA İLİŞKİ VAR MI? BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA

Is There a Relationship Between Firm Value and Financial Ratios? An Application in Borsa İstanbul

Gönderim Tarihi: 19.09.2017

Kabul Tarihi: 04.12.2017

Sevinç GÜLER ÖZÇALIK*
Sinan AYTEKİN**

ÖZ: Bu çalışmada finansal oranlar ile işletme değeri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, bağımlı değişken olarak işletme değeri, bağımsız değişkenler olarak ise cari oran aktif devir hızı, piyasa değeri/defter değeri, kaldıraç oranları ve net satışlar kullanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi ile Borsa İstanbul (BİST)'te işlem gören 115 imalat sanayi işletmesinin 2005-2014 verileri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Oranlar, İşletme Değeri, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT: In this study, it is aimed to determine the relationship between financial ratios and firm value. For this purpose, firm value as dependent variable, current ratio, asset turnover rate, market to book value, leverage ratios and net sales were used as independent variables. Panel data analysis method in the study analysed the 2005-2014 data of 115 production firms that were traded at the Borsa Istanbul (BIST).

Keywords: Financial Ratios, Firm Value, Panel Data Analysis.

GİRİŞ

Finansal oranları kullanarak işletme performansını değerlendirmek, finansal analistler, yatırımcılar ve finansal yöneticiler de dahil olmak üzere karar vericiler için geleneksel fakat güçlü bir araç olmuştur. Bu analizler finansal tablolarda gözlemlenen mutlak tutarı kullanmak yerine, çeşitli finansal oranlar

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi/İİBF/İşletme/Muhasebe-Finansman ABD, sevinc.guler@deu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0423-7510

** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İİBF/İşletme/Muhasebe-Finansman ABD, saytekin@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1502-2643

kullanılarak yürütülmüştür. Oran analizi, paydaşların işletmelerin finansal durumunu analiz etmesine yardımcı olabildiği gibi, sektörler arasında veya aynı işletme içinde karşılaştırmalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Böyle bir araç, farklı büyüklükteki işletmelerin göreceli performansını karşılaştırmak için de kullanılabilir (Delen vd., 2013).

İşletme değeri kavramının önem kazanmasıyla birlikte yatırımcılar, işletme ile ilişki içinde olan finans kuruluşları ve ilgili diğer kişi ve kurumlar işletmenin değeri konusunda bilgi sahibi olmak isterler. Bununla beraber işletmelerin çeşitli konularda alacağı kararların doğrudan değeri üzerinde etkili olacağı bir gerçektir (Birgili ve Düzer, 2010). Literatürde yer alan birçok çalışma bu varsayımla hareket ederek, finansal oranlarla işletme değeri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve işletme değerinin belirlenmesine yönelik birçok farklı yöntem geliştirilmiştir.

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sanayi işletmelerinde temel finansal oranlarla, piyasa değerleri ilişkinin panel veri analizi ile tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 2005-2014 yılları arasında Borsa İstanbul (BİST)'te işlem görme özelliğini koruyan 115 imalat sanayi işletmesinin verileri analiz edilmiştir. Modele dahil edilen bağımsız değişkenler, aktif karlılığı, kaldıraç oranı, net satışlar, aktif devir hızı, cari oran ve özkaynak karlılığıdır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde öncelikle konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar özetlenmekte, ardından veri seti ve kullanılan yöntem hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Araştırma bulguları bölümünde elde edilen sonuçlar incelenmekte, sonuç kısmında da değerlendirilme yapılmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde finansal oranlar ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi farklı değişkenlerle inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar genellikle işletmelerin sermaye yapılarına yönelik değişkenleri işletme değeri ile ilişkilendirmekle beraber kar payı dağıtım politikaları, finansal risk, işletme riski ve borç ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde özellikle ele alınan kapsamla uyumlu olarak farklı finansal oranlarla temsil edilen değişkenlerle işletme değerini inceleyen sırasıyla ulusal ve uluslararası alanda yapılan bazı çalışmalar özetlenmeye çalışılmıştır.

Birgili ve Düzer (2010) 2001-2006 yılları arasında İMKB 100 endeksinde sürekli olarak işlem gören 58 işletmeyi incelemişlerdir. Likidite, mali yapı, faaliyet, karlılık ve borsa performans oranlarından oluşan 21 ayrı finansal oran ile işletmelerin piyasa değeri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yaptıkları analiz

sonucunda çoğunlukla likidite, mali yapı ve borsa performans oranlarından oluşan 16 finansal oran ile işletme değeri arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki tespit ederlerken faaliyet ve karlılık oranlarından oluşan 5 finansal oran ile işletme değeri arasındaki ilişkiye ait regresyon katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Altan ve Arkan (2011) çalışmalarında İMKB Sınai endeksinde 2004-2007 yılları arasında işlem gören 127 şirketin verilerini kullanarak işletme değeri ile finansal yapı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda işletme değeri ile kısa dönemli borçlanma, uzun dönemli borçlanma ve özsermaye değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Uluyol ve Türk (2013) 2004-2010 yılları arasında BIST'te sürekli olarak işlem gören 56 üretim işletmesini ele almışlardır. Panel veri analizi yardımıyla oluşturulan 2 farklı modelde işletme değeri bağımlı değişken olurken cari oran, özsermaye ağırlığı, net kar marjı, hisse başına kar, nakit oran, fiyat/kazanç oranları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Finansal kaldıraç ve net satışlar değerleri ise kontrol değişkenleri olarak modellere dahil edilmiştir. Kurulan 2 modelde nakit oran, cari oran ve net satışlar değişkenleri ile işletme değeri arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki tespit edilirken genel olarak finansal oranların işletme değeri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıçay ve Türk (2014), Borsa İstanbul'da işlem gören 56 üretim işletmesini 2004-2011 yılları arasında incelemişlerdir. Çalışmalarında asit-test oranı, borçlanma oranı, aktif devir hızı, aktiflerin karlılık oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranları bağımsız değişken olarak, firma değeri ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Elde ettikleri sonuçlara göre piyasa değeri ile asit-test oranı, aktif devir hızı, piyasa değeri/defter değeri ve kaldıraç oranları arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Karakaya vd., (2017) çalışmalarında 2008-2012 yılları arasında BIST imalat sanayi sektöründe işlem gören 136 şirketin işletme değeri ile dış finansman ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Tobin's Q oranının bağımlı değişken olarak kullanıldığı panel veri analizinde sürdürülebilir büyüme oranı, finansal kaldıraç oranı, büyüklük ve karlılık bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda tüm bağımsız değişkenler ve bağımlı değişkenin tek dönem gecikmeli değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Weiyng ve Baofeng (2008) Çin'de faaliyet gösteren 40 ayrı lojistik şirketinin 1993-2006 yılları arasındaki verileri ile finansal risk, işletme riski ve işletme de-

ğeri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Tobin's Q oranının bağımlı değişken olarak kullanıldığı modelde gelir büyüme oranı, karlılık ve büyüklük değerleri bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda finansal risk ve işletme riskinin işletme değerinin önemli belirleyicileri olduğunu, bu risklerin büyüklüğünün işletme değerini düşürdüğünü ve işletme büyüklüğünün işletme değeri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Cheng ve Tzeng (2011) Tayvan Borsasında 2000-2009 yılları arasında işlem gören 645 şirket için finansal kaldıraç oranının işletme değeri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Yapılan GMM analizi sonucunda, iflas olasılığı ihmal edildiğinde kaldıraçlı şirketlerin değerlerinin kaldıraçsız şirketlerin değerlerinden daha büyük olduğu, borcun fayda ve maliyeti aynı anda ele alındığında kaldıraçın optimal sermaye yapısına ulaşılmadan önce işletme değeri ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu ve son olarak da finansal kalitesi yüksek olan şirketlerde kaldıraçın işletme değeri üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Crisóstomo vd., (2011) 2001-2006 yılları arasında Brezilya Bovespa Borsasında işlem gören finansal kurumlar dışındaki 78 şirketin kurumsal sosyal sorumluluk, işletme değeri ve işletme performansları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Tobin Q, aktif karlılığı ve kurumsal sosyal sorumluluğun bağımlı değişken olduğu 3 ayrı modelde finansal kaldıraç oranı ve büyüklük değerlerini bağımsız değişken, sektör etkisini de kukla değişken olarak kullanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda bolluk kaynakları teorisinin aksine finansal performansın kurumsal sosyal sorumluluk üzerinde etkisi olmadığı ve kurumsal sosyal sorumluluk ile işletme değeri arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Panaretou (2014) çalışmasında 2003-2010 dönemindeki 8 yılda FTSE 350 endeksinde işlem gören finansal kurumlar dışındaki işletmelerin kurumsal riski ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bağımlı değişken olarak Tobin Q oranının kullanıldığı çalışmada yapılan analiz sonucunda risk primi ile para hedgerları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan pozitif faiz oranı risk primi ile işletme değeri arasında zayıf bir ilişki tespit edilirken emtia hedginginin işletme değerini artırmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Asiri ve Hameed (2014) Bahreyn Borsasında 1995-2013 yılları arasında işlem gören 44 yerel şirketin finansal oranları ile işletme değeri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İşletme değerinin aktif büyüklüğü ve Tobin' Q oranlarıyla bağımlı değişken olarak temsil edildiği iki ayrı modelde finansal kaldıraç oranı, aktif devir hızı, borç oranı, aktif karlılığı, özsermaye karlılığı, cari oran, faizin kazanılma sayısı ve aktif devir hızı bağımsız değişkenler olarak modele dahil

edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda işletme değeri ile büyüklük arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, büyük şirketlerle kıyaslandığında yatırımcıların küçük şirketlerden farklı sinyaller aldığını tespit etmişlerdir. Sektör analizine göre ise aktif karlılığının işletme değerini açıklayan temel faktör olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gupta ve Kumar (2016) çalışmalarında 2002-2011 yılları arasında Hindistan Ulusal Borsasında işlem gören 231 imalat sanayi şirketinin verileri ile finansal kaldıraç derecesi, faaliyet kaldıraç derecesi ve işletme değeri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda faaliyet kaldıraç derecesi ile işletme değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit ederlerken finansal kaldıraç derecesi ile işletme değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlamamışlardır.

Ha ve Tai (2017) Vietnam Ho Chi Minh Borsasında 2009-2014 yılları arasında işlem gören 105 şirketin sermaye yapısı ile nakit mevcudunun işletme değeri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda nakit mevcudu ile işletme değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan kısa vadeli borçlar ile işletme değeri arasında negatif bir ilişki olduğu, buna karşın uzun vadeli borçlar ile işletme değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde çalışmanın yapıldığı ülke, sektör, endeks, zaman aralığı ve kullanılan finansal oranlara bağlı olarak işletme değeri ile modellerde kullanılan değişkenler arasında farklı ilişkilerin tespit edildiği görülmektedir. Dolayısıyla literatürde bu anlamda bir fikir birliğinin olduğu söylemek mümkün görünmemektedir. Buna karşın Ayeni ve Olaoye (2015) sermaye maliyeti ve işletme değerini konu olan çalışmalardan oluşturdukları kavramsal çerçevede borcun işletme değerini artırdığını ifade etmişlerdir.

VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmada 2005-2014 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 115 imalat sanayi işletmesine ait veriler analiz edilmektedir. İşletmelere ait finansal oranlar, ilgili işletmelerin internet sitelerinden ve Kamu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilen finansal tablolardan elde edilmiştir.

Çalışmanın temel çıkış noktası temel finansal oranların işletme değeri üzerinde etkisi olduğu şeklindedir. Bu amaçla kurulmuş olan temel hipotez finansal oranların işletme değeri üzerinde etkili olmadığı ve alternatif hipotez işletme değeri üzerinde etkisi olduğudur.

H_0 : Finansal oranlar, işletme değeri üzerinde etkili değildir.

H_1 : Finansal oranlar, işletme değeri üzerinde etkilidir.

Model aşağıdaki eşitlikte olduğu gibi gösterilebilir:

$$PD_{it} = \alpha_1 + \beta_1 AKK_{it} + \beta_2 KALD_{it} + \beta_3 NETSAT_{it} + \beta_4 AKDH_{it} + \beta_5 CARI_{it} + \beta_6 ÖZK_{it} + \varepsilon_{it}$$

PD : Piyasa Değerinin Doğal Logaritması

AKK : Aktif Karlılığı

KAL : Kaldıraç Oranı

NETSAT : Net Satışların Doğal Logaritması

AKD : Aktif Devir Hızı

CARI : Cari Oran

ÖZK : Özkaynak Karlılığı'nı göstermektedir.

Çalışmada panel veri analizinden yararlanılmıştır. Hsiao (2014)'e göre panel veri analizi model parametrelerini daha doğru tahminleyebilmekte, daha gerçekçi hipotezlerin kurulmasını sağlamakta, hesaplamaları ve istatistiksel sonuçları basitleştirmekte, verilerin havuzlanması ile daha doğru tahminleme sağlamaktadır. Baltagi (2008)'ye göre panel veri analizi bireysel farklılığı kontrol etmekte, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğunu kabul etmektedir. Panel veri analizi daha bilgilendirici, daha değişken, çoklu bağlantı sorununun daha az karşılaşıldığı, daha yüksek serbestlik derecesine sahip modelleri tahminleyebilmektedir. Ayrıca değişim dinamiklerini daha iyi yansıtabilmekte, sadece yatay kesit veya zaman serileri analizine göre daha karmaşık modellerin kurulmasını sağlamaktadır.

Gujarati (2004)'e göre panel veri modellerinde birim veya zaman etkilerinin olduğu düşünülüyorsa, Sabit Etkiler Modeli ya da Rassal Etkiler Modellerinden biri kullanılabilir. Araştırmacılar daha fazla Sabit Etkiler Modelini kullanma eğilimindedirler. Bu çalışmada da Sabit Etkiler Modelinden yararlanılmıştır.

Tablo 1: Birim Kök Test Sonuçları

Düzy Sabit			
Değişkenler	Levin, Lin ve Chu	ADF Fisher Ki-Kare	PP Fisher Ki-Kare
Aktif Karlılığı	-1,9500**	25,8235**	54,5977*
Aktif Devir Hızı	-18,3613*	178,814*	203,058*
Cari Oran	-2,9798*	20,6510	10,0747
Kaldıraç Oranı	-5,3283*	93,2960***	136,291*
Net Satışlar	1,8296	4,0677	9,8183
Piyasa Değeri	-2,3896*	91,7366	127,846
Özkaynak Karlılığı	-1,7720**	22,7537	44,1906*
1.Fark Sabit			
Aktif Karlılığı	-8,8281*	118,165*	278,109*
Aktif Devir Hızı	-23,8551*	258,168*	427,606*
Cari Oran	-6,4011*	157,343**	189,283*
Kaldıraç Oranı	-9,2902*	171,583*	404,888*
Net Satışlar	-14,5342*	186,227*	357,176
Piyasa Değeri	-12,9483*	116,729*	281,107*
Özkaynak Karlılığı	-11,3683*	212,341*	354,294*
Düzy Sabit ve Trend			
Aktif Karlılığı	-10,7529*	141,227	362,075*
Aktif Devir Hızı	-12,4838*	157,843**	235,715*
Cari Oran	-8,53421*	140,649	215,058*
Kaldıraç Oranı	-7,5419*	114,256	193,160*
Net Satışlar	-11,9241*	126,259	192,952*
Piyasa Değeri	-6,4246*	139,815	172,519*
Özkaynak Karlılığı	-172,658*	151,699**	363,262*
1.Fark Sabit ve Trend			
Aktif Karlılığı	-18,2662*	220,000*	601,161*
Aktif Devir Hızı	-20,6051*	182,905*	418,988*
Cari Oran	-22,6102*	220,317*	408,378*
Kaldıraç Oranı	-21,5015*	168,968*	444,920*
Net Satışlar	-16,0869*	121,150**	316,151*
Piyasa Değeri	-24,0695*	169,215*	453,642*
Özkaynak Karlılığı	-16,2422*	200,854*	604,002*

Çalışmada öncelikle Levin, Lin ve Chu, ADF Fisher Kikare ve PP Fisher Kikare panel birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Kullanılan serilerin durağanlık analizleri E-Views 8.0 paket programı kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen birim kök test sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 1'de yer alan (*) 0.01, (**) 0.05 ve (***) 0.10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Panel birim kök test istatistiklerine göre serilerin çoğunluğu düzeyde, tamamı ise birinci farkları alındığında durağan oldukları görülmektedir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 2’de yer alan modelin tahmini çıktılarına göre piyasa değerini aktiflerin karlılığı aktif devir hızı, cari oran ve net satışlar değişkenleri 0.01 anlamlılık düzeyinde, kaldıraç oranı ise 0.05 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir. Özkaynak karlılığı değişkeninde ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Belirlilik katsayısı 0.95 olup, bağımsız değişkenlerin piyasa değerini %95 oranında açıkladığını göstermektedir.

Regresyon denkleminin ilişkin sonuçlar Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Modelin Tahmini Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
AKK	0.009393	0.001886	4.979955	0.0000*
AKDH	-0.396021	0.044644	-8.870745	0.0000*
CARI	0.025749	0.009744	2.642537	0.0084*
KALD	-0.002736	0.001332	-2.054041	0.0402**
NETSAT	0.501645	0.036900	13.59455	0.0000*
ÖZK	-3.98E-05	6.53E-05	-0.609394	0.5424
C (SABIT)	9.772376	0.688724	14.18911	0.0000*
R ²	0.954649			
F İstatistiği	160.0815			
Olasılık (F İstatistiği)	0.000000*			

Elde edilen katsayıların modeldeki karşılıkları aşağıdaki denklemden gibi gösterilebilir:

$$PD=9.7723+0.0093AKK-0.3960AKDH+0.0257CARI-0.0027KALD+0.5016NETSAT-3.98E-05ÖZK$$

Model bütün olarak değerlendirildiğinde özkaynak karlılığı dışında tüm değişkenlerin, işletme değeri üzerinde anlamlı olarak etkili olduğu tespit edilmiştir. Kurulan sıfır hipotezi “ H_0 : Finansal oranlar işletme değeri üzerinde etkili değildir” reddedilip; alternatif hipotez olan “ H_1 : Finansal oranlar işletme değeri üzerinde etkilidir” kabul edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde aktif karlılığının, cari oranın ve net satışların piyasa değerini pozitif yönde etkilediği; aktif devir hızının ve kaldıraç oranının ise negatif yönde etkilediği görülmektedir. Katsayılar incelendiğinde, aktif karlılığında %1’lik artışın, %0.009 oranında; cari orandaki %1’lik artışın %0.02 oranında ve net satışlardaki %1’lik artışın %0.50 oranında firma değerini artırması beklenmektedir. Benzer sonuç Ayrıçay ve Türk (2014)’ün çalışmalarında da elde edilmiştir. Negatif yönde etkiler incelendiğinde ise aktif devir hızında %1’lik artışın %0.39 oranında, kaldıraçtaki %1’lik artışın %0.002 oranında piyasa değeri üzerinde düşüşe neden olması beklenmektedir.

Tablo 3: Sabit Etkiler Testi

Etki Testi	İstatistik	Standart Hata	Olasılık
Kesit F Testi	21.289439	(114,981)	0.0000
Kesit Ki-Kare Testi	1383.536385	114	0.0000
Zaman F Testi	71.649098	(9,981)	0.0000
Zaman Ki-Kare Testi	561.286737	9	0.0000
Kesit/Zaman F Testi	24.433001	(123,981)	0.0000
Kesit/Zaman Ki-Kare Testi	1557.662060	123	0.0000

Çalışmada kullanılan finansal oranların firma değeri üzerindeki etkisini açıklamada sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Tablo 3'te sabit etkiler modelinin daha uygun olduğu olasılık değerlerinin anlamlı çıkmasından de görülmektedir.

SONUÇ

Finans biliminde alınan tüm finansal kararlar karın maksimizasyonu, karlılığın maksimizasyonu ve nihai olarak firma değerinin maksimizasyonuna yöneliktir. Finans literatüründe yapılan birçok çalışma firma değerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik olmuştur. Araştırmacılar çalışmalarında bir yandan işletmeye ve sektörlerimize özgü finansal oranları, diğer yandan ekonomik ya da makro değişkenleri kullanarak bu değişkenlerle firma değeri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır.

Firma değerinin ve firma değerini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi yöneticiler ve yatırımcılar açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada bu noktadan hareketle 2005-2014 yıllarına ilişkin Borsa İstanbul'da işlem gören 115 imalat sanayi işletmesinin finansal oranlarından yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar aktif karlılığının, cari oranın ve net satışların piyasa değerini pozitif yönde etkilediği; aktif devir hızının ve kaldıraç oranının ise negatif yönde etkilediği şeklindedir. Özkaynak karlılığı oranı ile piyasa değeri arasında ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Net satışlar, piyasa değeri üzerinde en fazla pozitif etkiye sahip bağımsız değişkendir. Net satışlarını artıran işletmelerin işletme değerini de artırması teori ile uyum göstermektedir. Aynı şekilde kısa vadeli yükümlülükleri ödeme gücünü ifade eden cari oranın artması, işletme değerini artırmaktadır. Fazla likiditenin maliyet ve karlılık açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Kaldıraç oranının artması başka bir ifade ile yabancı kaynak oranının artması, işletme değerini olumsuz etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Altan, M. ve Arkan, F. (2011). Relationship Between Firm Value and Financial Structure: A Study on Firms In ISE Industrial Index. *Journal of Business & Economics Research*, 9 (9), 61-66.
- Asiri, B. K. ve Hameed, S. A. (2014). Financial Ratios and Firm's Value in the Bahrain Bourse. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5 (7), 1-9.
- Ayeni, T. M. ve Olaoye, B. J. (2015). Cost of Capital Theory and Firm Value: Conceptual Perspective. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 2 (10), 632-636.
- Ayrıçay, Y. ve Türk, V.E. (2014). Finansal Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: BİST'de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, 53-70.
- Baltagi, B.H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. Fourth Edition, Wiley.
- Birgili, E. ve Düzer, M. (2010). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: İMKB'de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 74-83.
- Cheng, M. C. ve Tzeng, Z. C. (2011). The Effect of Leverage on Firm Value and How The Firm Financial Quality Influence on This Effect. *World Journal of Management*, 3 (2), 30-53.
- Crisóstomo, V. L., Freire, F. S. ve Vasconcellos, F. C. (2011). Corporate Social Responsibility, Firm Value and Financial Performance in Brazil. *Social Responsibility Journal*, 7 (2), 257-281.
- Delen, D., Kuzey, C. ve Uyar, A. (2012). Measuring Firm Performance Using Financial Ratios: A Decision Tree Approach. *Expert Systems with Applications*, 40 (10), 3970-3983.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*, Forth Edition, The McGraw-Hill Companies.
- Gupta, P. K. ve Kumar, S. (2016). Association between Degree of Leverages and Firm Value. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 8 (1), 212-229.
- Ha, N. M. ve Tai, L. M. (2017). Impact of Capital Structure and Cash Holdings on Firm Value: Case of Firms Listed on the Ho Chi Minh Stock Exchange. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7 (1), 24-30.
- Hsiao, C. (2014). *Analysis of Panel Data*. Third Edition, Cambridge University Press, NewYork
- Karakaya, A., Kurtaran, A. T. ve Kurtaran, A. (2017). Firm Value and External Financing Needs. *International Journal of Economics and Finance*, 9 (6), 69-81.

- Panaretou, A. (2014). Corporate Risk Management and Firm Value: Evidence from the UK Market. *The European Journal of Finance*, 20 (12), 1161-1186.
- Uluçol, O. ve Türk, V. E. (2013). Finansal Rasyoların Firma Değeri Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'da Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (2), 365-384.
- Weiyang, J. ve Baofeng, C. (2008). "Financial Risk, Business Risk and Firm Value for Logistics Industry". *4th International Conference on Wireless Communications, Networking and Mobile Computing*.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ KATILIM BANKALARININ FİNANSAL İSTİKRARININ STRES TESTİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ¹

In Turkish Banking Sector Participant Banks Financial Stability Analysis with Stress Testing

Gönderim Tarihi: 05.04.2017

Kabul Tarihi: 25.08.2017¹

Şakir SAKARYA *

Hilmi Tunahan AKKUŞ**

ÖZ: Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründeki katılım bankalarında analize uygun üç bankanın ve sektörün 2005: Q1 - 2016: Q2 dönemine ait veriler kredi riski açısından analiz edilmiştir. Analizde temerrüt süreci Wilson'un CreditPortfolioView yaklaşımıyla modellenmiştir. Çalışmada ayrıca beklenen ve beklenmeyen kayıp dağılımlarının tahmini için Monte Carlo simülasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda Türk bankacılık sektöründeki katılım bankalarının finansal istikrar açısından potansiyel şoklara karşı yeterli sermaye yeterlilik rasyolarına sahip oldukları, dolayısıyla dayanıklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Risk Yönetimi, Stres Testi.

ABSTRACT: In this study, 2005: Q1 - 2016: Q2 quarterly data of three participation banks in the Turkish banking sector were analyzed in terms of credit risk. In the analysis, the default process is modeled by Wilson's CreditPortfolioView approach. Additionally, Monte Carlo simulation method was used to estimate the expected and unexpected loss distributions. At the end of the study, participation banks in the Turkish banking sector were found to have sufficient capital adequacy ratios. Thus, it was seen that they were financially stable against the potential shocks.

Keywords: Participation Banking, Risk Management, Stress Testing.

¹Bu çalışma Prof. Dr. Şakir SAKARYA danışmanlığında Hilmi Tunahan AKKUŞ tarafından hazırlanan "Türk Bankacılık Sektöründeki Katılım Bankalarının Finansal İstikrarının Stres Testi Yöntemi İle Analizi" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İİBF, sakirsakarya@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2510-7384

** Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Savaştepe MYO, tunaakkus@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8407-1580

GİRİŞ

Gerek küresel ölçekte gerekse de ulusal sınırlar içinde son yirmi yıl içinde yaşanan finansal krizlerin tamamında, bankacılık sektörü ya krizin tetikleyicisi ya da krizi derinleştiren etken olarak hep anahtar rol oynamıştır. Aynı zamanda da finansal krizlerden çıkışın ve ekonominin yeniden canlılık kazanması yönündeki çabaların da anahtar unsuru bankacılık sektörü olmuştur. Bu nedenle bankacılık sektöründe risk yönetimi diğer sektörlerle göre çok daha önemlidir (Ayan, 2007). Bu önemi dolayısıyla bankacılık sektörü genellikle finansal analiz çalışmalarında hep göz önüne alınan sektör olmuştur. Ancak sektöre ilişkin çalışmaların çoğunda konvansiyonel bankacılık ön plana alınmış, katılım bankacılığına çalışmalarda çok az yer verilmiştir.

Ülkemizde finansal sistemin yaklaşık %81'lik kısmını oluşturan bankacılık sektöründen (TBB, 2017) katılım bankacılığı özellikle bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Katılım bankaları sahip olduğu kendine özgü ilke ve kuralları nedeniyle (Yanpar, 2015) konvansiyonel bankalardan farklı bankacılık risklerine maruz kalabilmektedirler (Greuning ve Iqbal, 2008; Tiby, 2011; Sayım, 2012; Al-Bashir ve Al-Amine, 2013). Bankacılık sektörüne ilişkin risk yönetimi çalışmalarında da, bu farklılığın ortaya çıkarılması ve finansal sonuçlara etkisinin gösterilmesinin karar alıcılar açısından faydalı olacağı şüphesizdir. Ancak katılım bankacılığı alanında risk yönetimine ilişkin çalışmalar yetersiz düzeydedir. Hatta bu alanda yapılan çalışmalar teorik açıklamalardan veya verimlilik ölçümünden öteye gidememektedir. Bu çalışma özellikle katılım bankalarının risklilik durumunun tespit edilerek finansal açıdan bu bankaların istikrarlı olup olmadıklarının tespitine yönelik bir analizden oluşmaktadır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bir varlığın ya da portföyün risklilik düzeyinin faiz oranlarındaki ani artış, GSYH'nin önemli oranda küçülmesi, enflasyonun aşırı yükselmesi, döviz kurunun önemli oranda artması gibi istisnai olarak ortaya çıkan ancak gerçekleşmesi olası olaylar karşısındaki duyarlılıklarının ölçülmesi amacıyla kullanılan stres testi (Blaschke vd., 2001), son yıllarda riski daha hassas ölçebilmek için ortaya konulan riske maruz değer ölçüm tekniklerini tamamlamak amacıyla geliştirilen önemli tekniklerden biridir. Bu nedenle, bu konuda bağımsız araştırmacılar tarafından yapılmış ve literatürde yer alan oldukça çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların hemen hemen hepsi katılım bankacılığının dışında kalan konvansiyonel bankacılık sektörüne yöneliktir. Bu konuda yapılmış çalışmaları; uluslararası düzeydeki çalışmalar ve ulusal düzeydeki çalışmalar olmak üzere iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar aşağıdaki tabloda tarih sırasına göre özetlenmiştir.

Tablo 1: Stres Testine İlişkin Yapılan Uluslararası Ampirik Çalışmalar

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Boss (2002)	1965-2001 Credit Portfolio View (CPV) yaklaşımı	- Monte Carlo simülasyonu	- Endüstriyel üretim (GSYH) - Makine ve ekipman yatırımları yani sabit yatırımlar - Harcanabilir gelir - İhracat - Enflasyon oranı - ATX (Avusturya ticaret endeksi) - Kısa vadeli faiz oranları - Petrol fiyatları	Avusturya bankacılık sektörünün risk taşıma kapasitelerinin oldukça sağlam olduğu görülmüştür.
Kalirai ve Scheicher (2002)	1990-2001		- Endüstriyel üretim - İhracat - Üç aylık reel faiz oranı - Para arzı (M1) - İfo işletme-iklim endeksi - Üç aylık nominal faiz oranı - ATX göstergeleri - DAX göstergeleri - Avro STOXX göstergeleri	Seçilen değişkenler arasında kısa vadeli faiz oranlarındaki artış, işletme güvenindeki düşüş, borsa endeksi ve endüstriyel üretimdeki azalış kredi kayıp karşılıkları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ampirik simülasyon çalışmasından en büyük etki tutarının çekirdek sermayenin %1,8'ini oluşturduğu belirlenmiştir.
Viirolainen (2004)	1986-2003	- Monte Carlo simülasyonu - SUR yöntemi	- GSYH - 12 aylık para piyasası faiz oranı - Sektörel borçluluk oranlarını	Finlandiya kurumsal sektör kaynaklı kredi risklerinin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.
Hoggarth, Sorensen ve Zicchino (2005)	1988-2004	- VAR yöntemi	- Çıktı boşluğu, - Nominal kısa vadeli faiz oranı (Londra takas bankaları baz faiz oranı) - Yıllık perakende fiyat enflasyon oranı - Döviz kuru	Birleşik Krallık için bir bütün olarak son yirmi yıldan beri görülen olumsuz şoklarda bile Birleşik Krallık bankacılık sisteminin oldukça dirençli olduğu görülmüştür.
Drehmann (2005)	- Merton Yaklaşımı		i) Makroekonomik faktörler; beklenen GSYH büyümesinde değişiklik, 3 aylık reel hazine bonusu faizi değişikliği, 2 yıllık/3 aylık getiri oranları farkı, enflasyon, reel efektif sterlin döviz kuru değişikliği ve petrol fiyatlarında değişiklik ii) Piyasa faktörleri; volatilité, risk primi ve değerlendirme değişiklikleri	Birleşik Krallık için gerçekleştirilen simülasyonlarda, en kötü makroekonomik durumlarda bile sonuçlar güven verici olup bankaların kurumsal risklerinin beklenen kayıpları, bankacılık iflasına sebep olacak kadar yüksek değildir. Çalışmanın temel bulgusu ise; sistematik faktörlerin kredi riski üzerinde doğrusal ve simetrik olmayan bir etkiye sahip olmasıdır.

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Basurto ve Padilla (2006)	1991 – 2004		<ul style="list-style-type: none"> - Toplam kredilerin GSYH'ye oranı - Konut fiyat endeksi - İşsizlik oranı - Döviz kuru - Para piyasası faiz oranı - Mortgage tahvil faiz oranı	Danimarka için yapılan analizlerde, her sektör için farklı açıklayıcı değişkenlerin önem arz ettiği ifade edilmiştir. Örneğin toplam krediler/GSYH oranı ile konut fiyatları; finans ve sigortacılık sektörü için para piyasası faiz oranları; hane halkı için işsizlik oranları; imalat için döviz kurlarının, işletme ve hizmet sektörü için; GSYH'nın daha önemli olduğu ifade edilmiştir.
Drehmann, Sorensen ve Stringa (2008)			<p>i) Kurumsal krediler için; kendi gecikmeli değerleri, GSYH büyümesi, kurumsal gelir kaldırıcı, ticari gayrimenkul sermaye değerlerindeki değişim, reel faiz oranlarındaki değişim ve borçluluk oranı</p> <p>ii) Mortgage kredileri için; ipotek gelir kaldırıcı, işsizlik, bankadan çekilmemiş konut sermayesi, ilk kez alıcılar kredi değer oranı</p>	İngiltere için kredi ve faiz oranı riskinin ticari bankalar tarafından karşılaşılan en önemli riskler olduğunu ve bu risklerin birbirinden ayrı olarak ölçülemeyeceğini ifade etmişlerdir.
Jakubik ve Hermanek (2008)	1997:Q1-2006:Q3	- Vektör hata düzeltme (VEC) modeli	<ul style="list-style-type: none"> - İşsizlik oranı - 12 aylık faiz oranı (PRIBOR) - Tüketici fiyat endeksi	Hanehalkı borçluluk düzeylerindeki hızlı yükseliş, Çekya bankacılık sektörünün istikrarı için önemli bir sorun oluşturmamakta, devam eden kredi büyümesi ve faiz oranlarında beklenmeyen bir artış kombinasyonu, yükselen kredi riskinin karşılanması için daha yüksek düzeyde bir sermaye gereksinimini de beraberinde getirebilecektir.

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Jakubik ve Schmieder (2008)	1998-2006 (Çekya için) 1994-2006 (Almanya için) - Merton yaklaşımı		<p>i) Çekya kurumsal sektör için: reel döviz kuru, enflasyon, GSYH ve kurumsal krediler/ GSYH oranı</p> <p>ii) Çekya hanehalkı için: işsizlik oranı ve reel faiz oranı</p> <p>iii) Almanya kurumsal sektör için: nominal faiz oranı, GSYH, endüstriyel üretim, kurumsal krediler/ GSYH oranı</p> <p>iv) Almanya hanehalkı için: hanehalkı geliri ve hanehalkı kredileri/ GSYH oranı</p>	Çekya'da oluşan portföy riskinin Almanya'dakine göre iki katından daha fazla olduğu anlaşılmıştır.
Trenca ve Benyovszki (2008)	2002:Q2- 2007:Q2 CPV yaklaşımı	- SUR yöntemi - Monte Carlo yöntemi	- GSYH endeksi - Reel faiz oranı - RON/EUR döviz kuru - Sektörel borçluluk oranı	Romanya için bir yıllık bir zaman süreci için kredi portföyünün beklenen kayıp %1,27, beklenmeyen kayıp (%99 için) %2,48 ve (%99,9 için) %2,63 olarak bulunmuştur.
Wong, Choi ve Fong (2008)	1994:Q4 - 2006:Q1 - CPV yaklaşımı	- SUR yöntemi - Monte Carlo yöntemi	- Hong Kong reel GSYH büyümesi - Çin reel GSYH büyümesi - Hong Kong reel faiz oranları (3 aylık Hong Kong interbank faiz oranı HIBOR) - Hong Kong reel gayri menkul fiyatları	Çoğunluğu Asya finansal krizinde gerçekleşenlere benzer olan stres senaryolarında bile Hong Kong'taki bankalar karlılığını sürdürülebilmekte ve sektörün mevcut kredi risklerinin de normal olduğu belirlenmiştir.
Boss, Fenz, Pann, Pühr, Schneider ve Ubl (2009)	1970-2007	- Eşik yaklaşımı	- 24 adet makroekonomik değişken ile temel bileşenler analizi gerçekleştirilmiştir.	Avusturya için varsayılan senaryo altında, temerrüt olasılıkları birinci çeyrekte hızlıca yükselirken daha sonra azalmıştır. Eşik yaklaşımı için hiçbir tutarlı sonuca ulaşılamamıştır. ekonomik olarak sıkıntılı zamanlarda temerrüt olasılıkları hakkında ölçülü tahminler sağladıkları için fraksiyonel lojistik regresyona dayalı modellerin kullanılması tavsiye edilmiştir.

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Havrlychyk (2010)	2001-2008		- GSYH büyüme oranları - Enflasyon oranı - Reel faiz oranı - Emlak fiyatları - Reel efektif döviz kuru	Güney Afrika için kredi riskinin temel unsurlarının yüksek faiz oranları ve emlak fiyatlarında meydana gelen azalmalarıdır. Güney Afrika bankalarının risk taşıma kapasitelerinin oldukça yüksek olduğu ve çok ciddi kriz senaryoları altında (örn: reel emlak fiyatlarının %26 azalması) hanehalkı kredi kayıpları artsa da bu kayıpların mevcut sermaye yeterlilik oranlarıyla karşılanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Kattai (2010)	Ağustos 2003- Ağustos 2010	- VAR (2) yöntemi	- Ekonomik büyüme - İşsizlik oranı - Faiz oranları - Enflasyon - Borçluluk oranı - Kredi büyüme oranı	Estonya için üretim artışı faktörünün banka müşterilerinin kredi borçlarının geri ödenmesinde en önemli belirleyici faktör olduğu ve faiz hareketlerinin etkisinin ilgili örneklem ve dönem için daha az olduğu sonucuna varılmıştır.
Sanvi, Mireille, Caroline, Ludovic ve Jeremy (2010)	1995:Q1 - 2006:Q4 CPV yaklaşımı	- VAR (1) yöntemi - Monte Carlo yöntemi	- Reel GSYH - 3 aylık nominal faiz oranı - Kurumsal tahvil faiz oranı ile 10 yıllık devlet tahvil oranı farkını veren kurumsal kredi spreadleri	Fransız imalat sektörü için kayıp dağılımlarının gelişimi üzerinde ekonomik çevrenin çok önemli etkisi olduğu ve bu etkinin göz ardı edilemez olduğu belirlenmiştir.
Elsiefy (2012)	2006-2010			Katar için İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha çok kredi riskine maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal düzeyde yapılan çalışmalar aşağıda tabloda tarih sırasına göre özetlenmiştir.

Tablo 2: Stres Testine İlişkin Yapılan Ulusal Ampirik Çalışmalar

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Küçüközmen ve Yüksel (2006)	1999-2005 CPV yaklaşımı	- ARIMA yöntemi	- GSMH - ISE100 Endeksi - Avro Kuru - USD Kuru - Faiz oranı - İşsizlik oranı - Cari işlemler dengesi - TÜFE - Bankacılık sistemi toplam yerli krediler - Endüstriyel üretim endeksi - Para arzı	Açıklayıcı makro değişkenler ve bağımlılık düzeyleri sektörden sektöre değişebilmektedir. Ayrıca kayıp seviyelerinin karlılık ile sermaye tahsisi yoluyla azaltılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Beşe (2007)	1. Temmuz 1999-Aralık 2006 (tüm örneklem) 2. Kasım 2002-Aralık 2006 (iyi dönem)	- VAR yöntemi	- Finansal sağlamlık endeksi - Çıktı açığı - TÜFE - Hazine faiz oranı - Reel kur endeksi - Türkiye için yükselen piyasalar tahvil endeksi	Tahsili gecikmiş alacaklar hem tüm örneklem dönemi için hem de iyi dönemde en çok ülke risk priminden etkilenmektedir.
Adakale (2009)	1. 01.01.1999-30.06.2008 Dönemi (tüm dönem) 2. 01.01.1999-15.10.2003 dönemi (kriz dönemi) 3. 15.10.2003-30.06.2008 dönemi (normal dönem)	Sabit ve koşullu değişen varyans yöntemleri	- Mali sektör alt endeksleri (Banka, sigorta finansal kiralama) - Sanayi sektörü alt endeksleri (Kimya, metal, gıda) - Hizmet sektörü alt endeksleri (Turizm, ticaret, ulaştırma) - Ulusal 100 Endeks	Bu çalışmada her ana sektör e bağlı alt sektörler açısından ayrı ayrı oynaklık değerlendirmesi yapılmış ve farklı alt sektörlerin kendine özgü ayrı ayrı risklerden etkilendiği belirtilmiştir.
Tekirdağ (2009)	2003-2008		- Yerleşik hanehalkı tüketim harcaması - İşsizlik oranı - İmalat sanayi üretiminde çalışanlar endeksi - İmalat sanayi üretiminde çalışanlar saat başı ücret endeksi - Reel GSYH - TÜFE - Hane halkı mevduatı/ GSYH oranı - USD alış kuru - Gecelik basit faiz oranı ağırlıklı ortalaması	Hane halkının borç geri ödeme gücü en çok döviz kurlarındaki dalgalanmadan olumsuz olarak etkilenmektedir. Yapılan mikro stres testinde bankanın tüketici kredisi portföyünden kaynaklanan risklerinin sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Yazarlar ve Yıl	Dönem ve Temerrüt Yaklaşımı	Kullanılan Yöntemler	Kredi Temerrüdü Açıklayıcı Değişkenleri	Bulgular
Yüksel (2011)	Ocak 2005-Eylül 2009 Merton yaklaşımı		- GSYH - Mevduat faiz oranı - USD kuru - Sanayi üretim endeksi - ÜFE - İMKB100 Endeksi - İşsizlik oranı - Kredi hacmi/GSYİH oranı	Şirketler için, takipteki alacak oranındaki değişimlerin faiz oranı, enflasyon, kredilerin GSYH içindeki payı ve büyüme verileri başta olmak üzere diğer tüm verilerden, hane halkı için kredilerin GSYH içindeki payı, enflasyon, büyüme ve işsizlik verilerinden önemli ölçüde etkilendiği saptanmıştır.
Tokatlı (2011)	1997:Q1-2010:Q2 CPV yaklaşımı	- Monte Carlo Yöntemi	- Makro ekonomik değişken seti - Döngüsel göstergeler - Fiyat istikrarı göstergeleri - Şirketler kesimi göstergeleri - Faiz oranları ve borsa göstergeleri - Dışsal göstergeler olmak üzere beş kategoride 34 faktör kullanılmıştır.	Türk bankacılık sektörünün özkaynakları, karşılaşılabilecek kredi kayıplarını absorbe edebilecek düzeydedir.
Başarı (2012)	2001/Q1-2012/Q4 CPV yaklaşımı	- VAR (3) yöntemi	- Takipteki krediler - Faiz oranı - Hazine faiz oranı - TÜFE - BİST 100 Endeksi - Dolar Alış Kuru - GSYH - İşsizlik oranı	Bankacılık sektörü duyarlılık ve senaryo analizleri yoluyla verilen şoklara çok fazla tepki vermemektedir. Dolayısıyla bankacılık sektörü çok iyi yönetilmekte ve finansal açıdan sağlam bir yapıdadır.
Hassan, Ünsal ve Tamer (2016)	Ocak 2006-Ekim 2014			Türkiye'deki katılım bankalarının döviz kurundaki ani değişimlere karşı daha hassas oldukları, çalışmanın önemli bulgularından biridir. Çalışmada ayrıca Türkiye'deki katılım bankalarında SYR'deki azalma daha yüksek olduğu için, katılım bankalarının geleneksel bankalara göre strese daha duyarlı olduklarını sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar özetlendiğinde; bir portföyün farklı risk kaynaklarına olan hassasiyetlerinin değerlendirilmesinde kullanılan yaklaşımlardan Wilson'un Credit Portfolio View Yaklaşımı genellikle tercih edilen yöntemdir. Yine kredi temerrüt oranlarının belirlenmesinde bağımlı de-

ğişken olarak lojistik forma dönüştürülmüş temerrüt oranlarına yer verilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak da ülkesel veya sektörel dinamiklerin farklı olmasından dolayı, her çalışma için farklı bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerinin tahmininde ise en çok tercih edilen yöntem VAR yöntemidir. Bunun yanında kayıp dağılımlarının belirlenmesi için kullanılan simülasyon yöntemi olarak Monte Carlo simülasyonu yöntemi tercih edilmiştir.

YÖNTEM

Makroekonomik değişkenlere esas olarak yapılan kredi kayıp dağılımı ve stres testleri için en az iki adet modele ihtiyaç duyulmakta olup bunlardan birincisi, takipteki krediler oranlarının sonraki dönemlerde alabileceği değerlerin hesaplanmasında kullanılacak ve takipteki krediler oranlarının bağımlı (açıklanan) değişken, makroekonomik değişkenlerin de bağımsız (açıklayıcı) değişkenler olarak kullanıldığı bir **uydu modeldir**. İkinci model ise, uydu modelde kullanılan bağımsız (açıklayıcı) değişkenlerin gelecekte alabileceği değerlerin tahmin edilmesinde kullanılacak bir **makro modeldir** (Altıntaş, 2012). Ayrıca beklenen ve beklenmeyen kayıp dağılımlarının tahmini için de Monte Carlo simülasyon yöntemi kullanılmıştır.

KREDİ RİSKİ MODELLEMESİNDE KULLANILAN DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ

Herhangi bir portföyün farklı risk kaynaklarına olan hassasiyetlerinin değerlendirilmesinde Merton Yaklaşımı ve Wilson Yaklaşımı olmak üzere iki farklı yaklaşım kabul edilmektedir. Merton'un 1974 yılındaki çalışmasına dayandırılan birinci yaklaşımı, hisse senedi fiyatlarının makroekonomik faktörlere tepkisinin modellenmesinden ve daha sonra varlık fiyat hareketlerinin temerrüt olasılıklarına eşleştirilmesinden oluşur. Wilson'un 1997 yılındaki çalışmalarına dayandırılan ikinci yaklaşım ise bir ekonomik sektörün temerrüt oranları, doğrudan makroekonomik faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Sanvi VD., 2011).

Bu çalışmada kullanılacak değişkenlerin seçilmesinde, literatür çalışmaları göz önüne alınmıştır. Bunun yanında GSYH gibi bazı önemli makroekonomik değişkenler ile bankaların finansal tablolarından elde edilen bilgilerin genellikle üçer aylık olarak yayımlanması nedeniyle, diğer değişkenler için de çeyreklik veriler kullanılmıştır.

Kredi Riski Modellemesinde Kullanılan Bağımlı Değişkenin Belirlenmesi

Kredi riski modellemesi için çalışmada bağımlı değişken olarak takipteki krediler oranı kullanılmıştır. Bunun temel nedeni, Türk bankacılık sektörüne ilişkin sermaye yeterliliği hesaplamasında risk ağırlıklı varlıkların %91'inin kredi

riskine esas tutardan oluşmasıdır (BDDK, 2016). Literatürde takipteki krediler oranı; temerrüt oranı, sorunlu kredi oranı, tahsili gecikmiş alacaklar oranı, takibe dönüşüm oranı, donuk krediler oranı gibi isimlerle de ifade edilmektedir. Katılım bankaları için takipteki krediler oranı aşağıdaki gibi hesaplanabilmektedir.

$$\text{Takipteki Kredi Oranı} = \frac{\text{Dönem Sonu Takipteki Krediler}}{\text{D. S. Krediler ve Alacaklar} + \text{D. S. Takipteki Krediler} + \text{Kiralama İşlemlerinden Alacaklar}} \quad (1)$$

Yukarıdaki formülün pay kısmı muhasebesel olarak ortalama temerrüt oranının temerrüt halinde toplam risk tutarı ile çarpımını yani PD*EAD'yi, paydası da muhasebesel olarak dönemsel tutarsızlığa rağmen, temerrüt halinde toplam risk tutarını yani EAD'yi ifade etmektedir. Sonuç olarak bu oran, ortalama temerrüt oranının yani PD'nin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Altıntaş, 2012).

Doğrusal regresyon modelinde takipteki krediler oranının lojistik fonksiyon dönüşümü gerçekleştirilerek elde edilen ENDEKS serisi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu dönüşüm aşağıdaki denklemdeki gibi yapılmaktadır (Virolainen, 2004).

$$\text{ENDEKS}_t = \ln\left(\frac{1-P_{j,t}}{P_{j,t}}\right) \text{ENDEKS}_t = \ln\left(\frac{1-P_{j,t}}{P_{j,t}}\right) \quad (2)$$

Doğrusal regresyon denklemi için elde edilen ENDEKS serisinin takipteki krediler oranına geri dönüşümü ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Virolainen, 2004).

$$\text{Takipteki Krediler Oranı} = \frac{1}{1 + \exp(-\text{ENDEKS}_t)} \quad (3)$$

Takipteki krediler oranının hesaplanabilmesi için paydada yer alan kiralama işlemlerinden alacaklar katılım bankaları ve yatırım bankaları için söz konusu olmakta ticari bankalar için söz konusu olamamaktadır. Çünkü ticari bankalar finansal kiralama işlemi yapamamakta, bunun için özel şirketler kurmak zordur (Yüksel, 2012). Çalışmada kullanılan verilerden katılım bankacılığı sektörüne ait takipteki alacaklar verileri BDDK'nın resmi internet sitesinden ve banka özelinde takipteki alacaklar verileri de TKBB'de yayımlanan, birliğe üye bankaların denetim raporlarından elde edilmiştir.

Kredi Riski Modellemesinde Kullanılan Bağımsız Değişkenlerin Belirlenmesi

Lojistik fonksiyon dönüşümü gerçekleştirilen temerrüt oranının, bir dizi dışsal makroekonomik faktör tarafından belirlendiği varsayılarak aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Virolainen, 2004):

$$y_{j,t} = \beta_{j,0} + \beta_{j,1}x_{1,t} + \beta_{j,2}x_{2,t} + \dots + \beta_{j,n}x_{n,t} + v_{j,t} \quad (4)$$

Çalışmada Wilson tarafından sunulan CreditPortfolioView yaklaşımı tercih edilmiştir. Çünkü CreditPortfolioView, kredi riskini makroekonomik değişkenlere bağlı olarak modellediği için özellikle makroekonomik stres testleri için daha uygundur (Boss, 2002). Kredi riskinin sistematik yani çeşitlendirme ile yok edilemeyen kısmını açıklama gücüne ve aynı zamanda sistemik etkiye sahip risk faktörleri sınırlı sayıda olup, bu temel makroekonomik değişkenler; GSYH, faiz oranları, enflasyon oranları, işsizlik oranları ve döviz kurlarıdır (Altıntaş, 2012). Ayrıca sektörel olarak yapılacak analizlerde, her bir sektör için farklı bağımsız (açıklayıcı) değişkenler önem arz etmektedir (Basurto ve Padilla, 2006).

VERİ SETİ

Çalışmada kullanılan veriler ve veriler üzerinde gerçekleştirilen gerekli dönüşüm ve düzeltmeler aşağıdaki Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Veri Seti

DEĞİŞKEN	AÇIKLAMA	KAYNAK	DÖNÜŞÜM	MEVSİMSEL DÜZELTME
K_ENDEKS	Katılım Bankacılığı Sektörü İçin Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı	BDDK	Lojistik dönüşüm	-
A_ENDEKS	A Katılım Bankası İçin Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı	TKBB	Lojistik dönüşüm	-
B_ENDEKS	B Katılım Bankası İçin Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı	TKBB	Lojistik dönüşüm	-
C_ENDEKS	C Katılım Bankası İçin Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı	TKBB	Lojistik dönüşüm	-
LnGSYH_SA	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Harcamalar Yöntemiyle ve Sabit Fiyatlarla)	TCMB	Log	Evet
DOLAR	Dolar Alış ve Satış Fiyatı Ortalama Kuru	TCMB	-	-
LnPETROL	Avrupa Brent Petrol Spot Fiyatı	ABD Enerji İdaresi	Log	-
KISAKP	Katılım Bankaları (Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans) 3 Aylık Kar Payı Ortalaması	TKBB	-	-
TUFE_SA	Tüketici Fiyat Endeksi (Değişim)	TCMB	-	Evet

Yukarıdaki tabloda gösterilen değişkenlerden, endekslerin her biri takipteki kredileri (sorunlu krediler) ifade eden bağımlı değişkenler, diğerleri ise takipteki kredileri (sorunlu krediler) açıklayan bağımsız değişkenlerdir.

KREDİ RİSKİ İÇİN UYDU MODELLER

Verilerle ilgili mevsimsellikten arındırma ve durağanlaştırma işlemleri gerçekleştirildikten sonraki aşamada çoklu regresyon tahmini aşamasına geçilir.

Katılım bankacılığı sektörüne ilişkin takipteki krediler (temerrüt) oranlarını açıklayan regresyon tahmin sonuçları aşağıda Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4: 2005Q1 ve 2016Q2 Dönemi Katılım Bankacılığı Sektörü Takipteki Krediler (Temerrüt) Oranı Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
Bağımlı Değişken: DK_ENDEKS				
Yöntem: En Küçük Kareler				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007Q1- 2016Q2				
Gözlem Sayısı: 38 düzeltmelerden sonra				
DLNGSYH_SA	1.122813	0.462327	2.428614	0.0210
DDOLAR(-7)	0.316818	0.130655	2.424851	0.0211
DLNPETROL(-1)	0.136484	0.057073	2.391419	0.0228
DKISAKP(-7)	-0.050485	0.016129	-3.130043	0.0037
TUFE_SA(-7)	0.023779	0.013929	1.707136	0.0975
C	-0.097320	0.032741	-2.972366	0.0056
R-Kare	0.560330	Bağımlı Değ. Ortalaması		-0.018204
Düzeltilmiş R-Kare	0.491632	Bağımlı Değ. Std. Sapma		0.097046
Regresyon Std. Hatası	0.069194	Akaike Bilgi Kriteri		-2.359864
Artık Kareler Toplamı	0.153210	Schwarz Kriteri		-2.101298
Log likelihood	50.83742	Hannan-Quinn Kriteri		-2.267869
F-İstatistiği	8.156374	Durbin-Watson İstatistiği		1.979527
Olasılık (F-İstatistiği)	0.000047			

Oluşturulan uydu modeli sonucu katılım bankacılığı sektörü, A Katılım Bankası, B Katılım Bankası ve C Katılım Bankası takipteki kredi (temerrüt) oranları ile bu oranları açıklayan bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun işareti yani yönü toplu bir şekilde aşağıda Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5: Katılım Bankacılığı Takipteki Krediler (Temerrüt) Oranı İle Açıklayıcı Değişkenler Arasındaki Korelasyonun Yönünün Topluca Gösterilmesi

	GSYH	Dolar Kuru	Petrol Fiyatı	Kısa Vadeli Kar Payı O.	TÜFE
Katılım Bank. Sektörü	-	-	-	+	Anlamsız*
A Katılım Bankası	-	+	-	+	-
B Katılım Bankası	-	-	-	+	Anlamsız*
C Katılım Bankası	-	+	-	+	+

* t istatistiği anlamsız olduğu için işaretler belirtilmeyerek sonuç yorum dışı bırakılmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ilk dikkat çeken husus, katılım bankacılığı sektörü ve sektördeki tüm bankaların takipteki krediler (temerrüt) oranı ile

GSYH ve petrol fiyatları arasında negatif bir ilişki, kısa vadeli kar payı oranı ile pozitif bir ilişkinin bulunmasıdır.

MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER İÇİN VAR MODELİ

Takipteki kredi oranlarını açıklayan bağımsız değişkenlerin gelecekteki değerlerinin tahmin edilmesi için ikinci bir modelin kurulması gerekir ki bu model makro modeldir. Uygulamada otoregresif denklemler yerine vektör otoregresif (VAR) modeller makro model için daha çok tercih edilmektedir (Altıntaş, 2012). Standart bir VAR modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_i X_{t-i} + \mu_t \quad (5)$$

$$X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_i X_{t-i} + \mu_t \quad (6)$$

VAR modelleri gecikme uzunluğuna çok duyarlı oldukları için öncelikle optimum gecikme uzunluğunun bulunması gerekir. Makroekonomik değişkenlerle ilgili olarak yapılan analiz sonucu VAR(3) modeli tahmin edilerek gerekli katsayılar elde edilmiştir. VAR modellerinin tahmin edilmesi sonucunda, elde edilen katsayıların yorumlanması zor ya da anlamsızdır. Yapılan çalışmalarda genellikle etki-tepki analizleri (impulse-response analysis) ve varyans ayrıştırması (variance decomposition) yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmaktadır (Tarı, 2014; Evlimoğlu ve Çondur, 2012; Tarı ve Bozkurt, 2006). VAR modelinin tahmini sonucu elde edilen katsayıların yorumlanması yerine modelin artıkları yani hata terimleri analiz edilerek geleceğe yönelik yorumlar yapılabilir (Özcan ve Arı, 2011).

TAKİP ORANLARININ GELECEK DÖNEM DEĞERLERİ İLE BEKLENEN-BEKENMEYEN KAYIPLARIN SİMÜLASYONU

Kredi riski uydur modelleri ve makroekonomik değişkenlere ilişkin VAR(3) modeli yardımıyla gerekli katsayılar ve modellerin hata terimleri elde edildikten sonra, çalışmanın bundan sonraki kısmında takip oranlarının gelecek değerleri ile beklenen ve beklenmeyen kayıplar Monte Carlo simülasyonu yöntemiyle tahmin edilecektir. Simülasyon çalışması Matlab 13Ra programı yardımıyla gerçekleştirilecektir.

Monte Carlo simülasyonu yöntemi on aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar kısaca aşağıdaki gibidir (Boss, 2002; Bolgün ve Akçay, 2009):

- i. $Y_{\text{endeks}} = c + \beta_1.X_1 + \beta_2.X_2 + \beta_3.X_3 + \beta_4.X_4 + \beta_5.X_5 + u_t$ fonksiyonundaki hata terimleri (u_t) kaydedilir.
- ii. $X_t = f(X_{t-1}) + v_t$ fonksiyonundaki bağımsız değişkenlere ait hata terimleri (v_t) de kaydedilir.
- iii. Her iki fonksiyondan da elde edilen hata terimlerinden, hata terimleri matrisi oluşturulur.
- iv. Hata terimleri matrisinden varyans-kovaryans matrisi elde edilir.
- v. Daha sonra varyans-kovaryans matrisinden Cholesky ayrıştırması yapılarak birbirinin aynısı olan iki adet üçgen matrisi elde edilir.
- vi. Standart normal dağılım rassal sayı üretilir.
- vii. Üretilen standart normal dağılım rassal sayılarla Cholesky ayrıştırmasından elde edilen üçgen matrislerinden biri çarpılarak korele edilmiş rassal sayılar elde edilir.
- viii. Korele edilmiş rassal sayılar tahmin edilecek dönemin hata terimleri olarak ilgili denkleme yerleştirilir.
- ix. Daha önceki denklemlerden elde edilen katsayılar ile X değerleri çarpılır ve bu sonuca, sabit terim ile hata terimleri ilave edilerek $t+1$ dönemindeki bağımsız değişkenlerin (X 'ler) değerleri bulunur.
- x. $t+1$ dönemindeki X 'lerin değerleri uydu modellerde yerine koyularak temerrüt olasılıklarına ulaşılır.

Çalışmamızda tahmini kredi portföyü kayıp tutarı, $TO*THK*TT$ çarpımı yoluyla sadece $t+1$ dönemi için gerçekleştirilmiştir. THK (LGD), diğer kredi riski çalışmalarında genellikle kullanıldığı gibi %50 olarak kabul edilmiştir (Virolainen, 2004; Tokatlı, 2011). Monte Carlo simülasyonunda iterasyon sayısı 1.000 olarak belirlenmiştir. İterasyon denemelerine 100'den başlanarak yukarıya doğru devam edilmiş, 800 ve 900'de kendini tekrar etmeye başladığı görülmüştür. Bu yüzden asimtotik etkinlik gereği 1.000 iterasyona gelince farklılaşma olmadığından bu sayıda iterasyona karar verilmiştir.

Simülasyon sonuçlarına göre kayıp tahminleri ve bu kayıpların ilgili bankaların özkaynak tutarlarına oranı aşağıda Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Modelin Simülasyon Sonuçlarına Göre Kayıp Tahminleri

	A Katılım Bankası (Milyon TL)	Kaybın Özkaynak Oranı (%)	B Katılım Bankası (Milyon TL)	Kaybın Özkaynak Oranı (%)	C Katılım Bankası (Milyon TL)	Kaybın Özkaynak Oranı (%)	Katılım Bank. Sektörü (Milyon TL)	Kaybın Özkaynak Oranı (%)
Beklenen Kayıp (%50)	20.537,14	10,53	29.496,97	12,46	29.617,13	12,04	85.680,54	13,64
Beklenmeyen Kayıp (%95)	21.161,37	10,22	30.231,68	12,16	30.241,75	11,79	86.794,98	13,46
Beklenmeyen Kayıp (%99)	21.457,35	10,08	30.556,03	12,03	30.531,71	11,68	87.249,88	13,39
Beklenmeyen Kayıp (%99,9)	21.738,01	9,95	30.928,50	11,89	30.999,34	11,50	87.509,77	13,35

Yukarıdaki tabloda, elde edilen kayıp oranlarının dirençli (robust) sonuçlar olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni dört farklı güvenilirlik düzeyinde (%50, %95, % 99 ve %99,9) elde edilen değerlerin arasındaki sapmanın küçük olmasıdır. Ayrıca bankalar beklenen kayıpları için karşılık ayırırken, beklenmeyen kayıpları için de sermaye ayırmaları gerekmektedir.

Yukarıda simülasyon aşamalarında da belirtildiği gibi katılım bankalarının gelecekle ilgili beklenen ve beklenmeyen kayıp tahminleri, zaman serilerine ait hata terimleri aracılığıyla hesaplanmaktadır. Hata terimleri ise t zamandaki yeni bilgiye işaret etmekte, şok veya yenilik olarak adlandırılmaktadır (Yavuz, 2015). Kısaca Monte Carlo simülasyonu şoklu sonuçları göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bankalar finansal sistemde yerine getirdikleri gerek aracılık faaliyetleri gerekse de sunmakta oldukları diğer hizmetler dolayısıyla çok önemli görevler icra etmektedirler. Bu yüzden ülkemizde ekonomik krizlerin çıkış noktasında da, çözüm noktasında da bankacılık sektörü üzerine odaklanılmakta, ekonominin tekrar rayına oturtulabilmesi için gerçekleştirilen düzenlemeler de bu sektöre

yönelik olmaktadır. Yapısı gereği yüksek kaldıraç oranlarıyla çalışan bankaların denge noktasını güven unsuru oluşmakta, sektörde gerçekleşen olumsuz bir durum, hatta olumsuz bir söylenti, bu dengeyi bozabilmektedir.

Çalışmanın kredi riski modellemesi aşamasında ülkemizdeki katılım bankacılığı sektörü ile katılım bankacılığı sektöründeki analize uygun üç bankanın 2005: Q1 - 2016: Q2 dönemine ait çeyrek veriler kredi riski açısından analiz edilmiştir. Söz konusu dönem 2008 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan küresel krizi de kapsamakta, böylece küresel krizin etkileri ve şokları modele dahil edilmiş bulunmaktadır. Modellemede literatüre uyularak bağımlı değişken olarak bankaların toplam kredilerinin takipteki krediler oranı kullanılmıştır. Konvansiyonel bankalardan farklı olarak katılım bankalarında toplam kredilerin hesaplanabilmesi için bankalarca verilen kredilerin toplamının yer aldığı paydaya “kiralama işlemlerinden alacaklar” tutarı da eklenmiştir. Çalışmada ülkemizdeki katılım bankalarındaki takipteki krediler oranlarını açıklayabilmek için Wilson’un Credit Portfolio View yaklaşımı tercih edilmiştir. Temerrüt oranlarını en iyi açıklayabilen makroekonomik değişkenler olarak; GSYH, katılım bankaları üç aylık ortalama kar payı oranları, petrol fiyatları, dolar kuru ve enflasyon oranları bulunmuştur.

Takipteki kredi oranlarını açıklayan bağımsız değişkenlerin gelecekteki değerlerinin tahmin edilmesi için Sims tarafından yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan VAR modeli tercih edilmiştir. Kredi riski uydu modelleri ve makroekonomik değişkenlere ilişkin VAR(3) modeli yardımıyla gerekli katsayılar ile modellerin hata terimleri elde edildikten sonra, takip oranlarının gelecek değerleri, beklenen ve beklenmeyen kayıp tutarları Monte Carlo simülasyon yöntemiyle tahmin edilmiştir. Hata terimleri t zamandaki yeni bilgiye işaret etmekte, şok veya yenilik olarak adlandırılmaktadır. Kısaca Monte Carlo simülasyonu şoklu sonuçları göstermektedir.

Simülasyona göre elde edilen sonuçlar, Türk bankacılık sistemindeki katılım bankalarının yaklaşık %15 olan SYR oranına yakındır. Çalışmada ulaşılan beklenen kayıplara ilişkin tahminlerde, katılım bankacılığı için hesaplanan beklenen kayıp tutarları ile beklenmeyen kayıp tutarları arasında fazla bir fark bulunmamaktadır. Bilindiği gibi bankalar beklenen kayıpları için karşılık ayırmakta, beklenmeyen kayıpları için de sermaye tahsis etmektedir. Çalışmanın sonunda Türk bankacılık sektöründeki katılım bankalarının finansal istikrar açısından potansiyel şoklara karşı yeterli sermaye yeterlilik rasyolarına sahip oldukları, dolayısıyla dayanıklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılım bankalarının sunulan kredi türlerinin sınırlı olması, riskin katılımcılarla paylaşılması ve geçmiş kriz tecrübeleri de beklentilerin gerçekleşen sonuçlarla uyumlu olduğunu göstermektedir.

İleriki çalışmalar için kredi riskinin piyasa riski ile birlikte modellenmesi veya kredi, piyasa ve operasyonel risklerden oluşan üç temel bankacılık riskinin aralarındaki korelasyonlar dikkate alınarak aynı anda modellenmesi, daha gerçekçi risk analizine imkan sağlayabilir. Çünkü kredi riski, doğrudan ya da dolaylı olarak diğer riskleri de artırmaktadır. Ayrıca bu durum bankanın borçlanma maliyetini de artırmaktadır. Diğer risklerin de analiz kapsamına dahil edilmesiyle, tüm risklerin bankacılık sektörünün finansal istikrarına etkisi analiz edilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adakale, T. (2009). Finansal Piyasalarda Oynaklığa Dayalı Risk Analizi ve Stres Testleri: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Al-Bashir, M. ve Al-Amine, M. (2013). *Managing Liquidity Risk in Islamic Finance*. (Ed: Karen Hunt-Ahmed). New Jersey: John Wiley & Sons Ltd.
- Altıntaş, M. A. (2012). *Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri-Türk Bankacılık Sektörü İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 281.
- Ayan, E. (2007). *Bankacılık Risklerinin Yönetiminde Basel-II Uzlaşısı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- BDDK (2016). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri: Eylül 2016. Ankara, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu.
- Basurto, M. A. S. ve Padilla, P. (2006). Portfolio Credit Risk and Macroeconomic Shocks: Applications to Stress Testing Under Data-Restricted Environments. IMF Working Paper, WP/06/283.
- Başarı, Ç. (2013). Türk Bankacılık Sektörünün Finansal istikrarının Stres Testi Yöntemi İle Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Beşe, E. (2007). Finansal Sistem Stres Testi Uygulamaları ve Türkiye Örneği. T.C. Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.
- Blaschke, W., Jones, M.T., Majnoni, G. ve Peria, S.M. (2001). Stress Testing of Financial Systems: An Overview of Issues, Methodologies, and FSAP Experiences. International Monetary Fund, IMF Working Paper.
- Bolgün, K. E. ve Akçay, M. B. (2009). *Risk Yönetimi*. "3. Bs." İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Boss, M. (2002). A Macroeconomic Credit Risk Model for Stress Testing The Austrian Credit Portfolio, Financial Stability Report 4, Oesterreichische Nationalbank, pp. 64-82.
- Boss, M., Fenz, G., Pann, J., Pühr, C., Schneider, M. ve Ubl, E. (2009). Modeling Credit Risk through the Austrian Business Cycle: An Update of the OeNB Model. Financial Stability Report No: 17. 28 Eylül 2016 tarihinde <https://www.oenb.at/en/Publications/Financial-Market/Financial-Stability-Report/2009/Financial-Stability-Report-17.html> adresinden erişildi.

- Drehmann, M. (2005). A Market Based Macro Stress Test for The Corporate Credit Exposures of UK Banks. 25 Eylül 2016 tarihinde <https://www.bis.org/bcbsevents/rtf05Drehmann.pdf> adresinden erişildi.
- Drehmann, M., Sorensen, S. ve Stringa, M. (2008). The Integrated Impact of Credit and Interest Rate Risk on Banks: An Economic Value and Capital Adequacy Perspective. Bank of England, Working Paper No:339.
- Elsiefy, E. (2012). Stress Test for Islamic and Conventional Banks Using Sensitivity Scenario Test: Evidence from Qatari Banking Sector. *International Journal of Economics and Management Sciences*. Vol: 1, No: 12, 44-63.
- Evlimoğlu, U. ve Çundur, F. (2012). İMKB İle Bazı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Borsaları Arasındaki Karşılıklı Bağlantıların Küresel Kriz Öncesi ve Sonrası Dönem İçin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31(1). 31-58.
- Greuning, H. V. ve Iqbal, Z. (2008). *Risk Analysis for Islamic Banks*. Washington DC: The World Bank.
- Hassan, M.K., Ünsal, Ö. ve Tamer, H.E. (2016). Risk Management and Capital Adequacy in Turkish Participation and Conventional Banks: A Comparative Stress Testing Analysis. *Borsa İstanbul Review* 16(2). 72-81.
- Havrlychyk, O. (2010). A Macroeconomic Credit Risk Model for Stress Testing the South African Banking Sector. South African Reserve Bank Working Paper, WP/10/03.
- Hoggarth, G., Sorensen, S. ve Zicchino, L. (2005). Stress Tests of UK Banks Using A VAR Approach. Bank of England, Working Paper No: 282.
- Jakubik, P. ve Hermanek, J. (2008). Stress Testing of The Czeck Banking Sector. *Prague Economic Papers*. 17(3). 195-212.
- Jakubik, P. ve Schmieder, C. (2008). Stress Testing Credit Risk: Comparison of the Czeck Republic and Germany. Bank for International Settlement, Financial Stability Institute. 14 Temmuz 2016 tarihinde <https://www.bis.org/fsi/awp2008.pdf> adresinden erişildi.
- Kalirai, H. ve Scheicher, M. (2002). Macroeconomic Stress Testing: Preliminary Evidence for Austria, Financial Stability Report 3, Oesterreichische Nationalbank, 58-74.
- Kattai, R. (2010). Credit Risk Model for the Estonian Banking Sector. Working Papers of Eesti Pank No: 1/2010. Bank of Estonia.
- Küçüközmen, C. ve Yüksel, A. (2006). A Macro-econometric Model for Stress Testing Credit Portfolio. 13th Annual Conference of Multinational Finance Society, June 2006.

- Özcan, B. ve Arı, A. (2011). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*. 2(1). 121-142.
- Sanvi, A., Mireille, B., Caroline, J., Ludovic, K. ve Jeremy, M. (2011). Stress Testing with A Credit Risk Model: An Application to the French Manufacturing Sector. Banque de France, Working Paper No: 238.
- Sayım, F. (2012). Risk Kavramı, Mevduat Bankaları ve Katılım Bankalarının Bilanço Risklerinin Karşılaştırılması. *Çerçeve Dergisi*. Sayı: 58, 68-84.
- Tarı, R. (2014). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tarı, R. ve Bozkurt, H. (2006). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri İle Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. Sayı: 4, 1-16.
- TBB (2017). Bankalarımız 2017. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 321.
- Tekirdağ, A. (2009). Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi. T.C. Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.
- Tiby, A. M. (2011). *Islamic Banking: How to Manage Risk and Improve Profitability*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Tokatlı, A. S. (2011). Türk Bankacılık Sektörü Kredi Risklerinin Ölçümünde Makro Ekonomik Kredi Risk Modellemesi ve Stres Testi Uygulaması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Trenca, I. ve Benyovszki, A. (2008). Credit Risk, A Macroeconomic Model Application for Romania. Finance-Challenges of the Future. 25 Eylül 2016 tarihinde <http://feaa.ucv.ro/FPV/007-17.pdf> adresinden erişildi.
- Virolainen, K. (2004). Macro Stress Testing With A Macroeconomic Credit Risk Model for Finland. Bank of Finland Discussion Papers.
- Wong, J. H., Choi, K. ve Fong, P. (2008). A Framework for Stress Testing Banks’ Credit Risk. *The Journal of Risk Model Validation*, 2(1). S. 3-23.
- Yanpar, A. (2015). *İslami Finans: İlkeler Araçlar ve Kurumlar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yavuz, N. Ç. (2015). *Finansal Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yüksel, Ö. (2011). Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Kredi Riski Modellemesi ve Stres Testi Analizi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, S. (2012). Katılım Bankaları Alternatif Araçlar Konusunda Çalışıyorlar. *Çerçeve Dergisi*. Sayı: 58, 86-90.

TÜRK İMALAT SANAYİ SERMAYE STOKU TAHMINİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: 2003-2015

A Study on the Estimation of Capital Stock in Turkish Manufacturing Industry: 2003-2015

Gönderim Tarihi: 09.10.2017

Kabul Tarihi: 14.12.2017

Bedriye TUNÇSİPER*
Tuğçe UYGURTÜRK GAZEL**

ÖZ: En temel üretim girdilerinden biri olarak sermaye, üretimin analizi ve değerlendirilmesi çalışmalarında kritik bir role sahiptir. Diğer girdilerden farklı olarak üretime azalan oranlarda da olsa katkısı bir dönemden fazla olan sermaye girdisinin; bu doğrultuda doğru hesaplanması iktisadi faaliyet kollarının özellikle verimlilik analizi çalışmaları için önemli bir gerekliliktir. Bu araştırmanın amacı Türk imalat sanayi alt sektörlerinde (NACE 2'li kodda) güncel veri seti kullanarak sermaye birikim verisinin oluşturulmasıdır. Çalışmada sermaye stoku (birikimi) hesaplamada genel olarak başvurulan yöntem olan Aralıksız Envanter Yöntemi (AEY)'e başvurulmuştur. 2003-2015 yılları arasında sermaye stok girdisi oluşturulan imalat sanayi alt sektörlerinin her biri için yıllara göre toplam sermaye stoku içindeki değişim oranları ve sıralamaları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İmalat Sanayi, Sermaye Stoku, Aralıksız Envanter Yöntemi.

ABSTRACT: Capital, one of the fundamental inputs of the production, has a critical role in the studies based on the production analysis and assessment. The accurate computation of the capital, which is different from other inputs as its contribution to production process lasts in the consecutive production cycles with a decreasing rate, is a substantial necessity. The aim of this study is to generate capital stock data of Turkish manufacturing industry's subsectors (by NACE 2 digits) by utilizing actual data. Perpetual Inventory Method generally applied in capital stock estimation is also applied in this study. By creating capital stock data of each manufacturing subsector between the years 2003-2015, the change rate of proportions in the total capital stock and rankings are presented through the years.

Keywords: Manufacturing Industry, Capital Stock, Perpetual Inventory Method.

* Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü, tbedriye1@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6063-218X

** Dr., Kadir Has Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Ekonomi Bölümü, tugce.uygurturk@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3293-1371

GİRİŞ

Yükselen piyasa ekonomilerinde, imalat sanayi diğer sanayi kolları ile olan ilişkisi düşünüldüğünde büyük bir öneme sahiptir. Türkiye özelinde de toplam endüstri içinde sahip olduğu en yüksek pay itibari ile imalat sanayi (Toplam endüstrinin %81,5'ünü oluşturmaktadır) ekonominin üretim yapısı analizinin merkezinde bulunmaktadır (Baycan ve Yıldırım, 2017).

Ekonominin, üretken yapısı ile en dinamik sektörü olan imalat sanayinin verimlilik düzeylerinin incelenmesi hem sektörün rekabet gücünün ortaya konmasında hem de sürdürülebilir üretimin planlanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Sermaye, verimlilik düzeyindeki artışta temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Saygılı vd., 2005). Bu noktada, üretimdeki sermaye girdisinin nasıl tanımlandığının iyi anlaşılması gerekmektedir.

Uzun yıllardır ekonomistlerin gündemini meşgul eden sermayenin nasıl ölçüleceği/hesaplanacağı konusu günümüzde hâlâ netlik kazanamamıştır. Bir dönemde alınan sermaye malı (makine, bina vb.) üretime sadece alındığı dönemde değil; diğer girdilerden farklı olarak izleyen yıllarda da azalan oranlarda etki etmektedir. Dolayısıyla zaman boyunca devam eden sermayenin bu katkısı sermaye birikimi ya da sermaye stoku kavramını sermaye girdisine alternatif olarak literatüre katmıştır. Saygılı vd. (2005) ve Taymaz vd. (2008) sermaye stokunu belirli bir zaman diliminde mal ve hizmet üretme kapasitesi olarak tanımlamışlardır. Literatürde sıklıkla birbiri yerine kullanılan sermaye stoku ve sermaye birikimi bu çalışmada da eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de sermaye stoku (birikimi) için yayınlanan düzenli bir veri setinin olmayışı ve bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı kalması özellikle verimlilik üzerine yapılan çalışmalarda ciddi bir kısıt oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Türk imalat sanayi alt sektörlerine ait 2003-2015 yılları arasındaki güncel sermaye stok verisini oluşturarak, verimlilik yazınına katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında sermaye stokunun tahminine ilişkin Türkiye özelinde sermaye birikimi yazını taranmıştır. Üçüncü bölümde sermaye stoku hesaplanması için sıklıkla başvurulan "Aralıksız Envanter Yöntemi"nden teorik olarak bahsedilmiş, yöntemin kullandığı parametrelerin değişkenlik gösteren tahmin yöntemlerine kısaca değinilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan değişkenler ve veri seti tanıtılırken, beşinci bölümde ise hesaplama sonuçları ortaya konarak sektörel farklılıklar üzerine hesaplanan bulgular değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde de toplam imalat sanayinin sermaye birikimi konusunda değerlendirme yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın giriş bölümünde de değinildiği üzere sermaye birikiminin tahmini için Türkiye özelinde yapılan çalışmalar yeterli ve karşılaştırılabilir bir yazın analizine imkân vermemektedir. Literatürün ilk ve temel örnekleri de genellikle ekonominin bütününe ele alan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Milli Prodük-tivite Merkezi (MPM) gibi kurumların teşviki ile hazırlanan çalışmalardır.

Türkiye için sabit sermaye stoku hesaplanmasına ilişkin uzun yıllar tek çalış-ma olarak bulunan Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991)'ın 1968-1988 yılları arasında ekonomik sektörlerdeki¹ sermaye stokunu tahmin ettikleri çalışmada imalat sanayi Tüketim Malları (Gıda, İçki ve Tütün, Dokuma ve Giyim), Ara Malları (Deri Ürünleri, Orman Ürünleri, Kağıt ve Basım, Kimya Ürünleri, Petrol Ürün-leri, Kauçuk Ürünleri, Toprak Ürünleri ve Metal Ürünleri) ve Yatırım Malları (Madeni Eşya, Makine İmalat, Elektrikli Makine ve Taşıt Araçları) olarak sınıf-landırılmış ve 1988 fiyatları ile sabit sermaye stokları hesaplanmıştır.

Filiztekin (2001)'in Türk imalat sanayinde ekonominin liberalizasyonu öncesi ve sonrasında üretkenlikte değişikliğe sebep olan faktörleri incelediği çalışma-sı da imalat sanayi alt sektörlerinin sermaye birikimlerini hesaplamıştır. Bu yazının diğer önemli çalışma serilerinden ilki olan Saygılı vd. (2002) sermaye birikimini imalat sanayini de kapsayan ekonominin 10 ana sektörü için 1972-2000 yılları arasında hesaplamış, daha sonra Saygılı vd. (2005) çalışma verisini 2003 yılına kadar uzatarak sektörler için sermaye stokunu güncellemişlerdir. Güncellenen bu çalışma, yazındaki diğer çalışmalara atfettiği katkıya paralel şekilde Türkiye'nin uzun dönem büyüme kaynaklarının incelendiği Altuğ vd. (2008)'in çalışmasında sermaye stok verisi olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde 1960-2004 yılları arasında Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklarını in-celedikleri çalışmalarında İsmihan ve Metin-Özcan (2009) sermaye birikiminin bu süreçte toplam faktör verimliliği ile birlikte büyümeyi etkileyen en önemli iki faktörden biri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sermaye birikimini AEY'i kullanarak 1998 yılı fiyatları ile oluşturan yazarlar Türkiye ekonomisi için poli-tik ve ekonomik kırılma noktası sayılabilecek dönemlerde sermaye birikimi-nin büyümeye katkısını incelemişlerdir.

Sektörel üretkenlik analizini bölgesel olarak karşılaştırdıkları çalışmalarında Tuncer ve Özuğurlu (2004) imalat sanayi alt sektörleri için 1980-2000 yılları arasında sabit sermaye stokunu hesaplamışlardır. Benzer şekilde, Taymaz vd. (2008) Türk imalat sanayinde üretkenliği inceledikleri çalışmalarında 1983-2001 yılları arasında sabit sermaye stok serilerini hesaplamıştır.

Türk imalat sanayinde sabit sermaye stoku tahmini için yapılan en güncel ça-

¹ Çalışmada kapsanan sektörler, Tarım, Madencilik, İmalat Sanayii, Enerji, Ulaştırma, Turizm, Konut, Eğitim, Sağlık ve Diğer Hizmetlerdir.

lışmalardan biri olarak da toplam faktör ve enerji etkinliğinin bölgesel olarak analiz edildiği Özkara ve Atak (2015)'ın çalışması karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, etkinlik analizi için girdi olarak kullanılan sermaye stoku 2003-2012 yılları arasında bölgesel düzeyde tahmin edilmiştir. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin imalat sanayindeki işgücü verimliliğine etkisini inceleyen çalışmaları Kılıçaslan vd. (2017) benzer şekilde 2003-2012 yılları arasındaki sermaye stokunu AEY kullanarak hesaplamışlardır.

Bu çalışmada bahsi geçen çalışmalara katkı olarak veri seti 2015 yılına kadar genişletilmiş, 23 alt sektör için toplu bir veri seti oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Sabit varlıkların birikimini ve akışını ölçmek için kullanılan en yaygın yöntem, stoku (birikimi) birikmiş yatırımların ve yıpranma payının oluşturduğu varsayımına dayanan Aralıksız Envanter Yöntemidir (AEY) (OECD, 2009).

Cari dönem sermaye stoku hesaplamada AEY uygulayabilmek için yatırım verisinin zaman serisine, yatırımların başladığı zaman dilimindeki sabit sermaye stoku bilgisine ve sermayenin aşınma oranı bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır (Berleman ve Wesselhöft, 2012).

Bu durumda başlangıç yılı sermaye stoku, geçmiş yılların amorti edilmiş yatırımlarının birikimi olarak şu şekilde yazılabilir:

$$K_{t0} \approx [I_{t0-1} + (1-\delta)I_{t0-2} + (1-\delta)^2I_{t0-3} + \dots] \quad (1)$$

δ : aşınma oranını göstermektedir.

Cari dönemde yapılan yatırımları bir önceki dönemde yapılmış olan yatırımlara ek olarak bu yatırımların büyüme oranı ile çarpılmış hallerini alan bu varsayım (2) no'lu eşitlikte

$$I_t = I_{t-1} * (1+\Theta) \quad (2)$$

şeklinde ifade edilmiştir. Burada Θ büyüme oranını göstermektedir.

Birbirini izleyen yıllardaki yatırımların büyüme oranı ile ilişkilendirildiği bu eşitliği kullanarak (1) no'lu eşitlik

$$[I_{t0-1} + (1-\delta)I_{t0-2} + (1-\delta)^2I_{t0-3} + \dots] = I_{t0-1} [1 + \frac{(1-\delta)}{(1+\Theta)} + \frac{(1-\delta)^2}{(1+\Theta)^2} + \dots] \quad (3)$$

$$= I_{t0-1} (1+\Theta) / (\delta+\Theta) = I_{t0} / (\delta+\Theta) \quad (4)^2$$

$$= I_{t0} / (\delta+\Theta) \quad (5)$$

şeklinde yazılabilir.

Buradan hareketle, herhangi bir t zamanındaki sermaye stoku (K_t) bir önceki dönemdeki sermaye stokunun (K_{t-1}) yıpranmadan sonra kalan kısmı ile ($K_{t-1} - d * K_{t-1}$) ile t zamanındaki yatırımların (I_t) toplamına eşittir.

$$K_t = (1 - d) * K_{t-1} + I_t \quad (6)$$

d sabit sermayenin yıpranma payını temsil etmektedir. AEY sermaye stokunun tahmini yazınında sıklıkla başvurulan bir yöntem olmakla birlikte, başlangıç sermaye stokunun tahmini noktasında yöntem farklılıkları gözlemlenmektedir. Berlemann ve Wesselhöft (2012)'in başlangıç sermaye stoku tahmininde genellikle başvurulan üç yöntemin özelliklerini inceledikleri çalışması aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Durağan Durum Yaklaşımı

Harberger (1978)'in çalışmasında kullandığı bu yöntem ekonominin durağan durumda olduğunu kabul eder ve bunun sonucu olarak çıktının sermaye birikimi ile aynı oranda büyüyeceğini varsayar, buna göre:

$$g_{GSYIH} = g_K = \frac{K_t - K_{t-1}}{K_{t-1}} = \frac{I_t}{K_{t-1}} - \delta \quad (7)$$

(7) no'lu denklem sermayenin $t-1$ zamanı için tekrar düzenlenirse (8) no'lu denklem şeklinde yazılır:

$$K_{t-1} = \frac{I_t}{g_{GSYIH} + \delta} \quad (8)$$

g_{GSYIH} : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla büyüme hızını göstermektedir. (8) no'lu denklemde belirtildiği gibi sermaye stoku belirli bir yıldaki yatırıma ve o yıldaki büyüme oranına bağlı olarak tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bir tek yılda oluşabilecek herhangi bir yatırım şoku fazlasıyla etkilenmiş sermaye serisinin oluşmasına sebep olacağından bu çalışmada da Harberger (1978)'in önerdiği gibi ekonomideki büyüme hızları üçer senelik ortalamalar alınarak hesaplanmıştır.

² Formüle sonsuz serilerin toplam formülü kullanılarak ulaşılmıştır. $I_{t0-1} / (1+\Theta) = I_{t0-2}$ olduğundan (3) no'lu eşitlik $I_{t0-1} [1 + (1-\delta)/(1+\Theta) + (1-\delta)^2 / (1+\Theta)^2 + \dots]$ şeklinde yazılabilir. $|(1-\delta)/(1+\Theta)| < 1$ için $r = (1-\delta)/(1+\Theta)$ ve $\sum_{n=0}^{\infty} r^n$ ifadesi $1/1-r$ formülünü kullanarak $I_{t0-1} [\frac{1}{1 - \frac{1-\delta}{1+\Theta}}] = I_{t0-1} [\frac{1+\Theta}{\delta+\Theta}]$ eşitliği elde edilir.

Dengesizlik Yaklaşımı

Dengesizlik Yaklaşımında Durağan Durum Yaklaşımından farklı olarak dikkat çeken iki nokta bulunmaktadır. Birincisi (8) no'lu denklemde g_{GSYIH} yerine g_Y 'nin (yatırımların büyüme hızı) ortalama büyüme hızı olarak alınmasıdır. İkincisi ise durağan durum yaklaşımından farklı olarak ekonominin uzun dönem denge noktasında olmadığını dolayısıyla yatırımlar için daha uzun zaman serilerinin kullanılmasının sermaye stoku tahmininde daha uygun olacaktır.

Bireşimsel Zaman Serisi Yaklaşımı

Kamps (2006) tarafından geliştirilen bu yöntem yapay yatırım serileri oluşturma temeline dayanmaktadır. Oluşturulan yapay yatırım serileri başlangıç sermaye stokunun tahmininde sabit kabul edilen yatırımların büyüme hızı ile birlikte (9) no'lu denklemdeki gibi hesaplanmaktadır:

$$I_0 = \frac{I_t}{e^{g_I(t-t_0)}} \quad (9)$$

Bu denklemde g_I yatırımların büyüme hızını ifade etmektedir. Oluşturulan yapay yatırım serileri ile başlangıç sermaye stoku $t-1$ zamanı için hesaplanabilmektedir.

AEY'nin hesaplanması hizmet ömrü, ıskartaya çıkma ve yıpranma oranı üzerine yapılan varsayım ve tahminlere bağlıdır (Meinen vd., 1998). Dolayısıyla, AEY'nin uygulanmasında başlangıç sermaye stoku tahmini dışında yıpranma (aşınma) payı ve sermayenin hizmet ömrü de diğer iki önemli bileşendir. Hizmet ömrü ve yıpranma payı birbiri ile yakından ilişkili kavramlardır. Yıpranma payı beklenen hizmet ömrünün sınırlı olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Beklenen hizmet ömrünün sınırlı olmasının nedenlerini Blades (1997) üretim içerisinde yer aldıkça sermaye varlıklarının onarım maliyetlerinin artması ve bu sebeple kullanımlarının ekonomik olmaması, teknik yeniliklerin üretim yöntemini ya da ürünü eski bırakması ve bazı sermaye varlıklarının yanlış kullanım, öngörülemeyen kaza gibi sebeplerle zarar görmesi şeklinde özetlemiştir. Aşınma (yıpranma) payı ve hizmet ömrü verisine kaynak olarak ya doğrudan gözleme başvurulur ya da sermaye birikimine bağlı olarak yıpranma payları tahmin edilir (Görzig, 2007). US BEA³'nin hesaplamalarında kullandığı yıpranma payı azalan bakiyeler oranının hizmet ömrüne oranı şeklinde (10) no'lu eşitlikte ifade edilmiştir:

$$\delta = R/T \quad (10)$$

yukarıdaki eşitlikte δ yıpranma payını, R azalan bakiyeler oranını T ise söz konusu malın hizmet ömrünü temsil etmektedir.

³ US Bureau Economic Association.

VERİ

Çalışmada imalat sanayine ait Tablo 1’de NACE Rev. 2 kod ve karşılıkları ile gösterilen 23 alt sektörün 2003-2015 yılları arasında AEY kullanılarak sermaye birikimi tahmin edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’den derlenen veri setinde sermaye stokunun hesaplanması için maddi mallara ilişkin brüt yatırımlar ve sabit sermaye satışı değişkenleri kullanılmıştır.

Maddi mallara ilişkin net yatırımlar, maddi mallara ilişkin brüt yatırımlar⁶ ile sabit sermaye satışı arasındaki fark alınarak hesaplanmıştır. Söz konusu değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine Tablo 2’de yer verilmiştir. 2008 yılında sınıflandırılmada kullanılan NACE Rev. 1.1’in NACE Rev. 2 şeklinde düzeltilmesi sebebiyle 2003-2008 yılları arasındaki veriyi 2009-2015 yılları arasındaki veri ile uyumlu hale getirebilmek için “The Statistical Unit of the European Union (EUROSTAT)”ın yayınladığı NACE Rev 1.1 kodlarının NACE Rev.2’deki karşılıklarının bulunduğu eşleştirme tabloları⁷ kullanılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmada yıpranma oranı olarak da %6 alınmıştır.

Son haliyle veri seti 2003-2015 yılları arasında NACE Rev.2 kodlarına uygun hale getirilmiştir.

⁴ Maddi Mallara İlişkin Brüt Yatırımlar; Araziye Gayri Safi Yatırım, Mevcut Bina ve Yapılardaki Gayri Safi Yatırım, İnşaatlardaki ve Binaların Büyük Tadilatlarındaki Gayri Safi Yatırımlar, Makine ve Teçhizata Yapılan Gayri Safi Yatırımlar ve Diğer Maddi Mallara Gayri Safi Yatırımları kapsamaktadır (TÜİK).

⁵ Eşleştirme tablolarına http://ec.europa.eu/eurostat/web/nace-rev2/correspondence_tables bağlantısından erişilmektedir.

Tablo 1: İmalat Sanayii Alt Sektörleri NACE Rev.2 Kodları ve Karşılıkları

10	Gıda ürünlerinin imalatı
11	İçeceklerin imalatı
12	Tütün ürünleri imalatı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı
14	Giyim eşyalarının imalatı
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
24	Ana metal sanayi
25	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
27	Elektrikli teçhizat imalatı
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
31	Mobilya imalatı
32	Diğer imalatlar

Tablo 1’de NACE Rev. 2 kodları ve karşılıkları ile verilen imalat sanayi 23 alt sektörünün 13 yıllık dönemde (2003-2015) toplam 299 gözlemden oluşan tanımlayıcı istatistiklerinin özeti Tablo 2’de sunulmaktadır. Buna göre, en az net yatırımın -6,7 milyon TL, en fazla net yatırımın ise 107 milyon TL seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (2003 sabit fiyatları ile). Bu yatırımlar sırasıyla 2013 yılında mobilya imalatına ve 2006 yılında tekstil ürünleri imalatına yapılmıştır. Benzer şekilde, ilgili dönemde net sermaye stokunun en az ve en fazla olduğu gözlemler sırasıyla 4,1 milyon TL (2003 yılı deri ve ilgili ürünlerin imalatı) ve 305 milyon TL (2015 yılı tekstil ürünleri imalatı) olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem sayısı	milyon TL			
		Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Maddi Mallara Yapılan Brüt Yatırımlar	299	18,0	11,6	0,6	110,0
Sabit Sermaye Artışı	299	1,3	1,6	0,0	13,4
Net Yatırımlar	299	9,5	10,9	-6,7	107,0
Net Sermaye Stoku	299	82,5	70,5	4,1	305,0

BULGULAR

İmalat sanayi alt sektörlerine ait sermaye stokunun zaman içinde değişimini gösteren Şekil 1'de dikkat çekici hususlar göze çarpmaktadır. Örnek olarak, 2008 krizinin hemen sonrasında sermaye stokunu %38,80 oranında artıran ana metal sanayinin bu artışı tetikleyen dinamiklerinin özellikle incelenmesi gerekmektedir.

Benzer şekilde, tekstil ürünlerinin imalatında 2005 ve 2006 yılları arasında sermaye stokunun yaklaşık %50 oranında artması çalışmaya dair diğer önemli bulgulardan biridir. Tütün ürünleri imalatı sermaye stoku 2005 yılından itibaren sürekli azalış eğilimine girmiş; 2015 yılında 2005 yılına kıyasla %31 oranında azalmıştır. Yıllar içinde yoğun dalgalanmaların yaşandığı kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatında sermaye stokunun 2005 yılında başlayan hızlı artış trendi 2007 yılında iki katından da fazla bir seviyeye ulaşmış, izleyen yıllarda 2013 yılına kadar düşüş trendi gözlenirken 2015 yılında tekrar 2007 yılındaki seviyesine ulaşmıştır. Mobilya imalatında artış eğiliminde olan sermaye stoku 2013 yılında hızlı bir düşüş yaşamış; 2015 itibari ile 2012 seviyesinin %11 oranında gerisinde kalmıştır.

Yüksek sermaye stok değerleri ile dikkat çeken diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatında gözlenen sürekli artış eğilimi her sene sermayeye yapılan yatırımın mevcut sermaye stokunun aşınmadan geriye kalan payından çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir. 2006 yılında sermaye stokunu 2005 yılına göre %43 artıran sektörde en fazla artış bu yılda görülmüştür. Sermaye stokunda 2003-2015 yılları arasında en az değişimin gözlemlendiği sektör tütün ürünleri imalatı olurken; en fazla değişimin gözlemlendiği sektör motorlu kara taşıtı, treyler ve yarı treyler imalatıdır.

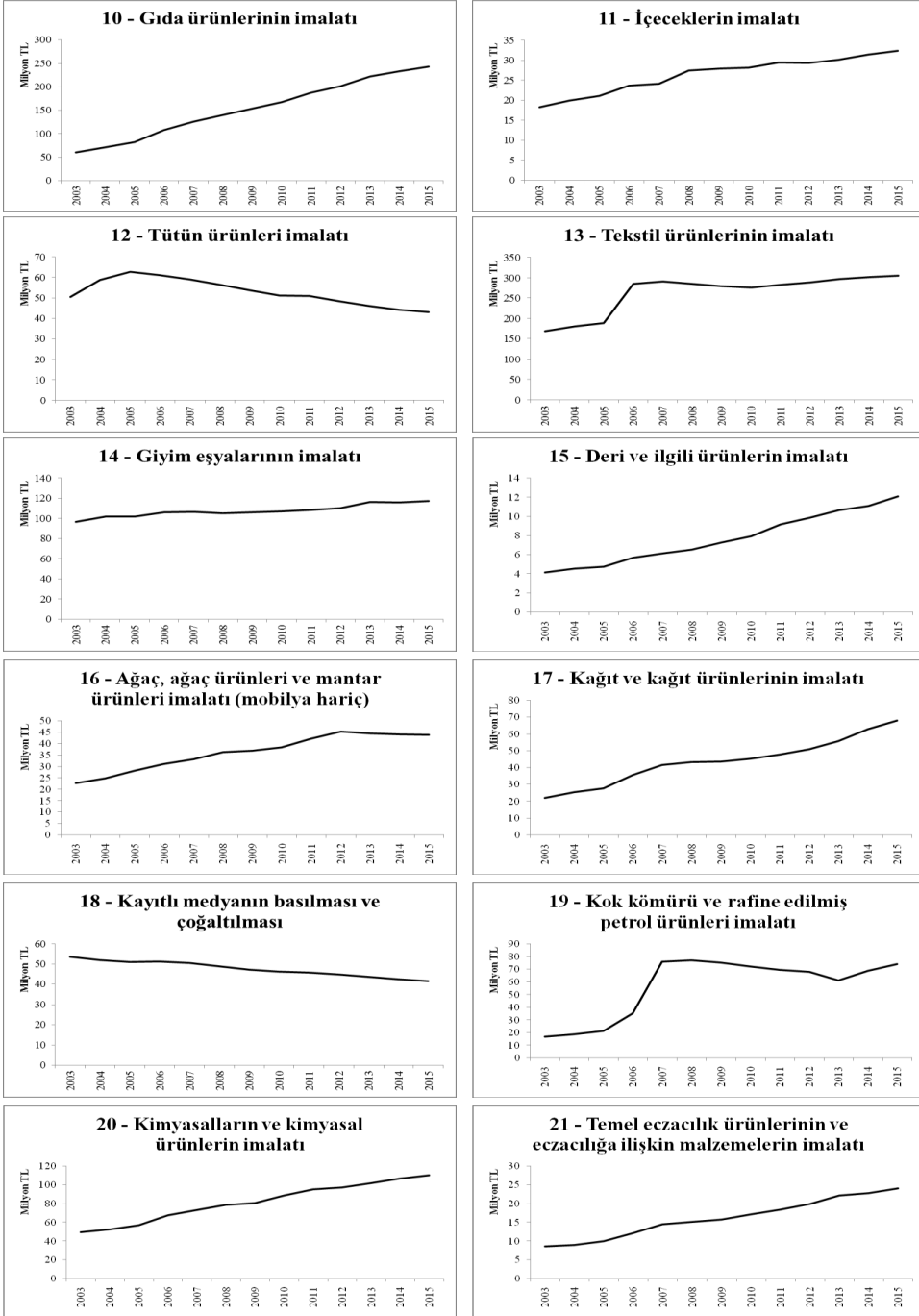
İmalat sanayinin toplam sermaye stokunun %116 oranında arttığı 2003-2015 yılları arasında en fazla artış %22 ile 2005 ve 2006 yılları arasında görülmüştür.

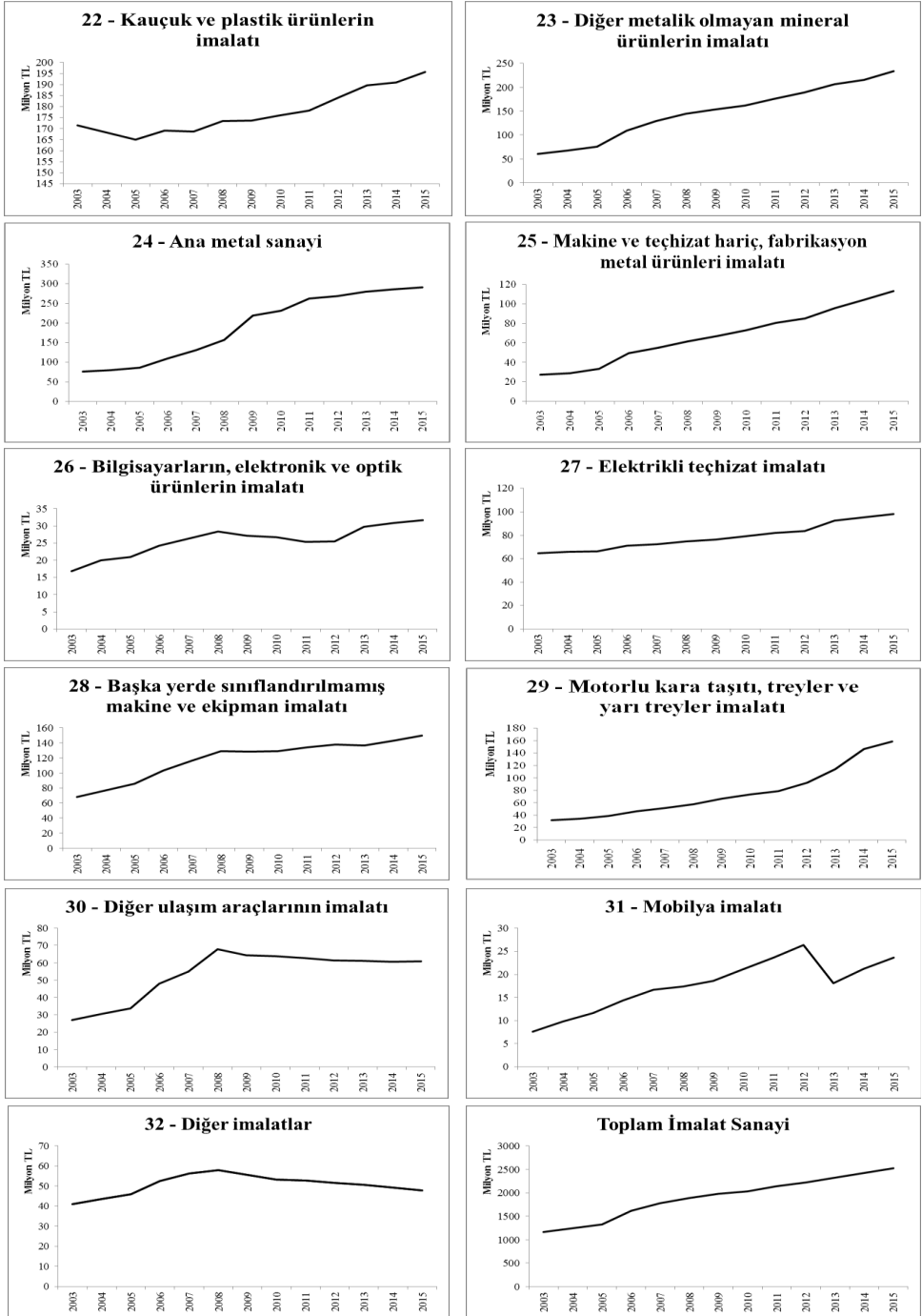

Sermaye birikimi için Tablo 3’de yapılan sıralamaya göre deri ve ilgili ürünlerin imalatı her sene son sırada yer alırken; tekstil ürünleri imalatı 2004 yılından itibaren sıralamada 1. sırada yer almaktadır. 2003 yılı ile kıyaslandığında 2015 yılında sermaye stoku artırımında en fazla ilerlemeyi kaydeden motorlu kara taşıtı, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı ve hemen ardından gelen gıda ürünleri imalatıdır. Benzer şekilde sermaye stoku sıralamasında en fazla gerileme ise sırasıyla tütün ürünleri, giyim eşyaları, elektrikli teçhizat ile kauçuk ve plastik ürünlerin imalatında görülmüştür. Birbirini izleyen yıllarda sermaye stok sıralamasında dikkat çekici değişikliklerin olmadığı Tablo 3’de, 2007 yılında 8 sıra yükselerek 8. sırada yer alan kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı en fazla ilerlemeyi gösteren sektör olmuştur.

Tablo 3’de yıllar içinde sermaye stoku sıralaması verilen imalat sanayi alt sektörleri Şekil 2’de de toplam sermaye stoku içindeki yüzde oranlarına göre gösterilmektedir. Yıllar içinde sektörlerin toplam sermaye stoku içindeki paylarının ya sabit kaldığı ya da çok küçük oranlarda değişikliğe uğradığı Şekil 2’de, 2006-2010 yılları arasında tekstil ürünleri imalatı, ana metal sanayi ile kauçuk ve plastik ürünlerin imalatının ilk üç sırayı paylaştığı görülmektedir. 2010 yılı sonrasında ise tekstil ürünleri imalatı ve ana metal sanayi ilk üçteki yerini korurken, kauçuk ve plastik ürünleri imalatının yerini gıda ürünleri imalatı almıştır. Bununla birlikte Şekil 2’de, 2003-2015 yılları arasında imalat sanayi toplam sermaye stokunun yaklaşık %50’sini çalışmada geçen 23 sektörden ilk 5 sektörün (gıda ürünleri imalatı, tekstil ürünleri imalatı, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, ana metal sanayi) oluşturduğu belirtilmektedir.

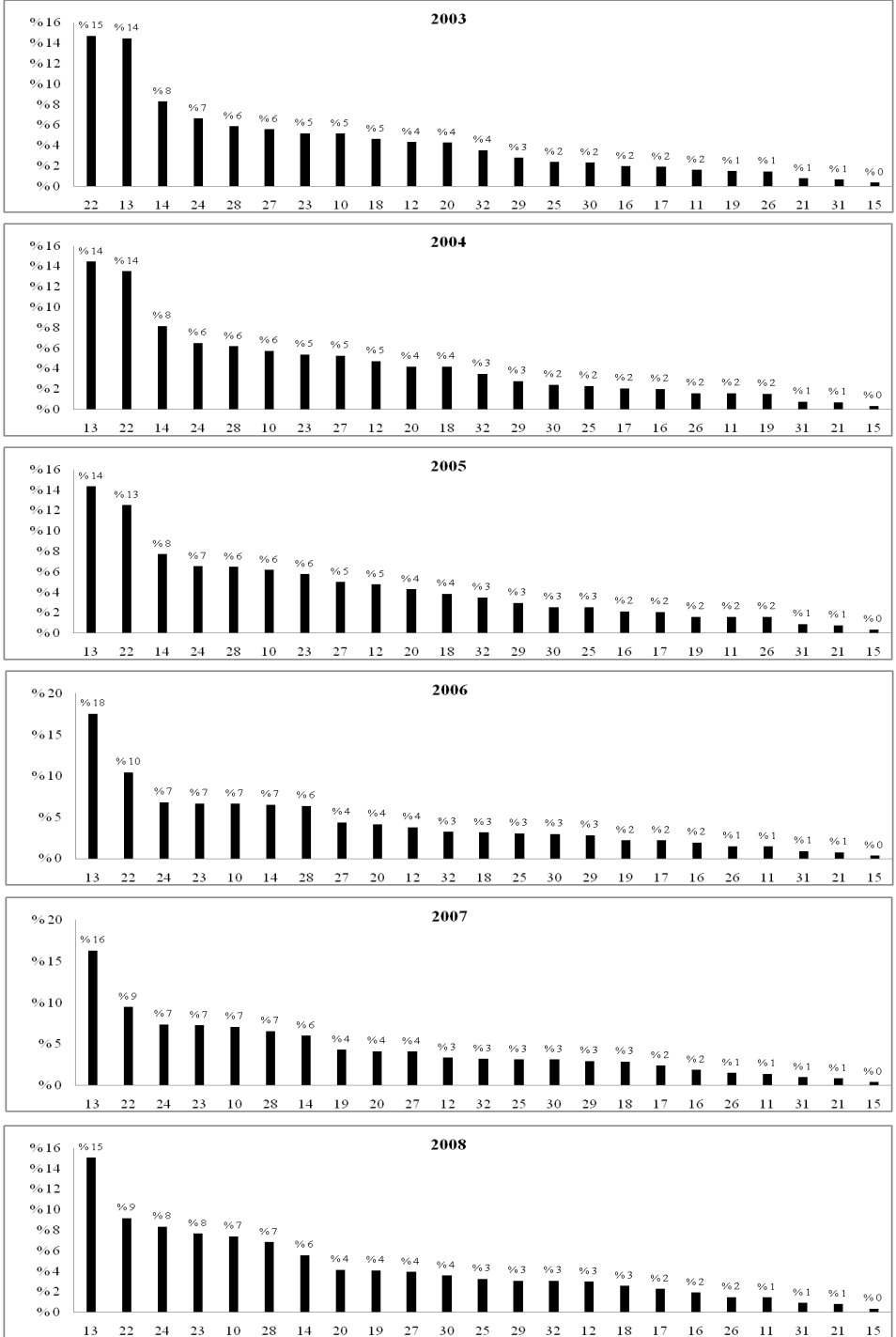
Şekil 1: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinin Sermaye Stok Değişimleri

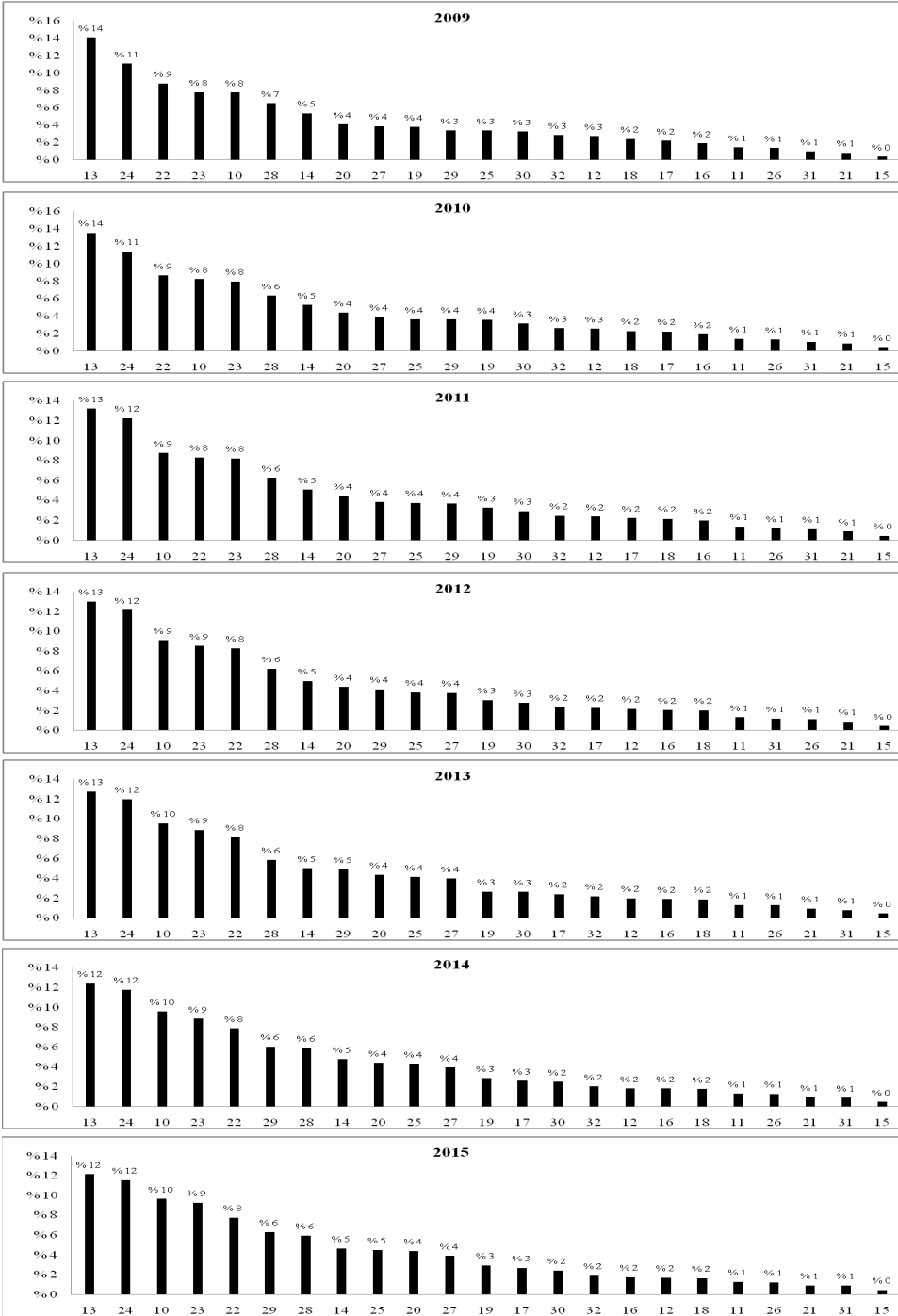
Şekil 1: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinin Sermaye Stok Değişimleri (devam)

Tablo 3: İmalat Sanayi Sektörlerinin Yıllar İtibarıyla Sermaye Stokuna Göre Sıralamaları

Sektör	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
10 - Gıda ürünlerinin imalatı	8	6	6	5	5	5	5	4	3	3	3	3	3
11 - İçeceklerin imalatı	18	19	19	20	20	20	19	19	19	19	19	19	19
12 - Tütün ürünleri imalatı	10	9	9	10	11	15	15	15	15	16	16	16	17
13 - Tekstil ürünlerinin imalatı	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
14 - Giyim eşyalarının imalatı	3	3	3	6	7	7	7	7	7	7	7	8	8
15 - Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23
16 - Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	16	17	16	18	18	18	18	18	18	18	17	17	16
17 - Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	17	16	17	17	17	17	17	17	16	15	14	13	13
18 - Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	9	11	11	12	16	16	16	16	17	18	18	18	18
19 - Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	19	20	18	16	8	9	10	12	12	12	12	12	12
20 - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	11	10	10	9	9	8	8	8	8	8	9	9	10
21 - Temel ezacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	21	22	22	22	22	22	22	22	22	22	21	21	21
22 - Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	1	2	2	2	2	2	3	3	4	5	5	5	5
23 - Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	7	7	7	4	4	4	4	5	5	4	4	4	4
24 - Ana metal sanayi	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2
25 - Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı	14	15	15	13	13	12	12	10	10	10	10	10	9
26 - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	20	18	20	19	19	19	20	20	20	21	20	20	20
27 - Elektrikli teçhizat imalatı	6	8	8	8	10	10	9	9	9	11	11	11	11
28 - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	5	5	5	7	6	6	6	6	6	6	6	7	7
29 - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler imalatı	13	13	13	15	15	13	11	11	11	11	9	8	6
30 - Diğer ulaşım araçlarının imalatı	15	14	14	14	14	11	13	13	13	13	13	14	14
31 - Mobilya imalatı	22	21	21	21	21	21	21	21	21	21	20	22	22
32 - Diğer imalatlar	12	12	12	11	12	14	14	14	14	14	14	15	15

Şekil 2: İmalat Sanayi Alt Sektörleri Sermaye Stokunun Yıllar Bazında Payları

Şekil 2: İmalat Sanayi Alt Sektörleri Sermaye Stokunun Yıllar Bazında Payları (devam)

SONUÇ

Türkiye’de ekonomik alanda yapılan çalışmaların çoğunda sermaye stok verisinin olmayışı özellikle üretkenlik ve verimlilik analizinin yapılmasının önündeki en büyük engel olarak görüldüğünden araştırmacılar bu duruma alternatif çözümler aramaktadırlar. Bu çözümlerden en çok bilineni ve pratikte kullanılanı sermaye stokunun yaklaşık olarak hesaplandığı AEY’dir.

Bu çalışmada 2’li kodlarda Türk imalat sanayi alt sektörlerinin 2003-2015 yılları arasında sermaye stok verisi AEY’ye başvurularak hazırlanmış, yıllar ve sektörler itibari ile detaylı olarak sunulmuştur. Türkiye imalat sanayinde bu kapsamda yapılan çalışmaların yetersizliği düşünüldüğünde bu çalışma önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte imalat sanayi sektörlerinin verimlilik hedeflerinin belirlenmesinde bu detayda bir analizin ciddi katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Çalışmanın Yöntem bölümünde de değinildiği üzere sermaye stoku tahmini başlangıç sermaye stoku ve yıpranma payı oranlarının seçimine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İzlenecek seçim farklılıkları ile imalat sanayi alt sektörleri için hesaplanacak sermaye stoku ve değişkenlikler ilerideki potansiyel çalışmalar için karşılaştırmalı analiz imkânı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, S., Filiztekin, A. ve Pamuk, Ş. (2008). Sources of long-term Economic Growth for Turkey: 1880-2005. *European Review of Economic History*, 12, 393-430.
- Baycan, İ. O., ve Yıldırım, G. (2017). Examining the Dynamics of the Turkish Manufacturing Industry: A Hidden Markov Model Approach. *Chinese Journal of Physics*, 55, 703-709.
- BEA, (1999), Fixed Reproducible Tangible Wealth in the United States, 1925–94, U.S.
- Berlemann, M. ve Wesselhöft, J. E. (2012). Estimating Aggregate Capital Stocks Using the Perpetual Inventory Method – New Empirical Evidence for 103 Countries Helmut Schmidt Universität Hamburg, Working Paper, No. 125.
- Blades, D. (1997). Depreciation in the National Accounts, OECD Capital Stock Conference.
- Filiztekin, A. (2001). Openness and Productivity Growth in Turkish Manufacturing Industry, *Sabancı University Discussion Paper Series*.
- Görzig, B. (2007). Depreciation in EU Member States: Empirical and Methodological Differences
- Harberger, A. C. (1978). Perspectives on Capital Land Technology in Less Developed Countries, in: M. J. Artis and A. R. Nobay (Eds.): *Contemporary Economic Analysis*, London, 42–72.
- İsmihan, M. ve Metin-Ozcan, K. (2009). Productivity and Growth in an Unstable Emerging Market Economy: The Case of Turkey, 1960-2004. *Emerging Markets Finance and Trade*, 45 (5), 4-18.
- Kamps, C. (2006). New Estimates of Government Net Capital Stocks for 22 OECD Countries 1960–2001, *IMF Staff Papers*, 53 (1), 120–150.
- Kılıçaslan, Y., Sickles, C. R., Atay Kayış, A., ve Üçdoğruk Gürel, Y. (2017). Impact of ICT on the Productivity of the Firm: Evidence from Turkish Manufacturing. *Journal of Productivity Analysis*, 47, 277-289.
- Maraşlıoğlu, H. ve Tıktık, A. (1991). Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler: Üretim, Sermaye Birikimi ve İstihdam 1968-1988, Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Planlama Başkanlığı, DPT: 2271-İPB: 428.
- Meinen, G., Verbiest, P. ve Wolf, de P.P (1998). Perpetual Inventory Method, Statistics Netherlands, Department of National Accounts Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis.

- Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2009). *Measuring Capital*, Paris, OECD publishing.
- Özkara, Y. ve Atak, M. (2015). Regional Total-Factor Energy Efficiency and Electricity Saving Potential of Manufacturing Industry in Turkey. *Energy*, 93, 495-510.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu, H. (2002). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, No.2665.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu, H. (2005). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2003, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, No.2686.
- Taymaz, E., Voyvoda, E. ve Yılmaz, K. (2008). Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm, Üretkenlik ve Teknolojik Değişme Dinamikleri, Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economics, 08/04.
- Tuncer, İ., ve Özüğurlu, Y. (2004). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Sektörel Üretkenlik Analizleri: Bölgesel Karşılaştırmalar 1980-2000, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, No. 24, Ankara.

SWARA VE WASPAS YÖNTEMLERİ İLE SUNUCU SEÇİMİ

Server Selection with SWARA and WASPAS Methods

Gönderim Tarihi: 13.07.2017

Kabul Tarihi: 11.08.2017

Hakan YURDOĞLU*
Nilfen KUNDAKCI**

ÖZ: Son elli yıl bilgisayar teknolojisi açısından muazzam gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sürekli iyileşme çalışmalarıyla performans artırıcı yeni teknikler ve teknoloji, insanların geneline önemli derecede katkı sağlamaktadır. Birden çok bilgisayar kullanımında verimliliği üst düzeye çıkarmak için istemci, sunucu modelleri önemli bir yere sahiptir ve işletmelere önemli avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, işletmelerin devamlılığı ve güçlenmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Paylaşımı ve dağıtımı en etkili hale getiren bu sistemleri kullanarak, çalışma performansını yükseltmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, Denizli ilinde faaliyet gösteren bir tekstil işletmesinin bir departmanı için en uygun sunucuyu seçmektir. Çalışmada, aynı sınıftan yedi farklı sunucu işlemci hızı, çekirdek sayısı, dahili bellek, bellek kapasitesi, disk alanı, marka imajı, fiyat kriterleri kullanılarak değerlendirilmiş ve bu kriterler beş karar verici tarafından karşılaştırılmıştır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis - Aşamalı Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi), alternatiflerin sıralanmasında ise WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment - Ağırlıklı Birleşik Toplu Çarpım Değerlendirmesi) yöntemleri kullanılmıştır. SWARA ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre, en önemli sunucu seçim kriteri, işlemci hızı olarak bulunmuştur. Ayrıca, WASPAS yöntemi ile alternatifler değerlendirildiğinde altıncı sunucu seçeneğinin ilk sırada tercih edildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, SWARA, WASPAS, Sunucu Seçimi.

* Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İşletme Anabilim Dalı, Sayısal Yöntemler Yüksek Lisans Programı, hakanyurdoglu@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3320-2429

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi/İşletme Bölümü, nilsenk@pau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7283-320X

ABSTRACT: Over the last fifty years, there has been a tremendous improvement in terms of computer technology. New techniques and technology to improve performance through continuous improvement contribute significantly to people in general. In order to maximize the efficiency of multi-computer usage, the client has a significant role in server modeling and offers significant advantages to the enterprise. In addition, it is very important for the sustainability and strength of the enterprises. Using these systems, which make sharing and distribution most effective, it is possible to improve work performance. The purpose of this study is to select the most suitable server for a department of a textile company in Denizli. In the study, seven different servers from the same class were evaluated using processor speed, number of core, internal memory, memory capacity, disk space, brand image, price criteria and these criteria compared by five decision makers. SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis) was used when the weights of the criteria were determined, while WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment) was used for ranking the alternatives. According to the criteria weights obtained with SWARA, the most important server selection criterion was found as processor speed. Moreover, when the alternatives were evaluated by the WASPAS method, it was determined that the sixth server alternative was preferred in the first place.

Keywords: Multi Criteria Decision Making, SWARA, WASPAS, Server Selection.

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler, insanlık var olduğundan beri, insanların hayatlarını etkilemiş ve yaşamlarında değişikliklere neden olmuştur. İşletmeler açısından da teknolojinin önemi yadsınamaz. Günümüzün hızla gelişen rekabetçi ortamında işletmeler üstünlük sağlayabilmek adına teknolojiyi yakından takip ederek, yeni teknolojik değişimlere kolay adapte olabilmelidirler. Teknolojinin doğru yönetilmesiyle, işletmeler teknolojik gelişmelerin nelere yol açacağını önceden tahmin edebilir ve gerek yatırımını, gerekse üretimini, bu gelişmelere göre düzenleyebilirler (Karadal ve Türk,2008).

Son yıllarda, bilgisayar sistemlerinin sürekli ve kesintisiz çalışmasının büyük önem taşıdığı özel sektör ve devlet kurumlarının sayısı giderek artmaktadır. En küçük bir kesinti bile işletmeler açısından para ve zaman kayıplarına neden olmaktadır. Bu nedenle, veri tabanlarının bütünlüğünü korumak önemli bir konudur. Bir işletmede yaşanacak bir günlük veri kaybı, işletme açısından büyük sorunlara neden olacaktır. Etkin işlemeyen sistemler, işletmelere işgücü, zaman ve para kaybettirerek motivasyonun da düşmesine sebep olur. Zaman, iş ve bilgi kaybı olmasının istenmediği bu gibi durumlarda sunuculara olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sunucuların yedekli çalışması da iş sürekli-

liğini sağlayacaktır. Aksi takdirde, bir işletmede çalışan bilgisayarlar ne kadar güçlü, sistem altyapısı ne kadar iyi olursa olsun sunucularda oluşabilecek bir hata tüm sistemin durması anlamına gelecektir. Bu bağlamda etkin çalışan ve işletme için uygun sunucunun seçimi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada bir tekstil işletmesinin bir departmanında kullanılacak sunucunun seçiminde SWARA ile WASPAS yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklarını belirlerken SWARA yönteminden yararlanılmış, sunucu alternatiflerinin sıralanarak aralarından işletme için en uygun olanın belirlenmesinde WASPAS yöntemi kullanılmıştır. Literatür incelendiğinde, SWARA ile WASPAS yöntemlerinin ayrı olarak birçok çalışmada uygulandığı görülmektedir. Fakat bu yöntemler kullanılarak sunucu seçimi yapılması ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde bilgisayar ve sunucu seçimini ele alan çalışmalar yer almaktadır. Pekkaya ve Aktogan (2014) dizüstü bilgisayar seçim problemini DEA ve çok kriterli karar verme tekniklerinden AHP, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile ele almıştır. Analiz sonuçlarına göre, ağırlıklandırmanın AHP, sıralamanın TOPSIS ve ağırlıklandırmanın AHP-DEA birleşimi, sıralamanın VIKOR yöntemiyle yapıldığı senaryoların dizüstü bilgisayar seçim probleminde kullanışlı olduğuna karar verilmiştir. Çançer (2010), sunucu seçimi hakkında karar vermenin, ölçütler arasındaki etkileşimlerin dikkate alınması gereken Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) süreçlerinden biri olduğunu belirtmiştir. Kriterler arasındaki etkileşimi incelemek için öncelikle kriterlerin bir ya da iki seviyede yapılandırılması durumunda toplamsal modele çarpımsal modelin tamamlanacağını açıklamış daha sonra da Choquet integral kavramını çok ölçütlü değer teorisine uyarlamıştır.

SWARA yöntemi, kriter ağırlıklarının belirlenmesinde literatürde çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Zolfani ve Zavadskas (2013), İran'daki çöl bölgelerinde bir vaka çalışmasında iki ÇKKV yöntemini bir arada uygulamışlardır. İlk önce kriterleri ağırlıklandırmak için SWARA yönteminden yararlanılmış ve daha sonra bu iklim koşullarında seçilen beş tane yapının değerlendirilmesi için COPRAS yöntemi uygulanmıştır. Işık ve Adalı (2016), otel seçimi problemini çözmek için SWARA ve OCRA yöntemlerine dayanan yeni bir entegre karar verme yaklaşımı sunmuşlardır. Bu çalışmada, kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde SWARA yöntemi kullanılırken, alternatiflerin sıralamasını belirlemek ve en iyi oteli seçmek için OCRA yönteminden yararlanılmıştır. Zolfani vd. (2013), dört sunum modelinden tünel kirleticilerin mekanik boyuna

havalandırma için en uygun yöntemin seçilmesine odaklanmıştır. Bu makalede, yazarlar SWARA'yı, çok yönlü ÇKKV yöntemlerinden çoklu ve çeşitli önlemlere sahip karmaşık durumlarda yönetsel karar verme yöntemi olarak kullanmıştır. Zolfani ve Bahrami (2014), İran'da ileri teknoloji endüstrilerinin karar verme ve politika yapma alanlarında iki ÇKKV yöntemini uygulamışlardır. Kriterleri değerlendirerek ağırlıklandırmak için SWARA ve alternatifleri sıralamak için COPRAS kullanılmıştır. Keršulienė vd. (2010) çalışmalarında SWARA yönteminden, uzmanlar, avukatlar veya anlaşmaz tarafların, rasyonel karar belirleme sürecindeki özelliklerin önem derecesi hakkında fikir sahibi olmalarını sağlamada yararlanmışlar ve bu yöntemin özel karar destek sistemlerinin pratikte uygulanması, sanal ortamda alternatif uyumsuzluk çözümünde uygulanabileceğini göstermişlerdir. Zavadskas vd. (2013a), inşaatta teknoloji alternatifleri için çok kriterli değerlendirme ve sıralama tekniğinin geliştirilmesine yönelik orijinal bir yaklaşım sunmuşlardır. Sorun, ÇKKV yöntemlerinden ELECTRE IV ve MULTIMOORA kullanılarak çözülmüştür. Ayrıca, aynı problemi çözmek için üç bütünleşik yöntem olan SWARA-TOPSIS, SWARA-ELECTRE III, SWARA-VIKOR kullanılmıştır. Çakır (2016), SWARA – Copeland yöntemlerini, Aydın Nazilli'de dişli imalatı yapan ve CNC makinesi almayı planlayan şirkette uygulamıştır. Çalışmada, grup kararlarını içeren kriter ağırlıklandırılmasında öncelikle klasik SWARA yöntemi, daha sonra geliştirilen SWARA – Copeland yöntemi adımları takip edilmiş ve her iki yöntemden elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır.

WASPAS yönteminin literatürde farklı alanlarda uygulamalarına rastlanmaktadır. Zavadskas vd. (2015), Avrupa Birliği (AB) ve Litvanya'nın standartları olan 'pasif ev' ve 'aktif ev' kavramlarına dayalı olarak 'optimal çevre' kavramını tanımlamıştır. Sunulan optimum çevre kavramına göre, optimal alternatif kavramına dayanan MADM-opt yöntemi de makalede incelenmiştir. Benzer tuğla evlerdeki altı dairenin kapalı ortamını değerlendirmek için WASPAS yöntemi uygulanmıştır. Baušys ve Juodagalvienė (2017), tek ailelik bir konutta bulunan garajdaki yer seçimi problemini ele almışlardır. Bu gerçek yaşam problemi için matematiksel model ÇKKV çerçevesinde oluşturulmuştur. Seçilen ölçütlerin önemi AHP yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Formüle edilmiş ÇKKV sorunu WASPAS uzantısı, yani WASPAS-SVNS (WASPAS-Single-Valued Neutrosophic Set) uygulanarak çözülmüştür. Chakraborty ve Zavadskas (2014), sekiz farklı üretim karar verme problemini çözerken, WASPAS yönteminin uygulanabilirliğini araştırmıştır. Bu yöntemin, tüm seçim problemlerinde alternatifleri doğru bir şekilde sıralayabilme kabiliyetine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Akçakanat vd. (2017), aktif büyüklüklerine göre küçük, orta ve büyük ölçekli bankaların performanslarını çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve WASPAS ile değerlendirmişlerdir. Çalışmada; Forbes

Dergisi Bankalar Raporu 2016 ve Türkiye Bankalar Birliği'nin 2016 yılı ilk 9 aylık verilerinden yararlanılarak; toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam öz kaynaklar, şube sayısı ve personel sayısı kriterleri belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları Entropi yöntemi ile hesaplanmıştır. Daha sonra da WASPAS yöntemiyle bir değerlendirme yapılarak bankalar sıralanmıştır.

Ayrıca SWARA ve WASPAS yönteminin bir arada kullanıldığı çalışmalar da mevcuttur. Nezhad vd. (2015), SWARA ve WASPAS yöntemlerini gelecek için plan yapmada kullanmışlardır. Ayrıca çalışmada konunun önemi de tartışılmıştır. Konu vaka incelemesi üzerinde odaklanan nanoteknoloji endüstrisi ve İran'daki gelişimidir. Nanoteknoloji İran'ın ana ve stratejik endüstrilerinden biridir. Böyle bir gelişme için önemli kriterler, bir literatür taramasına ve diğer ülkelerdeki deneyimlerine dayanarak belirlenir. Farklı alternatifler, diğer endüstrilerdeki nanoteknolojinin farklı uygulamaları temel alınarak seçilmiş, SWARA ve WASPAS yöntemleri birlikte kullanılarak değerlendirilmiştir. Karabašević, vd. (2016), personel seçimi probleminde SWARA ve WASPAS yöntemlerinin kullanımına dayanan bir yaklaşım önermişlerdir. Önerilen yaklaşımın verimliliğini ve uygulanabilirliğini göstermek için sayısal bir örnek verilmiştir. Mardani vd. (2017), SWARA ve WASPAS yöntemlerini bulanık ortamda ele almış ve bu yöntemlere ilişkin kapsamlı bir literatür çalışmasına yer vermiştir. Can vd. (2017), pim imalatı yapan bir firmada, ısıtma işlem istasyonunu ergonomik açıdan analiz ederek SWARA ve WASPAS yöntemleri ile oturma düzeneği seçimi yapmışlardır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde SWARA, alternatiflerin sıralanmasında ise WASPAS yöntemini kullanmışlardır.

Bu çalışmada ise bir tekstil işletmesinin bir departmanında kullanılmak üzere sunucu seçimi yapılmıştır. Sunucu seçimi, birden fazla kriterin dikkate alındığı ÇKKV problemidir. Bu problemin çözümü için çalışma kapsamında ÇKKV yöntemlerinden olan SWARA ve WASPAS yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, kriterlerin ağırlıklarını belirlemede kullanılan SWARA yöntemi teorik olarak ele alınmış ayrıca yöntemin adımları verilmiştir. Daha sonra; ÇKKV yöntemlerinden birisi olan ve alternatifler arasından en uygun seçimin yapılabilmesi için kullanılan WASPAS yöntemi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Uygulama bölümünde ise; her karar vericinin (KV) kriterler için kendi sıralamasını oluşturabilmesine olanak sağlayan ve bütün karar vericilerin bu sıralamalarını dikkate alan SWARA yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Buradaki karar vericiler işletmenin Bilgi İşlem Merkezi departmanında çalışan personel olarak belirlenmiştir. Hesaplanan kriter ağırlıkları dikkate alınarak fayda-maliyet kriterlerinin etkilerini bütünleşik bir şekilde değerlendirebilen WASPAS yöntemi alternatiflerin sıralanmasında kullanılmıştır. Hesaplamaların tümü Microsoft Excel yardımı ile yapılmıştır. Çalışma-

nın, ÇKKV yöntemlerinin birleşiminden yararlanılması ve en uygun sunucu seçimi yapılabilmesini sağlayan bir analiz aracı sunması nedeniyle literatüre bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

SWARA YÖNTEMİ

Kriter ağırlıklandırma yöntemleri arasında yer alan ve son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan SWARA yönteminin açılımı “Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis” dır ve Türkçe’de “Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi” olarak kullanılabilir. SWARA yöntemi ilk olarak Keršulienė, Zavadskas ve Turskis (2010) tarafından önerilmiştir.

Yöntemde alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılacak olan kriterler önemliden önemsiz doğru sıralanmakta ve oylama yapılarak önemsiz kriterler elimine edilmektedir. Kalan kriterlerin önem ağırlıklarını hesaplamak her bir karar vericinin kendisine göre oluşturduğu sıralama dikkate alınmaktadır (Keršulienė vd., 2010).

SWARA yönteminin adımları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Adım: Her bir karar verici kendisine göre en önemli olan kriteri belirler. Burada en önemli kriter 1,00 puanını alır. Karar vericiler diğer kriterlere puan atamasını en önemli kriteri dikkate alarak yaparlar. Puanlar, 0 ila 1 arasında beşin katları olacak şekilde atanır. Kriterlere atanan puanlar $p_j^k; j=1, \dots, k=1, \dots, l; 0 \leq p_j^k \leq 1$ olarak gösterilir.

2. Adım: Tüm kriterler için göreceli ortalama önem puanı hesaplanır. l karar verici sayısını göstermek üzere karar vericiler tarafından kriterlere atanan göreceli önem puanlarının her bir kriter için ortalaması Eşitlik (1) yardımıyla hesaplanır.

$$\bar{p}_j = \frac{\sum_{k=1}^l p_j^k}{l}; j = 1, \dots, n \quad (1)$$

3. Adım: Tüm kriterler göreceli ortalama önem puanlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanarak karşılaştırılır. Bu yapılan karşılaştırma sonucunda ortalama değerin karşılaştırmalı önemi s_j değerleri hesaplanır. c_j değerleri $j+1$ kriterinin j kriterine göre ne kadar önemli olduğunu gösterir ve ikili kıyaslama yoluyla elde edilir.

4. Adım: Tüm kriterler için katsayı değeri c_j , Eşitlik (2) kullanılarak hesaplanır. En büyük s_j değerine sahip kritere ait katsayı $c_j=1$ değerini almaktadır.

$$c_j = s_j + 1; j = 1, \dots, n \quad (2)$$

5. Adım: Tüm kriterler için düzeltilmiş ağırlıklar (s_j'), Eşitlik (3) yardımıyla hesaplanır. Birinci sırada yer alan kriterin düzeltilmiş ağırlığı $s_j'=1$ 'dir.

$$s'_j = \frac{s'_{j-1}}{c_j} \quad (3)$$

6. Adım: Tüm kriterler için Eşitlik (4) yardımıyla nihai ağırlıklar (W_j) hesapla-

$$w_j = \frac{s'_j}{\sum_{j=1}^n s'_j} ; j=1, \dots, n \quad (4)$$

WASPAS YÖNTEMİ

WASPAS yöntemi Chakraborty ve Zavadskas (2014) tarafından geliştirilmiştir. WASPAS “Ağırlıklı Toplam Modeli (Weighted Sum Model)” ve “Ağırlıklı Çarpım Modeli (Weighted Product Model)” olmak üzere iki farklı modelin sonuçlarını birleştiren bir ÇKKV yaklaşımıdır. Bu iki model sonuçlarına göre hesaplanan birleşik optimalite kriterinin değerine göre alternatiflerin sıralaması yapılmaktadır. Yöntem kendi işleyişi içerisinde duyarlılık analizi yaparak alternatif sıralamalarındaki tutarlılığı kontrol edebilmektedir (Chakraborty ve Zavadskas, 2014).

WASPAS yönteminin adımları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Zavadskas vd., 2013b; 2013c):

- 1. Adım:** Öncelikle alternatifler A_i ($i=1, \dots, m$) ve K_j ($j=1, \dots, n$) kriterler belirlenir.
- 2. Adım:** Daha sonra ÇKKV yöntemlerinden biri kullanılarak l tane karar verici tarafından kriter ağırlıkları belirlenir.
- 3. Adım:** Kriter ağırlıklarının belirlenmesin ardından başlangıç karar matrisi oluşturularak normalize edilir.

Karar sürecinde dikkate alınan kriterlerden bazıları problemin yapısına göre fayda yapılı bazıları ise maliyet yapılı olabilir. Fayda yapılı kriterler, karar verici tarafından değerleri maksimize edilmek istenen kriterlerdir. Maliyet yapılı kriterler ise değerleri minimize edilmek istenen kriterlerdir. Başlangıç karar matrisinin normalize edilmesinde fayda yapılı ve maliyet yapılı kriterler için sırasıyla Eşitlik (5) ve (6) kullanılır.

$$\text{Fayda yapılı kriterler için; } \bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (5)$$

$$\text{Maliyet yapılı kriterler için; } \bar{x}_{ij} = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad (6)$$

Bu değerler, normalize başlangıç karar matrisini oluşturur.

4. Adım: Her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri öncelikle Ağırlıklı Toplam Modeli'ne göre hesaplanır. Eşitlik (7) kullanılarak elde edilen bu değere birinci toplam göreceli önem değeri $Q_i^{(1)}$ denir.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} w_j \quad (7)$$

Burada; W_j değeri SWARA yöntemi ile elde edilen kriterlere ait önem ağırlığıdır.

5. Adım: Daha sonra, her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Ağırlıklı Çarpım Modeli'ne göre hesaplanır. Eşitlik (8) kullanılarak elde edilen bu değere ise ikinci toplam göreceli önem değeri $Q_i^{(2)}$ denir.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (8)$$

6. Adım: Her bir alternatif için birleşik optimalite değeri hesaplanır. Eşitlik (9) kullanılarak elde edilen bu değer, Ağırlıklı Toplam Modeli ve Ağırlıklı Çarpım Modeli sonuçları dikkate alınarak hesaplanır (Šaparauskas vd., 2011).

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1 - \lambda) Q_i^{(2)} \quad (9)$$

Burada; λ Birleşik optimalite katsayısıdır ve $\lambda \in [0,1]$.

Ağırlıklı Toplam Modeli ve Ağırlıklı Çarpım Modeli yaklaşımlarının birleşik optimalite kriterinde eşit etkiye sahip olduğu durumlarda $\lambda=0,5$ olarak alınır.

7. Adım : Her bir alternatif birleşik optimalite değeri (Q_i) dikkate alınarak sıralanır. En büyük Q_i değerine sahip olan alternatif en iyi alternatiftir ve birinci sırada yer alır.

UYGULAMA

Denizli ilinde faaliyet gösteren bir tekstil işletmesinin bir departmanında kullanılmak üzere sunucu seçimi SWARA ve WASPAS yöntemleri yardımıyla yapılmıştır. Çalışmada, öncelikle en uygun sunucu seçimini yapabilmek üzere değerlendirmede kullanılacak kriterler ve sunucu alternatifleri işletmenin Bilgi İşlem Merkezi departmanında görev yapan, Yazılım Geliştirici (KV_1), Program Analizci (KV_2), Sistem Operatörü (KV_3), Network (Ağ) ve Sistem Uzmanı (KV_4), ve Donanım Uzmanı (KV_5) olmak üzere beş karar vericinin uzlaşması sonucu belirlenmiştir. Kriterler; Fiyat (K_1), İşlemci Hızı (K_2), Çekirdek Sayısı (K_3), Dahili Bellek (K_4), Bellek Kapasitesi (K_5), Disk Alanı (K_6) ve Marka İmajı (K_7) şeklindedir. Daha sonra yapılan piyasa araştırması ve alınan teklifler doğrultusunda 7 adet alternatif belirlenmiştir (A_1-A_7).

Belirlenen yedi kriterin ağırlıkları SWARA yöntemiyle aşağıda verilen adımlar izlenerek hesaplanmıştır.

1. Adım: Öncelikle, Bilgi İşlem Merkezi departmanında görev yapan beş karar vericiye Ek 1'de verilen anket uygulanmış ve karar vericilerden kriterleri, kendileri için önem sırasına göre, 1'den 7'ye kadar sıralamaları istenmiştir. Doldurdıkları anketlerde belirtmiş oldukları önem sırasına göre Tablo 1'de görülen sıralama tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 1: Karar Verici Bazında Kriterlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Kriter	Karar Verici				
	KV ₁	KV ₂	KV ₃	KV ₄	KV ₅
K ₁ Fiyat	6	5	5	7	7
K ₂ İşlemci Hızı	1	2	1	2	2
K ₃ Çekirdek Sayısı	3	1	2	1	3
K ₄ Dahili Bellek	2	3	3	3	1
K ₅ Bellek Kapasitesi	4	4	4	5	4
K ₆ Disk Alanı	5	6	6	4	5
K ₇ Marka İmajı	7	7	7	6	6

Daha sonra karar vericiler en önemli kritere 1,00 puanını atamışlar ve diğer kriterlere puan atarken en önemli kriteri dikkate almışlardır. Karar vericilerin kriterlere puan atamaları sonucu p^ik değerlerinden oluşan Tablo 2 elde edilmiştir.

Tablo 2: Karar Verici Bazında Kriterlerin Önem Derecesine Göre Puanlandırılması (p^ik değerleri)

Kriter	Karar verici				
	KV ₁	KV ₂	KV ₃	KV ₄	KV ₅
K ₁ Fiyat	0,45	0,80	0,50	0,50	0,20
K ₂ İşlemci Hızı	1,00	0,95	1,00	0,95	0,95
K ₃ Çekirdek Sayısı	0,90	1,00	0,95	1,00	0,90
K ₄ Dahili Bellek	0,95	0,90	0,85	0,90	1,00
K ₅ Bellek Kapasitesi	0,70	0,85	0,80	0,80	0,80
K ₆ Disk Alanı	0,50	0,60	0,45	0,85	0,60
K ₇ Marka İmajı	0,05	0,10	0,15	0,70	0,30

2. Adım: Tüm kriterler için göreceli ortalama önem puanı ($\bar{p}_j$) Eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Kriterler için Ortalama Önem Puanları

Kriterler	Ortalama Önem Puanları ($\bar{p}_j$)
K ₁	0,49
K ₂	0,97
K ₃	0,95
K ₄	0,92
K ₅	0,79
K ₆	0,60
K ₇	0,26

3. Adım: Tüm kriterler göreceli ortalama önem puanlarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanarak, kriterler için ortalama değerin karşılaştırmalı önemi (s_j) değerleri Tablo 4'te görüldüğü gibi hesaplanmıştır. Kriterlerin önem sıralaması $K_2 > K_3 > K_4 > K_5 > K_6 > K_1 > K_7$ şeklinde elde edilmiştir.

Tablo 4: Kriterler için Ortalama Önem Puanlarının Karşılaştırılması

Kriterler	Ortalama Önem Puanları ($\bar{p}_j$)	Ortalama Değerin Karşılaştırmalı Önemi (s_j)
K_2	0,97	
K_3	0,95	0,02
K_4	0,92	0,03
K_5	0,79	0,13
K_6	0,60	0,19
K_1	0,49	0,11
K_7	0,26	0,23

4. Adım: Tüm kriterler için katsayı değeri c_j , Eşitlik (2) kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen değerler Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Kriterlere ait Katsayı (c_j) Değerleri

Kriterler	Katsayı Değerleri (c_j)
K_2	1,00
K_3	1,02
K_4	1,03
K_5	1,13
K_6	1,19
K_1	1,11
K_7	1,23

5. Adım: Tüm kriterler için düzeltilmiş ağırlıklar (s_j'), Eşitlik (3) yardımıyla hesaplanarak Tablo 6'da yer alan değerler elde edilmiştir. Burada, birinci sırada yer alan kriterin düzeltilmiş ağırlığı $s_j'=1$ 'dir.

Tablo 6: Kriterlere ait Düzeltilmiş Ağırlık Değerleri (s_j') Değerleri

Kriterler	Düzeltilmiş Ağırlık Değerleri
K_2	1,00
K_3	0,98
K_4	0,95
K_5	0,84
K_6	0,71
K_1	0,64
K_7	0,52

6. Adım: Tüm kriterler için final ağırlıkları Eşitlik (4) kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu ağırlıklar Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7: Kriterlere ait Final Ağırlık (w_j) Değerleri

Kriterler	Final Ağırlık Değerleri
K_2	0,18
K_3	0,17
K_4	0,17
K_5	0,15
K_6	0,13
K_1	0,11
K_7	0,09

SWARA yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplandıktan sonra, alternatifleri sıralamak amacıyla WASPAS yöntemi kullanılmıştır. WASPAS yönteminin adımları aşağıdaki gibidir.

1. Adım: İşletmenin departmanı için uygun olabilecek sunucu alternatifleri (A_i ; $i=1, \dots, 7$), kriterlere (K_j ; $j=1, \dots, 7$) göre karşılaştırılmıştır.

Kriterler arasında, Fiyat (K_1), maliyet temelli kriter olup diğerleri ise fayda temelli kriterlerdir ($K_2, K_3, K_4, K_5, K_6, K_7$).

2. Adım: Karar vericilerin kriter ağırlıklarını belirlemesi için SWARA yaklaşımı uygulanmıştır. Kriterlere ait ağırlıklar Tablo 7'de verilmiştir.

3. Adım: Kriter ağırlıklarının SWARA yöntemiyle belirlenmesinin ardından başlangıç karar matrisi Tablo 8'de görüldüğü gibi oluşturulmuştur. Bu karar matrisinde yer alan sunucu alternatiflerine ilişkin bu veriler, çevrimiçi alışveriş siteleri üzerinden elde edilmiştir. Sadece marka imajı için alternatiflerin aldığı değerler karar vericilerin uzlaşarak alternatiflere 1-5 arası değerler vermesiyle elde edilmiştir. (1=en kötü, 5=en iyi). Bu tabloda; Fiyat (TL), İşlemci Hızı (GHz), Çekirdek Sayısı (Adet), Dahili Bellek (GB), Bellek Kapasitesi (GB), Disk Alanı (TB) birimleriyle ifade edilmiştir.

Tablo 8: Başlangıç Karar Matrisi

Sunucu \ Kriter	Kriter						
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7
A_1	15204	3,6	6	8	256	1	4
A_2	14040	1,7	8	32	256	1	4
A_3	13000	2,4	6	8	1500	0,9	3
A_4	13789	2,1	8	16	384	0,9	4
A_5	11092	2,4	6	16	512	0,6	5
A_6	12948	2,1	8	16	1500	0,6	5
A_7	11379	2,1	8	16	256	0,6	5

Başlangıç karar matrisinin oluşturulmasının ardından normalize başlangıç karar matrisi, fayda yapıları kriterler ($K_2, K_3, K_4, K_5, K_6, K_7$) için Eşitlik (5) ve maliyet yapıları kriter (K_1) için Eşitlik (6) kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 9: Normalize Başlangıç Karar Matrisi

Sunucu	Kriter						
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7
A_1	0,73	1,00	0,75	0,25	0,17	1,00	0,80
A_2	0,79	0,47	1,00	1,00	0,17	1,00	0,80
A_3	0,85	0,67	0,75	0,25	1,00	0,90	0,60
A_4	0,80	0,58	1,00	0,50	0,26	0,90	0,80
A_5	1,00	0,67	0,75	0,50	0,34	0,60	1,00
A_6	0,86	0,58	1,00	0,50	1,00	0,60	1,00
A_7	0,97	0,58	1,00	0,50	0,17	0,60	1,00

4. Adım: Her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri öncelikle Ağırlıklı Toplam Modeli'ne göre Eşitlik (7) kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen değerler Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 10: Alternatiflere Ait Birinci Toplam Göreceli Önem Değerleri $Q_i^{(1)}$

Alternatifler	$Q_i^{(1)}$
A_1	0,6578
A_2	0,7395
A_3	0,7049
A_4	0,6759
A_5	0,6617
A_6	0,7722
A_7	0,6608

5. Adım: Daha sonra, her bir alternatif için toplam göreceli önem değeri Ağırlıklı Çarpım Modeli'ne göre Eşitlik (8) kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen değerler Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Alternatiflere Ait İkinci Toplam Göreceli Önem Değerleri $Q_i^{(2)}$

Alternatifler	$Q_i^{(2)}$
A_1	0,5463
A_2	0,6400
A_3	0,6475
A_4	0,6207
A_5	0,6267
A_6	0,7421
A_7	0,5774

6. Adım: Her bir alternatif için birleşik optimallik değeri Eşitlik (9) kullanılarak hesaplanmıştır. Burada Q^i değerlerinin hesaplanmasında $\lambda=0,50$ kabul edilmiştir.

Tablo 12: Her Bir Alternatif için Q^i değerleri

Alternatifler	Q^i
A_1	0,6021
A_2	0,6898
A_3	0,6762
A_4	0,6483
A_5	0,6442
A_6	0,7572
A_7	0,6191

7. Adım: Her bir alternatif birleşik optimallik değeri (Q^i) dikkate alınarak sıralanmıştır. Alternatiflerin sıralama sonucu $A_6 > A_2 > A_3 > A_4 > A_5 > A_7 > A_1$ olarak elde edilmiştir. Tablo 12'den görüldüğü gibi en yüksek Q^i değerine sahip olan alternatif A_6 olduğu için, bu sunucu ilgili departmanda kullanılmak üzere seçilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişen teknoloji ile beraber işletmelerin hemen her departmanında bilgisayar kullanımı günden güne artmaktadır. Bu nedenle birden çok bilgisayar kullanılan departmanlarda sunucu kullanımı önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir. Departmanın büyüklüğü, kullanılan bilgisayar sayısı ve amacına yönelik sunucu seçimi yapılırken birçok kriter değerlendirilmektedir. Fiyat ve kapasite olarak çok büyük sunucular olduğu gibi ihtiyaçlar doğrultusunda daha küçük sunucular da tercih edilebilmektedir.

Çalışmada sunucu seçimi yapılacak olan departman için Bilgi İşlem Merkezi personelinin görüşleri alındığında, ilgili departmanda çok fazla veri depolama yapılmayacağı için disk kapasitesi, işlemci hızı ve çekirdek sayısı gibi kriterlere göre daha az önemsenmiştir. Fiyatın ise belirli aralıklarda olmak suretiyle çok önemli olmadığı belirtilmiştir. Buradaki en önemli kriter departmanın faaliyetlerini daha hızlı sürdürebilmesi için işlemci hızı olmuştur. SWARA yöntemiyle elde edilen ağırlıklar da bunu desteklemektedir.

Farklı markalardan seçilen alternatifler arasında WASPAS yöntemi ile sıralama yapıldığında amaca en uygun sunucunun A_6 alternatifi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumu etkileyen en önemli tercih sebebi sunucunun, işlemci hızı, çekirdek sayısı, dahili bellek ve bellek kapasitesi gibi hızı etkileyen faktörlerin birleşiminin diğerlerine göre daha yüksek olması, ayrıca fiyat ve marka imajı gibi kriterlerin daha uygun olmasıdır.

Literatür araştırması yapıldığında SWARA ve WASPAS yöntemleri kullanılarak, sunucu seçimi yapılması ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecek çalışmalarda, SWARA ve WASPAS yöntemleri farklı seçim problemlerine uygulanabilir. Sunucu seçim probleminde, kriter ağırlıklarını belirlemede AHP, MACBETH gibi farklı ÇKKV yöntemlerinden yararlanılabilir. Ayrıca bu problem farklı ÇKKV yöntemleri ile de çözülerek elde edilen sonuçlar kıyaslanabilir.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık Sektöründe Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Baušys, R. ve Juodagalvienė, B. (2017). Garage Location Selection for Residential House by WASPAS-SVNS Method. *Journal of Civil Engineering and Management*, 23(3), 421-429.
- Can, G.F., Delice E. K., Özçakmak, B.C. (2017). Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımıyla Oturma Düzeneği Seçimi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 5 (ÖS: Ergonomi2016), 213-225.
- Čančer, V. (2010). Considering Interactions among Multiple Criteria for the Server Selection. *Journal of Information and Organizational Sciences*, 34(1), 55-65.
- Chakraborty, S. ve Zavadskas, E. K. (2014). Applications of WASPAS Method in Manufacturing Decision Making. *Informatica*, 25(1), 1-20.
- Çakır, E. , (2016). Kriter Ağırlıklarının SWARA – Copeland Yöntemi ile Belirlenmesi: Bir Üretim İşletmesinde Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 42-56
- Işık, A.T. ve Adalı, E.A. (2016). A New Integrated Decision Making Approach based on SWARA and OCRA Methods for the Hotel Selection Problem. *Int. J. Advanced Operations Management*, 8(2), 140-151.
- Karadal, F. ve Türk, M. (2008). İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 59-71.
- Karabašević, D., Stanujkić, D., Urošević, S. ve Maksimović, M. (2016). An Approach to Personnel Selection based on SWARA and WASPAS Methods. *Journal of Economics, Management and Informatics*, 7(1), 1–11.
- Keršulienė, V., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2010). Selection of Rational Dispute Resolution Method by Applying New Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258.
- Mardani, A., Nilashi, M., Zakuan, N., Loganathan, N., Soheilrad, S., Saman, M.Z.M. ve Ibrahim, O. (2017). A Systematic Review and Meta-Analysis of SWARA and WASPAS Methods: Theory and Applications with Recent Fuzzy Developments, 57, 265–292.

- Nezhad, M.R., Zolfani, S.H., Moztarzadeh, F., Zavadskas, E. K. ve Bahrami, M. (2015). Planning the Priority of High Tech Industries based on SWARA-WASPAS Methodology: The Case of the Nanotechnology Industry in Iran. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 1111–1137.
- Pekkaya, M. ve Aktogan M., (2014). Dizüstü Bilgisayar Seçimi: DEA, VIKOR ve TOPSIS ile Karşılaştırmalı bir Analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 107-125.
- Šaparauskas, J., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2011). Selection Of Facade's Alternatives of Commercial and Public Buildings Based on Multiple Criteria. *International Journal of Strategic Property Management*, 15(2), 189-203.
- Zavadskas, E.K. ,Turskis, Z. ve Kildiene, S. (2013a). Multi-Criteria Assessment Model of Technologies. *Studies in Informatics and Control*, 22(4), 249-258.
- Zavadskas, E. K., Antucheviciene, J., Šaparauskas, J. ve Turskis, Z. (2013b). Multi-Criteria Assessment of Facades' Alternatives: Peculiarities of Ranking Methodology. *Procedia Engineering*, 57, 107-112.
- Zavadskas, E. K., Antucheviciene, J., Šaparauskas, J. ve Turskis, Z. (2013c). MCDM Methods WASPAS and MULTIMOORA: Verification of Robustness of Methods when Assessing Alternative Solutions. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 47(2), 5-20.
- Zavadskas, E.K. Kalibatas, D. ve Kalibatiene, D. (2015). A Multi-Attribute Assessment Using WASPAS for Choosing an Optimal Indoor Environment. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 16, 76-85.
- Zolfani, S.H. ve Bahrami, M. (2014). Investment Prioritizing In High Tech Industries based on SWARA-COPRAS Approach. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(3), 534–553.
- Zolfani, S.H., Esfahani, M.H., Bitarafan, M., Zavadskas, E.K. ve Arefi, S.L. (2013). Developing a New Hybrid MCDM Method for Selection of the Optimal Alternative of Mechanical Longitudinal Ventilation of Tunnel Pollutants During Automobile Accidents. *Transport*, 28(1), 89–96.
- Zolfani S.H. ve Zavadskas, E.K. (2013). Sustainable Development of Rural Areas' Building Structures Based on Local Climate. *Procedia Engineering*, 57, 1295 – 1301.

Ek 1. Kriter Önem Sırası ve Puanı Belirleme Formu

Şirketinizin bir departmanında kullanılmak üzere sunucu almaya karar verilmiştir. Bu sebeple aşağıda belirtilen kriterleri, uygun gördüğünüz şekilde önem derecesine göre sıralamanız ve puanlandırmanız istenmektedir.

Sıralama 1-7 aralığında olmalıdır. Puanlandırmada ise sizin için en önemli olan kriterin önem puanı 1.00 olmalıdır. Diğer kriterler önem derecesine göre 0.00-1.00 aralığında 5'in katları şeklinde olmalıdır.

Departman:.....

Pozisyon:.....

Kriterlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Kriter	Önem Sırası (1-7)
Fiyat	
İşlemci Hızı	
Çekirdek Sayısı	
Dahili Bellek	
Bellek Kapasitesi	
Disk Alanı	
Marka İmajı	

Kriterlerin Önem Derecesine Göre Puanlandırılması

Kriter	Puan (0.00-1.00)
Fiyat	
İşlemci Hızı	
Çekirdek Sayısı	
Dahili Bellek	
Bellek Kapasitesi	
Disk Alanı	
Marka İmajı	

I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN İLK ÜÇ AYINDA TÜRK SİYASAL HAYATI VE MECLİSTE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİSİ

The Turkish Political Life in the First Three Months of I. Nationalist Front Government and the Relationship between the Government and the Opposition in the National Assembly of Turkey

Gönderim Tarihi: 22.02.2017

Kabul Tarihi: 25.08.2017

Yasin COŞKUN*

ÖZ: 1974 yılında Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurduğu koalisyon hükümetinin aynı yıl içinde yıkılmasından sonra ülke, hükümet bunalımına girmiştir. Mart 1975 tarihinde, Adalet Partisi'nin başını çektiği ve mecliste bulunan diğer üç parti tarafından desteklenen sağ bloğun kurmuş olduğu Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan koalisyon hükümetinin teşekkülü ile beraber ülke hükümet bunalımından çıkmıştı. Fakat bu sefer de politik atmosfer iyice gerilmiş, ülke gündem güne iki kutuplu bir düzene doğru sürüklenmişti. Bu çalışma, 1975 yılının Mart ayında Süleyman Demirel Başbakanlığında yeni bir hükümetin kurulmasından sonraki Türk siyasal hayatının ilk üç ayını incelemektedir. Bu manada, Bülent Ecevit liderliğindeki CHP başta olmak üzere muhalefetin, Milliyetçi Cephe hükümetine yaklaşımı ve yeni kurulan bu hükümetin ilk icraatları karşısındaki tutumları mercek altına alınmıştır. Muhalefet, Milliyetçi Cephe hükümetine karşı çok sert bir tavır almış ve dört partinin bir araya gelmesi ile kurulan bu hükümetin, ülkenin var olan sorunlarına çözüm bulmaktan ziyade toplumsal kutuplaşmayı arttıracaklarını iddia etmiştir. Diğer taraftan hükümet, komünizm tehlikesine karşı kendisini ülke için bir güvence olarak görmüştür. Sonuç itibarıyla, Milliyetçi Cephe hükümetiyle beraber ülke yeni bir atmosfere girmiş ve bu süreç 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar birçok hükümetin iş başına geleceği, Türk siyasal hayatının çalkantılarla dolu yıllarının başlangıcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, Süleyman Demirel, Türk Siyasal Hayatı.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, tarihli@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8151-7874

ABSTRACT: After the collapse of the coalition government established by the Republican People's Party (RPP) and the National Salvation Party (NSP) in 1974, a governmental crisis started in Turkey. After the formation of the new coalition government called the Nationalist Front, which was founded by the leadership of the Justice Party in March 1975 and supported by the other three right-wing parties in the parliament, the governmental crisis was ended. But this time the political atmosphere was tensed and the political polarization increased in the country. This study examines Turkish political life in the first three months of the Nationalist Front government. In this respect, the opposition's approach to the Nationalist Front government, especially the RPP's one, and the opposition's attitude towards the first actions of the newly established government have been examined. The opposition took a very tough stance against the Nationalist Front government and argued that this government, which was formed by the gathering of the four parties, would increase the political polarization, rather than solving the problems of the country. On the other hand, the government saw itself as a guarantee for the country against the danger of communism. Thus, the country has entered a new atmosphere with the Nationalist Front government. This was the beginning of a turbulent period for the Turkish political life because five different governments would come to power in Turkey until the September 12, 1980 coup d'état.

Keywords: First Nationalist Front Government, Süleyman Demirel, Turkish Political Life.

GİRİŞ

1960 Askeri Darbesi'nin Demokrat Parti iktidarına son vermesi ile beraber Türkiye askeri vesayet altına girmiştir. Daha sonra Kasım 1961 tarihinde İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), Rağıp Gümüşpala Genel Başkanlığındaki Adalet Partisi (AP) ile bir koalisyon hükümeti kurmasının ardından Türkiye yeni bir ilkle tanışmıştır. Daha sonraki süreçte AP, Süleyman Demirel liderliğinde tek başına iktidar olmuş fakat 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin yayınlamış olduğu muhtıradan sonra Demirel, başbakanlıktan çekilmek zorunda kalmıştır (Unat, 2014: 279). Bundan sonraki süreçte kurulan asker destekli partiler üstü hükümet denemeleri, başarısızlıkla sonuçlanmış ve ülke gittikçe politik kutuplaşma ortamına doğru hızla sürüklenmeye başlamıştır. 1974 yılında sürpriz şekilde CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP) arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuş (Zürcher, 2000: 380) ve bu hükümet zamanında meydana gelmiş olan Kıbrıs Barış Harekâtı, kısa bir süre de olsa ülkede tam bir milli birlik havası estirebilmiştir.

1974 yılında Ecevit ve Erbakan'ın kurmuş olduğu koalisyon hükümetinin çeşitli anlaşmazlıklar sebebiyle aynı yıl 17 Kasım 1974 tarihindeki feshinden sonra Sadi İrmak tarafından kurulan geçici hükümet, sadece 17 ay aralık

güvenoyu elde edememişti (Özdemir, 1989: 240; Yalçın, 2014: 621; Aydın ve Taşkın, 2015: 269). Uzunca süren hükümet bunalımının ardından Süleyman Demirel'in Genel Başkanı olduğu AP öncülüğünde, 31 Mart 1975 tarihinde bir koalisyon hükümeti kurulmuştu (Hale, 2014: 267). I. Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti olarak anılan bu koalisyon MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) desteğiyle meydana gelmişti (Özçelik, 2011: 164; Gönübol vd., 2014: 555; İlman vd., 2015: 173). AP'den 16, MSP'den 8, CGP'den 4, ve MHP'den 2 bakan olmak üzere toplam 30 bakan, bu hükümette yer almıştı (Cumhuriyet, 01 Nisan 1975; Ahmad, 2010: 429).

Bu koalisyon, CHP'nin iktidara gelmesinin önüne geçmek ve o tarihlerde ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum nedeniyle büyük bir tehlike olarak görülen komünizmi önlemek amacıyla oluşan bir koalisyondu. Fakat sağ partilerin bir araya gelmesiyle oluşan bu hükümet de ülkedeki sorunları çözmekte başarılı olamamış ve ülkede sağ-sol arasında var olan uçurum gittikçe daha da derinleşmeye başlamıştı. Bu durum yalnızca sokaklar da değil, meclis içerisindeki partiler arasında da açık bir şekilde gözlemlenebilmekteydi. Toplumun farklı kesimlerini temsil eden meclisteki partilerin en basit durumlarda bile birbirleriyle mutabık olamamalarından dolayı oluşan gergin ortamın, hiç şüphesiz toplum üzerinde olumsuz bir etkisi olmaktadır.

I. MC hükümetinin kuruluşunun ardından muhalefetin sergileyeceği tavır, müteakip yıllarda Türkiye'nin sahip olacağı siyasi atmosfer hakkında ipucu vermesi açısından önem arz etmekteydi. Nitekim ülkenin gündend güne daha gerilmesi ve meclisin çözüm üretmekte zorlanması, 12 Eylül Darbesi'ne giden yolda önemli rol oynamıştı. Bu çalışmada, Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan I. MC hükümetinin kuruluşundan ilk üç ayına kadarki olan dönemde, mecliste partilerin olaylara yaklaşımı incelenmiştir. Özellikle MC hükümeti karşısında kalan ve CHP'nin başını çektiği kanadın, bu hükümete olan yaklaşımı mecliste meydana gelen tartışmalar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Genel itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine yazılan eserler MC hükümetinin kurulmasından sonra ülkede meydana gelen önemli siyasal, sosyal, ekonomik olaylara yoğunlaşırken, bu çalışma spesifik manada I. MC hükümetinin kuruluşunun henüz ilk aylarında mecliste nasıl bir atmosfer olduğunu, iktidar-muhalefet arasındaki ilişkiyi ve ülkedeki önemli olaylara meclisin bakışını incelemiştir. Bu yönüyle çalışmanın Türk siyasi tarihi üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Çalışmada ilk olarak MC hükümetinin güvenoyu görüşmelerinde iktidar ve muhalefet arasındaki ilişki incelenmiş ve ardından MC hükümetinin güvenoyu almasına CHP'nin tepkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Siyasi liderlere yönelik yapılan saldırılara meclisin tepkisi ve MC hükümetinin ilk aylarında mecliste görüşülen önemli

konulara iktidar ve muhalefetin yaklaşımı da bu makalede ele alınan konular olmuştur.

1. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin Güvenoyu Görüşmeleri

31 Mart tarihinde kurulan I. MC hükümetinin güvenoyu görüşmeleri, o tarihlerde Türkiye'deki siyasi yaşamın nasıl şekilleneceğinin habercisi olması açısından önemliydi. Ana muhalefet partisi pozisyonunda olan CHP'nin hükümete karşı sergileyeceği sert tavır mecliste gerilimi arttırabilirdi. Bu durumun da doğal olarak toplumda olumsuz yansımaları olacaktı. Diğer taraftan güvenoyu görüşmelerinde muhalefetin uzlaşmacı bir tavır benimsemesi ve bunun iktidar kanadından karşılık görmesi, ülke insanları arasında günden güne ideolojik nedenlerle artan tansiyonun düşmesine yardımcı olabilirdi. Fakat, I. MC hükümetinin 1 Nisan'da başlayan güvenoyu görüşmelerinde yaşanan tartışmalar ülkenin zor bir döneme girdiğinin habercisi olmuştur. Mecliste CHP, MC hükümetine yönelik sert bir tavır almıştır. 1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan CHP, kendisini dışarıda bırakan böyle bir oluşumun ülkenin yönetimine gelmesini istemediğinden bu hükümeti kabullenmekte zorlanmıştır. Bu nedenle güven oylamasının başladığı ilk gün, Meclis Danışma Kurulu'nun "Hükümet listesinin okunmasından başlayarak, programın okunması, görüşülmesi ve güven oylamasının yapılmasına kadar özel gündem yapılarak başkaca konuların görüşülmemesi" (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi*(MMTD), D: 4, C: 11, B: 58, 01.04.1975: 257) önerisine karşı çıkmıştır. CHP'nin bu duruma karşı çıkmasındaki sebep, meclisin içinde bulunduğu mevcut kompozisyonda sağlıklı bir hükümetin meydana gelmesinin imkânsız olduğuna inanmasıdır. CHP önceden kendi üyelerinin imzalarını taşıyan ve seçimlerin yenilenmesini içeren bir önerge sunmuştu. Buna göre CHP, özel gündemde başka hiçbir konunun konuşulmaması kararının, CHP'nin vermiş olduğu bu önergenin bloke edilmesi için alınmış bir tedbir olduğunu düşünmekteydi. CHP'ye göre MC hükümeti tarafından meclis manevi bir baskı altına alınmış "ya bu hükümete güvenoyu verirsiniz veya Halk Partisi'nin getirmiş olduğu önergeye inzımam ederek sizleri seçime götürürüm" (MMTD, 01.04.1975: 259) tarzı yaklaşımlarla meclisteki vekillerin yeni kurulan hükümete güvenoyu vermesi yönünde zorlamaya gidilmiştir (MMTD, 01.04.1975: 259; Uçar, 2014: 150). Bu düşünce daha ilk günden iktidar ile muhalefet arasında kılıçların çekilmesine neden olmuştur. CHP'nin bu sert tavrı karşısında iktidar üyeleri de tutumlarını sertleştirmiş, CHP'ye yönelik "samimiyetsiz", "işî rayından çıkararak", "art niyetli" gibi ifadeler kullanmışlardır (MMTD, 01.04.1975: 262).

CHP'nin MC hükümetine bu derece karşı olmasında, yalnızca 1973 seçiminden birinci parti çıkmasından dolayı hükümet kurmayı CHP olarak kendisinin hak ettiği düşüncesi değil, aynı zamanda MC'nin direkt olarak CHP'ye karşı

oluşturulmuş bir birliktelik olduğu inancı da etkili olmuştur. Nitekim Başbakan Süleyman Demirel'in 6 Nisan 1975'te meclis programını okurken işsizlik, pahalılık, komünizm ile mücadele gibi konuların MC hükümetinin en önemli meselesi olduğuna değinmesi (MMTD, D: 4, C: 11, B: 61, 06.04.1975: 309-323) bile CHP açısından MC'nin asıl kuruluş sebeplerini gizlemek için oluşturulmuş söylemler olarak algılanmıştır. Buna göre dört partinin birleşmesi ile ortaya çıkan MC hükümetinin asıl amacının CHP'nin iktidar olabilecek potansiyele sahip olmasından dolayı bunu engellemek olduğu savunulmuştur (MMTD, D: 4, C: 11, B: 63, 09.04.1975: 335). CHP'nin düşüncesine göre AP, eskiden Türkiye'nin en büyük partisi konumundaydı fakat artık bu pozisyonunu kaybetmişti. Bu nedenle halkın yüzde 33 gibi bir oy oranıyla birinci parti çıkardığı CHP iktidar olmayı hak etmekteydi. Hükümet programı da CHP tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. CHP Grup Başkanvekili Selçuk Erverdi, MC hükümeti programını "yüzeysel, kısa vadeli şirin görünme çabalarıyla dolu ve seçim hükümeti sloganlarından başka bir şey bulunmayan bir mavi boncuk programı" olarak tarif etmiştir (MMTD, 09.04.1975: 351).

Sadece CHP değil mecliste muhalefet pozisyonunda bulunan diğer bir parti olan Demokratik Parti de MC hükümetine güvenoyu görüşmelerinde sert eleştirilerde bulunmuştur. Demirel'in daha önceki konuşmalarına atıf yapılarak, 450 sandalyeli parlamentoda salt çoğunluk olan 226 sayısına ulaşılmadan Demirel'in hükümet kurma çabaları Demokratik Parti tarafından eleştirilmiştir. Buna göre, 13 Haziran 1972 tarihli konuşmasında Demirel'in kendisine yapılan hükümet kurması yönündeki teklifleri; hükümet kurmak için asgari 226 oya ihtiyaç olduğunu, fakat Adalet Partisi'nin 223 milletvekiline sahip olduğunu söyleyerek geri çevirdiği hatırlatılmış, şimdiki MC hükümetinde dört partinin milletvekillerinin 226 rakamına ulaşmamasına rağmen Demirel'in neden hükümet kurmak için acele ettiği sorgulanmıştır. Demokratik Partili vekil Mehmet Altınsoy, Başbakan Demirel'in bu durumu izah etmek için daha önce kullanmış olduğu meşhur sözü olan "Dün dündü, bugün bugündür" ifadesini kullanacağını söylemiştir. Bu şekilde Demirel'in ilkesiz bir siyaset takip ettiği savunulmaya çalışılmıştır. Demokratik Parti'nin MC hükümetine karşı bu denli sert muhalefeti CHP tarafından da destek görmüştür (MMTD, 09.04.1975: 355).

Demokratik Parti, MC hükümeti kurulurken takip edilen yöntemi de eleştirmiştir. Buna göre, 31 Mart 1975 tarihinde hazır olduğu ve imzalandığı açıklanan Koalisyon Protokolü'nün aslında 22 Mart günü hazır olmasına rağmen açıklanmadığı ve Demokratik Parti içinden kopmaların beklendiği iddiası gündeme getirilmiştir. Bu durum, etik bulunmamış ve siyasi ahlak bakımından eleştirilmiştir. MC hükümetinin programında bulunmuş olduğu vaatler, CHP gibi Demokratik Parti tarafından da ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bu

vaatlerden belki de en ilginç olanı programda yer alan “nükleer santralin inşaatına önem ve hız verilecektir” ifadesi olmuştur. Bu ifadenin sanki önümüzdeki aylarda santral tamamlanacakmış gibi bir imaj verdiği fakat en erken 10 yıl içinde tamamlanması mümkün görülen ve henüz proje aşamasında bile olmayan 600 megavatlık bir nükleer enerji santrali için böyle bir ifadenin kullanılması ciddiyyetten uzak bir davranış olarak nitelendirilmiştir. Demokratik Parti’nin eleştirdiği diğer bir konu da, yeni kurulan bu hükümetin kendisini “Milliyetçi Cephe” olarak isimlendirilmesi olmuştur. Buna göre, milliyetçiliğin tekel altına alınamayacağı ve Türk milliyetçiliğinin onun prensiplerine inanan ve bu yönde yaşam tarzını belirleyen her Türk vatandaşının sıfatı olduğuna değinilmiş ve yeni kurulan bu hükümet, kendinden olmayanı bu kavramın dışına itmekle ve tekelcilik yapmakla suçlanmıştır (MMTD, 09.04.1975: 361). Görüldüğü gibi MC hükümeti, yalnız CHP tarafından değil Demokratik Parti tarafından da ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Mecliste bulunan muhalefet, hükümetin kendisine “Milliyetçi Cephe” ismini vererek diğer partileri dışladığını düşünmüştür. Bu durum da meclis çatısı altında iktidar-muhalefet arasındaki çatışmayı arttıran önemli bir etken olmuştur.

2. Güvenoyu Görüşmelerinde Meclisteki Siyasi Partilerin Birbirlerine Karşı Olan Tutumları

CHP’nin güvenoyu görüşmelerindeki sert tutumu nedeniyle iktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin artmasının ortaya çıkardığı diğer bir sonuç da, mecliste bulunan partilerin birbirleri aleyhine suçlayıcı ifadelerde bulunması olmuştur. CGP, CHP’yi Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası elde edilen askeri neticeyi diplomatik alanda bir çözüme bağlamadan, seçim ve oy hesabı yaparak var olan CHP-MSP koalisyonunu dağıtmakla suçlamış ve CHP’nin Kıbrıs sorununun en kritik safhasında ülkeyi hükümete bırakarak eleştirisinde bulunmuştur.

CGP, Ecevit’in istifa ettikten sonra yeni bir hükümet kurulana kadar görevde kalmayarak ülkeyi bir hükümet boşluğuna sürüklediğini düşünmekteydi. Ecevit’in görevi bırakmasından sonra, ülkenin iç ve dış politika yönünden zor duruma düştüğü ve bu dönemde kurulan Sadi İrmak hükümetinin de sorunları çözmekte yetersiz kaldığı ifade edilmekteydi. CGP’ye göre, MC hükümetinin kuruluş amacı ülkeyi girmiş olduğu bu hükümet bunalımından kurtarmaktı. 1974 yılında iktidarda olduğu hükümeti yıkarak ülkeyi bir nevi kargaşa ortamına sürüklemekle itham edilen CHP’nin, kurulan MC hükümetine de karşı çıkarak ülkedeki hükümet bunalımının devam etmesine katkı sağlamaya çalıştığı, CGP’nin dillendirdiği iddialardan birisi olmuştur (MMTD, 09.04.1975: 364).

Mecliste tartışmalara yol açan diğer bir etken de siyasi parti liderleri hakkında yapılan bazı ithamlardı. Özellikle CHP’li Necdet Uğur’un, MHP Genel Başkanı

ve MC hükümetinde Başbakan Yardımcısı görevinde bulunan Alparslan Türkeş hakkında dile getirdiği, “devlet kuvvetlerine karşı güvensizlik gösteriyor, devlet kuvvetlerine karşı kuvvet hazırlıyor; askeri eğitim yaptırıyor, askeri eğitim gören gençlik teşkilatı kuruyor” (MMTD, 09.04.1975: 368) gibi birtakım iddiaları siyasi tansiyonu yükseltmiştir. Milli bir doktrin çerçevesinde büyük Türkiye ülküsü fikrine sahip olan Türkeş’i (Türkeş, 1977: 58), kendisi için yapılan bu yakıştırmalar oldukça sinirlendirmiştir. Türkeş, bu iddialara sert çıkmış ve kendisinin asla kabul edemeyeceği bu iddiaları dile getirenlerin iftira attığını söylemiştir. Türkeş, kendisinin daha önce söylemiş olduğu “memleketin sağlam kuvvetleri var” sözünü CHP’nin çarpıttığını ve “bu sözle Türkeş kendi komandolarını kastediyor” şeklinde gerçek dışı bir iddiada bulunduğunu belirtmiştir. Türkeş, “sağlam kuvvet” olarak devlet kuvvetlerinin kast edildiğini ve her zaman onların yanında olduklarını söylemiştir. Bu bağlamda kendilerinin “bozkurtlar” olarak adlandırdıkları milliyetçi gençlerin her zaman devletin yanında olduğunu, nizama bağlı bir şekilde devlet kuvvetleriyle elbirliği edip onlara yardımcı olduklarına değinmiştir. Türkeş’in yapmış olduğu bu açıklama, CHP milletvekillerinin tepkisine neden olmuştur. Özellikle, Antalya milletvekili Deniz Baykal, Türkeş’in bozkurtların devlet kuvvetleriyle iş birliği edip onlara yardım ediyorlar beyanından sonra “ne sıfatla, hangi yetkiyle?” böyle bir işe kalkıştıklarını sormuştur. Türkeş’in milliyetçi gençlerden bahsederken hiçbir zaman onların devlet kuvvetlerine karşı çıkmadıklarını söylemesi üzerine Baykal, bir arama yapıldığı zaman “el bombalarının, demir çubukların” ele geçirildiğini söyleyerek Türkeş’in bu iddiasını çürütmeye çalışmıştır (MMTD, 09.04.1975: 368).

Aslında, I. MC hükümetinin kurulmasından sonraki süreçte, CHP ile Türkeş arasında bu tarz gerginlikler devam etmiştir. CHP, MC hükümetini MHP üzerinden yıpratmak istemiştir. CHP’li vekil Ali Sanlı’nın, Türkeş için “Hitler” iması da bu bağlamda ele alınabilir. Sanlı yapmış olduğu konuşmada Hitler’in Avusturyalı olduğu ve Almanya’yı kurtarmak isteğinden bahisle, Türkeş’in de Kıbrıslı olduğu ve Türkiye’yi kurtarmak istediğini söyleyerek Türkeş’i bir bakıma Hitler’e benzetmiştir (MMTD, 09.04.1975: 402). Bu iddialar karşısında kendisini savunmak zorunda kalan Türkeş, Atatürk’ün de Selanik’te doğduğunu ve Türkiye’yi kurtardığını belirtmiştir. Türkeş’in Atatürk’ü örnek olarak göstermesi, CHP’li vekillerden çok büyük tepki almıştır. Deniz Baykal, Türkeş’e yönelik “haddini bil”, “Atatürk’le nasıl mukayese edersin kendini” gibi sözlerle karşılık vermiştir. Türkeş de cevaben kendisini Atatürk’le mukayese etmediğini sadece gerçekleri söylediğini, Kıbrıs’ta doğmanın bir suç olmadığını ve CHP’nin bu zihniyetten vazgeçmesi gerektiğini söyleyerek kendisini savunmuştur (MMTD, 09.04.1975: 427). CHP ülke çapında meydana gelen sokak olaylarında da MHP’yi suçlayıcı bir tavır içine girmiş ve sağcı grupların faaliyetlerini eleştirmiştir. CHP-MSP koalisyonunun sona ermesinden sonra

kendilerine “komando” (Çavdar, 2013: 243) adını veren güçlerin gittikçe etkinliğini arttırdığı, CHP kanadı tarafından dile getirilen bir husus olmuştur. Nitekim MC hükümetinin güvenoyu görüşmeleri yapılırken, Afyon’da öğretmen lokalinin basıldığına CHP’li vekillerce dikkat çekilerek, Türkiye’de durumun ciddi boyutlarda olduğu ifade edilmiştir. CHP’li vekil Necati Cebe, demokrasi işleyecekse her türlü düşüncenin özgürce tartışılması gerektiğini söylemiştir. Cebe, kendilerine “komando” adını veren güçlerin kabul ettiği görüş olan milliyetçi toplum ideolojisini söz, yazı, resim gibi araçlarla ifade etmelerinin sıkıntı olmayacağını fakat bunların düşüncelerini başkalarına zorla kabul ettirme yöntemine gittiklerini ve kaba kuvvet kullandıklarını ifade etmiştir. Cebe, çeşitli zararlı alet taşıyan bu grupların hafif sol eğilimli yürüyüş sezer sezmez, baskınlar düzenlediğini savunmuştur. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, CHP ülkedeki olaylardan iktidar ortağı MHP’yi sorumlu tutarak MC hükümetini köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır.

MC koalisyonunun en büyük iktidar ortağı olan AP, Alparslan Türkeş’e karşı kullanılan dili eleştirmiştir. Türkeş’in milletvekili ve Başbakan Yardımcısı olduğu, bu nedenle kendisine karşı mecliste kullanılan hitabın üzücü olduğu söylenmiştir. MHP’nin yanı sıra, AP ile CHP arasında da tartışmalar meydana gelmiştir. Özellikle CHP’li vekil Uğur’un, AP milletvekillerine karşı “Demokrat Parti tecrübesinden faydalanmadınız; akıbetiniz daha fena olacaktır” şeklindeki sözleri iki parti arasında sorun teşkil etmiştir. AP’ye, CHP’li vekil tarafından dile getirilen bu sözler, mecliste 150 milletvekili olan bir partiyi tehdit etmek olarak algılanmış ve AP, CHP’yi demokrasi konusunda samimi olmamakla suçlamıştır (MMTD, 09.04.1975: 376).

CHP’nin MC hükümetine karşı takınmış olduğu tavır, AP tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır. Özellikle CHP’nin “Milliyetçi Cephe adı altında birleşmeye çalışan partiler, gençlik arasında silahlı saldırıları düzenleyen bazı kuruluşları desteklemektedir” şeklindeki ifadeleri, AP tarafından kabul edilemez bir durum olmuştur. Bunun yanı sıra, CHP’ye yakın sendikaların yaptıkları açıklamalarda söyledikleri “Milliyetçi Cephe adı altında halka karşı örgütlenen sermaye çetesi” gibi ifadeler de AP’nin CHP’ye olan tepkisini arttırmıştır. Ayrıca, CHP Genel Başkanı Ecevit’in Ocak 1975’te dile getirmiş olduğu “bütün yükseköğretim kurumları, hükümet sorunu çözüm buluncaya kadar derslere ara vermelidirler” sözüne de karşı çıkan AP kanadı, CHP’nin bu yaklaşımının ülkeyi kargaşa ortamına sürüklediğini savunmuştur (MMTD, 09.04.1975: 384).

CHP’nin MC hükümeti aleyhinde izlemiş olduğu bu politika karşısında AP, MC hükümetinin Türkiye’nin önemli sorunlarına karşı izleyeceği stratejiyi açıklayarak, CHP’nin MC hükümeti için kamuoyunda oluşturmak istediği olumsuz izlenimi kırmaya çalışmıştır. Buna göre, Türk devletinin bölünmez

bütünlüğünü sağlamak, demokratik düzeni sürdürmek, karma ekonomi ve planlı kalkınmayla iktisadi büyümeyi gerçekleştirmek ve son olarak da Türk milliyetçiliğini kuvvetlendirerek yaşatmak, AP'nin takip edeceği stratejiler arasında olduğu belirtilmiştir (MMTD, 09.04.1975: 379).

CHP'nin MC hükümetine olan muhalefeti karşısında hükümetinin diğer bir ortağı olan MSP, CHP'yi suçlayıcı bir tavır içine girmiştir. Bu suçlama daha çok CHP'nin 1973 seçimleri sonrası takip ettiği politikaya yönelik olmuştur. MSP'li vekil Süleyman Arif Emre, CHP ile 1974 yılında kurmuş oldukları koalisyon hükümetini kendilerinin "hizmet hükümeti" şeklinde düşündüklerini, ancak CHP'nin erken seçimi dayatması üzerine hükümetin yıkıldığını ve bu durumun da ülke için çok ağır sonuçlar doğurduğunu söylemiştir. Emre, CHP-MSP koalisyon hükümeti zamanında, MSP'nin iyi niyetle ülkeye yönelik önemli hizmetler yaptığını ifade etmiştir. Bu koalisyon hükümeti zamanında Kıbrıs Barış Harekâtından sonra devlet-millet kaynaşması meydana gelmesi ve bu süreçte 40 milyon insanın her türlü fikir ayrılıklarını bir tarafa bırakarak tek vücut olması, MSP açısından bu koalisyon hükümetinin bir başarısı olarak algılanmıştır. MSP, böyle büyük bir birlikteliğin sağlanmış olduğu ortamda hiç vakit kaybetmeden büyük sanayi hamlelerine girişilmesi ve Kıbrıs'ta elde edilen zaferi, ekonomik alanda da elde etmek için girişim başlatılması gerektiğine inanmıştır. Emre, CHP Genel Başkanı ve aynı zamanda dönemin başbakanı olan Ecevit'in acele bir seçim için baskı yaptığını ve ülkeyi, zor günler geçirdiği bir dönemde hükümete bırakıldığını söyleyerek tenkitte bulunmuştur. Emre'ye göre CHP, umduğu gibi ülkeyi bir erken seçime götürememenin yanı sıra MC hükümetinin kuruluşunu da önleyemeyerek, MSP'nin takip etmiş olduğu "hizmet politikası" karşısında yenilgi almıştır (MMTD, 09.04.1975: 389).

MSP'ye göre, CHP demokrasi havarisi gibi görünmeye çalışsa da durum bundan farklıydı. Normal demokratik seçimlerde halkın büyük çoğunluğunun hiçbir zaman CHP'ye teveccüh göstermeyeceğine inanılırken, CHP'nin halktan kopuk olduğu düşünülmekteydi (MMTD, 09.04.1975: 424). Geçmiş yıllardaki seçimlerde CHP'nin iki kez oylarını arttırmasının baskı dönemlerinden sonra normal döneme geçiş için yapılan seçimlerle olduğu, çünkü bu dönemlerde baskı unsurlarını kendi lehine kullanmasından dolayı CHP'nin oylarını arttırabildiği görüşü MSP'de hâkimdi. Hatta, MC hükümetinin meclisteki güvenoyu görüşmeleri sırasında, CHP'nin saldırgan tavır takınmasının bir baskı devri getirmek istediğinden kaynaklandığı ve bu sayede iktidar olma planı yaptığını inanılmaktaydı. Bundan başka MSP, CHP'yi anayasaya aykırı bir şekilde mezhepçilik yapmak ve etnik meseleyi bir koz olarak kullanmakla suçluyordu. Bu anlamda MSP'li vekili Zekai Yaylalı, CHP'nin "Türkiye halkları" ifadesiyle açık bir şekilde ayrımcılık yaparak Doğu ve Güneydoğu'nun oy

potansiyeline göz diktiğini savunmuştur. Yaylalı, MC hükümetine karşı tepki gösterenlerin ve güvenoyu almasını istemeyenlerin sol kesimler olduğunu, bu durumun da kendilerini memnun ettiğini çünkü sol neye karşıysa onda hayır bulunduğunu ifade ederek iki parti arasındaki görüş ayrılığını gözler önüne sermiştir (MMTD, 09.04.1975: 424-425).

MC hükümetini oluşturan dört partinin bu şekilde üzerine gelmesi, CHP'yi MC hükümeti karşısında sergilemiş olduğu sert muhalefetten geri adım atmamış, aksine CHP'nin muhalefet dozunu biraz daha yükseltmesine neden olmuştur. CHP'ye göre, her ne kadar yeni hükümeti oluşturan partiler kendilerine milliyetçi cephe adını vererek bir birliktelik görüntüsü sergileseler de bu partilerin bir araya gelişi, bir çıkar birlikteliğinden başka bir şey değildi. Nitekim CHP'li vekil Sanlı'nın yapmış olduğu açıklamalar da bu durumu gösterir niteliktedir. Sağ'ın ideolojik karmaşa içinde bulunduğunu ve meydana gelen MC hükümetinin birbirinden çok farklı partilerden teşekkül ettiğini söyleyen Sanlı'ya göre, koalisyon ortağı partiler birleşmiş gibi göründükleri konularda aslında bir çatışma içindeydiler. Bu manada milliyetçilik, sanayileşme, ahlak, laiklik ve kültür anlayışlarında çatışma yaşayan bu partilerin asıl ortak noktaları sol'a karşı birleşmiş olmalarıydı (MMTD, 09.04.1975: 399-403). CHP'li vekil Sanlı'nın gündeme getirdiği bu husus, aslında tehlike çanlarının bir habercisi gibiydi. Sol kesimce MC'nin kendilerine yönelik bir oluşum olarak görülmesi, 1980 darbesinin temel nedenini oluşturacak olan sağ-sol çatışmasını hızlandıran etkenlerden birisi olmuştur.

İktidar ile muhalefet arasında devam eden bu çatışma ortamı sürerken, MC hükümetinin Başbakanı olan Süleyman Demirel'in söyleyecekleri de önemlidir. Güvenoyu görüşmelerinde Demirel genel olarak muhalefet ile çatışmayı körükleyecek bir dil kullanmaktan kaçınmış fakat muhalefetin tavrını da eleştirmekten geri durmamıştır. Demirel, "parlamento kendi içinde bir hükümet çıkaramaz" iddialarına karşı yeni bir hükümet kurulduğunu, muhalefetten hükümet programı üzerine eleştiriler ve tenkitler yapmalarını beklediklerini fakat bunun yerine adeta kavga çıkarmak için çeşitli ithamlarda bulduklarını söyleyerek, muhalefetin yanlış bir yol takip ettiğini göstermeye çalışmıştır. Demirel, ülkenin birçok sıkıntısı varken hükümetin ülke sorunlarına yönelik planları üzerine değerlendirme yapmak yerine muhalefetin kişileri eleştirmesinin, memleketin hiçbir meselesini çözmeyeceği düşüncesindeydi. Demirel'e göre muhalefetin eleştirilerinin kaynağı, dört partinin bir araya gelerek oluşturduğu hükümetin güvenoyu alacak olmasına karşı duyulan öfkeydi (MMTD, 09.04.1975: 404-405). Her ne kadar muhalefetin takınmış olduğu tavrı beğenmese de Demirel, yapmış olduğu açıklamalarla mecliste bir birlik havası oluşturmayı denemiş ve yeni kurulan hükümet için mecliste bulunan tüm mil-

letvekillerinden destek istemiştir. Bu bağlamda, benzer fikirlere sahip olsalar bile koalisyon hükümetlerinin kurulmasının güç bir iş olduğuna değinen Demirel, milletvekillerinin destek vermeleri halinde uzun süredir devam eden ve ülke için çok büyük bir sıkıntı olan hükümet bunalımının son bulacağını ifade etmiştir (MMTD, 09.04.1975: 411-412).

Demirel'in bu birlik vurgusunun arka planında ülkenin ekonomik yönden içinde bulunduğu darboğazın da etkisinin olduğu unutulmaması gerekmektedir. Nitekim Demirel, yapılan hesaplara göre 1975 ile 1980 yılları arasında Türkiye'nin birçok alanda sıkıntı yaşayacağını dile getirmiştir. Özellikle ülkenin elektrik ihtiyacına değinen Demirel, 1975 yılında Türkiye'nin yaklaşık olarak 16-17 milyar kilovat elektriğe ihtiyacı olduğunu ve bunun çok zor karşılanabildiğini fakat ileriki yıllarda daha da artacak olan elektrik ihtiyacının ülke için büyük sıkıntılar yaratacağına değinmiştir. Özellikle 1971 yılının başında "bu kadar elektriği ne yapacaksınız" denilerek elektrik santrallerinin yapımının durdurulduğunu dile getiren Demirel, endüstrileşme için de çok gerekli olan elektriğin temini için elektrik tesislerinin bir an önce yapılıp ülkenin hizmetine sokulması gerektiğinin altını çizmiştir. Demirel konut ihtiyacı, enflasyon, işsizlik, eğitim gibi alanlarda da karamsar bir tablo ortaya koymuştur (MMTD, 09.04.1975: 415).

Demirel, CHP'nin MC hükümetine olan yaklaşımını eleştirmenin yanında CHP ile ilgili bir başka bir konuda daha tenkitte bulunmuştur. Bu da TRT'nin yapmış olduğu yayınlardı. Demirel, TRT'nin anayasaya göre tarafsızlık ilkesine göre yayın yapması gerekirken CHP yanlısı bir tutum sergilediği iddiasında bulunmuştur. 1974 yılı Nisan ayı verilerini açıklayan Demirel, buna göre bu ay içerisinde verilen haberlerin yüzde sekseni iktidar partisine ait olmasına rağmen ancak kalan yüzde yirmilik kısmın muhalefet partilerine ait olduğunu söylemiş ve bu durumu eleştirmiştir (MMTD, 09.04.1975: 422).

31 Mart'ta kurulan MC hükümetinin güvenoyu görüşmelerinin bu şekilde tartışmalarla geçmesinin yanında, 12 Nisan'da yapılan güven oylamasında da krizler meydana gelmiştir. Bu nedenle, partiler arasında zaman zaman ileri boyutlara varan sözlü tartışmaları, Meclis Başkanı müteaddit defalar araya girerek yatıştırmaya çalışmıştır. Muhalefet, MC hükümetinin güvenoyu almasının önüne geçmek için çaba sarf etmiştir. Özellikle Demokratik Parti Başkanı Ferruh Bozbeylî'nin Meclis Başkanı'na kendi partilerinden üç milletvekiline sabahtan beri ulaşamadıkları ve bu milletvekillerinin oy vermektan alı konulduklarına dair iddiada bulunması meclisi germiştir. Demokratik Parti, gelmeyen üç milletvekili hakkında itirazda bulunmuş ve bunların oylamaya katılmamasının oylamanın meşruiyetini etkileyeceğini savunmuştur. Meclis Başkanı cevaben, bu kişilerin akıbeti hakkında başkanlığın herhangi bir bilgi-

si olmadığını ve oylamanın usulüne göre yapıldığını söylemiştir. Bu esnada CHP ve AP sıralarından gürültüler ve karşılıklı yürümler meydana gelmiştir (MMTD, D: 4, C: 11, B: 65, 12.04.1975: 454-455). Sonuçta mecliste yapılan açık oylamaya 442 milletvekili katılmış 222 kabul, 218 ret, 2 çekimser oyla Süleyman Demirel başbakanlığında kurulan hükümet güvenoyu almıştır (MMTD, 12.04.1975: 455; Milliyet, 13.04.1975; Tercüman, 13 Nisan 1975). Sonuca bakıldığında hükümetin durumunun çok da rahat olmadığı ve dengelerin çok hassas olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu hükümet, 1977 seçimlerine kadar iktidarda kalabilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 212; Aydın ve Taşkın, 2015: 269). Oylama sonrasında Demirel, hükümetin güvenoyu almasından dolayı teşekkürlerini iletmış ve uzun süren hükümet bunalımının, kurulan bu koalisyon hükümeti ile sona erdiğini söylemiştir. Böylece Türkiye, MC hükümeti tarafından yönetilmeye başlanmış ve ülke yeni bir döneme girmiştir.

3. Güven Oylamasından Sonra CHP'nin Tutumu

MC hükümetinin güvenoyu alması CHP'nin bu hükümete karşı tavrında hiçbir değişikliğe yol açmamıştı. CHP hâlâ MC'nin iktidarını kabul etmemekte direnmekteydi. Bu nedenle seçim tartışmaları bir süre daha meclis gündemini işgal etmiştir. Özellikle Bülent Ecevit ve 184 arkadaşının seçimlerin yenilenmesi için verdiği ve anayasa komisyonu tarafından reddedilen önergenin meclisteki görüşmeleri esnasındaki tartışmalar, CHP'nin MC hükümetine karşı tutumunu açıkça ortaya koymaktaydı. CHP'li vekil Hasan Yıldırım'a göre, hükümet gittikçe artan iç ve dış sorunları çözme konusunda yeterli değildi. Bu sebeple "hükümetin yeni kurulup güvenoyu aldığı ve seçime gerek kalmadığı" gibi sözler bir anlam ifade etmemekteydi. Hükümetin kuruluşu itibarıyla problemlili olduğunu dile getiren Yıldırım, bu nedenle hükümetin sorunları gidermek yerine daha büyük siyasal, sosyal ve ekonomik krizlere yol açacağı görüşünü savunmuştur. Bu duruma bağlı olarak da Türkiye'nin seçime olan ihtiyacının geçmişe nazaran daha fazla olduğu iddiasında bulunmuştur (MMTD, D: 4, C: 11, B: 68, 17.04.1975: 505). Açıkçası CHP, MC hükümetinin Türkiye'nin sorunlarına hiçbir çözüm getiremeyeceğine inanıyordu. Dört partinin ve bazı bağımsız milletvekillerinin desteği ile oluşan bu hükümetin (Demirel, 1976: 12), her kanadından farklı bir ses çıkacağı ve böyle bir hükümetin de devam etmesinin mümkün olamayacağı belirtiliyordu. Bu sebeple CHP tarafından ülkenin bir an önce seçime gitmesinin gerekli olduğu dile getiriliyor ve mecliste bulunan milletvekillerinden CHP'nin tekrar seçim isteyen önergesine destek vermeleri talebinde bulunuluyordu (MMTD, 17.04.1975: 506).

İktidarı oluşturan partiler CHP'nin dile getirmiş olduğu bu iddialara tam bir birliktelik içinde hareket ederek karşı durmuşlardır. Bu durum CHP'nin dil-

lendirdiği, hükümeti oluşturan partilerin kendi aralarında uyum sağlamaya-çağı düşüncesine karşı takınılmış bir tavır gibiydi. AP'li vekil Mehdi Keskin, seçimlerin 4 yılda bir gerçekleştirildiğini ve CHP'nin iddia ettiği gibi erken seçimi gerektirecek bir durumun olmadığını savunmuştur. Buna göre CHP lideri Ecevit, kendi isteğiyle ortağı olduğu hükümeti yıkmıştır ve Türkiye'ye zorla bir seçim dayatmaya çalışmaktadır. Keskin, 8 Aralık 1974 tarihinde Ecevit'in miting meydanlarında “yüzde altmış yedi oy aldık diyenler, bunalımı çözmeli” yönündeki konuşmasına atıf yaparak, MC hükümetinin anayasaya uygun bir şekilde hükümet bunalımını çözdüğünü, CHP'nin de artık bunu kabul etmesini ve herhangi bir seçime gerek kalmadığını artık anlaması gerektiğini ifade etmiştir (MMTD, 17.04.1975: 506-509). Hatta AP'li vekiller, MC hükümetini savunurken çok sert açıklamalar da yapmış, bu durum da CHP ile AP arasında tartışmalara neden olmuştur. Bu anlamda, AP'li Mustafa Asri Ünsür'ün, “Milliyetçi Cepheyi bu memlekette ilelebet ayakta tutacak tapusu olan, nikâhı olan, Allah'ı olan, vatansever milletvekillerini bu Milliyetçi Cepheye ben davet ediyorum” sözü başta CHP olmak üzere muhalefette olan milletvekillerini çok kızdırmıştır. Ünsür'ün kendilerine “Allahsız” “Nikâhsız” imasında bulunduğunu savunan milletvekilleri, kürsüye yürümüş ve aralarında çok ağır hakaretlere hatta küfürleşmelere varan sözlü tartışmalar yaşanmıştır (MMTD, 17.04.1975: 514-517). Daha sonra Ünsür, sözlerini geri aldığını belirtmesine rağmen tansiyon çok zor düşmüştür.

AP'nin yanı sıra, MSP de CHP'nin erken seçim istemine şiddetle karşı çıkan bir parti olmuştur. MSP'nin bu karşı duruşunda, eski koalisyon ortağı olan CHP'nin, beraber kurmuş oldukları hükümeti 1974 yılı sonlarında feshetmesine olan kızgınlığının yanı sıra, başka nedenler de önemli rol oynamaktaydı. Öncelikle MSP, eğer seçim anayasada belirtildiği gibi dört yılda bir yapılmazsa milletin seçimin istikrar getireceğine dair ümidinin kalmayacağı görüşündeydi. İkinci olarak MSP, Türkiye'nin sahip olduğu seçim sisteminden dolayı koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasının doğal olduğu ve hükümetin kurulması için partiler arası iyi niyet temaslarının geliştirilmesi gerektiği düşüncesindeydi, bu nedenle de seçime karşı çıkmıştır. Üçüncü bir husus olarak da Kıbrıs konusunun ciddiyetini hâlâ koruduğunu, Yunanistan'ın 12 Ada'ya askeri yığınak yaptığının resmi makamlarca teyit edildiğini dile getiren MSP'li Şevket Kazan, birlik ve beraberlik ortamına ihtiyaç duyulduğu bu zamanlarda, ülkeyi tekrar seçim iklimine sokmanın, ülke genelinde birlik ruhunu bozulabileceğini söylemiş ve bundan dolayı da erken seçimden uzak durduklarını ifade etmiştir. Son olarak vatandaşın çok zor ekonomik koşullar altında yaşayıp geçim sıkıntısı çekerken meclisin tekrar bir seçim derdine düşmesini, MSP halka açıklanabilecek bir durum olarak görmemiş ve erken seçime karşı çıkmıştır (MMTD, 17.04.1975: 512-513).

Sonuç olarak 378 milletvekilinin katıldığı oylamada 1 çekimser, 172 ret oyuna karşı 205 oyla anayasa komisyonu raporu kabul edilmiş ve CHP'nin seçim isteği reddolunmuştur (MMTD, 17.04.1975: 518). Güven oylamasından sonra bu oylamada da zafer elde eden MC hükümetinin eli, biraz daha rahatlamış ve 1977 yılında yapılacak olan seçime kadar iktidarını sürdürebilmiştir (Hale, 2003: 153).

4. CHP'nin Bakanlar Üzerinden MC Hükümetine Eleştirileri

İktidar ve muhalefet arasında süren uzunca tartışmalardan sonra MC hükümeti, güvenoyu alarak görevine başlamıştı. Ana muhalefet partisi CHP, bakanlar üzerinden hükümeti hedef alan girişimlerde bulunarak, ilk günlerden itibaren sert bir muhalefet ortaya koyacağını göstermişti. İlk olarak, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e yönelik birtakım iddialar gündeme getirilmiş ve istifası istenmiştir. Çağlayangil'in Amerikan New York Times gazetesine verdiği demeçte, Türkiye'ye karşı ABD'nin uyguladığı silah ambargosunun Türk ordusunu hareket yapamaz hâle getirdiğine dair beyanlarda bulunduğunu savunan CHP, bu durumun Türk ordusunu dünya kamuoyunda aciz durumda gösterdiğini söyleyerek, Dışişleri Bakanı'nı eleştirmiştir. Çağlayangil'in daha sonra yaptığı açıklamada; "Ben böyle demedim, ilerisi için böyle olabilir dedim" ifadesi de CHP'yi ikna edememiştir. CHP'li vekil Mustafa Güneş yapmış olduğu konuşmada, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in "ya Türk ordusunun gücünü bilmediği ya da Amerikan dostlarına ödün verme amacıyla bu açıklamayı yaptığı" değerlendirmesinde bulunmuştur. Gündeme getirilen bu iddialardan sonra CHP'li vekillerce Çağlayangil istifaya davet edilmiştir (MMTD, D: 4, C: 11, B: 70, 29.04.1975: 546).

Çağlayangil yapmış olduğu açıklamada, Türk ordusunun kullandığı silahların ABD menşeli olmasından dolayı, ambargo esnasında teçhizat ve yedek parça ihtiyacının giderilmesinin uzamasının Türk ordusunun manevra yapmasını güçleştirebileceğini söylediğini, Türk ordusu manevra bile yapamaz hâle geldi tarzı beyanların kendi sözlerinin kasıtlı tahrifi olduğunu dile getirmiştir. Çağlayangil, Genelkurmay Başkanının da ABD'nin Türkiye'ye karşı aldığı tedbirlerin Türk ordusunun muharebe gücünü kısıtlayabileceğine dair sözlerine atıf yaparak kendisini savunmuş ve CHP'nin kendisi için dile getirdiği iddiaları, Genelkurmay Başkanı için de söyleyip söyleyemeyeceğini sormuştur (MMTD, D: 4, C: 11, B: 72, 06.05.1975: 586-588).

Çağlayangil konusunda CHP'nin yaklaşımı gösteriyordu ki, yeni kurulan hükümetin kendisine milliyetçi cephe adını vermesine bir tepki olarak CHP, bakanlar hakkında gündeme getirdiği iddialarla durumun böyle olmadığını gösterme çabası içine girmiştir. Nitekim, CHP'li vekiller tarafından 25 Mayıs 1975 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Selahattin Kılıç hakkında

verilen gensoru önergesi de bu durumu ispatlar nitelikte olmuştur. CHP'ye göre, Bakan Kılıç yabancı petrol şirketleri ile yüksek fiyattan anlaşma yaparak ülkeyi zarara uğratmıştı. Olayın gelişimine bakıldığı zaman; ilk olarak 1974 yılında iki yabancı petrol firmasının varil başına 11.32-11.46 dolar gibi yüksek fiyat talep etmesi, Türk hükümetiyle yabancı petrol şirketlerini karşı karşıya getirmiştir. Bu şirketler eğer istedikleri fiyat verilmezse, ATAŞ rafinerisindeki üretimi durdurma tehdidinde bulunmuşlardır. Zamanın Ecevit hükümeti, bu fiyatları yüksek bulmuş ve hükümetçe saptanan 36 graviteli petrol için varil başı fiyat olan 10.095'ten fiyatlandırmazlarsa bu iki yabancı petrol şirketlerinin petrol kanununun 131. maddesi uyarınca belgelerini iptal edeceğini kendilerine bildirmiştir. Bu tutum karşısında yabancı şirketler, geri adım atmıştır. Daha sonra, Sadi Irmak hükümeti zamanında da tekrar fiyat arttırma hamlesi gerçekleştiren bu şirketlere olumsuz cevap verilmiştir. Irmak hükümeti, o tarihte yürürlükte olan ve Bakanlar Kurulu kararnamesine göre 10.21 doların ham petrol ithal fiyatı olduğunu belirtmiş ve bu fiyatın üzerindeki taleplere izin vermemiştir. Bunun üzerine şirketler üretimi durdurmuşlardır. Türk hükümeti bu iki yabancı şirkete yazılı tebligat yaparak petrol kanununun 132. maddesine göre eğer 90 gün içinde üretime geçmezlerse belgelerinin iptal edileceğini bildirmiştir. Daha sonra kurulan MC hükümeti zamanında bu petrol şirketlerine verilen 90 günlük sürenin bitmesine 6 gün kala, Demirel başbakanlığındaki hükümetin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Selahattin Kılıç, varil başına 10.50 dolardan bu iki yabancı petrol şirketiyle anlaşma sağlamıştır.

İşte CHP milletvekilleri, Bakan Kılıç'ın Türkiye'nin neredeyse bir yıldır mücadele ettiği bu yabancı petrol şirketleriyle anlaşmaya varmasının ülkeyi zarara soktuğunu dile getirmişlerdir. Gensoruda, petrol kanununun 112. maddesinin 2. fıkrasında ithal edilen petrolün fiyatının Bakanlar Kurulu tarafından belirleneceği, bunun da varil başına 10.21 dolar olarak daha önceden saptandığı, böylece Bakan Kılıç'ın yaptığı anlaşmayla Bakanlar Kurulu'nda alınması gereken bir kararı çiğneyerek, varil başına 10.50 doları kabul edip devleti zarara soktuğu iddia edilmiştir. Bu yabancı şirketlerin, Türkiye'ye yılda 2,5 milyon tonluk ham petrol ithal ettikleri baz alındığında, 10.21 ile 10.50 arasındaki farktan dolayı 5,5 milyon dolarlık bir kâr ettikleri dile getirilmiştir. Ayrıca bu şirketlerin belgelerinin iptaline 6 gün kala anlaşmaya vararak, Bakan Kılıç'ın ATAŞ gibi önemli rafinerinin Türkiye tarafından elde edilmesine de engel olduğu, gensoruda dile getirilen hususlardan birisi olmuştur (MMTD, D: 4, C: 12, B: 81, 28.05.1975: 335-336).

Petrol günümüzde olduğu gibi 70'li yıllarda da Türkiye için önemli bir konuydu ve CHP böyle bir gensoruyu meclise taşıyarak, daha yeni teşekkül etmiş olan MC hükümetini zor bir durumda bırakmış oldu. Fakat iktidar kanadı,

CHP'nin iddialarını samimi bulmamıştır. Hassas olan petrol konusunu kaşıyarak, CHP'nin toplumda bir kafa karışıklığı meydana getirmeyi hedeflediği ifade edilmiştir. Yapılan açıklamalarda, petrol ithal eden şirketlerin petrolü peşin getirdiklerinde 10.21 dolardan, 3 ay vade ile alındığında ise 10.50 dolardan ithalat yaptıkları dile getirilmiş ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kılıç'ın 10.50 dolardan yaptığı anlaşmanın 3 ay vadeli olduğu söylenmiştir (MMTD, D: 4, C: 12, B: 83, 03.06.1975: 392). CHP'nin dillendirdiği 6 gün daha beklenmiş olsaydı rafineri Türkiye'nin olabilirdi iddiasına karşılık olarak da bunun kolay olmayacağı, yabancı şirketlerin anlaşmaları fesih olduğunda bile kanunlara göre ayrılırken rafinerinin tamamını veya bir kısmını götürebileceği ifade edilmiştir (MMTD, 03.06.1975: 401). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Selahattin Kılıç da 10.50 dolar olarak belirlenen fiyatın 3 ay vadeli fiyat olduğunu belirterek kendisini savunmuş ve bu fiyatın vadesi de göz önüne alındığında, 10.21 dolarlık kararnameye uygun olduğunu belirtmiştir. Kılıç, CHP'nin kendisine, 10.21 gibi bir fiyat varken 10.50'den petrol ithalatına izin vererek devleti zarara uğrattığı yönünde iftara attığını söylemiş ve CHP'yi demagoji yapmakla suçlamıştır (MMTD, 03.06.1975: 405-408). Sonuç olarak çok tartışmalı geçen ve iki kez yapılan oylamadan sonra 219'a 208 gibi az bir oy farkıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı hakkında CHP'nin sunmuş olduğu gensoru önergesi reddedilmiştir (MMTD, 03.06.1975: 414). Fakat Çağlayangil ve Kılıç hakkında CHP'nin tutumu şunu göstermiştir ki; CHP, MC hükümetinin bakanları hakkında gördüğü en ufak bir olumsuzluğu bile meclis gündemine taşımaktan geri durmayacaktır.

5. Siyasi Liderlere Yapılan Saldırıları Karşısında Meclisin Tutumu

Yukarıda değinildiği gibi, mecliste iktidar ve muhalefet arasında tansiyonun yüksek olmasının ve partilerin birbirlerine karşı saldırgan tutumlarının, toplumda bazı olumsuz yansımalarının olması kaçınılmaz bir durumdu. Kısa bir süre önce görevine başlayan MC hükümetinin Başbakanı Süleyman Demirel'e karşı 13 Mayıs'ta başbakanlıkta gerçekleştirilmiş olan fiziksel saldırı, Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinden birisi hâline gelmişti (Hürriyet, 14 Mayıs 1975). Olayı alçakça saldırı olarak nitelendiren AP, bu durumu Türk demokrasi tarihi için çok elim bir hadise olarak tanımlamıştır. Saldırıyı gerçekleştiren şahısın üzerinden CHP Çankaya Gençlik Kolu'na mensup olduğuna dair bir belgenin çıkması ve orada verilen gençlik seminerlerine katıldığı yönünde iddiaların olması, durumu daha da kritik bir hâle getirmiştir. AP'li vekil İlhami Ertem, yurdun birçok yerinde insanların heyecana kapıldığı böyle bir ortamda tahrik edici bir pozisyon almanın ülkeye bir şey kazandırmayacağını, fakat bazı gerçekleri de açıklaması gerektiğini söylemiştir. Ertem, saldırıyı gerçekleştiren kişinin alelade bir kişi olmadığını, CHP Gençlik Kolları'nca eğitildiğini ve yakalandığında çantası içinden tanınmış komünist liderlerin fotoğ-

raflarının çıktığını gündeme getirmiştir (MMTD, D: 4, C: 12, B: 75, 13.05.1975: 85-86). Bu olay nedeniyle AP, her ne kadar CHP'ye karşı bir sitemkâr tavır içinde olsa da, ülkenin içinde bulunduğu nazik durumu da göz önüne alarak olayın bir parti kavgasına evrilmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Doğal olarak bu durumu sağlamada CHP'nin de takınacağı tavır önem arz etmekteydi.

CHP lideri Ecevit de Demirel'e yapılan bu saldırıyı çirkin bir hareket olarak nitelermiş ve CHP'nin içtenlikle bu saldırıyı kınadığını ifade etmiştir. Saldırının CHP'li olup olmadığı konusunda da konuşan Ecevit, saldırıyı gerçekleştiren kişiyi CHP saflarına sızmış biri olarak vasıflandırmıştır. Görüşleri, inançları ne olursa olsun hiçbir kişiye kaba kuvvet kullanılmaması gerektiğini söyleyen Ecevit, Demirel'e yapılan bu saldırının demokrasiye ihanet olmasından öte CHP'ye ihanet olduğunu ve CHP'nin bu ihanetin hesabını soracağını belirtmiştir. Son olarak da böyle bir olay karşısında mecliste siyasi polemige girmek istemediğini belirtmiş ve bir kez daha Demirel'e geçmiş olsun dileklerini iletmiştir (MMTD, 13.05.1975: 86-87). Ecevit'in yapmış olduğu itidalli açıklamalar siyasi ortamı yumuşatmış, diğer parti lideri de olayın münferit bir girişim olduğunu ve CHP'nin sorumlu tutulmaması gerektiğini ifade etmişlerdir (MMTD, 13.05.1975: 87-88).

Siyasi parti liderlerine yapılan saldırılar yalnızca Süleyman Demirel ile sınırlı kalmamış, MC hükümetinin kurulmasının ardından geçen üç aylık süre içinde CHP lideri Bülent Ecevit ve MHP lideri Alparslan Türkeş'e yönelik saldırılar da gerçekleşmiştir. Bu iki durum da ülkedeki gergin siyasi ortamın halk üzerindeki açık bir yansıması olmuştur. İlk olay Ecevit'in 21 Haziran 1975 tarihinde Bolu'nun Gerede ilçesinde yapacağı açık hava toplantısı sırasında meydana gelmiştir. Ecevit'in konuşması sırasında karşıt gruplar protestoya başlamış ve olayların büyümesi üzerine Ecevit'in koruma memurları, havaya ateş açmışlardır. Daha sonra Ecevit'in etrafı sarılarak güvenlik temin edilmiş ve kalabalık dağıtılmıştır. Bu olaydan sonra CHP, hükümeti gerekli tedbirleri almamakla suçlamıştır. İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, iddiaları reddederek hükümetin gerekli tedbirleri aldığını, hatta olaylar esnasında bir emniyet müdürünün de başından yaralandığını söylemiştir. Asiltürk'e göre, olayların çıkmasındaki nedenlerden birisi de konuşma esnasında kimliği bilinmeyen bir şahsın camiye altı el ateş etmesidir. Asiltürk'ün bu açıklamasının sanki CHP taraftarlarının olayları başlattığı gibi bir intiba oluşturması üzerine CHP milletvekilleri, Asiltürk'e çok büyük tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine Asiltürk konuşmasında herhangi bir kişiyi itham etmediğini söyleyerek CHP'li vekillerin tepkisini dindirmeye çalışmıştır (MMTD, D: 4, C: 13, B: 92, 24.06.1975: 163-165).

Siyasi liderlere yönelik yapılan diğer bir saldırı ise MC hükümetinin Başbakan Yardımcılarından Türkeş'in Şanlıurfa'da toprak dağıtımı ile ilgili katılacağı bir

toplantı münasebetiyle Doğu bölgesine gitmesi sonucu meydana gelmiştir. Türkeş'in Diyarbakır'da hükümet konağı alanında yaptığı konuşma sırasında bazı istenmeyen olaylar cereyan etmiştir. Bir grup, silah da göstermek suretiyle, Türkeş'e sözlü saldırıda bulunmuştur. Bunun üzerine çıkan olaylarda bir asker şehit olmuş ve bir sivil de hayatını kaybetmiştir. Bunun yanı sıra üçü polis olmak üzere altı kişi de yaralanmıştır. MHP İl Başkanı'nun arabası yakılmış ve polis araçlarına saldırı gerçekleştirilmiştir. Olaylar sonucunda 59 kişi gözaltına alınmıştır. İçişleri Bakanı Asiltürk, mecliste yapmış olduğu konuşmada, bu durumu esefle karşıladığını bildirmiştir. Sorunların çözümü için kavga değil, birbirini anlamak ve saygı göstermenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (MMTD, 24.06.1975: 165-166). Sonuç itibariyle siyasilerin sorumlu tutumlarıyla olaylar büyümeden engellenmiştir. Fakat MC hükümetinin 12 Nisan'da güvenoyu almasından sonra, yaklaşık iki aylık bir süre içinde siyasi liderlere yapılan bu saldırılar, 1975 yılından itibaren Türkiye'nin hızlı bir siyasi kutuplaşma içine sürüklendiğinin bir nevi göstergesi olmuştur.

6. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin İlk Üç Ayında Mecliste Görüşülen Konulara İktidar ve Muhalefetin Yaklaşımları

I. MC hükümetinin güven oylaması süreci incelendikten sonra, bu bölümde yeni kurulan hükümetin ilk aylarında mecliste görüşülen önemli konulara partilerin göstermiş olduğu tepkilere bakılacaktır. Böylece, bu dönemdeki iktidar-muhalefet ilişkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

MC hükümetinin güvenoyu almasından sonra, meclis gündemine gelen ilk konulardan birisi ölüm cezasının kaldırılması ile ilgili olmuştur. CHP'li milletvekillerinin verdiği ve adalet komisyonu tarafından reddedilen kanun teklifinde, 1961 Anayasasınının 14. maddesindeki "insan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz" ifadesine dayanılarak ölüm cezasının kaldırılması gerektiği savunulmuştur. Avrupa üzerinden örnek verilerek, Avrupa'nın birçok ülkesinde ölüm cezasının uygulanmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, dünya üzerinde demokrasi ile yönetilen ülkelerin büyük çoğunluğunda siyasi suçlara ölüm cezası verilmezken, Türkiye'de siyasi suçlara ölüm cezasının verilebildiği dile getirilmiştir. CHP milletvekillerince, idamın çağ dışı bir uygulama olduğu söylenmiş ve Türkiye'nin yüzünü döndüğü çağdaş dünyanın idamı, ölüm cezasını bir terbiye aracı olarak görmediği ve bu cezayı kaldırdıkları ifade edilmiştir. Belki de en çarpıcı tespit CHP'li vekil Hasan Yıldırım'dan gelmiştir. İdam uygulamasına tanıklık ettiğini dile getiren Yıldırım, yargıda adli hataların olabileceğini ve bunun zamanla düzeltilebileceğini, fakat ölüm cezasının tatbikinden sonra ortaya çıkabilecek bir adli hatanın bir anlam ifade etmeyeceğini dile getirmiştir (MMTD, 29.04.1975: 563-564). Ölüm cezasının kaldırılması meselesi

CHP ile iktidarın üzerinde uzlaşmadığı ilk konulardan birisi olmuştur. AP'li vekil Nadir Latif İslam, yapmış olduğu açıklamada, Türkiye'de idam cezalarının kolay verilmediğini, birçok merhalelerden geçtiğini ve en ufak hafifletici sebeplerin bile göz önüne alındığını söylemiştir. Kendisinin de ölüm cezalarının en az seviyede olmasını arzu ettiğini ifade eden Nadir Latif İslam, suç ve ceza dengesi açısından bazı işlenen suçların karşılığının ancak ölüm cezası olabileceğini de sözlerine eklemiştir (MMTD, 29.04.1975: 565-568). Sonuç itibarıyla CHP'nin ölüm cezası uygulamasının kalkmasına yönelik teklifi mecliste iktidardan destek bulamamıştır.

Yeni hükümetin kurulduğu ilk aylarda CHP ile AP'yi doğal olarak da iktidar ve muhalefeti karşı karşıya getiren diğer bir husus da haklarındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle yakın dönem Türk tarihinde çokça ismi geçen, Demirel'in kardeşi Hacı Ali Demirel ve yeğeni Yahya Demirel hakkında CHP'nin gündeme getirdiği iddialar olmuştur. Yahya Demirel ile ilgili olarak, büyük nakliye aracı ithalatı için devlet tarafından verilen teşviklerden yararlanan bir firmanın ortağı olup olmadığı ve bu firmaya, bina ipoteği karşılığında 20 milyon kredi sağlanıp sağlanmadığı ve Demirel'in bu firmaya kaç TL'lik hisse ile ortak olduğu sorulmuştur. Başka bir soru ise Yahya Demirel'in bir şirket aracılığı ile Libya'ya ihracat gerçekleştirmek istediği, bunun doğru olup olmadığı, eğer öyle ise ihracata izin verilir verilmediği ve ne ihraç edileceği hakkında hükümetten bilgi talep edilmiştir. Ayrıca bir devlet bankasının genel müdürlüğü disiplin kurulunun Süleyman Demirel'in kardeşi Ali Demirel'e usulsüz kredi verdikleri nedeniyle bazı müdür ve memurları disiplin cezasına çarptırıp çarptırmadığı sorulmuş, eğer bu doğru ise memurların Ali Demirel'in siyasi iktidara yakınlığından dolayı bu krediyi verip vermediklerinin açıklanması istenmiştir (MMTD, D: 4, C: 12, B: 73, 07.05.1975: 11-12). Sanayi ve Teknoloji Bakanı Abdülkerim Doğru, nakliye araçları için verilen teşvikten yararlanan firma için sağlanan kredi hakkındaki soruyu, kendi bakanlığını ilgilendirdiğinden cevaplandırmıştır. Buna göre, Yahya Demirel'in teşvikten yararlanmak için proje sunduğu, bu kapsamda 7.12.1973 tarihinde teşvik belgesi verilen firmanın ortağı bulunduğu, bu şirketin sermayesinin 7.500.000 TL olduğu ve Yahya Demirel'in hissesinin 3.750.000 TL olduğu Bakan tarafından açıklanmıştır (MMTD, 07.05.1975: 12).

CHP açısından verilen cevapların yeterince tatmin edici olduğunu söylemek güçtü. Nitekim CHP, MC hükümetinin başbakanı Süleyman Demirel'i bu konular üzerinden sıkıştırmaya devam etmiştir. Bu sayede insanlar nazarında hükümetin en üst kademedeki yolsuzluğa bulaştığı imajı oluşturularak, halkın MC hükümetine tepki göstermesi amaçlanmıştır. Nitekim CHP İzmir Milletvekili Mehmet Alev Coşkun, yine bu yolsuzluk konuları hakkında hükümetin

yanıtlaması için 1 Nisan 1975 tarihinde meclise yazılı soru önergesi vermiştir. Toplam 10 sorudan oluşan bu soru önergesinde özellikle yine Demirel'in kardeşinin bir devlet bankasından temin etmiş olduğu kredinin usul ve yasalara uyup uymadığı sorgulanmış ve eğer bir usulsüzlük varsa bu konu ile alakalı bazı müdür ve memurların çeşitli disiplin cezalarına çarptırılıp çarptırılmadığına dair bilgi istenmiştir (MMTD, D: 4, C: 12, B: 77, 15.05.1975: 191-192). Coşkun'un bu yazılı soru önergesini Ticaret Bakanı Halil Başol, 15 Mayıs 1975 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada ilgili bankanın genel müdürlüğünden aldığı bilgiler ışığında cevaplamıştır. Bakan yapmış olduğu açıklamada, bankanın Ankara-Yenişehir şubesi müşterilerinden olan Hacı Ali Demirel'e şubece usul ve yetki dışı kredi kullandırıldığını belirtmiştir. Ayrıca Başol, bankanın bu usulsüzlük olayına karışan müdür ve memurlar hakkında disiplin cezaları verdiğini dile getirmiş ve kimin hangi cezayı aldığını gösterir bir cetveli de meclise sunmuştur. CHP'li vekil Coşkun, Hacı Ali Demirel'e usulsüzlük kredi vermekten sorumlu tutulan bankanın Yenişehir şubesi müdür yardımcısının daha sonradan Ali Demirel'in oğlu Yahya Demirel'e ait olan bir şirketin Ankara temsilciliğine getirilip getirilmediğini sormuştur. Ticaret Bakanı Başol vermiş olduğu cevapta, mevzuat açısından şirketlerin istihdam ettikleri personeli kendi bakanlığına bildirme gibi bir zorunluluğu olmadığını, bu nedenle bu soruya cevap veremeyeceğini ifade etmiştir (MMTD, 15.05.1975: 192-193).

CHP'nin, Demirel ailesi hakkındaki yolsuzluk iddiaları MC hükümetinin zayıf noktalarından birisi olmuştur. Burada dikkat çeken husus, hemen hemen diğer tüm meselelerde MC hükümetini oluşturan partiler blok halinde hareket ederek CHP'nin iddialarını çürütmeye çalışırken, gündeme gelen bu yolsuzluk konularında AP yalnız kalmış bir görüntüye sahipti. Özellikle, MC hükümetinin ortaklarından olan ve ideolojik açıdan CHP ile farklı olmasının yanında, 1974 yılında kurdukları koalisyon hükümetini yıkmakla suçladığı CHP'ye kızgınlığı nedeniyle her durumda CHP ile karşı karşıya gelmekten sakınmayan MSP bile, bu iddialar karşısında sessizliğini korumuştur. Sonuç olarak Demirel ailesi ile ilgili sorular daha uzun süre Türkiye ve meclis gündemini işgal etmiştir.

MC hükümetinin ilk aylarında meclis gündemine gelen ve CHP ile MHP'yi karşı karşıya getiren durumlardan birisi de Kars'ta meydana gelen, Halk Gazetesi'nin yakılması ve 1 kişinin ölmesiyle sonuçlanan olaylar olmuştur. CHP Kars Milletvekili Hasan Yıldırım, ülkede günden güne artan şiddet olaylarının Kars ve ilçelerini de etkisi altına aldığına değinmiş ve "hükümeti üç milletvekili ile ayakta tutmaya çalışan bir partinin militanları" ifadesini kullanarak, isim vermeden MHP'yi Kars'ta vuku bulmuş olan olayların sorumlusu olarak göstermiştir. Ayrıca, MC hükümetinin kurulmasının hemen ardından bu partinin "militanlarının" Kars'ta bulunan diğer partilere tecavüzde bulduktan

sonra TÖB-DER'e (Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği) saldırdıklarını ve Halk Gazetesi'ni ateşe verdiklerini dile getirmiştir. CHP tarafından suçlanan MHP kanadı, itidalli bir tutum sergilemiş ve tartışmaya girmek yerine, Kars'taki olayların parti olarak MHP'ye mal edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. MHP'li vekil Ali Fuat Eyüpoğlu, parti olarak mümkün olduğunca itidallerini muhafaza etmeye çalışmalarına rağmen bu haksız ithamların kesilmediği görüşünü savunmuştur. Eyüpoğlu, CHP'nin MHP'yi suçlamadan önce kendisine bakmasını söylemiştir. CHP milletvekilinin elinde delil olmadan Kars'taki olaylar için MHP'yi suçlarken yakın zamanda vukua gelmiş başbakanaya yapılan saldırıda, saldırganın CHP ile olan bağlantısının olduğu ortaya çıkmışken yine de bu olayı parti olarak CHP'ye yıkmadıklarını, ama CHP'nin Kars'taki olayı MHP'ye mal etmeye çalıştığını söylemiştir. Bu tür suçlamalardan hiçbir partinin yarar sağlamayacağını söylemiştir (MMTD, 15.05.1975: 132-134). Daha önce değinildiği gibi MC hükümetinin güvenoyu görüşmelerinde CHP, Türkeş ve MHP hakkında dile getirdiği iddialarla MC hükümetini yıpratma girişimlerinde bulunmuştu. CHP'li vekil Yıldırım'ın iddiaları şunu göstermiştir ki MC hükümetinin güvenoyu almasından sonra da CHP bu tavrını sürdürmüştür. Fakat burada dikkat çeken husus, CHP tarafından ülkedeki sokak olaylarında etkisi olmakla suçlanmasına rağmen MHP'nin, CHP ile tartışmadan uzak kalma çabası içinde olmasıdır.

İktidar ve muhalefetin üzerinde anlaşamadığı bir diğer konu da MC hükümetinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Kanunu'nda birtakım düzenlemeler yapmak istemesi üzerine ortaya çıkmıştır. 12 Mart Muhtırasından sonra iş başına gelen ordu destekli hükümetler, ülkedeki kutuplaşma ortamını değiştirme hususunda başarılı olamamıştı. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ülkenin içinde bulunduğu ortam gittikçe daha tehlikeli bir hâl almaya başlamıştı. Nitekim parti liderlerine yapılan saldırılar bunun bir göstergesiydi. İşte bu ortamda I. MC hükümeti, 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkındaki kanuna bazı maddeler eklenmesi için kanun tasarısı hazırlamış ve meclise getirmiştir. Bu yeni kanun tasarısı maddelerinin görüşülmesi esnasında sert tartışmalar yaşanmış ve muhalefet iktidarı baskıcı bir yönetim oluşturmaya çalışmakla itham etmiştir. 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkındaki kanuna, 10. madde olarak eklenmek istenen bir ifade muhalefetin tepkisini çekmiştir. Yapılmak istenen değişikliğe göre, bir bölgenin mülki idare amirlerine devletin güvenliği ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla gerekli gördüğü durumlarda toplantı ve gösteri yürüyüşünü, 10 günü aşmamak ve bir defaya mahsus olmak üzere erteleyebilme yetkisi vermesi, CHP ile iktidar arasında bir krize dönüşmüştür. CHP'ye göre daha önce yapılması kararlaştırılmış olan bir toplantının, mahallin mülki idare amirinin kendi kişisel kararıyla 10 gün ertelenebilmesi kabul edilemez bir durumdu

(MMTD, 24.06.1975: 182-183). CHP'nin itirazlarına rağmen hükümet kanunda yapılmak istenilen düzenlemenin arkasında durmuştur. Koalisyon ortağı partilere göre, ülke zor günler geçirmekteydi ve bu nedenle hükümetin bazı tedbirler alması gerekliydi. Ülkede düzen ortamının oluşması için çıkarılacak yasalarda eksiklik aramanın gereği olmadığına inanan iktidar kanadı, yakın zamanda Gerede'de Ecevit'in saldırıya uğramasının da hükümetin böyle bir politika takip etmesindeki haklılığını gösterdiğini belirtmiştir. Sonuç itibariyle bu düzenleme bir kez daha göstermiştir ki muhalefet iktidarın atmuş olduğu adımlara şüpheyle yaklaşmış ve iktidarı anti-demokratik olmakla itham etmiştir. Yapılan bu tartışmalara ve muhalefetin sert eleştirilerine rağmen kanun tasarısı meclis tarafından kabul edilmiştir. 12 Eylül 1980 Darbesi'ne giden yolda sokak olaylarının önemli rol oynadığı düşünüldüğünde, 1975 yılının ilk aylarında iktidar tarafından çıkarılan bu kanunun amacına ulaştığını söylemek oldukça güçtür.

İktidar ile muhalefetin üzerinde uzlaşmadığı konulardan birisi de Ramazan ve Kurban Bayramları öncesi yarım günlük tatil getirilmesi meselesi olmuştur. O tarihlerde dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban Bayramları öncesinde yarım gün tatil uygulaması mevcut değildi. Bu durum da devlet dairelerinde bazı sıkıntılara yol açıyordu. İktidar kanadına göre, mevcut hâli ile 2739 Sayılı Kanun'un dini bayramlar hususundaki hükümleri devlet dairelerinde idareci ve memurları huzursuz ediyordu. Ramazan ve Kurban Bayramlarının arife gününde memurların alışveriş ve bayram hazırlığı yapmak için öğleden sonra amirlerinden izin istediği, amirlerin de yetkisini aşarak izin verdiği ve bu durumun devlet dairelerinde bir boşalmaya neden olduğu dile getirilmiştir. Diğer taraftan bazı amirlerin kanunlar çerçevesinde böyle bir izine müsaade etmediği, bundan dolayı da dairede istenmeyen adam konumuna düştüğü belirtilmiştir. İşte bu gibi durumların önüne geçmek için bu kanun değişikliği teklifi gündeme getirilmiştir. İktidara göre, bu kanun teklifi ile memur-amir münasebetleri normale girecekti (MMTD, D: 4, C: 12, B: 86, 10.06.1975: 533).

Yarım gün tatil meselesine CHP pek sıcak bakmamıştır. Özellikle CHP'li vekil Hikmet Baloğlu, kendisinin Devlet Personel Dairesi'nde bulunduğu zamanda, genel tatiller üzerine bir araştırma yaptıklarını ve dünyada tatil günleri itibariyle en fazla tatil gününe sahip olan ülkenin Türkiye olduğunu, bu nedenle kanun tasarısına karşı olumsuz bir tavır aldığını dile getirmiştir. Kanun tasarısını savunanların "dinden imandan" bahsederek yarım günlük tatil getirmeye çalışmasının, devletin laiklik anlayışına uygun görmediğini de söyleyen Baloğlu, Ramazan Bayramı'nda üç günlük, Kurban Bayramı'nda da dört günlük tatilin yıllardan beri temayül olarak kabul edildiğini, buna yarım gün daha eklemenin bir anlamı olmadığını söylemiştir. Son olarak bu sözlerini herhangi bir dinsel kaygı veya karşıtlık amacıyla dile getirmediğini, sadece bir devlet

adamı sıfatıyla vatana hizmet eden insanları, iş başında görmek isteyen bir kişi olarak böyle bir tavır takındığını belirtmiştir (MMTD, 10.06.1975: 533-534). CHP kanadının bu tutumu özellikle dini konularda hassas olan MSP'yi kızdırmıştır. MSP'li Şener Battal, Baloğlu'nun dillendirdiği laiklik tartışmasına değinerek, dini bayramlardan önce yarım gün tatil meselesinin laiklikle ilgili bir mesele değil içtimai bir durum olduğunu, eğer laiklik tartışmasına girilirse, o zaman resmî tatil olan Ramazan ve Kurban Bayramlarının da sorgulanacağını söylemiştir. Dini bayramlardan önce yarım gün tatilin zorunlu olduğunu savunan Battal, toplumdaki her kesim insanın dini bayramlardan önce alışveriş dahil birtakım hazırlıklar yaptığını, bu nedenle arife günü yarım gün tatilin insanların hayatını daha da kolaylaştıracağını söylemiştir. Sonuç olarak arife gününün yarım gün tatil olması meclisçe kabul edilmiş ve bu karar AP, MSP, CGP ve DP sıralarındaki milletvekillerinin alkışlarıyla karşılanmıştır (MMTD, 10.06.1975: 537).

Görüldüğü üzere ölüm cezasının kaldırılmasından, yarım gün tatil getirme meselelerine kadar gündeme gelen konularda, iktidar ve muhalefet karşıt taraflarda yer almış ve herhangi bir şekilde uzlaşma çabası içinde olmamıştır. Fakat Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu meselesi, I. MC hükümetinin ilk üç ayında iktidar ve muhalefetin üzerinde anlaşıldığı bir konu olmayı başarabilmiştir. I. MC hükümetinin kurulmasından yaklaşık 8 ay önce, Türkiye'nin girişmiş olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk ordusunun her zaman en iyi şartlarda, daima hazır vaziyette olması gerektiğini bir kez daha göstermişti. Bu nedenle daha önceden kararı verilen 1601 Sayılı Kanun'a göre, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden teşkilatlanması, silah ve araç gereçlerin yenileştirilmesi amacıyla Milli Savunma Bakanlığı'na verilen geçici yüklenme yetkisi yeniden gözden geçirilmek üzere meclise getirilmiştir. Buna göre daha önce 16 milyar TL olarak belirlenen 10 yıllık bir taksitle verilmesi planlanan ödeneğin, 23,7 milyar TL'ye çıkarılması ve bunun 6 yıl içinde tamamlanması öngörülmekteydi. Ayrıca lüzum ve ihtiyaca göre de %15 arttırma haddinin %25 oranına yükseltilmesi için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesi talep edilmekteydi (MMTD, 15.05.1975: 177-178). Mecliste hangi konu görüşülürse görüşülürse genelde partiler arası sert tartışmalar meydana gelirken mesele Türk ordusu gibi tüm kesimin hassasiyete sahip olduğu bir konu olunca bütün parti sözcüleri ve konuşmacılar, genel itibarıyla aynı çizgide ve yapıcı bir tutum almışlardır. Hiçbir parti sözcüsü ve ferdi olarak söz almış konuşmacı, bu kanun tasarısı hakkında aleyhte bir ifade kullanmamış, sadece Türkiye'nin bu alanda dışa bağımlılığının azaltılması gerektiği konusunu gündeme getirmişlerdir. 15 Mayıs 1975 günü açık oylama usulü ile yapılan oylamaya katılan 152 milletvekilinin hepsi lehte oy kullanmıştır. Fakat kanun tasarısının geçmesi için gerekli çoğunluğa ulaşılamamasından dolayı oylamanın meclisin bir sonraki oturumunda tekrar yapılacağı Meclis Başkanı tarafından ilan edilmiştir (MMTD,

15.05.1975: 191). Meclisin beş gün sonraki 20 Mayıs 1975 tarihli oturumunda yeniden açık oylama yapılmıştır. 226 milletvekilinin katıldığı bu oylamadan 223 kabul, 1 ret, 2 çekimser oy çıkmış ve tasarı meclisten geçmiştir (MMTD, D: 4, C: 12, B: 78, 20.05.1975: 228). Bu tasarrının onaylanması göstermiştir ki, I. MC hükümeti zamanında her ne kadar iktidar ve muhalefet arasında bir zıtlasma durumu olsa da milli meseleleri ilgilendiren konularda birlik içinde hareket etme noktasında, partiler tereddüt göstermemişlerdir.

SONUÇ

I. MC hükümetinin kurulmasının ardından mecliste yapılan güvenoyu görüşmelerinde muhalefetin sergilemiş olduğu tavır, Türkiye'nin gergin bir siyasi atmosfere girdiğinin göstergesi olmuştur. Özellikle CHP'nin, MC hükümetine karşı çok sert bir tavır takınması ve MC hükümetinin direkt olarak CHP'ye karşı kurulduğu iddiasında bulunması, bu durumun en açık göstergelerinden birisidir. Demokratik Parti'nin de yeni kurulan koalisyon hükümetinin karşısında yer alması ve özellikle bu hükümet oluşturulurken takip edilen yolu kendisine karşı bir hamle olarak nitelemesi, meclisteki gergin havanın daha da artmasına neden olmuştur.

MC hükümetine gelince onlar; CHP'nin kendilerine karşı olan katı tutumunu, Kıbrıs Barış Harekâtından sonra CHP'nin takip etmiş olduğu politikayla ilişkilendirmişlerdir. Buna göre Kıbrıs harekâtının ardından CHP, ince bir hesap yaparak ortağı olduğu koalisyon hükümetini dağıtmış ve tek başına iktidara gelmek amacıyla erken seçim için çabalamıştır. Fakat bunun gerçekleşmeyip üstüne bir de sağ partilerden oluşan bir hükümetin kurulmasını CHP kabullenmemiş ve MC hükümetine karşı sert bir muhalefete başlamıştır.

CHP, I. MC hükümetini köşeye sıkıştırmak için bu koalisyonu oluşturan partilerin önceden birbirleri aleyhine söylemiş oldukları sözleri kullanmıştır. Her ne kadar sağ partilerden kurulu bir hükümet olsa da her birinin milliyetçilik, ekonomi, laiklik gibi konularda kendilerine göre bir yorumları vardı. Bu durum da MC koalisyonunu oluşturan partilerin geçmişte zaman zaman birbirlerini sert bir şekilde eleştirmelerine sebep olmuştu. İşte CHP, bu konuyu gündeme getirerek MC'yi oluşturan partilerin aynı amaç uğruna bir araya gelmekten çok, menfaat birlikteliği yaparak farklı çıkarlarını kısa sürede gerçekleştirme hesabı yaptıklarını savunmuştur. Süleyman Demirel bu iddialara vermiş olduğu cevapta, her partinin seçimlerden önce birbiri aleyhine söylemlerde bulunabileceğini, bunun koalisyon kurmaya engel olmayacağını, aksi takdirde ülkede hükümetin kurulamayacağını dile getirmiş ve MC hükümetini yıpratmaya dayalı bu iddiaları savuşturmayı başarmıştır.

CHP'nin ısrarla üzerinde durduğu ve MC hükümetini tenkit etmekte kullandığı hususlardan birisi de MHP gençlik teşkilatının faaliyetleri olmuştur. Özellikle MHP lideri Türkeş'in zaman zaman konuşmalarında komünist akımlara karşı kullandığı ifadeler, CHP'nin Türkeş devletin kuvvetlerinden ayrı olarak kendi güvenlik teşkilatını kuruyor iddialarını gündeme getirmesine neden olmuştur. CHP sözcüleri tarafından, I. MC hükümetinin kurulmasından sonra milliyetçi grupların faaliyetlerini arttırdıklarına dikkat çekilmiştir. Türkeş'in bu iddialara karşı, "bozkurt" olarak adlandırılan gençlerin sadece devlet kuvvetlerine yardım ettiğini söylemesi de CHP'yi tatmin etmemiş, bunların hangi yetkiyle böyle bir vazifeye soyundukları sorulmuştur. I. MC hükümetinin teşekkülü esnasında ortaya çıkan bu tartışmalar, 12 Eylül Darbesi'ne kadar olan süreçte ülke gündemini işgal etmiştir. I. MC hükümetinin 222 kabul oyu ile güvenoyunu sağlaması, muhalefetin hükümetin uzun soluklu olmayacağına dair olan inancını daha da perçinlemiştir. Nitekim hükümetin güvenoyu almasından sonra CHP'nin erken seçimi gündemine alması ve bu konuda bir kararı meclisten geçirmeye çalışması, bu durumun en açık örneğidir.

Bahsedilmesi gereken diğer bir nokta da I. MC hükümetinin ilk üç ayında parti liderlerine karşı yapılan saldırılardır. İlk olarak Süleyman Demirel ile başlayan bu saldırılara, daha sonraki günlerde Ecevit ve Türkeş de maruz kalmıştır. Bu saldırılar meclis gündemine geldiğinde, partilerin zaman zaman birbirlerini suçlayıcı yaklaşım takınmış olmalarına rağmen, parti liderleri ve grup sözcüleri yapmış oldukları konuşmalarda bu gibi olayları kınamışlardır. Böylece, olayların daha da ileri boyutlara taşınmasının önüne geçilmesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak, I. MC hükümetinin kurulmasının ardından, yaklaşık dört buçuk aydır ülkede devam etmekte olan hükümet bunalımının sona ermesi, siyasetin ateşini düşürememiştir. CHP'nin başını çektiği muhalefet bloğu, sağ partilerden kurulu böyle bir hükümet teşekkülünü kabullenememiştir. Bu sebepten, Türk ordusunun modernizasyonu gibi tüm kesimlerin hassasiyete sahip olduğu bir durum dışında muhalefet, yukarıda değinildiği gibi, I. MC hükümetinin icraatlarına karşı, çok keskin bir karşı duruş sergilemiştir. Fakat I. MC hükümeti 1977 yılına kadar iktidarda kalarak bir nevi beklentilerin ötesinde bir performans göstermiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar:

- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 11, Birleşim: 58, 01.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 11, B: 61, 06.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 11, B: 63, 09.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 11, B: 65, 12.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 11, B: 68, 17.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 11, B: 70, 29.04.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 73, 07.05.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 75, 13.05.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 77, 15.05.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 78, 20.05.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 81, 28.05.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 83, 03.06.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 12, B: 86, 10.06.1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D: 4, C: 13, B: 92, 24.06.1975.

Kitap, Makale ve Gazeteler:

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet* (01 Nisan 1975), s. 1.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Gönlübol, M., vd. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa yayınları.
- Demirel, S. (1976). *1975'ten 1976'ya: Türkiye'nin Siyasal Görünüşü*, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik yayınları.
- Hürriyet* (14 Mayıs 1975), s. 1.

- İlman, A. ve Dönmez, C. (2015). 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 11, Sayı 21, ss. 163-198.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Milliyet* (13.04.1975), s. 1.
- Özçelik, A. (2011). 1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı. Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu (ed.), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdemir, H. (1989). Siyasal Tarih (1960-1980), Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sönmezoglu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Tercüman* (13 Nisan 1975), s. 1.
- Türkeş, A. (1977). *Türkiye'nin Meseleleri*, İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Uçar, F. (2014). *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Unat, K. (2014). Atatürk Sonrası Türkiye. Temuçin Faik Ertan (ed.), *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yalçın, D., vd. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKŞAM VE VAKİT GAZETELERİ HABERCİLİĞİNDE İSPANYA'DA II. CUMHURİYETİN İLÂNI MESELESİ (14 NİSAN 1931)

The Issue of the Second Proclamation of the Republic in Spain in the Journalism of Akşam and Vakit (April 14, 1931)

Gönderim Tarihi: 12.09.2017

Kabul Tarihi: 08.12.2017

Erdem KARACA*

ÖZ: İspanya tarihi açısından 28 Ocak 1930 tarihi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Söz konusu tarihte, 13 Eylül 1923 yılından itibaren Başbakanlık koltuğunda oturan Miguel Primo de Rivera, ordu ve donanma kumandanlarının mütalaaları doğrultusunda yapmış olduğu değerlendirmeler neticesinde görevi bırakma kararı almıştır. Ne var ki, bir yılı aşkın bir süre ülkede bir normalleşme kaydedilmemiştir. Üniversitelerde görülen boykotlar, ekonomik yapıyı bozacak mahiyette grevler, darbe girişimleri, açlık grevleri, siyasi belirsizlikler, sokak olaylarının neden olduğu asayişsizlik, kralın çözüm üretememesi, cumhuriyet yanlılarının eylemleri gibi gelişmeler ülkenin bir kaos ortamıyla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. 12 Nisan 1931 günü yapılan Belediye Seçimleri'ni büyük kentlerde çoğunlukla Cumhuriyetçilerin kazanmasını müteakip, Kral XIII. Alfons (Alphonse) tahttan feragat etmeksizin ülkeden ayrılınca "Cumhuriyet" ilân edilmiştir. Cumhuriyetin ilânıyla birlikte ilk etapta, uluslararası tanınma, sistemin ne şekilde düzenleneceği gibi mevzular ön plana çıkan hususlar olmuştur.

Çalışmada, Primo de Rivera'nın istifasından cumhuriyetin ilânına kadar geçen zaman zarfında İspanya'da ortaya çıkan gelişmelerin Türk kamuoyuna nasıl aktarıldığı ve ortaya konan değerlendirmelerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, üzerinde herhangi bir tarama yapılmamış, Akşam ve Vakit gazetelerinin analizine dayanmaktadır. Böylece Türkiye'nin İspanya'ya yönelik ilgisi ve yaklaşımı basın üzerinden anlaşılmaya/anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Akşam, Vakit, İspanya, Cumhuriyet, 1931.

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, erdm.karaca@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3075-3989

ABSTRACT: January 28, 1930, constituted a historical turning point in terms of Spain's history. On the said date, Miguel Primo de Rivera who was on the Prime Minister's seat as of September 13, 1923, as a result of the evaluations done in line with the considerations of the army and navy commanders, decided to quit his position. However, no normalization was recorded in the country for more than a year. Developments such as boycotts seen in universities, strikes that would damage the economic structure, coup attempts, hunger strikes, political ambiguities, public disorder caused by street events, king's failure in creating a solution, and actions of the Republican people led the country to encounter a chaos environment. Following mostly the Republicans winning the Municipal Elections done on April 12, 1931, in big cities, when the Spanish King Alfonso XIII left the country without renouncing the throne, "Republic" was proclaimed. With the proclamation of the Republic at first step, the issues such as international recognition, how the system would be regulated came into prominence.

In the study, it is aimed to determine how the developments emerging during the time from the resignation of Primo de Rivera to the proclamation of the Republic in Spain are reflected to Turkish public opinion and what are the evaluations set forth. The study was based on the analyses of Akşam and Vakit newspapers that have no previous literature review. Thus, interest and approach of Turkey to Spain was attempted to be understood/ explained through the media.

Keywords: Press, Akşam, Vakit, Spain, Republic, 1931.

GİRİŞ

İber Yarımadası üzerinde yer alan İspanya, 504782 km²'lik yüzölçümüyle me-zotop (orta büyüklükte) devlet grubuna giren bir Güneybatı Avrupa ülkesidir. Kuzeyde Fransa ve Andorra, batıda Portekiz ve Atlas Okyanusu, doğu ve gü-neyde Akdeniz ile sınır komşusudur. Güneyinde yer alan Cebelitarık Boğazı, ülkenin sahip olduğu stratejik önemi artırmaktadır. Boğazın İspanya tarafında İngiltere'ye bağlı Cebelitarık kenti yer almaktadır. Karşı kıyıda (Afrika) ise, Fas sınırları içinde İspanya'ya ait Ceuta ve Melilla kentleri bulunmaktadır. Böylece, boğazın stratejik önemi haiz iki önemli mevkisi, İspanya ve İngiltere tarafından kontrol edilmektedir. Avrupa ve Afrika arasında bir koridor pozis-yonunda bulunan İspanya, tarihsel süreç içerisinde farklı etnik ve dini yapıları bünyesinde barındırmak durumunda kalmıştır. Bu durum, bir yandan İspanya açısından sorun oluşturmuş, bir yandan da ekonomik ve toplumsal gelişimine katkı sağlamıştır (Arıbaş ve Kara, 2010: 63-64). XX. yüzyılın başında 18.6 mil-yon nüfusa sahip olan İspanya, ölüm oranlarındaki hızlı düşüğe bağlı olarak, 1930 yılında neredeyse 24 milyonluk bir nüfusa ulaşmıştır (Casanova, 2015: 12).

Avrupa'da 19. yüzyılda kralların hükümranlığını ellerinden alan uluslar, ulusal bağımsız devletler kurma mücadelesinde önemli başarılar elde etmişlerdir. Bir yandan bağımsızlık için ihtilâller yapılırken, bir yandan da demokrasi, özgürlük ve eşitlik mücadeleleri yaşanmıştır. Kazanılan haklar anayasal teminat altına alınmıştır. Görece özgürlükçü anayasaların ortaya çıktığı 19. yüzyıl, aynı zamanda sanayileşme yüzyılı da olmuştur. Bu da işçi sınıfına, kadınlara ait yeni yeni siyasal, sosyal ve ekonomik hakların gündeme gelmesine sebebiyet vermiş, buna bağlı olarak da yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında "sosyal devlet" olma olgusu ortaya çıkmıştır. Ancak, Kıta Avrupa'sındaki gelişmelere alternatif bir çizgi izleyen Rusya, 1917 Bolşevik İhtilâli ile üretim ilişkilerini değiştirip, farklı merkezi bir rejim ihdas etmiştir. Bir bakıma buna tepki olarak ve komünizm korkusu dolayısıyla Almanya, İspanya, Portekiz başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde faşist ve ırkçı nasyonal sosyalist rejimler kurulmaya başlanmıştır. Böylece I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da insan haklarını yok eden pek çok diktatörlük rejimi ön plana çıkmıştır. Demokrasi ise Avrupa'nın batı kesiminde (İngiltere, Fransa gibi) ve ABD'de yaşamaya devam etmekteydi (Aybars, 1991: 445-446).

I. Dünya Savaşı esnasında tarafsız kalmayı başaran Akdeniz'in bir ucundaki İspanya'da, restorasyon döneminin önde gelen şahsiyetlerinin sürdürülecek devamlı tarafsızlık yaklaşımının; beraberinde ekonomik fayda, sosyal barış ve siyasal istikrar getireceğini düşünülse de, gelişmeler beklentileri karşılamaktan uzak bir seyir izlemiştir. 1917 yılından General Primo de Rivera'nın Eylül 1923'te gerçekleştirdiği hükümet darbesine kadar geçen süreyi kapsayan Restorasyon Dönemi'nin iflası bu nedenle sık sık tartışma konusu olmuştur. Aynı zamanda, 19. yüzyılda eski ihtişamlarını kaybeden dünyanın iki büyük ve güçlü imparatorluğu (Türk ve İspanyol), 1898-1919 yılları arasında büyük bir çöküş dönemi yaşamışlardır. 1924-1936 yılları arasında kendi sorunlarına odaklanan Türk ve İspanyol devletleri, adeta birbirlerine sırtları dönük olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yine de, iki savaş arası dönemde iki ülkenin ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde birtakım çalışmalar kaydedilmiştir. Bilhassa tanınmış moda çevrelerinin kürsülerinde iki ülkeyi ilgilendiren konulara dair konferanslar verilmiş, yazılar yazılmış, Madrid, Barselona, Valensiya ve Sevilla gibi şehirlerin basınlarında, İspanya'dan kovulmuş, Türkiye'de ve Balkanlar'da yaşayan Yahudilerin, [1902'de 16 yaşında tahta çıkan (Aktaş, 2014: 296)] Kral XIII. Alfons'u dış politikada yönlendirebilecekleri dahi tartışılmıştır. Primo de Rivera'nın da üzerinde durduğu bu görüş, İkinci Cumhuriyetin demokratları tarafından da kayda değer bulunmuştur (Lezcano, 1991: 217-219).

Ankara ve Madrid yönetimlerini birbirine yaklaştırması bakımından önemli bir konumda bulunan İspanya-Türkiye Dostluk Antlaşması'nı (Ankara-16

Nisan 1924) müteakip (Lezcano, 1991: 227; Aladağ, 2011: 70), Türkiye'nin ilk elçisi olarak Madrid'e 6 Şubat 1929'da atanan Yahya Kemal Beyatlı, 29 Şubat günü görevine başlamıştır. Kral XIII. Alfons'un takdirini kazanan Yahya Kemal, bizzat kral tarafından av partisine davet edilmiş, sohbetinden etkilenilen bir elçi olmuştur (Özcan, 1996: 33).

PRİMERO DE RİVERA'NIN İSTİFASI ve BERENGUER HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI

İspanya'da, 1978 yılına kadar geçerliliğini koruyan ve Napolyon modelinden esinlenilerek oluşturulan yönetim yapısı 1812 Cadix (Cadiz) Anayasası'na dayanmaktaydı. Ülke, il ve belediye şeklinde iki birimin varlığını temel alan merkezi bir sistem şeklinde tanzim edilmiştir (Yıldız, 2011: 177). Buna göre; merkeze bağlı il yönetimleri, merkezi yönetimin taşradaki yetkilerini kullanmaktaydı (Uyanık, 2006: 10-23). Yönetim alanındaki istikrarsızlıklar, 1902-1923 yılları arasında 33 hükümetin düşmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak halkın seçimlere katılım oranı, 1910-1923 arasında %60'ı geçmemiştir (Aktaş, 2014: 25).

Bilhassa endüstriyel alanda başrolde yer almış olan Katalonya ve onu takip eden Bask, Vizcaya ve Guipuzcoa bölgelerinin üretkenliği sayesinde İspanya, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir 25 yıl daha göremeyeceği derecede ekonomik gelir elde edecek bir gelişme göstermiştir. Ancak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomik gelişimi daha etkin hale getirecek herhangi bir ciddi program ortaya konmadığı için, endüstriyel alanda yeterli bir sıçrama gerçekleştirilememiştir. Bunun temel nedeni ise, ülkede görülen siyasi istikrarsızlık ve çalkantılar idi. 1902-1923 yılları arasında toplamda 33 kabinenin düşmüş olması siyasi kaosun en belirgin göstergesi olmuştur. Nihayetinde ortaya çıkan enflasyonist kısır döngü, fiyatların beş yıl içerisinde iki kat artmasına yol açtığı gibi, sosyal dengeleri altüst etmiş ve birçok yerde birbirini takip eden grevlerin patlak vermesine neden olmuştur. Bütün bunlara ilave olarak, uzunca bir süredir kronik bir mesele haline gelmiş bulunan Fas Sorunu'nu çözmek için bir araya gelen bir grup generalin, geçici bir askeri diktatörlük kurulmasına karar vermeleri kral açısından durumu daha da zorlaştırmıştır. Başlangıçta bu işi üstlenecek bir kişi bulunmadığından karara destek vermeyen kral, Katalonya Genel Komutanı General Miguel Primo de Rivera'nın, Eylül 1923'te ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte tavrını değiştirmeye başlamıştır. 12 Eylül gecesi Katalonya'da sıkıyönetim ilan eden de Rivera, çok kısa bir zamanda ülkedeki resmi kurumları ve ulaştırma merkezlerini işgal etmiş ve altı buçuk yıl sürecek "diktatörlük" rejimini kurmuştur.

Katalonya'ya ait bölgesel nitelikli idareyi (mancomunidad) fesheden Rivera, yine de, kurdurduğu Vatansever Birlik Hareketi (La Union Patriótica) vası-

tasıyla faşizan bir yapının oluşmasına da izin vermemiştir. 1926-1930 yılları arasında sosyal, toplumsal ve altyapı ile ilgili çalışmalara hız vermiştir. Otoyol sisteminin inşası, hidroelektrik yatırımları, ağaçlandırma ve petrolle ilgili çalışmalar hayata geçirilmiştir. Ne var ki, uluslararası çevrelerden arandığı destek bir türlü sağlanamamıştır. Nitekim, 1928 yılından itibaren yoğunlaşan kitle hareketleri ve 1929'da da pesetanın büyük oranda değer kaybetmesiyle başlayan ekonomik bunalım rejime karşı giderek artan bir kamuoyu güvensizliğinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, hiçbir zaman Rivera'yı tümüyle desteklememiş bulunan ordunun büyük bir kesiminin 1928'den itibaren rejim aleyhtarlığı yönünde daha fazla vaziyet almış olması durumu daha da zora sokmuştur. 1929'a gelindiğinde sağlığı da iyice bozulan General, yorgun ve kararsız bir kişi haline gelmiştir (Uyanık, 2006: 10-23).

Öncelikli sorunlar arasında yer alan para buhranına çare bulmaya çalışan Rivera, Maliye, Çalışma ve Eğitim bakanlarıyla bir araya gelmiş, görüşmelerde bulunmuş ve spekülasyonlara mani olmak için meclise bir formül sunmaya karar vermiştir.¹ İspanya maliyesinin iyiye doğru gitmesine ve önemli miktarda fazlalık vermiş olmasına ve de dış ticaret bilanço göstergelerinin iyileşmesine rağmen pesetanın değeri anlaşılabilir sebeplerden dolayı mütemadiyen düşmekteydi. Paranın istikrarsız oluşu ve ülkenin siyasi geleceğine güven duyulmaması en temel sorundu. İspanya diktatörü bu durum hakkında; "Kambiyonun yükselmesinden ancak zengin sınıf müteessir olacaktır. Çünkü bunlar ipek çorap ve levanta gibi hariçten gelen lüks eşyayı kullanıyor. Halbuki fakir halk Kastella umum Endülüs zeytin yağını ve yerli yün kumaşı kullandığından bunlar için kambiyo meselesinin ehemmiyeti yoktur!" demiştir.²

Bu arada, Rivera'nın partisi Vatanseverler Birliği, yapılacak olan belediye ve eyalet meclisleri seçimlerinden önce icra olunacak tenkisata dair talimat yayımlamıştır. Daha önce Rivera tarafından tayin edilen parti liderleri artık partinin azaları tarafından seçileceklerdi. Yeni talimat gereğince, erkek ve kadın 23 yaşından büyük herkes eyalet meclislerinde başkan ve aza olabilecekti. Vatanseverler Birliği'nin siyasi bir guruptan bilfiil siyasi bir partiye dönüşümünü

¹ "İspanya'da Para Buhranı", *Vakit*, 12 Kânunusani 1930: 2; *Vakit*, 1917'den itibaren Ahmet Emin Yalman ve Asım Us tarafından yayımlanmıştır. 1934'te "Kurun" adını alan gazete bir süre sonra yine "Vakit" adıyla yayın hayatına devam etmiştir. *Vakit*'in tarihinde en önemli olaylardan biri, Atatürk'ün 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde beş gün gazetede başyazı yazmış olmasıdır. Bunlar Asım Us adıyla yayınlanmıştır. Bkz., *Gazetecilik/Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi* (2008), http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/turk_basininin_dogusuvegelisimi.pdf

² "Cihan İktisadiyatı-İspanya parasının sükûtu devam ediyor", *Akşam*, 16 Kânunusani 1930: 5; *Akşam*, Necmettin Sadak tarafından 20 Eylül 1918'de kurulmuştur. Milli Mücadele'yi desteklemiştir. 1971'den sonra birkaç defa el değiştirmiştir. 9 Ocak 1982 yılında sıkıyönetim nedeniyle kapatılmıştır. Bkz., [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C5%9Fam_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C5%9Fam_(gazete))

sağlayacak seçimler gizli oylamayla Şubat ve Mart aylarında icra edilecekti. Beynamede ayrıca, en iyi diktatörlüğün dahi sona ermesinin bir zaruret olduğu ve İspanya'nın 1876 Anayasası'na kısmen ya da tamamen dönebilecek kuvvet ve istidadı haiz bulunduğu beyan edilmiştir (Akşam, 27 Kânunusani 1930: 6).

Gazetecilere, ordu ve donanmanın kendisine güven duymasını önemli gördüğünü açıklayan Rivera, “bunun ordunun siyasyata karışması suretinde tefsir edilmesinden korkmadığını, çünkü mevzuu bahis olan meselenin mevkii idareyi ordunun murakabesine tabi tutmak değil, fakat diktatörlük idaresinin ordudan yetmişmiş olan reisinin ordunun hâlâ itimadını haiz bulunup bulunmadığını anlamaktan ibaret olduğunu ilâve etmiştir.” Eğer görevinin sona erdiğine hükmederse kurulacak olan hükümette artık yer almayacaktı (Vakit, 28 Kânunusani 1930: 2). Bütün askeri bölgelerin, birimlerin generalleri ve albayları toplanarak ileri sürülmüş olan güven meselesi konusunda karar vermeye çalışmışlardır (Vakit, 29 Kânunusani 1930: 2). Ordu liderlerinin desteklerini devam ettirmek konusunda isteksiz olduğunu gören krallık, hasta ve yorgun General Primo de Rivera'yı gözden çıkarmak konusunda pek bir tereddüt göstermemiştir (Uyanık, 2006: 23-24). Yaptığı tetkikat neticesinde ve Andaloz Valisi Enfan Karlos ile Kadiks Askeri Valisi General Godedin'in azilleri hakkındaki kararnamelerin kral tarafından imza edilmek istenmeyişinden dolayı görevde daha fazla kalmasının uygun olmayacağını anlayan Rivera'nun istifası, kral tarafından kabul edilerek, yerine General Berenguer kabineyi kurmak üzere görevlendirilmiştir. Berenguer, Rivera tarafından da övgüye mazhar olmuştur.³ Gazeteciler, yeni kabinenin oluşturulması esnasında birtakım güçlüklerle karşılaşılacağını ileri sürseler de, Berenguer yaptığı açıklamada, yeni nazırlar listesini en kısa sürede verebileceğini belirtmiştir.⁴

³ “İstifa etti-Ceneral Primo de Rivera nihayet istifasını verdi”, *Akşam*, 30 Kânunusani 1930: 2; “Çekildi-Jeneral Primo dö Rivera'nın istifasındaki sebep ne imiş?”, *Vakit*, 30 Kânunusani 1930: 2; Rivera, Aralık 1929'un sonunda Lansiyon Gazetesi'ne vermiş olduğu bir beyanatta, ülkenin kendisine güven duymadığını belirtmiştir. Hazırlanmış olduğu notanın kral tarafından imzalanmamasını müteakip de istifa ettiğini söylemiştir. Kralın, Don Karlos'un azlini teklif etmiş olmasını uygun bulmaması meselesinin ise, istifasıyla bir ilgisinin bulunmadığını ileri sürmüştür. Vatani vazifeden kaçmadığını, geri çağırılacağı zamana kadar sükûnet içerisinde bekleyeceğini beyan etmiştir. Bkz., “Çekilen diktatör”, *Vakit*, 1 Şubat 1930: 1.

⁴ Muhtemel bakanlık dağılımı: Başvekil ve Harbiye Nazırı General Berenguer, Dâhiliye Nazırı Miralay Marzo, Maarif Nazırı Dük d'Albe, Adliye Nazırı M. Estrada, Nafia Nazırı M. Gabriel Mora, Mesai Nazırı M. Sanro Ros Dolano, Maliye Nazırı M. Kambo. Bun arada sabık nazırlardan M. Leopold Matos, M. S. Gerra ile görüştüktan sonra, bir nazırlık kabul edeceğini General Berenguer'e bildirmiştir. Yeni kabinenin, öncelikli olarak, Darülfünun (üniversite) öğrencilerine, geri alınmış haklarının iade edeceği belirtilmiştir. Madrid'de vukubulan şiddetli öğrenci eylemlerinin etkisi böylece kendisini göstermiştir denebilir. Bkz., “İspanyada Yeni Kabine nasıl teşkil ediyor?”, *Vakit*, 31 Kânunusani 1930: 2; Ayrıca, A.B.C. Gazetesi muhbirine bilgi veren Berenguer, Hariciye Nazırlığı'nın yeniden, derhal kurulacağını ifade etmiştir. Bkz., “İspanya kabinesi”, *Akşam*, 2 Şubat 1930: 2.

İspanya'da yeni kabinenin yine bir askerinin riyaseti altında teşkil etmiş olmasına rağmen, bu kabinenin sivil bir hükümet olacağı ileri sürülmüştür. Berenguer Hükümeti'nin gelişmelere ışığında bir parlamento hükümeti olmayı istemesi, İspanya'da diktatörlüğe karşı yıllardır birikmiş olan nefretin tabii bir sonucu olarak görülmüştür. Burada akla gelen ilk soru; "İspanya'da Primo da Rivera'ya karşı duyulan kin, İspanya'da parlamento hükümetlerini esaslı surette tutunmasına sebep olabilecek midir?" şeklindeydi. Mesele, objektif bir biçimde ele alındığında, İspanya'da son diktatörü yerinde tutan sebepler şöyleydi:

1. İspanya birliğini isteyen hükümetçilerle karşı, muhtariyet isteyen mahallilik hislerinin gelişmiş olması.
2. İspanya'da arazi sahiplerinin henüz pek geri bir kültüre sahip olmaları ve modern bir burjuva oluşumuna karşı gelmeleri.
3. İspanya'da coğrafi yapının tek bir hükümetin teşekkülüne engel teşkil edecek pozisyonda bulunması.
4. Bölgeler arasındaki yolların az, mevcut olanların da berbat olması ve şimendüfer (demiryolu) hatlarının yetersizliği.

Bunlara bağlı olarak, İspanya'da, muhafazakâr ve mahalli milliyetçiliği takviye eden bir edebiyat ve ahlâk telakkisi hâkim hale gelmişken, siyasi hayat büyük ölçüde geri kalmıştır. İspanya'da, devletin kuvvet ve iktidarını korumak ve devam ettirmek isteyenler ve de hayatı tehlikeye girenler örfi bir şekilde vaziyete hâkim olma yoluna gitmişlerdir (Vakit, 3 Şubat 1930: 6).

Görevden ayrıldıktan sonra Entransijant gazetesine beyanatta bulunan Rivera, programını "Sükût ve sulhu sükûn içinde çalışmak" şeklinde özetlemiş, krala olan ilişkilerine dair de "Hürmet ve sadakat" ifadesini zikretmiştir. Ayrıca, "vatani birliğin" büyük bir kuvvetle teşkil ettiğine dikkatleri çeken Primo, gelişmelerden büyük memnuniyet duyduğunu beyan etmiştir (Vakit, 4 Şubat 1930: 2).

Primo döneminin kapanmasıyla birlikte yayımlanan bir genelgeyle "avukatlık kolejleri" yeniden tesis edilmiştir. Barcelona temsilcileri, Primo'nun yasakladığı karnaval şenliklerinin yeniden canlandırılmasını istemişlerdir. Milli Meclis azalarının istifalarını kabul eden kral, başbakanlık müsteşarlığını yeniden ihdas etmiştir. İhracatçıların, kazançlarının %80'nini İspanyol parasına dönüştürme zorunluluğu, hazırlanan bir emirname ile düzeltilmiştir. Vatikan Sefirliği yapmakta olan Marki de Magaz ise istifa etmiştir.

Yapılan çalışmalarla hükümet, her yönüyle milli teşkilatlanmayı yeniden düzenlemeyi amaçlamaktaydı (Vakit, 6 Şubat 1930: 2). Yeni kabine tedbir amaçlı, sabık Başbakan Rivera ile İçişleri Bakanı Anido'nun Madrid'den uzaklaşmalarına

rını da yasaklamıştır (Akşam, 10 Şubat 1930: 2). Ayrıca, daha önce ilişiği kesilmiş olan 5 albay, 26 kaymakam, 49 binbaşı ve 93 yüzbaşı ile 83 topçu teğmen, 124 küçük rütbeli subay ve 52 öğrenci ordudaki görevlerine iade edilmişlerdir (Vakit, 12 Şubat 1930: 2; Akşam, 12 Şubat 1930: 2). Buna bağlı olarak, Rivera döneminde neşredilmiş askeri terfi sistemine dair kararnameler iptal edilmiştir (Vakit, 17 Şubat 1930: 2).

Siyasal hayatın yeniden normalleşmesiyle birlikte; M. Sanchez Guerra'nın öncülüğünde Milli Liberal Fırkası ve M. K. Mortera öncülüğünde de Milli Muhafazakâr Fırkası kurulmuştur. Milli Muhafazakâr Fırkası, iktisadi alanda adeta bir diktatörlük tesisi öngörmüştür (Vakit, 7 Şubat 1930: 2). Eski başbakanlardan M. Romanones, ülkede cumhuriyetin ilân edilmesini ve Kral Alfons'un ise ölünceye kadar cumhurbaşkanı olarak kalmasını teklif etmiştir. Radikal kesimler ve hapisneden çıkan darülfünün hocaları da cumhuriyetten yana tavır almışlardır. Gelişmeler karşısında Rivera, San Remo'ya gitmiştir. Taraf-taralarının ise seçimlere bir parti şeklinde iştirak edecekleri kaydedilmiştir.⁵ Ücretler ve işsizlik meselesinden yakınan küçük grupların çıkarmış olduğu olaylarda görülen taşkınlıklar nedeniyle de zaman zaman polisle karşı karşıya gelinmiştir.⁶

Daily Mail gazetesi, İspanya'da hükümetin seçimleri yaptırmayacağı ve sansür uygulamasına devam edeceği yönünde bilgi verirken (Akşam, 4 Mart 1930: 2), Fabra Ajansı ise, yabancı haberleri tekzip ederek; İspanya'da tam bir sükûnetin hüküm sürmekte olduğunu ve seçimlerin ertelenmemiş olduğunu, sadece bir süre gecikeceğini belirtmiştir.⁷

Yedi yıla yakın süren keyfi yönetim esnasında hakları kaybolan tüm kesimler ve özellikle de aydınlar, halkın başına diktatörlüğü musallat edenin kral olduğuna kanaat getirmişlerdir. Bundan dolayı da kral şiddetli hücumlara maruz

⁵ “Reisicumhur kral!”, *Akşam*, 13 Şubat 1930, 2; Le Journal gazetesinin haberine göre; M. S. Guerra (Milli Liberal Fırka), vermiş olduğu bir konferansın bitiminde çoğunluğu öğrenci olan 3 bin kişilik bir grup ellerinde kızıl bayraklar olduğu halde “yaşasın cumhuriyet, kahrolsun saltanat” şeklinde sloganlar atarak Madrid sokaklarında dolaşmışlardır. Bkz., “Yaşasın Cumhuriyet, kahrolsun saltanat!”, *Vakit*, 1 Mart 1930: 1; İspanya'da, Darülfünün (Üniversite) öğrencilerinin gösterileri yoğun katılımlı ve uzun soluklu gerçekleşmekteydi. “İspanyada darülfünün talebesinin nümayişi”, *Akşam*, 7 Mart 1930: 6.

⁶ “İspanyada”, *Vakit*, 16 Şubat 1930, 2; Gösterilerde çatışmaya sebebiyet verildiği gibi, son derece itidalli protestolar da söz konusu olmuş, Sevilla'da vali ve belediye yetkilileri ile dahi gerilimsiz görüşmeler yapılmıştır. “İspanyada”, *Vakit*, 8 Mart 1930: 2.

⁷ “İspanyada intihabat”, *Vakit*, 5 Mart 1930: 2; Halk arasında görülen heyecan ve cumhuriyet lehindeki tezahürat artmaya devam etmekteydi. Krallık dahi tehlikeye düşme sorunuyla karşı karşıyaydı. Bu da yeniden diktatörlük ilân edilmesi olasılığını gündeme getirmiş (“Gene diktatörlük”, *Akşam*, 5 Mart 1930: 2), ancak, yetkililerin diktatörlüğe sıcak bakmamaları bu yönde gelişen kaygıları gidermiştir. “İspanyada”, *Akşam*, 6 Mart 1930: 2.

kalmış ve İspanya'nın bir daha böyle bir felakete maruz kalmaması için en sağlam teminatın cumhuriyet olduğu fikri kuvvet bulmuştur.⁸

Bu arada, Ailesiyle birlikte Paris'te yaşamakta olan Primo de Rivera'nın ani bir şekilde ölümü İspanya'da derin bir heyecan uyandırmıştır. M. Branger, ölüm haberini krala bizzat bildirmiştir. Naaşı, İspanya'ya getirilerek defnedilmiştir (Vakit, 18, 21 Mart 1930: 1, 2; Akşam, 19 Mart 1930: 2). Hükümet tarafından basına verilen beyanatta, "M. Primo dö Rivera'nın vatana olan merbutiyet ve ihlâsı ve bilhassa Fas işini iyi bir neticeye isal etmek suretiyle memlekete etmiş olduğu hizmetleri sitayişle yâd edilmektedir." denilmiştir (Vakit, 20 Mart 1930: 2).

KARGAŞA/ÇATIŞMA/GREVLER DÖNEMİ

Madrid'de bir ziyafette bazı cumhuriyetçilerin sert açıklamalarda bulunmaları üzerine birtakım hadiseler yaşanmış ve aralarında M. Ortega ile M. Gasset'in de yer aldığı 10 kişi tutuklanmıştır (Vakit, 9 Nisan 1930: 2). Tıp Fakültesi binasının üstüne kızıl bayrak çeken tıbbiyeliler, jandarmayla çatışmaya girmiştir. 20 kadar kişinin yaralandığı, bir tıbbiyelinin de öldüğü belirtilmiştir. Vaziyetin çok vahim olduğunu gizlemeyen Hükümet, olaya sebebiyet verenlerin cezalandırılması için Darülfünun yönetimine geniş yetkiler vermiştir. Darülfünun Meclisi de, eğitim-öğretime ileri bir tarihe kadar ara verme kararı almıştır (Vakit, 7 Mayıs 1930: 1). Ancak, olayların durmaması, öğrencilerin polisi taşa tutması üzerine hükümet yetkilileri, darülfünunun kapatılmasına karar vermiştir (Vakit, 8 Mayıs 1930: 1). Bu arada, sabık Dâhiliye Nazırı General Martinez ile sabık Katalonya askeri valisi General Anidon'un yeniden diktatörlük yönetimi tesis etmeye çalıştıkları yönündeki bilgiler gündeme düşmüştür (Vakit, 9 Mayıs 1930: 2).

General Rivera'nın diktatörlükten çekildiği günden itibaren İspanya'da isyan ve karışıklık dalgaları Madrid, Barcelona, Valensiya, Saragosa'da birbirini takip etmekteydi. Başbakan General Berenguer'in almakta/almış olduğu tedbirlerin boşa çıkma olasılığı bir hayli yüksekti. Halkın hükümdar ailesine karşı biriktirmiş olduğu kin ve nefret hissi arbedelerde kanlı olaylara fırsat veriyordu. Millet ile hanedan arasında açılan uçurumun kapanması ihtimali günden güne azalmaktaydı. Buna karşın, hür ve müstakil bir cumhuriyet İspanyası üzerine güneşin doğacağı gün belirgin bir biçimde yaklaşıyordu. Hükümdarlık taraftarları hızla azalırken, cumhuriyeti özleyenlerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Darülfünun hocalarının (Profesörler) başını çektiği cumhuriyetçiler teşkilatlanmalarını hızla tamamlamaktaydılar. Vaziyetin endişe verici olduğu

⁸ "İspanya kralının tahtı tehlikede", *Akşam*, 9 Mart 1930: 8; Hükümet, herhangi bir olayın meydana gelmemesi için kapsamlı önlemler alma yoluna gitmiştir. Cumhuriyet yanlıları ise, sık sık bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuşlardır. "İspanyada vaziyet", *Akşam*, 11 Mart 1930: 2.

nu gören General Berenguer ise, yapılması öngörülen seçimleri 1931 yılı başına ertelemiştir. Buradaki kritik nokta; acaba İspanyol milleti o zamana kadar sabredebilecek miydi? Öyle ki, seçimlerden önce ortaya çıkacak bir büyük kargaşa İber Yarımadası'nı kana boyayabilirdi (Vakit, 17 Mayıs 1930: 4).

Jurnal Gazetesi'nin (Paris) kaleme aldığı bir haberde, müfrit sendikaların Moskova'dan aldıkları gizli talimat üzerine kararlaştıkları bir plan gereğince Malaga, Granada ve diğer şehirlerde büyük grevler tertip edecekleri belirtilmiştir. Hükümetin ise bu plandan haberdar olduğu kaydedilmiştir (Vakit, 29 Haziran 1930: 2). Kral Alfons'un Londra'da bulunduğu sırada, Sevilla'da, zeytin işçilerinin gösterileri esnasında bir kadının polisler tarafından öldürülmesi üzerine söz konusu grev bir ihtilâl ve isyan şeklini almıştır. Grevciler, işbaşında bulunanları silahla tehdit ederek iş bırakmaya zorlamışlardır. Bunun üzerine, Barcelona'daki kargaşayı bastıran General Anido acilen Sevilla'ya gönderilmiştir. Bir sıkıyönetim ilân beklenirken, polisler grevciler arasında birçok kanlı çatışma meydana gelmiştir. Şehirdeki bütün mağazalar, fırınlar, bakkallar ve kasaplar ya kapalıdır, ya da kapatılmıştır. Askerler, ahali açlıktan ölmek tehlikesine maruz kaldığından, ekmek ve yemek dağıtımını gerçekleştirmiştir (Akşam, 1 Temmuz 1930: 8).

Diğer taraftan, Türkiye ile İspanya arasında akdedilen "Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi" TBMM'de tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir. Muahedeye göre; "İki devlet harp etmeyecek, birbirleriyle veya yekdiğeri aleyhine müteveccih tecavüzkar bir itilafa dâhil olmayacaklardır. İki taraf arasında çıkacak olan hukuki ihtilaflar teşkil edecek olan daimi uzlaşma komisyonuna havale edilecektir... Komisyon beş azadan teşekkül edecektir. Birer azayı tarafeyn tayin edecektir... Üç aza iki tarafın iştirak ve ittifakıyla, iki devletin de tabiyetinde ve ikametgâhları Türkiye ve İspanya'da bulunmayan kimselerden intihap edilecek. Reis bu bitaraf azadan seçilecektir. İki devlet arasında hukuki ihtilaf bu komisyonda halledilmediği takdirde Türkiye'de ve İspanya'da bulunmayan... bir hakem mahkemesine havale edilecek, bunların vereceği karar muta olacaktır." (Vakit, 15 Temmuz 1930: 4).

Hareketliliğin üst düzeyde olduğu San Sebastian'da, 17 Ağustos 1930'da toplanan Cumhuriyetçi gruplar (Cumhuriyetçi Eylem, Katalan Cumhuriyetçi Partileri, Radikaller, Radikal Sosyalistler, ORGA ve DLR-Genel Emekçiler Sendikası- katılmıştır), üzerinde uzlaşılan politik bir pakt ile Cumhuriyetin tesisini, gerekiyorsa güç kullanarak, politik inisiyatif olarak belirlediler. Cumhuriyetin kurulmasını, Cortes (Kortes) seçimlerinin yapılmasını, dini ve politik özgürlüklerin garanti altına alınmasını, bölgesel otonomi taleplerine izin verilmesini isteyen Pakt, bunların Cortes tarafından kabul edilmesini öngörmekteydi (Salman, 2003: 60).

Dâhiliye Nezareti'nden yapılan açıklamada, İspanya'da basına yönelik uygulanan sansürün hafifletilmesine dair bir isteğin bulunduğu işaret ederken (Akşam, 22 Temmuz 1930: 2), Journal Gazetesi'nin Madrid'den edindiği bilgiye göre, Barcelona, Madrid ve diğer şehirlerde eş zamanlı olarak gerçekleştirilecek bir ihtilâl hareketi tespit edilmiştir. Barcelona'da, içlerinde meşhur pilot Franco'nun da bulunduğu dört kişi tevkif edilmiştir (Akşam, 14 Teşrinievvel 1930: 2). Çöken bir evin altında kalarak ölen üç kişinin defnedilmesi esnasında inşaat ve maden işçileriyle polis arasında ölüm ve yaralanmalara yol açan bir çatışma meydana gelmiştir (Vakit, 16 Teşrinisani 1930: 2).

Petit Parisien Gazetesi, kraliyet taraftarı liberal Bel Sol Gazetesi'nde (Madrid) yayınlanan Prof. Ortegay Gaset'in imzasıyla neşredilen bir makaleyi gündeme taşımıştır. Büyük heyecan uyandıran makale, "İspanyollar, kraliyeti tahrir edelim. Artık devletimiz mevcut değildir, onu yeniden vücuda getiriniz." çağrısıyla son bulmuştur. Şiddetli nümayişler ve grevler ise devam etmekteydi (Akşam, 18 Teşrinisani 1930: 2). Demiryolu, gaz ve elektrik çalışanları söz konusu greve iştirak etmemişlerdir (Vakit, 18 Teşrinisani 1930: 5). Sevilla'da ilân edilen genel grevde kamyonlar devrilmiş, tramvaylar taşa tutulmuş, bir vatman ve iki biletçi yaralanmıştır (Akşam, 21 Teşrinisani 1930: 2). Pilot Franco ve Reyes ise hapisneden kaçmışlardır (Vakit, 26 Teşrinisani 1930: 5).

Cumhuriyet isteyen İspanyollar, hükümet kuvvetleriyle (Ayerbe Geçidi ve Esqueva Köyü civarı başta olmak üzere) çarpışmaya başlamışlardır. Dâhiliye Nezareti kontrolün sağlandığını beyan etmiştir. Zaragoza'da ise genel grev kararı alınmış ve uygulamaya konmuştur (Akşam, 15 Kânunuevvel 1930: 1-2; Vakit, 15 Kânunuevvel 1930: 6).

General Dellano'nun kumandasında, Dört Rüzgâr Karargâhı'ndan havalanan uçaklar Madrid üzerinde uçarak halkı isyana teşvik eden bir kısım bildirimler atmışlardır. Hükümete sadakatle bağlı olan kuvvetler hava kuvvetleri karargâhını bombardımana tutarak, asileri teslim zorlamışlardır. Gelişmeler dolayısıyla Madrid mıntıkasında harp hali, ülke genelinde ise sıkıyönetim ilân edilmiştir. Telefon muhaberatı dahi akamete uğramıştır (Vakit, 17 Kânunuevvel 1930: 6).

Dört Rüzgâr Karargâhı karşında bulunan Saray'ın havalanan uçaklar tarafından neden bombalanmadığını Deyli Ekspres muhabiri M. Greeuval'a açıklayan Franco (Lizbon'da mülteci) şunları söylemiştir: "Kıyam, İspanya cumhuriyetçi komitesi tarafından hazırlanmış idi. Maksat kralı bertaraf etmek ve memleketi istibdattan kurtarmak ve İspanyolları Avrupalı bir millet yapmak idi. Halihazırda İspanya'nın Faslılardan bir farkı yoktur. Cumhuriyet teessüs ettikten sonra -ki mutlak bir gün teessüs edilecektir- Kral milli bir meclis-i kabir önünde muhakeme edilecek ve iktisadi ve siyasi sahalarda yaptıklarının

hesabı sorulacak idi. Sarayı bombardıman etmek vazifesi bana verilmiş olduğundan bir bomba tayyaresine binerek sarayın üzerinde manevra ettim. Elimi bombaları salıverecek manivelaya uzatacak idim. Sarayın önündeki meydan da birçok çocuğun oynamakta bulduklarını gördüm. Bu masun hayatları kıymaya cesaret edemediğimden elimi maniveladan çektim. Bu suretle Madrid'in çocukları kral ve kraliçeyi kurtardılar." (Akşam, 3 Kânunusani 1931: 6). Hava Kuvvetleri'nin kalkışmasından sonra Kral XIII. Alfons yeni bir emirname yayımlamıştır. Buna göre, "... askerî tayyareciliğin badema hiçbir istiklâli olmamasına karar verilmiştir. Tayyareciler harbiye nezaretine merbut olacak ve ayrıca üniforma giymeyeceklerdir. Bundan başka tayyareci olacaklar bir takım kayıt ve şarta tabi tutulacak ve hükümetçe, krala sadakatleri tasdik edilmiş olacaktır. Tayyare mektepleri de tahdit edilerek harbiye nezaretinin emrine verilecektir. Böylece dört tayyare parkı tanzim edilecek ve diğer tayyareler yavaş yavaş imha olunacaklardır.". Düzenleme, "Kral Alfons'un, mevkiini muhafaza kaydıyla medeniyetin en mühim bir keşfi ile mücadeleye kalkışması gülünç değil mi?" (Vakit, 18 Kânunusani 1931: 5) sorusuyla eleştirilmiştir.

Birkaç gün içerisinde durumun normale dönmeye başladığı İspanya'da, milli grevin La Corogne, Santander, Sent Sabastien, Huelva, Tarakome ve Salamank'ta sona ermiş olduğu, diğer şehirlerde de şiddetin hız kesmekte olduğu bildirilmiştir (Vakit, 21 Kânunuevvel 1930: 7). Ne var ki, hükümet kıyam girişimini bastırmış olsa da için için kaynayan bir galeyana hali mevcuttu. Yeniden grevler ilân edilmiş, hatta grevciler telgraf tellerini dahi kesmiş, şimendifer hatlarını tahrip etmişlerdir (Akşam, 23 Kânunuevvel 1930: 2). Bakanlar Kurulu'ndan sonra açıklamalarda bulunan Dâhiliye Nazırı, yakın gelecekte bir genel grev ilânına ihtimal verilmediğini, zira iş çevrelerinin böyle bir şeyi arzu etmediklerini tahmin ettiklerini belirtmiş, illerden gelen haberlerin bu düşüncelerini doğruladığını ileri sürmüştür (Akşam, 11 Kânunusani 1931: 2). Asayiş ve sükûnu ihlâl edebilecek her türlü teşebbüsün önünü almaya yönelik tedbirler Bakanlar Kurulunca tasdik edilmiş, özellikle de Mart ayınca gerçekleştirilecek olan seçimlerde kargaşa ve düzensizliğe müsamaha edilmeyeceği beyan edilmiştir. Bunun dışında Andaluzi'de hüküm süren işsizliğe çare bulmak üzere, yabancı rekabetine ve entrikalarına engel olmak için bir takım tedbirlere başvurulacağı kararlaştırılmıştır (Vakit, 13 Kânunusani 1931: 8; Akşam, 13 Kânunusani 1931: 2).

Bu arada, hükümdarlık yönetimine taraftar bulunan unsurların artık kendisini desteklemediğini düşünmeye başlayan Başbakan Beranguer, çok geçmeden istifasını vermiştir. Derhal istişarelere başlayan kral, M. Romanones ve M. Garcia-Prieto'yu huzura kabul etmiştir (Akşam, 16 Şubat 1931: 2). Romanones'in dostu liberal nazırlardan M. Ruiz-Gimenez, Madrid belediye başkanı olarak

tayin edilmiştir. Darülfünunların yeniden açılacağına dair de bir genelge yayımlanmıştır (Akşam, 26 Şubat 1931: 6).

SEÇİMLER ÖNCESİ SİYASİ ORTAM

Bir zamanlar Avrupa, hatta dünya siyasetinde söz sahibi olmuş, yeni ve eski dünyada sömürgelere malik olmuşken, sadece Fas'ın kuzeyinde bir karış yeri elinde zor tutabilen İspanya, dâhili politik mücadeleler içerisinde yüzmekteydi. Bunun sebebi neydi?

İspanya Anayasasına göre icra kuvveti kralda toplanmıştır. Teşri kuvveti de Senat ve Cortes (Kortes) denilen iki meclisteydi. Her ikisine birden Kortes denilmekteydi. Primo'dan sonra başbakan olan Beranguer, 13 ay süresince görevine devam etmiştir. Ne var ki, bu süre zarfında Senat ve Kortes bir türlü toplanamamıştır. Ayrıca, 1 Mart günü yapılması düşünülen seçimler de tehir edilmiştir. Bir süre kamuoyunu teskin eden Beranguer, ıslahatçıların ve cumhuriyetçilerin çabaları karşısında ciddi hiçbir iş yapamamış ve istifa etmiştir. Gelinen noktada, talep edilen şey sadece Kortes'in toplanması değildi artık. Anayasada tadilat istenmesinden başlayarak, cumhuriyet tesisini talep etmeye kadar muhtelif partiler faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Anayasada istenilen tadilat, bilhassa Kortes'in feshi hakkında krala tanınmış olan yetkinin kaldırılmasıydı. Fakat, Kortes'in toplanmasıyla birlikte işin nereye varacağını kestirmek de mümkün değildi.

Kendisine karşı her geçen gün güvensizliğin artmakta olduğunu gören Alfons, hoşnutsuzlukları bildiği içindir ki, parlamentarizme gitmek zorunluluğunu hissetmekle birlikte, yine de saltanat yanlılarından mürekkep bir kabineyi iktidara getirmiştir. Lakin, yeni hükümetin Kortes'i toplayıp toplayamayacağı da meçhuldü.

İspanya'nın nabzını tutan parti liderlerinin ve belli başlı gazetelerin durumun vehametini izale etmek üzere ileri sürdükleri ortak tedbirler vardı. Bunlar, "Milli emelleri tecelli ettiren bir hükümet tarafından müessesan halinde Kortesin içtimanı temin etmek, bilâistisna burada bütün siyasi fırkaları temsil ettirmek." şeklinde özetlenmiştir. Ne var ki kral, söz konusu isteklerden kaçınıyor görünmekteydi (N.Ali, Vakit, 28 Şubat 1931: 4).

Kanun-ı Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesine kadar kurulmuş olan ılımlı askeri hükümet (Beranguer Hükümeti), yoğun muhalefet karşısında istifaya mecbur kalmıştır. Bunun üzerine kral, tüm muhalif partilerinin iştirak edeceği yeni bir kabine kurmak istemiştir. Ancak, sol partilerin buna karşı çıkması üzerine İspanya Donanması Komutanı Amiral Amar başkanlığında, halka karşı oldukça ılımlı yeni bir hükümet kurulmuştur. Tüm İspanyolların isteği, altmış yıl önce kaleme alınmış olan ve krala vâsi yetkisi veren Kanun-ı Esasi'nin tadili

idi. Bu nedenledir ki, yeni hükümet, halkı memnun etmek için yeni Kortes'in meclis-i müessisan (kurucu meclis) sıfatını haiz olmasına ve Kanun-ı Esasiyi değiştirmesine onay vermiştir. Ayrıca, sanayi merkezi konumunda bulunan Katalonya'daki ayrılık taraftarları da, tüm zorluklara rağmen memnun edilmeye çalışılmaktaydı (Akşam, 1 Mart 1931: 8). Yeni hükümetle birlikte gelişen olumlu siyasi ortam, İspanyol parasının durumunu positive (1 İngiliz Sterlini=40 Peseta) çevirmiştir. Ayrıca, Alman borçlarının halli için "Beynelmîlel Tevdiyat Bankası"nın kredi açması üzerine, görülecek gelişmelerin İspanyol maliyesinin kendisini toparlamasına yardım edeceği beklentisi ağırlık kazanmaya başlamıştır (Akşam, 19 Mart 1931: 8).

Bu arada, hürriyetin İspanyol milleti için en yüksek hedef olduğunu belirterek cumhuriyet lehinde bir beyanname neşreden ve krallık rejimini eleştiren Sosyalist Parti ile "Umum İş Birliği" üyelerinin tamamı 6 ay 1 gün hapse mahkûm edilmişlerdir (Vakit, 25 Mart 1931: 6).

Madrid'te, Tıp Fakültesi talebeleri saat 13:00'da (24 Mart) derslerini terk ederek "Yaşasın cumhuriyet, yaşasın affı umumi." sloganlarıyla gösteri yaparken (Vakit, 26 Mart 1931: 9), polisle çatışma meydana gelmiş ve 40 kişi tevkif edilmiştir (Vakit, 27 Mart 1931: 7). Tansiyonun giderek düştüğü gösterilerde durum kısa süre sonra normale dönmüştür (Akşam, 29 Mart 1931: 2). Barcelona'da ise, "Cumhuriyetçiler ve Sosyalistler Tesanüdü" (Radikal Cumhuriyetçiler, Liberal Cumhuriyetçiler, Federal Fırkası, Sosyalist Grubu Federasyonu, İşçiler Umumi Birliği, Sol cenaha mensup bir takım gruplardan oluşmakta) adıyla kurulması düşünülen yeni bir oluşum, tüm seçim bölgelerinde adaylar hakkında tek liste teklif etmeyi ön görmüştür (Vakit, 26 Mart 1931: 9).

11 Şubat 1873'te ilân edilen ilk (I.) cumhuriyet yönetimi, 29 Aralık 1874 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür (Sertel, 2015: 273). 60 sene önce, 19. yüzyılın en parlak ve hararetli hatibi Kastelon'un gayretleriyle, ömrü kısa sürmüş bir cumhuriyet tecrübesine sahip bulunan İspanya -XII. Alfons'un krallık idaresini tekrar ikame etmesiyle- 1875'ten beridir devam eden (Vakit, 24 Nisan 1931: 4) monarşi yönetiminden kurtulmak için adeta gün saymaktaydı.

BELEDİYE SEÇİMLERİNİN BEKLEN(MEY)EN SONUCU: CUMHURİYETİN İLÂNI

12 Nisan 1931 mahalli seçimleri, monarşi ya da cumhuriyet arasında bir tercihin yapılacağı bir referandum halini almıştır. Monarşi yanlıları, yönetim mekanizmasını manipüle etme becerilerine güven- dikleri için, sonuna kadar kazanacaklarını düşünmüşlerdir (Casanova, 2015: 15).Yapılan Belediye Seçimleri'nde seçmenler saat 08:00-16:00 arası oylarını kullanmışlardır. Yaşanan birkaç olumsuzluk dışında herhangi bir büyük hadise görülmemiştir. Seçimler,

hükümet açısından teessüfe şayan bir surette sonuçlanmış ve beklentiler karşılanmamıştır.

“Cumhuriyetperver Sosyalist Koalisyonu” 45 il merkezinden 41’inde ve büyükşehirlerde çoğunluğu kazanmayı başarmıştır. Kral taraftarları, Madrid’de 50 azalıktan sadece 20’sini elde edebilmiştir. Barcelona’da ise, 23 cumhuriyetçi (Katalonya ayrılıkçılarından Miralay Mancía Fırkası’nın sol cenahına mensup), 12 kral taraftarı ve 13 cumhuriyetperver radikal seçilmişlerdir (Vakit, 14 Nisan 1931: 1, 5).

Cumhuriyetçi ve Sosyalist birçok kişinin imzasıyla kaleme alınmış olan bildiri; “Ekseriyeti haiz bulunmak dolayısıyla temsil ettiğimiz İspanya namına alenen beyan ederiz ki, cumhuriyeti tesis suretiyle milletin arzusunu yerine getirmek için büyük bir azim ve kuvvetle harekete geçmek üzere bulunuyoruz.” denilmiştir. Barcelona’da saat 14:13’te (14 Nisan) cumhuriyet ilân edilmiş ve belediye binasına cumhuriyet bayrağı çekilmiştir. Böylece, krallık yıkılıp, yerine cumhuriyet ilân edilmiştir. “Bu suretle dünya haritasında asırlarca hüküm süren bir taç bugün köhne bir tarih ve efsane oldu demektir.” Kral, tahtından feragat ederek yetkilerini Aznar Hükümeti’ne devretmiş ve Paris’e gitmek üzere ülkeyi terk etmiştir. Aznar Hükümeti de üstlendiği yetkilerini, Zanora’nın riyasetinde kurulmuş olan Muvakkat Cumhuriyetçi Hükümete devretmiştir (Vakit, 15 Nisan 1931: 1, 4; Akşam, 16 Nisan 1931: 1).

O ana kadar krallık ile yönetilen ve meşrutiyet rejimine dahi tahammül edemeyen İspanya’da birdenbire cumhuriyet ilân edilmiştir. Yönetim şekli, en koyu diktatörlükten en geniş halkçılığa geçmiştir. Kral tarafından Dâhiliye Nazırı olarak atanmış olan Kont dö Romanones, hazırladığı bir programla ülkenin tamamında bir belediye seçimi yaptırmak istemişti. Ardından vilayetlerde genel meclisler için seçimler yapılacak ve nihayetinde Meclis-i Mebusan toplanacaktı. Böylece Romanones, tatbik edeceği bu programla Haziran ayı içerisinde normal bir meşrutiyet yönetimi tesis edeceğini tahmin etmiştir. Söz konusu düşüncenin temelinde şöyle bir öngörü vardı: “Belediye intihabatında rey verecek olan müntehipler devletin umumi siyasetine ait mülâhazalardan ziyade mahalli menfaatlerden müteessir olurlar. Onun için belediye meclislerine aza intihap ederken muayyen bir plan dairesinde bu müntehipleri idare etmek mümkündür. Bu suretle memleket de büyük bir siyasi ihtirasların ve tahrikâtın cereyanlarına kaptırılmaksızın yavaş yavaş hakiki bir meşrutiyet usullerine alıştırmış olurdu.” Ne var ki, Romanones’in bu hesabı tutmamıştır. Sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin liderleri olan Alcana Zamora, Los Rios ve Largo Caballero hapisshaneden çıkar çıkmaz yoğun bir şekilde çalışarak, öncelikle şehirlerde müntehipler kazandılar. Kısa süre içerisinde de tüm ülkede etkili olmayı başardılar. Yetkilerini krallık ailesi efradından birine yetkilerini

devreden XIII. Alfons, ümidini korumak istemiştir. Ancak, “Harb-i Umumi’den sonra medeni âlemde gün geçtikçe hududunu genişleten cumhuriyetçilik ve halkçılık bu şekilde İspanya’ya girdikten sonra bir daha krallık hurafelerinin avdet etmesine imkân bulunabilir mi?” (M. Asım, Vakit, 16 Nisan 1931: 1, 2). Yurt dışında bulunan cumhuriyetçilerin İspanya’ya geri dönmesi (Vakit, 17 Nisan 1931: 5) ile cumhuriyet yönetiminin daha da güç kazanacağı görülmektedir.

Gelişmeler neticesinde, halkın büyük bir heyecan içerisinde bulunduğu İspanya’da, siyasi mahkûmlar derhal serbest bırakılmıştır. Telsiz telefonla halka hitap eden Zamara, “Milleti selemlarım. Sizden, içinde bulunduğumuz şevk ve heyecan arasında itidal ve vakarınızı muhafaza etmenizi isterim. İspanya büyüklüğünü ispat etmelidir. Müdebbir ve ihtiyatkâr olmakla devam ediniz. Muvakkat hükümet sizin istediğiniz yolda çalışacaktır. Siz, icap edenlerin mesul tutulmalarını istemek hakkına sahipsiniz.” demiştir (Vakit, 16 Nisan 1931: 9).

Bu arada, cumhuriyetçilerle müsait bir anlaşma zemini bulamayan (Vakit, 18 Nisan 1931: 4) ve Fransa’ya gelmiş olan sabık kral XIII. Alfons, “Haklarımın hiçbirinden vazgeçmedim. Krallık salâhiyetlerime bililtizam fasıla veriyorum.” şeklinde bir açıklama yaparak (Vakit, 17 Nisan 1931: 5), beklentilerini ve niyetini açıkça ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, Katalonya Cumhuriyeti’nin yeni hükümeti de teşekkül etmiş: M. Macia Başvekil, M. Ventura Gassol Siyasi İşler Nazırı, M. Rafael Canpalans, M. Jean Casanovas Müdaffa Nazırı, M. Manuel Sera-Moret İktisat ve Mesai Nazırı, M. Giralt Maliye Nazırı ve M. Carrasco da Münakalât Nazırı olmuştur (Vakit, 17 Nisan 1931: 5).

Katalonya ve Bask bölgeleri ekonomik açıdan kalkınmalarını gerçekleştirmiş iki önemli bölgeydi. 18. (Katalonya) ve 19. yüzyıla (Bask) kadar bölgesel imtiyazlarını korumuş olan bu iki bölge, II. Cumhuriyet döneminde yeniden kazanmış oldukları özerkliklerinin meşruiyetini de bu geçmişe bağlayacaklardı (Aktoprak, 2011: 25). M. Losrios, Katalonya Cumhuriyeti Meselesini dostane ve akilâne bir biçimde tetkik edeceğini söyleyerek, Katalonyalıların emellerini tam bir surette karşılamak için gayet kuvvetli bir Federal İspanyol Cumhuriyeti teşkilinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Katalonya gibi, Bilbao’daki milliyetperverlerin sağ kanadı da, Biskaya Cumhuriyeti’ni ilâna karar vermişlerdir. Buna karşı olanlar, bir sivil muhafız bölüğü ile bir tabur piyade gücünü bölgeye göndermişlerdir. Sevilla’da “Burjuva Cumhuriyeti” söylemleriyle gösteriler yapmış, ayrıca fabrikalarda işleri durdurmaya uğraşmışlardır. Müdahale edilmesiyle birlikte 1 komünist ölmüş, 17’si de yaralanmıştır (Vakit, 19 Nisan 1931: 5).

Madrid Hükümeti’ni oldukça yoğun bir mesai beklemekteydi. Öncelikle 1923’ten beri neşredilen kanun, kararname vs. yeniden tetkike tabi tutulacak-

tı. Vicdan, mezhep, şahıs, sendika, kooperatif ve özel mülkiyet hürriyetlerini tanıyacak ve zirai mesaiyi kolaylaştıracaktı. Yeni rejim aleyhtarları hakkında takibat icrası hakkını muhafaza edecek olan hükümet, milli felaketlerin müsebbiplerini ortaya çıkarmak için üç dava açacaktı. Bu konuda önlemler alacağı belirtilen hükümet, ahiren yapılan sermaye kaçırmalarına karşı da şiddetli önlemler alacaktı (Vakit, 17 Nisan 1931: 5).

Önemli sayılabilecek gelişmelerden birisi de, İspanya Bankası ile diğer özel bankalar tümüyle hükümetin emrine amade olduklarını bildirmiş olmalarıydı. Buna karşılık, Maliye Nazırı, Cumhuriyet Hükümeti'nin önceki hükümete ait mali taahhütlerin hepsine uyacağını, nakdi muamelelerin serbestisini herhangi bir suretle tahdit etmek niyetinde bulunmadığını beyan etmiştir (Vakit, 19 Nisan 1931: 5). Bu karar ve açıklama, 44 pesetadan 48,95 pesetaya çıkmış bulunan 1 İngiliz sterlininin (Akşam, 16 Nisan 1931: 2) ateşini düşürebilecek önemli bir adımdı.

Fransa'nın, yeni İspanyol Cumhuriyet Hükümeti'ni tanıdığını açıklaması (Vakit, 19 Nisan 1931: 5), uluslararası desteğin sağlanması ve başarıya ulaşılması olasılığını artırmıştır.

Çok geçmeden, Norveç, Kolombiya, Brezilya, Lehistan, Panama, Yunanistan, Portekiz (Vakit, 22 Nisan 1931: 6), Amerika ve İtalya (Vakit, 25 Nisan 1931: 6) hükümetleri de İspanyol Cumhuriyeti'ni tanımaya karar verdiklerini bildirmişlerdir.

İspanyol Cumhuriyeti'ni korumak ve müdafaa etmek isteyen Cumhuriyetçi Radikal Sosyalist Fırkası (Madrid) ise, önemli birkaç karar almıştır:

“1-Elyevm mevcut bulunan krallık taraftarı kuvvetlerin silâhlarından tecrit edilmesi ve şimdiki cumhuriyet idaresine sadakat gösteren halk kuvvetlerine verilmesi hükümetten istenecektir.

2-Eski idareden mes'ul olanların hapsini hukuku umumiyeye ait veya siyasi cürümlerden dolayı maznun addedilen XIII. Alfons dö Borbon aleyhine açılacak tarihi davaya dahil edilmelerini istemek için hükümet üzerinde mümkün olduğu kadar tesir yapılacaktır.

3-Fırka idealinin kuvvetli bir surette halk arasına yayılmasına çalışmak.

4-Ziraate ait işlerde esaslı ıslahat yapılması, sanayide çalışan işçilerin murakabeye tabi tutulması, devlet ile kilise işlerinin birbirinden tamamıyla ayrılması, umumi hizmet ve müesseselerin büsbütün lâikleştirilmesi, mekteplerde tahsilin laik, mecburi ve meccani olması istenecektir.

5-Harbiye ve bahriye bütçelerinin azaltılması ve buna mukabil ziraat bütçesinin hissölunür derecede artırılması talep edilecektir.”

Henüz cumhuriyetin ilân edilmiş olduğu İspanya’da, İspanyol Komünistleri lideri M. Berkas, yaptığı açıklamada, İspanya’nın bir ihtilâl arifesinde bulunduğunu ileri sürmüştür (Vakit, 22 Nisan 1931: 6).

1931 yılı verilerine göre, 2 milyon tarım işçisi topraktan yoksundu. Diğer taraftan, 50 bin büyük toprak sahibi İspanyol toprağının yarısını elinde bulunduyordu. Topraklarının büyüklüğü 1 hektarı geçmeyen 1,5 milyon küçük toprak sahibi hayatını sürdürmek için büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmak mecburiyetindeyken, 10.000 toprak sahibinin elinde 100 hektardan fazla toprağı vardı. Bazı bölgelerde büyük toprak sahiplerinin hâkimiyeti mutlakti. Sevilla’da, bölge topraklarının %72’sini toprak sahiplerinin %5’i ellerinde bulunduruyordu (Broue ve Temime, 1976: 18).

Hiç kuşku yok ki, İspanya’da yeni rejim birçok müşkülât ile karşılaşacaktı. Barcelona’da ayrı bir cumhuriyet kurulmuştu. Katalonya’nın bu tavrını diğer bölgelerin takip etmesi kuvvetle muhtemeldi. Madrid’de ise, cumhuriyetçiler, sosyalistler ve liberaller bir süre için birlik halindeymiş gibi hareket ediyorlarsa da, aynı fikirleri taşımadıkları için ister istemez ayrılacaklardı. Ayrıca, bunların karşısında güçlü bir muhafazakârlık cereyanı da vardı. Önemli bir kuvvet olan kilise de, cumhuriyeti kayırsız şartsız kabul etmiş değildi. Cumhuriyetçilerin kilise ile çatışacağı kaçınılmazdı. Ancak, İspanya’da en büyük kuvvet ordudaydı ve ordu komutanlarının ve askeri erkânın ne fikirde oldukları henüz katiyetle anlaşılmış değildi. Kısacası, İspanya’da istikrarlı bir cumhuriyet tesis etmek kolay bir iş değildi. O nedenledir ki, İspanya’nın yeni birçok olaya sahne olacağı öngörülmekteydi (Vakit, 24 Nisan 1931: 4).

Haziran ayına gelindiğinde; Meclis (Cortes/Kortes) seçimlerinde cumhuriyetçi partiler çoğunluğu kazanmıştır. Sosyalistler ise Kortes’de en büyük parti olmuştur. Alınan bir kararla, Katolik Kilisesi devlet işlerinden ayrılmıştır. Katolik olan Alcala Zamora ve Maura istifa etmişlerdir. Alcala Zamora cumhuriyetin başkanı ilân edilirken, Azana ise başbakanlık görevine gelmiştir (Hore ve Hallas, 2015: 5).

Böylece, “II. Cumhuriyet, askerî ayaklanma ve bir savaş onu silah gücüyle yok edinceye kadar beş yıldan uzun bir barış süreci yaşayacaktı.” (Casanova, 2015: 15).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ulusçuluğun yükselişiyle birlikte, Avrupa yeni bir süreçle karşı karşıya kalmış ve 19. yüzyılın başından itibaren monarşik yapılar; bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik için gerçekleşen ihtilâller neticesinde ya biçim değiştirmişlerdir, ya da tasfiye olmuşlardır. Anayasal teminat altına alınan kazanımlar, siyasal, sosyal

ve iktisadi haklarla daha da genişleyerek “sosyal devlet anlayışı”nın ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. İspanya’yı da etkisi altına alan söz konusu gelişmeler, 11 Şubat 1873-29 Aralık 1874 yılları arasında İber Yarımadası’nda ilk kez bir cumhuriyet yönetiminin kurulmasına sahne olmuştur. Kısa süreliğine de olsa yaşanan bu dönemin kazandırdığı tecrübe ilerisi için bir temel teşkil etmesi bakımından oldukça önemli olmuştur.

I. Dünya Savaşı süresince tarafsız kalmayı başaran İspanya, 1917-1923 yılları arasında bir “Restorasyon Dönemi” geçirmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilecek bir devamlı tarafsızlık yaklaşımıyla; ekonomik fayda, sosyal barış ve siyasal istikrar sağlanması amaçlanmışsa da, gelişmeler beklentileri karşılayacak bir mahiyet arz etmemiş ve restorasyon hedefi General Rivera’nın Eylül 1923’te gerçekleştirdiği hükümet darbesi dolayısıyla iflasla sonuçlanmıştır. Yönetim yapısı, 1821 Cadiz Anayasası’na dayanan İspanya’da 1902-1923 yılları arasında 33 hükümetin kurulmuş olması, sorunlu bir siyasal modele sahip bulunduğu değerlendirilmesine yol açmaktadır. Siyasi istikrarsızlıkların tarihte görülen en başat sonucu da, İspanya’da da olduğu gibi darbe olasılığını ön plana çıkarmasıdır. Endüstriyel alanda Katalonya, Bask, Vizcaya ve Guipuzcoa bölgelerinin 1900-1925 yılları arasında sergilediği üretkenliğin siyasi istikrarla takviye edilememesi ve engellenemeyen kaos ortamı, bir sıçrama yapabilme eşliğinde bulunan İspanya’nın önündeki en ciddi handicap olmuştur. Yine de hayat şartlarının geçmişe oranla daha da düzelmesi ve buna bağlı olarak ölüm oranlarının hızla azalması İspanya nüfusunun 18.6 milyondan (1900 başları) 24 milyon (1930) civarına çıkmasına imkân vermiştir. Doğru politikalarla desteklendiğinde, günün şartları içerisinde bu oranda bir nüfusa sahip olmak, iş gücü ve dinamizm açısından son derece büyük bir avantaj sağlayabilirdi.

Diğer taraftan, 1928 yılıyla birlikte kesifleşen kitle hareketlerine ilaveten, pesentanın büyük oranda değer yitirmesiyle baş gösteren ekonomik bunalım (1929), Rivera yönetimine karşı giderek artan bir güvensizliğin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Ordunun kendisine mesafeli duruşu, sağlığının bozulması ve kararsız tavırları dolayısıyla etkisi iyiden iyiye azalmış ve istifa etmiştir. Yerine kurulan General Berenguer yönetimi, isabetli bir yaklaşım ortaya koyarak, gelişmelere ışığında bir parlamento hükümeti olmayı istemiştir. Zira İspanya’da, diktatörlüğe karşı uzun zamandır birikmiş olan bir nefret söz konusuydu.

General Rivera’nın keyfi yönetimi süresince hakları ellerinden alınan tüm kesimler, bilhassa da aydınlar, halkın ve ülkenin başına diktatörlüğü musallat edenin bizzat kral olduğuna kanaat getirmişlerdir. Bundan ötürü de kral şiddetli eleştiri ve hücumlara maruz kalmış ve İspanya’nın bir daha böyle bir felakete maruz kalmaması için, haklı olarak, en sağlam teminatın ve yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu düşüncesi kuvvet kazanmıştır.

Bir yandan, üniversitelerdeki akademisyenlerin başını çektiği cumhuriyetçiler teşkilatlanmalarını seri bir biçimde tamamlarken, diğer yandan durumun endişe verici olduğunu gören Berenguer Hükümeti ise, yapılması öngörülen mahalli seçimleri 1931 yılı başına ertelemiştir. Burada, söz konusu erteleme halkı sokağa dökmesi ve büyük bir kargaşaya yol açması en büyük endişe sebebi olmuştur. Tam da bu esnada, 17 Ağustos 1930 tarihinde San Sebastian’da toplanan Cumhuriyetçi gruplar, üzerinde uzlaşılan politik bir pakt deklere etmişlerdir. Buna göre; gerekiyorsa güç kullanarak cumhuriyet tesis edilecekti. Ayrıca; cumhuriyetin kurulması, Kortés seçimlerinin yapılması, dini ve politik özgürlüklerin garanti altına alınması, bölgesel otonomi taleplerine izin verilmesi pakt unsurlarının öne sürdükleri temel esaslardı.

Cumhuriyet isteği okullara, iş yerlerine, sokaklara, bölgelere, şehirlere yayılmaya başlamıştır. Yoğun bir boykot, gösteri, grev ve eylem süreci görülmeye başlanmıştır. Öyle ki, polisle siviller arasında çatışmalar dahi yaşanmıştır. Hattâ, İspanya Havva Kuvvetleri’nin de içerisinde yer aldığı hadiseler vukua gelmiştir. Bunun üzerine Kral XIII. Alfons, bir emirname yayımlayarak, pilotların Harbiye Nezareti’ne bağlanmasını ve üniforma giymeyeceklerini şart koşmuştur. Bu da kralın, medeniyetin en önemli keşfi olan hava vasıtalarıyla mücadeleye kalkışması olarak değerlendirilerek, bir saçmalık olarak değerlendirilmiştir.

Gelinen noktada, İspanyolların tamamına yakını, 60 yıl önce kaleme alınmış olan ve krala vâsi yetkisi veren Anayasa’nın tadilini istemişlerdir. Halkın beklentilerini karşılamak isteyen yeni hükümet, yeni Kortés’in “Kurucu Meclis” sıfatına sahip olmasına ve Anayasa’nın değiştirmesine onay vermiştir. Ayrıca, sanayi merkezi konumunda bulunan Katalonya’daki ayrılıkçılar da, var olan zorluklara rağmen, İspanya’nın birlik ve bütünlüğünü sağlamak için memnun edilmeye çalışılmıştır.

Yine de monarşi yanlıları, 12 Nisan 1931 mahalli seçimlerini, yönetim mekanizmasını manipüle etme becerilerine güvendikleri için, sonuna kadar kazancıklarını düşünmüşlerdir. Bu nedendir ki, 12 Nisan Seçimleri bir referandum halini almış, sonuçta “Cumhuriyetperver Sosyalist Koalisyonu” 45 il merkezinden 41’inde ve büyükşehirlerde ekseriyeti kazanmayı başarmıştır. Krallık yanlıları, Madrid’de 50 azalıktan sadece 30’unu kaybetmişlerdir. Barcelona’da da durum Madrid’den farklı olmamıştır.

Büyük bir azim ve kuvvetle harekete geçmiş olan cumhuriyet taraftarları, seçimlerden istedikleri sonucu aldıktan iki gün sonra, 14 Nisan’da, Barcelona’da cumhuriyet ilân etmiş ve belediye binasına cumhuriyet bayrağını çekilmişlerdir.

“1931 Devrimi” olarak nitelendirilen söz konusu gelişme ile, yarım asırdır İspanya’da hâkim unsur olan toprak sahibi aristokrasinin ve büyük toprak sa-

hiplerinin iktidarı sona ermiş (Sertel, 2015: 274) ve krallık idaresi ikinci kez yıkılmıştır.

Bundan sonraki asıl hedef, "Federal İspanyol Cumhuriyeti"nin teşekkülünü sağlamaktır. Özellikle Barcelona, Bilbao ve Sevilla merkezli bölgelerin tavrı çok hayatiydi. Sevilla'da, "Burjuva Cumhuriyeti" söylemleriyle gösteriler yapılması, ayrıca fabrikalarda işlerin durdurulmaya çalışılması, durumun hem o an için, hem de gelecek açısından kaygı verici olduğu görüşünü ön plana çıkarmıştır.

İspanya'da, 2 milyon tarım işçisi topraktan yoksundu. Diğer taraftan, 50 bin büyük toprak sahibi ülke topraklarının %50'sini elinde bulunduruyordu. Sevilla'da, toprak sahiplerinin %5'i bölge topraklarının %72'sine hükmetmekteydi. Bu durumda, cumhuriyet yönetiminin üstesinden gelmek zorunda bulunduğu en önemli işlerden bir tanesi toprak reformu olacaktı. Siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel, dini vb. meseleler çözülmediği takdirde "İspanya'nın bir ihtilâl arifesinde bulunduğu" yönündeki görüşler haklılığını korumaya devam edecekti.

Cumhuriyetin tam anlamıyla ikame edilebilmesi noktasında, tüm siyasi aktör ve paydaşların yapıcı davranmasına ve sorumluluk üstlenmesine ihtiyaç bulunmaktaydı. Oysa İspanya'da sosyalistler hükümet mesuliyetine katılmaktan imtina etmekteydiler. Bu nedenle, kabinede başlayan anlaşmazlık ve bölünme hükümetin etkinliğini sarsmaya başlamıştır. Ayrıca, komünistler ve sendikalistler gibi aşırı sol gruplar ise yöneldikleri eylemlerle ülkenin huzuruna zarar vermekteydiler. Öte taraftan, Katalonya ve diğer eyaletlere verilmesi öngörülen özerkliklerin sınırlandırılması, bu bölgelerde fazlasıyla bir memnuniyetsizliğe yol açmaktaydı. "Velhâsıl, en ziyade sükûna muhtaç olduğu bir zamanda İspanya gayri tabii ahval içinde yaşıyor(du)." (Akşam, 12 Temmuz 1931: 8).

KAYNAKÇA

- Akşam (gazete). [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C5%9Fam_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C5%9Fam_(gazete)) (Erişim: 14/07/2016)
- Aktaş, Ö. (2014). "İspanya İç Savaşı'nın Sanat ve Edebi Eserlere Yansıması", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA)*, Yıl 18, Sayı 182 (Ağustos), 295-314.
- Aktoprak, E. (2011). "Ulus-Devletin Dönüşümünde İspanya Modeli ve Katalonya Örneği", *Dipnot*, Sayı 6 (Temmuz, Ağustos, Eylül), 21-47.
- Aladağ, S. (2011). *İspanya İç Savaşı ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arıbaş, K. ve Kara, H. (2010). Siyasi Coğrafya Açısından İspanya, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 15, Sayı 24, 61-86.
- Aybars, E. (1991). Atatürk ve Devrime Bakış, *Atatürk Yolu Dergisi* (Ankara Ü. Türk İnk. Tar. Enst.), Sayı 7, 443-453, DOI: 10.1501/Tite_0000000014
- "Bir taç daha devrildi", *Akşam*, 16 Nisan 1931, 1-2.
- "Bir taht sallanıyor: İspanya cumhuriyetçileri", *Vakit*, 14 Nisan 1931, 1, 5.
- Borue, P. ve Temime, E. (Kasım 1976). *İspanya İç Savaşı*, Çeviren: Aydın Emeç, Hürriyet Yayınları: 153, İstanbul.
- Casanova, J. (2015). *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, Edt.: Kerem Ünüvar, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- "Cihan İktisadiyatı-İspanya parasının sükûtu devam ediyor", *Akşam*, 16 Kânunusani/Ocak 1930, 5.
- "Çekildi-Jeneral Primo dö Rivera'nın istifasındaki sebep ne imiş?", *Vakit*, 30 Kânunusani 1930, 2.
- "Çekilen diktatör", *Vakit*, 1 Şubat 1930, 1.
- "Diktatörlük", *Vakit*, 9 Mayıs 1930, 2.
- "Düşükten sonra", *Vakit*, 4 Şubat 1930, 2.
- Gazetecilik/Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi* (2008). MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara. http://hboqm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/turk_basininin_dogusuvegelisimi.pdf (Erişim: 05/06/2017)
- "Gene diktatörlük", *Akşam*, 5 Mart 1930, 2.
- "Greve iştirak etmeyenler", *Vakit*, 18 Teşrinisani/Kasım 1930, 5.
- "Haftalık siyasi icmal: İspanyada vaziyet", *Akşam*, 1 Mart 1931, 8.
- Hore, C. ve Hallas, D. (1995), *İspanyada 1936 Baharı*, Çeviren: Melike Demirer, 1. Baskı, Z Yayınları, İstanbul.

- "İspanyada", *Akşam*, 6 Mart 1930, 2.
- "İspanyada", *Akşam*, 19 Mart 1930, 2.
- "İspanyada", *Vakit*, 6 Şubat 1930, 2.
- "İspanyada", *Vakit*, 16 Şubat 1930, 2.
- "İspanyada", *Vakit*, 8 Mart 1930, 2.
- "İspanyada", *Vakit*, 25 Mart 1931, 6.
- "İspanya bir ihtilâl arifesinde mi bulunuyor?", *Vakit*, 22 Nisan 1931, 6.
- "İspanyada-Ceneral De Rivera diktatorluktan vaz geçiyor", *Akşam*, 27 Kânunusani 1930, 6.
- "İspanyada cumhuriyet", *Vakit*, 16 Nisan 1931, 9.
- "İspanyollar cumhuriyet istiyor", *Akşam*, 15 Kânunuevvel/Aralık 1930, 1-2.
- "İspanyol cumhuriyeti teessüs ediyor", *Vakit*, 17 Nisan 1931, 5.
- "İspanyada darülfünun", *Vakit*, 26 Şubat 1931, 6.
- "İspanyada darülfünun talebesinin nümayişi", *Akşam*, 7 Mart 1930, 6.
- "İspanyada diktatörlük", *Vakit*, 3 Şubat 1930, 6.
- "İspanyada fırtına nasıl koptu?", *Vakit*, 18 Nisan 1931, 4.
- "İspanyada grevler devam ediyor, vaziyet hâlâ karışıktır", *Akşam*, 23 Kânunuevvel 1930, 2.
- "İspanya hadısatı", *Vakit*, 25 Nisan 1931, 6.
- "İspanya ihtilâl arifesinde", *Akşam*, 1 Temmuz 1930, 8.
- "İspanyada ihtilâl", *Akşam*, 14 Teşrinievvel/Ekim 1930, 2.
- "İspanya ihtilâli", *Vakit*, 17 Kânunuevvel/Aralık 1930, 6.
- "İspanyada ihtilâle karşı şiddetli tedbirler alınıyor", *Akşam*, 13 Kânunusani 1931, 2.
- "İspanyada iki tayyareci hapisten kaçtılar", *Vakit*, 26 Teşrinisani 1930, 5.
- "İspanyada ikinci cumhuriyet", *Vakit*, 24 Nisan 1931, 4.
- "İspanyada intihabat", *Akşam*, 4 Mart 1930, 2.
- "İspanyada intihabat", *Vakit*, 5 Mart 1930, 2.
- "İspanya isyanı şiddetini kaybediyor", *Vakit*, 21 Kânunuevvel 1930, 7.
- "İspanya kabinesi", *Akşam*, 2 Şubat 1930, 2.
- "İspanya kabinesi gördüğü muhalefet üzerine istifa etti", *Akşam*, 16 Şubat 1931, 2.

- "İspanyol kargaşalığı", *Vakit*, 17 Mayıs 1930, 4.
- "İspanyada karışıklık devam ediyor", *Vakit*, 27 Mart 1931, 7.
- "İspanyada komünizm", *Vakit*, 19 Nisan 1931, 5.
- "İspanya kralı Alfons tayyare düşmanı oldu", *Vakit*, 18 Kânunusani/Ocak 1931, 5.
- "İspanyada Krallık aleyhinde şiddetli nümayişler", *Akşam*, 18 Teşrinisani 1930, 2.
- "İspanyada krallık yıkıldı ve cumhuriyet ilân edildi", *Vakit*, 15 Nisan 1931, 1, 4.
- "İspanya kralı ihtilâlcı tayyarecilerin bombalarından nasıl kurtuldu?", *Akşam*, 3 Kânunusani 1931, 6.
- "İspanya kralının tahtı tehlikede", *Akşam*, 9 Mart 1930, 8.
- "İspanya ordusu", *Akşam*, 12 Şubat 1930, 2.
- "İspanyol parası", *Akşam*, 19 Mart 1931, 8.
- "İspanyada Para Buhranı", *Vakit*, 12 Kânunusani 1930, 2.
- "İspanya sansür", *Akşam*, 22 Temmuz 1930, 2.
- "İspanyada Sevilla şehrinde umumi grev", *Akşam*, 21 Teşrinisani 1930, 2.
- "İspanyada şiddetli tedbirler", *Vakit*, 13 Kânunusani 1931, 8.
- "İspanyada temizlik", *Vakit*, 17 Şubat 1930, 2.
- "İspanyada vaziyet", *Akşam*, 11 Mart 1930, 2.
- "İspanyada vaziyet", *Akşam*, 11 Kânunusani 1931, 2.
- "İspanyada vaziyet", *Akşam*, 13 Temmuz 1931, 8.
- "İspanyol vaziyet: Nümayişler durdu heyecan devam ediyor", *Akşam*, 29 Mart 1931, 2.
- "İspanyada yeni fırkalar", *Vakit*, 7 Şubat 1930, 2.
- "İspanyada Yeni Kabine nasıl teşkil ediyor?", *Vakit*, 31 Kânunusani 1930, 2.
- "İspanyada yeni tedbirler", *Vakit*, 12 Şubat 1930, 2.
- "İstifa etti-Ceneral Primo de Rivera nihayet istifasını verdi", *Akşam*, 30 Kânunusani 1930, 2.
- "Komünizm", *Vakit*, 8 Mayıs 1930, 1.
- "Komünistler İspanyada boş durmuyorlar", *Vakit*, 29 Haziran 1930, 2.
- Lezcano, V. M. (1991). İspanya ve Türkiye: Birbirlerini Tanımamazlıktan Yıkınlaşmaya Doğru, Çeviren: Ertuğrul Önalp. *OTAM* (Ank Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 2, 217-229, DOI: 10.1501/OTAM_0000000325

- "Madritte bir çarpışma", *Vakit*, 16 Teşrinisani 1930, 2.
- "Madrid darülfünununda kızıl bayrak!", *Vakit*, 7 Mayıs 1930, 1.
- "Madritte gürültüler", *Vakit*, 9 Nisan 1930, 2.
- Mehmet Asım, "İspanyada cumhuriyet ilânı", *Vakit*, 16 Nisan 1931, 1-2.
- Nizam Ali, "İspanyada", *Vakit*, 28 Şubat 1931, 4.
- Özcan, N. (1996). Yahya Kemal Beyatlı'nın Elçilik Yılları ve Diğer Resmi Vazifeleri, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 31-38.
- "Primo dö Rivera gömüldü", *Vakit*, 21 Mart 1930, 2.
- "Primo dö Rivera hakkında tedbirler", *Akşam*, 10 Şubat 1930, 2.
- "Primo dö Rivera'nın vatana hizmetleri", *Vakit*, 20 Mart 1930, 2.
- "R. Primo da Rivera çekilecek mi?", *Vakit*, 28 Kânunusani 1930, 2.
- "Reisicumhur kral!", *Akşam*, 13 Şubat 1930, 2.
- "Sabık İspanyol diktatörü/Primo dö Rivera otelde kitap okurken öldü", *Vakit*, 18 Mart 1930, 1.
- Salman, B. (2003). *İspanya'da II. Cumhuriyet ve İç Savaş (1936-1939)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sertel, S. (2015). "Türk Hariciye Raporlarına Göre İspanya İç Savaşı (1936-1939)", *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, Cilt 34, Sayı 57, 271-290, DOI: 10.1501/Tarar_0000000606
- "Türkiye-İspanya Uzlaşma muahedesi dün vilâyete tebliğ edildi", *Vakit*, 15 Temmuz 1930, 4.
- Uyanık, E. (2006). *Türkiye-İspanya İlişkileri (1923-1939)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- "Yaşasın Cumhuriyet", kahrolsun saltanat!", *Vakit*, 1 Mart 1930, 1.
- "Yaşasın Cumhuriyet", *Vakit*, 15 Kânunuevvel/Aralık 1930, 6.
- "Yaşasın cumhuriyet! sesleri", *Vakit*, 26 Mart 1931, 9.
- "Yerinde kalabilecek mi?", *Vakit*, 29 Kânunusani 1930, 2.
- Yıldız, M. (2011). "İspanya Yönetim Sistemi'ndeki Tekçilik Ve Federalizm Tartışmalarının Değerlendirilmesi", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2, 175-191.

EKLER:

VAKIT

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

Kızılık dalları
Ragat Nuri Beyin romanı (VAKIT) için hazırlanıyor

14 Ocak Yal-Sayı: 14764 İdare yeri: İstanbul, Ankara ca. Vakit Yurdu SALLI 14 Nisan (4.üncü ay) 1931 Telefon: (Halkın) 24372 — (Yas işleri) 24371 Sayısı 5 Kurşun

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

İstanbul intihabı
İstanbulda müteahhit sandığı intihabı bitirdi. Neticen Halk Fırkası lehinde seçildi. Bu, çok tabii. Yalnız şimdiye kadar memleketimizde yapılan intihablara nazaran, seçilen memleket edilecek bir eylem vardır ki bu da birinci intihabın bitirilmesiyle beraber olacaktır. İntihabın bitirilmesi (14 Ocak) birinci intihabın (14 Ocak) bitirilmesiyle beraber olacaktır. İntihabın bitirilmesi (14 Ocak) birinci intihabın (14 Ocak) bitirilmesiyle beraber olacaktır.

Güzel Adanamız sular altında Seyhan dört metre kabarmıştır Halk heyecan içindedir

Altı köy kamilen su altında zarar ve ziyân miktarı da henüz malûm değildir

Adanamın son gelen haberleri bu günün şehrini tam bir acıya soktu. Adanamın su altında kalması, halkın büyük üzüntüsüne sebep oldu. Seyhanın dört metre kabarması, halkın büyük üzüntüsüne sebep oldu. Seyhanın dört metre kabarması, halkın büyük üzüntüsüne sebep oldu.

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

Sanki bana malûm oluyorudum!
10 bin lira kazanan hanımlar nehrin anlatıyorlar

Bu sayımızda

Mazbatalar tetkik edilecek

Devlet sırasının intihab ettiği karar bu seklindedir

İstanbul şehri meclisi intihabından itibaren sonra azamın mahabatalarını tetkik itina ile yapılmıştır. Meclisin ziyaseti için, kanunun bu hususta nakli kaldığından, binlerce meclisin böyle bir tetkik selihiyatına başlamışlardır. İntihabın bitirilmesiyle beraber olacaktır. İntihabın bitirilmesi (14 Ocak) birinci intihabın (14 Ocak) bitirilmesiyle beraber olacaktır.

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

Büyük Bir facia Olyurdu

Konya 13 (A.A.) — Kız meclisi meclisinde bir zabıta memuru, tabii ve hepki intihabı zabıta memuru. Yapılan tetkik zabıta memuru. Yapılan tetkik zabıta memuru. Yapılan tetkik zabıta memuru.

Harding nasıl öldü?

Harding taze kızlar ve yeni tipler arıyor!

Madam Harding gelince o bir kırılca gibi bütün Avrupa dolamış istiyordu.

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

Merkez bankası
Hisse Kaydı mumeleline yakın akşam nihayet verilecek

Ankara 13 (A.A.) — Cumhuriyet merkez bankasının hisse kaydı mumeleli 12 nisan çarşamba akşamı nihayet bulacaktır.

Bu sayımızda

Belediyede iş programı — 3 üncü sayımda

Rus konsoloslu, dampir hakkında izahat veriyor — 3 üncü sayımda

Bahri Hüflü için suya düşüyor? — 3 üncü sayımda

1 Gün kaldı
Merkez bankasının Kaydedilmiş için istisnai ediniz
Hisse senetlerini en yakın bankalarda bulabilirsiniz

Adana köylerinden bir çoğu su altında kalmıştır. Tren yolu da bozulmuştur.

A K Ş A M

Yeni Meclis'te 30 kadar müstakil mebus bulunacağı haber veriliyor.

Sene 13 — No: 4495

Tahvil telefonu : 21686

PERŞEMBE — 16 Nisan 1931

İdare telefonu : 21434

Fiatlı 5 kuruş

İntihap faaliyeti

Yeni Mecliste 30 müstakil mebus bulunacak

Fethi, Nuri ve Tahsin beylerin müstakillen namzetliklerini koymaları muhtemeldir

Ankara 14 — Gazi Hz. din Recep böyle birlikte namzet listelerini teklif ile meşgul olmuştular. Liste henüz son şeklini almamıştır. Meşhurların listelerinin bütün mebusluk için namzet gösterilmeyince ve 30 kadar mebusluğa açık bırakacağı anlaşılacaktır. Bu mebusluklara arzu edenler, mütakill olarak namzetliklerini koyacaklardır. Bu suretle intihap edilecek mebuslar Mecliste mütakill bir hüsn teklif edeceklerdir. Açık bırakılmak namzetliklerinden İsmail İstanbuli, İsmail İmir, Şişli'nin Adana, Trabzon, Samsun, Ordu, da ve diğer bazı vilayetlerde olacağı haber veriliyor.

Fırkadan yeni namzet listesinde çiği olarak beş kadar çiflik sahibi ve Zonguldak madenlerle imalât hâbiyye ve diğer sanayi müesseselerinde çalışan bazı ameller namzet gösterilecektir. Memduh Şevket bey Zonguldak kömür bazarını ammelâden 3 kişilik isimli Gazi Hz. pe takdim etmiştir.

Yeni mebus namzetleri arasında da eski meclis mebusları Halil bey Numan üstan ve Akkara'nın Mihâliciler köyünden Mehmet efendisi bulundukları söyleniyor.

Yeni Meclis'in 4 veya 5 mayısta toplanması muhtemeldir.

Sükrü ve Şefik beyler

Anka 14 — İmir mebusu Sa-

Borsa ve kambiyo işleri

Âdil bey, konsorsiyom ve mürakabe işlerinin çok muntazam olduğunu söylüyor

vekilli Âdil B. bir muharririmize şu izahatı vermiştir:

— Türk İttifakını istikrarını istihdaf eden tedbirlerin heyeti umumiyesinde, konsorsiyom ve mürakabe faaliyetinde tam bir iktisad vardır. Bu vaziyet karşısında illahat mevzu bahis değildir. Eksen borsa ve kambiyo muamelelerine katli derecede tanzim eden mevzuat kanunıya mevuttur. Bunların tatbikatını aynı teşekküller devam edecektir.

Abdülkadir beyin vazifesine nihayet verildiği doğru değildir. Kendisi komisör vekili bulunuyordu. Maliye vekâleti tarafından İtilin ihtisarı mürakibliğine tayin edilmiştir.

Âdil B. şehrimizde teşiş heyetine rıyasat etmektedir. Buradaki teşiş faaliyetinde halikanda da şu mahabat vermiştir. — İstanbul'da yirmi misifettig vardır. Şimdiye kadar Seyrüsefâ ve İliman şirketi muamelâtını teşiş ettik. Buradaki teşiflerimize devam edecektir.

— Aman polis efendi, üç yağ-daki kızı bu sabah kayboldu... — Kiminle sevişiyordu, biliyor musunuz?...

Adana'da seylâp

Bir çok köyler hâlâ su altında

Adana 14 (Havuz) — Seyhan'ın yükselen suyu bir buçuk metreye indi. Köy-gök kimisi su altında kurtuldu. Sular İskender Şafak parkından, Türkiye'de ölmüşler arasında çekildi.

Köylerin vaziyetinde tehlike hâlâ mevcuttur. Müstakilen gelen bir telegrafta su altındaki köylerden imdat isteniyor olarak ahalî selâhi geldiği bildirilmekte ve bir kayık istenmektedir.

Müstakilen hatları bozulduğundan kayık gönderilmemiştir. Mühim basarar tahmin edilmiyor. Su işleri müdurluğu şehrin su tasfiyelerinde muhafaza için tedbir vazifeleri üstlendi. Filofa geçilecektir.

Karomun, Ulukışla ve Tazirlara mebus kar gıyıyor.

Zaro ağa geliyor

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Zaro ağa

[Zaro ağa'nın İspanya'da hareket ettiği dair olan telgraf, ilmi mahab-

etmiş okuyunuz.]

Bir taş daha devrildi

Dün İspanya'da cumhuriyet ilân edildi

Kral Alfons dün gece ailesile birlikte Portekiz tariki Paris'e hareket etti

Madrid 15 (Hava) — Belegriye İtilâhının yirdiği netice üzerine dün iptida Barselon'da, sonra diğer bir çok şehirlerde cumhuriyet ilân edildi. Bu vaziyet karşısında kral bazı kimselerle görüşülen sonra İtilâhın vermesi, taht taş üzerindeki hakları terk etmiştir.

Bunun üzerine kabine istifâ etmiş ve evvelce mevzuftan hapseden diğer cumhuriyetçi kraldan M. Zamora'nın rıyasati altında yeni bir kabine teşekkül etmiştir.

Kral İtilâhını reddetmiş kendisini sakıncı seldin resmi İspanya'dan çıkmasını, şahsi serretini beraberine götürmesini istemiştir. Bu talep kabul edilmiştir.

Kral Alfons ağşam saat onda İtilâhın ile birlikte otomobiline binerek Portekiz hududuna hareket etmiştir. Oradan Paris'e gidecektir.

İspanya'nın her tarafında İtilâhın hüküm sürüyor. Halk cumhuriyetin İtilâhını büyük bir seve ile karşılamıyor. Herkes seve içlerinde İtilâhın ve gençlik sokaklarında nümayişler yapıyor. Her yer dans ediyor. 16 Nisan millî bayramı addedilmiştir.

Alfonso, 29 seneden beri Kraldır.

Madrid'te postakana binen 16 yaşında tahta çıkmış İspanya'nın yeni başbakanı olan don Juan Canals. İspanya'nın yeni başbakanı don Juan Canals. İspanya'nın yeni başbakanı don Juan Canals.

Madrid 14 (A.Ş.) — Kralın tahtından feragat etmesi ve Madridten müfakatle karar vermesi üzerine posta, belegriye ve telefon binası ile İtilâhın cumhuriyet bayrağı çekilmiştir.

Sokaklarda İtilâhın İtilâhın halk tabakaları çitirilmiş cumhuriyet bayraklarını sallamak suretili bulunmuşlardır. Hükümet erdânı ile İtilâhın mevkinin gelecek olan cumhuriyet İtilâhı için İtilâhın ara-sındaki İtilâhın, güneş batmadan (Devamsı ikinci sahifede)

— Aman polis efendi, üç yağ-daki kızı bu sabah kayboldu... — Kiminle sevişiyordu, biliyor musunuz?...

“SÛR-I HÜMAYUN” DEFTERİNE GÖRE 19. YÜZYIL SARAY DÜĞÜNLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation of the 19th Century Palace Feasts Based on “Sûr-ı Hümayun” Notebook

Gönderim Tarihi: 19.09.2017

Kabul Tarihi: 30.10.2017

Serap SUNAY*

ÖZ: Devrinde ve sonrasında merak edilen, cezbedici konulardan birisi olan saray merasimleri, Osmanlı Devleti teşrifat ve teşkilat tarihi açısından mühim bir yere sahiptir. Zira bu şenliklerin her yönüyle ortaya konması, devrinin sosyal yaşamı, maliyesi, kültürü, teşrifat kuralları, folklor tarihi ve yaşanan değişimler hakkında çok değerli bilgiler sunar. Bu noktadan hareketle makalede, söz konusu hususları aydınlatmada birinci elden kaynak olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 19. yüzyılın görkemli saray düğünlerini havi *Sadaret* 366 numaralı “*Defter-i Sûr-ı Hümayun 1251-1308*” başlıklı defter incelendi. Bugüne dek tamamı neşredilmeyen mensûr sûrnâmedeki merasimleri birebir aktarmak çalışmanın sınırlarını dışında kaldığından, defterde yer alan merasimlere kısaca değinilerek, onlara dair genel manada bir tanıtım yapıldı. Böylece buradaki evlenme ve sünnet düğünleri muhtevası ile yazım tekniği, birbirleriyle ve dönemine göre kıyaslamalı bir şekilde ele alınarak, aradaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Sûrnâme, Sûr-ı Hümayun, 19. Yüzyıl.

ABSTRACT: Palace feasts, which have been an attractive subject of its period and after, occupy an important place in terms of Ottoman Government’s protocol and organisation history. Because the presentation of these feasts with all their respects provides invaluable information about the social life, finance, culture, protocol rules, folkloric history and ongoing changes of the period. Thereof, in this article a notebook from the Prime Ministry Ottoman Archive, which contains magnificent palace feasts of the 19th century and named as “*Defter-i Sûr-ı Hümayun 1251-1308*” with *Sadaret* number 366 was investigated owing to it is a first-hand source to brighten the point mentioned above. Because the exact transfer of the feasts in this prose and partially published feasts notebook is out of the borders of the study, the feasts included in the notebook were briefly touched and a general presentation

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, serapsunay@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0332-5439

about them was done. Thence, contents and writing techniques of these wedding feasts and circumcision feasts evaluated by comparing with each other and the period, and the similarities and the difference were presented.

Keywords: Sûrnâme, Sûr-ı Hümayun, 19th Century.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti saray ve toplumsal tarihinin önemli parçalarından birisi de merasim geleneğidir. Resmî olarak devlet görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bu merasimler, Osmanlı Devleti'nin teşkilatı ve yapısı, iktidar-hükümlerlik anlayışı ve kültürel kimliği ile doğrudan ilgilidir (Ertuğ, 1999: 133). Bunlardan sûr-ı hümayun, padişahların erkek çocuklarının sünnet; kızlarının ve kız kardeşleri ile yeğenlerinin evlilik düğünleri için kullanılan genel bir tabirdir (And, 1994: 71; Arslan 1999: 169; Alikılıç, 2002: 884; Pakalın, 2004: 278). Sünnet düğünleri için yapılanlara sûr-ı hitân, evlendirme düğünü için yapılanlara ise sûr-ı cihâz denilir (And, 1994: 71; And, 2000: 29-37)¹. Sûrnâme ise bahsi geçen düğün törenlerini manzûm, mensûr ya da manzûm-mensûr karışık bir şekilde anlatan eserlerin genel adıdır. Sûrnâmelerin bilinen ilk örnekleri Âlî Mustafa Efendi ve İntizâmî'nin Sultan III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'in 1582 tarihinde gerçekleşen sünnet düğününü aktardıkları eserlerdir. 1858 tarihinde Sultan Abdülmecid'in kızları Cemile ve Münire Sultanların düğünlerini aktaran, Nâfi'nin kaleme aldığı *Sûrnâme-i Selâtin: Peyâm-ı Sûr* ise Osmanlı düğün ve şenlikleri için yazılan sûrnâmelerin son örneği kabul edilir (Aynur, 2009: 565, 567)².

Osmanlı Devleti'nde evlenme, sünnet töreni olmanın yanı sıra içte ve dışta devletin prestiji olarak görülen ve adeta bir gövde gösterisi şeklinde gerçekleştirilen sûr-ı hümayunlar, başından sonuna değin kusursuz bir şekilde planlanırdı. Bunlar için hiçbir masraftan kaçınılmaz, çok önceden hazırlıklara başlanırdı. Her şeyin noksansız olması için ilgililere gerekli talimatlar gider ve bunların harfiyen uygulanması hususu üzerinde önemle durulurdu. Bu sayede, Osmanlı düğünleri hazırlıkların başlamasından, törenin sona ermesine değin mükemmel bir şekilde işlerdi. Bilhassa padişahların kızları ya da kardeşlerinin düğünleri ile oğullarının sûr-ı hitânlarını; sadece Osmanlı toplumu merakla ve heyecanla beklemez, yabancı ülke elçileri ile seyyahlar da aynı duygularla takip ederlerdi. Bu bakımdan söz konusu törenlerin kaydedildiği 19. yüzyıl sa-

¹ Bunların dışında, sûr-ı hümayun bir zaferin kazanılması, sultanın cülusu ya da cülus yıldönümü, bed-i besmele, velâdet-i hümayun için de düzenlenirdi (And, 2000: 28-45). XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapılan çeşitli merasimler hakkında bkz. Karateke, 2017.

² Nâfi Sûrnâmesi, Mehmet Arslan tarafından neşredilmiştir (Arslan, 2011). Ayrıca Cemile ve Münire Sultanların düğünlerinden izlenimler için bkz. Saz, 2000: 179-201.

ray düğünleri hakkında ayrıntılı ve son derece mühim bilgiler sunan mensûr sûrnâme, sadece düğün törenlerini aktarması bakımından değil; devrin me-rasimlerinin nasıl yapıldığı, masrafları, devlet ricâli, onlara verilen nişan ve atiyeler, şenlikler ile gösteriler, ziyafetler, hatta bunlarda içilen şerbet, kahve, sigaraya kadar en ufak detayı dahi sunmasıyla Osmanlı teşrifat ve mali tarihi bakımından son derece mühim bir kaynaktır. İlâveten, İstanbul'daki tekkeler ve şeyhleri, belli başlı camiler ve imamaları, hocalar, patrikler, hahambaşı ve devrin yabancı elçilerini toplu listelerle kaydetmesi bakımından da bir baş-ka değere sahiptir (BOA, A.}. d., nr. 366). Bu bilgiler sayesinde devrin siyasi, sosyo-kültürel ve hiyerarşik yapılanması hakkında da fikir sahibi olunur. Bu bakımlardan sûr-ı hümayunların incelenmesi o dönemin sosyal yaşamı, kül-türü, sanat ve teknolojisi (And, 1994: 72) ile teşrifat kaideleri ve folklor tarihi (Uluçay, 1992: 93) için son derece önem arz eder.

Bu makaleye konu olan defterde, hem padişahların kızları ile kız kardeşleri-nin düğünlerine hem de şehzadelerinin sünnetlerine yer verilmiştir. Yukarıda bahsedilen faydalarının yanı sıra kaynaklarda bir arada bulmanın çok güç ol-duğu sûr-ı hümayunların, 19. yüzyılı kapsayacak şekilde topluca kaydedilme-si defterin kıymetini bir kat daha arttırır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu yüzyılda gerçekleştirilen düğünlerin hepsi defterde mevcut değildir. Sultan Abdülmecid dönemi ele alındığında, müstakil sûrnâmeleri olan 1847 tarih-inde Sultan Abdülmecid'in oğulları Şehzade Mehmed Murad ile Abdülhamid'in sünnet düğünü³, 1858 tarihinde Sultan Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan'ın Mahmud Celâleddin Paşa ile Münire Sultan'ın Mısır Valisi Abbas Paşa'nın oğlu İlhami Paşa ile evlenmeleri bunlara örnek olarak sayılabilir (Aynur, 2009: 566-567). Bunların dışında Şubat 1854 tarihinde nişanları Cemile ve Münire Sultanlarla birlikte yapılan, fakat düğünü Temmuz 1857'de cereyan eden Refia Sultan'ın, Mahmud Edhem Paşa ile evlenmesine (Akyıldız, 2015: 66-80; Saz 2000; 170-178) de değinilmemiştir. Defterin dikkat çekici özelliklerinden birisi de tarihlendirmesiyle ilgilidir. Zira kapakta defterin başlangıç ve bitiş tarihleri hicri "1251-1308" şeklinde verilmiştir. II. Mahmud'un (1808-1839) saltanatının son yılları ile Abdülmecid (1839-1861) ve II. Abdülhamid (1876-1909) devri sa-ray düğünlerini aktaran defter, 28 Şubat 1836/11 Zilkade 1251 tarihiyle başlasa da son merasim, 17 Mart 1898/24 Şevval 1315 tarihidir (BOA, A.}. d., nr. 366).

³ Adı geçen şehzadelerin sünnet düğününü anlatan Sûrnâme-i Tahsîn, Arslan tarafından neşredilmiştir (Arslan, 2011).

2. SÛRNÂME-İ HÜMAYUN'DA YER ALAN MERASİMLER

2.1. Sultan II. Mahmud Devri

Osmanlı Devleti tarihinde geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi⁴, 19. yüzyılda da sûr-ı hümayunlar tertip edildi. Bunlardan birisi 1834 tarihinde gerçekleştirilen Sultan II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Kaptan-ı Derya Halil Rıfat Paşa'nın düğünüdür (Aynur, 1995)⁵. Diğeri ise incelediğimiz sûrnâmenin ilk merasimi olan 1836 tarihli Mihrimah Sultan ile Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı Ferik Mehmed Said Paşa'nın⁶ düğünü ve Şehzade Abdülmecid ile Şehzade Abdülaziz'in sûr-ı hitânlarıdır (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 1b-8a; 9a-12a; 51b-60a). Sultanın düğünü ile şehzadelerin sünnetlerini kaleme alan başka sûrnâmeler de mevcuttur. Bunlar Lebib Sûrnâmesi, Hızır Sûrnâmesi ve Sadberk Hanım Müzesi'nde müellifi bilinmeyen sûrnâmedir (Arslan, 1999: 174; Baycar, 2006: 11-19; Işık, 2016: 30-32). İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, 6097 numarada bulunan Lebib Sûrnâmesi, Mehmed Arslan ve Yüksel Aktaş Baycar tarafından neşredilmiştir (Baycar, 2006; Arslan, 2011). Mehmet Işık yukarıda zikredilen üç sûrnâmeyi kullanarak daha ziyade işin siyaset ve şenlik boyutunu ele alan bir çalışma yapmıştır (Işık, 2016). İlk iki çalışmada *Defter-i Sûr-ı Hümayun*'dan yararlanılmamıştır. Sonuncusu ise defteri görmüş fakat sadece Lebib Sûrnâmesi ile ilgili kısmı zikretmiş, şehzadelerin sünnetlerinin anlatıldığı diğer kısımdan bahsetmemiştir.

Mihrimah Sultan'ın doğum tarihiyle⁷ başlayan *Defter-i Sûr-ı Hümayun*'da, damadın seçimi ve damada tebliği, evlenmelerine dair çıkarılan hatt-ı hümayun, nikâha katılacaklar ile damadın ve gelinin vekilleri ile şahitleri, verilen atiy-

⁴ Son derece ihtiyatlı yapılan bu törenlerden bazı örnekler için bkz. Uluçay, 1958: 139-148; Gökyay, 1986: 21-55; Uluçay, 1992: 98-108; Arslan, 2011. Ayrıca İstanbul'daki 1490-1870 yılları arasındaki önemli sûr-ı hümayunların bir listesi için bkz. And, 1994: 72.

⁵ Düğünü aktaran farklı sûrnâmeler hakkında bkz. Aynur, 1995. 17 Nisan 1811 tarihinde Aşubcan kadından dünyaya gelen Saliha Sultan, 5 Şubat 1843 tarihinde vefat etti. Sultan, babası II. Mahmud'un türbesinde medfundur (Uluçay, 1980: 129-130). Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olan Halil Rıfat Paşa, Tophane müşirliği, dört defa kaptan-ı deryalık, iki kez seraskerlik, Trabzon, Aydın, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Bursa valilikleri ve çeşitli meclislerde görev almıştır. 3 Mart 1856 tarihinde vefat eden Paşa, Eyüb'te Bostan İskelesi'ndeki türbesinde medfundur (Mehmed Hafid, 1952: 69-70; Mehmed Süreyya 1996: 580-581).

⁶ Genç yaşta hastalanan Mihrimah Sultan, 1838'de vefat etti. Fatih'deki Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nde medfundur (Uluçay, 1980: 130-131). İki kez seraskerlik, ticaret nazırlığı Aydın, Edirne, valilikleriyle mecâlis-i âliye üyeliğinde bulunan Mehmed Said Paşa, 1850'de ayrıldığı Şam valiliğinden sonra inzivaya çekilerek dervişane bir yaşam sürdü. 1871'de vefat eden Paşa, Üsküdar'da Nasuhi Tekkesi haziresinde medfundur (Mehmed Süreyya, 1996: 1456-1457).

⁷ Sultan'ın doğum tarihi ihtilâflıdır. Uluçay, 29 Haziran 1812/18 Cemaziyelahir 1227 (Uluçay, 1980: 130); Baycar, 10 Haziran 1812/29 Cemazeyilevvel 1227 tarihlerini vermektedir (Baycar, 2006: 21). Sûrnâmeye göre ise Sultan 4 Ekim 1814/19 Şevval 1229 Perşembe günü dünyaya gelmiştir (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 1b). Ancak bu tarih de Perşembe değil, Salı'ya denk gelmektedir. Arslan ise hicri tarihi 19 Şevval 1229 verse de miladisini 4 Nisan 1814 şeklinde hatalı vermiştir (Arslan, 2011: 14). Doğrusu 29 Cemazeyilevvel [12]27 Salı günüdür (BOA, HAT, nr. 986/41783) ki bu da 9 Haziran 1812 tarihine tekabül eder.

yeler, müneccim başının nikâh için belirlediği *vakt-i mes'ud* yani hayırlı vakit⁸, nişan alayı, taşradaki vüzerânın daveti, misafirleri ağırlamak için kurulan çadırlar, boğazın kandillerle süslenmesi, fişeklerin atılması, şenliklerde düzenlenecek eğlenceler, sefirler ve maslahatgüzarlara yapılan karşılama, mızıkaların çaldırılması, cihaz alayı, damadın nikâh günü nişan takımı ve hediyelerin listesi, aynı gün valide kadına takdim olunan bohçadakiler, damadın nişan yağlığına karşılık verdiği bohça, nikâhta bulunanlar ile damat tarafından çeşitli görevlilere verilen atıyyeler, kına gecesinde damadın geline gönderdiği hediyeler, zıfaf gecesi verilmesi adet olan atıyyeler, arûs yani gelin alayı gibi merasime dair her şey gün gün detaylarıyla verilmiştir. Sûrnâmede öne çıkan hususlardan birisi de atıyyelerin cinsi, miktarı, meblağı ve kimlere verildiği üzerinde yoğunlaşmasıdır (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 1b-8a). Ancak damadın nikâh günü geline gönderdiği nişan takımında yer alan değerli eşyalar ve mücevherler tek tek verilmişse de bunların kıymetleriyle ilgili bir malumat yoktur (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 5b). Bu durum, merasimin mali tablosunu tam olarak çıkarmaya mani olsa da bir hanedan düğününde sultana takdim edilen hediyeleri göstermesi bakımından önemlidir.

Mihrimah Sultan'ın düğününün hemen ardından Sultan II. Mahmud'un oğulları Şehzade Abdülmecid ve Şehzade Abdülaziz'in sünnet düğünleri yapıldı. Sünnet kıyafetlerinin hazırlanmasından, davetlilere, sünnet edilecek çocuklara verilecek atıyyenin miktarının kararlaştırılmasına, düğünün yapılacağı Sadabad'da gerekli yerlerin tamirine, şehzadelerle sünnet olacak vüzerâ oğullarının ya da yakınlarının isimleri ile hepsinin döşeklerinin hazırlanması ve süslemesine, Mihrimah Sultan'ın düğününde olduğu gibi misafirler için Sadabad'da da çadırların kurulmasına, kandille aydınlatılacak yerler ve atılacak fişeklere, şehzadelerin en hayırlı zamanda sünnetlerine, buna kimlerin nezaret edeceklerine ve uymaları gereken talimata, sünnetten sonra şehzadelerin ve diğer çocukların ziyaretine, verilecek nişan ve atıyyelere, sefirlerin ziyafete nerede katılacakları, törene iştirak eden Rum, Ermeni, Katolik Patrikleriyle Kudüs hahambaşılarının taltifine, Edirne, Bursa, Tekirdağ'dan gelen ulema, müderris ve meşâyihe; İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki erkek ve kız mekteplerinden gelenler için de bir çadır kurulup, hocalara, kalfalara ve çocuklara atıyye verilmesine, sünnet düğününün bitiminde padişahın sadrazam, serasker, sûr-ı hümayun nazırı ve diğerlerine verdiği murassâ kutu, pırlantalı yüzük gibi değerli hediyelere kadar merasimin tüm incelikleri kaydedilmiştir. Ancak şehzadeler için tarih düşüren şairlere verilen atıyyenin miktarı kaydedilmişken, şiirlere yer verilmemiştir (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 9a-12a).

⁸ Cülus, velâdet-i hümayun, savaş ilanı, sefere çıkma, sadarete getirilme, gemilerin denize indirilmesi, gibi durumlarda da aynı uygulama mevcuttu (Uzunçarşılı, 1998: 369; Aydıöz, 2006: 231).

Defterde 51b-60a varakları arasında yine sûr-ı hitânı anlatan “*Saadetlü Lebib Efendi Hazretleri tarafından kaleme alınan sûrname suretidir*” başlığıyla bir başka mensûr metin daha bulunmaktadır (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 51b-60a). Böylece şimdiye kadar saray düğünlerinin kronolojik bir şekilde işlendiği defterde, bu kısım la şehzadelerin sünnet törenlerine geri dönülerek, söz konusu sıralama bozulmuştur. Bu sûrnâme, başka istinsah kaydına rastlanmadığı ifade edilen (Baycar, 2006: 11; Arslan, 2011: 14) Lebib Sûrnâmesi'nin bir kısmını teşkil eder. *Defter-i Sûr-ı Hümayun*'da ilk paragraftaki bazı farklılıklar dışında Lebib Surnâmesi'nin 100b varağundan sonuna kadar metnin içeriği aynıdır (Krş. BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 51b-60a; Arslan, 2011: 154-196). Fakat Lebib Sûrnâmesi'nin sonunda yer alan çiçeklerle süslü manzûmeler (Baycar, 2006: 11; Arslan, 2011: 14), burada özensiz ve mensûr bir şekilde verilmiştir. Dizeleri ayırmak içinse bazen siyah ya da kırmızı kalemle taksim [/] işareti kullanılırken, bazen buna ihtiyaç dahi duyulmamıştır (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 51b-60a). Söz konusu varaklarda ve Lebib Sûrnâmesi'nde yer alan manzûm kısımlar, defterde yer alan ilk sûr-ı hitânda mevcut değildir. Yani *Defter-i Sûr-ı Hümayun*'da yer alan, aynı sünnet düğününü konu edinmiş iki ayrı sûrnâmenin anlatımında ve detaylarında da farklılıklar mevcuttur. 9a-12a arasındaki varaklarda merasim harcamalarının bir kısmı kaydedilmişken⁹; Lebib Sûrnâmesi'nde gün gün aktarılan sûr-ı hitân'ın işleyişi ve teşrifati daha ön plandadır. Sadece içerik değil, yazım tarzı da farklıdır. İlkinde başlıklarla liste şeklinde verilen bilgiler, Lebib Sûrnâmesi'nde nesir şeklinde verilmiştir. (Krş. BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 1b-8a; BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 51b-60a, Arslan, 2011: 53-196). Hem defterdeki iki ayrı nüshanın hem de diğer sûrnâme nüshaların karşılaştırılması çalışmanın sınırlarını aştığından, burada aradaki farklılıklara ve benzerliklere vurgu yapan birkaç misalle iktifa edilmiştir. Şüphesiz ki farklı tarzlarda kaleme alınan ve farklı bilgiler içeren bu metinlerin birlikte değerlendirilmesi, söz konusu merasimlerin tam anlamıyla ortaya konabilmesi, yani daha geniş bir resim elde etmeyi sağlayacaktır. Zira teşrifat ve teşkilat tarihi dışında işin sosyo-kültürel ve ekonomik cephesi açısından sünnet düğünlerini evlenme düğünlerinden ayıran önemli farklılardan birisi Osmanlı devlet geleneğinde sünnet törenleri hanedanın gözbebeği olan şehzadelere has olmanın yanı sıra onlarla birlikte sünnet edilen devlet ricâlinin çocukları ya da yakınları ile tebaadan binlerce çocuk ve aileyi de ilgilendirmekteydi. Bu şekilde halkın geniş katılımının sağlandığı sûr-ı hitânlar, görkemine ve yapılan şenliklerine ek olarak heyecanla beklenen aynı zamanda hem devletin tebaasına ve yabancı devletlere karşı kudretini ispatlaması için iyi bir fırsat hem de sosyal devlet anlayışının önemli bir tezahürüdür.

⁹ Buna göre Mihrimah Sultan'ın sûr-ı zifasında Dolmabağçe'de 198.175 kuruş; şehzadelerin sünnetinde Sadabad'da 242.349 kuruş –şehzadelerinki kalem kalem törenin hangi günü verildiği belirtilmiştir- ve diğerleri olmak üzere toplam 1.158.359 kuruş gibi yüklü bir meblağ sadece atıyyelere harcanmıştır (BOA, A.}. d., nr. 366, vr. 12a).

2.2. Sultan Abdülmecid Devri

Sultan Abdülmecid devrinin ilk, defterdeki ikinci evlenme düğünü ise yine Sultan II. Mahmud'un kızlarından Atiye Sultan'a¹⁰ aittir. Sultan II. Mahmud'un vefatıyla, kızları Atiyye ve Âdile Sultanların düğününü kardeşleri Sultan Abdülmecid yapmıştır. Tarafımızdan kaleme alınan bu düğünler hakkında ise bir öncekilerin aksine, farklı sûr-ı hümayunlara tesadüf edilmemiştir (Sunay, 2013: 119-150; Sunay, 2015: 39-58). Bu bakımdan Tanzimat sonrasında yapılan her iki Sultan düğünüyle alakalı en detaylı malumat incelenen defterden elde edilmiştir. 15a-19b varakları arasında yer alan sûr-ı hümayunda Atiyye Sultan, 8 Ocak 1840 tarihinde Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Âzâsı Ahmed Fethi Paşa¹¹ ile nişanlandı ve 26 Haziran 1840 Perşembe günü nikâhlandı. 8 Ağustos 1840 tarihinde Dolmabahçe'de başlayan bu düğünün önemli kılan noktalardan birisi Tanzimat'ın ilk saray düğünü olmasıydı ki bu sebeple merak edilen iki husus öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, babası vefat eden sultanların düğünlerinin yeterince görkemli olup olmayacağı; diğeri ise Tanzimat'la birlikte gelen değişim rüzgârının saray düğünlerini nasıl ve ne kadar etkileyeceği idi. Bu açıdan değerlendirildiğinde yalnız bir sultan düğününü aktarmaktan daha fazlasını veren sûrnâme, her iki sorunun da yanıtını bulmayı sağlamıştır. Buna göre Atiyye Sultan'a kardeşi ihtişamlı bir düğün yapmış ve bazı ufak farklılıklar dışında, geleneksel sûr-ı hümayun kalıplarına uyulmuştur. Bununla birlikte, Atiyye Sultan'ın düğününü aktaran sûrnâmede, ondan sonra gelen Âdile Sultan'ınkinden farklı olarak, damadın ve hanedanın karşılıklı birbirlerine takdimi adet olan değerli eşya ve mücevherlerin listesi mevcut değildir. Damat paşa tarafından Atiyye Sultan'a sunulan hediyelerin listesinin kırmızı atlas bir kesede darüssaade ağasına sunulduğu ifade edilerek detay verilmemiştir (Sunay, 2013: 127 vd.)¹².

Defterde en tafsilatlı şekilde aktarılan 20b-49a¹³ varaklar arasındaki Mehmed Ali Paşa¹⁴ ile Âdile Sultan'ın düğünüdür. 26 Nisan 1845 Cumartesi günü nikâhları kıyılan ve 6 Haziran 1845 tarihinde başlayan Âdile Sultan'ın düğününün önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Zira 19. yüzyılın en görkemli düğünlerinden birisi olan bu merasim hakkında bazı kaynaklarda bilgi kısıntılarına rastlansa da bunlar, kuru ve birbirinin tekrarı niteliğindedir. Diğerlerinden

¹⁰ 2 Ocak 1824 tarihinde Pîrüz-ı Felek Kadın Efendi'den dünyaya gelen Atiyye Sultan, 11 Ağustos 1850'de genç yaşta vefat etti. Babası Sultan II. Mahmud'un türbesinde medfundur (Uluçay, 1980: 134-135).

¹¹ Rodosizâde lakabıyla anılan ve uzun yıllar Tophane Müşirliği yapan Ahmed Fethi Paşa'nın mesleki serencamı hakkında kısa malumat için bkz. Mehmed Süreyya, 1996: 522-523; Kunalalp, 1999: 56.

¹² Damat Mehmed Ali Paşa'nın nikâh günü gönderdiği nişan takımı ve hediyelerin cinsini, miktarını ve değerini gösteren listenin Latin harflerine çevrilmiş metni için bkz. Sunay, 2015: 50.

¹³ Filiz Karaca, sehven Âdile Sultan'ın düğününün 20b-27b varakları arasında olduğunu belirtir. Krş. BOA, A.]. d., nr. 366, vr. 20b-49a; Karaca, 1997: 78n.

¹⁴ Paşa'nın hayatı ve mesleki kariyeri hakkında bkz. Sunay, 2015; Sunay, 2016: 216-218.

farklı olarak Üsküdar'da Haydarpaşa sahrasında yapılan düğünü anlatan sûr-nâmede: Evlilik ilanlarından, nikâhlarına, şahitlerine, davetli listesine, çadırlara ve ikramlara, verilen atiyyelere, damadın padişaha, valide sultana ve geline sunduğu hediyelerle, onların damada verdikleri karşılık hediyeleri, geline verilen mihre, kına gecesi, şenlikler ve yapılan eğlencelerden, katılan yabancı elçilere kadar daha sayılması güç pek çok detay mevcuttur (Sunay, 2015: 45-56).

Defter-i Sûr-ı Hümayun'da düğünlere dair bugünkü anlamıyla “popüler kültür” unsurları sayılabilecek ve diğer arşiv belgelerinde ulaşılamayacak detaylara da yer verilmiştir. Örneğin Mehmed Said Paşa'nın kurayla damat seçilmesi (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 1b; Arslan, 2011: 17, 63) ki bu istisnâî bir durumdur. Neden böyle bir yola başvurulduğunu ise Miss Pardoe'nun sultanla evlenmek isteyen yedi adayın olduğu ve onları gücendirmek istemeyen II. Mahmud'un böyle bir yönteme başvurduğu ifadelerinden anlamaktayız (Miss Pardoe, 2004: 155). Zira Osmanlı Devleti'nde damatlık müessesesi son derece mühim ve padişahın daha ziyade siyasi sâiklerle seçimini yaptığı bir husustur (Akyıldız, 2015: 66-70; Sunay, 2015: 39-42). Sultan düğünleri kadar onların kiminle evlendirildikleri yabancı ülkelerde de dikkatle takip edilmekteydi. Bu bakımdan saraya damat seçimi hem iç hem de dış politikanın önemli unsurlarından birisiydi. Örneğin muhafazakâr saray ve reformist kanat arasında kıyasıya siyasi çekişmenin yaşandığı bu dönemde, *The New York Times*, Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galib ile Fatma Sultan'ın evleneceği haberini reformistlerin büyük zaferi olarak duyurmuştu¹⁵. Yine Sultan II. Abdülhamid'in, Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) kızları Saliha, Nazime ve Esmâ Sultanları, kendisine yakın kişilerle evlendirdiği haberi devrin Rus gazetesinde yer buldu¹⁶.

Yanı sıra tebaanın en önemli eğlence vasıtası olduğu için buralarda yapılan şenlikler hakkındaki detaylar da *popüler kültür* kabilindedir¹⁷. Pek çok konuda olduğu gibi sûr-ı hümayunda düzenlenecek eğlenceler de belli kaidelere bağlanmıştı. Buna göre, şenliklerde Müslüman ip canbazları, ardından Frenk canbazı ve orta oyunları gösterilerini yaparak, davetlilerin hoşça zaman geçirmelerini sağlardı. Hanendegân ve rakkâsânlar da sırasıyla yerlerini alırlardı. Keza saray düğünlerinin vazgeçilmez olan ateş işleri de tüm görkemiyle icra edilir, merasim boyunca her düğün için belirlenen güzergâhlar kandiller, mahyalar ve meşalelerle süslenir ve aydınlatılırdı. Ayrıca denizde sallar ve kayıklar üzerinde fişek ve türlü ateş gösterileri yapılırdı (BOA, Sadaret A.d 366). Muazzam aydınlatma gösterilerinin yapıldığı, halkın büyük bir coşkuyla ve hayranlıkla izlediği Mihrimah Sultan'ın düğününde; Saliha Sultan'ın sa-

¹⁵ Sunay, 2015: 80.

¹⁶ BOA, Y. PRK. TKM, nr. 14/47.

¹⁷ Şenliklerde sergilenen sanatlar ve oyunlar hakkında bkz. Abdülaziz Bey, 1995: 388-404. Şenliklerin işlevleri için bkz. And, 2000: 18-27.

hilsarayı ile Tophane’de ve Beşiktaş sarayının önündeki salları ve kayıklardan fişekler atılmış, sallara çeşitli tasvirler konularak, ufak gemiler, balık resimleri, küçük araba ve kaleler yaptırılmıştı (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 4a; Arslan, 2011: 48-50). Bunlara ilaveten, merasimlerde farklı gösteriler de yapılmıştır. Mesela Âdile Sultan’ın düğününde en çok konuşulan konulardan birisi İtalyan Komaski’nin uçurduğu balondur (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 48a; Sunay, 2015: 52-53). Sultan Abdülhamid’in oğulları Şehzade Abdülkadir, Ahmed ve Burhaneddin Efendilerin sûr-ı hitânlarında verilen ziyafette, sefirlerin iştiraki dolayısıyla ecnebi plaklarının çalındığı ve bir orkestranın bulunduğu bilgisi (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 65b-66a) de bunun gibi ince ayrıntılardır. Bununla birlikte, arşivlerdeki evraklar ile sûrnâmeler dışında devrin vakanüvisleri, yerli ve yabancı gazeteleri de düğünlerdeki diğer önemli detaylara ulaşmayı sağlar. Örneğin Komaski’nin uçurduğu balonla bir anda ortadan kaybolması ve konu hakkındaki spekülasyonlardan devrin gazeteleri sayesinde haberdar olmaktadır (Sunay, 2015: 53). Ayrıca merasimler, bunları hayretle ve hayranlıkla izleyen seyyahların eserlerinde de tasvir edilirdi. Bunlar arasında Mihrimah Sultan’ın düğününü aktaran Miss Pardoe ve Moltke ile sûrnamede derinlemesine bahsedilmeyen çeyiz alayı ile Atiyye Sultan’ın düğününü ihtişamını aktaran Ubicini ilk akla gelenlerdendir (Moltke, 1969: 52-54; Ubicini, 1977: 114-115; Miss Pardoe, 2004: 149-159, 250-281, 345-353). İşte bu noktada belirtmek gerekir ki söz konusu merasimleri her yönüyle ortaya koyabilmek ve bu gibi eksiklikleri giderebilmek için sûrnâmelerin yanı sıra arşiv belgeleri ile devrin gazeteleri ve literatür de mutlaka değerlendirilmelidir.

2.3. Sultan II. Abdülhamid Devri

19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirilen bir başka evlenme düğünü ise 2 Nisan 1889/1 Şaban 1306 Salı günü başlayan Sultan Abdülhamid’in kızı Zekiye ve Sultan Abdülaziz’in kızları Saliha, Nazime ve Esmâ Sultanlarıninkidir (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 62b-63b)¹⁸. Yarım asra yakın bir ara verilen defterde, Sultan Abdülaziz devrine ait bir sünnet ya da evlenme merasimi bulunmamaktadır (BOA, A.}.d, nr. 366). Ancak bu durum, o dönemde –Sultan II. Abdülhamid devrine nispetle sınırlı sayıda olsa da– herhangi bir saray düğünü yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin büyük Beyoğlu yangını yüzünden ertelenen ve 20 Haziran 1870 tarihinde Sultan Abdülaziz’in şehzadeleri Yusuf İzzeddin, Mahmud Celâleddin ve Süleyman Efendilerin sünnetleri yapılmış (Ak-yıldız, 2013: 519-520) fakat incelenen defterde değinilmemiştir. Ayrıca Sultan

¹⁸ Zekiye Sultan, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa’nın büyük oğlu Ali Nureddin Paşa ile evlenmiştir Saliha Sultan, Teftiş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi ikinci reisi İsmail Hakkı Paşa’nın oğlu ve Yaverlerinden Kolağası Ahmed Zülkiflî Beyefendi ile Nazime Sultan, Yaver-i Ekrem İbrahim Derviş Paşa’nın oğlu Binbaşı Halid Beyefendi ile Esmâ Sultan, Seryâveri Çerkez Mehmed Paşa ile evlendiler (Uru, 2010: 8-10; Örik, 2002: 39). Sultanların kısa biyografileri için bkz. Uluçay, 1980: 164-165, 178-179.

Abdülaziz, padişahlığı esnasında sadece üç hanımsultan evlendirmiştir. Bunlar Atiyye Sultan ile Fethi Paşa'nın kızları Seniye ve Feride Hanımsultanlar ile Âdile Sultan ile Mehmed Ali Paşa'nın kızları Hayriye Hanımsultandır. Sultan Abdülaziz, çeyizlerini hazırlattığı Behice, Seniha, Mediha ve Naile Sultanların düğünlerini ise gerçekleştirememiştir. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid, saltanatının ilk sultan düğünü olarak onları evlendirdi. Ardından yukarıda bahsedilen dört sultanın düğünlerini yaptı. "*Cülûs kızım*" dediği Naime Sultan'ı yalnız evlendirdi. Ondan sonra Sultan Murad'ın kızları Hatice ve Fehime Sultanlarla, Sultan Abdülaziz'in kızı Emine Sultan'ı; ardından da kendi kızı Naile Sultan'ı evlendirdi. Son olarak Sultan Murad'ın kızı Fatma Sultan ve Kemaleddin Efendi'nin kızı Münire Sultan'ın düğünlerini yapan Sultan II. Abdülhamid, on beş sultanı evlendirdi (Osmanoğlu, 2008: 69,73). Ancak Sultan II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilen bu saray düğünlerinden yukarıda adı geçen dört sultan ve Naime Sultan'ın dışında diğerleri hakkında defterde herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte Zekiye, Saliha, Nazime ve Esmâ Sultanların iki varak dahi olmayan düğün ziyafetlerini içeren söz konusu kısımda –önceki düğünlere göre sınırlı sayıdaki- günlere göre davetli listesi, damatlar, damatların babaları ve onlarla ziyafete iştirak edenler, sultanların Çarşamba günü saraylarına gittikleri, damatlar sultanların sarayına giderken onlara eşlik edenlerin isimleri, damatların babalarının ziyafete iştiraki, ziyafete katılmayan Patriğin sûr-ı hümayunun sonunda yani Cumartesi günü padişah tarafından kabulü, atıye verildiği, Yıldız Sarayı civarındaki medrese, mektep ve karakollara yemek gönderilmesi gibi son derece kuru, hiçbir detay içermeyen sathi malumatlar verilmiştir. Diğerlerinden farklı olarak düğünler için çıkarılan hatt-ı hümayun ve Sultanların doğum tarihlerine de yer verilmiştir (BOA, A.}.d, nr. 366 vr. 62b-63b). İşin maddi boyutuna değinilecek olursa, Sultan II. Abdülhamid dört sultanı birlikte evlendirerek hazineye büyük bir yük bindiren saray düğünlerinde bir nebze de olsa tasarruf sağlamıştır. Zaten düğün hazırlıklarında müsrif davranılmamasını tembihlemiştir. Hatta toplam 60.800 lira olan çeyiz masraflarından kızı Zekiye Sultan'ınkini kendisi karşılamış; Saliha, Nazime ve Esmâ Sultanlar için gereken 45.060 lira masraf maliye hazinesinden alınmıştır (Uru, 2010: 9-10). Kırım Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen Refia Sultan'ın çeyizinin maliyetinin 150.000 liraya ulaştığı düşünüldüğünde (Akyıldız, 2015: 78), II. Abdülhamid'in daha tasarruflu bir düğün yaptığı anlaşılır.

Yine Sultan II. Abdülhamid devrindeki bir diğer merasim ise Cemile Sultan'ın¹⁹ kızı Ayşe Hanımsultan'ın Erkân-ı harbiye Reisi Ferik Edhem Paşa'nın oğlu Hacı Beyefendi ile 29 Ocak 1891/18 C 1308 tarihinde gerçekleşen evliliği-

¹⁹ Şubat 1915 tarihinde vefat eden Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan için bkz. Uluçay, 1980: 154-156.

dir. Ayşe Hanımsultan'ın 250.001 kuruşluk mihr-i muacceli, vekili, nikâhta her iki tarafın şahitleri ve hazır bulunan son derece kısıtlı davetlilerin listesi dışın-da bir malumatın bulunmadığı söz konusu tören sadece bir sayfadan ibarettir (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 64b).

Defterdeki ikinci sûr-ı hitân ise 28 Mayıs 1891/19 Şevval 1308 tarihinde ger-çekleşen Sultan II. Abdülhamid'in oğulları Şehzade Abdülkadir, Ahmed, Burhaneddin Efendilerin sünnet düğünleridir (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 65b-67a). Bundan önce Sultan Abdülaziz devrinde oğulları Yusuf İzzeddin ve Mahmud Celaleddin Efendiler ile sonradan tahta çıkan V. Murad'ın oğlu Selâhaddin Efendi'nin sünnetleri yapılmıştı. Sultan II. Abdülhamid devrinde ise üç sûr-ı hitân gerçekleştirildi. Bunlar ilki Abdülmecid, Mehmet Şevket ve Mehmed Seyfeddin, Mehmed Selim Efendilerin; ikincisi defterde kayıtlı olan Abdülkadir, Ahmed Burhaneddin Efendiler, sonuncusu ise Abdürrahim Efendi ile Mehmed Şevket Efendi'nin oğlu Cemaleddin Efendi ve Süleyman Selim Efendi'nin oğlu Abdülhalim Efendilerin sûr- hitânlarıdır (Osmanoğlu, 2008: 73). İki padişah dönemindeki diğer sûr-ı hitânlar ise incelenen defterde yoktur. Bunlardan II. Abdülhamid'in 1899 tarihinde şehzadelerine yaptırdığı sünnet düğünü, son sûr-ı hümayun olarak kabul edilmektedir (Arslan, 1999: 172). Şehzade Abdülkadir, Ahmed, Burhaneddin Efendilerin sünnet düğünleri; Şehzade Abdülaziz ve Abdülmecid'inki kadar olmasa da Sultan II. Abdülhamid devrinde yapılan ve yukarıda zikredilen diğer düğünlere nispetle biraz daha detaylı aktarılır. Dört gün süren sünnet düğünü, Yıldız Sarayı'nda icra edildi. Ayrıca çeşitli yerlerde de sekiz gün boyunca diğer çocuklarının sünnetleri yapıldı. Bunlardan 626'sı Yıldız sarayında, 1977'si Gümüşsuyu Kışlasında, 1743'ü Darüşşafaka'da, 1578'i Haydarpaşa hastanesinde, 1464'ü Beylerbeyi hastanesinde, 231'i Taşkısla-i hümayun'da, 1938'i mekteb-i tıbbiye-i şahanede olmak üzere sekiz gün zarfında toplam 9567 çocuk sünnet edildi. Şehzadeler ile Yıldız Sarayı'nda sünnet olanlara 100'er kuruş, diğer mevkilerdekilere ise 50'er ve 25'er kuruş atıye-i seniyye verildi. Güçlü tasvirlerle olmasa da sefirlerin katıldığı ziyafet, davetlilerin Yıldız Sarayı'nın hangi kısımlarında ağırlan-dığı, atıye dağıtılanlar miktarı ve isimleri gibi malumatlar mevcuttur (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 65b-67a).

Son olarak varak 68b-70a arasında ise Sultan Abdülhamid'in kızı Naime Sul-tan²⁰ ile Mabeyn-i Hümayun Müşiri Gazi Osman Paşa'nın oğlu Mehmed Ke-maleddin Paşa'nın düğünü aktarılmıştır. Yıldız sarayında münecimbaşı ta-rafından belirtilen "*vakt-i mübârek*"te 17 Mart 1898/24 Şevval 1315 Perşembe günü vekiller ve şahitler huzurunda nikâh kıyıldı. Gelin ile damadın şahit ve

²⁰ 1876 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda dünyaya gelen Naime Sultan, ikinci evliliğini 1904 senesinde İşkodralı Celaleddin Paşa ile yaptı (Uluçay, 1980: 179). Naime Sultan ve Mehmed Kemaleddin Paşa ile problemlili evlilikleri hakkında bkz. Bağce, 2008: 59-69.

vekilleri liste şeklinde kaydedilmiştir. Gün gün düğün ziyafetine davet olunan devlet ricâli listesi verilmişse de düğünün akışına dair malumat bulunmamaktadır. Bir hafta süren düğünde, adet olduğu üzere son gün Rum, Ermeni ve Katolik Patrikleri, Bulgar Eksarhı ve hahambaşı kaymakamı düğün ziyafetine iştirak ederler (BOA, A.}.d, nr. 366, vr. 68b-70a)²¹. II. Abdülhamid, Naime Sultan'ın çeyiz masraflarını da kendi hazinesinden karşılamıştır. Buna karşın, çeyizleri Naime Sultan ile birlikte hazırlanan Emine Sultan ve Cemile Sultan'ın kızı Ayşe hanımsultanları maliye nezareti tarafından ödenmiştir (Bağce, 2008: 40). Sultan II. Abdülhamid devrinin en gösterişli düğünü olduğu rivayet edilen ve uzun yıllar dillerden düşmeyen Naime Sultan'ın düğün merasiminin (Uluçay, 1992: 95; Örik, 2002: 40; Bağce, 2008: 49)²² defterdeki aktarımı, namıyla mütenasip değildir. Bu ise yüzyılın başlarından sonlarına gelindiğinde, en azından incelenen sûrnâmede değişikliğin teşrifattan ziyade yazımda gerçekleştiğini düşündürür. Bir diğer husus ise Osmanlı geleneğinde, düğün için özel olarak hazırlanan mekânlardaki değişimdir ki defterden bunu da takip etmek mümkündür. Buna göre Saliha, Mihrimah ve Atiyye Sultanların düğünleri Dolmabahçe'de, Sultan II. Mahmud'un şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetleri Sadâbâd sahrasında, Âdile Sultan'ın düğünü Üsküdar'da Haydarpaşa sahrasında, Sultan II. Abdülhamid'in kızları ile yeğenlerinin düğünü ve şehzadelerinin sünneti Yıldız Sarayı'nda yapıldı. Sultan II. Abdülhamid devriyle birlikte, düğün ziyafetlerinin mekânı da Yıldız Sarayı oldu (BOA, A.}.d, nr. 366). Siyasetten ayrı düşünülemediğini ifade ettiğimiz saray merasimlerinin Dolmabahçe'den, Yıldız'a geçişi, devrin padişahlarının iktidarları için oluşturdukları merkezle yakından ilgili olduğunu gösterir.

3. SONUÇ

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden ve Osmanlı Devleti'nin "*en uzun yüzyıl*"nda gerçekleştirilen sûr-ı hümayunlar, payitahtta bir müddet de olsa yaşamı değiştiren, güzelleştiren etkinliklerdi. Bunlardan bir kısmını aktaran *Defter-i Sûr-ı Hümayun*, sadece saray düğünlerini değil devrin sosyo-kültürel, ekonomik panoramasını da sunar ve buradaki canlı tasvirler, merasimlerin müşahidi gibi hissettirir. Ayrıca düğünlerde yapılan masrafların deftere kaydedilmesi, bilhassa 19. yüzyılın ilk yarısında bir saray düğününün mali portresini çıkarması ve Osmanlı Devleti'nin bu tarz merasimlere ne denli büyük bir bütçe ayırdığını da göz önüne serer. Fakat *Defter-i Sûr-ı Hümayun*'da merasimlerden

²¹ Bağce nikâh tarihini bir günlük sapma ile 18 Mart 1898 şeklinde verir (Bağce, 2008: 44). Doğrusu takvimde Perşembe gününe isabet eden 17 Mart'tır. Ayrıca Rumi olarak verilen 5 Mart 1314 tarihi de aynı tarihe denk gelir.

²² Naime Sultan'ın çeyiz listesi için bkz. Bağce, 2008: 111-115. Ayrıca düğüne katılmış Ayşe Osmanoğlu'nun izlenimleri için bkz. Osmanoğlu: 2008: 69-72.

bazısı detaylı bazısı ise daha yüzeysel bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu aslında Osmanlı geleneğinde surnâmelerin yazılış tarzında genel anlamda bir standart olmamasıyla da yakından ilgilidir. Bu teamül, özeld e incelenen defterde de tezahür etmiştir. Surnâmede bilhassa Sultan II. Mahmud’un kızlarının evlenme, oğullarının sünnet düğünlerine dair daha fazla detay verilmiştir. Yani Sultan Abdülmecid’in saltanatının ilk yıllarında kız kardeşlerine yaptığı saray düğünleri defterde geniş bir şekilde yer bulmuşken; kızlarının evlenmelerine dair herhangi bir malumat yoktur. İlaveten, Sultan Abdülmecid devrinden sonra defterde belirgin bir sadeleşme ve detay farkı vardır. Bu manada defteri Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirleri ile Sultan II. Abdülhamid devri merasimleri şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. İkincisine tesadüf eden dönemde, defterin sonlarında aktarılan merasimler, adeta yazıp yazmaya karar verilemediği hissini uyandıran, hem yazı stili hem de içerik olarak öncekilere nazaran son derece özensiz metinlerdir. Bunlarda merasimlerin nasıl cereyan ettiği ve mahiyetiyle ilgili açıklamalar yoktur.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay, II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Akyıldız, A. (2013). "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Velihaht Yapma Çabaları", *Deutsch-türkische Begegnungen, Festschrift für Kemal Beydilli/Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan* (Ed. Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan), Berlin:Eb-Verlag, s. 510-538.
- _____. (2015). *Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alikılıç, D. (2002). "Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri", *Türkler Ansiklopedisi*, IX, Ankara, s. 875-886.
- And, M. (1994). "Sur-ı Hümayun", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul, s. 71-72.
- _____. (2000). *40 Gün 40 Gece, Osmanlı düğünleri, şenlikleri, geçit alayları*, İstanbul: Toprakbank.
- Arslan, M. (1999). "Osmanlı Saray Düğünleri Ve Şenlikleri Ve Bu Konuda Yazılan Eserler: Sûrnâmeler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, IX, Ankara, s. 169-189.
- _____. (2011). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, C. 1-6 (Sekiz kitap altı ciltte), İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Aydüz, S. (2006). "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Bellekten*, LXX/257, s. 167-264.
- Aynur, H. (1995). *Saliha Sultan'ın Düğününü Anlatan Surnâmeler (1834)*, Harvard Üniversitesi, Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard.
- _____. (2009). "Surnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul, s. 565-567.
- Bağce, B. K. (2008). *II. Abdülhamid'in Kızı Naime Sultan'ın Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)*, nr. 986/41783.
- BOA, *Sadâret Defterleri A. }. d*, nr. 366.
- BOA, Yıldız Perakende, *Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM)*, nr. 14/47.

- Baycar, Y. A. (2006). *II. Mahmud'un Kızı Mihrimah Sultan'ın Sûr-ı Hümayûnu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ertuğ, Z. T. (1999). "Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek", *Osmanlı Ansiklopedisi*, IX, Ankara, s. 133-142.
- Gökyay, O. Ş. (1986). "Bir Saltanat Düğünü", *Topkapı Sarayı Müzesi*, Yıllık-1, s. 21-55.
- Işık, M. (2016). *Mihrimah Sultan Osmanlı'da Siyaset ve Şenlik 1836 Sûr-ı Hümayunu*, İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Mehmed Hafid, (1952). *Sefinetü'l-Vüzerâ*, Nşr. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karaca, F. (1997). *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karateke, H. T. (2017). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzylında Merasimler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul: İSİS.
- Miss Pardoe, (2004), *Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, Çev. Banu Büyükkal, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Osmanoğlu, A. (2008). *Babam Sultan Abdülhamid*, (2. Bs.). İstanbul: Selis Kitaplar.
- Örik, N. S. (2002). *Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar*, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Saz, L. (2000). *Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*, (2. Bs.). Çev. Şen Sahir Silan, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Sunay, S. (2013). "Tanzimat'ın İlk Saray Düğünü: Sultan II. Mahmud'un Kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa ile Evlenmesi", *Belleten*, LXXVII/278, s. 119-150.
- _____. (2015). *Damat Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi (1813-1868)*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- _____. (2016). “Mehmed Ali Paşa, Damad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek 2, İstanbul, s. 216-218.
- Ubicini, J. H. A. (1977). *1855'te Türkiye I*, Çev. Ayda Düz, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Uluçay, Ç. (1958). “Fatma ve Safiye Sultanların Düğünlerine Ait Bir Araştırma”, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, Sayı. IV, s. 139-148.
- _____. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. (1992). *Harem II*, (3. Bs.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uru, C. (2010). *Sultan II. Abdülhamid'in Kızı Zekiye Sultan'ın Hayatı (1872-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, (3. Bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ATÇALI KEL MEHMET EFE'NİN YER ALDIĞI BİYOGRAFİK ROMANLAR İLE KELOĞLAN MASALLARI ARASINDA BULUNAN ORTAK UNSURLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis on The Common Feature between The Keloglan Tales with The Biographical Novels Where Atcali Kel Mehmet Efe Takes Place

Gönderim Tarihi: 14.03.2017

Kabul Tarihi: 25.08.2017

Betül ÖZTOPRAK*

ÖZ: Türk Edebiyatı'nda yeni bir tür olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkan roman, kendisinden önce var olan destan, masal, mesnevi, halk hikâyeleri vb. klasik ve geleneksel anlatılardan da beslenerek gelişmiştir. Muhtevaları, biçimleri, motifleri, kalıplarıyla vb. klasik ve geleneksel anlatılar, tarihsel gelişim süreci içerisinde zaman zaman romanlarda yer almıştır. Günümüzde de modern roman yazarlarının, gelenekten yararlandıkları görülmektedir. Yüzyıllardır dilden dile dolaşan Keloğlan'ın maceraları, sadece Türk masallarında değil başka ulusların masallarında da farklı isimler ve benzer özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin romanlara yansıyan hayatı ile halk anlatılarına dayanan Keloğlan'ın yaşamı ve maceraları incelendiğinde gerek kişisel özellikleri gerek ailevi yaşantıları gerekse hayata karşı tutumları arasında birçok benzerlikler göze çarpmaktadır. Aydın'da dünyaya gelen Atçalı Kel Mehmet Efe (1780-1830), efelik konusunda bir dönüm noktası teşkil eder. Atçalı Kel Mehmet Efe'yi diğer efelerden ayıran en önemli tarafı ise, tarihte sosyal bir isyan olarak yer alan Aydın İhtilali'nin başında bulunması ve böylesi büyük bir isyanın önderliğini yaparak Aydın valiliğini kısa bir süre için de olsa ele geçirerek yönetime el koymuş olmasıdır. Osmanlı Devleti karşısında daha fazla direnemeyen Atçalı, Osmanlı kuvvetleri tarafından öldürülmüştür. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin maceraları, roman yazarlarının da dikkatini çekmiş ve onun yaşamı romanlara konu olmuştur. Bu makalede ilk önce Türk romanında geleneksel anlatıların yeri üzerinde durulacak ardından Atçalı'nın maceralarını anlatan romanların özeti verilecektir. Daha sonra Keloğlan Masalları'nın yapısı ve nitelikleri konusuna kısaca açıklık getirilecek, ardından Atçalı Kel Mehmet Efe ile Keloğlan anlatılarında yer alan ortak unsurlar (köylü olmaları, kel olmaları, yetim olmaları, kıt kanaat

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, betuloztoprak@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0630-8239

geçinmeleri, zeki ve pratik zekâyâ sahip olmaları, yardımsever olmaları, sonunda amaçlarına ulaşmaları vb.) ayrıntılı olarak metne dayalı karşılaştırmalı yöntemle ele alınacak elde edilen bulgulara da sonuç kısmında yer verilecektir. Araştırmanın amacı, farklı iki anlatı türü olan roman ile masallar arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak klasik ve geleneksel anlatıların, modern anlatılar üzerindeki yansımalarını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Atçalı Kel Mehmet Efe, Keloğlan Masalları, Masal.

ABSTRACT: The novel originated as a new genre in Turkish literature during the ‘reform era’, and developed from the classic and traditional narrations, which had existed the novel itself before such as epic, fairy tale, mesnevi, folk tale etc. Classical and traditional narrations with their contents, formats, motifs have frequently played a part in novels. It is clearly seen that modern authors take advantage of the this tradition and practice. Throughout centuries the adventures of Keloglan can be found not only in Turkish fairy tales but also other nation’s tales with different names and similar features. When Atçalı Kel Mehmet Efe’s life is compared to Keloglan’s life and adventures, a great many similarities stands out in respect to both of the characters’ family lives, personal characteristics, and their attitudes towards life. Atçalı Kel Mehmet Efe (1780-1830) was born in Aydin, and he literally forms a milestone in the concept of ‘Efelik, a term to describe people who are against the order of law enforcement and who are the leaders of “zeybeks”. What made Atçalı Kel Mehmet Efe a prominent character was his leading a riot that started as a social uprising and called “Aydin Revolution” with the aim of seizing the control of the local administration of Aydin. His followers and he were successful at their attempt for a short time. The adventures of Atçalı Kel Mehmet Efe has drawn the novelist’ attention, too. His life has been subjects to their novels. In this study, just after stating the summaries of the tales relating to Atçalı Kel Mehmet Efe, Turkish novel will focus on the place of traditional narrative, by putting emphasis on the structures and the qualities of Keloglan narrations. Then, the common factors which are in the narrations of Atçalı Kel Mehmet Efe and Keloglan (the fact that they are peasant, bald, orphan, they make ends meet, they are clever, they have ingenuity, they are helpful, they achieve their goals in the end etc.) will be dealt with a comparative method based upon a text thoroughly. The findings which are obtained will also be placed in the conclusion. The purpose of the research is to determine the reflections of classical and traditional narrations on modern narrations by putting forward the similarities between novel and tales which are two different kind of narration.

Keywords: Atçalı Kel Mehmet Efe, The Tales of Keloglan, Tales.

GİRİŞ

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti, Batı'nın üstünlüğünü kabul eder. Her alanda olduğu gibi Türk Edebiyatı'nda da Batı'nın tesiri görülür. Edebiyatta modern hikâye, roman, tiyatro vb. yeni türlerde ilk eserler verilmeye başlanır. İlk başta çeviriler yoluyla edebiyata giren roman, daha sonra gelişip değişerek edebiyatta yerini alır. Türk Edebiyatı'nda romana gelene kadar var olan destanlar, masallar, mesneviler, halk hikâyeleri vb. anlatılar, romanı besleyen kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Cafer Gariper, anlatmaya dayalı ilk sanat eserinin destanlar olduğu konusunda araştırmacıların birleştiklerini ifade eder. Gariper destanları; masalların, efsanelerin, menkıbelerin, halk hikâyelerin takip ettiğini, modern hikâye ve romanın başlangıcını, destana kadar götürmenin mümkün olduğunu belirtir (Korkmaz vd., 2009: 60).

Orhan Okay *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* başlıklı eserinde de, modern hikâye ve roman türünün ilk örneklerinde anlatım, dil ve konu bakımından uzun zaman geleneğinin devam ettiğini söyler. Geleneksel hikâyenin destan ve ozanların anlattıklarıyla başladığını belirten Okay, İslamiyet'ten sonra Dede Korkut'tan başlayarak Hint, İran, Arap gibi Doğulu, İslami unsurların birbirine karıştığı halk hikâyelerinin ve Divan Edebiyatı'nda yer alan mesnevilerin bu geleneğin parçaları olduğunu ifade eder. Okay'a göre, ilk edebi roman olarak benimsediğimiz İntibah'a kadar (1870-1876) yapılan ilk denemelerde, Batı romanının etkisi ile klasik geleneğin izleri bir arada bulunmaktadır (Okay, 2016: 70-71). Orhan Okay ile benzer düşünceleri İnci Enginün de ifade etmektedir. Enginün, Eski Türk Edebiyatı'nda yer alan destanların (Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı vb.), daha sonra masalların, halk ve meddah hikâyelerinin, başta Binbir Gece Masalları olmak üzere Hint, Fars, Arap kaynaklı anlatıların, Meddah ve Karagöz geleneğinin, Dede Korkut hikâyelerinin vb. anlatıların, Türk romanının gelişmesinde etkili olduklarını söyler (Enginün, 2007: 165-167).

Mustafa Nihat Özön *Türkçede Roman* başlıklı eserinde, modern hikâye ve romanlarda geleneksel hikâyelerin yeri üzerinde durur. Özön, Eski edebiyatta var olan hikâyeleri; Klasik Edebiyatımızın Manzum Hikâyeleri, Klasik Edebiyatımızın Nesir Hikâyeleri, Halk Arasında Yazılışından Okunan Hikâyeler, Halk Arasında Ağızdan Ağıza Aktarılan Hikâyeler, Zümrelerin Kendi Amaçlarına Uygun Şekle Koydukları Hikâyeler olmak üzere beş başlık altında inceler. Özön, Batı eserlerini taklit ederek oluşmaya başlayan yeni biçim hikâyelerde de bu hikâyelerin etkileri olduğunu belirtir (Özön, 2015: 45-46).

Berna Moran da ilk romancıların her ne kadar geleneksel anlatıları eleştirip onları ilkel ve çocukça bularak yetişkin bir insanın bunlardan zevk alamaya çağını iddia etmiş olsalar bile onların, gelenekten yararlandıklarını ifade eder. Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal ve Samipaşazade Sezai

gibi yazarların, çocukluklarından beri dinledikleri ve okudukları masal, halk hikâyeleri vb. geleneksel anlatı birikiminden yararlanarak roman yazdıklarını belirten Moran, ilk yazarların geleneksel Türk hikâyelerinin yapısını ve kişilerini, romana aktarmakla işe başladıklarını belirtir (Moran, 2012: 25 ve 46).

Masallar konusunda¹ önemli çalışmaları bulunan Pertev Naili Boratav *Zaman Zaman İçinde* başlıklı eserinde, masalların en eski çağlardan bu yana başka anlatıları da konularıyla beslediğini ifade eder. Örneğin; Dede Korkut Kitabı, Battal Gazi, Köroğlu, Kerem ile Aslı vb. halk hikâyelerinde masal temaları ve motiflerinden pek çok unsur bulunduğunu belirten Boratav, Yeniçağ edebiyatı yazarlarının da konu, ifade tekniği ve söyleyiş tarzı açısından masallardan faydalandıklarını söyler (Boratav, 2009: 26).

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi modern Türk romanının kaynakları oldukça çeşitlidir. Bu kaynaklar; Batı romanı, destanlar, menkıbeler, Türk halk hikâye geleneği, Leyla ile Mecnun hikâyeleri vb. geleneksel anlatılardır. Bunlara ilâve olarak, Pertev Naili Boratav'ın da belirttiği gibi masallar da modern romanın ve hikâyenin kaynakları arasında sayılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Atçalı Kel Mehmet Efe'nin hayatını konu alan üç romanda, bazı noktalardan Keloğlan Masallarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Cem Çelik'in *Atçalı* başlıklı romanının sonuna yazmış olduğu şu satırlar Keloğlan Masallarıyla Atçalı Kel Mehmet'in maceralarını konu alan romanlar arasındaki benzerliği göstermesi bakımından dikkati çeker:

Gel ben sana bir masal anlatem, bir varmış bir yokmuş bir zamanlar bir Keloğlan varmış, bu Keloğlan yetimmiş aynı senin gibi dul bir anası varmış. Gel zaman git zaman bu Keloğlan Padişahın kızına âşık olmuş, yoksulmuş bu Keloğlan, emme akıllıymış merhametliymiş. O gece Aydın vilayetinde pek çok evde Keloğlan masalları anlatılıyordu. Bu masallar dalga dalga önce Egeye sonra tüm Anadolu'ya yayılmaya başladı. Ne de olsa Keloğlan masalları yasaklanmamıştı (Çelik, 2011: 152).

Pasajda da ifade edildiği gibi Cem Çelik'in, Atçalı'nın doğup büyüdüğü ve maceralarının anlatıldığı Aydın ili ve çevresinde yani Ege Bölgesi'nde Keloğlan Masalları'nın da dilden dile dolaştığını ve Keloğlan Masalları'nın Ege'den Anadolu'ya yayıldığını belirtmesi anlatılar arasındaki geçişleri ve benzerlikleri de mantıklı kılmaktadır. Ayrıca bu düşüncelere ilave olarak, Hamdullah Köseoğlu'nun *Keloğlan ile Sihirli Değnek* başlıklı masalın sonunda belirtmiş olduğu şu ifadeler de Keloğlan Masalları ile Atçalı Kel Mehmet arasındaki yakınlı-

¹ Masalın tanımı, özellikleri, kaynakları vb. konularda bilgi için bkz:

Boratav, Pertev Naili (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 10. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, s. 75-97.

Boratav, Pertev Naili (2009), *Zaman Zaman İçinde*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, s. 15-39.

Saim Sakaoğlu (2007), *Masal Araştırmaları*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Saim Sakaoğlu-Zekeriyâ Karadavut (2013), *Halk Masalları*, 2. Baskı, Ankara: Saray Matbaacılık, s. 3-46.

ğı gösterir niteliktedir: *Yolu o yöreye, o obaya düşen Köseoğlu derler bir masalcı varmış. "Çocuklar Keloğlan'ı unutmayın," demiş. Düşünmüş, tasarlamış, bu masalı yazmış. "Ödemiş'ten, Tire'den, yıllar geçti aradan. Ben duyduklarımı, gördüklerimi anlattım, siz de sizden sonrakilere anlatın," demiş* (Köseoğlu, 2012: 51). Ödemiş ve Tire özellikle Ödemiş, efelerin çokça çıktığı ve efeler diyarı olarak anılan bölgelerdendir. Köseoğlu'nun bu bölgelerin ismini zikretmesi, aradan uzun yılların geçmiş olduğunu belirterek, Atçalı'nun maceralarının canlı olarak bulunduğu bu bölgelerde duyduklarını, gördüklerini anlattığını söylemesi bu benzerliklere işaret eder niteliktedir.

Atçalı'nın romanlara yansıyan hayatı ile Keloğlan'ın maceraları arasında ne derecede yakınlık olup olmadığını romanlardan hareketle tespit etmek mümkündür. Atçalı Kel Mehmet'in maceralarını konu alan üç roman ve otuz Keloğlan Masalı üzerine yaptığımız incelemede, Atçalı'yı konu alan romanlarla Keloğlan masalları arasında 16 ortak unsur olduğu görülmüştür. Söz konusu benzerlikler aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bulduğumuz ortak unsurlar, farklı iki anlatı türü arasında yaşanan geçişleri göstererek Keloğlan Masalları'nın modern romanlardaki yansımalarını ortaya koyacak nitelikte benzerliklerdir.

Günümüzde Keloğlan Masalları, birçok yayınevi ve yazar tarafından yayımlanmaktadır. Bu sebeple, inceleyeceğimiz masalları seçerken, benzer anlatıların tekrarlanmamasını ve masalların derli toplu bulunmasını dikkate aldık. Masallara farklı iki bakış açısıyla yaklaşılmamasının da etkisiyle Tahir Alangu'nun ve Hamdullah Köseoğlu'nun derleyip yazmış olduğu *Keloğlan Masalları'nı* incelemeye karar verdik. Tahir Alangu'nun derlemiş olduğu masalarda Keloğlan olumlu ve olumsuz tavırlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Masalarda Keloğlan, yeri geldiğinde adam öldürmekten ya da öldürtmekten uzak durmayan, çeşitli oyunlarla intikam alacağı kişilere tuzaklar kuran bir tiptir. Tabii Keloğlan'ın olumlu davranışları da masalarda yer almaktadır. Köseoğlu ise Keloğlan'ı daha çok olumlu bir tip olarak ön plana çıkarır: *Sanıldığı ve söylenildiği gibi Keloğlan kötü bir tip değildir. Oldukça sevimli, şaşkın, utangaç, saf ve gülümseten bir tiptir. Aklından başka dayanağı, gücü, silahı yoktur. Onu da bir savunma, korunma, zorlukları aşma aracı olarak kullanır. Dokunulmadıkça, üstüne varılmadıkça, canı yanmadıkça kimseye sataşmaz, uğraşmaz kimseye tuzak kurmaya, kimseyi kandırmaya, yanıltmaya kalkışmaz...* (Köseoğlu, 2012: 8) Köseoğlu, masalarda da Keloğlan'ın daima iyimser ve vicdanlı oluşunu ifade ederek onu, olumlu davranışlarıyla anlatır.

18. yüzyılın sonlarında Aydın'da dünyaya gelen Atçalı Kel Mehmet Efe ise, 1830 yılında Osmanlı kuvvetleri tarafından öldürülmüştür. Atçalı Mehmet Efe'nin maceraları, romanlara, filmlere, tiyatrolara konu olmuştur. Tarihi bir

şahsiyet olan Atçalı'nın yaşamı ve maceraları, Murat Sertoğlu'nun *Atçalı Kel Mehmet Efe*, İsmet Nadir Atasoy'un *Sevda Zamana Sığmaz* ve Cem Çelik'in *Atçalı* başlıklı romanlarında ele alınmıştır². Pertev Naili Boratav, eşkıyaların, destanlara, türkülere günahlarından arınmış bir şekilde girdiklerinden bahseder (Boratav, 2009: 23). Eşkıyalar üzerinde önemli çalışmaları bulunan İngiliz Marksist Tarihçi Eric J. E. Hobsbawm (1917-2012) ise halk tarafından birer kahraman olarak görülen eşkıyalar için sosyal eşkıya, asil soyguncu vb. ifadeler kullanır. Hobsbawm, sosyal eşkıyaların devlet karşısında suçlu birer kanun kaçağı olmalarına rağmen köylü toplumları içinde kalmaları, halkın onları birer kahraman olarak görmeleri ve onları adalet adına öç alan savaşçılar olarak kabul ederek kendilerine hayranlık duymalarından dolayı sosyal eşkıyaları, sıradan eşkıyalardan ayırmıştır (Hobsbawm, 2011: 25-26). Atçalı'da bahsi geçen bu romanlarda Boratav'ın ve Hobsbawm'ın da belirttiği gibi sıradan bir eşkıya olarak değil suçlarından arınmış bir halk kahramanı olarak yer almakta ve olumlu davranışlarıyla ön plana çıkarılmaktadır.

Keloğlan Masalları ile Atçalı'nın anlatıldığı biyografik romanları karşılaştırarak incelemeye geçmeden önce romanların özetlerini verip ardından da Keloğlan Masalları'nın özellikleri ve nitelikleri konularına kısaca açıklık getirmekte yarar olduğu kanaatindeyiz. Aşağıda ilk önce Atçalı Kel Mehmet Efe'nin başkahraman olarak yer aldığı ve biraz önce zikrettiğimiz üç biyografik romanın özeti verilecektir. Bu romanlarda hemen hemen benzer olaylar dile getirildiği için her romanı ayrı ayrı özetlemek yerine genel olarak özetlemeyi tercih ediyoruz:

Romanlarda Atçalı Kel Mehmet Efe, Atçalı yoksul bir ailenin çocuğudur. Babasını küçük yaşta kaybeden Atçalı'nın saçları ya tamamen dökülür ya da hiç çıkmaz. Bu durumda çevresindeki herkes kendisine "Kel, Kel Mehmet, Keloğlan, Keleşoğlan" diye seslenirler. Atçalı ve annesi, bir gün Arpaz ağası tarafından kovulunca onlar da, Atça köyünde bulunan tanıdıklarının yanına giderler. Burada Atçalı, Atça köyünün ağası ve muhtarı olan Hacı Hüseyinoğullarının kızına sevdalanır. Ağa, kızını Atçalı'ya vermez. Hüseyinoğullarının eşi, Atçalı'nın annesine hakaret ederek onu konaktan kovar. Daha sonra Atçalı, ağanın adamları tarafından saldırıya uğrar. Bu yaşananlar karşısında başka seçeneği kalmayan Atçalı, dağa çıkar. Atçalı, Hüseyinoğlu tarafından kendisinin öldürülmesi için gönderilen Uzun Efe ardından da Kara Efe'yi ortadan kaldırarak gücünü herkese ispat eder. Bu olaylardan sonra adı her yerde duyulmaya başlanılan Atçalı'ya katılanların sayısı da her geçen gün artar. Atçalı, Hacı Hüseyinoğullarının kızı Emir'in de isteği üzerine Aydın'da yer alan hapishaneyi basıp

² Atçalı'nın hayatı, maceraları ve hangi bakış açılarıyla romanlarda yer aldığı konularında detaylı bilgi için bkz:

Betül Öztoprak, *Türk Romanında Efelik ve Efeler Üzerinde Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2016, s. 81-101.

Hacı Hüseyinoğlu'nu, kızanlarını ve diğer tutukluları serbest bırakır. Böylece Aydın İhtilalini başlatmış olur. Daha sonra da Atçalı ve onu takip edenler, hükümet konağına girer ve Atçalı, Vali Reşit Bey'i bir odaya hapseder. Aydın halkı, Atçalı'nın başa geçmesinden memnundur. Atçalı'nın adaletini duyan çevre halkı, kendi kazalarının yönetimini de ele alması için kendisini kazalarına davet ederler. Böylece daha fazla alana hâkim olan Atçalı, kendisini Aydın Valisi ilan eder. Sevdiği Emir'e kavuşan, Aydın'da istediği düzeni kuran Atçalı, Osmanlı Devleti'nin göndermiş olduğu kuvvetler tarafından öldürülür.

Romanlarda Atçalı, dağa çıktığı andan itibaren yoksulların, kimsesizlerin umudu olur. Adaletsizliğe kurban giderek kanundışı hayatına başlayan Efe, bu yolda haksızlıkları düzeltmek için mücadele eder. Zenginden alıp yoksula dağıtır, fakir fukaranın babası olarak anılır. Efe, kendini korumak ve intikam almak halleri dışında adam öldürmekten uzak durur ve onurlu bir yurttaş gibi toplumun arasına döner. Halk tarafından hayranlık duyulan, yardım edilen ve kollanan Atçalı, yerel beylerin ve zalimlerin karşısında yer alır. Bu yönleriyle romanlarda anlatılan Atçalı'nın, Hobsbawm'ın ifade ettiği sosyal eşkiya (Hobsbawm, 2011: 62-63) niteliklerini de büyük bir oranda taşıdığını söyleyebiliriz.

Atçalı Kel Mehmet Efe, tarihte yaşamış, hayatı ve maceraları tarihi vesikalara geçmiş birisidir. Roman yazarları da Atçalı hakkında bilgi toplamış ve eserlerini bu bilgiler ışığında kaleme almışlardır. Atçalı'ya dair yazılan romanlar bir tür belgesel roman türü içerisinde değerlendirilebilir. Başvurulan belgeler de Atçalı Kel Mehmet'e dair tarihi belgelerdir. Fakat masallarda durum böyle değildir. Tamamen hayal ürünü bir anlatı türü olan Keloğlan Masalları'nda şahıslar hayali, zaman ve mekânlar ise belirsizdir. Kurgusal anlatılar olmalarına rağmen romanlarda gerçek bir mekân, masallarda ise hayali bir dünya ile karşılaşırız. Fakat bu zıtlıklar, farklı olan bu iki anlatı türü arasında bulunabilecek benzerliklere bir engel teşkil etmemektedir. İleride detaylı olarak bahsedilecek olan bu benzerliklere geçmeden önce Keloğlan Masalları hakkında kısaca bilgi verelim.

Türk masalları içinde önemli bir yeri olan Keloğlan Masalları konusunda Boratav, şu ifadeleri kullanır: *Keloğlan da, şüphesiz, hem fakirin, âcizin hasretli düşlerini hem de önündeki çetin yolun mihnetlerini hesaba katarak, gözünü budaktan sakınmadan maceraya atılan insanın savaşını ifade eder. Keloğlan'ın bu savaşı pek gürültüsüz geçmez; o, haksızlığa uğradığı zaman, "dinsizin hakkından imansızın geleceğini" hatırlar, kötünün ettiklerini fitil fitil burnundan getirmesini bilir; padişah bile, haksızın tarafını tutmuşsa, Keloğlan'ın amansız vuruşlarından kendini koruyamayacaktır. Bizim fıkralarımızdaki Nasreddin Hoca'nın, hayal oyunlarımızdaki Karagöz'ün yerlerini, masallarımızda Keloğlan tutmuştur* (Boratav, 2009: 22).

Tahir Alangu ise "Keloğlan Masalları Mitostan Kurtuluş-Gerçeğe Yöneliş" başlıklı yazısında; Doğu ve Batı'nın birçok uluslarında Keloğlan masal tipi-

nin benzerlerinin bulunduğunu ifade ederek; bu tipin Azerbaycan'da Keçel Memed ya da Keçel Yeğen, İran'da Keçel, Almanlar'da Grindkopf ya da Goldenner diye adlandırıldığını, Gürcü rivayetlerinde ise bu adın "kel kafalı kaz çobanı" şeklinde görüldüğünü belirtir (Alangu, 2014: 192). Keloğlan'ın birçok örnekte görüldüğü gibi iyi olmadığını hatta ona kötü-ahlaksız bile denilebileceğini belirten Alangu, Keloğlan'ın yeri geldiğinde kötülük yapmaktan çekinmeyen, katı yürekli ve kaba bir tip olarak tanımlar. Ona göre Keloğlan, sert ve merhametsiz yöntemlerle maceralarını başarılı bir şekilde tamamlar (Alangu, 2014: 193-194). Alangu'nun ifadeleriyle *masal, bütün unsurlarıyla bizi bu dünyanın şartlarından havalandırıp hayallerde kurulmuş ideal bir toplumun şartlarına götürürken, Keloğlan masalı da, bütün yapısı ile gündelik çatışmalar dünyasına bağlı kalmaktadır. Bir başka deyişle, halk masallarını okurken kendimizi masal dünyasında, Keloğlan masallarını okurken de kendimizi bu dünyada hissederiz* (Alangu, 2014: 196). Alangu yazısını, Keloğlan Masalları'nın coğrafyadaki yayılma alanını artık belirlenebildiğini, tarihinin de 17. yüzyıldan daha gerilere götürülemediğini belirterek sona erdirir (Alangu, 2014: 208).

Hamdullah Köseoğlu *Keloğlan Masalları* başlıklı eserinin önsözünde Keloğlan'ın ifade edildiği kadar kötü bir tip olmadığını ve onun aslında olumlu bir tip olduğunu söyleyerek Keloğlan ve masalları için şu ifadeleri kullanır: *Keloğlan aslında, halkın üretip yaygınlaştırdığı düşsel bir tiptir. Sessiz çoğunluğun söyleyemediklerini söyleyen, yapamadıklarını yapan kişidir. Yalnızdır, arkasızdır. Hiçbir güvencesi, dayanağı, yaptırım gücü yoktur. Yurtsuz, yuvasız bir kuştur. Gösterişsiz ve sessizdir. En yakın arkadaşı eşeğidir. Ekmek parası kazanmak, anasının gözüne girmek için dere tepe aşıp iş aramaktadır. Kimsenin buyruğuna girmediği, kurallara uymadığı için de kalıcı, düzenli, sürekli bir işi yoktur. Bugün burada, yarın başka yerdedir. O bir yönüyle gezgin bir tiptir* (Köseoğlu, 2012: 9).

Mualla Murat Nuhoğlu *Keloğlan Masalları* adlı eserinde Keloğlan Masallarını, Keloğlan'ın kişiliği, karakter özellikleri, masalların analizi, tasnifi açıdan ele alarak detaylı bir şekilde incelemiştir. Murat Nuhoğlu'na göre; *Keloğlan benlik ve kimlik kazanmış bir karakter olarak toplumun beklentilerini karşılayabilen toplumun değerlerini koruyarak yanlışlarıyla mücadele eden önemli bir modeldir* (Murat Nuhoğlu, 2015: 16). Murat Nuhoğlu, Keloğlan Masalları'nın oldukça realist hikâye özellikleri taşıdığını, masallarda Keloğlan'ın bazen yönetimle bazen de halkla önyargılı çatışmalarının bulunduğunu, bu sorunları da Keloğlan'ın akıl ve mütevazı bir yolla çözdüğünü belirtir. Olaylar zincirinin, Keloğlan ile başlayıp Keloğlan ile bittiğini ifade eden Murat Nuhoğlu, masallara çok nadiren halkın şekil verdiğini, mağdur olanın ise bazen kendisinin bazen de padişahın kızı ya da oğlunun olduğunu söyler. Murat Nuhoğlu'nun belirttiğine göre; Keloğlan hem akıllı hem de vicdanlıdır. Keloğlan, masalların sonunda mutlaka

ya annesinin yanına gider ya da annesini yanına aldırır. Keloğlan, masalın başında yani çocukluk döneminde tembel, sorumsuz, haylaz iken yetişkin döneminde problemlerini akıl yoluyla çözen, kendini ispat eden bir kişiye dönüşür. Keloğlan, sürekli iç sesiyle muhataptır ve bu iç seste vicdan kadar sorgulama ve değerlendirmeler de vardır. Keloğlan, alışkanlıkları olduğu gibi kabul etmeyen, olaylar üzerinde düşünen ve sorgulayan bir tiptir (Murat Nuhoglu, 2015: 17-18 ve 20). Murat Nuhoglu'na göre; *Keloğlan'ın karakter özelliklerinde, hiç değişmeyen taraf haksızlıklara tahammül edememesi, cesareti, sorumluluğu ve adalet arayışıdır. Problemleri çözme esnasında çok farklı karakter özellikleri görsek de bütün masallarında güzeli seven, gözü pek, kötüler tarafından önce önemsenmeyen sonra da gücüne yenik düşülen bir kahramandır. O, zaman zaman yoksulluğa ve kelliğe sitem etse de çoğu zaman neşeli ve mutludur* (Murat Nuhoglu, 2015: 52).

Yukarıda görüldüğü gibi, yüzyıllardır anlatıla gelen bir masal tipi olan Keloğlan'ın maceraları sadece Türk masallarında değil diğer ulusların masallarında da yer almıştır. Türk toplumunun benimsediği, sevdiği bir tip olan Keloğlan, tembellikten kurtulup çalışmaya başladığı andan itibaren değişime uğrar ve çalışkan, zeki, toplumun büyük çoğunluğu tarafından sevilen, haksızlıklar karşısında mücadele edip adaleti arayan biri haline gelir. Keloğlan masallarında, akıllıca kurduğu oyunlarla amacına ulaşarak başarılar elde eder. Verdiği mücadeleler sonucunda zenginleşen Keloğlan, yaşlı annesini de yanına alarak mutlu bir yaşam sürer. Keloğlan, köylü toplumunun içinden çıkıp padişahın kızını alacak, saraya da vezir olacak kadar yükselerek statü atlar. Kısaca Keloğlan, olumlu ve olumsuz davranışlarıyla Türk masallarında yer alan ve önemli bir tip haline gelen bir masal kahramanıdır.

1. ATÇALI KEL MEHMET EFE İLE KELOĞLAN ANLATILARINDA YER ALAN ORTAK UNSURLAR

Atçalı Kel Mehmet Efe'nin yaşamı ve maceraları, Murat Sertoğlu'nun *Atçalı Kel Mehmet Efe*, İsmet Nadir Atasoy'un *Sevda Zamana Sığmaz* ve Cem Çelik'in *Atçalı* başlıklı romanlarında yer aldığını yukarıda da belirtmiştik. İncelememizde, bahsi geçen bu üç roman ile birlikte Keloğlan Masalları'nın daha derli toplu bulunduğu Tahir Alangu'nun ve Hamdullah Köseoğlu'nun yapmış oldukları derlemeleri kullandık. Toplam otuz farklı masal ve üç romanda, on altı ortak unsur tespit ederek bu unsurları aşağıda yer alan tablolarda gösterdik. Tablolarda işaretli olan unsurlar, masallarda ve romanlarda açıkça ifade edilen veya anlatılardan çıkarılabilen unsurlardır. İşaretli olmayanlar ise, anlatılarda ya aksi ifade edilmiş ya da bahsi geçmeyen unsurlardır.

Tablo 1: Tahir Alangu'nun Derlemiş Olduğu Masallar ve Bu Masallarda Yer Alan Ortak Unsurlar

MASALLAR*	Köylüdür	Keldir	Kit, kanaat geçindir	Yetimdir, yaşlı annesi ile yaşar	Kardeşi/kardeşleri yok	Çobanlık yapar	Okuma yazma bilir	Zeki, kurnaz, pratik zeka	Türü oyunlara, hilelere başvurur	Azar iştitir	Kılık/Kıyafet değiştirir	Padişaha karşı değil	Yardımcısı var	Zenginleşir	Padişah/Ağa Kızı ile Evlenir	Sonunda anacına ulaşır
1. Masal		X		Ninesi Var.	X		X	X	X					X		X
2. Masal	X	X		X	X			X	X				Eşek	X		X
3. Masal	X	X		Yetim	X			X	X				Eşek	X		X
4. Masal	X	X	X	Öksüz/Yetim				X	X							X
5. Masal			X	Öksüz/Yetim	X			X	X		X	X		Baş-vezir olur	X	X
6. Masal			X	X	X			X	X					X		X
7. Masal	X	X	X		X			X	X		X		Eşek Tavşan		Evli	X
8. Masal		X		X	X					X						X
9. Masal				X	X		X	X	X	X	X	X		X		X
10. Masal		X	X	X		X								X		X
11. Masal		X	X	X			X	X	X		X	X		X	X	X
12. Masal	X	X	X	X	X	X		X	X					X	X	X
13. Masal	X	X		Yetim		X				X				X		X
14. Masal		X						X	X			X		X	Evli	X
15. Masal		X	X	Öksüz/Yetim	X			X								X
16. Masal	X			X	X			X	X		X		Karga	X		X
17. Masal	X	X	X	Öksüz/Yetim	X	X		X	X							X
18. Masal	X		X	X	X	X		X	X		X	X		Vezir olur	X	X
19. Masal			X	Öksüz/Yetim	X			X				X		Vezir olur	X	X

* Tablo 1'de yer alan masallar sırayla şöyledir: 1. Masal: Keloğlan ile Devler, 2. Masal: Keloğlan ile Köylüler, 3. Masal: Köse Değirmenci ile Keloğlan, 4. Masal: Dev Anası ile Keloğlan, 5. Masal: Keloğlan ile İki Padişah, 6. Masal: Keloğlan Para Kazanıyor, 7. Masal: Keloğlan ile Üç Cambaz, 8. Masal: Keloğlan Hiç Alıyor, 9. Masal: Keloğlan ile Kırk Haramiler, 10. Masal: Keloğlan ile Kardeşi, 11. Masal: Keloğlan ile Padişah, 12. Masal: Keloğlan ile Kötü

Hasan, 13. Masal: Keloğlan Defineci, 14. Masal: Keloğlan ile Devler Ağası, 15. Masal: Keloğlan'ın Nohudu, 16. Masal: Keloğlan ile Kargası, 17. Masal: Keloğlan ile Köy Ağası, 18. Masal: Keloğlan ile Ali Cengiz, 19. Masal: Keloğlan ile Padişah Kızı.

Tablo 2: Hamdullah Köseoğlu'nun Derleyip İşleyerek Yazmış Olduğu Masallar ve Bu Masallarda Yer Alan Ortak Unsurlar

MASALLAR*	Köylüdür	Keldir	Kıt, kanaat geçinir	Yetimdir, yaşlı annesi ile yaşar	Kardeşi/kardeşleri yok	Çobanlık yapar	Okuma yazma bilir	Zeki, kumaz, pratik zeka	Türlü oyunlara, hilelere başvurur	Azar işitir	Kılık/Kıyafet değiştirir	Padişaha karşı değil	Yardımcısı var	Zenginleşir	Padişah/Ağa Kızı ile Evlenir	Sonunda amacına ulaşır
1. Masal	X	X	X	X	X			X	X				Dede			X
2. Masal		X	X	X	X			X					Eşek Dede	X		X
3. Masal		X	X	X	X			X					Horoz	X		X
4. Masal	X		X	X	X			X	X				Çocuklar			X
5. Masal					X											X
6. Masal	X		X	X	X			X								X
7. Masal				X	X			X						X	X	X
8. Masal			X	X	X			X						X	X	X
9. Masal	X	X	X	X	X			X	X							X
10. Masal					X			X							Evli	X
11. Masal			X		X			X	X				Horoz			X

* Tablo 2'de yer alan masallar sırayla şöyledir: 1. Masal: Keloğlan Deli Dumrul'a Karşı, 2. Masal: Keloğlan ve Sihirli Değnek, 3. Masal: Benim Adım Keloğlan, 4. Masal: Erincek Keloğlan, 5. Masal: Yüzücü Keloğlan, 6. Masal: Güneşi Arayan Oğlan, 7. Masal: Sepetçi Keloğlan, 8. Masal: Keloğlan ile Cimri Ağa, 9. Masal: Korkusuz Keloğlan, 10. Masal: Keloğlan ile Yaşlı Vezir, 11. Masal: Keloğlan ile Uzun Kuyruk.

Tablo 3: Atçalı Kel Mehmet Efe'nin Başkahraman Olarak Yer Aldığı Romanlar ve Tablo 1 ile Tablo 2'de Bulunan Ortak Unsurların Bu Romanlardaki Değerlendirilmeleri

ROMANLAR	Köylüdür	Keldir	Kıt, kanaat geçinir	Yetimdir, yaşlı annesi ile yaşar	Kardeşi/kardeşleri yok	Çobanlık yapar	Okuma-yazma bilir	Zeki, kurnaz, pratik zeka	Türlü oyunlara, hilelere başvurur	Azar İştir	Kılık/Kıyafet değişir	Padişaha karşı değil	Yardımcısı var	Zenginleşir	Ağa Kızı ile evlenir	Sonunda amacına ulaşır
<i>Atçalı Kel Mehmet Efe (M.S.)</i>	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	Karabaş	X	X	X
<i>Sevda Zamana Sığmaz (İ.N.A.)</i>	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	Çete	X	X	X
<i>Atçalı (C.Ç.)</i>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		Eşkiya	X	X	X

1.1. Köylü Olmaları

Keloğlan'ın maceralarının anlatıldığı masallarda; Keloğlan'ın köylü olduğu veya köyde yaşadığına dair bilgiler 13 masalda açıkça ifade edilmiştir. Masallarda belirsiz mekânların yer almasından dolayı Keloğlan'ın nereli olduğu açıkça bilinmemektedir. Atçalı Kel Mehmet Efe ise, *Sevda Zamana Sığmaz* başlıklı romanda Aydın'ın Nazilli ilçesine bağlı Arpaz köyünde dünyaya gelir. Diğer romanlarda da Atçalı'nın köyde doğup büyüdüğü bilinmektedir. Kısa Keloğlan gibi Atçalı da kırsal bölgede dünyaya gelmiş ve özellikle çocukluğunu köyünde geçirmiştir.

1.2. Kel Olmaları

Masallarda Keloğlan'ın farklı bir adı yoktur ve kel olmasından dolayı kendisine Keloğlan denilmektedir. İncelediğimiz 30 masalın 17 sinde Keloğlan'ın kel olduğu vurgulanmaktadır. Bahsi geçen masallarda Keloğlan ya keldir (*Keloğlan ile Devler*, *Keloğlan Defineci*, *Keloğlan ile Ali Cengiz*, *Keloğlan ve Sihirli Değnek* vb.) ya da Keloğlan'ın annesi *Korkusuz Keloğlan* başlıklı masalda karşımıza çıktığı gibi yıkaması, taraması güç diye Keloğlan'ın saçlarını hep kesmesinden dolayı onun adı Keloğlan olarak kalmıştır. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin de doğuştan saçları yoktur ve ileriki yıllarda da saçları çıkmaz. Bu sebeple çevresindekiler, kendisine "Keloğlan, Keleşoğlan" diye seslenirler. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin annesi *Sevda Zamana Sığmaz* başlıklı romanda, çocuğunun saçlarının olmamasına çok üzülür ve başına poşu takar. Benzer durum *Keloğlan Deli Dumrul'a Karşı* başlıklı masalda da görülmektedir. Keloğlan'ın annesi, ço-

cuğunun saçlarının olmamasını bir eksiklik görür ve başına bir kalpak geçirir. Bu durum dikkat çekicidir.

Ne var ki doğuştan saçları yokmuş. Bunu bir eksiklik olarak gören ana, doğdu doğal, oldu olalı onun başına bir kalpak geçirirmiş. O nedenle bizimkine Kalpaklı Keloğlan da derlermiş (Köseoğlu, 2012: 15).

Hacer her gün oğlunun başına dikkatlice bakıyor, gün geçtikçe o tüylerin daha da azaldığını görebiliyordu. Bu durumu kimseye söylemiyor, söyleyemiyordu. Üzüntüsünü damla damla içine akıtıyor, fakat yapacak bir şeyinin de olmadığını pekâlâ biliyordu (Atasoy, 2005: 175).

1.3. Kıt Kanaat Geçinmeleri

Keloğlan, incelediğimiz 19 masalda annesi ile birlikte yarı aç yarı tok yaşar. *Keloğlan ile Yaşlı Vezir* başlıklı masalda Keloğlan karşımıza padişah olarak çıkar. Bu masalın dışında diğer 10 masalda Keloğlan ve ailesinin kıt kanaat geçindikleri vurgulanmaz fakat zengin olmadıkları da barizdir. Keloğlan'ın annesi, elinden geldiğince çalışır çabalar ve oğlunu aç bırakmamak için uğraşır. Onların kaderi, masalların başında tembel, uyusuk, bir iş yapmayan Keloğlan'ın daha sonra çalışmaya başlamasıyla veya çevirdiği oyunlarla altınlar elde etmesi ve böylece zenginleşmesi sonucunda değişecektir. Atçalı Kel Mehmet Efe ise, Atçalı yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Anne ve babası, bey yanında çalışırlar. Zamanla babasını kaybederek yetim kalan Atçalı ile annesi, daha fazla geçim sıkıntısı çekmeye başlar. Bu durum Atçalı'nın dağa çıkışına kadar devam eder.

Vakti zamanında, memleketin birinde, bir Keloğlan'la ağası, bunların bir de kocamış anaları varmış. Geçimleri dar, paraları yok, kilerleri tamtakır, tencere dibi kalaysız kızıl bakır, keseleri delik, yoktur metelik. İçleri açıktan kazınır, şuradan buradan kâh dilenir, kâh kazanır. Üstleri başları yamadan kat kat alacalı bohça, pabuçları delik deşik parça parça (Alangu, 2014: 95).

Ana oğul hemen çiftlikten atıldılar. Beş parasız idiler. Kadın da hasta idi üstelik! (Sertoğlu, 1964: 6)

Keloğlan da Atçalı da yoksulluk içinde, zor yaşam koşullarında verdikleri mücadelelerle hayatı öğrenirler. Çünkü onlar varlıklı bir ailenin çocukları olarak dünyaya gelmezler. Kendi hayatlarını idame ettirebilmek için çalışıp çabalamak zorundadırlar. Genel olarak baktığımızda kahramanların, çeşitli sınavları atlatıp başarılar elde ederek olgunlaştıkları, toplum içinde yer edindikleri ve kendilerini kanıtlayarak toplumun sevgi ve saygısını kazandıkları görülmektedir.

Kimi okuyarak dinleyerek, kimi görerek gözleyerek öğreniyormuş. Keloğlan da yaşayarak görerek öğrenmiş. Yaygın deyişle, feleğin çemberinden geçmiş. Giderek uslanmış, erginleşmiş. Beş parmağında beş hüner derler ya, işte öyle biri olmuş. O, sizin gibi koca okullara gitmemiş, ama yaşam okulunu bitirmiş (Köseoğlu, 2012: 40).

1.4. Yetim Olmaları-Yaşlı Annesi ile Yaşamaları

İncelediğimiz dört masalda (*Keloğlan ile Üç Cambaz, Yüzücü Keloğlan, Keloğlan ile Yaşlı Vezir, Keloğlan ile Uzun Kuyruk*) Keloğlan'ın anne ve babası hakkında bilgi verilmmez. Beş masalda ise (*Dev Anası ile Keloğlan, Keloğlan ile İki Padişah, Keloğlan'ın Nohudu, Keloğlan ile Köy Ağası, Keloğlan ile Padişah Kızı*) Keloğlan hem öksüz hem de yetimdir. *Keloğlan ile Devler Ağası* başlıklı masalda, Keloğlan'ın hem annesi hem de babası vardır. *Keloğlan ile Devler* isimli masalda ise Keloğlan, ninesi ile yaşar. Diğer masalarda Keloğlan ya yetimdir ya da yaşlı annesi/annesi ile birlikte yaşamaktadır. Romanlarda da Atçalı Kel Mehmet Efe, küçük yaşta yetim (13-15) kalır. Babasının ölümünden sonra ailenin sorumluluğunu Atçalı yüklenir. Atçalı'nın annesinden başka kimi kimsesi yoktur. Anne oğul birlikte çalışıp yaşamlarını idame ettirirler. Atçalı'nın annesi romanlarda 35-40 yaşlarındadır. Sadece Murat Sertoğlu'nun anlatımında Atçalı'nın annesinin sık sık hastalandığı ifade edilir. Kahramanların hayatlarında baba faktörünün eksik kalması ve belli zaman sonra annenin bakımını da üstlenmeleri, onları daha güçlü kılmış ve sorumluluk sahibi yapmıştır. Anne, koruyup kollayan tavırlarıyla kahramanların her zaman yanında olmuştur. Keloğlan, yaşadığı maceraların sonunda elde ettiği başarılarla annesinin yanına dönmüş ya da annesini de yanına aldırılmış, annesi de onu, sıcacık ve sevgi dolu duygularla karşılamıştır. Atçalı da fırsat bulduğu her an annesinin yanına giderek onun hayırdualarını almıştır. Bu durum da kahramanları, manevi yönden güçlü kılmıştır.

Vaktin birinde, bir Keloğlan varmış. Bu Keloğlan'ın şu dar dünyada bir ihtiyar anacığından başka kimsesi yokmuş (Alangu, 2014: 76).

Babası güzün sonunda ölmüştü. Bir anası bir de kendi kalmıştı. Mehmet 13 yaşında ya var ya da yoktu (Çelik, 2011: 14).

1.5. Kardeşinin/Kardeşlerinin Olmaması

Keloğlan'ın; *Keloğlan ile Kardeşi, Keloğlan ile Padişah, Keloğlan Defineci* başlıklı masalarda ağabeyi; *Dev Anası ile Keloğlan* başlıklı masalda iki kız kardeşi ve *Keloğlan ile Devler Ağası* isimli masalda da 40 kardeşi vardır. Diğer 25 masalda Keloğlan'ın kardeşi yoktur veya kardeşleri olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin de üç romanda da kardeşi yoktur.

1.6. Çoban Olmaları

Keloğlan'ın çoban olması, beş masalda (*Keloğlan ile Kardeşi*, *Keloğlan ile Kötü Hasan*, *Keloğlan Defineci*, *Keloğlan ile Köy Ağası*, *Keloğlan ile Ali Cengiz*) karşımıza çıkmaktadır. Hamdullah Köseoğlu; çobanlarla Keloğlanlar arasında da bir ilişki vardır. Her iki tip de –her zaman olmasa bile– birçok yönden birbirine benzer. Çünkü Keloğlan birçok masalda kuzu çobanlığı yapmakta, giderek deneyimli anaç bir çoban olmaktadır (Köseoğlu, 2012: 11) ifadeleriyle Keloğlan'ın çobanlık yaptığını belirtmektedir. Atçalı Kel Mehmet Efe ise, Arpaz Beyi'nin yanından kovulana kadar orada çalışır. Daha sonra köy koruyuculuğuna başlar. *Sevda Zamana Sığmaz* ve *Atçalı* başlıklı romanlarda Atçalı'nın da çobanlık yaptığı ifade edilmektedir.

Bu Keloğlan, dağda bayırda sığır davar güder, köylüye çobanlık eder; yağlı yavan, kıt kanaat, anacığıyla birlikte, bir kap aşları, ağırısız başları ile geçinir giderlermiş (Alangu, 2014: 110).

Anası Beyin Konağının temizlik işlerine bakıyor, kendisi çobanlık yapıyordu (Çelik, 2011: 14).

1.7. Okuma Yazma Bilmeleri

İncelediğimiz Keloğlan Masalları'nda, Keloğlan'ın eğitimi, okuma yazma bilip bilmemesiyle ilgili bilgilerin kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz. *Keloğlan ile Devler*, *Keloğlan ile Kırk Haramiler*, *Keloğlan ile Padişah* başlıklı masalarda Keloğlan okuyup yazar. *Yüzücü Keloğlan* başlıklı masalda ise, Keloğlan okumayı yazmayı bilmez. Diğer masalarda bahsi geçen konu hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Atçalı Kel Mehmet Efe de, özellikle Cem Çelik'in romanında okuma yazmayı bilen, okumayı ve araştırmayı seven bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Murat Sertoğlu'nun romanında da Atçalı, okumayı yazmayı bilir fakat Sertoğlu, Çelik kadar Atçalı'nın okumaya ve araştırmaya olan eğilimini ön plana çıkarmamaktadır. İsmet Nadir Atasoy ise, bu durumun aksine Atçalı'nın okuma yazma bilmediğini ifade eder. Her anlatıda olmasa da genel olarak baktığımızda kahramanların, sürekli olup biteni araştırmaları, kafalarındaki sorulara cevap aramaları, yaşananları sorgulamaları onların araştırmacı yönlerini de ortaya koymaktadır.

Bunlar su dibinde küpeleri arayadursunlar, bu Keloğlan ağlamasını kesmiş de sırtarmaya geçmiş, hemen oradaki kırk kat elbiseyi, pabucu, sarmış sarmalamış, sırtına vurmuş da yürümüş. Bir kâğıdın üzerine iri iri şu sözleri yazmış... (Alangu, 2014: 79)

Bak bakalım, bu yazı şu Kelin yazısı mı? diye sordu. Hacı Hüseyinoğlu mektubu görür görmez –Evet, onun! dedi. Ne istiyor senden? (Sertoğlu, 1964: 204)

Sepetçi Keloğlan başlıklı masalda ise Keloğlan'ın okuma yazmayı bilip bilmediği açıkça ifade edilmese de, eğitime verdiği önem vurgulanmaktadır. Keloğlan, okul açar ve eğitimciler bulur. Kendisi de okula gidip konuşmalar yapar. Cem Çelik'in romanında da Atçalı Kel Mehmet Efe'nin, eğitime ne kadar önem verdiğini görmekteyiz. Atçalı, devlette yaşanan olumsuzlukların temelinde eğitim eksikliğinin yattığına inanır ve onun için de matbaa kurar. Çeviriler yaptırır. Bu durum, kahramanlar için eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Anasının yaptığı yanlışları başka anaların yapmasını istemiyormuş. O nedenle Yaşam Okulu diye bir okul açmış. Yanlış başlayıp doğruyu bulanları bir araya getirmiş. Usta eğitimciler bulmuş. Anasını da yanına alarak etkinlikler düzenlemeye başlamış (Köseoğlu, 2012: 134).

Nazlı ilinde matbaa kurdu ecnebi kitapları çevirtti. Esnafları beşer onar bir araya getirdi sanayi kurdurdu rüşveti yasak etti (Çelik, 2011: 142).

1.8. Zeki, Kurnaz, Pratik Zekâ Olmaları

Keloğlan'ın çocukluğu, tembel, miskin geçerken gençliğinde çalışmaya başlamasıyla birlikte çevresindekilere oynadığı oyunlarla ya da önüne çıkan sorunlara bulduğu çözümlerle ne kadar zeki, kurnaz ve pratik zekâ olduğu karşımıza çıkmaktadır. İncelenen masalların dördünde Keloğlan'ın saf, masum, her şeye kanan ve içinde kuşku barındırmayan bir masal kahramanı olarak görürüz: *Keloğlan Hiç Alıyor* başlıklı masalda Keloğlan, karşılaştığı kişiler tarafından dayak yiyen, kim ne derse ona inanan, ne diyeceğini ve ne yapacağını sürekli unutan pasif bir tiptir. *Keloğlan ile Kardeşi* ve *Keloğlan Defineci* başlıklı masalarda Keloğlan zekiliğinden öte saflığı ile amacına ulaşır ve kendisini yönlendiren de ağabeyi olur. *Yüzücü Keloğlan* başlıklı masalda ise Keloğlan'ın, sporcu tarafı ön plana çıkarılmakta ne kadar iyi bir yüzücü olduğu anlatılmaktadır. Keloğlan ve arkadaşları yapılan yüzme yarışını hileyle, oyunla değil yetenekleriyle kazanmaktadırlar. Diğer masalarda ise Keloğlan, sorunların çözümünde aklını kullanır ve Keloğlan'ın en büyük silahı akli olur. Romanlarda ise, Atçalı Kel Mehmet Efe'nin, Emir'i/Fatma'yı annesine istetmesinden sonra yaşadıklarının sonucunda büyük bir değişime uğradığı görülmektedir. Daha önceleri sessiz, sakın, herkesin küçük gördüğü Atçalı, annesi ve kendisi hakarete uğradıktan sonra yaşananlara isyan eder. Atçalı'nın bu isyanın ardından yaşadığı maceralarda, onun ne kadar zeki ve pratik zekâ olduğu görülmektedir.

Keloğlan da kendini savunmak için aklını ve dilini kullanmış. Elini geliştirmek yerine dilini geliştirmiş. Vurup düşüren güçlülere karşı hep aklıyla, diliyle karşı koymuş. O nedenle erken erginleşmiş, erken olgunlaşmış. Oldukça anlaklıymış.

Büyüklerin bile anlayamadığını, kavrayamadığını, çözemediğini kolayca anlar ve çözermiş (Köseoğlu, 2012: 171).

Keloğlan da Atçalı Mehmet Efe de yaşadıkları değişimlerin ardından akıllarını kullanmaları ve pratik zekâyâ da sahip olmalarının etkisiyle çevrelerindeki kişiler tarafından sevilen, akıl danışılan kişiler haline gelirler. Keloğlan *Keloğlan ve Sihirli Değnek, Güneşi Arayan Oğlan, Korkusuz Keloğlan* vb. masallarında sorunlara mantıklı çözümler üreten, pratik zekâsı sayesinde çatışmalara son veren, insanlara yol gösteren, başvurulmuş, akıl danışılan biri olarak karşımıza çıkar. Bahsi geçen masallarda Keloğlan ya da Keloğlan ve arkadaşları, gittikleri yerlerde saygıyla ve sevgiyle karşılanırlar. Atçalı Kel Mehmet Efe de, kısa zamanda halkın sevgisini kazanır. Bölgeye yapmış olduğu yatırımlar ve fakir fukaraya göstermiş olduğu destek, kendisine başvuranların dertlerini dinlemesi ve çözümler üretmesi Atçalı'nın, sevilmesini ve gittiği yerlerde sevgiyle karşılanmasını sağlar.

Gittikleri illerde, ilçelerde, bucaklarda, köylerde, obalarda saygıyla, ilgiyle karşılanmışlar. Keloğlan adı iyice yerleşmiş, yaygınlaşmış. Artık bütün iyi gelişmeler ona bağlıyor, onun yaptığını söylüyorlarmış. Elini eteğini öpmeye çalışıyorlarmış (Köseoğlu, 2012: 50).

Onun bu icraatı, bilhassa pek perişan hale düşen memurların maaşlarını he-men ödemesi, şehrin bozulmuş bulunan nizamını bir anda yeniden kurması ve çapulculara göz açtırmamak hususunda sert tedbirler alması, Aydın halkına kendisini bir anda bir kat daha sevdirmişti. Şehirde kelimenin tam manasıyla bir bayram havası esmeğe başlamıştı (Sertoğlu, 1964: 287).

1.9. Türlü Oyunlara, Hilelere Başvuruları

İncelenen masalların 18 inde Keloğlan'ın, amacına çeşitli oyunlar ve hilelerle ulaştığı görülmektedir. Örneğin; *Keloğlan ile Devler* masalında Keloğlan, devlerin kendisine yapacaklarını önceden duyar ve kendisine gösterilen yatakta uyumaz fakat bu durumu da devlere belli etmez. *Keloğlan ile Üç Cambaz* masalında eşeğini satmak isteyen Keloğlan, üç cambazın oyununa gelir. Eşeğini gümüş lira çıkarıyor diye, tavşanını ulak görevini harfi harfine yerine getiriyor diye, kavalını da ölüyü bile diriltten kaval diye üç cambaza satarak onlardan intikamını almış olur. *Keloğlan Deli Dumrul'a Karşı* masalında ise, Keloğlan'ın para vermeden köprüden geçmesine engel olan Deli Dumrul, Keloğlan'ın sormuş olduğu çeşitli sorular karşısında cevapsız kalır. Keloğlan, Deli Dumrul uyuyunca köprü'nün başına derince bir kuyu kazar ve üstünü de çalıyla otlarla örter. Sabah olduğunda Keloğlan kuyunun üstünden atlayıp köprüyü geçerken, kendisini yakalamak isteyen Deli Dumrul da kuyunun içine düşer. Romanlarda daha çok Murat Sertoğlu'nun anlatımında olmak üzere Atçalı Kel

Mehmet Efe'nin dağa çıktuktan sonra, hedefine ulaşmak için çeşitli hilelere, oyunlara başvurduğu görülmektedir. Örneğin kılık/kıyafet değiştirerek haber alma veya bir ortamda rahatça bulunabilme, savaş hilelerine başvurarak düşmanlarını aldatma, koyun sürüsünün içine karışıp Arpaızlı Osman Bey'in kulesine girme vb.

Keloğlan horozunu alıp eve dönmüş. Ama Uzun Kuyruk'a duyduğu öfke dinmemiş. "Bak Çil Horoz," demiş. "O Uzun Kuyruk büyük olasılıkla yine gelecek. Ona öyle bir oyun oynayacağım ki..." (Köseoğlu, 2012: 209)

Tam Arpaza girecekleri sırada yolun iki tarafındaki hendeklerden birdenbire bir takım adamlar çıktılar ve bunlar koyunların arasına katıldılar. Hepsi de tüfekli, kamalı kimselerdi. Bir de iri bir köpek peyda olmuştu. Hepsi dört ayak yürüyorlar ve koyunların arasında belli de olmuyorlardı (Sertoğlu, 1964: 162).

1.10. Azar İşitmeleri, Şiddet Görmeleri

Masallarda ifade edilen Keloğlan'ın genelde annesinin, kendisinin tembel tembel oturmasından ve bir işe yaramadığı konusundaki söylenmelerinin dışında, çevresindeki insanlara kendisini ezdirmediği, akıllı davranması sayesinde şiddete maruz kalmaktan kurtulduğu görülmektedir. Masallarda Keloğlan'ın dayak yediği, azar işittiği nadiren karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; *Keloğlan Hiç Alıyor* başlıklı masalda Keloğlan, balıkçılardan, cemaatten, kadınlardan, yolculardan vb. her şeyi birbirine karıştırmasından dolayı sürekli dayak yer. *Keloğlan ile Kırk Haramiler* başlıklı masalda haramilerin başı, Keloğlan'ın vurmuş olduğu 40 kuşu onun elinden alır ve Keloğlan'a vurur. *Keloğlan Defineci* masalında ise Keloğlan, ağabeyinden şiddet görür.

Ağların sonundaki torba da boş çıkınca, bunlar tutmuşlar, orada dikilip "Hiç, hiç" diye söylenen Keloğlan'ı evire çevire bir güzel dövmüşler. Keloğlan ah demiş, of demiş, dayacağı yemiş, ama anasının tembihlediğini de kel kafasından uçurmuş, unutmuş (Alangu, 2014: 70).

Romanlarda Atçalı Kel Mehmet Efe, doğuştan şanssız, bahtsız bir çocuk olarak tarif edilir. İlk zamanlarda onun en büyük şanssızlığı, saçsız olarak dünyaya gelmesi ve bir daha da saçlarının çıkmamasıdır. Bu durum Atçalı'nın hayatında derin izler bırakır:

Havaların en güzel olduğu günlerde bile annesinin başına sardığı poşuyu bir türlü çıkaramıyor, çıkardığında ya da düşürdüğünde çiftliğin çocukları hemen kendisiyle alay etmeye başlıyor, önünden arkasından: "Keloğlan!... Keleşoğlan!..." diye bağırıyorlar, hatta kendisinden büyük ve güçlü kuvvetli olanlar başındaki poşuyu alıp kaçıyorlar, poşuyu bir yerlere saklayıp saatlerce aratarak gülüşüyorlar, Mehmet'le alay ediyorlardı (Atasoy, 2005:178).

Atçalı'nın hayatında bir dönüm noktası oluşturan, kanundışı hayata sürüklenmesine sebep olan olay ise, annesine istettiği Ağa'nın kızını alamaması ve Ağa'nın eşinden hakaret işitip, adamlarından da şiddet görmesidir: *Ömrü boyunca ağaların, kâhyaların vahşiliğini görerek büyümüştü. Sonuçta kuldu. Küfür kafir yapan ses sahibiydi. Kendini bir köpek gibi aciz hissetti. Korkudan sesi kesilmişti. Cevap bile veremiyordu. Ağa hakarete devam ediyordu* (Çelik, 2011: 26).

1.11. Kılık/Kıyafet Değişimleri

Masallarda Keloğlan'ın kılık/kıyafet değiştirdiği altı masalda karşımıza çıkmaktadır. *Keloğlan ile İki Padişah* masalında Keloğlan can alıcı kılığına, *Keloğlan ile Üç Cambaz* ve *Keloğlan ile Kargası* masallarında çoban kılığına, *Keloğlan ile Kırk Haramiler* masalında hamamcı ve Azrail kılığına, *Keloğlan ile Padişah* masalında kadın ve Azrail kılığına girer. Son olarak da *Keloğlan ile Ali Cengiz* masalında Keloğlan'ın oduncu baba kılığına girdiği, tazı, koç, serçe, gül vb. olduğu görülmektedir. Romanlarda da Atçalı Kel Mehmet Efe ve kızanları, bir mekâna rahatça girebilmek, haber edinebilmek, kendilerini gizleyebilmek amacıyla kılık/kıyafet değiştirmektedirler. Bu durum kahramanların amaçlarına ulaşmak için zaman zaman kılık/kıyafet değiştirerek kimliklerini sakladıklarını ve böylece daha rahat hareket edebildiklerini göstermektedir.

Bir de bakmışlar ki, kepeneği sırtında, değneği elinde, şu Keloğlan çoban kılığına girmiş de, geçmiş karşılarına sırtmıyor mu? (Alangu, 2014: 68)

Aslında kahveci Osman'ın ayıngacı dediği bu iki genç adam Kel Mehmet'in kızanlarından Çakmakoğlu Ahmet'le Turnalı Ali'den başkası değildi (Atasoy, 2005: 253).

1.12. Padişaha Karşı Olmamaları

İncelediğimiz masalların yedisinde padişah, kahraman olarak yer almaktadır. Bu yedi masalın altısında (*Keloğlan ile İki Padişah*, *Keloğlan ile Kırk Haramiler*, *Keloğlan ile Padişah*, *Keloğlan ile Devler Ağası*, *Keloğlan ile Ali Cengiz*, *Keloğlan ile Padişah Kızı*) Keloğlan, padişaha karşı aksi bir tutum içinde bulunmaz. Bazen, Keloğlan'ın haksızlığı yapanın padişah olduğuna inandığı zaman onunla bile mücadele ettiği görülse de, temelde padişaha karşı herhangi bir saygısızlıkta bulunmaz ve masalın sonunda da padişahın sevgisini kazanmayı başarır. *Keloğlan ile Yaşlı Vezir* başlıklı masalda ise, Keloğlan karşımıza padişah olarak çıkmaktadır. Atçalı Kel Mehmet Efe, kanunlara karşı gelerek dağa çıkmış olmasına rağmen Cem Çelik'in anlatımı dışında diğer romanlarda Atçalı'nın doğrudan padişaha karşı bir tutum sergilemediğini, padişahın karşısında yer almadığını görürüz.

Saraya gidip padişahın karşısına çıkmış. Padişah bunu görünce, hem gülmüş hem de bir kel kafada bu kadar akıl fikir, oyun düzen olmasına şaşmış şaşmış da kalmış. Hemen başvezirine yol verip Keloğlan'a makam vermiş (Alangu, 2014: 108).

- Bu da Atçalının kasada bıraktığı sarf defteri. Ödenen paraların, kimlere ödenmiş olduğunu kuruşu kuruşuna yazmış. İnanır mısınız, devletin tek kuruşuna bile dokunmamış! (Sertoğlu, 1964: 342)

Keloğlan da Atçalı da padişaha karşı olumsuz bir tutum sergilememelerine rağmen, haksızlık yaptıklarına inandıkları beylerin, ağaların karşısında yer almaktadırlar. Örneğin *Erincek Keloğlan* başlıklı masalda, Keloğlan'ın halkı yoksullaştıran bey ve adamlarına karşı vermiş olduğu mücadeleyi görmekteyiz. Keloğlan, vergi zulmünden yılan ve yoksul kalan köylüleri, beyin zulmünden kurtarır. Böylece köylüler rahata, huzura ve bolluğa kavuşur (Köseoğlu, 2012: 75-87). Bu masal dışında Keloğlan'ın masalarda haksızlıklar karşısında sessiz kalamadığını, haksızlık yapanların cezalarını er ya da geç verdiğini hatta bazen bu konuda adam öldürecek kadar ileri gittiğini de görmekteyiz. Romanlarda da ifade edildiğine göre Atçalı, efeliği boyunca köylüleri yıldırان ağalara ve haksız uygulamalara yeltenen mültezimlere karşı mücadele vermiş, ezenin karşısında ezilenin yanında durmuştur. Bu mücadelede Atçalı, adam öldürmekten de uzak kalmamış, elini kana bulamıştır.

Her iki kahraman da kendi adaletlerini tesis etmeye çalışan davranışlarıyla, padişahı huzursuz etmişlerdir. Örneğin *Keloğlan ile Kırk Haramiler* başlıklı masalda Keloğlan, kendi doğrularınca hareket eder ve kafasına göre insanları cezalandırır. Keloğlan'ın bu tutumu, padişahı rahatsız eder ve padişah kendisini uyarır: *Bundan böyle ortalığı karıştırma, ben dururken ortalığa düzen vermeye, ceza kesip oyun kurmaya da kalkma, velhasıl önüme de, yoluma da çıkmaya kalkma; buyruk verip hüküm yürütmeye de girişme! diye bir bir öğüt verip yol yordam gösteriyor (Alangu, 2014: 89).* Atçalı Kel Mehmet Efe de, dağa çıktıktan sonra kendi kanunlarını kendisi koyar ve kendi doğrularınca adalet tesis eder. Atçalı'nın bu tutumu, devlet anlayışına aykırıdır ve padişahı da rahatsız etmektedir.

1.13. Kendilerine Yol Gösteren ya da Oyunlarında Kullandıkları Yardımcılarının Olması

Keloğlan'ın kendisi kadar meşhur, ona yol gösteren bir eşeği vardır. İncelediğimiz masalarda Keloğlan'ın eşeği çok fazla ön plana çıkarılmamıştır. Masalarda Keloğlan'a yardım eden ya da başkalarını aldatmak için kurduğu oyunlarda kullandığı tavşan, karga, horoz vb. başka hayvanlar da karşımıza çıkmaktadır. Hatta Köseoğlu, Keloğlan'ın eşeği kadar horozunun da tanınmış, ünlü olduğunu masalarda ifade eder (Köseoğlu, 2012: 202). Keloğlan'ın eşeği gibi Atçalı'nın da köpeği ünlüdür. Atçalı Kel Mehmet Efe'nin, kendisini bu-

lunduğu güç durumdan kurtaran, ona çıkış yolu gösteren, hayatının sonuna kadar da ona her an eşlik eden bir köpeği vardır. Atçalı bu yol arkadaşını, Hacı Hüseyinoğullarının kızını istedikten ve Ağa'nın adamları tarafından saldırıya uğramadan önce/uğradıktan sonra bulmuştur. Sokakta diğer köpeklerin saldırısına uğrayan bu zayıf, çelimsiz köpek göstermiş olduğu direnme gücüyle iri yarı köpekleri yenmeyi başarabilmiştir. Atçalı, bu olay sonucunda aslında kendisinin zayıf ve savunmasız olmadığını istese bu köpek kadar güçlü olabileceğinin farkına varır. Bu zamandan sonra da Atçalı her daim köpeği (Karabaş, Çete, Eşkıya adlarıyla romanlarda yer alır) ile birlikte anılmış ve kendisi kadar köpeği de meşhur olmuştur.

Keloğlan gibi eşeği de ünlüymüş. Tanımayan, bilmeyen yokmuş. Eşek denince, akla Keloğlan; Keloğlan denince de eşeği gelirmiş. Ozanlar için saz, bilgiler için söz neyse, Keloğlan için de eşeği oymuş. Eşeksiz edemezmiş (Köseoğlu, 2012: 37).

Farkında değildi ama bir ömür sürecek en sadık dostunu, kendi deyimiyle Akıl Hocasını bulmuştu. Büyük acılar içinde yavaş yavaş yaralı köpeğin yanına gitti ve yerde inleyen köpeği kucakladı (Çelik, 2011: 29).

Keloğlan Deli Dumrul'a Karşı ile *Keloğlan ve Sihirli Değnek* başlıklı masalarda ise, Keloğlan'a yol gösteren, ona yardımcı olan, akıl veren ozan, bilge bir dede ile karşılaşırız. Bu dede, Keloğlan'ın aklına takılan sorulara cevap verir ve ona hayat karşısında nasihatlerde bulunur. *Keloğlan ve Sihirli Değnek* başlıklı masalda karşımıza çıktığı gibi bazen dede, zor durumda kullanması için Keloğlan'a sihirli hırkasını ve değneğini de bırakır. Atçalı Kel Mehmet Efe'yi de okudukları etkilemiştir. Özellikle Şeyh Bedreddin'in *Varidat* adlı eseri onun bir nevi hayat felsefesi olmuş, ona yol göstermiştir.

Keloğlan soluklanıp durunca Ozan Dede, "Yeryüzü çok büyük, çok kocamandır oğul can," demiş. "Gerçekler çok derindedir. Sorunlar çok karışık, çok karmaşıktır. İlk bakışta görmek, anlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Ben derim ki yol yakinken dön git evine. Bu yollar, bu iller tekin değil (Köseoğlu, 2012: 21).

1.14. Sonunda Zengin Olmaları

Keloğlan, yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Çocukluğunu tembellikle ve miskinlikle geçirir. Keloğlan'ın zenginleşmesi, onun çalışmaya karar vermesi ile karşımıza çıkmaktadır. Keloğlan iş aramak için yola çıkar, bazen günlerce aylarca yol gider. Çalıştığı işte başarılı olarak zengin olur. Örneğin; *Benim Adım Keloğlan* başlıklı masalda Keloğlan çalışmaya başladığı kervanda altınlar biriktirerek evine döner. Ayrıca kendisine armağan edilen üç devesi vardır. *Sepetçi Keloğlan* masalında ise; Keloğlan'ın yaptığı sepetleri zamanla herkes tanımaya başlar. Keloğlan, sattığı sepetlerle zengin olur. Keloğlan'ın

kurduğu oyunlar sonucunda zengin olduğu da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; *Keloğlan ile Devler* masalında, Keloğlan devleri aldatarak onların bir çuval altınını alır. *Keloğlan Para Kazanıyor* başlıklı masalda Keloğlan, öldürdüğü adamı kullanarak tuzağına düşürdüğü kişilerden para toplar. *Keloğlan ile Kötü Hasan* masalında ise Keloğlan'ın girdiği harabe bir hamama, cüceler de gelir. Keloğlan, cücelerin konuşmalarına kulak misafiri olur ve onlardan definenin yerini öğrenir. Defineye ulaşmasıyla da Keloğlan, zengin olur. *Keloğlan ile İki Padişah*, *Keloğlan ile Padişah*, *Keloğlan ile Ali Cengiz*, *Keloğlan ile Padişah Kızı* başlıklı masalarda karşımıza çıktığı gibi Keloğlan'ın, padişahın kızıyla evlenerek sarayda makam sahibi (başvezir, vezir) olduğu ve zenginleştiği de görülmektedir. Kısaca incelediğimiz 30 masalın 18 inde Keloğlan'ın, masalın başında yoksulluk çektiği fakat daha sonra maddi durumunun düzeldiği hatta zengin olduğu ifade edilmektedir.

Atçalı Kel Mehmet Efe de, yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, geçim sıkıntısı çekmiştir. Fakat daha sonra başına gelen kötü olaylara isyan ederek dağa çıkmış ve ağalardan, beylerden aldığı paralarla maddi yönden güçlü olmuştur. Atçalı'nın aldığı tüm paraları kendi çıkarına kullandığını ifade etmek doğru olmayacaktır. Çünkü araştırmacılar, Atçalı Kel Mehmet Efe'nin fakir fukarayı gözettiğini, köylerin, kasabaların ihtiyaçlarını karşıladığını, vali olarak başa geçtiğinde de devletin parasına el sürmediğini belirtirler. Fakat şurası da açıktır ki romanlardan, Atçalı'nın dağa çıkması ile birlikte güçlendiği, paraya ulaşmakta zorluk çekmediği, annesini daha iyi koşullarda yaşattığı anlaşılmaktadır.

Keloğlan giderek işleri iyice büyüttü. Çok paralar kazanmış. Çok kişiye iş kapısı açmış. Adı sanı yayılmış. Bilinir, tanınır olmuş (Köseoğlu, 2012: 134).

- Hiçbiri de ona benzemedi şimdiye kadar türemiş olan efelerin! Arpazı şimdiye kadar basabilmiş efe çıkmamıştır. Hâlbuki o orasını rahatça bastı. Osman beyden yirmi bin altını tıkr tıkr almış. – Zenginleşti. – Evet! Şimdi zengindir gayri... (Sertoğlu, 1964: 179).

Keloğlan da Atçalı da zenginleştikten sonra annelerini unutmazlar. O güne kadar sıkıntı çeken annelerini rahat ettirmek için çabalarlar. Örneğin; *Keloğlan ile Devler Ağası* ve *Benim Adım Keloğlan* başlıklı masalarda Keloğlan, yoksulluk çeken annesini rahat ettirmek için annesine/anne ve babasına konak tutup oraya yerleştirir. Atçalı da romanlarda, annesini hem daha güvende olması hem de rahat etmesi için bir konağa yerleştirir. Yanına, ev işlerinde kendisine yardımcı olacak birilerini bulur. Böylece Atçalı'nın gözü arkada kalmayacaktır. Ayrıca her iki kahraman da sadece annelerini değil yoksulları da aç açıkta bırakmazlar. Özellikle Köseoğlu'nun derlemiş olduğu bazı masalların (*Benim Adım Keloğlan*, *Keloğlan ile Cimri Ağa*, *Keloğlan ile Yaşlı Vezir*) sonunda, Keloğ-

lan'ın ya da annesinin yoksulları doyurduğu görülmektedir. Romanlarda ifade edildiğine göre Atçalı Kel Mehmet Efe de, ağalardan, beylerden aldıklarını yoksullara dağıtmıştır. Ya da köylerin, kasabaların yol, köprü, cami gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Kısacası aldığı paraları sadece kendi menfaati için kullanmamış, fakir fukarayı da gözetmiştir.

Gel zaman git zaman... Elden ayaktan düşmüş koca Ağa. İşleri Keloğlan yürütmeye başlamış. Açları doyurmuş, çıplakları giydirmiş. Alacakları ertelemiş, borçları ödemiş. Kul hakkı yemez olmuş (Köseoğlu, 2012: 165 ve 167).

- Aldığı paraları hep fakir olanlara dağıtıyormuş, dört yörük kızının çeyizini yapıp onları istedikleri delikanlılarla evlendirmiş. Hasta olanların hekim ve ilâç paralarını verirmiş (Sertoğlu, 1964: 179).

1.15. Padişah/Ağa Kızı ile Evlenmeleri

İncelediğimiz Keloğlan Masalları'ndan sadece *Keloğlan ve Üç Cambaz* masalında Keloğlan'ın masalın başından beri evli olduğunu görmekteyiz. Keloğlan'ın eşinin, padişah ya da ağa kızı olmadığı masalın akışından anlaşılmaktadır. *Keloğlan ile Devler Ağası* başlıklı masalda, Keloğlan ve kardeşleri evlenirler. Bu masalda da evlenen kızın padişah ya da ağa kızı olduğundan bahsedilmektedir. *Keloğlan ile Yaşlı Vezir* masalında ise Keloğlan, padişaktır ve masalın sonunda kendisi gibi zeki ve akıllı bir kız ile evlenir. Keloğlan'ın evlendiği kız, değirmencinin kızıdır. İncelediğimiz dört masalda (*Keloğlan ile İki Padişah*, *Keloğlan ile Padişah*, *Keloğlan ile Ali Cengiz*, *Keloğlan ile Padişah Kızı*) Keloğlan, masalın sonunda padişahın kızı ile evlenir. Üç masalda (*Keloğlan ile Kötü Hasan*, *Sepetçi Keloğlan*, *Keloğlan ile Cimri Ağa*) ise Keloğlan, masalın sonunda ağanın, beyin kızı ile evlenir. Diğer masalarda Keloğlan'ın evli olduğu ifade edilmektedir. Atçalı Kel Mehmet Efe de romanlarda, Hacı Hüseyinoğullarının kızı Emir'e ya da Cem Çelik'in ifadesiyle Fatma'ya sevdalanır. İlk başta aile kızını Atçalı'ya vermek istemez fakat sonunda Atçalı, sevdalandığı kıza kavuşur. Atçalı, onu babasının rızası ile alır ve Ağa'nın kızı ile evlenir. Bu durum da bize, kahramanların kendilerine padişahın/ağanın kızını alacak kadar güvendiklerini, kendilerine eş olarak basit, sıradan insanları değil soylu ailelerin kızlarını seçtiklerini gösterir. Çünkü onların gözünde zengin, fakir ayrımı yoktur. *Sepetçi Keloğlan* masalında karşımıza çıktığı gibi Keloğlan'ın gözünde varlıklı da yoksul da birdir (Köseoğlu, 2012: 134). Atçalı Kel Mehmet Efe de, toplumdaki eşitsizliğe, maddi gücü elinde bulunduran kişilerin yoksulları ezmesine tepki göstermektedir (Çelik, 2011: 100).

Hemen vezirine yol verip Keloğlan'ı vezir tayin etmiş. Tellâl çıkarıp davul dövürmüş, kızı ile Keloğlan'ın evleneceklerini ilan etmiş. Kırk gün kırk gece düğün kurmuşlar (Alangu, 2014: 186).

Emir Kız ve Mehmet muratlarına ereceklerdi artık. Öyle ya, onca zamandır Hacı Hüseyinoğlu'nun vereceği iznin yolunu gözlemişlerdi. İşte izin çıkmıştı. Atça'da kına gecesi yapılmış, Aydın'da da düğün bitmek üzereydi (Atasoy, 2005: 325).

Masallarda ve romanlarda kahramanların anneleri, oğullarının padişah/ağa kızı ile evlenmek istemeleri karşısında ise benzer tepkileri verirler. *Keloğlan ile Ali Cengiz* masalında Keloğlan, sevdalandığı padişahın kızını, annesinin istemesinde diretir. Keloğlan'ın annesi, padişahın kızını vermeyeceğini bilir ve oradan kovulmaktan korkar. Fakat padişah, kadının korktuğu tepkiyi göstermez ve Keloğlan'a, kızını vermek için Ali Cengiz oyununu öğrenmesini şart koşar (Alangu, 2014: 166-178). Atçalı Mehmet Efe de, Hacı Hüseyinoğullarının kızına sevdalanınca annesini, kızını istemesi için beyin konağına gönderir. Keloğlan'ın annesi gibi, Atçalı'nın annesi de bu isteğinin uygun olmadığını çünkü denk olmadıklarını, beyin kızını vermeye razı olmayacağını ne kadar söylese de oğluna dinletemez. Atçalı'nın annesi, oğlunun ısrarına dayanamaz ve onu kırmayarak kızını istemeye gider. Burada tepki gören anne, üzgün bir halde evine geri döner. Fakat sonunda Atçalı da Keloğlan da istedikleri kızla evlenirler.

1.16. Sonunda Amaçlarına Ulaşmaları

Keloğlan; yoksulluktan kurtulmak için çaba harcar. Ya iyi bir iş bulup çok para kazanır ya da kurduğu tuzaklar ile altınlara kavuşur. Annesine/ninesine verdiği sözü tutar ve çalışkan biri haline gelir. Keloğlan, kendisine ve çevresindekilere yapılan haksızlıkları *Keloğlan ile Üç Cambaz*, *Keloğlan ile Kırk Haramiler* vb. masallarında karşımıza çıktığı gibi kabullenemez ve sonunda intikamını alır. *Keloğlan ile İki Cambaz*, *Keloğlan ile Kötü Hasan*, *Keloğlan ile Cimri Ağa* vb. masallarda anlatıldığı gibi Keloğlan, masalın sonunda gönül verdiği padişahın ya da ağanın kızına kavuşarak amacına ulaşır. Kısaca masallarda Keloğlan'ın, hangi amaç için yola çıktığıysa ya da neyi elde etmeyi istediye, başardığı görülmektedir.

Romanlarda ise Atçalı Kel Mehmet Efe, ilk önce kendisine ve çevresindekilere yapıldığına inandığı haksızlıklara karşı mücadele eder. Zenginlerden aldıklarını yoksullara dağıtır Atçalı, annesini daha iyi koşullar altında yaşatır. Daha sonra Atçalı, Aydın'a vali olur ve idarenin uygulamalarından rahatsız olan insanların sevgisini kazanır. Bölgeye yatırımlar yapar. Atçalı Kel Mehmet Efe, Emir/Fatma ile babasının rızasını alarak evlenir. Kısaca Atçalı, yapmak istediklerini gerçekleştirmiş biri olarak bu hayata gözlerini yumar.

Gel zaman git zaman... Elden ayaktan düşmüş koca Ağa. İşleri Keloğlan yürütmeye başlamış. Açları doyurmuş, çıplakları giydirmiş. Alacakları ertelemiş, borçları ödemiş. Kul hakkı yemez olmuş. Az zamanda sevilmiş, güvenilmiş.

Arayanları, soranları, akıl danışanları çoğalmış. Onlar da, yörede yaşayanlar da mutlu olmuş, mutlu yaşamışlar (Köseoğlu, 2012: 165 ve 167).

- Arkıdeşler ben Vali-i Vilayet, Hademe-i Dövlət Atçalı Kel Mehmet olcem dedim. Vilayete iki yıl Valilik yaptım. Dövlete de hademe oldum. Esnafa, köylüye reform yaptım. Yoksullukla savaştım. Sıtmayı yok ettim, çok dua aldım. Ne hayal ettiysem onu fazlasıyla yaptım (Çelik, 2011: 133).

Yukarıda Keloğlan ile Atçalı Kel Mehmet Efe anlatılarında yer alan ortak unsurlar üzerinde durduk. Bu ortak unsurlar, her anlatıda tam olarak karşımıza çıkmasa da büyük bir çoğunlukla romanlarda ve masalarda yer almaktadır. Bu benzerlikleri şöyle toparlayabiliriz: Keloğlan da Atçalı da kırsal bir bölgede genellikle köyde, yoksul bir ailenin tek çocuğu olarak dünyaya gelirler. Keloğlan'ın da Atçalı'nın da başları keldir. Kel olmalarının sebepleri her anlatılarda açıkça ifade edilmese de doğuştan gelen bir hastalık sonucunda her ikisinin de saçlarının çıkmamış olduğu düşünülebilir. Bu konu onları olumsuz etkilemiş, çevrelerindeki kişiler tarafından saçlarının olmamaları alay konusu olmuştur. Anlatılarda, çocuklarının kel olmalarından dolayı her iki kahramanın annesinin de bu konuda üzüntü duyduğu da ifade edilmiştir. Keloğlan'ın da Atçalı'nın da genellikle hasta/yaşlı annesinden başka kimi kimseleri yoktur ve zaman zaman şiddete maruz kaldıkları da görülmektedir. Her ikisinin de geçimlerini sağlamak için çobanlık yaptıkları da karşımıza çıkmaktadır. Atçalı'nın okuma yazma bildiği Sertoğlu ve Çelik'in anlatımlarından anlaşılmaktadır. Keloğlan masallarında da Keloğlan'ın eğitimi hakkında verilen bilgiler kısıtlı olmasına rağmen birkaç masalda Keloğlan'ın okumayı yazmayı bildiği anlatımlardan çıkarılabilmektedir. Özellikle Köseoğlu'nun kitabında yer alan masalarda ve Cem Çelik'in romanında kahramanların, eğitime vermiş oldukları önem de anlatılmaktadır. Keloğlan da Atçalı da zeki, kurnaz, pratik zekâya sahip, akıllıca kurdukları oyunlar ve hileler sayesinde başarılar kazanan, karşılarındaki insanları kandırmak, şaşırtmak için kılık/kıyafet değiştirerek kimliklerini gizleyen kişilerdir. Kahramanların, onlara yol gösteren, onların yanından ayrılmayan ve en az kendileri kadar ünlü olan yardımcıları da vardır. Keloğlan'ın yardımcısı, eşeğidir ve Köseoğlu'nun ifadesiyle eşeği kadar tanınmasa da horozudur. Aynı şekilde Atçalı Kel Mehmet Efe'nin de en sadık yardımcısı köpeği Karabaş/Çete/Eşkîya'dır. Çelik'in anlatımı dışında Atçalı'nın, genel olarak da Keloğlan'ın padişaha karşı herhangi olumsuz tutumları yoktur. Fakat Keloğlan, padişahın haksızlık yaptığına adil davranmadığına inanırsa onunla da mücadele ettiği görülmektedir. Her iki kahraman da anlatıların sonunda maddi yönden daha güçlü hale gelirler ve zenginleşirler. Kahramanların evlendikleri kızlar da sıradan insanlar değildir. Keloğlan, ağanın ya da padişahın kızı ile evlenirken Atçalı da, bölgenin ileri gelen ailelerden

Hacı Hüseyinoğullarının kızı ile evlenir. Keloğlan'ın ağa ya da padişah kızı olmayan eşi de masallarda yer alır. Örneğin; *Keloğlan ile Üç Cambaz* masalında Keloğlan'ın eşi, Keloğlan'ın oyunlarına uyum sağlayacak kadar yetenekli ve zeki bir kadındır. Aynı şekilde *Keloğlan ile Yaşlı Vezir* masalında Keloğlan kendisi gibi akıllı ve pratik zekâya sahip olan değirmencinin kızını, kendisine eş olarak seçmektedir. Anlatıların sonunda Keloğlan da Atçalı da amaçlarına ulaşır. Gerçi romanlar Atçalı'nın öldürülmesiyle son bulsa da Atçalı, yapmak istediklerini yerine getirerek bu dünyadan göçer.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, halk anlatılarına dayanan Keloğlan'ın hayatı ile tarihi bir şahsiyet olan Atçalı Kel Mehmet Efe'nin maceralarını konu edinen romanlar arasında epeyce ortak unsur vardır. Bunlar kahramanların aile yapıları, yaşantıları, kişilikleri, uğradıkları değişimler, olaylara verdikleri tepkiler ve düşünce tarzları ile ilgili benzerliklerdir. Kısaca masal kahramanı olan Keloğlan ile romanlarda geçen Atçalı Kel Mehmet Efe kırsal bir bölgede doğup büyümüşler, herkes tarafından tanınmış ve toplumun önemli bir kesimi tarafından sevilmiş kişilerdir. Çocukluk dönemlerinde tembel, miskin, hakir kişiler olmalarına rağmen, delikanlılık çağından itibaren dönüşüm geçirerek zeki, kurnaz, merhametli, istediklerini elde edebilecek pratik zekâya ve güce ulaşmışlardır. Göstermiş oldukları mücadelelerde haksızlıklara tahammül edememişler ve adalet aramışlardır. Annelerinden başka kimi kimsesi olmayan Keloğlan (babasının veya kardeşlerinin olduğu masallar da vardır) ile Atçalı, elde ettikleri başarılarla sadece annelerine karşı değil herkese de güçlerini ispat etmişlerdir. Bu durum, Türk toplumunda sevilen ve benimsenen bir masal tipi olan Keloğlan ile modern çağın başlangıç dönemlerinde bir halk kahramanı olan eşkıya Atçalı Kel Mehmet'i konu alan romanların ortak hususiyetler taşıdığını göstermektedir. Ayrıca bu ortaklıklar modern bir anlatı türü olan romanlarda, klasik ve geleneksel anlatıların da kaynak olarak kullanıldığını ve son dönem yazarlarının da bu kaynaklardan beslenerek eserlerini kaleme aldıklarını ortaya koymaktadır. Atçalı Kel Mehmet Efe, her ne kadar tarihi bir şahsiyet olsa da roman türünün gereği olarak kurgusal bir anlatımla romanlarda yer almış ve bu kurgusalılıkta halk anlatılarının da etkisi olmuştur. Yazarların bölgeye gidip çeşitli araştırmalar yapmaları sonucunda, daha çok bölge halkının anlatılarına dayanarak eserlerini kaleme almaları, Atçalı'nın yaşadığı bölgede de anlatılan Keloğlan Masalları ile bu romanlar arasındaki benzerlikleri ve yansımaları mantıklı kılmaktadır. Kısaca Keloğlan Masalları'nın doğrudan olmasa da Atçalı'nın maceralarını konu edinen romanları etkilemiş olabileceğini ve bu doğrultuda da anlatılar arasında bazı ortak unsurların bulunduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Alangu, T. (2014). *Keloğlan Masalları*. (9. Bs.). İstanbul: YKY.
- Atasoy, İ. N. (2005). *Sevda Zamana Sığmaz*. Eskişehir: Gülen Ofset Matbaacılık.
- Boratav, P. N. (2000). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. (10. Bs.). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*. (2. Bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelik, C. (2011). *Atçalı*. İstanbul: Y Yayınevi.
- Enginün, İ. (2007). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. (3. Bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Eşkıyalar*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Korkmaz, R., Argunşah, H., Kolcu, A. İ., Külahlıoğlu İslam, A., Gariper, C., Gündüz, O. ve diğerleri. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*. (5. Bs.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köseoğlu, H. (2012). *Keloğlan Masalları*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Moran, B. (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. (25. Bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murat Nuhuğlu, M. (2015). *Keloğlan Masalları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Okay, M. O. (2016). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. (6. Bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özön, M. N. (2015). *Türkçede Roman*. (3. Bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztoprak, B. (2016). *Türk Romanında Efelik ve Efeler Üzerinde Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Sakaoğlu, S. (2007). *Masal Araştırmaları*. (3. Bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve Karadavut, Z. (2013). *Halk Masalları*. (2. Bs.). Ankara: Saray Matbaacılık.
- Sertoğlu, M. (1964). *Atçalı Kel Mehmet Efe*. (2. Bs.). İstanbul: İtimat Kitabevi.

INTERTEXTUAL TRANSFORMATION OF A FAIRY TALE FROM SLEEPING BEAUTY TO MALEFICENT

Bir Peri Masalının Metinlerarası Dönüşümü *Uyuyan Güzel'den Malefiz'e*

Gönderim Tarihi: 20.07.2017

Kabul Tarihi: 25.08.2017

Ayşe Melda ÜNER*

ABSTRACT: In 1959 Disney released their movie *Sleeping Beauty* based on the tale by the same name, arranged by Charles Perrault. It is a classic fairy tale. That is to say it describes a world in which the good are always kind hearted. As expected they never lose the battles against the strongest enemies and they live happily forever. In this world the bad are evil hearted. They are extremely cruel characters. They always appear to be enjoying their wicked doings. However their true story is never told, the audience are not eager to hear it either. They are more concerned about the happiness of the good characters. Fifty-five years later, in 2014 Disney came up with another movie, *Maleficent*. What is remarkable here is that by employing intertextual relationship, they managed to retell the same story building it on the villain, making the bad character, Maleficent of the old fairy tale the focal point of the movie. The audience are reminded of the worthiness of her story too. They are urged to question their perception of good and bad. Apparently *Maleficent* does manage to bring a new insight to its audience. This study compares Disney's 1959 movie, *Sleeping Beauty*, with the 2014 version namely, *Maleficent* which has been written in postmodern but highly original style. The long and winding road from classic view to postmodern approach has been explored in relation to the intertextual transformation within the context of a fairy-tale.¹

Keywords: Intertextual Relationship, *Sleeping Beauty*, *Maleficent*.

ÖZ: Disney'in 1959 tarihli *Uyuyan Güzel* filmi, aynı adlı masalın Charles Perrault tarafından düzenlenmiş versiyonudur. Klasik bir peri masalıdır bu. Yani, iyilerin kalbinin daima iyilikle dolu olduğu, büyük zorluklarla, güçlü düşmanlarla savaşıp galip geldikten sonra sonsuza kadar mutlu yaşadıkları bir dünyayı anlatır. Kötülerin kalbi ise daima kötülük için atmakta-

* Assoc. Prof. Dr., Yeditepe University/Faculty of Arts and Sciences/Turkish Language and Literature Department. unermelda@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6584-9396

¹ The author would like to express her deepest gratitude to Chemical Engineer Assoc. Prof. Dr. Murat Soylu for his kind support and most valuable comments during the writing and editing of the English text.

dır. Son derece acımasız tiplerdir. Kötülük yapmaktan zevk alır gibi görünürler. Onların asıl hikâyesinden hiç bahsedilmez. Seyirci de onlarla ilgilenmez. Düşünce ve duygularının arka planını merak etmez. İyilerin mutluluğa ulaşmasını bekler heyecanla. İşte Disney, *Uyuyan Güzel*'den metinlerarası ilişkinin ilginç bir türünü kullanarak yeniden ürettiği 2014 tarihli *Malefiz*'de klasik masalın kötü karakterini merkezine koyar. Onun hikâyesini anlatır. Bu hikâyenin de merak edilesi olduğunu hatırlatır seyirciye. Seyircinin iyilik-kötülük üzerine zihninde oluşmuş ön kabulleri sorgular. Sonunda da yerle bir eder bunları. Bu çalışmada metinlerarası dönüşüm bağlamında Disney'in 1959 yapımı olan peri masalı *Uyuyan Güzel* çizgi filmi ile ondan yola çıkılarak postmodern bir yaklaşımla kaleme alınmış ve özgün olmayı başarmış 2014 tarihli *Malefiz* karşılaştırılmıştır. Bu iki filmin kurgusu çerçevesinde klasikten postmoderne giden yolun kıvrımlarını keşfetmek, incelemek ve değerlendirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarası İlişki, Uyuyan Güzel, Malefiz.

INTRODUCTION

Classic literature promises the reader a world full of hope. Bright tomorrows will certainly be reached, as long as belief in God exists and ethical norms are followed. In literary works reflecting this understanding time, place, and characters are openly fictionalized. The distinction between good and bad, consequently the good and the bad people is quite obvious. The goodness of the good and the evil of the bad are birth given and have no borders. There should be no questioning about why this is so. It must be accepted as characteristic features that cannot change. Most of the time the narrator is the third person omniscient. He has godlike powers so it is not surprising that he happens to know about everything.

However time has changed the political and social perceptions, certainly reflected in literature as well. After world has gone through lots of changes, the wars wipe away any good feeling left in people causing great distress and hopelessness. Having thus reached modernism, the bright tomorrows are now a dream that can never become true. Beliefs are shaken. The notion of goodness torn apart. World has turned into a dark place. Literature takes its share of this era. Suffering, tears and deep unhappiness pour out of all written works. Brand new expression techniques are discovered to reflect these feelings and thoughts. The narrator changes. The third singular person, but not omniscient or occasionally the character himself talks to the reader as the first singular person. He does not know everything contrary to the classic era. He even says, he knows nothing. Chaos grows.

Then the world marches to postmodernism. Surely the literature too. Yes, it is not easy to be full of hope and yet not impossible either. The conflicts can be resolved if questioning is allowed. What is goodness? Who is good? And who is bad? Are the hero and the villain as much opposite characters as generally believed? Is the goodness of the good and the evil of the bad never to change? Right at this point, to understand and perceive the reasons behind and reaching at sound conclusions are of utmost importance. Story telling techniques are plenty, narrators different and the expectations from the reader at its peak. The reader now has the responsibility to deeply question what he reads, even sees and to find his way in the labyrinth of life by employing his wisdom, logic, and feelings in the best possible way. He has to pursue this effort even if he fails at times, determined not to be overtaken by hopelessness.

This is at last the time that long forgotten genres of classic literature have the chance of getting back to daylight. Fairy tales are the most naive and sweet ones among them. They are ready to be rewritten with a postmodern view.

Regardless of our age, we are all drawn into the magical world of classic fairy tales with their extraordinary characters. The events begin in a happy and peaceful setting at a time many, many years ago. This ideal world gives hope but later a tragedy happens and the dramatic conflict emerges. However these tales do not sadden the reader. Good characters spread happiness starting from the moment of their birth. They behave in the best possible way in line with the universal ethical rules whatever the circumstances may be. They are never taken over by feelings like jealousy, rebellion, hatred and revenge. They never stop striving for the best for all people. They are so kind hearted that they can even forgive their enemies. They even do not mind dying for the cause. When they are faced with the hardest ordeals they never stumble and never do wrong even for a second. The bad characters have no boundaries for their evil acts. They are always at planning or doing something bad. They enjoy darkness. The reader expects that at the end of the tale they will take their lesson and be punished. The reasons behind their greed and hateful feelings are never questioned. In fact these ancient tales address the feelings rather than the rational thoughts. Thus the reader is filled with goodness, love and care, and is reminded of the importance of struggling for a better, more peaceful and happier world.

However the world is not the same any more. It keeps changing. Political and social balance is naturally expected to change too. Classical understanding loses its dominance. People find themselves in a struggle of coping with the problems of existence. Reaching the modernism era feelings, absolute belief, and hope are gone instead worries, questions and time to time despair and

deep sorrow prevail. The definition of many concepts changes. What is considered to be opposite is now debated as inter-mixed. Following the first half of the 20th century, the journey called life turns into a labyrinth having lots of questions along with the agony of not being able to find their answers. Nevertheless, in those years the postmodernists had started to have their voice heard, and believed that there was no need to be lost in deep sorrow. After all, this journey was not to last too long. So why not turn it into a puzzle and a game that can be played with readers and enjoy it. Postmodernist attitude, is highly complex just like the real life itself. Naturally, the character of the literary genres evolves in this direction. Both content and form change based on the new perception.

The tale, as one of the oldest type of literary works also takes a new shape according to the postmodernist approach.

The objective of this study is to explore the change that postmodernism brought to a classic tale in the light of intertextuality.

Most of the people know or at least have an idea about the well-known fairy tale *Sleeping Beauty*. In 1959, Disney had made an animated musical fantasy film by the same name based on Charles Perrault's edited version.² After 55 years, in 2014, Disney released another movie, *Maleficent*, by almost reinventing or reimagining this classic tale. Screenplay writer is Linda Woolverton.

Having watched both versions, what impressed me most was that while both films are clearly similar in many ways, they are also strikingly different. In other words, on one hand the intertextuality and on the other the originality. Therefore, in this study I've attempted to analyze this sameness and yet the distinctiveness between the two versions. Also the originality, although one is derived from the other. Robert McKee explains in his book *Story*: "Story is about originality, not duplication. Originality is the confluence of content and form-distinctive choices of subject plus a unique shaping of the telling. Content (setting, characters, ideas) and form (selection and arrangement of events) require, inspire, and mutually influence one another. With content in one hand and a mastery of form in the other, a writer sculpts story" (Robert McKee 1997: 11)

² **Charles Perrault** (1628-1703), was a French author, poet, and member of Academie Française. In his later years, in his book *Tales of Mother Goose* (1697), he compiled for his children the tales like *Sleeping Beauty*, *Little Red Riding Hood*, *Bluebeard* and *Puss in Boots* which are known/classified as spoken literature and made each of them a world classic. Years later these have been rewritten by several authors the foremost of them being Brothers Grimm. They have been adapted to opera, ballet (*Sleeping Beauty* by Tchaikovsky) and cinema (Walt Disney film *Sleeping Beauty*, 1959). In world literature Perrault is named as the "father of children's books". In this study, 1959 Disney version of *Sleeping Beauty* which was edited by Perrault, has been used.

THE OPENING SCENE

Sleeping Beauty, begins with the first page of a pictorial book and a man's voice is heard saying "once upon a time". He is clearly the third person omniscient narrator and not one of the characters of the tale.

In *Maleficent* a woman's sweet voice is heard saying "Let us tell an old story anew and we will see how well you know it!" The audience are immediately taken, captured by the mystery of these words and are eager to know the rest of the story. Clearly this woman cannot be just a narrator.

MAIN CHARACTERS

Both versions have the same characters, namely:

Aurora: The sleeping beauty, the daughter of the king.

Stephan: The king of a human kingdom.

Philip: The Prince, the son of another king.

Maleficent: The Evil, wicked fairy with no wings in 1956 and with wings in 2014 version. Her power is endless.

Three pixies, fairy godmothers: Named as Mistress Flora, Mistress Fauna and Mistress Merryweather in 1956 but in 2014, the first fairy is called Knotgrass, the second Flittle and the third Thistlewit.

The Crow: The loyal servant of Maleficent. She calls him "my pet". Named Diaval in 2014.

BRIEFLY THE ORIGINAL STORY (1959 DISNEY- *SLEEPING BEAUTY*)

Once upon a time (the story takes place in the 14th century) in a land far away, there lives a king and a queen who have desired for many years to have a child.³ Eventually, they have a sweet baby girl. Since she has dawned on their lives like a sun, they name her "Aurora", meaning dawn. Everyone is invited to the christening. The ceremony commences. The first guest is King Hubert. His little son, Philipp is with him. The two close friends who want to unite their kingdoms decide that Philip and Aurora will marry when they grow up.

Next, three fairy godmothers Mistress Flora, Mistress Fauna and Mistress Merryweather, apparently invited by the king and the queen, enter the hall. They fly over to the little princess and salute her with love. Each is allowed to give only one gift. Flora bestows her with beauty and Fauna with a wonderful voice. Next as Merryweather approaches the cradle to give her blessing, a loud rumble is heard. From the cloud of a green light, Maleficent, known as

³ *Sleeping Beauty*: An adaptation of the well known tale as an animated musical fantasy by Disney Studios in 1959 directed by Wolfgang Reitherman and Clyde Geronimi.

a very evil fairy, appears before the king and queen with the crow, her loyal servant. Green is the color of witches and dragons in world literature. Angered for not being invited to the christening, Maleficent places a curse on Aurora proclaiming that she would prick her finger on the spindle needle and die on her 16th birthday. After she leaves, Merryweather who has not given her gift yet manages to swap death with a deep, endless sleep from which Aurora can only wake up with true love's kiss.

The fairies know that this is not enough to keep Aurora safe, so they take her to a cottage in the forest, and decide to live as mortals, until her sixteenth birthday. One day, while strolling in the forest she meets the prince, Philipp, both not having any clue that they were engaged years ago to be married.

At the end, the curse is fulfilled. Aurora falls into deep sleep but returns to life by Philipp's true love's kiss.

Aurora reunites with her parents and marries Philipp. It is a happy ending as expected and in accordance with the characteristic of all fairy tales.

Rather predictably, it is about the emphasis on the importance of love in fairy tales and the expectation of a princess and a prince marrying and living happily ever after.

Here is a brief description of each character and their role in both movies:

Aurora

She is the daughter of the king Stephan and cursed by Maleficent in both movies.

In 1959 movie she marries the prince, Philip whose kiss awakes her. 2014 movie leaves it to the viewers to guess if and when she would marry Philipp who, in fact, is not the one who gives her the kiss of life in this version.

Stephan

He is the king in both versions. In 1959, he is much loved by the people of the kingdom, is a good hearted and generous man. In 2014 he is a greedy man portrayed like a villain and with a very interesting past.

Philipp

The son of the king, the prince, and the one who marries Aurora and saves her from her curse in 1959 version. You are in for a surprise in 2014 movie.

The Three Fairies

In the early version they are described as loving, caring, guardian angels of the little princess. In the late version in 2014, they appear to be selfish, fearful creatures who don't even much care about her.

Diaval

The crow. In both movies he is acting as the loyal servant of Maleficent however with the difference that in one for a good, and in the other for a bad cause.

Maleficent

In the old movie *Sleeping Beauty*, her character is portrayed as the evil, cold hearted fairy who can curse an innocent baby just because she is not invited to the christening ceremony. Philipp, the prince manages to kill her after a fight. So the story is telling us that the good finally, no matter what, wins over the bad. In 2014 *Maleficent*, the audience find themselves in a completely different setting.⁴

Instead of beginning with a much awaited, newly born princess the movie starts with a young fairy named Maleficent. Her size is that of any human child who would be at her age. She has a pair of wings at her back and horns on her head. Maleficent is beautiful and kind. She lives in the Moors, a fairy-land full of mysterious and magical creatures. Her land has borders with a hostile human kingdom. That is why humans are not allowed to enter the Moors. Right here, at the beginning of the movie, it is understood that something not seen or told before is about to happen.

REINVENTED TALE (2014 DISNEY-MALEFICENT)

As stated earlier humans were forbidden to cross the borders into this mysterious land of fairies. However, one day a young boy breaks this rule. The treasures of the Moors have sparked his interest. He sneaks in and steals a jewel. She captures the boy, appearing to be the same age as her. His name is Stephan. He is an orphan and is very poor. All he dreams of is to enter the castle and live there as a respected person with power. The two children become friends at once. Now you know what the past of the king Stephan was. He was just a poor boy with an ambition or better put, greed.

Stephan is surprised when the ring on his finger burns Maleficent's hand as they were shaking hands one day. When Maleficent explains him that iron burns fairies, he immediately takes off his ring and tosses it away. Iron is regarded as one of the most important symbols of materialism.

By throwing away his ring, Stephan wins something much more valuable, the heart of Maleficent. Their friendship is actually a very extraordinary one. It is as if this relationship ends the hatred between fairies and humans. When

⁴ *Maleficent*: A 2014 Disney fantasy film directed by Robert Stromberg. This live action film tells the story of the animated musical fantasy *Sleeping Beauty*, produced by Disney in 1959, from the perspective of the evil fairy, Maleficent. The screenplay is by Linda Woolverton, starring Angelina Jolie as Maleficent.

Maleficent turns 16, Stephan kisses her and tells her that it is true love's kiss. Maleficent believes him with all her heart because she is a pure creature. She's free from lies and greed.

Stephan becomes a prisoner of his ambitions. Indeed, he slowly drifts away from Maleficent. He manages to become the King's servant. He starts watching for an opportunity to impress him and win his trust. Maleficent is very sad to see Stephan distancing himself from her.

In the meantime, she has become the protector of the Moors. The King gathers his soldiers to conquer the Moors and its treasures. Maleficent manages to defend her realm and fatally wounds the king in the battle. On his deathbed the king promises that he will marry her daughter with the one who kills Maleficent and make him his heir. This is an opportunity Stephan cannot miss. He goes to the Moors. He tells Maleficent that he has come to warn her. Maleficent is so kind hearted that she forgives Stephan for being carried away with his ambitions and abandoning her. She has no clue that he is back to deceive, to betray her. Indeed, Stephan has an evil plan. He drugs Maleficent to make her sleep. He unsheathes his knife but, cannot kill Maleficent for whatever good still left in him. Instead he cuts off her wings and takes them to the king as the proof of her death. Stephan gets his reward. He marries the king's daughter and gets the crown. Maleficent has an unstoppable, irresistible desire for revenge.

Diaval is the crow she saved from death. She asks him to become her servant. He accepts. Diaval would be her wings. Through him, she starts getting news of Stephan. Diaval, who is turned into various forms from human to wolf by her, notices the grief hidden behind Maleficent's cold face.

Meanwhile, Stephan has had a daughter: Aurora! Remember, 1959 movie starts with the christening of Aurora. Maleficent curses the baby. Stephan begs Maleficent to take her curse back. Maleficent changes it with a sleep that can only end if the princess receives true love's kiss.

This is only to take even a bitter revenge from Stephan, because they both know that such a love does not exist. Maleficent seals the curse with the words "This curse will last till the end of time. No power on Earth can change it." She too turns into a green light and leaves the hall. She retreats to the Moors and "revels in the sorrow that her curse has brought."

Maleficent watches Aurora closely, who was brought to a nearby village by the three fairies to protect her from the curse. She starts taking care of the little princess, since the three fairies know nothing about child care, exposing her to thirst, hunger and various other dangers.

In other words, she becomes the guardian angel of the baby she cursed. She is a very kind hearted child. Her character traits resemble to those of Maleficent's as a child. One day she comes across Maleficent and runs to hug her. Maleficent is surprised but does not stop her. The older Aurora gets, the more she wants to know about Maleficent and believes she's her "Fairy Godmother".

She wishes to break the curse and uses all her power for it. But a whisper repeats these words she had uttered nearly 16 years ago at the christening: "This curse will last till the end of time. No power on Earth can change it." Maleficent is helpless.

The 16th birthday is approaching. One day, on her way back to the cottage from a walk in the forest, Aurora runs into a young man. His name is Philipp. Aurora, is yet ignorant of the fact that he is a prince.

They are instantly attracted to each other and promise to meet again. They do not fall in love at first sight either. Just like in the 1959 version, the fairies are busy organizing a birthday party for Aurora. They are very happy because their mission is about to end. Although they like Aurora, they believe they wasted 16 years of their lives. Clearly, the intention here is to tear down the traditional "fairies are good" perception of the audience.

Eventually, they reveal the curse that Maleficent put on her. Aurora finds out that her fairy Godmother is Maleficent herself. Torn to pieces, she sets off to the castle in bitter disappointment.

Stephan has long been thinking of destroying Maleficent. The prosperity of the kingdom, his wife's sickness and death have not been a concern for him. He had sent his soldiers to the Moors to capture Maleficent and had iron webs constructed to stop her from entering the castle.

Stephan is now very different from the child that threw away his ring in order not to harm Maleficent. Greed and later fear made him lose his mind. He even does not care much for his own daughter.

The curse gets fulfilled and Aurora falls into sleep from which she can only wake up with the true love kiss. Maleficent and Diaval put their lives at stake and enter the castle.

As Maleficent predicted, Philipp's kiss does not work. Maleficent is devastated. At Aurora's bedside she says "I will not ask your forgiveness because what I have done to you is unforgivable. I was lost in hatred and revenge. Sweet Aurora, you stole what was left of my heart. And now I have lost you forever. I swear, no harm will come to you as long as I live. And not a day shall pass that I don't miss your smile." Then she kisses her forehead.

She is in tears. The moment she turns her back to go away, Aurora opens her eyes: "Hello Godmother." Maleficent turns her face to her in great astonishment and joy and responds "Hello Beasty". The words "No truer love" spill from Diaval's mouth, who has been watching them. Yes, it is clearly demonstrated that there can be no truer love on earth than this. So you know now whose kiss brings Aurora back to life in 2014 version. However, Stephan is determined to kill Maleficent. He throws an iron web at her.

Maleficent turns Diaval into a dragon. Contrary to 1959 movie, Diaval is the dragon this time. In other words, he is the good character. As Stephan was about to kill Maleficent, Aurora finds her wings and sets them free. The wings, which are alive, fly back to Maleficent and attach themselves. They enable her to win the battle. The evil character who is Stephan in this version, is not killed by Maleficent. She gets the opportunity but decides not to. Her love for Aurora overcomes the hate. He actually falls to his death dragging Maleficent with him. She manages to free herself from his grip and her wings save her. Thus, the good wins, the evil loses.

Maleficent returns to her old happy and radiant self. She unites the two kingdoms. She gathers the inhabitants of the Moors and introduces them their queen: Aurora! Philipp is also there. It is understood that they will fall in love with each other.

The movie ends with these sentences, which reveal the identity of the mysterious narrator: "So you see, the story is not quite as you were told, for I was the one they called Sleeping Beauty. In the end, my kingdom was united not by a hero, as legend had predicted, but by one who was both hero and villain, and her name was Maleficent."

CONCLUSION

In both movies, apart from the magical powers of the fairies, after all both are fairy tales, we witness quite earthly events happening, and emotions displayed. More interestingly we see that even the fairies, good or bad, have humanly feelings and reactions. In broader terms good and bad exist in both worlds. Of these, what quickly come to one's mind are:

Modesty versus Greed

Revenge versus Forgiveness

Betrayal versus Loyalty

Love versus Hatred

Selfish love versus Selfless love

Innocence versus Corruption or Goodness versus Badness

Hero versus Villain

Remember Maleficent was the villain, Stefan the hero in the old movie.

In 2014 roles change, Stefan becomes the villain. He allows the greed to poison his heart to the point that he cuts Maleficent's wings to inherit the throne.

Maleficent is both hero and villain. From loving, pure, innocent fairy in her childhood she turns to be a cruel avenger, placing a curse on an innocent, new born baby, because of Stefan's betrayal. Later softened by the love she develops for Aurora, turns a hero by saving Aurora, getting rid of the villain, and uniting the two kingdoms. Her love for Aurora is selfless and true as Diaval said "no truer love".

Only Aurora seems to have kept her true identity as the innocent child, doomed for a curse in both versions.

Diaval was the crow who served evil plans in the old movie but fights against evil in 2014.

The loving, caring, good hearted fairies who were sincerely concerned for well being of the little princess, turn to selfish ones, thinking they have wasted their time looking after her.

1959 version is a classic fairy tale. Here, the distinction between the good and the evil is so clear that no question marks are left behind. The intention is to make us love the good and hate, condemn the evil without questioning.

The two texts are indeed intertextual because they stem from the same roots, have all the characters even by the same name. You may even think that you will just watch the same story with improved visual effects etc. However by just glancing at the opening scene, you realize that you are in for a surprise.

Because in 2014 movie the time is rolled back to the childhood of Maleficent. Eventually the audience are exposed to questions like who is good and who is evil? How should good and evil be assessed? What is true love? How does it evolve? What are the dynamics of its progress? The importance of questioning is emphasized. Subsequently, developing perfectly the cause and effect relationship, with a well-built story, it leads the audience towards finding the answers.

Despite their close kinship, each version is individually original. *Maleficent* created with a postmodern approach does manage to shatter many given perceptions in the minds of its audience. This new approach is remarkable. The clearly and cleverly conveyed message is that the truth might not be as it seems and that nothing should be taken for granted.

BIBLIOGRAPHY

- Booth, W. C. (1983). *The Rhetoric of Fiction*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Campbell, J. (2003). *Hero's Journey: Joseph Campbell on His Life and Work (The Collected Works of Joseph Campbell)*, NY, Harper&Row Publisher's, Inc.
- McKee, R. (1997). *Story-Substance, Structure, Style, and the Principles of Screenwriting*, New York: HarperCollins Publisher Inc.
- Propp, V. (1984). *Theory and History of Folklore*, Trans: Ariadna Y. Martin and Richard P. Martin. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Propp, V. (1968). *Morphology of the Folk Tale*, Trans: Laurence Scott. Texas: University of Texas Press.
- Vogler, C. (2007). *The Writer's Journey: Mythic Structure for Writers*, CA: Michael Wiese Productions.
- <http://www.imdb.com/title/tt1587310/>
- <http://www.telegraph.co.uk>.

MARKALAŞMA AÇISINDAN CUNDA ADASI'NIN DESTİNASYON KİŞİLİĞİNİN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA¹

A Study on the Determination of the Destination Personality of Cunda Island with Regard to Branding

Gönderim Tarihi: 04.08.2017

Kabul Tarihi: 14.12.2017

Lütfi ATAY*

Oğuzhan DÜLGAROĞLU**

ÖZ: Destinasyonlar birer turistik ürün oldukları için marka haline gelebilirler. Destinasyonların daha kolay pazarlanabilmesi amacıyla, destinasyonları diğer destinasyonlardan ayıran ve özelliklerini ön plana çıkaran destinasyon kişiliği çalışmaları yapılmaktadır. Destinasyon kişiliği, destinasyonların bir insanmış gibi düşünülerek, insana ait kişilik özellikleriyle nitelenip somut bir hale sokulması şeklinde değerlendirilmektedir. Destinasyonun kişilik özellikleri kıt kaynakların verimli ve rasyonel kullanılmasına imkan sağlamaktadır. Bu çalışmada, Balıkesir'in Ayvalık ilçesi sınırları içinde yer alan Cunda Adası destinasyonunun destinasyon kişiliğinin belirlenmesi amacıyla yerli ve yabancı ziyaretçilere anket uygulanmıştır. Anket verilerine göre ziyaretçilerin ağırlıklı olarak Cunda Adası destinasyonunu seçkin bir destinasyon olarak niteledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Marka, Markalaşma, Destinasyon, Destinasyon Kişiliği, Cunda Adası.

ABSTRACT: Destinations may become a brand, given that they are touristic products. So as to turn out the destinations easier to market, studies of destination personality that distinguish destinations from others and bring their characteristics into the foreground are being carried out. Destination personality is evaluated as a way of describing the destinations

¹ Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda hazırlanmış olan "Cunda Adası'nın Destinasyon Kişiliğini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Turizm Fakültesi, lutfiatay@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2598-6227

** Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, ogzhndlgrglu@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1992-1531.

with human beings and making them into a concrete personality. The personality traits of the destination enable efficient and rational use of scarce resources. In this research, a survey was applied to local and foreign visitors to determine the destination personality of Cunda Island within the boundaries of Ayvalık district of Balıkesir. According to the surveys, it was determined that participants consider Cunda Island as an elite destination.

Keywords: Marketing, Brand, Branding, Destination, Destination Personality, Cunda Island.

GİRİŞ

Genel olarak destinasyonların turizm işletmeleri gibi rekabet halinde oldukları görülmektedir. Bundan dolayı destinasyonların diğer destinasyonlardan ayırt edilebilmesi için birçok çalışma yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmalardan biri de destinasyonları marka haline dönüştürmektir. Marka, bir ürünün daha kolay pazarlanabilmesi için kilit rol alabilen bir kavram olarak değerlendirilebilir. Destinasyonların da birer turistik ürün olduğu düşünüldüğünde markanın destinasyonlar için oldukça öneme sahip olduğu düşünülebilir. Destinasyonlar kolaylıkla bir marka haline dönüştürülebilir. Bu şartın sağlanmasıyla birlikte markalaşmış destinasyonların rakiplerine göre bir adım önde olduğu söylenebilir.

Uluslararası turizm pazarı içinde Türkiye'nin en çok tanınan destinasyonlarının, reklâmdan çok kendilerine has kültürel, coğrafi ve buna benzer özellikleri, fiziksel nitelikleri ve sundukları ayırt edici değerler ile ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin İstanbul, ağırlıklı olarak jeopolitik konumundan dolayı stratejik bir öneme sahip bir kültür, sanat ve uluslararası ticaret merkezi; Antalya deniz, kum ve güneş üçlemesiyle özellikle coğrafi konumu kuzeyde olan ülkelerden gelen ziyaretçiler için çekici özelliklere sahip bir kitle turizmi merkezi; Kapadokya, yeryüzünde eşi benzeri olmayan doğal yapısı ve tarihi özelliğiyle bir kültür merkezi; Çanakkale tarihi savaşlara tanıklık etmesi yönüyle bir turistik çekim merkezi ve Antakya tüm inançlar ve dinler için kutsal bir merkez olarak ön plana çıkmaktadır.

Destinasyonların markalaşma sürecinde sahip olduğu kişilik özelliklerinin de çok iyi bilinmesi gerekir. Destinasyon kişiliği, bir destinasyonun insana has olan sıfatlarla nitelendirilmesiyle ziyaretçilerin zihninde daha efektif bir hal alabilmesini sağlayabilmektedir. Destinasyon kişiliği belirlenmiş olan bir destinasyonun markalaşması ve rekabet avantajı elde etmesi öngörülebilir. Bu çalışmada Cunda Adası destinasyonunun pazarlanmasını kolaylaştırıcı bulgular elde edilmesi amaçlanmıştır.

Destinasyon Kişiliği

Alanyazında marka ile ilgili hem hukuki hem de pazarlama bakış açısıyla yapılmış birçok tanım mevcuttur. Aaker (1996: 121) markayı, işletmelerin rakipleri karşısında rekabet avantajı kazanmasında önemli etkenlerden birisi olarak görmekte ancak en önemli etkenin ise tüketicilerin markayı algılama düzeyinin yüksek olması olarak ifade etmektedir. Murphy (1990: 24), markanın yalnızca fiziksel üründen oluşmadığını bununla birlikte kişiye sağladığı birtakım ayrıcalık sağlayan niteliklerden de oluştuğunu ve ürünleri birbirinden ayıran somut ve soyut özelliklerin bir karışımını kapsadığını ileri sürmektedir. Amerikan Pazarlama Birliği'ne göre marka; bir mal veya hizmeti tanımlayan işaret, isim, tasarım ve sembol gibi öğelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ve bu mal veya hizmeti rakiplerinden ayırt edilmesini sağlayan özelliklerin birleşimidir (American marketing, t.y.).

Leblebici (2009: 4) markayı, bir malın veya hizmetin üretici ya da satıcısını rakiplerinden farklı kılan, kendine has isim, tema, işaret, imza, dizayn veya bunların birleşmesinden oluşan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Taşkın ve Akat (2012: 136)'a göre ise, bir satıcının ürünlerini tanımlayan ve rakipleri arasından ayırt edilmesini sağlayan isim, terim, tasarım, işaret veya herhangi bir özellik marka olarak ifade edilmektedir. Marka, çeşitli sektörlerdeki ürünlerin benzerlerinden farklılaşmasını sağlayan ve kendisinin taklit edilmesine fırsat vermeyen, onu piyasaya dahil eden kişileri veya firmaları niteleyen, tanıtımını sağlayan sözcük, sözcük grubu, rakam, harf, sembol, renk ve tasarım unsurlarının birleşiminden oluşmaktadır (Ak, 2009: 1). Bu şekilde pek çok sayıda marka tanımı yapılabilmekle birlikte marka kısaca bir düşünce ve duygu olarak da değerlendirilebilir. Düşünce ve duyguyla beraber logo, marka adı, işaretler ve daha birçok özellik marka kimliği üzerinde katkı sağlamaktadır (Özgen ve Akbayır, 2011: 79). Özgen ve Akbayır'a göre güçlü markalar düşünüldüğünde bu tür özelliklerin varlığının hissedildiğini daha somut bir şekilde görebiliriz. Hissedilenler de düşünceler de bireyin beyni ile bağlantılıdır. Bundan dolayı markanın düşünce ve duygudan beslenebildiğini düşünebiliriz.

Destinasyonlar da birer turistik ürün oldukları için marka haline dönüşebilmektedirler. Alanyazındaki tanımlar incelendiğinde, destinasyon kavramının turistik çekim yeri (Çakıcı ve Aksu, 2007: 183), ziyaret edilen yer (Atay, 2003: 145) ve turizm faaliyetleri yapılan bölge (Kozak, 2008: 139) olarak ifade edildiği görülmektedir. İlgili tanımlar harmanlandığında destinasyon; "turizmle alakalı farklılık gösteren altyapı ve üstyapı kaynaklarını elinde bulunduran, turistin tatil ihtiyacını karşılamak amacıyla boş zamanı değerlendirebileceği doğal veya kültürel zenginliklere sahip olan kıta, ülke, şehir, yöre veya çekim unsuru olan coğrafi bir yer" olarak tanımlanabilir.

Turizmin dünya genelinde hızlı bir şekilde büyümesi nedeniyle, turizm pazarlamasında birtakım sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Dünya genelinde turistik çekiciliğe sahip olan destinasyonların sayısının artması, ziyaretçiler için destinasyon seçimi aşamasında karar vermeyi zorlaştırabilmektedir. Bunun yanı sıra, harcanabilir kişisel gelirin fazlalaşması, medya etkisi, boş zamanın eskiye nazaran fazlalaşması ve daha gelişmiş ulaşım ağlarının kurulması, destinasyonlar arasında rekabetin artmasına sebebiyet vermiştir (Artuğer ve Ercan, 2015: 787). Destinasyonların her birinde diğer destinasyonların sahip olmadığı çekicilik özellikleri bulunabilmektedir. Yoğun rekabet ortamının oluşmasından dolayı destinasyonların rekabet avantajı elde edebilmesi için hem farklılaştırılması hem de kendine özgü özelliklerinin tanıtılması zorunlu bir hal almıştır (Kumar ve Nayak, 2014: 88). Bunu başarabilmek için, turizm pazarlamacılarının destinasyonları ziyaret eden ziyaretçilerin aklında destinasyonu farklı bir şekilde konumlandırması destinasyon için avantaj sağlayabilmektedir.

Destinasyon markalaşması artan rekabet ortamı, ürünlerin benzerliği ve turizm pazarları içinde ikame olanaklarının artmasından dolayı sağlam ve aynı zamanda güvenilir bir pazarlama aracı olmuştur (Usaklı ve Baloglu, 2011: 114). Bundan dolayı destinasyonlar arasındaki markalaşma yönündeki rekabetin artış gösterdiği gözlenmektedir. Destinasyonlar diğer destinasyonlardan farklılaştırılarak marka haline getirilebilir ve böylece rekabet avantajı elde etmeleri sağlanabilir. Bir destinasyon marka olarak pazarlanmadığında, o destinasyon sadece basit bir ürün veya turistik bir kaynak olarak değerlendirilmekte ve bundan dolayı destinasyonun kişiliği oluşturulamamaktadır (Gomez Aguilar vd., 2014: 210). Destinasyon kişiliği oluşturulamamış destinasyonlar, her ne kadar turistik çekim kaynaklarına sahip olsalar da ziyaretçi algısında konumlanamadıkları için farklılık yaratamayabilirler ve böylece tercihte ön plana çıkamazlar. Gomez Aguilar ve arkadaşları, markalaşmış destinasyonların, turistlerin algılamalarını daha iyi düzeyde anlamaları ve özgün bir kimlik oluşturabilmeleri için kişilikleriyle yönetildiğini ileri sürmektedir. Bundan dolayı markalaşmış destinasyonların ziyaretçilerin algılarında yer edinebilmesi için onlara yüklenen kişilik özellikleriyle birlikte anılmaları önemlidir. Bu durumda destinasyon kişiliği, destinasyon markasının gerçekleştirilmesi, ziyaretçilerin bir destinasyonu algılaması ve turizm destinasyonlarının özgün bir kimlik oluşturulması yolunda kullanılabilecek bir araç olarak değerlendirilmektedir (Ekinci ve Hosany, 2006: 127). Destinasyon kişiliği, bir destinasyona insana has kişilik özellikleri yüklenerek destinasyonun canlı bir hal alabilmesi durumunu ifade etmektedir. Alanyazında ülkeler ve şehirler için meydana getirilmiş başarılı destinasyon kişiliği çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin, İspanya arkadaş canlısı ve aile odaklı, Galler misafirperver, dürüst, gerçekçi ve romantik, Londra ortodoks olmayan, açık görüşlü, enerjik ve kreatif, Paris ise romantik

olarak algılanır (Xie ve Lee, 2013: 539). Bu algıların inşa edilmesi sayesinde söz konusu destinasyonların markalaşma yolunda oldukça avantajlı bir konuma gelebileceği rahatlıkla düşünülebilir.

Bir destinasyonun kişilik özellikleri otel çalışanları, yerel halk, lokantalar ve turistik çekim kaynakları ile doğrudan ilişki içerisinde olabilir. Xie ve Lee, destinasyon kişiliği pazarlama programlarının, ortak reklam, ünlü figürlerin reklamlarda yer alması, medyanın destinasyona ilgisi gibi unsurlarla dolaylı bir şekilde ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bütün bu unsurların destinasyon kişiliği oluşturma yolunda katkıda bulunabileceği düşünülebilir. Birçok destinasyonun tanıtımının doğal güzellikler, altından sahiller, masmavi deniz veya dost canlısı gibi özelliklerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Seyahat etme motivasyonuna sahip olan ziyaretçiler doğal güzelliklere, mavi denizlere ve temiz sahillere sahip birçok destinasyon bulabilme imkanına sahiptir. Destinasyon pazarlamasında bu gibi özelliklerin kullanılması destinasyonların rakip destinasyonlar karşısında rekabet avantajı sağlamasına yeteri kadar yardımcı olmaz (Usaklı ve Baloglu, 2011: 115). Dolayısıyla destinasyonların destinasyon kişiliğinin oluşturulması, rakip destinasyonlardan bir adım öne geçmek için önemli bir etken olarak görülebilir.

ALANYAZIN TARAMASI

Alanyazında hem ülkelerin hem de şehirlerin destinasyon kişiliğinin ölçümünün yapılmasını sağlayan birçok çalışma yer almaktadır. Bu konuda gerçekleştirilen çalışma sayısının son yıllarda arttığı gözlemlenilmektedir.

Ekinci ve Hosany, Aaker (1997)'in marka kişiliğini turizm destinasyonlarına ilk defa uyarlayarak ölçen kişiler olarak alanyazında yer aldığı görülmektedir. Ekinci ve Hosany (2006), marka kişiliğini turizm destinasyonuna uyarlayarak iki farklı örneklem grubu üzerinde çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar uluslararası seyahat faaliyeti gerçekleştiren ziyaretçilere ek olarak İngiliz ziyaretçileri örneklem olarak aldığı çalışmada, destinasyon kişiliğini üç boyutta ortaya çıkarmışlardır. Bu boyutlar; heyecanlı, samimiyet ve eğlenceli olarak belirlenmiştir. Hosany ve diğerleri (2007), yaptıkları çalışmada destinasyon kişiliğini Aaker'in geliştirmiş olduğu beş boyuttan meydana gelen marka kişiliği ölçeğini kullanma yoluna giderek ölçümünü gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, 42 ifadeden 27 ifadenin turizm destinasyonu ile uyum içinde olduğunu saptamışlardır. Yazarlar destinasyon kişiliğini beş boyutta ortaya çıkarmışlardır. Bu boyutlar; heyecanlı, samimiyet, sertlik, entelektüel ve yeterlilik olarak alanyazında yer almıştır. Aaker'in marka kişiliği ölçeğini kullanarak yapılan farklı destinasyon kişiliği araştırmalarından bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Sahin ve Baloglu (2011), gerçekleştirmiş oldukları araştırmada İstanbul'un destinasyon kişiliğinin 23 ifade ile ölçümünü gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda açığa çıkan İstanbul'un destinasyon kişiliği; orijinal ve canlı, samimiyet, havalı ve moda uyumlu, rekabetçi, modern ve eğlenceli olmak üzere beş boyutla belirlenmiştir. Usaklı ve Baloğlu (2011), Las Vegas'ı ziyaret eden 368 kişiyi örneklem grubu olarak aldığı çalışmada, Las Vegas'ın destinasyon kişiliğini beş boyut olarak ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan beş boyut; canlı, çağdaş, entelektüel, yetkinlik ve samimiyettir. Sop ve diğerleri (2012), yaptıkları çalışmada Bodrum'un destinasyon kişiliğini belirlemişlerdir. Bu araştırmanın sonucunda Bodrum'un destinasyon kişiliği; dinamizm, samimiyet, yetkinlik ve entelektüellik olarak dört boyutla birlikte açığa çıkarılmıştır

Papadimitrou ve diğerleri (2014), yaptıkları çalışmada Atina'nın destinasyon kişiliğini; heyecanlı ve samimiyet olmak üzere iki boyut olarak ortaya çıkarmışlardır. Kim ve Lehto (2013) Amerikalı ziyaretçiler üzerinde yaptıkları bir araştırma vasıtasıyla Güney Kore'nin destinasyon kişiliğini; samimiyet, heyecanlı, yeterlilik, entelektüel ve sert olmak üzere beş boyutla birlikte belirlemişlerdir. Gomez Aguilar ve diğerleri (2014), İspanya'nın Endülüs Eyaletinde bulunan Granada ve Torremolinos kentlerinde yaptıkları araştırmada Endülüs Eyaleti'nin destinasyon kişiliğini; samimiyet, heyecanlı, yeterlilik, entelektüel ve sert olmak üzere beş boyut üzerinden oluşturmuşlardır. Xie ve Lee (2013), gerçekleştirdikleri araştırma Çin'in başkenti Pekin'in destinasyon kişiliğini; heyecanlı, entelektüel, sert ve yeterlilik olmak üzere dört boyut çatısı altında açığa çıkarmışlardır. Artuğer ve Çetinsöz (2014), yaptıkları çalışmada Antalya'nın Alanya ilçesinin destinasyon kişiliğinin; heyecanlı, sert, yeterlilik ve samimiyet olarak dört boyutta belirlenmesini sağlamışlardır. Ye (2012), yaptığı araştırmada Avustralya'nın destinasyon kişiliğinin; heyecan verici, sert, samimiyet ve entelektüel olarak dört boyut olarak belirlenmesini sağlamıştır. Chen ve Phou (2013), Kamboçya'nın marka kişiliğini beş boyutta belirlemiştir. Bu boyutlar; samimiyet, heyecanlı, yeterlilik, entelektüel ve sert olarak açığa çıkmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada öncelikle destinasyon kişiliği ile ilgili alanyazın taraması yapılmış ve bu kuramsal bilgilerle birincil verilerin toplanması kısmına geçilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında araştırmada veri toplama yöntemi olarak nicel yöntem tercih edilmiş ve birincil verilerin toplanması için anket formu geliştirilmiştir. Araştırmada kullanılmak üzere geliştirilen anket Kasım 2016-Şubat 2017 tarihleri arasında Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesi sınırları içerisinde yer alan Cunda Adası'ndaki yerli ve yabancı uyruklu ziyaretçilere kolayda örnekleme yöntemiyle uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini Cunda Adası'nı ziyaret eden yerli ve yabancı uyruklu 511 kişi oluşturmaktadır.

Cunda Adası destinasyonunun hem doğal hem de kültürel açıdan önemli turistik ürünlere sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmanın Cunda Adası destinasyonunda yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın evrenini Balıkesir'in Ayvalık İlçesi sınırları içerisinde bulunan Cunda Adası destinasyonuna gelen tüm ziyaretçiler oluşturmaktadır. Araştırmaya Cunda Adası'nı ziyaret eden ve ankete katılmayı kabul eden ziyaretçiler dahil edilmiştir. Araştırmada ziyaretçilere 524 adet anket dağıtılmıştır. Anketlerden 511 tanesi geçerli sayılmıştır. Geçerli sayılan anketlerden 278 tanesi yerli, 233 tanesi ise yabancı uyruklu ziyaretçilerden toplanmıştır.

İki bölümden oluşan anket Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki ayrı dilde hazırlanmıştır. Anketin birinci bölümünde Aaker'in beş temel boyut ve 42 kişilik özelliğini içeren marka kişiliği ölçeğindeki kişilik ifadeleri yer almaktadır. Sakar (2012)'in daha önce bu ölçeği kullanarak gerçekleştirdiği araştırma kabul edilip yayımlandığı için ölçek, yapı geçerliliği testine tabi tutulmamıştır. Sakar'ın çalışmasında kullanılan ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,933 olarak bulunmuş ve ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada da kullanılan ölçeğin elde edilen veriler ışığında Cronbach Alpha değeri 0,874 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu saptanmıştır. Ölçekte yer alan 26 ifade yapılan faktör analizi sonucunda değerlendirmeye alınmamıştır. Anketin birinci bölümünde yer alan her bir kişilik ifadesi ziyaretçilerin değerlendirmeleri için "kesinlikle katılmıyorum=1", "kesinlikle katılıyorum=5" olacak şekilde beşli likert ölçeğiyle derecelendirilmiştir. Bu bölümde ziyaretçilerden Cunda Adası destinasyonunu bir insanmış gibi değerlendirmeleri istenmiştir. Anketin ikinci bölümünde ise, katılımcılara demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, ortalama aylık gelir durumu, eğitim durumu) sorulmuştur.

Araştırmada örnekleme oluşturan yerli ve yabancı uyruklu ziyaretçilerin demografik özelliklerini belirlemek için frekans dağılımları incelenmiştir. Analizler bir istatistik programı vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan çalışmada örnekleme oluşturan yerli ve yabancı uyruklu ziyaretçi oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca erkek ve kadın katılımcıların da oranının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu oranların birbirine yakın olmasının gruplar arası karşılaştırma yapabilme açısından verimli olduğu ileri sürülebilir. Örneklem içerisinde 61 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan yabancı uyruklu ziyaretçilerin aynı yaş grubundaki yerli ziyaretçilerin iki katından fazla sayıda olması oldukça dikkat çekicidir. Anketler uygulanırken Cunda Adası destinasyonunu ziyaret eden yabancı uyruklu ziyaretçile-

rin ağırlıklı olarak Uzak Doğu ülkeleri vatandaşları ve Yunan ziyaretçilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. 61 yaş ve üzeri yaş grubundaki yabancı uyruklu ziyaretçilerin yerli ziyaretçilerin iki katından fazla olmasının sebebi yabancı uyruklu ziyaretçilerin emeklilik gelirlerinin yerli ziyaretçilere göre daha fazla olması olabilir. Yabancı uyruklu ziyaretçilerde evli olanların oranının yerli ziyaretçilere göre daha fazla olmasının nedeni 20 yaş ve altı ile 21-30 yaş aralıklı yerli ziyaretçilerin oranının yabancı uyruklu ziyaretçilere kıyasla daha fazla olması olarak gösterilebilir. Yerli ziyaretçilerin gelir durumu ağırlıklı olarak 2001-3000 TL aralığında, yabancı uyruklu ziyaretçilerin ise 2001-3000 \$ aralığında dağılmıştır. İki para birimi arasındaki kur farkından dolayı destinasyonu ziyaret eden yabancı uyruklu ziyaretçilerin aylık gelirinin TL bazında daha fazla olması yabancı uyruklu ziyaretçilerin destinasyonda daha fazla harcama yapabilecek potansiyele sahip oldukları anlamını taşıyabilir.

Tablo 1. Ziyaretçilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı			%		
		Yerli	Yabancı	Toplam	Yerli	Yabancı	Ortalama
Cinsiyet	Kadın	148	123	271	53,2	52,8	53
	Erkek	130	110	240	46,8	47,2	47
Yaş	20 ve altı	53	12	65	19,1	5,2	12,7
	21-30 arası	80	55	135	28,8	23,6	26,4
	31-40 arası	50	52	102	18	22,3	20
	41-50 arası	44	37	81	15,8	15,9	15,9
	51-60 arası	25	25	50	9	11,7	9,8
	61 ve üstü	26	52	78	9,4	22,3	15,3
Medeni Durum	Bekar	150	87	237	54	37,3	46,4
	Evli	128	146	274	46	62,7	53,6
Ortalama Aylık Gelir (Yerli)	2000 TL ve altı	59		59	21,2		21,2
	2001-3000 TL arası	107		107	38,5		38,5
	3001-4000 TL arası	38		38	13,7		13,7
	4000 TL üzeri	74		74	26,6		26,6
Ortalama Aylık Gelir (Yabancı)	2000 \$ ve altı		51	51		21,9	21,9
	2001-3000 \$ arası		101	101		43,3	43,3
	3001-4000 \$ arası		35	35		15	15
	4000 \$ üzeri		46	46		19,7	19,7
Eğitim Durumu	İlköğretim	17	44	61	6,1	18,9	11,9
	Lise	83	74	157	29,9	31,8	30,7
	Ön Lisans	45	25	70	16,2	10,7	13,7
	Lisans	107	78	185	38,5	33,5	36,2
	Lisansüstü	26	12	38	9,4	5,2	7,4

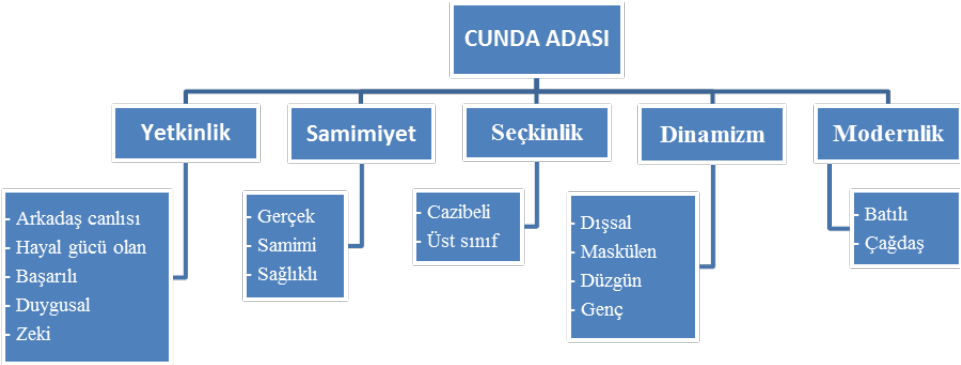
Örnekleme oluşturan tüm ziyaretçilerde de eğitim seviyesinin lisans ağırlıklı olması, Cunda Adası destinasyonunun genellikle eğitim seviyesi yüksek ziyaretçiler tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir.

Tablo 2. Cunda Adası'nın Destinasyon Kişiliğinin Faktör Analizi

İfadeler	Faktörler				
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
Arkadaş canlısı	,683				
Hayal gücü olan	,679				
Başarılı	,623				
Duygusal	,599				
Zeki	,585				
Gerçek		,806			
Samimi		,799			
Sağlıklı		,691			
Cazibeli			,777		
Üst sınıf			,691		
Dışsal				,757	
Maskülen				,614	
Düzgün				,593	
Genç				,520	
Batılı					,839
Çağdaş					,719

Faktör analizi öncesi araştırmada kullanılan ölçekteki 42 kişilik ifadesinin Cronbach's Alpha değeri ,874 olarak bulunmuştur. Bu durum, araştırmadaki verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Yine faktör analizi öncesi araştırmada bulunan KMO değeri ,863 olarak bulunmuştur. Saptanan bu değer, örneklemin faktör analizi yapılmasına uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan faktör analiziyle birlikte araştırmada kullanılan Aaker'in marka kişiliği ölçeğindeki 26 ifade ölçekten çıkarılmıştır. Bu ifadelerden 22 tanesi faktör yükü 0,50'nin altında bulunduğu için, 4 ifade ise binişik madde oldukları için ölçekten çıkarılmıştır. İfadeler 5 boyutta açığa çıkmıştır. Boyutlar yetkinlik, samimiyet, seçkinlik, dinamizm ve modernlik olarak isimlendirilmiştir. Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğini yansıtan beş faktör ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu beş faktörün toplam açıklanan varyansı 56,509'dur.

Araştırmada kişilik ifadelerini kapsayan verilerin faktör analizi yapıldıktan sonra ortaya çıkan boyutlar ve ifadeler aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 1. Cunda Adası'nın Destinasyon Kişiliği

Şekil 1'de de görüldüğü gibi Cunda Adası'nın destinasyon kişiliği yetkinlik, samimiyet, seçkinlik, dinamizm ve modernlik olmak üzere beş boyutta belirlenmiştir. Yetkinlik boyutunda beş ifade yer bulmaktadır. Bu ifadelerden "arkadaş canlısı" ve "hayal gücü olan" ifadeleri Aaker'in marka kişiliği ölçeğinde heyecan boyutunda, "başarılı" ve "zeki" ifadeleri yetkinlik boyutunda, "duygusal" ifadesi ise samimiyet boyutunda yer almaktadır. Samimiyet boyutunda üç ifade yer bulmaktadır. Bu ifadelerin hepsi Aaker'in çalışmasında da aynı boyutta yer almaktadır. Kim ve Lehto (2011) da ortaya çıkardığı destinasyon kişiliği çalışmasında Aaker'in marka kişiliği ölçeğini kullanmış ve araştırmadaki kişilik ifadeleri ile kesişen boyutu aynı şekilde adlandırmıştır. Seçkinlik boyutunda iki ifade yer bulmaktadır. İki ifade de Aaker'in çalışmasında aynı boyut içinde yer almaktadır. Xie ve Lee (2013), Chen ve Phou (2013) ve Kim ve Lehto (2013) da ortaya çıkardığı destinasyon kişiliği araştırmasında Aaker'in marka kişiliği ölçeğini kullanmış ve araştırmadaki kişilik özelliği belirten ifadeler ile kesişen boyutu aynı şekilde adlandırmıştır. Dinamizm boyutunda dört ifade yer bulmaktadır. Bu ifadelerden dışsal, maskülen ve düzensiz ifadeleri Aaker'in çalışmasında sertlik boyutu altında yer bulmaktadır. "Genç" ifadesi ise Aaker'in çalışmasında heyecan boyutu altında yer bulmaktadır. Sop ve arkadaşları (2012) ile Kılıç ve Sop (2012) yaptıkları destinasyon kişiliği çalışmalarında açığa çıkan boyutlardan birini aynı şekilde adlandırmışlardır. Sop (2013) da aynı şekilde İngiliz turistlere yönelik gerçekleştirdiği bir destinasyon kişiliği araştırmasında ortaya çıkan boyutu "dinamizm" olarak adlandırmıştır. Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğinin modernlik boyutunda iki ifade yer bulmaktadır. Bu ifadelerden "Batılı" ifadesi Aaker'in çalışmasında sertlik boyutu altında, "çağdaş" ifadesi ise heyecan boyutu altında yer almaktadır. Chen ve Phou (2013) da ortaya çıkardığı destinasyon kişiliği araştırmasında

Aaker'in marka kişiliği ölçeğini kullanmış ve araştırmadaki kişilik özelliği belirten "çağdaş" ifadesi ile kesişen boyutu aynı şekilde adlandırmıştır. Araştırmada modernlik boyutu altında açığa çıkan "Batılı" ifadesi, Kim ve Lehto'nun (2013) ortaya koyduğu araştırmada sertlik boyutu altında yer almıştır. Genellikle Amerikan filmlerinde savaşçılık ve vahşilik (vahşi batı) anlamlarının yüklendiği görülen bu ifade, Türkiye'de ise Avrupa kültürünü akıllara getirebileceği için modernliği çağrıştırabilir. Böylece Aaker'in ölçeğinde bulunan "Batılı" ifadesi Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalarda ziyaretçiler tarafından farklı şekilde algılanmış olabilir. Dolayısıyla bu ifade, yapılan destinasyon kişiliği araştırmalarında farklı boyutlar içinde de kendine yer bulabilir.

SONUÇ

Cunda Adası'nda gerçekleştirilen bu çalışmayla birlikte Cunda Adası destinasyonunda pazarlama faaliyetleri yürüten pazarlamacılar için faydalı olabilecek bulgular açığa çıkarılmıştır. Destinasyondaki pazarlamacılar bu çalışmada ortaya çıkarılan bulgularla turistik ürünlerini somutlaştırıp rekabet üstünlüğü sağlayabilirler.

Araştırmayla birlikte, Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğinin "yetkinlik" boyutundaki en yüksek faktör yüküne sahip olan ifadenin "arkadaş canlısı", "samimiyet" boyutundaki en yüksek faktör yüküne sahip olan ifadenin "gerçek", "seçkinlik" boyutundaki en yüksek faktör yüküne sahip olan ifadenin "cazibeli", "dinamizm" boyutundaki en yüksek faktör yüküne sahip olan ifadenin "dışsal", "modernlik" boyutundaki en yüksek faktör yüküne sahip olan ifadenin ise "Batılı" ifadesi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğinin "yetkinlik" boyutunu en iyi açıklayan ifadenin "arkadaş canlısı", "samimiyet" boyutunu en iyi açıklayan ifadenin "gerçek", "yetkinlik" boyutunu en iyi açıklayan ifadenin "cazibeli", "dinamizm" boyutunu en iyi açıklayan ifadenin "dışsal" ve son olarak "modernlik" boyutunu en iyi açıklayan ifadenin "Batılı" kişilik ifadesi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada açığa çıkan Cunda Adası destinasyon kişiliği boyutlarından ortalaması en yüksek çıkan boyut "seçkinlik" boyutu olarak dikkat çekmektedir. Böylece "seçkinlik" boyutunun Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğini en yüksek düzeyde açıklayan boyut olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada ziyaretçilerin ağırlıklı olarak Cunda Adası destinasyonunu seçkin bir destinasyon olarak niteledikleri ortaya çıkarılmıştır. Cunda Adası'nın destinasyon kişiliğinin ortalaması en düşük boyutu ise "dinamizm" boyutudur. Böylece ziyaretçiler, açığa çıkan beş destinasyon kişiliği boyutu arasından Cunda Adası'nı en az dinamik özelliğiyle nitelemiştir. Cunda Adası destinasyonunun destinasyon kişiliğini en yüksek düzeyde açıklayan seçkinlik boyu-

tu içerisinde “cazibeli” ve “üst sınıf” ifadeleri yer almıştır. Cunda Adası destinasyonunun destinasyon kişiliğini en düşük düzeyde açıklayan dinamizm boyutu içerisinde ise “dışsal”, “maskülen”, “düzgün” ve “genç” ifadeleri yer almıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçların turizm sektörü içinde faaliyetlerini yürütmekte olan tüm pazarlamacılara, destinasyon kişiliği konusunda araştırma yapmayı düşünen tüm akademisyenlere ve akademisyen adaylarına yönelik iyi bir kaynak oluşturması hedeflenmiştir. Cunda Adası destinasyonunda faaliyet yürüten turistik ürün pazarlamacıları ürünlerini pazarlarken araştırmada ortaya çıkarılan Cunda Adası destinasyon kişiliği boyutlarını kullanarak ürünlerini somut bir hale getirebilirler. Yapılacak faaliyetler araştırmada öne çıkan seçkin boyutu üzerinde yoğunlaştırılabilir. Böylece ürünlerinin pazarlanması daha kolay gerçekleştirilebilir. Aynı şekilde Kültür ve Turizm Bakanlığı için de destinasyona ilişkin eylem planı oluşturulması düşünüldüğünde araştırmada açığa çıkan Cunda Adası destinasyon kişiliği boyutları kullanılarak eylem planı daha dikkat çekici bir hale dönüştürülebilir. Bu araştırmada ortaya çıkarılan verilerle birlikte akademik çalışma yapmayı düşünen akademisyen ve akademisyen adaylarına ise, başka destinasyonlarda yapacakları destinasyon kişiliği çalışmalarında araştırmada ortaya çıkarılan boyutlarla kendi araştırmalarında ortaya çıkaracakları boyutları karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini yorumlayıp analizlerini zenginleştirmeleri tavsiye edilebilir. Örneğin, bu araştırmada ziyaretçiler Cunda Adası’nı seçkin bir destinasyon olarak nitelmiştir. Diğer yapılacak araştırmalarda elde edilecek sonuçlarla birlikte nitelenen destinasyonlar Cunda Adası destinasyonu ile karşılaştırılabilir.

Türkiye’de daha önce yapılan destinasyon kişiliği araştırmalarında Sahin ve Baloglu (2011) İstanbul’un, Kılıç ve Sop (2012) Bodrum’un, Artuğer ve Çetinsöz (2014) Alanya’nın, Bilim ve Bilim (2014) Didim’in, Artuğer ve Ercan (2015) ise Marmaris’in destinasyon kişiliğini belirlemiştir. İstanbul’u ayrı tutarsak Türkiye’de gerçekleştirilmiş olan destinasyon kişiliği araştırmalarının genellikle yaz turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği destinasyonlarda uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’deki destinasyonlarda yapılması düşünülen bundan sonraki araştırmalarda alternatif turizm türleri turistik ürünlerine sahip olan ve alternatif turizm faaliyetleri yapılan diğer destinasyonların da destinasyon kişiliğinin belirlenmesi önerilebilir. Bu doğrultuda yapılacak olan araştırmalar alanyazın çeşitliliği, destinasyonların tanıtımı, markalaşması, turistik ürünlerinin pazarlanması ve destinasyonlarda faaliyet yürüten pazarlamacılara yardımcı olması açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aaker, D. (1996). *Building Strong Brands*. New York: The Free Press.
- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of Brand Personality. *Journal of Marketing Research*, 34, 347-356.
- Ak T. (2009). *Marka Yönetimi ve Tüketici Karar Sürecine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- American Marketing Association Dictionary*. (t.y.). 02.08.2017 tarihinde <https://www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx?dLetter=B&dLetter=B> adresinden erişildi.
- Artuğer, S. ve Çetinsöz, B. (2014). Destinasyon İmajı ile Destinasyon Kişiliği Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 366-384.
- Artuğer, S. ve Ercan F. (2015). Marmaris'in Destinasyon Kişiliğini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 787-793.
- Atay, L. (2003). Destinasyon Pazarlaması Yönetimine İlişkin Stratejik Bir Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 144-158.
- Chen, C. ve Phou S. (2013). A Closer Look at Destination: Image, Personality, Relationship and Loyalty. *Tourism Management*, 36, 269-278.
- Çakıcı, A. C. ve Aksu M. (2007). Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (2), 183-194.
- Ekinci, Y. ve Hosany, S. (2006). Destination Personality: An Application of Brand Personality to Tourism Destinations. *Journal of Travel Research*, 45 (2), 127-139.
- Gomez Aguilar, A., Yagüe, G. ve Villasenor, R. (2014). Destination Brand Personality: An Application to Spanish Tourism. *Int. J. Tourism Research*, 18 (3), 210-219.
- Hosany, S., Ekinci Y. ve Uysal, M. (2007). Destination Image and Destination Personality, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1, 1, 62-81.
- Kılıç, B. ve Sop S. A. (2012). Destination Personality, Self-Congruity and Loyalty, *Journal of Hospitality Management and Tourism*, 3 (5), 95-105.
- Kim, S. ve Lehto, X. (2013). Projected and Perceived Destination Brand Personalities: the Case of South Korea. *Journal of Travel Research*, 52 (1), 117-130.

- Kozak, N. (2008). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kumar, V. ve Nayak J. K. (2014). The Measurement & Conceptualization of Destination Personality, *Tourism Management Perspectives*, 12, 88–93.
- Leblebici H. (2009). *Marka Görsel Kimliği Unsurlarından Logoya Yönelik Tüketici Algılarını Belirleme Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Murphy, J. (1990). Assessing the Value of Brands. *Long Range Planning*, 23 (3), 23–29.
- Özgen, E. ve Akbayır, Z. (2011). İletişim Yaklaşımıyla Bir Değer Önermesi: İşveren Markalaması. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2 (1), 76-86.
- Papadimitriou, D., Apostolopoulou A. ve Kaplanidou, K. (2014). Destination Personality, Affective Image, and Behavioral Intentions in Domestic Urban Tourism. *Journal of Travel Research*, 54 (3), 302-315.
- Sahin, S. ve Baloglu, S. (2011). Brand Personality and Destination Image of Istanbul, *An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 22 (1), 69– 88.
- Sakar, A. S. (2012). *Turistik Destinasyon Açısından Konya İlinin Destinasyon Kişiliği Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sop, S. A., Kılıç, B. ve Kurnaz, H. (2012). Destinasyon Kişiliği ve Memnuniyet İlişkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *13. Ulusal Turizm Kongresi 6-9 Aralık*. Antalya.
- Sop, S. A. (2013). *Destinasyon Kişiliği, Benlik Uyumu ve Sadakat İlişkisi: Bodrum Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Taşkın, Ç. ve Akat, Ö. (2012). *Marka ve Marka Stratejileri*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Usakli, A. ve Baloglu, S. (2011). Brand Personality of Tourist Destinations: An Application of Self-Congruity Theory. *Tourism Management*, 32 (1), 114–127.
- Xie, K. ve Lee, J. (2013). Toward the Perspective of Cognitive Destination Image and Destination Personality: The Case of Beijing. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30 (6), 538–556.
- Ye, S. (2012). The Impact of Destination Personality Dimensions on Destination Brand Awareness and Attractiveness: Australia as A Case Study. *Tourism*, 60 (4), 397–409.

KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE TURİST REHBERLERİNİN ROLÜNE İLİŞKİN TURİST ALGISI¹

The Perceptions of Tourists Regarding the Role of Tourist Guides on Sustainability of Cultural and Natural Heritage

Gönderim Tarihi: 16.08.2017

Kabul Tarihi: 07.11.2017

Gizem ÇAPAR*
Uysal YENİPİNAR**

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinde turist rehberlerinin rolüne ilişkin turist algısını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada ayrıca kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinde turist rehberinin rolüne ilişkin algı ölçeğinin boyutlarının neler olduğunu ortaya çıkarmak ve bu boyutlar ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Kapadokya'yı ziyaret eden yabancı turistler oluşturmaktadır. Bu kapsamda veri toplama aracı olarak anket kullanılmış ve veriler 01-31 Temmuz 2015 tarihleri arasında kolayda örnekleme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket uygulaması sonunda kullanılabilir 391 adet anket analize tabi tutulmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonrası kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinde rehberin rolüne ilişkin ölçeğin kültürel etkileşim, kültürel arabulucu-bilgi aktarıcı ve doğayı koruma olarak üç boyutta toplandığı görülmüştür. Araştırma sorularını test etmek için T-testi ve ANOVA'dan yararlanılmış ve bu boyutların katılımcıların eğitim durumları ve milliyetlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği fakat yaş ve cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre turist rehberlerinin miras alanlarında rehberlik hizmeti verirken grubun milliyetine ve eğitim durumuna göre kültürel etkileşim ve doğayı korumaya ilişkin daha aktif roller üstlenmesi gerekmektedir. Çalışmada belirlenen rollerin miras alanlarında hizmet veren rehberler için bu alanların sürdürülebilirliğinde sahip ol-

¹ 2016 yılında Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği A.B.D.nda kabul edilen "Kültürel ve Doğal Mirasın Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberlerinin Rolü: Kapadokya'yı Ziyaret Eden Yabancı Turistler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümüdür.

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, gizemcapar@mersin.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3371-2704

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, uyenipinar@mersin.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2467-1637

duğu rollere ilişkin yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde konuyla ilgili benzer bir çalışmaya rastlanmamış olması gelecek çalışmalara rehberlerin bu alanlarda sahip olduğu rollerle ilgili temel oluşturacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel ve doğal miras, Sürdürülebilirlik, Turist rehberi, Rol, Turist algısı.

ABSTRACT: The aim of this research, is to reveal the perceptions of tourists regarding the role of tourist guides on sustainability of cultural and natural heritage. Besides, it is aimed to reveal the dimensions of the scale regarding the role of tourist guides on sustainability of heritage and whether these dimensions differ according to tourists' demographic variables. Foreign tourists visiting Cappadocia form the research population. The data was collected by a questionnaire, according to convenience sampling method between the dates of 1-31 July 2015. At the end, 391 of available questionnaires were obtained. To test the construct validity, explanatory and confirmatory factor analyses were used. Explanatory factor analysis revealed that participants perceived the role of tourist guides on sustainability of cultural and natural heritage in 3 dimensions as; 'the role of cultural interaction', 'the role of cultural mediation and information giver' and 'the role of natural conservation'. Research questions have been tested by means of T-Test and ANOVA and it is found that these dimensions differ significantly according to tourists' nationalities and educational statuses however not according to their age and gender. Accordingly, while guiding on heritage sites, tourist guides need to undertake more active roles on the cultural interaction and natural conservation regarding the tourists' nationality and education. The roles determined in this research are thought to guide tourist guides on cultural and natural heritage sites in terms of sustainability. Besides, as there is not any similar research in literature, it is thought this research will form a basis for future researches about the roles of tourist guides on heritage sites and will contribute to the literature.

Keywords: Cultural and natural heritage, Sustainability, Tourist Guide, Role, Tourist perception.

GİRİŞ

Dünyada turizmin önemli bir sektör haline gelmesi ve sürekli büyümesi, turizm ürününe konu olan çevresel ve kültürel varlıkların zamanla olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Turizmin sosyal, kültürel ve ekonomik faydalarından maksimum düzeyde yararlanılabilmesi için tekrar yerine konulamayacak değerlerin gelecek nesillere aktarılması, dolayısıyla sağlıklı kalması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir (Kozak, 2014). Miras yapıları ve değerleri bulunduğu yer dışında dünyanın başka hiçbir yerinde görülemeyeceği

için ender nitelik taşıması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ulusal kimliğin bir parçası oldukları için milli bir özellik taşıyan miras değerleri bir defa yok edildiğinde yerine yenisi getirilemez bu nedenle yenilenemez olması bakımından da önem taşımaktadır (Okuyucu, 2011). Tarih boyunca her biri eşsiz ve yenilenemez çeşitli tarihi eserler ve gelenekler üretilmiştir. Bu eserler bir dizi sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar altında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kültürel veya doğal mirasın önemi anlaşıldığında onu gelecek nesiller için korumak ve gözetmek önemli bir görev sayılmaktadır. Sahip olunan mirasın tamamı olmasa da önemli bir kısmı zamanla yok olabilir. Ayrıca başka baskın bir tarih veya kültürden etkilenerek özgünlükleri kaybedilebilir (McKercher ve du Cros, 2002).

Bir toplumun mirası, onu diğer tüm toplumlardan farklı kılmakta ayrıca ona rekabet edebilir bir olanak ve eşsiz olma fırsatı sağlamaktadır (George, 2010). Fakat dünyanın hızla değişimi, bu mirası fiziksel yıkım ya da bilgi kaybı yoluyla yok etme tehlikesi altına atmaktadır (McKercher ve du Cros, 2002). Bugün özellikle kitle turizmi ile bu miras, sosyokültürel ve çevresel tehlikelere sürüklenmektedir. İnsanların yaşam tarzları ve kutsal alanları gibi kültürel miras değerlerinin kitle turizmine açılması, bu değerlerin olumsuz yönde etkilenmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir (Timothy ve Nyaupane, 2009). Bu mirasın fiziksel yıkımı geniş ölçüde kitle turizminin baskısından dolayı ortaya çıkmakta dolayısıyla özellikle Dünya Miras Alanı Listesi'nde yer alan birçok değer tehlike altına girmektedir. İnsan kaynaklı bu problemler çeşitli doğal olaylarla birleşince birçok miras alanını yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu açıdan bakıldığında miras alanlarındaki fiziksel tahribatın en aza indirilmesi, bu alanlardaki yerel kültürel kimliğin ve özgünlüğün korunması ve sürdürülebilmesi için turistlerin ve yerel halkın bilinçlenmesi ve bu konuda farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bu durumda hem yerel ve ulusal otoritelere hem de turizm paydaşlarına önemli görevler düşmektedir. Özellikle turizm sektörü içerisinde turistler ile bire bir iletişim halinde bulunan ve arz - talep kaynaklarına en yakın kişi olan turist rehberlerinin önemi burada öne çıkmaktadır. Bu konuda turisti yerel kültürün korunması ve önemi konusunda yönlendiren ve bilgilendiren turist rehberlerinin sorumlulukları ve etkinlikleri dikkate alınmalıdır (Uslu ve Kiper, 2006). Bir miras alanında farklı turistler farklı deneyimler aramaktadır. Turist rehberleri miras alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için bu alanlarda bilinçli turistler oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra turistlerin miras alanlarından memnuniyet duymasını ve bu alanları yorumlamalarını sağlamada da büyük öneme sahiptirler (Ling vd., 2011). Bu bakımdan turist rehberleri bir toplumun sahip olduğu tüm değerleri ile var olan mirasın yaşatılmasına, korunmasına ve evrenselleşmesine katkı sağlayan birer miras yorumcusu olarak büyük öneme sahiptir. Bu çerçeveden hareketle çalışma, kültürel ve doğal mirasın sürdü-

rülebilirliğinde turist rehberlerinin sahip olduğu rollerin turistler tarafından nasıl algılandığını ve bu rollerin boyutlarının neler olduğunu ortaya çıkarma ve bu boyutlar ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleme amacını taşımaktadır. Bu kapsamda ilgili literatür taranmış ve araştırma soruları belirlenmiştir. Araştırmanın yöntem bölümünde araştırma ile ilgili veri toplama yönteminden bahsedilmiş, evren örnekleme ilişkin açıklamalar yapılmış, verilerin analizi ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise araştırmanın sonuçları doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kültürel ve Doğal Miras

Miras; geniş anlamıyla, genellikle bir nesilden diğerine aktarılan şey anlamına gelen “*kalıtım*” kelimesiyle birlikte anılmaktadır. Bu geçmişteki tarihsel değerleri taşıyıcı rolü sayesinde miras, bir toplumun kültürel geleneğinin bir parçası olarak görülmektedir (Nuryanti, 1996). Dünya Miras Sözleşmesine göre miras; “anıt heykeller, sit alanları ve bina toplulukları bunların yanı sıra şehirler, arkeolojik alanlar, endüstriyel miras, kültürel yer şekilleri ve çeşitli miras rotaları” olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2013: 12). Kültürel miras ise, “geçmişten miras alınan ve farklı nedenlerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü” olarak tanımlanabilir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009: 3). Kültürel miras, “*somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras*” olarak iki grupta toplanmaktadır (McKercher vd., 2005; Kültür Turizm Bakanlığı, 2009; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, 2011; Rodzi vd., 2013). Somut kültürel miras, anıtlar, yapı grupları ve sit alanlarından oluşmaktadır (UNESCO, 1972; Boswell ve O’Kane, 2011; Skounti, 2011). Somut olmayan kültürel miras ise, belli bir toplumda geleneğe bağlı olarak ortaya çıkan geleneksel, popüler veya halk kültürünün, başka bir ifadeyle kolektif eserlerin bütün şekillerini kapsayan bir terimdir. Bu miras; sözlü gelenekleri, görenekleri, dilleri, müziği, dansı, ayin törenlerini ve kutlamalarını içermektedir (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü, 2011). Doğal miras, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne göre, “*estetik veya bilimsel açıdan evrensel bir değer taşıyan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür topluluklardan oluşan doğal anıtlar*;

- *bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,*
- *bilim, koruma ya da doğal güzellik açısından istisnai değeri olan doğal sit alanları veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar”,* olarak tanımlanmakta-

dır (UNESCO, 1972: 2). Bir başka deyişle, evrensel bir değer taşıyan fiziksel, biyolojik, jeolojik, fizyografik oluşumlar, doğal anıtlar, sit alanları, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan türlerin yetiştiği, sınırları belli alanlar, doğal miras kapsamına girmektedir (Kozak, 2014). Lowenthal (2005)'a göre, kültürel ve doğal miras aslında ayrılamaz ve birbirine bağımlı kavramlardır. Onları yalnızca her ikisinin ölümü söz konusu olduğunda ayrılabilen siyam ikizleri olarak nitelendirmek mümkündür.

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Turizm

Son yüzyılda hızla gelişen teknoloji ve endüstrinin ortaya çıkardığı çevre kaynaklı problemlerin yanı sıra, kontrolsüz artan nüfus ve dünya kaynaklarının sınırlılığı; insanlığı, yeni bir kavram olan sürdürülebilirlik koşullarının araştırılmasına ve uygulanmasına yönlendirmiştir (Gündüz, 2004). Sürdürülebilirlik, *“günümüz ve gelecek nesillerin gereksinimlerini dikkate alarak doğal ve insan yapımı tüm kaynakları yok etmeden, niteliğini bozmadan ve onları geliştirecek şekilde onlardan yararlanmaktır”* (Demir ve Çevirgen 2006: 95). Birleşmiş Milletler liderliğinde yapılan çok sayıda uluslar arası konferans ve zirve aracılığıyla sürdürülebilirlik kavramı, küresel bazda konuşulmaya başlanmıştır. Bu süreç 1972 yılında “Stokholm Konferansı” ile başlamış, 1980 yılında “Dünyayı Koruma Stratejileri Konferansı”, 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz- Brundtland Raporu”, 1992 yılı “Rio Yeryüzü Zirvesi” ve 2002 yılı “Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi” ile devam etmiştir (Güler, 2012). Sürdürülebilirlik politikaları; ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmaktadır.

Ekonomik sürdürülebilirlik; bir toplum üyelerinin gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da dikkate alacak şekilde, kendi ihtiyaçlarının ya da en azından zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan bir ekonomik yapının meydana getirilmesidir. Ekonominin sürdürülebilir hale gelmesiyle, bireylerin mevcut hayat standartlarının daha da yükselmesi ya da en azından aynı seviyede kalması söz konusu olabilir (Sarkım, 2007). Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için ulusal ölçekte ekolojik politikalar doğrultusunda ekosistemin taşıma kapasitesini zorlamayacak, doğal kaynak kullanım dengesini bozmayacak bir yapı oluşturulmalıdır (Gündüz, 2004). Sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik, toplumun üyeleri arasında kültürel barışı ve uyumu koruyabilme ve destekleyebilme, bireysel refahın artmasını sağlayıcı teşvikler yapma kabiliyetidir. Sürdürülebilir bir toplum olabilmek, iki temel ön koşulun değişkenlerine bağlıdır. Birincisi kültürel çeşitlilik, politik ve ekonomik farklılıklar, grup içi ve gruplar arası iletişim, eğitim durumu vb. faktörlerin sağlıklı işleyişini gerek-

tirirken, ikincisi ise kaynakların erişilebilirliği, doğal ve çevresel yıkımlar ve uluslar arası ekonomik değişimler vb. faktörlere göre şekillenmektedir (Some ve Sedgo, 2000, Duran, 2011'dan).

Sürdürülebilir turizm kavramı Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından, *“turistlerin, sektörün, çevrenin ve ev sahibi halkın gereksinimine yönelerek; şimdiki ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini dikkate alan turizmdir”* şeklinde tanımlanmaktadır (Kozak, 2014: 15). Swarbrooke (1999)'a göre ise sürdürülebilir turizm, *“ekonomik olarak uygulanabilen fakat turist ağırlayan toplumların turizmin geleceğinin bağlı olduğu sosyal dokular ve doğal çevre gibi kaynaklara zarar vermeyen turizm”* anlamına gelmektedir.

İnsanları turizm faaliyetine yönelten en önemli güdünün, farklı kültürleri tanıma ve bu deneyimi yaşama isteğinden ileri geldiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda en önemli ürün bileşenlerinden birisi olan kültürel miras, gelecek kuşaklara aktarılabilirdiği kadar turizm için kullanılabilir bir nitelik kazanmaktadır. Bu sebeple kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması aynı zamanda turizmin de sürdürülebilirliğinin sağlanması anlamına gelmektedir (Kozak, 2014). Sürdürülebilir turizm ihtiyacını ortaya çıkaran temel düşünce, turizme kaynak teşkil eden doğal ve kültürel değerlerin uzun dönemde bozulmadan ya da ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri en aza indirecek şekilde kullanılmasını sağlamak olmuştur. Sürdürülebilir turizm anlayışı, turizmin özellikle doğa üzerindeki olumlu etkilerini artırmayı ve oluşabilecek olumsuz etkilerini ise ortaya çıkmadan önlemeyi amaçlamaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006).

Sürdürülebilir Turizmde Turist Rehberi ve Rehberin Roller

Turist rehberi, *“turistlere, ziyaretçi ve konuklara eşlik ederek; anıtlar, türbeler, maabetler, sanat eserleri, tarihi eserler, tarihi yerler, kalıntılar, folklor, doğal güzellikler, ulaştırma, konaklama, eğlence yerleri, avcılık, kayakçılık, hatıra eşyaları vb hakkında bilgiler veren, gezdiren ve temaslar sağlayan kimse”* olarak tanımlanmıştır (Çimrin, 1995: 9). Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na göre ise turist rehberliği hizmeti; *“Seyahat acenteciliği faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup halindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesi; seyahat acenteleri tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentesinin yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acente adına yönetilmesi”* dir. Turist rehberi ise; *“aynı kanun hükümleri uyarınca mesleğe kabul edilerek turist rehberliği hizmetini sunma hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişiyi”* ifade etmektedir (TUREB, 2012).

Turist rehberlerinin rollerine yönelik ilk çalışmalar Gronoos (1978), Schmidt (1979), Holloway (1981) ve Cohen (1985) tarafından yapılmıştır. Gronoos 1978'de turist rehberini "*satış elemanı*" olarak tanımlamıştır (Köroğlu, 2013'ten). Daha sonra Holloway (1981) rehberleri "*bilgi verici, bilgi çeşmesi, öğretmen ya da eğitmen, motive edici ve turist deneyimini başlatıcı, ülkelerinin misyoner veya elçileri, eğlendiren kişi, katalizör, sırdaş, önder, kollarıcı melek, grup lideri ve disiplin sağlayıcı*" olarak tanımlamıştır (Dahles, 2002'den). Cohen (1985), turist rehberinin iki ana rolü olduğunu belirtmiştir. Bunlar: "*yol gösterici*" ve "*akıl hocası*" rolleridir. Daha sonraki yıllarda Cohen, "*yol gösterici*" ve "*akıl hocası*" rollerini, modern turist rehberliği temelinde yeniden isimlendirmiş ve "*yol gösterici*" yerine "*lider*", akıl hocası yerine "*arabulucu*" terimlerini kullanmıştır (Köroğlu, 2013: 98'den).

Tablo 1: Turist Rehberinin Rollerine Yönelik Yapılan Tanımlamalar

Rol Tanımı	Araştırmacı	Yıl	Rol Tanımı	Araştırmacı	Yıl
Aktör/ Actor	Holloway	1981		Schmidt	1979
Elçi /Ambassador	Holloway	1981		Holloway	1981
Denge Unsuru / Tampon/Buffer	Schmidt	1979	Arabulucu /Uzlaştırıcı Mediator	Cohen	1985
	Pearce	1982		Katz	1985
Katalizör/Catalyst	Holloway	1981		Ryan and Dewar	1995
Kültür Sımsarı/ Culture Broker	Holloway	1981	Organizatör / Organizer	Hughes	1991
	Katz	1985		Pearce	1982
				Schuchat	1983
Bilgi-aktarıcı/ Information-giver	Holloway	1981	Satış Elemanı / Salesperson	Fine and Speer	1985
	Hughes	1991		Gronroos	1978
		Almagor	1985	Holloway	1981
		Holloway	1981	Pearce	1982
Yorumcu/Tercüman Interpreter/Translator	Katz	1985	Öğretmen/ Teacher	Fine and Speer	1985
	Ryan and Dewar	1995		Mancini	2001
	Cohen	1985			
Lider /Leader	Geva and Goldman	1991	Bakıcı /Care Taker	Fine and Speer	1985

Kaynak: Zhang ve Chow, 2004

Weiler ve Davis (1993) rehberin üçüncü önemli rolünün doğal çevre odaklı "*kaynak yönetimi*" rolü olduğunu ileri sürmüştür. Bu rol aynı zamanda rehberlerin ev sahibi ülkenin doğal çevresinin korunması konusunda bazı sorumlulukları olduğunu göz önünde bulundurarak, çevreye karşı duyarlı davranılmasına katkı sağlayan "*motive edici*" ve uzun dönemde çevre bilinci ve çevreyi koruma tutumu geliştirmeye katkı sağlayan "*çevre yorumcusu*" rol-

lerini içermektedir. Bu rollere rehberin sürdürülebilir turizmin sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik olmak üzere üç ana boyuta katkı sunabilmesi için, bir rolün daha eklenmesi gerekli görülmüştür. O da “ekonomi rolü” dür (Pereira ve Mykletun, 2012). Turist rehberinin sürdürülebilir turizmde sahip olduğu rollerin tümü Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2: Sürdürülebilir Turizmde Turist Rehberinin Rolü

Rol	Dışsal (Grup dışı kaynaklı)	İçsel (Grup içi kaynaklı)
Liderlik Rolü (Grup odaklı)	<u>Enstrümantal Liderlik</u> Yol gösterme, ulaşım ve güvenlik sağlar.	<u>Sosyal Liderlik</u> Grup içi uyumu gözetir ve grubun moralini animasyon ve mizah ile yüksek tutar.
Arabuluculuk Rolü (Birey odaklı)	<u>Etkileşimsel Arabuluculuk</u> Turist ile ev sahibi halk ve turistler arası etkileşime arabuluculuk eder.	<u>İletişimsel Arabuluculuk</u> Bilinmeyi çevirirken turistleri eğiten ve gördüklerini anlamlandırmalarını sağlayan yorumlar yapar. Bilgi aktarıcı/yorumcu
Kaynak Yönetimi Rolü (Çevre odaklı)	<u>Motive Edici Kaynak Yönetimi</u> Çevreye duyarlı tutum geliştirilmesine katkı sağlar.	<u>Çevre Yorumcusu Kaynak Yönetimi</u> Çevreye karşı uzun vadeli davranış değişikliği ve çevre bilinci kazandırır.
Ekonomi Rolü	<u>Destekçi Ekonomi</u> Küçük işletmeleri teşvik eder, yerel halkın ürün geliştirmesine ve satışına destek verir.	<u>Bağışçı Ekonomi</u> Ziyaretçiler için iyilik (bağış) yapma fırsatları yaratır.

Kaynak: Cohen (1985), Weiler ve Davis (1993), Hu ve Wall (2012), Randall ve Rollins (2009), Pereira ve Mykletun (2012) çalışmalarından derlenmiştir.

Liderlik, zor ve karmaşık bir rol olmakla birlikte bir rehberin sahip olması gereken en önemli özelliklerden biridir. Rehberin grubu benimseyerek kendisini grubun bir parçası ve lideri olarak görüp, grupla bütünleştiğini hissettirmesi ve turu elinden geldiğince iyi ve sorunsuz bir şekilde bitirmesi gerekmektedir. Bu açıdan liderlik rolü, rehberin görev ve sorumluluklar listesinin en başında bulunmaktadır (Güzel, 2007). Rehberin liderlik rolünün araçsal ve sosyal olarak iki bileşeni vardır. Araçsal bileşen; yöneltme, erişim ve kontrol öğelerinden oluşmaktadır. Rehber, turistleri ilgilerini çekebilecek yerlere yönlendirirken aynı zamanda, onların halka açık olmayan ve erişilmesi güç yerlere erişmesini ve turistlerin güvende olmalarını ve konforlarını sağlayan kişidir. Sosyal bileşen ise; stres yönetimi, bütünleştirme, moral ve animasyon bileşenlerinden oluşmaktadır. Rehberden grup üyeleri arasında oluşabilecek herhangi bir stresi yönetebilmesi, bir çatışma durumunda araya girmesi beklenmektedir (Cohen, 1985).

Turist rehberinin arabuluculuk rolü, etkileşimsel ve iletişimsel olarak iki bileşene sahiptir. Etkileşimsel bileşende rehber, turistler ile ev sahibi halk, sit

alanları, kurumlar ve turistik faaliyetler arasında bir arabulucudur. Turist rehberi etkileşimsel bileşen rolü ile turistlerin bir turistik bölgeyi ziyaretlerinde karşılaştıkları şeylerle etkileşim içinde olmasını sağlamaktadır (Cohen, 1985). Bu rolüyle rehber aynı zamanda yerel halk ile turistler arasında kültürel etkileşimi sağlamasıyla bir “kültür elçisi” dir. Bir kültür elçisi olarak rehber ziyaret edilen bölgenin anlaşılmasına ve bölge kültürüyle ilgili bilgi edinilmesine yardımcı olarak turistlerin güzel bir tatil deneyimi yaşamalarına olanak sağlamaktadır (Ap ve Wong, 2001). Cohen (1985)’e göre arabuluculuk rolünün bir bileşeni olarak “kültür elçiliği” turist rehberlerinin öncelikli rolüdür. Kültür elçiliği, temelde merak uyandıran düşünceleri aktarmayı ve ev sahibi toplumla turistlerin aralarında bağ kurmalarına yardımcı olmayı ifade etmektedir. Ayrıca nitelikli bir turist rehberinin, insanlar arasında ve aynı zamanda iki kültür arasında bir köprü görevi de görmesi gerektiğini belirtmiştir (Yu vd., 2004’den). Çağdaş turist rehberi artık sadece yol gösteren biri değil aynı zamanda insanları verdiği bilgilerle eğiten ve turistlerin gördükleri şeyi anlamlandırmalarına yardımcı olan kişidir. Bu sebeple iyi bir iletişim kurabilmek ve turistin iyi bir tatil deneyimi edinmesini sağlamak için turist rehberi, sadece rehberlik yaptığı bölgenin coğrafyası, tarihi, kültürü değil aynı zamanda grup dinamiği, motivasyon, bölgenin kültürel ve etik geçmişi gibi sosyolojik ve psikolojik alanlarda da kendini geliştirmeli ve profesyonelleşmelidir (Cohen vd., 2002). Ayrıca iyi bir iletişim, iyi bir dil bilgisi de gerektirmektedir. İyi bir dil bilgisine sahip rehber turistlerin bakış açısını geliştiren bilgiler sunmakta ve yerel halk ile turistler arasındaki iletişimi de kolaylaştırmaktadır (Yu vd., 2004). Oschell (2009)’a göre etkileşimsel bileşen, turist rehberlerinin öğretici ya da eğitmen rolünü ifade etmektedir. Ziyaretçiler gittikleri bölgede kendilerini hemen rahat hissetmeyebilir. Bu durumda turist rehberleri, bölge ile ziyaretçiler arasında tampon görevi üstlenmektedir (Toker, 2011’den). Rabotic (2010)’e göre rehberin “yorumlama” rolünün niteliği esas olarak onun kültürlerarası iletişim becerisine bağlıdır (Rabotic, 2010). Doğa rehberinin de özellikle iyi bir iletişim becerisine sahip olması, çevreye karşı duyarlılık konusunda, grubun gezilen yerdeki tutum ve davranışını etkileme konusunda çok önemli rol oynamaktadır (Weiler ve Davis, 1993).

Kaynak yönetimi rolü kapsamında ise genellikle doğaya yönelik rehberlik alanlarında yapılan çalışmalara göre turist rehberi, doğaya karşı sorumluluğu teşvik eden ve bunun için turistlerin var olan çevresel kaynaklara karşı sorumluluk almalarını sağlayan kişidir. Rehber bu rolünü icra ederken “motive edici” ve “çevre yorumlayıcı” olarak iki bileşenden faydalanmaktadır. Motive edici bileşen aracılığı ile rehber ziyaretçilerin çevreye karşı duyarlı ve sorumlu bir anlayış içinde olmasını teşvik etmektedir. Çevre yorumlayıcı bileşen aracılığıyla ise grubunun ziyaret ettiği çevreyi anlamasına ve değer-

nin farkına varmasına yardımcı olmaktadır (Weiler ve Davis, 1993). Randall ve Rollins (2009)'e göre rehberin kaynak yönetimi rolü yalnızca turistin ihtiyaçlarını karşılamaya değil aynı zamanda turizmin bağımlı olduğu doğal ve kültürel alanları korumaya da yardımcı olmaktadır. Rehber turistlere ve yerli halka çevreyi koruma amaçlarını açıklayarak, turistlerin gezi için belirlenmiş alanları kullanmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte ziyaretçilerin arkalarında çöp bırakmalarını veya bölgedeki bitkilere zarar vermelerini önleyerek ve koruma kapsamına alınmış alanlarda, yasa dışı davranışlar hakkında turistleri bilgilendirerek kaynak yönetimine destek sağlayabilmektedir (Pereira ve Mykletun, 2012). Küçükaslan (2006)'a göre rehberlerin kaynak yönetimi rolü, sürdürülebilirlik anlayışı içinde şekil almaktadır (Koroğlu, Koroğlu ve Alper, 2012: 137'dan). Yorumlayıcı rehberlik kavramını ilk kullanan Weiler ve Ham (2002) yorumlayıcı rehberliğin ekoturizmin ideallerini başarmak için kilit yaklaşım olduğunu belirtmişlerdir. Bu yaklaşım yalnızca ekoturizm için değil aynı zamanda kitle turizmi ve diğer turizm türleri için de sürdürülebilir gelişimin sağlanabilmesinde yorumlamanın gücünü göstermektedir (Hu ve Wall, 2012'den). Moscardo (2003)'ya göre çevre yorumcusu olarak rehber, turistlerin tatilinden memnuniyet duymasına ve destinasyonun doğal ve kültürel kaynaklarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyarak sürdürülebilir turizme katkıda bulunur (Poudel ve Nyaupane, 2013'ten). Rehberlerin, "yorumlama" rolleriyle turistleri kültürel ve doğal değerlere duyarlılık konusunda eğitmesi, çevreye duyarlı bir kişi modeli olması, doğal ve kültürel alanların korunmasına ve uzun dönemde bilgi ve davranış değişikliği oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Randall ve Rollins, 2009).

Ekonomi rolü, destekçi ekonomi ve bağışçı ekonomi olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır. Rehberler yerli halkın yerel ürün geliştirmesini teşvik etmekle beraber turistlerle yerli halk arasındaki bağlantıyı kurarak turistlerin, yerli halkın ürettiği bu ürünleri satın almasına da yardımcı olmaktadır (Ormsby ve Mannle, 2006). Rehber bu anlamda somut ve somut olmayan kültürel değerlerin turistlerce satın alınmasını sağlayarak, ülkenin sahip olduğu kültürel mirasın korunmasına, geliştirilmesine ve sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır. Bununla beraber Pereira (2000)'ya göre, rehberin ürün geliştirilmesini teşvik etmesi, yerli ekonomiye de katkı sağlamaktadır. Powell ve Ham (2008)'a göre rehberin yorumlama rolünün bir diğer katkısı ise bir bölgeye bağış yapılmasına yardımcı olmaktır. İyi bir yorumlama, kaynak yönetimine yardımcı olmakta ve sivil toplum kuruluşlarının bölgeye bağış (ekonomik) desteği vermelerine katkı sağlayabilmektedir. Örneğin; son yıllarda Galapagos Adaları'na gezen bir turist grubunun %78'inin tur sonunda Galapagos Ulusal Parkı'na bağış yapması, turist rehberinin yorumlama rolünün önemini göstermiştir (Pereira ve Mykletun, 2012'den). Bir turist rehberinin yaptığı ve söylediği her şey,

turistin destinasyonu nasıl deneyimlediği, yerel kültürü ve insanı nasıl gördüğü ve turda nasıl bir davranış sergilediği konuları üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Tüm bunlar da bölge halkını, kültürünü ve turistlerin doğal çevre üzerindeki faaliyetlerini hatta bölge ekonomisini de etkilemektedir. Bunun bir sonucu olarak turist rehberinin özellikle turistlerin kaliteli bir tatil deneyimi edinmesi, bölgeden yapılan alışverişler ile yerel halkın refah seviyesinin artması, bölgede bulunan doğal, kültürel ve fiziksel değerlerin korunması konusunda sürdürülebilirliğe olan katkısı hayati önem taşımaktadır (Hu ve Wall, 2012).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Araştırmanın temel amacı turist rehberlerinin kültürel ve doğal miras alanlarının sürdürülebilirliğinde sahip oldukları rollere ilişkin turist algısını ortaya çıkarmaktır. Alt amaçları ise, turist rehberlerinin sahip olduğu rollerin boyutlarının neler olduğunu ortaya çıkarmak ve bu boyutlar ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemektir.

Rehberler turistlerin miras alanlarında daha bilinçli davranmasına, sahip olunan değerlerin öneminin daha iyi kavranmasına ve onları korumaya ilişkin farkındalık oluşturmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, turist rehberlerinin yol göstericiliğiyle miras alanlarında turistler davranışının sonuçlarını daha iyi algılayarak bu alanlara karşı olumlu tutum geliştirecek, bu sayede rehberler turizmin üzerinde temellendiği ve ev sahibi ülkeler için büyük önem arz eden bu alanların sürdürülebilirliğine de katkı sağlamış olacaktır. Araştırma 01 Temmuz- 31 Temmuz 2015 tarihleri arasında Kapadokya'yı ziyaret eden yabancı turistler üzerinde yapılmıştır. Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nden alınan Nevşehir ili geneli jandarma ve polis bölgesi KBS (Kimlik Bildirim Sistemi) verilerine göre 2014 yılı Ocak-Kasım döneminde bu bölgeyi ziyaret eden yabancı turist sayısı 901.103'tür. Bölgeyi araştırmanın yapıldığı Temmuz ayında ise ziyaret eden yabancı turist sayısı yine aynı kaynağa göre "54.299'dur" (Nevşehir İl Emniyet Müdürlüğü, 2014). Örnek büyüklüğünün belirlenmesinde, oran için kullanılan sınırsız evren örnekleme formülünden ($n=p.q.z2\alpha/e2$) yararlanılmıştır. Örnek büyüklüğü, varyansı maksimum kılan oran (" $p=0,50$ ") dikkate alınarak %5 anlam düzeyinde ve %5 örneklem hatası ile 384 kişi olarak ($n= p.q.z2\alpha/e2=1,962 \times 0,5 \times 0,5 / 0,052 = 3,8416 \times 0,25 / 0,0025 =384$) tespit edilmiştir (Ural ve Kılıç, 2013). Tanımlanan evrendeki her elemanın eşit ve bağımsız seçilme olasılığına sahip olması tercih edildiği için bu çalışma kapsamında verilere olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Bırak-topla yöntemi ile toplam 393 anket elde edilmiştir. Toplanan anketlerden normal dağılımı boz-

duğu sapan analizi ile belirlenen 2 anket veri setinden çıkartılarak çoklu normal dağılıma sahip bir veri seti elde edilmiştir. Kalan 391 anket geçerli olarak kabul edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın amacı çerçevesinde aşağıdaki 2 araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

1. Turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algı ölçeğinin boyutları nelerdir?

2. Turistlerin, turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algısı demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili literatür taranarak ilgili çalışmalar incelenmiş ve araştırmanın kuramsal çerçevesi belirlenmiştir. Bunun yanında yapılan alan yazın taraması sürecinde konuyla ilgili bütünsel bir ölçeğe rastlanmamasından dolayı ilgili çalışmalardan faydalanılarak bir soru formu oluşturulmuştur. Ölçekte faydalanılan çalışmalar; Weiler ve Davis (1993), Armstrong ve Weiler (2002), Yu vd., (2004), Huang ve Wang (2007), Randall ve Rollins (2009), Toker (2011), Tetik (2012), Poudel ve Nyaupane (2013), Alshatnawi (2014)'nin çalışmalarıdır. Ölçekte yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre 'Kesinlikle Katılmıyorum' (1), 'Kesinlikle Katılıyorum' (5) şeklinde düzenlenmiştir. Alan yazında konu ile ilgili geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçeklerden yararlanılarak oluşturulan anket, uzman görüşlerine sunulmuştur. Düzenlemelerden sonra anket 24 Nisan- 4 Mayıs 2015 tarihleri arasında Kapadokya'yı bir rehberle gezen yabancı turistlere yüz yüze uygulanarak ön test yapılmıştır. Ön testte 74 anketten elde edilen veriler güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin genel güvenilirlik düzeyi ön testte 0,95 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların %51'i kadın, %49'u erkek, %17,6'sı 25 ve altı yaş grubunda, %29,9'u 26-35 yaş grubunda, %17,1'i 36-45 yaş grubunda, %32,7'si 45 ve üstü yaş grubundadır. Araştırmaya katılanların eğitim seviyeleri incelediğinde %2'si ilkökul, %6,1'i ortaokul, %20,7'si lise, %4,9'u ön lisans, %34,8'i lisans, %31,5'i ise lisansüstü düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların milliyetleri (dünya genelinde hangi bölgelerden geldikleri) incelendiğinde %40,2'si Doğu Asya ve Pasifik, %25,1'i Amerika, %25,8'i Avrupa, %7,9'u ise Güney Asya bölgelerinden gelmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Frekans	%	Değişken	Frekans	%
Cinsiyet (n: 391)			Yaş Grubu (n: 381)		
Kadın	200	51,2	25 yaş ve altı	69	17,6
Erkek	191	48,8	26-35 yaş	117	29,9
Eğitim Durumu (n:391)			36-45 yaş	67	17,1
İlkokul	8	2,0	46 ve üstü	128	32,7
Orta Okul	24	6,1	Milliyet (Bölge) (n:387)		
Lise	81	20,7	Doğu Asya ve Pasifik	157	40,2
Ön Lisans	19	4,9	Amerika	98	25,1
Lisans	136	34,8	Avrupa	101	25,8
Lisansüstü	123	31,5	Güney Asya	31	7,9

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek için 25 maddeli ölçeğe öncelikle açıklayıcı faktör analizi ve sonrasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sürecinde öz değeri 1'in üzerinde, binişiklik sorunu (maddeler arası yük değer farkları 0,100'den fazla) göstermeyen (Çokluk vd., 2012) ve örneklem büyüklüğünün 200'ün üzerinde olduğu durumlarda 0,400 faktör yükü kabul edilmiş ve Varimax dönüşümü uygulamasına karar verilmiştir (Kalaycı, 2010). Buna göre ölçeğe yapılan faktör analizi sonucunda bu ön koşullara uymadığı tespit edilen 11. ifade (Ziyaret edilen yerlerdeki kural ve düzenlemelere karşı saygılı olmamı sağladı) ve 9. ifade (Çevreye duyarlı turist davranışı edindirmede önemi bir rol oynadı) analizden çıkarılmış ve faktör analizi tekrarlanmıştır. Bunun sonucunda ölçek 3 faktör altında toplanmış ve toplam varyansın % 66,085'ini açıklamıştır. Aynı zamanda analiz sonucunda (23 madde için) Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,964; Bartlett's Küresellik Test değeri 6790,568 olup; bu değer $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde 3 faktörlü modelin uyum indeksleri incelenmiş ve Ki-kare değeri (chi-square/df) 3.06; (RMSEA)= 0.073; (SRMR)= 0.040; (GFI)= 0.87; (NFI)= 0.98; (NNFI)= 0.98; (CFI)= 0.98; (IFI)= 0.98 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu uyum indekslerinin kabul edilebilir sınır değerleri Schermelleh-Engel ve Moosbrugger (2003) tarafından önerilen modelin uyum değerleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre gerçekleştirilen analizler sonucunda, üç faktörlü modelin kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğu söylenebilir (Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003). Yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ise, tüm ölçeğin alpha katsayısı 0,966 olarak bulunmuştur. Bu oran ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Alpar, 2013; Kalaycı, 2014). Elde edilen bu sonuçlara göre ölçek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kabul edilmiştir.

Araştırma Sorusu 1: Turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algı ölçeğinin boyutları nelerdir?

Araştırmada kullanılan ölçek 3 boyuttan oluşmakta ve toplam varyansın % 66,085'ini açıklamaktadır. Birinci faktör, 10 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %26,601'ini açıklamaktadır. Faktörü oluşturan ifadeler incelendiğinde, faktöre yüksek düzeyde yüklenen rehberin rolüne ilişkin ifadelerin turistlerin yerel halk ve kültürel değerler arasında yaşadıkları kültür alışverişi ve etkileşimlerine dayalı olması sebebiyle bu faktör "Kültürel Etkileşim Rolü" olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör 8 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %20,366'sını açıklamaktadır. Faktöre yüksek düzeyde yüklenen rehberin rolüne ilişkin bu ifadelerin ise kültürleri bir araya getirerek birbirlerini anlamasına ve bölge ile ilgili bilgi aktarmasına dayanması sebebiyle bu faktör "Kültürel Arbulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü" olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktör ise 5 ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %19,118'ini açıklamaktadır. Bu faktörde yer alan ifadelerin doğanın korunmasına yönelik farkındalığın artırılmasına ilişkin olması sebebiyle faktör "Doğayı Koruma Rolü" olarak adlandırılmıştır. Açıklayıcı faktör analizine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Mirasın Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberinin Rolüne İlişkin Algı Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi sonuçları

	Yükü	Ortalama	Özdeğerler	Açıklanan Varyans	Güvenirlilik Katsayısı
Kültürel Etkileşim Rolü (10 madde)		4,0039	6,118	26,601	,949
Turistler ile yerel halk arasında iletişimi sağladı.	,813				
Kültürlerarası empati oluşturdu.	,779				
Turistler ve yerel halk arasındaki etkileşimi başlattı.	,722				
Kültürel değerleri tanımamı ve yorumlamamı sağladı.	,717				
Kültürel tutumların şekillenmesinde etkili oldu.	,716				
Turistlerle yerel halk arasında kültürel değişimi sağlamada arabulucu oldu.	,671				
Ziyaret ettiğimiz yerlerdeki kültürel aktivitelere katılmam için beni motive etti.	,639				
Kültürel değerleri gerçeğe en yakın şekilde yorumladı.	,615				
Turistler ve yerel halk arasındaki kültürel farklılıklar konusunda farkındalık oluşturdu.	,606				
Kültürel varlıkları koruma bilinci oluşturmama yardımcı oldu.	,526				
Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü (8 madde)		4,2355	4,684	20,366	,893
Bölgenin coğrafyası hakkında bilgi verdi.	,785				
Turistlerin yerel halkın sosyal, kültürel değerlerini, geleneklerini ve yaşam tarzını anlamasını sağladı.	,711				
Bölgenin gelenek ve göreneklere hakkında bilgi verdi.	,669				
Gezdiğimiz yerlere olan erişimi sağlamakla kalmadı aynı zamanda bölgenin yerel kültürü hakkında içgörü kazandı.	,646				
Turistlerin ziyaret edilen yerle bağ kurmalarını sağladı.	,584				
Geleneksel Türk imajını yansıtmada önemli bir rol oynadı.	,545				
Bölgeye özgü bitki ve hayvan türleriyle ilgili bilgi verdi.	,535				
Doğanın değerini daha net algılamama ve doğaya karşı farkındalık oluşturmama yardımcı oldu.	,529				
Doğayı Koruma Rolü (5 madde)		3,8333	4,397	19,118	,895
Doğal çevreye yönelik bireysel koruma duygusu oluşturdu.	,782				
Doğal çevreyi korumamı sağladı. (çöplerin atılmaması, su ve çevre kirliliği, gürültü kirliliği, toprak erozyonu, yangın, vb. tehlikelerin oluşmasını engelledi)	,765				
Doğaya karşı duyarlı ve sorumlu davranışlar sergilemem için beni teşvik etti.	,761				
Kaynakların tasarruflu kullanılmasını sağladı. (elektrik, su, vb.)	,737				
Ziyaretçilerin çevreye vereceği olumsuz etkileri en aza indirdi.	,719				
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax					
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: % 96,4 p<0,05					
Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 6790,568					
Açıklanan toplam varyans: %66,085					
Ölçeğin tamamı için güvenirlilik katsayısı: ,962; Ölçeğin Genel ortalaması:4,0473					

Araştırma Sorusu 2: Turistlerin, turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algısı demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

İlk olarak turistlerin, turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algısının cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için t-testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçları Tablo 5’te sunulmaktadır. Buna göre turistlerin tüm faktörlere ilişkin algılarının cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği bulgulanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 5: Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t Değeri	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	Kadın	200	4,0101	0,79588	,165	,869
	Erkek	191	3,9973	0,74507		
Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü	Kadın	200	4,2479	0,63840	,414	,679
	Erkek	191	4,2225	0,57083		
Doğayı Koruma Rolü	Kadın	200	3,8112	0,82156	-,580	,563
	Erkek	191	3,8564	0,71920		

İkinci olarak turistlerin, turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algısının yaşa göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Anova (Tek Yönlü Varyans testi) yapılmıştır. Yapılan Anova sonuçları Tablo 6’da verilmektedir. Buna göre turistlerin tüm faktörlere ilişkin algılarının yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgulanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 6 : Yaşlara Göre Anova Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	F Değeri	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	25 yaş ve altı	69	3,9275	0,85747	,797	,496
	26 - 35 yaş	117	3,9497	0,75807		
	36-45 yaş	67	4,0954	0,71775		
	46 ve üstü	128	4,0352	0,76535		
	Toplam	381	4,0000	0,77201		
Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü	25 yaş ve altı	69	4,1800	0,81134	,474	,700
	26 - 35 yaş	117	4,2252	0,54770		
	36-45 yaş	67	4,3016	0,50250		
	46 ve üstü	128	4,2440	0,58303		
	Toplam	381	4,2368	0,60680		
Doğayı Koruma Rolü	25 yaş ve altı	69	3,7598	0,85725	1,772	,152
	26 - 35 yaş	117	3,7309	0,77547		
	36-45 yaş	67	3,8406	0,74258		
	46 ve üstü	128	3,9433	0,72185		
	Toplam	381	3,8268	0,77022		

Üçüncü olarak turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin turistlerin algılarının geldikleri bölgelere (milliyetlerine) göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Anova (Tek Yönlü Varıans testi) yapılmıştır. “Tablo 7’de turistlerin geldikleri bölgelere göre Anova sonuçları yer almaktadır”. Buna göre turistlerin milliyetlerine göre rehberlerin ‘Doğayı Koruma Rolü ve Kültürel Etkileşim Rolü’ ne ilişkin algıları arasında ,007 düzeyinde anlamlı bir farklılık ($p < 0,05$) bulunurken, “Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü’ne ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık ($p > 0,05$) bulunmamaktadır.

Tablo 7: Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Anova Testi Sonuçları

		N	Ortalama	Std. Sapma	F Değeri	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	Doğu Asya ve Pasifik	157	4,0707	0,67054	4,130	,007
	Amerika	98	3,8469	0,91180		
	Avrupa	101	4,1487	0,72789		
	Güney Asya	31	3,7543	0,76192		
	Toplam	387	4,0091	0,76912		
Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü	Doğu Asya ve Pasifik	157	4,2995	0,53302	2,108	,099
	Amerika	98	4,1248	0,79558		
	Avrupa	101	4,2826	0,50122		
	Güney Asya	31	4,1466	0,54748		
	Toplam	387	4,2386	0,60683		
Doğayı Koruma Rolü	Doğu Asya ve Pasifik	157	3,8857	0,72475	10,357	,000
	Amerika	98	3,5837	0,88221		
	Avrupa	101	4,1124	0,65630		
	Güney Asya	31	3,5310	0,62683		
	Toplam	387	3,8400	0,77111		

Tablo 8'de turistlerin geldikleri bölgelere göre çoklu karşılaştırma tablosu ve-rilmektedir. Gruplar arasındaki farklara bakıldığında rehberlerin Kültürel Etkileşim Rolü'ne ilişkin Avrupa'dan gelen turistlerin algılarının Amerika'dan gelen turistlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca rehberlerin Doğayı Koruma Rolü'ne ilişkin Doğu Asya ve Pasifik'ten gelen turistlerin algı ortalamaları Amerika'dan gelen turistlerin algı ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Aynı şekilde rehberlerin Doğayı Koruma Rolü'ne ilişkin Avrupa'dan gelen turistlerin algıları Amerika ve Güney Asya'dan gelen turistlere göre daha yüksektir.

Tablo 8: Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Çoklu Karşılaştırma Tablosu

			Ortalama Farkı	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	Avrupa	Doğu Asya ve Pasifik	0,07801	,852
		Amerika	0,30180*	,027
		Güney Asya	0,39443	,057
Doğayı Koruma Rolü	Doğu Asya ve Pasifik	Amerika	0,30203*	,009
		Avrupa	0,-22673	,081
		Güney Asya	0,35472	,074
	Avrupa	Doğu Asya ve Pasifik	0,22673	,081
		Amerika	0,52876*	,000
		Güney Asya	0,58144*	,001

Son olarak turistlerin, turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algılarının eğitim durumlarına göre farklılık göstermediğini test etmek için Anova yapılmıştır. Tablo 9'da turistlerin eğitim durumlarına göre Anova sonuçları verilmektedir. Buna göre turistlerin rehberin Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü'ne ilişkin algıları eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermezken, Kültürel Etkileşim Rolü ve Doğayı Koruma Rolü'ne ilişkin algıları ise anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0,05$).

Tablo 9: Turistlerin Eğitim Durumlarına Göre Anova Testi Sonuçları

		N	Ortalama	St. Sapma	F Değeri	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	İlkokul mezunu	8	4,2750	0,45904	2,945	,013
	Orta okul mezunu	24	4,4417	0,60571		
	Lise mezunu	81	3,9961	0,79545		
	Önlisans mezunu	19	4,0262	0,83791		
	Lisans mezunu	136	4,0533	0,72222		
	Yükseklisans mezunu	123	3,8478	0,80687		
Total		391	4,0039	0,77052		
Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü	İlkokul mezunu	8	4,2353	0,39884	1,234	,292
	Orta okul mezunu	24	4,4167	0,43562		
	Lise mezunu	81	4,1382	0,62225		
	Önlisans mezunu	19	4,3040	0,64121		
	Lisans mezunu	136	4,2897	0,60189		
	Yükseklisans mezunu	123	4,1937	0,62763		
Total		391	4,2355	0,60569		
Doğayı Koruma	İlkokul mezunu	8	3,9750	0,47132	12,444	,000
	Orta okul mezunu	24	4,4417	0,39112		
	Lise mezunu	81	3,9017	0,77756		
	Önlisans mezunu	19	4,0598	0,54242		
	Lisans mezunu	136	3,8379	0,75718		
	Yükseklisans mezunu	123	3,6202	0,81319		
Total		391	3,8333	0,77260		

Tablo 10'de turistlerin geldikleri bölgelere göre çoklu karşılaştırma tablosu yer almaktadır. Rehberlerin Kültürel Etkileşim Rolü'ne ilişkin ortaokul mezunlarının algılarının lisansüstü mezunlarının algılarına göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Doğayı Koruma Rolü'ne ilişkin ortaokul mezunlarının algılarının lise mezunu, lisans mezunu ve lisansüstü mezunlarının algılarına göre daha fazla olduğu bulgulanmıştır.

Tablo 10: Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Çoklu Karşılaştırma Tablosu

		Ortalama Farkı	Anlam Düzeyi
Kültürel Etkileşim Rolü	Ortaokul mezunu	İlkokul mezunu	,995
		Lise mezunu	,121
		Önlisans mezunu	,482
		Lisans mezunu	,194
		Lisansüstü mezunu	0,59382*
Doğayı Koruma Rolü	Ortaokul mezunu	İlkokul mezunu	,649
		Lise mezunu	0,54001*
		Önlisans mezunu	,561
		Lisans mezunu	,004
		Lisansüstü mezunu	0,82143*

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin sahip oldukları doğal, tarihi ve kültürel miras, turizm için büyük potansiyel oluşturmakla birlikte sahip olunan bu mirasın da diğer tüm kaynaklar gibi sınırlılığı söz konusudur. Bu noktada turist ile yerel halk arasında bir köprü konumunda olan turist rehberlerinin bu mirasın korunmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında sahip olduğu sorumluluklar her alanda dikkate alınmalıdır. Bu amaçla kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinde turist rehberlerinin rolünün turistlerce hangi boyutlarda algılandığı ve bu boyutlar ile turistlerin demografik değişkenleri arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu incelenmiş ve bulgular doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Öncelikle ölçeğe uygulanan faktör analizi ile turistlerin rehberlerin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolünü 3 boyutta algıladıkları ve bu 3 boyutun toplam varyansın % 66,085'ini açıkladığı belirlenmiştir. Kültürel Etkileşim Rolü olarak adlandırılan birinci faktör toplam varyansın %26,601'ini, Kültürel Arabulucu ve Bilgi Aktarıcı Rolü olarak adlandırılan ikinci faktör toplam varyansın %20,366'sını, Doğayı Koruma Rolü olarak adlandırılan üçüncü faktör ise toplam varyansın %19,118'ini açıklamaktadır. Özellikle Kapadokya gibi hem kültürel hem de doğal miras alanlarında turist rehberlerinin mesleğini icra ederken bu rolleri yerine getirmeleri miras alanların gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Rehberlerin miras alanlarında turistlere bilgi aktarımının dışında kültürel etkileşim ve doğayı koruma gibi rollerde de büyük öneme sahip olduğu söylenebilir. Bulgulara göre turistlerin turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algısı cinsiyet ve yaşlarına göre farklılık göstermemektedir. Elde edilen bu sonuçlar turist rehberlerine ilişkin turist algıları ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar olan Chen vd., (2006), Tetik (2012) ve Şahin (2012) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bir diğer bulguya

göre turistlerin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algıları geldikleri bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık Miguel (2012) ve Şahin (2012) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklılıklar neticesinde rehberlerin, özellikle Amerikalı turistlere sundukları rehberlik hizmetinde kültürel etkileşim ve doğayı korumaya yönelik daha aktif davranışlar sergilemeleri gerektiği söylenebilir. Ayrıca bu noktada Amerikalı turistlerin rehberlerden beklentileri belirlerken onların memnuniyet düzeylerinin artırılması sağlanabilir. Aynı şekilde turistlerin turist rehberlerinin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğindeki rolüne ilişkin algılarının eğitim durumlarına göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu farklılık ise Yu vd., (2002), Chen vd., (2006), Toker (2011), Şahin (2012) tarafından yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ortaya çıkan farklılıklar neticesinde bir anlamda eğitim seviyesi düşük olan turistlerin diğer eğitim gruplarına göre, turist rehberinin bu rolleri sergilemedeki yetkinliğini yeterli seviyede gördükleri söylenebilir. Ortaokul mezunlarının rehberin bu rolünü yeterli seviyede görmelerinin sebebinin, rehberden beklentilerinin düşük olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun sonucunda turist rehberlerinin eğitim seviyesi yüksek gruplara rehberlik hizmeti sunarken kültürel etkileşim ve doğayı korumaya yönelik daha etkin davranışlar sergilemesi gerektiği açıkça görülmektedir. Bununla birlikte Kapadokya'yı ziyaret eden yabancı turistlerin kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinde turist rehberlerinin rollerine ilişkin boyutlara verdikleri ortalama puanlarına bakıldığında turistlerin algılarının oldukça olumlu olduğu sonucuna ulaşılmış ve turist rehberlerinin miras alanlarının korunması, tanıtılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında büyük öneme sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer sonuçlar da Littlefair ve Buckley (2008), Ling vd., (2011), Hu ve Wall (2012), Pereira ve Mykletun (2012), Köroğlu ve Güzel (2013), Zengin ve Eker (2014) tarafından yapılmış çalışmalarda da görülmektedir. Çalışmada elde edilen bulguların özellikle (uygulama aşamasında) miras alanlarında rehberlik hizmeti veren turist rehberlerinin sergilemesi gereken rollerin neler olduğunu ve bu rolleri sergilerken hangi değişkenleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca literatürde turist rehberlerinin rolleri ile ilgili yapılmış sınırlı sayıda çalışma olmakla birlikte hem kültürel hem doğal miras alanlarında rehberlik hizmeti veren turist rehberlerinin bu alanların sürdürülebilirliğindeki rolünü ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu boşluğu doldurmak açısından, çalışmanın ilgili literatüre sağladığı katkı ve rehberlerin söz konusu rolleri ile ilgili yapılacak çalışmalara temel oluşturacak nitelikte olması bakımından özgün bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Uygulamaya ve Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneriler

Ulusal veya evrensel niteliğe sahip olan doğal ve kültürel miras varlıkları, ülkelerin özgün yönlerini vurgulayarak diğer ülkelerden farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu alanların bir defa tahrip olması durumunda bir daha yerine konulamayacak olmasından dolayı daimi bir koruma ve sürdürülebilirliğini sağlama politikasına ihtiyaç olacaktır. Bu açıdan bakıldığında turist rehberleri dâhil olmak üzere ilgili kamu otoriteleri tarafından da bu amaca hizmet edecek çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Bu sebeple kamu otoriteleri tarafından bu mirasın öneminin turist tarafından daha etkin anlaşılabilmesini ve uluslararası düzeyde bu bilincin oluşturulmasını sağlamak için rehberlere çeşitli seminerler veya kurslar verilebilir. Bununla birlikte Dünya Miras Listesinde çok fazla miras alanına sahip olan ülkemizde rehberlik eğitimi müfredatına miras alanlarında yorumlama ve rehberlik yapmaya yönelik uzmanlık dersleri konularak miras alanlarımızın korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlanabilir. Bu uzmanlık dersleri hazırlanırken rehberlik yapılacak grubun milliyet ve eğitim durumları dikkate alınabilir. Bunun dışında yerel kamu yetkililerince miras alanlardaki işaretlemeler ve uyulması gereken kurallar, ilgili yerlere titizlikle konularak bunların takibinin yapılması sağlanabilir. Böylece rehberlerin de bu kurallara uyarak turistlerce örnek alınması sağlanabilir. Özellikle doğa yürüyüşü yapılan alanlarda takip edilmesi gereken patikalarla ilgili levhalar, işaretlemeler ve çöp kutuları konulması sağlanarak mevcut flora ve faunanın zarar görmesi engellenebilir. Kültürel ve doğal mirasın korunması, ilgili yasalarla daha etkin şekilde güvence altına alınabilir. Miras alanlarında faaliyet gösteren turist rehberleri, ilgili meslek odaları tarafından düzenli olarak denetlenmelidir. Tüm bunların gerçekleştirilmesi için turist rehberlerine miras turizmi ve mirasın önemi ile ilgili eğitimler verilerek onların yorumlama becerilerini geliştirecek ve turistlere rol model teşkil edecek bireyler olarak yetiştirilmeleri sağlanmalıdır.

Diğer araştırmacılara, miras alanlarında turistlerin milliyetlere ve eğitim durumlarına göre rehberden beklentilerinin neler olduğuna dönük bir çalışma yapılması önerilmektedir. Ayrıca buna benzer bir çalışma UNESCO miras listesinde karma miras olarak yer alan bir diğer miras alanı Pamukkale ve Hierapolis Milli Parkı'nda da gerçekleştirilebilir. Böylece daha geniş örneklemden elde edilecek bulgularla bu çalışmada elde edilen bulgular karşılaştırılabilir ve yeni öneriler sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2013). *Çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alshatnawi, E. R. (2014). Assessing Communication Skills among Jordanian Tour Guides: German Tourists Perceptions, *Journal of Management Research*, 6(1). 1-11.
- Ap, J. ve Wong K.K.F. (2001). Case Study On Tour Guiding: Professionalism, Issues And Problems, *Tourism Management*, 22, 551-563.
- Armstrong, E. K.ve Weiler, B. (2002). Getting the Message Across: An Analysis of Messages Delivered by Tour Operatorsin Protected Areas, *Journal of Ecotourism*,1(2-3), 104-121.
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü. (2011). 19 Aralık 2014 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/?page=11:0:5:turkce> adresinden erişildi.
- Boswell, R. ve O’Kane, D. (2011). Introduction: Heritage Management And Tourism In Africa, *Journal of Contemporary African Studies*, 29(4), 361-369.
- Chen, H-J., Hwang, S-N., ve Lee, C. (2006). Visitors’ Characteristic Of Guided Interpretation Tours, *Journal of Business Research*, 59, 1167–1181.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide, The Origins, Structure And Dynamics Of A Role, *Annals of Tourism Research*, 12(5), 5-29.
- Cohen, E.H., Ifergan, M. ve Cohen, E. (2002). A New Paradigm In Guiding, *Annals of Tourism Research*, 29(4), 919-932.
- Çimrin, H. (1995). *Turizm Ve Turist Rehberliği’nin ABC’si*. Antalya: Akdeniz Kitabevi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, İ. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dahles, H. (2002). The Politics Of Tour Guiding, *Annals Of Tourism Research*, 29(3), 783- 800.
- Demir, C. ve Çevirgen, A. (2006). *Turizm Ve Çevre Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Duran, E. (2011). Turizm, Kültür Ve Turizm İlişkisi; Turizmde Toplumsal Ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 291-313.
- George, E.W. (2010). Intangible Cultural Heritage, Ownership, Copyrights And Tourism, *International Journal Of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(4), 376-388.

- Güler, O. (2012). *Yeni Bir Finansal Araç Olarak Yeşil Kredilere Otelcilik Ve Bankacılık Sektörlerinin Bakış Açısı: Antalya'daki Dört Ve Beş Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek lisans Tezi, Mersin Üniversitesi. Mersin.
- Gündüz, F. (2004). Çevre Ve Turizmin Sürdürülebilirliği, *Planlama Dergisi*, 1, 58-66.
- Güzel, F.Ö. (2007). *Türkiye İmajının Geliştirilmesinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü (Alman Turistler Üzerine Bir Araştırma)*, Yüksek lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Hu, W. ve Wall, G. (2012). Interpretative Guiding And Sustainable Development: A Framework, *Tourism Management Perspective*, 4, 80-85.
- Huang, R. ve Wang, W. (2007). An Investigation Of The Intercultural Competence Of Tour Guides In Great Britain, *Acta Turistica*, 19(2), 101-228.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kozak, M. (2014). *Sürdürülebilir Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köroğlu, O. ve Güzel, O. (2013). Visitor Perceptions Of The Role Of Tour Guides In Natural Resource Management And Sustainable Tourism, *Romanian Economic and Business Review –Special issue*, 69-80.
- Köroğlu, Ö. (2013). Turist Rehberlerinin İş Yaşamındaki Rollerini Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 91- 112.
- Köroğlu, Ö., Köroğlu, A. ve Alper, B. (2012). Doğaya dayalı gerçekleştirilen turizm faaliyetleri içerisinde turist rehberlerinin rolü üzerine bir inceleme, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 131-139.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2009). *Kültürel Miras Ve Müzecilik Çalışma Raporu*. 20 Kasım 2014 tarihinde <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Ling, T.P, Noor, S.M, Lim, K.Y. ve Mohamed, R. (2011). Tour Guides As interpreters of Cultural Heritage in Promoting Mindful Tourists for Sustainable Tourism in Malaysia. A. Bahauddin. (Ed.) *Proceedings of 2nd Regional Conference on Tourism Research* içinde (ss. 311-322). Penang: Universiti Sains Malaysia.
- Littlefair, C. ve Buckley, R. (2008). Interpretation Reduces Ecological Impacts Of Visitors To World Heritage Site, *A Journal of the Human Environment*, 37(5), 338-341.

- Lowenthal, D. (2005). Natural And Cultural Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1), 81-92.
- McKercher, B. ve du Cros. H. (2002). *Cultural Tourism*. New York: Routledge .
- McKercher, B., Ho, P. S. ve du Cros, H. (2005). Relationship Between Tourism And Cultural Heritage Management: Evidence From Hong Kong. *Tourism Management* , 539- 548.
- Miguel, B. (2012). Cultural Tourists Requests From Their Tourist Guides, *International Journal of Management Cases*, 14(1), 266-282
- Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2014). *2012-2013-2014 Yılları Nevşehir İli Emniyet Turizm İstatistikleri*. Nevşehir.
- Nuryanti, W. (1996). Heritage And Postmodern Tourism, *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- Okuyucu, A. (2011). *Osmaneli İlçesinde Kültürel Mirasın Korunması Ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ormsby, A. ve Mannle, K. (2006). Ecotourism Benefits And The Role Of Local Guides At Masoala National Park, Madagascar, *Journal of Sustainable Tourism*, 14(3), 271-287.
- Pereira, E.M ve Mykletun, R.J. (2012). Guides As Contributors To Sustainable Tourism? A Case Study From The Amazon, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12(1), 74-94.
- Poudel, S. ve Nyaupane, G.P. (2013). The Role Of Interpretative Tour Guiding In Sustainable Destination Management: A Comparison Between Guided And Nonguided Tourists, *Journal of Travel Research*, 52(5), 659-672.
- Rabotic, B. (2010). Professional Tourist Guiding: The Importance Of Interpretation For Tourist Experiences, *Tourism & Hospitality Management*, Conference Proceedings, 1157-1167.
- Randall, C. ve Rollins, R.B. (2009). Visitor Perceptions Of The Role Of Tour Guides İn Natural Areas, *Journal Of Sustainable Tourism*, 17(3), 357-374.
- Rodzi, N.I.M., Zaki, S.A. ve Subli, S.M.H.S. (2013). Between Tourism And Intangible Cultural Heritage, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 411-420.
- Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikaları Ve Antalya Örneği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating The Fit Of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-Of-Fit Measures, *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Skounti, A. (2011). The Lost Ring: Unesco's World Heritage And Intangible Cultural Heritage, *Milli Folklor*, 23(89), 28-40.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*. New York: CABI.
- Şahin, S. (2012). *Turist Rehberlerinin Kültürlerarası İletişim Yeterlilikleri: Alman, İngiliz Ve Rus Turistlerin Algılamaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Tetik, N. (2012). *Turist Rehberlerinin Ekoturizm Alanındaki Yeterlilikleri: Doğu Karadeniz Örneği*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Timothy, D.J. ve Nyaupane, G.P. (2009). *Cultural Heritage And Tourism In The Developing World*. USA and Canada: Routledge.
- Toker, A. (2011). *Kültür Turizminin Sürdürülebilirliğinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü: Ankara Örneği*, Yüksek lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Turist Rehberleri Birliği-TUREB. (2012). *Turist Rehberliği Meslek Kanunu 22 Haziran 2012 tarihli Resmi Gazete*, 25 Aralık 2014 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-2.htm> adresinden erişildi.
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage*.12 Aralık 2014 tarihinde <http://whc.unesco.org/> adresinden adresinden erişildi.
- UNESCO. (2013). *Managing Cultural World Heritage*. Paris, Fransa.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Weiler, D. ve Davis, D. (1993). An Exploratory Investigation Into The Roles of The Nature Based Tour Leader, *Tourism Management*, 91-98.
- Yu, X., Weiler, B. ve Ham, S. (2002) Intercultural Communication and Mediation: A Framework For Analysing The Intercultural Competence Of Chinese Tour Guides, *Journal of Vacation Marketing*, 8(1), 75-87

- Yu, X., Weiler, B. ve Ham, S. (2004). Cultural Mediation In Guided Tour Experiences: A Case Study of Australian Guides of Chinese Tour Groups, *Bussines and Economics*, Monash University, Department of Management Working Paper Series.
- Zengin, B. ve Eker, N. (2014) Alternatif Turizm Kapsamında Kültür Turizminin Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberlerinin Rolü: Bir Uygulama, *XIII. Geleneksel Turizm Paneli*,11.
- Zhang, H.Q. ve Chow, I. (2004). Application of Importance-Performance Model In Tour Guides' Performance: Evidence From Mainland Chinese Outbound Visitors In Hong Kong, *Tourism Management*, 25, 81-91.

TÜRKLERİN GIDA TERCİHLERİNDE ETKİLİ OLAN MOTİVASYONLARIN BELİRLENMESİ¹

Determination of Effective Motivations in Turks Food Preferences

Gönderim Tarihi: 21.08.2017

Kabul Tarihi: 31.10.2017

Göksel Kemal GİRGIN*

Berna KARAKAŞ**

ÖZ: Tüketicilerin gıda tercihlerinde etkili olan motivasyonların belirlenmesi, yiyecek-içecek üretimi ve hizmeti sunan işletmeler için oldukça önemlidir. İşletmeler, bu motivasyonların neler olduğunu tespit ettiği taktirde belirlemiş oldukları amaçlara ulaşabileceklerdir. Bu kapsamda, yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde daha çok yabancı turistlerin gıda tercihleri ile ilgili araştırmaların yapıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, Türklerin gıda tercihlerinde etkili olan motivasyonların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta; ilk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 soru, ikinci bölümde ise katılımcıların günlük gıda seçimlerinde önem verdiği unsurları belirlemeye yönelik 44 ifade bulunmaktadır. Araştırma sonucunda; Türklerin yemek seçimlerinde en etkili olan faktör duyuşsal faktördür. Duyuşsal faktörü sırasıyla; fiyat, uygunluk ve mevcudiyet, ruh hali, doğal gıda, sağlık, ekolojik, kilo, inanç ve aşinalık, politik neden faktörleri izlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gıda, Tercih, Gastronomi, Türkler, Motivasyon.

ABSTRACT: Identifying consumers' motivations that effect on food choice is highly important for the companies which produce and service food and beverage. In case of companies identify what those motives are, they will reach their goal. In this context; when researches are reviewed, they are mostly about the motives of foreign tourists is seen. According to this study, the main purpose is determine the motivations that affect food

¹ Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2017/154 nolu proje ile desteklenmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları, girgin@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9000-5256

** Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Berna.karakass@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9461-7711.

choices of Turkish people. Data collection tool of this research is survey. Questionnaire consists of 2 sections; at the first section 6 questions are aimed at identify the demographic features' of participants. Second section includes 44 expressions is aimed at identify the facts of daily food choice that participants attach importance to. As a result of the research; The most effective factor in Turks food choices is the sensory factor. Sensory factor is followed by price, suitability and availability, mood, natural food, health, ecological, weight, faith and familiarity, political causative factors.

Keywords: Food, Preference, Gastronomy, Turks, Motivation.

GİRİŞ

Gıda, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için en temel ihtiyaçlardan biridir. Günümüzde de tüketicilerin beslenme, sağlık ve gıda kalitesi konularında daha da ilgili oldukları belirtilmektedir (Onyango vd., 2007; Chen, 2009; Chakrabarti, 2010; Manohar vd., 2012; Goetzke ve Spiller, 2014). Gıda ve beslenme, insanlar için en önemli ihtiyaçlardan biri olduğu gibi aynı zamanda toplumların kültürünü yansıtan bir unsur olarak da görülmektedir.

Tüketicilerin gıda tercihleri sadece içinde yaşadıkları toplumların kültürlerinin yansıtmamakta aynı zamanda onların kişiliklerini ve yaşam biçimlerini de yansıtmaktadır. Bundan dolayı da her toplumda öne çıkan faktörler değişiklik göstermektedir.

Tüketicilerin gıda tercihlerinde etkili olan unsurların belirlenmesi, etkin gıda ve sağlık politikalarının geliştirilmesi anlamında önemli bir gereklilik olmasının yanı sıra aynı zamanda yiyecek-içecek işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinin etkili ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için de oldukça önemlidir. Çünkü yiyecek-içecek işletmelerinin, yeme-içme hizmeti vereceği hedef kitlelerinin gıda tercihlerinde etkili olan motivasyonları bilmeleri ve üretimlerini bu motivasyonlara göre gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Tüketicilerin bu motivasyonlarını belirleyemeyen ya da dikkate almayan işletmelerin başarıya ulaşması imkansızdır.

LİTERATÜR TARAMASI

Gıda seçimi, gıda üretim sistemlerini etkileyen karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle gıda tercihlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ürün geliştirme ve pazarlama yönetimi için oldukça önemlidir (Ares ve Gambaro, 2007). Dolayısıyla, insanların gıda seçim sürecinin anlaşılması, sağlıklı bir yaşam tarzı, dağıtım ve pazarlama sorunları gibi küresel gıda pazarındaki güncel sosyal ve ekonomik konularda yaşanan sıkıntıların çözümünde önem taşımaktadır (Freedman, 2016).

İnsan ömrü boyunca, ortalama 60.000'den fazla yemek tüketilmekte (Kyutoku vd., 2012) ve bir günde yaklaşık olarak 200 gıda seçim kararı verdikleri tahmin edilmektedir (Manan, 2016). Gıda seçenekleri içerisinde uygun gıdaların seçimi ve tüketimi, iyi bir yaşam kalitesinin yanı sıra fiziksel sağlığı korumak için çok önemlidir (Kyutoku vd., 2012).

Gıda tercihleri, giderek insanların kişiliklerini ve yaşam tarzlarını vurgulayan farklı motivasyonların etkili olduğu bir olgu haline gelmiştir (Dikmen vd., 2016). Gıda ile ilgili yapılan bilimsel araştırmaların gıda seçimi, yemek kültürü, gıda veya yemek davranışları ve beslenme alışkanlıkları gibi farklı açılardan ele alındığı görülmektedir. Bu farklılaşma ise sosyal bilimcilerin gıda davranışları ile ilgili araştırdıkları konuların bireysel, kültürel, sosyal ya da yapısal açıdan incelemelerinden kaynaklanmaktadır (Antin ve Hunt, 2012).

İnsanlar gıda seçimi kararı verirken sağlığı ön planda tutmaktadırlar, ancak sağlık gıda seçiminde tek faktör değildir. İnsanların gıda seçimini etkileyen başka motivasyonlar da bulunmaktadır (Antin ve Hunt, 2012). Yemek seçimleri ve yeme içme alışkanlıkları bazı faktörler altında şekillenmektedir; genetik eğilim ve bilgi birikimi bu faktörlere yön vermektedir. Sosyal, kültürel, inanç değerleri gibi sosyo-demografik unsurlar da ayrıca belirleyicidir (Missagia, vd., 2012). Bununla birlikte günümüzde tüketiciler çevresel konulara ve gıda sürdürülebilirliğine de önem vermeye başlamışlardır (Boer vd., 2007; Chen, 2011; Dowd ve Burke, 2013).

İnsanın gıda seçimi, yukarıda da belirtildiği üzere çok sayıda karmaşık etkeni içeren bir fonksiyondur. Gıda ürünlerini değerlendirmede ve satın alma kararı vermede, gıdanın duyuşal yönlerinin (ör. görünüş, tat, koku, doku özellikleri) ve gıda dışı etkenlerin (ör. kavramsal bilgi, fiziksel çevre, sosyal faktörler gibi) etkisi olabilmektedir (Chen, 2011; Eertmans vd., 2005). Gıda dışı faktörler bireylerin kişisel özelliklerine göre değişmektedir. Bu kişisel faktörler, bireylerin hoşlanmadığı şeyleri ve tercihlerini, demografik değişkenleri, gıda merkezli, psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını ve özelliklerini içermektedir (Eertmans vd., 2005). Steptoe ve Pollard (1995) tarafından oluşturulmuş ölçek İngiltere'de 358 yetişkine uygulanmış ve analiz sonucunda; sağlık, ruh hali, uygunluk, duyuşal çekicilik, doğal içerik, fiyat, kilo kontrolü, aşinalık ve inanç faktörleri elde edilmiştir. En öne çıkan faktörler sırasıyla; duyuşal çekicilik, sağlık, uygunluk ve fiyat olmuştur.

Prescott, vd. (2002) yemek seçimlerini 2 boyut altında incelemiş ve bu boyutlar altında faktörler elde etmişlerdir. Bu çalışmaya göre; yemek seçimi; lezzet, doku, koku gibi yiyeceklerle ilgili duyuşal faktörler ile sağlık kaygıları, fiyat, etik kaygılar ve ruh hali gibi duyuşal olmayan faktörlerin bir fonksiyonudur.

Magnusson (2004) çalışmasında, tüketicilerin organik ve genetiği değiştirilmiş gıdalara yaklaşımını ölçmüştür. Araştırmada 2 farklı ölçek 2000 tüketiciye uygulanmış ve faktörler; kişisel (alışkanlık, tutum, inanç, değerler), çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel, yemek ve sağlık şeklinde ele alınmıştır. Çalışma sonucunda kadınların sağlık faktörüne erkeklerden daha çok önem verdikleri, genç yaştaki tüketicilerin ise çevresel faktörlere daha çok önem verdikleri görülmüştür.

Kanada'da eğitim gören Kanadalı, İtalyan ve Belçikalı öğrencilerin gıda tercihlerinde etkili olan motivasyonların belirlenmesine yönelik yapılan araştırma (Eertmans vd., 2005) sonucunda, İtalyan ve Belçikalı öğrencilerin daha çok sağlık ile ilgili olarak doğal içerik unsuruna göre tercih yaptıkları, Kanadalı öğrencilerin ise daha çok etik kaygılara göre bu tercihlerini yaptıkları tespit edilmiştir.

Boer vd. (2007), Hollandalı 1530 tüketicinin gıda tercihlerinde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmada, tüketicilerin ahlaki ve sürdürülebilirlik açısından gıda tercihlerinde hayvan dostu tutum sergilediklerini ve daha az et tüketmeyi tercih ettiklerini belirlemiştir.

Honkanen ve Frever (2009) tarafından Rusya'nın 4 farklı şehrinde eş zamanlı yürütülmüş, Rus tüketicilerin yemek seçimlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik araştırma sonucunda; duyuşal, uygunluk, doğal ürün, fiyat, ruh hali, sağlık, aşinalık, ulaşılabilirlik, ekolojik, kilo, politik, dini faktörler ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerden en öne çıkanlar sırasıyla; duyuşal, uygunluk ve fiyat faktörleri olmuştur.

Pieniak vd. (2009) altı Avrupa ülkesinde tüketicilerin gıda tercihlerinde etkili olan motivasyonları belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda "aşinalık" faktörünün tüketicilerin gıda tercihlerinde etkili olan en güçlü faktör olduğu belirlenmiştir. Yine "doğal içerik" faktörünün de gıda seçiminde etkili olan diğer önemli bir motivasyon olduğu tespit edilmiştir.

Milošević vd. (2009) tarafından Batı Balkan ülkelerinde yemek seçimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada Steptoe ve Pollard (1995) ölçeği kullanılmıştır. Balkan ülkelerinin her birinde eş zamanlı düzenlenen çalışmada; sağlık ve doğal içerik, satın almada uygunluk, hazırlamada uygunluk, fiyat hassasiyeti, ruh hali, duyuşal çekicilik, kilo kontrolü, aşinalık ve etik kaygılar faktörleri elde edilmiş ve bu faktörler aynı ölçeğin Avrupa ülkelerinde uygulanması sonucu elde edilen faktörler ile karşılaştırılmıştır.

Tayvan'da yaşayan bazı tüketiciler üzerine yapılan araştırmada (Chen, 2011), tüketicilerin gıda tercihleri üzerinde etkili olan dört seçim motivasyonu olduğu belirlenmiştir. Bu motivasyonların ise ruh hali, duyuşal cazibe, fiyat ve aşinalıktan oluştuğu tespit edilmiştir.

Januszevska vd. (2011)'nin Belçikalı, Macar, Rumen ve Filipinli tüketicilerin gıda seçim motivasyonlarını belirlemeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma kapsamında yapılan çeşitli testler (ANOVA ve Tukey post hoc testleri) sonucunda, Avrupalı tüketicilerin en önemli tercih motivasyonunun duyuşsal cazibe olduğu ve bunu sağlık, uygunluk ve fiyatın takip ettiği tespit edilmiştir. Filipinli tüketicilerin gıda tercih motivasyonları ise sırasıyla sağlık, fiyat ve ruh halinin ilk üç sırada yer aldığı, diğer Avrupalı tüketiciler için ilk sırada yer alan duyuşsal cazibenin dördüncü sırada yer aldığı belirlenmiştir.

Share ve Stewart-Knox (2012) 14-17 yaş aralığındaki ergenlerin gıda tercihlerine etki eden motivasyonlar üzerine bir araştırma yapmışlardır. Yapılan testler, fiyat ve kolaylık öğelerinin ergenler için önemli olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, tat, koku ve doku gibi duyuşsal öğelerin, ergenler için yetişkinlerde olduğu kadar çok fazla önemli olmadığı belirlenmiştir.

Missagia, vd. (2012) yemek seçimlerini etkileyen faktörleri ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarını cinsiyeti göz önünde bulundurarak eş zamanlı incelemiştir. Araştırmada, kadınların ve erkeklerin sağlık faktörüne eşit ölçüde önem verdikleri ortaya çıkarken; erkeklerin sağlıklı yemek tüketme alışkanlıklarının kadınlara oranla daha düşük ölçüde olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda yemek tüketiminde etkili olan faktörlerin cinsiyete göre oldukça farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Antin ve Hunt (2012) tarafından Kuzey Kaliforniya'da yaşıyan 18 ila 25 yaş aralığındaki kadınlar üzerine yaptıkları çalışmada, araştırmaya katılan kadınların gıda seçimlerini etkileyen motivasyonlar araştırılmıştır. Yapılan bu araştırma sonucunda, kadınların gıda seçimlerini etkileyen birçok unsurun olduğu ve bu unsurlar, aşinalık, uygunluk, beslenme kalitesi, keyifli bir deneyim, maliyet ve duyuşsal olarak sıralanmıştır.

Mohd-Any vd. (2014) Malezyalı, Çinli ve Hintli tüketicilerin gıda tercihlerine etki eden motivasyonların belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda gıda tercihinde etkili olan fiyat, kolaylık ve duyuşsal cazibe en önemli üç motivasyon olarak belirlenmiştir. İnsanlar, güvenli ve bilindik seçeneklerini tercih etmekte ve alışılmış ve rutin gıda tercihinde bulunma eğilimdedirler. Gıda seçimini etkileyen kişisel faktörler de gıdaların tat ve sağlık yönleri ile ilgilidir. Kaygı gibi duyguların da tüketicilerin gıda seçim kararlarını etkilediği tespit edilmiştir.

Menozzi vd. (2015) Fransız ve İtalyan tüketicilerin gıda tercihlerini etkileyen motivasyonları ortaya koymak amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçları Fransız tüketicilerin çeşitli gıda (tavuk ve bal) satın alma kararlarında alışkanlıklar, güven, önceki davranışlar ve sosyo-demografik özelliklerinin

etkili olduğunu, İtalyan tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen en önemli motivasyonun ise güven olduğunu göstermiştir.

Freedman (2016) tarafından Japon tüketiciler üzerine yapılan araştırma sonuçları, Japonların yemek tercihlerinde, ailenin, arkadaş grubu, eğitim sistemi, medya ve ekonomik sistemin etkili olduğunu göstermiştir. Çalışma sonucunda ayrıca, yapılan diğer ülkelerde yapılan çalışmalarda tüketicilerin gıda tercihlerini etkileyen motivasyonların (tat, kolaylık ve uygunluk, sağlık ya da din) Japonların ilk önceliği olmadığı, Japonların daha çok yemek çeşitliliğinin olmasına önem verdikleri ifade edilmiştir.

Manan (2016), Malezyalı Müslümanların gıda tercihlerinde etkili olan unsurları belirlemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda Malezyalı Müslüman tüketicilerin gıda tercihlerinde en önemli unsurun kültür olduğu belirlenmiştir.

Stöckli vd. (2016) tüketicilerin gıda tercihlerini etkileyen motivasyonlarla ilgili diğer araştırmalarla kıyaslandığında farklı bir araştırma yapmışlardır. Yaptıkları araştırmada görsel unsurların (poster ve Giacometti heykelleri) tüketicilerin sağlıklı gıda tercih etmelerinde etkili olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda çevresel işaretlerin (poster ve heykel) tüketicilerin gıda tercihlerinde sağlıklı gıda seçim yapmalarını etkilediği tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın evreni, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşmaktadır. TÜİK verilerine göre; 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti nüfusu; 79.814.871'tür (TÜİK, 2017). Araştırmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma katılımcıları evreni temsil etmektedir. Evrenin büyüklüğü bir milyon ve üzeri olduğunda örnek kütle sayısı olarak belirlenen sınır 384'tür (Altunışık, vd., 2015). Bu çalışmada toplam 393 geçerli anket değerlendirilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket iki bölüme ayrılmıştır; ilk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 soru, ikinci bölümde ise katılımcıların günlük yemek seçimlerinde önem verdiği unsurları belirlemeye yönelik 4'lü Likert ölçeğine (4: Çok Önemli, 3: Orta Derecede Önemli, 2: Az Önemli, 1: Hiç Önemli Değil) uygun 44 ifade bulunmaktadır. Yemek seçim anketi; Steptoe ve Pollard (1995) ve Lindeman ve Väänänen (2000) çalışmaları temel alınarak oluşturulmuş olan Honkanen ve Frever'in (2009) çalışmasından alınmıştır. Bu ifadeler Türkçe'ye uyarlanmıştır. Mart 2017- Temmuz 2017 tarihleri arasında anketlerin birebir ve internet üzerinden doldurulması sağlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ve analizinde SPSS 20.0 istatistik programından faydalanılmıştır.

Ölçeğin güvenilirlik katsayısını ölçmek için Cronbach's Alpha testi uygulanmış ve 44 ifade için, Cronbach's Alpha katsayısı 0,93 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha Katsayısı 0.80-1.00 aralığında yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir (Ural ve Kılıç, 2005). Elde edilen verilere göre ölçek yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir. Demografik değişkenlere ilişkin verilerin yorumlanmasında frekans ve yüzde analizinden yararlanılmıştır. Türklerin gıda/yemek tercihlerinde etkili olan faktörlerin önem derecelerini belirlemek amacı ile ifadeler faktör analizine tabi tutulmuştur.

Dağılım testinde (Kolmogorov-Smirnov) örneklemin normal dağılıma sahip olduğu ve parametrik testler yapabileceği anlaşılmıştır. Faktör analizinden elde edilen motivasyonların katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma verilerinin analizinde farklı istatistik yöntemleri kullanılmış ve araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

	(n)	(%)		(n)	(%)
Cinsiyet					
Kadın	207	52,7	Gelir durumunuz	101	25,7
Erkek	186	47,3	1300 TL ve altı	42	10,7
Toplam	393	100,0	1301 TL - 2500 TL arası	104	26,5
Medeni hal			2501 TL - 4000 TL arası	54	13,7
Evli	176	44,8	4001 TL - 5500 TL arası	92	23,4
Bekar	217	55,2	5501 TL ve üzeri	393	100,0
Toplam	393	100,0	Toplam		
Yaş					
18 yaş altı	5	1,3			
18 - 24 yaş	99	25,2			
25 - 34 yaş	130	33,1	Meslek	92	23,4
35 - 44 yaş	68	17,3	Öğrenci	71	18,1
45 - 54 yaş	72	18,3		30	7,6
55 yaş ve üstü	19	4,8	İşçi	58	14,8
Toplam	393	100,0	İşveren	39	9,9
Eğitim durumu			Devlet Memuru	32	8,1
İlköğretim	27	6,9	Ev Hanımı	15	3,8
Ortaöğretim	115	29,3	Emekli	56	14,2
Önlisans	55	14,0	İşsiz	393	100,0
Lisans	144	36,6	Diğer		
Lisansüstü	52	13,2	Toplam		
Toplam	393	100,0			

Katılımcıların %52,7'sinin kadın, %55,2'sinin bekâr, %33,1'nin 25 – 34 yaş, %25,2'sinin 18 – 24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumu açısından %36,6'sının lisans mezunu, %29,3'ünün ortaöğretim mezunu olduğu, %23,4'ünün öğrenci olduğu görülmektedir. Katılımcıların %18,1'i işçi ve %14,8'i devlet memuru, gelir durumu açısından ise %26,5'inin 2501 TL – 4000 TL arası, %25,7'sinin 1300 TL ve altı aylık geliri olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2'de ise araştırmaya katılanların gıda tercihlerinde etki eden unsurları belirlemeye yönelik faktör analizi sonuçları ve güvenilirlik (Cronbach's Alpha) değerleri verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda faktör analizinin geçerliliğini gösteren KMO testi sonucu 0,897 ve Bartlett's testi ise ilgili test düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar faktör analizi sonuçlarının geçerli olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucunda 10 adet faktör elde edilmiştir. 44 ifadenin faktör analizine tabi tutulması sonucunda toplam varyansın %77,038'ini açıklayan 10 faktör elde edilmiştir.

Tablo 2: Faktör Analizi ve Güvenilirlik (Cronbach's Alpha)

Günlük yediğim yemeklerde şu unsurlar benim için önemlidir:	Parametre Tahmini	Cronbach's Alpha
Uygunluk ve Mevcudiyet		0,83
Hazırlanması kolay olmalı	0,85	
Pişirmesi basit olmalı	0,84	
Hazırlamak zaman almamalı	0,82	
Yaşadığım/çalıştığım yere yakın olan marketlerde satılmalı	0,67	
Marketlerde her zaman bulunmalı	0,56	
Doğal gıda		0,93
Katkı maddesi içermemeli	0,74	
Doğal içeriğe sahip olmalı	0,78	
Yapay maddeler içermemeli	0,73	
Politik neden		0,91
Politik olarak onayladığım bir ülkeden ithal edilmiş/gelmiş olmalı	0,84	
İnsan haklarının ihlal edilmediği bir ülkeden gelmiş olmalı	0,76	
Menşei ülkesi açıkça belirtilmiş olmalı	0,70	
Politik değerlerimle zıt düşmeyecek/çatışmayacak şekilde üretilmiş olmalı	0,79	
Kilo		0,90
Düşük kalorili olmalı	0,82	
Kilo kontrolüme yardımcı olmalı	0,85	
Yağ oranı düşük olmalı	0,82	
Duyusal		0,76
Tadı güzel olmalı	0,77	
Güzel kokmalı	0,82	
Hoş bir dokuya sahip olmalı	0,62	
Güzel görünmeli	0,74	
Ekolojik		0,96
Hayvanlara acı vermeden/eziyet etmeden üretilmiş olmalı	0,84	
Çevreye zarar vermeyecek şekilde üretilmiş olmalı	0,85	
Hayvan hakları göz önünde bulundurularak/saygı duyularak üretilmiş olmalı	0,87	
Doğanın dengesini bozmayacak şekilde üretilmiş olmalı	0,86	
Çevre dostu/çevreye zarar vermeyen bir ambalaja sahip olmalı	0,83	
Fiyat		0,88
Pahalı olmamalı	0,91	
Fiyatına değer olmalı	0,83	
Ucuz olmalı	0,87	
İnanç ve Aşinalık		0,89
Dini görüşümle uyumlu olmalı	0,75	
Dinimde yasaklanmış olmamalı	0,77	
Bildiğim-aşına olduğum gıdalar olmalı	0,84	
Çocukluğumda yediklerime benzemeli	0,76	
Her zaman yediğim yemekler gibi olmalı	0,85	
Sağlık		0,89
Lif oranı yüksek olmalı	0,62	
Besin değeri yüksek olmalı	0,76	
İyi derecede/yüksek oranda vitamin ve mineral içermeli	0,76	
Sağlığımı korumama yardımcı olmalı	0,61	
Proteini yüksek olmalı	0,71	
Cildime, dişlerime, saçıma, tırnaklarıma, vb. iyi gelmeli	0,48	
Ruh hali		0,93
Moralimi düzeltmesi/neşelendirmeli	0,81	
Stresle başa çıkmama yardımcı olmalı	0,83	
Beni zinde (zihinsel olarak) tutmalı	0,84	
Rahatlamama yardımcı olmalı	0,87	
İyi hissetmemi sağlamalı	0,84	
Hayatla başa çıkmama yardımcı olmalı	0,81	

Verinin analizinde en yüksek güvenilirliğe sahip olan (0,96) faktör “Ekolojik” olarak adlandırılıp, beş ifadenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. “Uygunluk ve Mevcudiyet” faktörü beş ifadenin, “Doğal gıda” faktörü üç, “Politik neden” faktörü dört ifadenin, “Kilo” faktörü üç ifadenin, “Duyusal” faktörü dört ifadenin, “Fiyat” faktörü üç ifadenin, “İnanç ve aşinalık” faktörü beş ifadenin, “Sağlık” faktörü altı ifadenin, “Ruh hali” faktörü altı ifadenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının hesaplanması için “Cronbach’s Alpha” testi yapılmıştır. Toplam 44 ifadeden oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,930$ olarak bulunmuştur. Faktörlerin güvenilirlik katsayıları 0,76 ve 0,96 arasında olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Ankette yer alan ifadeler için elde edilen Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısının istatistiksel anlamda yeterli düzeyde olduğu anlaşılmakta ve ölçeğinin tutarlı ve yüksek güvenilirlikte bir ölçek olduğu görülmektedir.

Kişilerin yemek seçimleri bağlamında cinsiyet demografik değişkeni yemek motivasyonu üzerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Ares ve Gámbaro, 2007). Yemek seçiminde meydana gelen cinsiyet farklılığı; motivasyon ve davranışlarda olduğu gibi sosyal normlar ve kültürel inançlar ile bağlantılıdır. Kimi yemekler “erkekler için” şeklinde betimlenirken kimi yemekler ise “kadınlar için” olarak ifade edilmektedir. Örneğin; bazı bölgelerde et tüketimi bir erkeğin beslenme şeklini ifade ederken, bir kadının beslenme şekli daha çok sebze ve meyveler ile şekillenmektedir. Medeni durum değişkeni de çoğu zaman kişilerin yemek motivasyonlarına şekil vermektedir. Örneğin; Finlandiya’da evli erkekler bekar olanlara göre daha sık sebze tüketmektedir (Prattala vd., 2006). Bu örneklerden yola çıkarak gıda tercih motivasyonlarını belirleyen 10 faktörün Cinsiyet ve Medeni Durum bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla bağımsız örneklem T testi yapılmıştır. Tablo 3’te cinsiyet bağımsız değişkeninin gıda tercihlerine etki eden faktörlerin önem düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik analiz verileri görülmektedir.

Tablo 3: Kadın ve Erkeklerin Gıda Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin Önem Düzeylerinin Karşılaştırılması t Testi Tablosu

Faktör	Grup	N	Ortalama Değer	(SD)	t	df	p																																																																				
Uygunluk ve Mevcudiyet	Kadın	207	3,27	,68	4,098	377	,000																																																																				
	Erkek	186	2,97	,74				Doğal gıda	Kadın	207	3,19	,84	2,364	375	,019	Erkek	186	2,98	,93	Kilo	Kadın	207	2,93	,89	4,010	388	,000	Erkek	186	2,58	,87	Ekolojik	Kadın	207	2,97	,95	3,118	381	,002	Erkek	186	2,66	1,00	İnanç ve Aşinalık	Kadın	207	2,88	,87	3,185	383	,002	Erkek	186	2,59	,90	Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000	Erkek	186	2,75	,73	Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000
Doğal gıda	Kadın	207	3,19	,84	2,364	375	,019																																																																				
	Erkek	186	2,98	,93				Kilo	Kadın	207	2,93	,89	4,010	388	,000	Erkek	186	2,58	,87	Ekolojik	Kadın	207	2,97	,95	3,118	381	,002	Erkek	186	2,66	1,00	İnanç ve Aşinalık	Kadın	207	2,88	,87	3,185	383	,002	Erkek	186	2,59	,90	Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000	Erkek	186	2,75	,73	Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000	Erkek	186	2,84	,78								
Kilo	Kadın	207	2,93	,89	4,010	388	,000																																																																				
	Erkek	186	2,58	,87				Ekolojik	Kadın	207	2,97	,95	3,118	381	,002	Erkek	186	2,66	1,00	İnanç ve Aşinalık	Kadın	207	2,88	,87	3,185	383	,002	Erkek	186	2,59	,90	Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000	Erkek	186	2,75	,73	Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000	Erkek	186	2,84	,78																				
Ekolojik	Kadın	207	2,97	,95	3,118	381	,002																																																																				
	Erkek	186	2,66	1,00				İnanç ve Aşinalık	Kadın	207	2,88	,87	3,185	383	,002	Erkek	186	2,59	,90	Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000	Erkek	186	2,75	,73	Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000	Erkek	186	2,84	,78																																
İnanç ve Aşinalık	Kadın	207	2,88	,87	3,185	383	,002																																																																				
	Erkek	186	2,59	,90				Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000	Erkek	186	2,75	,73	Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000	Erkek	186	2,84	,78																																												
Sağlık	Kadın	207	3,09	,65	4,817	374	,000																																																																				
	Erkek	186	2,75	,73				Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000	Erkek	186	2,84	,78																																																								
Ruh hali	Kadın	207	3,39	,65	7,632	391	,000																																																																				
	Erkek	186	2,84	,78																																																																							

Analiz sonuçlarına göre; “Uygunluk ve Mevcudiyet”, “Doğal gıda”, “Kilo”, “Ekolojik”, “İnanç ve Aşinalık”, “Sağlık” ve “Ruh hali” bağımlı değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İlişkinin yönüne bakıldığında ise gıda tercih motivasyonlarını etkileyen söz konusu 7 alt faktöre Türk kadınları tarafından erkeklere göre daha çok önem verildiği belirlenmiştir. Kadınların yemek seçimlerinde en öne çıkan (Ortalama=3,39) “Ruh hali” faktörü erkekler tarafından daha az (Ortalama=2,84) önemsenmektedir. Kadınlar “Uygunluk ve Mevcudiyet” faktörüne önem verirken (Ortalama=3,27), erkeklere (Ortalama=2,97) göre bu faktör daha fazla önemli değildir. Kadınların “Doğal gıda” (Ortalama=3,19) faktörünü de erkeklere (Ortalama =2,98) göre daha çok göz önünde bulundurduğu belirlenmiştir. “Kilo” kadınların (Ortalama=2,93) erkeklere (Ortalama=2,58) göre daha çok önemseddiği bir diğer faktördür. “Ekolojik” faktör kadınlarda (Ortalama=2,97) erkeklere (Ortalama=2,66) göre daha çok öne çıkarken, “İnanç ve Aşinalık” faktörüne de aynı şekilde kadınlar (Ortalama=2,88) erkeklerden (Ortalama=2,59) daha çok önem vermektedir. Son olarak, yemek seçimlerinde kadınların (Ortalama=3,09) “Sağlık” faktörünü de erkeklerden (Ortalama =2,75) daha çok göz önünde bulundurduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4’te medeni durum bağımsız değişkeninin gıda tercihlerine etki eden faktörlerin önem düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik analizin verileri görülmektedir.

Tablo 4: Medeni Duruma Göre Gıda Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin Önem Düzeylerinin Karşılaştırılması t Testi Tablosu

Faktör	Grup	N	Ortalama Değer	(SD)	t	df	p
Uygunluk ve Mevcudiyet	Evli	176	3,00	,77	-3,090	391	,002
	Bekar	217	3,22	,67			
Doğal gıda	Evli	176	3,32	,71	4,715	391	,000
	Bekar	217	2,90	,98			
Politik neden	Evli	176	2,64	,98	1,894	391	,003
	Bekar	217	2,35	,96			
İnanç ve Aşinalık	Evli	176	3,01	,80	5,637	388	,000
	Bekar	217	2,53	,91			
Sağlık	Evli	176	3,01	,75	2,124	390	,034
	Bekar	217	2,86	,78			

Medeni durum bağımsız değişkeni ile ilişki tespit edilen gıda tercihlerine etki eden motivasyonlar; “Uygunluk ve Mevcudiyet”, “Doğal gıda”, “Politik neden”, “İnanç ve Aşinalık” ve “Sağlık” bağımlı değişkenleri olmuştur.

İlişkinin yönüne bakıldığında; söz konusu bağımlı değişkenlerden sadece “Uygunluk ve Mevcudiyet” in bekarlar (Ortalama=3,22) tarafından evlilere (Ortalama=3,00) göre daha önemli görüldüğü tespit edilirken, arasında ilişki belirlenen “Doğal gıda” faktörü evli kişiler (Ortalama=3,32) için bekarlara (Ortalama=2,90) göre daha önemlidir. Aynı şekilde “Politik neden” evli kişiler için (Ortalama=2,64) bekarlara (Ortalama=2,35) göre daha çok önemsenirken, “İnanç ve Aşinalık” faktörü de evli kişiler tarafından (Ortalama=3,01) bekarlara göre (Ortalama=2,53) daha çok önemsenmektedir. Son olarak “Sağlık” faktörünün de yemek tercihlerinde evliler (Ortalama=3,01) için bekarlara (Ortalama=2,86) göre daha önemli görüldüğü belirlenmiştir.

Araştırmanın bu bölümünden itibaren bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki farklılıklara ait varyans analizi sonuçları gösterilmektedir. Tablo 5’te meslek ve gelir ile uygunluk ve mevcudiyet değişkenlerine ait varyans analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Meslek ve Gelir İle Uygunluk ve Mevcudiyetin Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Uygunluk ve Mevcudiyet	Gruplar Arası	8,795	4	2,199	4,356	,002	2.501-4000 TL ile
	Grup İçi	195,861	388	,505			4001-5500 TL ve
	Toplam	204,656	392				5501 TL ve üzeri
	Gruplar Arası	8,092	7	1,156	2,264	,029	İşveren ile öğrenci ve devlet memuru
	Grup İçi	196,565	385	,511			
	Toplam	204,656	392				

Tablo 5'e bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde "Uygunluk ve Mevcudiyet" faktörüne verdiği önem ile meslek ve gelirleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. 2501-4000 TL gelire sahip kişilerin yemek seçimlerinde 4001-5500 ve 5501 TL ve üzeri gelire sahip kişilere göre "Uygunluk ve Mevcudiyet" faktörüne daha çok önem verdikleri görülmektedir ($F=4,356$; $p<0,01$). Öğrenci ve Devlet Memurlarının da, yemek seçimlerinde "Uygunluk ve Mevcudiyet" faktörüne İşverenlere göre daha çok önem verdikleri belirlenmiştir ($F=2,264$; $p<0,05$).

Yapılan diğer bir varyans analizi sonuçlarına göre katılımcıların yaş, meslek ve eğitim durumları ile doğal gıda değişkeni arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiş ve bu farklılıkların yönü tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Yaş, Meslek ve Eğitim Durumu İle Doğal Gıdanın Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Doğal gıda	Gruplar Arası	36,227	5	7,245	10,165	,000	18-24 yaş ile 25-34, 35-44 ve 45-54 yaş arası
	Grup İçi	275,858	387	,713			
	Toplam	312,085	392				
	Gruplar Arası	37,207	7	5,315	7,445	,000	Öğrenci ile Devlet Memuru, Ev Hanımı, Emekli arasında ve İşçi ile Ev Hanımı
	Grup İçi	274,879	385	,714			
	Toplam	312,085	392				
Gruplar Arası	10,065	4	2,516	3,233	,013	Lisansüstü ile Önlisans ve lisans	
Grup İçi	302,020	388	,778				
Toplam	312,085	392					

Tablo 6'ya bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde "Doğal gıda" faktörüne verdiği önem ile yaş, meslek ve eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan test sonucunda 18 – 24 yaş aralığındaki kişilerin, 25 – 34, 35 – 44 ve 45 – 54 yaş aralığındaki kişilere göre "Doğal gıda" konusuna daha az önem verdikleri tespit edilmiştir ($F=10,165$; $p<0,01$). Analiz sonucunda, "Doğal gıda" faktörüne devlet memuru, ev hanımı ve emeklilerin öğrencilere göre ve

yine ev hanımlarının işçilere göre daha çok önem verdikleri görülmektedir ($F=7,445$; $p<0,01$). Lisansüstü mezunları da yemek seçimlerinde “Doğal gıda” faktörüne önlisans ve lisans mezunlarına göre daha çok önem vermektedir ($F=3,233$; $p<0,05$).

Yapılan varyans analizi sonuçlarına göre değişkenler arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Yaş, Meslek ve Eğitim Durumu İle Politik Nedenin Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Politik neden	Gruplar Arası	19,356	5	3,871	4,212	,001	18-24 yaş ile 35-44 ve 45-54 yaş arası
	Grup İçi	355,731	387	,919			
	Toplam	375,087	392				
	Gruplar Arası	26,226	7	3,747	4,135	,000	Devlet memuru ile öğrenci ve işçi ve işveren ile öğrenci
	Grup İçi	348,861	385	,906			
	Toplam	375,087	392				
	Gruplar Arası	10,600	4	2,650	2,821	,025	Lisansüstü ile lisans
	Grup İçi	364,487	388	,939			
	Toplam	375,087	392				

Tablo 7’ye bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde “Politik neden” faktörüne verdiği önem ile yaş, meslek ve eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yapılan test sonucunda 18 – 24 yaş aralığındaki kişilerin, 35 – 44 ve 45 – 54 yaş aralığındakilere göre gıda tercihlerinde “Politik neden” konusuna daha az önem verdikleri ortaya çıkmıştır ($F=4,212$; $p<0,01$). Ayrıca “Politik neden” faktörüne devlet memurlarının da öğrenci ile işçilere göre ve işverenlerin öğrencilere göre daha çok önem verdikleri belirlenmiştir ($F=4,135$; $p<0,01$). Lisansüstü mezunları da yemek seçiminde “Politik neden” faktörüne lisans mezunlarına göre daha çok önem vermektedir ($F=2,821$; $p<0,05$).

Tablo 8’e bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde “Kilo” faktörüne verdiği önem ile yaş, meslek ve eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Tablo 8: Yaş, Meslek ve Eğitim Durumu İle Kilo Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Kilo	Gruplar Arası	9,384	5	1,877	2,365	,039	35-44 yaş ile 18-24 yaş
	Grup İçi	307,124	387	,794			
	Toplam	316,508	392				
	Gruplar Arası	16,856	7	2,408	3,094	,003	Ev hanımı ile öğrenci ve işçi
	Grup İçi	299,652	385	,778			
	Toplam	316,508	392				
	Gruplar Arası	11,748	4	2,937	3,739	,005	Önlisans ile İlköğretim, ortaöğretim ve lisans
	Grup İçi	304,759	388	,785			
	Toplam	316,508	392				

Yapılan analiz sonucunda, 18 – 24 yaş aralığındaki kişilerin, 35 – 44 yaş aralığındaki kişilere göre gıda tercihinde “Kilo” konusuna daha az önem verdikleri belirlenmiştir (F=2,365; p<0,05). Ev hanımlarının da, “Kilo” faktörüne öğrenci ve işçilere göre daha çok önem verdikleri ortaya çıkmıştır (F=3,094; p<0,01). Önlisans mezunlarının da yemek seçimlerinde “Kilo” faktörüne ilköğretim, ortaöğretim ve lisans mezunlarına göre daha çok önem verdikleri tespit edilmiştir (F=3,739; p<0,01).

Tablo 9’da katılımcıların yemek seçiminde “Duyusal” faktöre verdiği önem ile yaş ve eğitim durumları arasında anlamlı bir fark gösterilmektedir.

Tablo 9: Yaş ve Eğitim Durumu İle Duyusal Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
	Gruplar Arası	3,740	5	,748	2,517	,029	18 yaş altı ile 18-24 yaş
	Grup İçi	114,994	387	,297			
	Toplam	118,734	392				
Duyusal	Gruplar Arası	5,226	4	1,307	4,466	,002	Lisansüstü ile ilköğretim, ortaöğretim, Önlisans ve lisans
	Grup İçi	113,508	388	,293			
	Toplam	118,734	392				

Analiz sonucunda, 18 yaş altı kişilerin, 18 – 24 yaş aralığındaki kişilere göre gıda tercihinde “Duyusal” faktöre daha fazla önem verdikleri görülmüştür (F=2,517; p<0,05). Lisansüstü mezunlarının da yemek seçiminde “Duyusal” faktörü ilköğretim, ortaöğretim ve önlisans mezunlarına göre daha çok göz önünde bulundurduğu belirlenmiştir (F=4,466; p<0,01).

Katılımcıların eğitim durumları ile ekolojik alt faktörüne yönelik görüşleri arasındaki anlamlı farklılıklar Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Eğitim Durumu İle Ekolojik Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Ekolojik	Gruplar Arası	20,503	4	5,126	5,566	,000	Lisansüstü ile
	Grup İçi	357,312	388	,921			ilköğretim,
	Toplam	377,815	392				ortaöğretim, Önlisans ve lisans

Tablo 10'a bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde "Ekolojik" faktöre verdiği önem ile eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Lisansüstü mezunlarının yemek seçimlerinde "Ekolojik" faktöre ilköğretim, ortaöğretim, önlisans ve lisans mezunlarına göre daha çok önem verdikleri belirlenmiştir ($F=5,566$; $p<0,01$).

Fiyat alt faktörü ile meslek ve gelir değişkenleri arasındaki anlamlı farklılıklar ise tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Meslek ve Gelir İle Fiyat Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Fiyat	Gruplar Arası	44,268	7	6,324	12,242	,000	İşveren ile öğrenci,
	Grup İçi	198,878	385	,517			işçi, devlet memuru,
	Toplam	243,146	392				ev hanımı, emekli, işsiz
Fiyat	Gruplar Arası	46,764	4	11,691	23,099	,000	4001-5500 TL ile
	Grup İçi	196,381	388	,506			1300 TL ve altı,
	Toplam	243,146	392				1301-2500, 2501-4000 TL

Tablo 11'e bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde "Fiyat" faktörüne verdiği önem ile meslek ve gelirleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İşverenlerin "Fiyat" faktörüne öğrenci, işçi, devlet memuru, ev hanımı, emekli ve işsizlere göre daha az önem verdikleri belirlenmiştir ($F=12,242$; $p<0,01$). 4001 – 5500 TL arasında gelire sahip kişilerin de yemek seçimlerinde "Fiyat" faktörüne 1300 TL ve altı, 1301 – 2500 TL ve 2501 – 4000 TL gelire sahip kişilere göre daha az önem verdikleri tespit edilmiştir ($F=23,099$; $p<0,01$).

Tablo 12'ye bakıldığında katılımcıların yemek seçiminde "İnanç ve Aşinalık" faktörüne verdiği önem ile yaş, meslek ve eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. 18 – 24 yaş aralığındaki kişiler "İnanç ve Aşinalık" faktörüne 35 – 44, 45 – 54 ile 55 yaş ve üstü kişilere göre daha az önem vermektedir ($F=4,545$; $p<0,01$). Analiz sonucunda, ev hanımlarının "İnanç ve Aşinalık" faktörüne öğrenci, işçi ve işverenlere göre daha çok önem verdiği belirlenmiştir ($F=5,849$; $p<0,01$). İlköğretim mezunları da "İnanç ve Aşinalık" faktörünü ye-

mek seçimlerinde ortaöğretim, önlisans ve lisans mezunlarına göre daha çok önemsemektedirler ($F=8,455$; $p<0,01$).

Tablo 12: Yaş, Meslek ve Eğitim Durumu İle İnanç ve Aşinalık Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
İnanç ve Aşinalık	Gruplar Arası	17,325	5	3,465	4,545	,000	18-24 yaş ile 35-44, 45-54 ve 55 yaş ve üstü
	Grup İçi	295,069	387	,762			
	Toplam	312,395	392				
	Gruplar Arası	30,028	7	4,290	5,849	,000	Ev hanımı ile öğrenci, işçi ve işveren
	Grup İçi	282,367	385	,733			
	Toplam	312,395	392				
	Gruplar Arası	25,048	4	6,262	8,455	,000	İlköğretim ile ortaöğretim, Önlisans ve lisans
	Grup İçi	287,347	388	,741			
	Toplam	312,395	392				

Tablo 13'te katılımcıların yemek seçiminde "Sağlık" faktörüne verdiği önem ile yaş ve meslek arasında anlamlı bir farklılık yer almaktadır.

Tablo 13: Yaş ve Meslek İle Sağlık Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Sağlık	Gruplar Arası	9,235	5	1,847	3,801	,002	18-24 yaş ile 45-54 yaş
	Grup İçi	188,048	387	,486			
	Toplam	197,283	392				
	Gruplar Arası	10,686	7	1,527	3,150	,003	Emekli ile öğrenci ve işçi
	Grup İçi	186,597	385	,485			
	Toplam	197,283	392				

Yapılan analiz sonucunda, 18 – 24 yaş aralığındaki kişilerin "Sağlık" faktörüne 45 – 54 yaş aralığındaki kişilere göre daha az önem verdiği görülmüştür ($F=3,801$; $p<0,01$). Ayrıca emeklilerin de yemek seçimlerinde "Sağlık" faktörüne öğrenciler ve işçilere göre daha çok önem verdiği tespit edilmiştir ($F=3,150$; $p<0,01$).

Katılımcıların yemek seçiminde "Ruh hali" faktörüne verdiği önem ile meslek arasında anlamlı bir fark tablo 14'te gösterilmektedir. Analiz sonucunda ev hanımlarının yemek seçiminde "Ruh hali" faktörüne işçilere göre daha çok önem verdikleri ortaya çıkmıştır ($F=2,140$; $p<0,05$).

Tablo 14: Meslek İle Ruh Hali Alt Faktörünün Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi Tablosu

Faktör	Varyasyon Kaynağı	SS	df	MS	F	P-değeri	Anlamlı Fark
Ruh hali	Gruplar Arası	8,610	7	1,230	2,140	,039	Ev hanımı ile işçi
	Grup İçi	221,281	385	,575			
	Toplam	229,890	392				

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile Türklerin yemek seçimlerinde etkili olan faktörlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Konuya ilişkin ulusal literatürde yapılmış çalışmaya rastlanmadığından Honaken ve Frewer (2009) tarafından Rusya’da yapılmış araştırma model olarak alınmıştır. Rusya’da yürütülmüş olan çalışmada tüketime etki eden faktörlerin sağlık boyutu ile ilişkisi ayrıntılı bir şekilde incelenirken, bu çalışmada sadece Türklerin yemek seçimine etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın sonucuna göre; Türklerin yemek seçimlerinde en etkili olan faktör duyuşal faktördür. Duyuşal faktörü sırasıyla; fiyat, uygunluk ve mevcudiyet, ruh hali, doğal gıda, sağlık, ekolojik, kilo, inanç ve aşinalık, politik neden faktörleri izlemektedir.

Yemeklerin tadı, kokusu, dokusu ve görünüşü ile ilgili dört ifadeyi kapsayan duyuşal faktör kişilerin yemek seçimlerinde ilk dikkat ettiği unsur olarak öne çıkmıştır. Bu noktada Avrupa’da yapılmış olan diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Steptoe vd., 1995; Wandel ve Bugge, 1997; Honaken ve Frewer, 2009). Duyuşal faktöre genç yaştaki kişiler daha çok önem verirken öte yandan eğitim seviyesi yükseldikçe söz konusu faktöre verilen önemin de arttığı belirlenmiştir. Fiyat faktörünün duyuşal faktörün ardından gelmesi; kişilerin yemek tercihlerinin duyuşal olarak güzel olmasının yanı sıra uygun fiyatlı olmasına da dikkat ettiklerini göstermektedir. Fakat yüksek gelire sahip ve yönetici pozisyonundaki kişilerin de fiyat faktörünü daha az önemsedikleri görülmüştür.

Uygunluk ve mevcudiyet faktörü model olarak alınan çalışmada ve uluslararası literatürdeki ilgili çalışmalarda iki ayrı faktör olarak karşımıza çıkarken bu çalışmada tek faktör olarak birleşmiştir. Beş ifadeden oluşan söz konusu faktör; yemeklerin hazırlanmasının pratik ve kolay olması ile ilgili unsurları içerirken aynı zamanda mevcudiyetten kasıt olan erişilebilirlik ile ilgili ifadeler içermektedir. Önem verilen ilk üç faktöre bakıldığında kişilerin; uygun fiyatlı, kolay ulaşılabilir aynı zamanda lezzetli yiyecekler tercih ettiği görülmektedir. Bunun nedeni, kişilerin kentleşme doğrutusunda zamanlarının kısıtlı hale gelmesi olarak düşünülebilir.

Ruh hali, kadınların erkeklerden çok daha fazla önem verdiği bundan dolayı da dördüncü sırayı almış olan faktördür. Ayrıca kadınların yemek seçimlerinde en öne çıkan faktör olmuştur. Faktörü oluşturan altı unsur tercih edilen yemeklerin kişinin moralini düzeltmesi, zihinsel olarak zinde tutması, stresle başa çıkmaya yardımcı olması gibi ifadelerden oluşmaktadır. İfadelere bakıldığında genellikle kadınların ruh haline göre farklı yemek tercihlerinde bulunduğu söylenebilir.

Doğal gıda faktörü; yiyeceklerin doğal içerikli olması ile ilgili üç ifadeden oluşmuştur. Kişilerin yaşları ve eğitim seviyeleri arttıkça yiyecek seçimlerinde doğal gıda faktörüne verdikleri önem artmaktadır. Meslek olarak ele alındığında, emekli kişilerin doğal gıdaya verdiği önemin daha fazla olduğu görülmüş, bu da ileri yaşlarda doğal gıda faktörüne verilen önemin arttığı sonucunu doğrular niteliktedir. Ayrıca devlet memuru ve ev hanımlarının da bu faktöre daha çok önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Medeni durum da doğal gıda tüketimini etkileyen bir unsurdur. Evli olan kişiler yemek tüketiminde doğal gıda faktörüne daha çok önem vermektedir. Bunun nedeni evli kişilerin ve ev hanımlarının ailelerinin beslenmelerini, sağlıklarını önemsemesi, tükettikleri gıdaların onların üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiyi bekar tüketicilere göre daha fazla göz önünde bulundurması ve bu konuda kaygı taşıması olabilir.

Doğal gıda faktörüyle yakından alakalı olan sağlık faktörü de tercih edilen yemeklerin içeriği ile ilgili ifadeler barındırmaktadır. Sağlık; yiyecek-içeceklerin besin değeri, protein oranının yüksek olması ile ilgili olan unsurların yanı sıra sağlığı korumak ile ilgili ifadelerle birlikte altı ifadeden oluşan bir faktördür. Sağlık faktörüne de doğal gıdada olduğu gibi; yaş arttıkça verilen önem artmaktadır. Aynı şekilde emekli kişilerin sağlık faktörüne daha çok önem verdiği görülmüştür. Bundan dolayı kişilerin yaşları arttıkça sağlık sorunlarının artması ve bu doğrultuda sağlıklı beslenmeye daha çok önem gösterdikleri yorumunu yapabiliriz.

Önemsenen kitleye bakıldığında, doğal gıda faktörüyle benzerlik gösteren bir diğer faktör de ekolojik faktör olmuştur. Ekolojik faktör de eğitim seviyesi arttıkça daha çok önem verilen bir faktördür. Ekolojik faktör beş ifadeden meydana gelmiştir. Söz konusu ifadeler yiyecek ve içeceklerin doğaya, çevreye ve hayvanlara zarar verilmeden üretilmiş olmasıyla ilgilidir. Kişilerin eğitim seviyesi arttıkça bu konularda daha çok farkındalığa sahip olduğundan; yemek tercihlerinde de ekolojik faktörlere önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Kilo faktörü kişilerin yaşları ilerledikçe daha çok önem verdikleri bir diğer faktör olarak belirlenmiştir. Üç ifadeden meydana gelen faktör; yemeklerin yağının, kalorisinin az olması ve kilo kontrolüne yardımcı olması şeklindedir. Kadınlar yemek tercihlerinde kilo faktörüne daha çok önem vermektedir. Ayrıca ev hanımları da bu ifadelerle daha çok katılım göstermişlerdir.

Uluslararası literatürde ayrı ayrı karşımıza çıkıp bu çalışmada birleşmiş olan ikinci bir faktör, İnanç ve aşinalık faktörüdür. Söz konusu faktör, bir araya gelen beş ifadeden oluşmuştur. İfadeler dini olarak yasaklanmamış ve geçmişten bugüne tüketilmiş olan gıdalarla benzerlik gösteren yiyecekler ile ilgilidir. Diğer birçok faktör gibi yemek tercihi sırasında inanç ve aşinalık faktörüne verilen önem de ileri yaşlarda artış göstermektedir. Yine diğer faktörlerde olduğu gibi ev hanımları bu faktöre daha çok önem verdiğini belirtirken, eğitim seviyesi arttıkça söz konusu faktöre verilen önem azalmaktadır.

Önem derecesinde son sırada yer alan politik neden faktörü dört ifadeden oluşmuştur. İfadeler tüketilecek olan yiyecek-içeceklerin kişilerin politik görüşüne ters düşmeyen faaliyetlerde bulunan ülkelerden ithal edilmiş olması ile ilgilidir. Evli olan kişiler yemek tercihlerinde politik nedenleri bekarlara göre daha fazla göz önünde bulundururken, eğitim seviyesi yüksek olanlar ve ileri yaşta kişiler de politik neden faktörüne daha çok önem vermektedir.

Her toplumun yeme-içme alışkanlığı birbirinden farklılık gösterdiğinden bu alışkanlıkları belirleyen faktörler de doğal olarak farklılık göstermektedir. Bu çalışmaya sadece Türkler dahil edildiğinden çalışmanın sonuçları sadece Türklere hitap etmeyi düşünen yiyecek-içecek işletmelerini daha yakından ilgilendirmektedir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak Türk yiyecek-içecek işletmelerine bazı öneriler sunulabilir;

- Piyasada varolan veya yiyecek-içecek piyasasına girecek olan işletmelerin ürünlerinin üretim ve sunum aşamasında duyuşsal faktörü oluşturan unsurlara önem vermeleri gerekmektedir.
- Yiyecek-içecek işletmeleri kolay ulaşılabilir yerlerde konumlandırılmalıdır. Eğer gıda marketi işletmeciliği yapılıyorsa, tüketicilerin yemek hazırlama süresini kısaltacak ve daha pratik hale getirecek ürünler satışa konulmalıdır.
- Tüketicilerin fiyat konusunda hassas olduğu göz önünde bulundurularak buna göre iyi bir fiyat stratejisi belirlenmelidir.
- Hitap edilecek kitleye yönelik pazarlama stratejileri oluşturulmalı; gerekirse ürünlerin ekolojik, doğal veya sağlıklı yönleri ön plana çıkarılmalıdır.

Sonuç olarak, Türklerin yemek tercihlerinde genel olarak on faktörü göz önünde bulundurduğu belirlenmiştir. Ayrıca kadınların yemek tercihi konusunda erkeklerden daha hassas olduğu ver her faktörde kadınların daha çok ön plana çıktığı görülmüştür. Yaş unsuru da yemek tercihlerinde önemli bir unsurdur. Bu çalışmanın yaş, bölge veya cinsiyet gibi herhangi bir sınırlaması yoktur. Coğrafya olarak Türkiye oldukça geniş bir yemek kültürüne, çok çeşitli bir

mutfağa sahiptir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bölge sınırlandırması yapılarak farklı bölgelerde tüketilen gıdalara göre yeme-içme alışkanlıklarındaki farklılıkların karşılaştırılması sağlanabilir. Ek olarak sağlıksız beslenmenin gittikçe yaygınlaştığı günümüzde, ortaya çıkan faktörlerden sağlık faktörünün ayrıntılı olarak diğer faktörlerle karşılaştırılması yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Antin, T. M. J. ve Hunt, G. (2012). Food choice as a multidimensional experience. A qualitative study with young African American women, *Appetite*, 58, 856-863.
- Ares, G. ve Gambaro, A. (2007). Influence of gender, age and motives underlying food choice on perceived healthiness and willingness to try functional foods, *Appetite*, 49, 148-158.
- Boer, J., Hoogland, C. T. ve Boersema, J. J. (2007). Towards more sustainable food choices: Value priorities and motivational orientations, *Food Quality and Preference*, 18, 985-996.
- Chakrabarti, S. (2010). Factors influencing organic food purchase in India – expert survey insights, *British Food Journal*, 112 (8), 902-915.
- Chen, M. (2009). Attitude toward organic foods among Taiwanese as related to health consciousness, environmental attitudes, and the mediating effects of a healthy lifestyle, *British Food Journal*, 111 (2), 165-178.
- Chen, M. (2011). The gender gap in food choice motives as determinants of consumers' attitudes toward GM foods in Taiwan, *British Food Journal*, 113 (6), 697-709.
- Dikmen, D., İnan-Eroğlu, E., Göktaş, Z., Barut-Uyar, B. ve Karabulut, E. (2016). Validation of a Turkish version of the food choice questionnaire, *Food Quality and Preference*, 52, 81-86.
- Dowd, K. ve Burke, K. J. (2013). The influence of ethical values and food choice motivations on intentions to purchase sustainably sourced foods, *Appetite*, 69, 137-144.
- Eertmans, A., Victoir, A., Vansant, G. ve Bergh, O. (2005). Food-related personality traits, food choice motives and food intake: Mediator and moderator relationships, *Food Quality and Preference*, 16, 714-726.
- Freedman, I. (2016). Cultural specificity in food choice – The case of ethnography in Japan, *Appetite*, 96, 138-146.
- Goetzke, B. I. ve Spiller, A. (2014). Health-improving lifestyles of organic and functional food consumers, *British Food Journal*, 116 (3), 510-526.
- Honkanen, P. ve Frewer, L. (2009) Russian consumers' motives for food choice. *Appetite*, 52, 363-371.
- Januszewska, R., Pieniak, Z. ve Verbeke, W. (2011). Food choice questionnaire revisited in four countries. Does it still measure the same?, *Appetite*, 57, 94-98.

- Kyutoku, Y., Minami, Y., Koizumi, T., Okamoto, M., Kusakabe, Y. ve Dan, I. (2012). Conceptualization of food choice motives and consumption among Japanese in light of meal, gender, and age effects, *Food Quality and Preference*, 24, 213-217.
- Lindeman, M. ve Väänänen, M. (2000). Measurement of ethical food choice models. *Appetite*, 34. 55-59.
- Magnusson, M. (2004). Consumer Perception of Organic and Genetically Modified Foods, Health and Environmental Considerations, Acta Universitatis Upsaliensis Faculty of Social Sciences, Uppsala.
- Manan, H. A. (2016). The Hierarchical Influence of Personal Values on Attitudes toward Food and Food Choices, *Procedia Economics and Finance*, 37, 439-446.
- Manohar, S. J., Devaru, S. D. B. ve Arundathi, S. V. (2012). Consumer Perception Towards Organic Food Products: An Exploratory Study In Bangalore Using Factor Analysis, *International Journal of Management Research and Review*, 2 (10), 1733-1747.
- Menozzi, D., Halawany-Darson, R., Mora, C. ve Giraud, G. (2015). Motives towards traceable food choice: A comparison between French and Italian consumers, *Food Control*, 49, 40-48.
- Milosevic, J., Žeželj, I., Gorton, M. ve Bajrolle, D. (2012) Understanding the motives for food choice in Western Balkan Countries. *Appetite*, 58: 205-214.
- Missagia, S. V., Oliveira, S. R. ve Rezende, D. C. (2012). Food Choice Motives and Healthy Eating: Assessing Gender differences. Encontro da ANPAD, Rio de Janeiro/RJ-22 a 26 de setembro de 2012.
- Mohd-Any, A. A., Mahdzan, N. S. ve Cher, C. S. (2014). Food choice motives of different ethnics and the foodies segment in Kuala Lumpur, *British Food Journal*, 116 (12), 1879-1896.
- Onyango, B. M., Hallman, W. K. ve Bellows, A. C. (2007). Purchasing Organic Food in US Food Systems, A Study of Attitudes and Practice, *British Food Journal*, 109 (5), 399-411.
- Pieniak, Z., Verbeke, W., Vanhonacker, F., Guerrero, L. ve Hersleth, M. (2009). Association between traditional food consumption and motives for food choice in six European countries, *Appetite*, 53, 101-108.
- Prattala, R., Paalanen, L., Grinberga, D., Helasoja, V., Kasmel, A., ve Petkeviciene, J. (2006). Gender differences in the consumption of meat, fruit and vegetables are similar in Finland and the Baltic countries, *The European Journal of Public Health*, 17 (5), 520-525.

- Prescott, J., Young, O., O'Neill, L., Yau, N. J. N. ve Stevens, R. (2002). Motives for food choice: a comparison of consumers from Japan, Taiwan, Malaysia and New Zealand, *Food Quality and Preference*, 13, 489-495.
- Share, M. ve Stewart-Knox, B. (2012). Determinants of food choice in Irish adolescents, *Food Quality and Preference*, 25, 57-62.
- Steptoe, A. ve Pollard, T. M. (1995) Development of a Measure of the Motives Underlying the Selection of Food: the Food Choice Questionnaire. *Appetite*, 25: 267-284.
- Stöckli, S., Stampfli, A. E., Messner, C. ve Brunner, T. A. (2016). An (un)healthy poster: When environmental cues affect consumers' food choices at vending machines, *Appetite*, 96,368-374.
- TÜİK. (2017). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2016, Sayı: 24638.

TURİZMDE MOBİL PAZARLAMA: TURİSTLERİN MOBİL PAZARLAMA UYGULAMALARINA KARŞI TUTUMLARI¹

Mobile Marketing in Tourism: Tourists' Attitudes Towards Mobile Marketing Applications

Gönderim Tarihi: 20.10.2017

Kabul Tarihi: 27.11.2017

Burhan KILIÇ*

Nisan YOZUKMAZ**

Faruk YÜKSEL***

Hatice BİLİCİ****

ÖZ: Hızla gelişen teknoloji ile beraber ortaya çıkan mobil pazarlama kavramı, işletmelerin hedef pazarları ile mobil cihazlar aracılığıyla iletişime geçmek için gerçekleştirdikleri interaktif uygulamalar anlamına gelmektedir. Özellikle insan odaklı olan turizm sektörü için tüketicilerle etkileşim halinde olmayı sağlayan bu tür mobil uygulamalar geleneksel tutundurma faaliyetlerinden daha avantajlıdır. Ancak bu avantajı doğru kullanabilmek için, turistik tüketicilerin mobil pazarlama aktivitelerine karşı tutumları ve düşünceleri bilinmelidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı yerli turistlerin mobil pazarlamaya karşı tutumlarını belirlemek ve turistlerin sosyodemografik özellikleri ile tutumları arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Muğla'nın en önemli turizm destinasyonlarından biri olan Fethiye'deki konaklama işletmelerinde konaklayan 378 yerli turistle yüz-yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler istatistiki olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak 25-34 yaşları arasındaki yerli turistler ile üniversite mezunu olan yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarının bilgilendirme faktörüne; ilköğretim mezunu yerli turistlerin

¹ Bu çalışma "Innovation and Global Issues in Social Sciences- 2017" isimli kongrede sunulan "Yerli Turistlerin Mobil Pazarlama Uygulamalarına Karşı Tutumları" isimli bildirdiden türetilmiştir.

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, bkilic@mu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1136-5107

** Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, nisanyozukmaz@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4060-4090

*** Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, farukyuksel@mu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4724-0007

**** Bilim Uzm., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, haticebilici@outlook.com.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6822-5255

eğlence faktörüne; gelir durumu nispeten daha yüksek olan yerli turistlerin güven ve yarar faktörüne daha olumlu yaklaştığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobil Pazarlama, Mobil Turizm, SMS, MMS, Teknoloji, Muğla.

ABSTRACT: The concept of modern marketing, emerged with the rapid-growing technology, refers to interactive applications used by business enterprises for connecting with their target markets through mobile instruments. These kinds of mobile applications providing especially for tourism enterprises to communicate with their customers are more advantageous than traditional marketing applications. However, in order to use this asset in a proper way, attitudes and opinions of tourism consumers towards mobile marketing should be understood. In this sense, the purpose of this study is to determine consumer attitudes towards mobile marketing efforts of tourism enterprises. In this regard, this study presents the differences between sociodemographical characteristics of domestic tourists and their attitudes towards mobile marketing efforts of especially accommodation facilities. The sample of this study consists of 378 domestic tourists accommodating in 3, 4 or 5 star hotels or holiday villages in Fethiye. The data were collected via a questionnaire form. The obtained data was statistically analyzed. As a result of these analyses, it was determined that domestic tourists at the ages between 25-34 and with a college degree were more positive towards information factor of mobile marketing applications; domestic tourists with a low education level were more positive towards entertainment factor and tourists with a higher income level were more positive towards convenience and credibility.

Anahtar Kelimeler: Mobile Marketing, Mobile Tourism, SMS, MMS, Technology, Mugla.

GİRİŞ

Son yıllarda enformasyon teknolojilerinin mobilleşmesi şirketlerin e-ticaret (elektronik ticaret) aktiviteleri bünyesinde m-ticaret (mobil ticaret) aktivitelerinin gün geçtikçe daha çok yer almasına neden olmaktadır. E-ticaretin bir alt kümesi olarak kabul edilen m-ticaret, mobil ağlar üzerinden gerçekleştirilen her türlü elektronik ticaret ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Klein, 2014).

Bu çalışmanın konusu olan mobil pazarlama bir m-ticaret sürecidir. Mobil Pazarlama Derneği'nin (Mobil Marketing Association- MMA) tanımına göre, "Mobil pazarlama, örgütlerin hedef kitleleri ile mobil cihazlar üzerinden iletişime geçmek amacıyla gerçekleştirdikleri bir dizi interaktif uygulamadır". Her ne kadar mobil pazarlama bu şekilde tanımlansa da, müşteriler genelde bu işi "pazarlamanın kısa mesaj servisi (short message service-sms) ile yapılanı" ya da "telefona gelen üyelik mesajları" olarak algılayıp bu şekilde dile getirmektedirler (Karaca ve Gülmez, 2010). Bu perspektiften bakıldığında, kitle iletişim

araçları teknolojileri, sosyal etki yaratmada oldukça etkilidir. Sosyal etkiler; tüketicilerin kendi kültürel ve sosyal çevrelerini yaratmada ve tüketicilerin organize olmalarında yatmaktadır. McLuhan'a göre her yeni medya sosyal anlamda kişilere birtakım değerler katarak onu geliştirir ve kişilerin yeni kültürel değerlere adapte olmasına ve bu yeni değerlere göre kişiyi şekillendirmesine olanak sağlar (Onat ve Alikılıç, 2008).

Bir hizmet sektörü olan turizm sektörü bünyesinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri, rekabetin giderek arttığı bir ortamda varlıklarını sürdürebilmek için mevcut ve potansiyel müşterilerine sundukları ürünü etkin ve sürekli bir biçimde tanıtmak zorundadırlar. Bu nedenle, konaklama işletmelerinin kişisel satış çabalarının yanı sıra posta, telefon, faks, teleteks, bilgisayar, yazılı ve sözlü medya gibi birtakım iletişim araçlarından da yararlanarak mevcut ve potansiyel müşterileri ile etkin ve sürekli olarak pazarlama iletişimine geçmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir (Ersoy ve Gülmez, 2013). Mobil araçlar, seyahatlerinin hemen hemen her evresinde özellikle cep telefonlarına güvenen turistler için bir rehber niteliği taşımaktadır (Hallam, 2015).

Bu çalışmada, mobil pazarlama kavramı hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Turizm sektöründe mobil pazarlama uygulamalarına karşı tüketici tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu çerçevede turistik tüketicilerin turistik ürün tercihinde etkili olan mobil pazarlama faktörlerinin etkisi incelenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Mobil Pazarlama Kavramı

Son yıllarda teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan *mobilité* kavramı tüm sektörlerde olduğu gibi pazarlama alanında da giderek önem kazanmaya başlamıştır. Günümüz tüketicilerinin teknolojiyi yakından takip etmeye başlamaları pazarlamacıların faaliyetlerinde yeniliklere yer vermelerine neden olmuştur. Bu yeniliklerden bir tanesi de "mobil pazarlama" faaliyetleridir (Yüce vd., 2012). Mobil pazarlama; mal, hizmet ve fikirlerin tutundurulmasında mobil telefonların kullanılarak yapılan pazarlama çabaları ile mobil telefonlar yoluyla hedef müşterilerle pazarlama iletişiminin kurulması ve tutundurma yönlü mesajların gönderilmesi olarak tanımlanabilir (Barutçu ve Göl, 2009).

Mobil pazarlamada biri itme (push) diğeri de çekme (pull) olmak üzere iki tutundurma stratejisi bulunmaktadır. İtme stratejisi, mobil telefon kullanıcılarından izin alındıktan sonra, açık bir istekte bulunmadan hedef müşteri grubuna yazılı ve görüntülü mesajlar gönderilmesidir (Altuğ, Yürük, 2013). Çekme stratejisi ise, daha çok "şifre gönder çekilişe katıl" şeklindedir. Bu yöntemde klasik reklam araçlarıyla duyurulan kampanyaya kullanıcılar cep telefonları aracılığıyla katılırlar (Gündebahar ve Khalilov, 2012). Mobil pazarlama iletişimi

minin en önemli özelliklerinden biri itme ya da çekme modunda reklam yapmaktır. Müşterilerin iznini aldıktan sonra itme stratejisindeki reklamlar konuyla ilgili olan ancak çok da açık olmayan mesajlar gönderilmektedir (Scharl vd., 2005). Quah ve Lim (2002)'e göre, itme stratejisi mobil pazarlamada çokça kullanılmaktadır. Çünkü içerik aramaya kıyasla müşterileri zamandan ve paradan tasarruf etmesini sağlamaktadır. Öte yandan çekme stratejili reklamlar müşterinin istediği bilgiye trafik bilgisi ya da hava durumu gibi ücretsiz bilgiler sunmaktadır (Schreiber, 2000). Çekme stratejili reklamların karma yapısı, başka bir ifadeyle hem bilgi hem reklam içermesi reklamlarla hizmet arasındaki çizginin kaybolmasına neden olabilmektedir (Katz-Stone, 2001).

Mobil reklamlar, mobil telefon kullanıcılarının zaman kazanmasını ve daha uygun fiyatlarla mal ve hizmet satın alınmasını da sağlayabilecektir. Mobil reklam kampanyalarının başarılı olmasında, mobil iletişim maliyetlerinin ve etkinliğinin önemli bir yeri vardır. Mobil reklamlar, katalog ve broşür ile yapılan reklamlara göre basım ve dağıtım maliyetleri karşılaştırıldığında maliyet yönünden daha avantajlı, internet reklamlara göre ise daha yüksek maliyetlidir. Ancak mobil telefon kullanıcılarının mobil kampanyalara cevabının, diğer araçlarla karşılaştırıldığında daha yüksek olmasından dolayı etkinliğinin daha fazla olduğu söylenebilmektedir (Çakır, Çakır ve Çiftçi, 2010).

Geleneksel pazarlama ile hedefi aynı olan mobil pazarlamanın amaçları arasında müşteri tutundurması, müşteri memnuniyetini arttırmak, yeni müşteri kazanımı, pazar araştırmaları yapmak gibi unsurlar yer alır. Mobil pazarlamanın geleneksel pazarlamadan tek farkı bu hedeflere mobil teknolojileri kullanarak ulaşmaya çalışmasıdır. Mobil pazarlama özellikle müşteri iletişiminde, zaman ve yerden bağımsız ürün ve servis sunumunda yeni fırsatlar sunar (Klein, 2014).

Yapılan literatür taraması sonucuna göre mobil pazarlamanın, diğer bir deyişle mobil pazarlama unsurlarının tüketici üzerindeki etkisi diğer sektörlerde de çalışılmış olup Altuğ ve Yürük (2013) 2000-2011 yılları arasında tüketicilerin mobil reklama olan tutumlarını incelediği araştırmada elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin izinli mobil reklamları kabul etme eğiliminde oldukları, genel olarak tutumlarının olumlu olduğu ve eğlenceli, bilgilendirici, güven verici içerik özellikleri taşıyan mobil reklamlara tüketicilerin daha ılımlı baktıkları görülmüştür. Ayrıca mesajları hemen silme eğilimi içine girmedikleri, genel olarak kişisel reklamlara daha yakın oldukları ve ilgilendikleri alanlara yönelik yapılan reklamları kabul etme eğilimi içinde oldukları tespit edilmiştir.

Yüce ve diğerleri (2012) tüketicilerin mobil pazarlama faaliyetlerini benimsemesine yönelik yaptığı çalışmada Marmara Üniversitesi'nde okuyan öğrencilere yönelik yapılan anket çalışması sonucuna göre tüketicilerin yenilikçilik

düzeyleri onların ürün/marka ile ilgili var olan bilgilerini etkilemektedir. Ürünü deneyen ilk kişiler arasında olan, yeni ürünleri satın almaktan ve denemekten hoşlanan kişilerin ürün/marka ile ilgili bilgi düzeyleri daha yüksek olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mobil pazarlama faaliyetleri yürüten işletmeler için yenilikçilik özellikleri fazla olan tüketicileri tespit etmek, özellikle de fikir liderlerini belirleyebilmek önem taşımaktadır. Çünkü bu kişilerin mobil iletişim konusunda kendilerini uzman olarak gördüğü ve kendilerine gelen reklam mesajlarını daha öncelikli olarak değerlendirerek ürün veya hizmeti denemeye yöneldikleri tespit edilmiştir.

Turizmde Mobil Pazarlama

Turizm son yıllardaki kriz ve bazı olumsuzluklara rağmen genel olarak gelişme ve büyüme eğilimini sürdüren endüstrilerden birisidir. Ulusal ekonomiye sağladığı katkı, doğrudan veya dolaylı sağlamış olduğu istihdam olanakları, döviz girdisi sağlama ve diğer endüstriler üzerinde itici bir güce sahip olması gibi nedenler her ülke için bu endüstriyi önemli hale getirmiştir. Uluslararası turizmde daha fazla pay alabilme yarışı, yeni destinasyonların keşfi ile de farklı bir rekabet anlayışını da beraberinde getirmiştir (Sarışık ve Özbay, 2012). Bu anlayışa göre sektörde yer alan işletmelerin günün gelişmelerinden geri kalmamak için yapılarındaki eski sistemleri yenilemeleri gerekmektedir.

İşletmelerin rakiplerinin karşısına güçlü olarak çıkmaları, pazar payı içinde mevcut olan konumlarını korumaları için günümüzde işletmeleri ve yöneticilerini yakından ilgilendiren bir yenilik, sanal ortamda ürün ve hizmet sunumuna imkân veren elektronik pazarlama uygulamalarıdır (Ansen, 2008). Mobil pazarlamanın en önemli avantajlarından biri olan anlık satışları canlandırma ve satış gelirlerini arttırmaya yönelik bir uygulama, Gunstock Mountain Resort Hotel tarafından gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında dört ay boyunca sadık müşterilerine kampanyaları kısa mesaj ile bildiren tesis, bu süre içerisinde yaptığı her kampanya başına ortalama 1.000 \$ gelir elde etmiştir. Mobil pazarlamanın gelişen bir eğilim olarak otel pazarlamasındaki önemi üzerine yapılan bir araştırmada, otel yöneticilerinin %53'ü, 2012 yılında pazarlama bütçelerinde mobil pazarlama faaliyetleri için %5-20 arasında değişen oranlarda pay ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırma otel yöneticilerinin mobil pazarlama konusundaki ciddiyetlerini ve hassasiyetlerini ortaya koymaktadır (Şanlıöz vd., 2013).

YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Muğla'nın Fethiye ilçesini ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Veriler Fethiye ilçesini ziyaret eden, 3,4,5 yıldızlı otellerde ve tatil köylerinde konaklayan 378 turistten anket yöntemi ile toplanmıştır. Kur-

naz (2012), Tsang vd. (2004) ve Alkaya (2007)'nin çalışmalarından uyarlanarak hazırlanan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik sorular (yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim seviyesi vb.) yer almaktadır. İkinci bölümdeki sorular katılımcıların cep telefonu kullanma davranışlarını ve mesaj içeriklerine yönelik bilgileri belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Üçüncü bölümde ise katılımcıların cep telefonlarına gelen reklam mesajları ile ilgili tutumlarını belirlemeye yönelik olarak hazırlanmış 31 ifade bulunmaktadır. Üçüncü bölümdeki ifadeler 5'li (1:Hiç Katılmıyorum.....5:Tamamen Katılıyorum) Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 istatistiksel analiz programı kullanılmıştır. Araştırmanın ilk iki bölümündeki sorulara verilen yanıtlar frekans ve yüzde değerlerle ölçülmüştür. Katılımcıların mesajlara yönelik görüşlerini belirleme amacıyla sorulan 31 adet ifadeyi gruplandırmak için faktör analizi yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Mobil Pazarlamaya Karşı Tüketici Tutumlarına İlişkin İfadelere Yapılan Faktör Analizi Sonuçları

İFADELER	FAKTÖRLER				
	1	2	3	4	5
Mobil pazarlama mesajları turistik ürünlerin promosyonu ile ilgili en önemli bilgi kaynağıdır	,797				
Mobil pazarlama mesajları turistik ürünlerin fiyatları hakkında iyi bir bilgilendirme kaynağıdır	,777				
Bilgilendirme	Mobil pazarlama mesajları ilgilendiğim turistik ürünleri nerede bulabileceğime ilişkin en önemli bilgi kaynağıdır	,733			
	Mobil pazarlama mesajları ilgi duyduğum turistik ürünlerle ilgili bilgilerimi günceller	,730			
	Mobil pazarlama uygulamalarının turistik ürünlerle ilgili güncel bilgi için iyi bir kaynak olduğunu düşünüyorum	,682			
	Mobil pazarlama uygulamaları ihtiyacım olan turistik ürün bilgisini bana sağlar	,603			
	Mobil telefonuma gelen turistik ürünlerle ilgili SMS reklamlarını bilgilendirici olarak görüyorum	,488	,472		
	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama mesajı almayı eğlenceli buluyorum		,738		
Eğlence	Mobil pazarlama mesajlarını turistik ürün alışverişi için bir referans kabul ediyorum		,698		
	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama mesajları hoşuma gider		,667		
	Turistik ürün satın alma kararımı mobil pazarlama uygulamaları etkiler		,657		
	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama mesajlarını okumayı severim.		,590		

Tablo 1: (Devamı)

Güven	İlgi alanımla ilgili mobil pazarlama uygulamalarını almaktan rahatsızlık duymam	,660				
	İlgi alanıma giren mobil pazarlama mesajlarını çok daha dikkate alırım	,631				
	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama uygulamalarının bana her yerde ulaşabileceğini düşünüyorum	,596				
	Mobil pazarlama yapan turizm işletmelerinin iyi bir itibarı olması reklama duyduğum güveni artırır	,562				
	Mobil pazarlama mesajlarını yeni turistik ürünleri tanımak ve kampanyalardan haberdar olma açısından önemli buluyorum	,518				
	Mobil pazarlama mesajlarını turistik tüketici için yararlı buluyorum	,504				
Yarar	Mobil pazarlama uygulamaları kullanıcıların yaşı dikkate alınarak çeşitlendirilirse daha yararlı olacağını düşünüyorum.	,768				
	Günümüz dünyasında mobil pazarlama yapılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum	,734				
	Mobil pazarlamanın gelişmesi ve çeşitlenmesi, mobil teknolojideki kullanım alışkanlıklarımı değiştirme isteğimi artırır	,697				
Rahatsızlık	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama uygulamalarından genel olarak memnun değilim	,764				
	Turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama mesajlarının içeriğini yanıltıcı buluyorum	,732				
	Telefonuma gelen mobil pazarlama mesajlarının zamanımı çaldığını düşünüyorum	,705				
	Mobil pazarlama için benden izin alınmaması, mobil pazarlamaya ilişkin tutumumu olumsuz etkiler	,621				
Öz Değerler	9,123	2,246	1,545	1,378	1,083	
Faktörlerin Varyansı Açıklama Oranı	17,404	14,566	11,371	9,761	8,399	
Toplam Varyansın Açıklanma Oranı			61,500			
Tüm Ölçeğin Cronbach Alpha Değeri			,936			
Faktörlerin Cronbach's Alpha Değeri	,902	,828	,826	,754	,687	
Aritmetik Ortalama Değerleri	3,05	2,89	3,27	3,44	3,16	

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Faktör Analizi. Kaiser-Meyer Olkin Ölçümü: 0,928; $p < 0,01$; X^2 : 4429,401; df: 300

Ölçeğin KMO değeri ,928 ve Cronbach's Alpha değeri,936 olarak belirlenmiştir. Böylece ölçeğin geçerliliği kanıtlanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda mobil pazarlamaya karşı tutumları belirlemek amacıyla sorulan ifadelerin 6 tanesi faktör yükleri ,5'in altında olduğu için analizden çıkarılmıştır ve ifadeler 5 faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlere, literatüre paralel olarak (Kurnaz, 2012; Tsang vd. 2004; Haghirian vd., 2005)"bilgilendirme", "eğlence", "güven", "yarar" ve "rahatsızlık" isimleri verilmiştir. İfadelerin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılacak analizlere karar vermek için verilerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov ($p<0,05$) ve Shapiro-Wilk ($p<0,05$) değerleri ile ölçülmüş ve sonucunda verilerin normal dağılmadığı ve nonparametrik analizlere uygun olduğu görülmüştür. Bu nedenle farklılıkların tespiti için Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Bulgular kısmında açıklanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan yerli turistlerin demografik profilini belirlemek amacıyla yapılan frekans ve yüzde analizinin sonucuna göre, katılımcıların %48,7'si erkek ($n=184$), %51,3'ü kadındır ($n=194$). Araştırmaya katılan yerli turistlerin neredeyse yarısı (%53,7) 25-44 yaşları arasındadır. Katılımcıların %61,6'sı evli, geri kalanı ise bekârdır. Katılımcıların %30,2'si lise mezunu, %31,7'si lisans mezunudur. Araştırmaya katılan yerli turistlerin gelir durumlarına bakıldığında, yaklaşık yarısının 1001-3000 TL arasında gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların yine neredeyse yarısı (%49,2) özel sektörde çalışmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Cinsiyet	%	n	Medeni Durum	%	n
Kadın	51,3	194	Evli	61,6	145
Erkek	48,7	184	Bekar	38,4	233
Yaş	%	n	Eğitim Durumu	%	n
18-24	20,4	77	İlköğretim	9,8	37
25-34	29,1	110	Lise	30,2	114
35-44	24,6	93	Ön Lisans	16,9	64
45-54	18,0	68	Lisans	31,7	120
54-64	5,6	21	Lisans Üstü	11,4	43
65 ve üzeri	2,4	9	Gelir Durumu	%	n
Meslek	%	n	1000 TL ve altı	19,8	75
Kamu	27,5	104	1001-2000 TL	27,5	104
Özel Sektör	49,2	186	2001-3000 TL	23,0	87
Çalışmıyor	23,3	88	3001-4000 TL	16,9	64
Toplam	100	378	4001 TL ve üstü	12,7	48

Araştırma konusuyla ilgili sorulan ve anketin ikinci bölümünü oluşturan cep telefonu ve mobil araç kullanımı ile ilgili sorular değerlendirildiğinde, katılımcıların yaklaşık %50'sinin 10 yılı aşkın süredir cep telefonu kullandığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Katılımcıların Cep Telefonu Kullanma Süresi

Cep Telefonu Kullanma Süresi	%	n
1 yıldan az	2,9	11
1-3 yıl	10,1	38
4-6 yıl	12,4	47
7-9 yıl	23,8	90
10 yıldan fazla	50,8	192
Toplam	100	378

Katılımcıların yaklaşık %70'inin reklam mesajları aldığı ve neredeyse yarısının (%47,1) her gün sms ya da mms hizmetlerini kullandığı belirlenmiştir (Tablo 4). Aynı tabloda katılımcıların %35,4'ü gelen reklam mesajlarını duruma göre okuduğu, %27,5'inin ise okumadan sildiği; %42,1'inin reklam mesajının geliş şekline önem vermediği görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların SMS-MMS Kullanma Sıklığı ve Reklam Mesajlarına İlişkin Davranışları

SMS-MMS Kullanma Sıklığı	%	n	Reklam Mesajlarına İlişkin Davranış	%	n
Her gün	47,1	178	Okumadan silerim	27,5	104
Haftada birkaç kez	26,5	100	Hemen okurum	15,3	58
Ayda birkaç kez	13,5	51	Duruma göre okurum	35,4	134
Yılda birkaç kez	7,7	29	Zamanım olunca okurum	16,1	61
Hiç Kullanmam	5,3	20	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarına okurum	5,6	21
Toplam	100	378	Toplam	100	378

Tablo 5: Katılımcıların En Çok Tercih Ettikleri Mobil Reklam Şekilleri ve Katılımcılara Gelen Reklam Mesajlarının İçeriği

En Çok Tercih Edilen Mobil Reklam Şekilleri	%	n	Gelen Mesajların İçeriği	%	n
SMS	41,3	156	İndirim	59,8	226
MMS	13,0	49	Yeni Ürün Tanıtımı	30,2	114
Bluetooth aracılığıyla SMS veya MMS	3,7	14	Kampanyalar	59,3	224
Mesaj geliş şekline önem vermiyorum	42,1	159	Diğer	5,8	22
Toplam	100	378	Toplam	100	378

Tablo 5’te katılımcıların %41,3’ünün ise yazılı (SMS) mesajlarını tercih ettiği ve yaklaşık %60’ına genelde indirimler ve kampanyalar hakkında reklam mesajı geldiği görülmektedir.

Katılımcıların turistik ürünlerin mobil pazarlanmasına yönelik tutumlarına ile katılımcıların sosyodemografik özellikleri ve cep telefonu kullanımları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri yapılmıştır.

Yerli turistlerin mobil pazarlama tutumları ile cinsiyetleri arasındaki farklılığı tespit etmek için yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin turistik ürünlerin mobil olarak pazarlanmasına karşı tutumları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 6: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Medeni Duruma Göre Farklılığı

FAKTÖR	MEDENİ DURUM	n	Sıra Ortalaması	Z	U	p
Bilgilendirme	Bekâr	145	192,46	-,415	16463,500	,678
	Evli	233	187,66			
Eğlence	Bekâr	145	199,36	-1,384	15462,500	,166
	Evli	233	183,36			
Güven	Bekâr	145	168,93	-2,888	13909,500	,004*
	Evli	233	202,30			
Yarar	Bekâr	145	180,64	-1,243	15608,500	,214
	Evli	233	195,01			
Rahatsızlık	Bekâr	145	187,70	-,253	16631,500	,801
	Evli	233	190,62			

* $p \leq 0,05$

Tablo 6’da katılımcıların medeni durumları ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen analiz sonuçları görülmektedir. Çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlanmanın güven faktörü ile katılımcıların medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p \leq 0,05$). Güven faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında ise, evli katılımcıların (202,30) bekâr katılımcılara göre güven faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir.

Tablo 7: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Yaşa Göre Farklılığı

FAKTÖR	YAŞ	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	18-24	77	188,68	5	11,980	,035*
	25-34	110	200,04			
	35-44	93	193,60			
	45-54	68	188,93			
	54-64	21	170,90			
	65 ve üzeri	9	73,11			
Eğlence	18-24	77	190,67	5	4,342	,501
	25-34	110	187,27			
	35-44	93	180,64			
	45-54	68	194,66			
	54-64	21	230,76			
	65 ve üzeri	9	163,00			
Güven	18-24	77	159,62	5	10,781	,056
	25-34	110	191,96			
	35-44	93	203,95			
	45-54	68	208,97			
	54-64	21	165,52			
	65 ve üzeri	9	174,56			
Yarar	18-24	77	169,33	5	8,202	,145
	25-34	110	199,36			
	35-44	93	202,64			
	45-54	68	179,04			
	54-64	21	166,57			
	65 ve üzeri	9	238,22			
Rahatsızlık	18-24	77	175,99	5	2,057	,841
	25-34	110	188,75			
	35-44	93	198,75			
	45-54	68	195,01			
	54-64	21	185,43			
	65 ve üzeri	9	186,44			

*p≤0,05

Katılımcıların yaşları ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonucuna göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın bilgilendirme faktörü ile katılımcıların yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p≤0,05). Bilgilendirme faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında ise, 25-34 yaşları arasındaki katılımcıların (200,04) diğer katılımcılara göre bilgilendirme faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 8: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Eğitim Durumuna Göre Farklılığı

FAKTÖR	EĞİTİM DURUMU	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	İlköğretim	37	157,59	4	12,361	,015*
	Lise	114	170,01			
	Ön Lisans	64	207,73			
	Lisans	12	208,90			
	Lisans Üstü	43	187,35			
Eğlence	İlköğretim	37	230,16	4	22,450	,000*
	Lise	114	214,13			
	Ön Lisans	64	192,30			
	Lisans	12	167,39			
	Lisans Üstü	43	146,77			
Güven	İlköğretim	37	161,27	4	8,882	,064
	Lise	114	176,23			
	Ön Lisans	64	195,75			
	Lisans	12	195,25			
	Lisans Üstü	43	223,60			
Yarar	İlköğretim	37	149,59	4	7,942	,094
	Lise	114	184,00			
	Ön Lisans	64	191,30			
	Lisans	12	197,50			
	Lisans Üstü	43	213,40			
Rahatsızlık	İlköğretim	37	175,46	4	2,561	,634
	Lise	114	192,73			
	Ön Lisans	64	178,63			
	Lisans	12	189,98			
	Lisans Üstü	43	207,86			

*p≤0,05

Tablo 8'de katılımcıların eğitim durumları ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın bilgilendirme ve eğlence faktörleri ile katılımcıların eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (p≤0,05). Bilgilendirme faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında ise, ön lisans ve lisans mezunu katılımcıların (207,73 ve 208,90) diğer katılımcılara göre bilgilendirme faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir. Aynı zamanda eğlence faktörünün sıra ortalamaları değerlendirildiğinde, ilköğretim mezunu katılımcıların (230,16) bu faktöre daha olumlu yaklaştığı görülmüştür.

Tablo 9: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Ortalama Aylık Gelir Durumuna Göre Farklılığı

FAKTÖR	ORTALAMA AYLIK GELİR (tl)	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	1000 ve altı	75	180,64	4	2,080	,721
	1001-2000	104	181,82			
	2001-3000	87	195,02			
	3001-4000	64	195,08			
	4001 ve üstü	48	202,54			
Eğlence	1000 ve altı	75	201,11	4	6,887	,142
	1001-2000	104	196,70			
	2001-3000	87	188,60			
	3001-4000	64	193,19			
	4001 ve üstü	48	152,48			
Güven	1000 ve altı	75	168,04	4	11,271	,024*
	1001-2000	104	178,55			
	2001-3000	87	212,82			
	3001-4000	64	180,48			
	4001 ve üstü	48	216,52			
Yarar	1000 ve altı	75	168,88	4	12,017	,017*
	1001-2000	104	171,21			
	2001-3000	87	212,37			
	3001-4000	64	193,45			
	4001 ve üstü	48	214,63			
Rahatsızlık	1000 ve altı	75	187,04	4	,932	,920
	1001-2000	104	184,85			
	2001-3000	87	190,49			
	3001-4000	64	188,73			
	4001 ve üstü	48	202,65			

*p≤0,05

Tablo 9'da katılımcıların gelir durumları ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın güven ve yarar faktörleri ile katılımcıların gelir durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (p≤0,05). Güven faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında, 4001 TL ve üstü gelire sahip olan katılımcıların (216,52) diğer katılımcılara göre güven faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir. Aynı katılımcıların yarar faktörüne (214,63) de daha olumlu yaklaştığı görülmüştür.

Tablo 10: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Mesleklere Göre Farklılığı

FAKTÖR	MESLEKİ DURUM	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	Kamu Çalışanı	104	191,17	2	2,818	,244
	Özel Sektör	186	196,44			
	Çalışmıyor	88	172,85			
Eğlence	Kamu Çalışanı	104	171,40	2	4,907	,086
	Özel Sektör	186	200,84			
	Çalışmıyor	88	186,91			
Güven	Kamu Çalışanı	104	210,97	2	6,380	,041*
	Özel Sektör	186	185,51			
	Çalışmıyor	88	172,56			
Yarar	Kamu Çalışanı	104	195,90	2	4,274	,118
	Özel Sektör	186	195,90			
	Çalışmıyor	88	168,41			
Rahatsızlık	Kamu Çalışanı	104	194,19	2	,652	,722
	Özel Sektör	186	184,89			
	Çalışmıyor	88	193,69			

*p≤0,05

Tablo 10'da katılımcıların meslekleri ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın güven faktörü ile katılımcıların gelir durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p≤0,05). Güven faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında, kamu çalışanı olan katılımcıların (210,97) diğer katılımcılara göre güven faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir.

Tablo 11: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Cep Telefonu Kullanma Süresine Göre Farklılığı

FAKTÖR	Cep Telefonu Kullanma Süresi	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	1 yıldan az	11	115,91	4	8,788	,067
	1-3 yıl	3	176,21			
	4-6 yıl	47	174,70			
	7-9 yıl	90	206,92			
	10 yıldan fazla	192	191,80			
Eğlence	1 yıldan az	11	192,36	4	3,418	,490
	1-3 yıl	3	201,79			
	4-6 yıl	47	206,36			
	7-9 yıl	90	195,82			
	10 yıldan fazla	192	179,81			
Güven	1 yıldan az	11	123,45	4	13,904	,008*
	1-3 yıl	3	166,37			
	4-6 yıl	47	164,53			
	7-9 yıl	90	181,74			
	10 yıldan fazla	192	207,61			
Yarar	1 yıldan az	11	131,91	4	12,839	,012*
	1-3 yıl	3	146,82			
	4-6 yıl	47	187,79			
	7-9 yıl	90	183,21			
	10 yıldan fazla	192	204,61			
Rahatsızlık	1 yıldan az	11	191,00	4	3,558	,469
	1-3 yıl	3	172,58			
	4-6 yıl	47	201,21			
	7-9 yıl	90	175,99			
	10 yıldan fazla	192	196,23			

*p≤0,05

Tablo 11’de katılımcıların cep telefonu kullanma süreleri ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın güven ve yarar faktörleri ile katılımcıların cep telefonu kullanma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p≤0,05). Güven ve yarar faktörlerinin sıra ortalamaları incelendiğinde, 10 yıldan fazla süredir cep telefonu kullanan katılımcıların (207,61 ve 204,61) diğer katılımcılara göre bu faktörlere daha olumlu yaklaştığı görülmektedir.

Katılımcıların sms-mms kullanma sıklığı ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçlarına göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlama-

nın tutumları ile katılımcıların sms-mms kullanma sıklığı arasında istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilmediği görülmektedir ($p \leq 0,05$).

Tablo 12: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Reklam Mesajlarına İlişkin Davranışlara Göre Farklılığı

FAKTÖR	Reklam Mesajlarına İlişkin Davranış	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	Okumadan silerim	104	162,29	4	9,216	,056
	Hemen okurum	58	204,94			
	Duruma göre okurum	134	199,63			
	Zamanım olunca okurum	61	194,13			
	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarım okurum	21	203,52			
Eğlence	Okumadan silerim	104	169,38	4	31,839	,000*
	Hemen okurum	58	249,46			
	Duruma göre okurum	134	168,32			
	Zamanım olunca okurum	61	193,70			
	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarım okurum	21	246,52			
Güven	Okumadan silerim	104	159,92	4	13,023	,011*
	Hemen okurum	58	201,34			
	Duruma göre okurum	134	207,23			
	Zamanım olunca okurum	61	181,93			
	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarım okurum	21	212,14			
Yarar	Okumadan silerim	104	172,86	4	8,858	,065
	Hemen okurum	58	166,35			
	Duruma göre okurum	134	204,24			
	Zamanım olunca okurum	61	205,82			
	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarım okurum	21	194,38			
Rahatsızlık	Okumadan silerim	104	179,46	4	3,084	,544
	Hemen okurum	58	188,73			
	Duruma göre okurum	134	198,96			
	Zamanım olunca okurum	61	179,67			
	Okurum ve beğenirsem tanıdıklarım okurum	21	209,52			

* $p \leq 0,05$

Tablo 12'de katılımcıların reklam mesajlarına karşı davranışları ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Tabloya göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın eğlence ve güven faktörleri ile katılımcıların reklam mesajlarına karşı davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p \leq 0,05$). Eğlence faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında, reklam mesajlarını hemen okuyan katılımcıların

(249,46) diğer katılımcılara göre eğlence faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir. Aynı zamanda güven faktörünün sıra ortalamaları değerlendirildiğinde, reklam mesajlarını okuyan ve beğendiği takdirde tanıdıklarına da okutan katılımcıların (212,14) güven faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmüştür.

Tablo 13: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Mobil Reklam Şekli Tercihlerine Göre Farklılığı

FAKTÖR	Mobil Reklam Şekli Tercihi	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	Yazılı (SMS) mesajlar	156	182,13	3	3,750	,290
	Görüntülü (MMS) mesajlar	49	190,22			
	Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajlar	14	152,21			
	Mesaj şekline önem vermiyorum	159	199,79			
Eğlence	Yazılı (SMS) mesajlar	156	189,90	3	10,619	,014*
	Görüntülü (MMS) mesajlar	49	204,45			
	Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajlar	14	270,71			
	Mesaj şekline önem vermiyorum	159	177,35			
Güven	Yazılı (SMS) mesajlar	156	201,78	3	5,005	,171
	Görüntülü (MMS) mesajlar	49	164,41			
	Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajlar	14	172,29			
	Mesaj şekline önem vermiyorum	159	186,70			
Yarar	Yazılı (SMS) mesajlar	156	184,39	3	3,141	,370
	Görüntülü (MMS) mesajlar	49	206,76			
	Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajlar	14	154,07			
	Mesaj şekline önem vermiyorum	159	192,31			
Rahatsızlık	Yazılı (SMS) mesajlar	156	180,96	3	1,980	,576
	Görüntülü (MMS) mesajlar	49	188,16			
	Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajlar	14	190,07			
	Mesaj şekline önem vermiyorum	159	198,25			

*p<0,05

Tablo 13'te katılımcıların mobil reklam şekli tercihleri ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın eğlence faktörü ile katılımcıla-

rın mobil reklam şekli tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p \leq 0,05$). Eğlence faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında, Bluetooth aracılığıyla yazılı veya görüntülü mesajları tercih eden katılımcıların (270,71) diğer katılımcılara göre eğlence faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir.

Tablo 14: Mobil Pazarlamaya Karşı Tutumların Cep Telefonu Özelliği Tercihlerine Göre Farklılığı

FAKTÖR	Telefon Özelliği	n	Sıra Ortalaması	Sd.	X ²	p
Bilgilendirme	2. Nesil (2G)	32	161,28	2	3,744	,154
	3. Nesil (3G)	168	199,29			
	4,5. Nesil (4,5 G)	178	185,33			
Eğlence	2. Nesil (2G)	32	190,31	2	,021	,990
	3. Nesil (3G)	168	190,25			
	4,5. Nesil (4,5 G)	178	188,64			
Güven	2. Nesil (2G)	32	178,09	2	,439	,803
	3. Nesil (3G)	168	189,09			
	4,5. Nesil (4,5 G)	178	191,94			
Yarar	2. Nesil (2G)	32	154,38	2	8,455	,015*
	3. Nesil (3G)	168	179,44			
	4,5. Nesil (4,5 G)	178	205,31			
Rahatsızlık	2. Nesil (2G)	32	183,28	2	,187	,911
	3. Nesil (3G)	168	188,44			
	4,5. Nesil (4,5 G)	178	191,62			

* $p \leq 0,05$

Tablo 14'te katılımcıların cep telefonu özelliği tercihleri ile mobil pazarlamaya karşı tutumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal- Wallis H testi sonuçları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılan yerli turistlerin mobil pazarlamanın yarar faktörü ile katılımcıların cep telefonu özelliği tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p \leq 0,05$). Yarar faktörü için sıra ortalamaları dikkate alındığında, 4.5 G özellikli cep telefonlarını tercih eden katılımcıların (205,31) diğer katılımcılara göre yarar faktörüne daha olumlu yaklaştığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemen hemen her sektörde işletmeler giderek daha fazla teknolojiye yararlanmaya başlamıştır. Özellikle pazarlama faaliyetlerinde işletmelerin tercihleri reklam sms ve mms'leri, web siteleri, sosyal medya kanalları gibi mobil ve sanal uygulamalar olmaya başlamıştır. Bu süreç ve değişim turizm sektöründe de yaşanmaktadır. Turizm işletmeleri gelişen teknolojinin de yardımıyla hedef pazarlarına akıllı telefonları, tabletleri veya dizüstü bilgisayarlarından ulaşmaya başlamıştır.

Yapılan bu çalışmanın amacı da yerli turistlerin turistik ürünlerin mobil olarak cep telefonları aracılığıyla pazarlanmasına karşı tutumlarını belirlemek ve mobil pazarlama faktörleriyle turistlerin demografik özellikleri ve cep telefonu kullanımları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmektir. Bu doğrultuda Muğla'nın Fethiye ilçesini ziyaret eden yerli turistlerden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. 3,4,5 yıldızlı otellerde ve tatil köylerinde konaklayan 378 turistten elde edilen verilere göre ölçeğe güvenilirlik analizi ve faktör analizi uygulanmıştır. Güvenilirliği ,936 olarak belirlenen ölçeğin KMO değeri 0,928 bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda, tutum ifadeleri 5 faktör altında toplanmıştır. Bunlar mobil pazarlamanın özelliklerini de özetler şekilde "bilgilendirme", "eğlence", "güven", "yarar" ve "rahatsızlık" olarak literatürde atfedildiği gibi isimlendirilmiştir.

Çalışmaya katılan yerli turistlerin demografik özelliklerini ve cep telefonu kullanımlarını belirlemek amacıyla yapılan frekans analizleri sonuçlarına göre, katılımcıların yaklaşık yarısı kadın, yarısı erkektir. Katılımcıların yarısından fazlası 25-44 yaşları arasında, evli, lise veya lisans mezunu ve 1000-3001 TL arasında gelire sahip olan tüketicilerdir. Katılımcıların yaklaşık yarısı kamu sektöründe çalışmaktadır. Yaklaşık yarısı 10 yıldan fazla süredir cep telefonu kullanan ve özellikle 4,5 G özellikli telefonları tercih eden yerli turistlerin çoğunluğu her gün sms-mms kullanmakta, yaklaşık üçte biri reklam mesajları almakta, ancak üçte biri reklam mesajlarını duruma göre okumaktadır. Katılımcıların bir kısmı reklam mesajlarının sms olarak gelmesini tercih ederken, yine büyük bir kısmı reklam mesajlarının geliş şekline önem vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların cep telefonlarında büyük çoğunlukla sms ve wap özelliklerinin bulunduğu, yaklaşık yarısında ise mms ve kamera özelliği bulunduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaklaşık üçte ikisi telefonlarına genelde indirim ve kampanyalar ile ilgili reklam mesajlarının geldiğini belirtmiştir.

Yerli turistlerin sosyodemografik özellikleri ile turistik ürünlerin mobil pazarlamasına karşı tutumları arasındaki farklılıkları belirlemek için yapılan analiz sonuçlarına göre, 25-34 yaşları arasında olan ve özellikle üniversite mezunu olan yerli turistlerin mobil pazarlama mesajlarını turistik ürünlerle ilgili önemli bir bilgi kaynağı olarak görmekte, turistik ürünlerle ilgili sms reklamlarını bilgilendirici bulmaktadır. Bu, özellikle turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmelerin çekme stratejisi kullanma ve sms reklamlarında bilgi içerikli mesajlar gönderme eğiliminde olmaları ve işletmelerin bu tercihinde müşterilerin ürün veya hizmet hakkında daha fazla öğrenme öngörüsünde olmalarından kaynaklanabilmektedir. İlköğretim mezunu olan yerli turistlerin ise turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama uygulamalarını eğlenceli bulduğu ve mobil pazarlama mesajlarını okumaktan hoşlandığı görülmektedir. Özellikle

evli, kamu çalışanı ve 4000 TL üzeri gelire sahip olan yerli turistlerin ise mobil pazarlama uygulamalarının en çok güven faktörüyle ilgilendikleri ve turistik ürünlerle ilgili mobil pazarlama mesajlarına güvendikleri, mesajları dikkate aldıkları ve güvenlerinin mobil pazarlama yapan turizm işletmelerinin itibarına bağlı olduğu ortaya konmaktadır. Çünkü kamu çalışanlarının senelik izin dönemleri ve tatil için ayırdıkları zaman kısıtlıdır ve bundan dolayı işletmelerden gelen her türlü mesajın güvenilir olması onlar için ayrıca önem taşımaktadır; bu turistler tatil kararı için belirleyecekleri işletmelerin riske atılmayacak kadar güven vermesini beklemektedir. Son olarak gelir durumu 4000 TL ve üzeri olan yerli turistlerin ise turistik ürünlerin mobil olarak pazarlanmasını ve dolayısıyla mobil uygulamaları yararlı bulduğu ve mobil pazarlamanın gelişimiyle uygulamaların artacağını düşündüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yerli turistlerin cep telefonu kullanma durumları ile turistik ürünlerin mobil pazarlamasına karşı tutumları arasındaki farklılıkları belirlemek için yapılan analiz sonuçlarına göre, reklam mesajlarını hemen okuyan veya mobil reklam tercihi bluetooth aracılığıyla yazılı veya görsel görüntülü mesajlar olan katılımcıların mobil pazarlama uygulamalarını eğlenceli buldukları, reklam mesajlarını okuyan ve beğenirse tanıdıklarına okutan katılımcıların pazarlama mesajlarına güvendiği, 10 yıldan fazla süredir cep telefonu kullanan katılımcıların mobil pazarlama uygulamalarını güvenli ve yararlı bulduğu ve son olarak 4.5 nesil yani 4.5 G özelliğe sahip telefon kullanan katılımcıların da mobil pazarlama mesajlarını yararlı bulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda, aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Turizm işletmeleri, özellikle 25-34 yaş arasındaki potansiyel müşterileri için daha kapsamlı bilgiler sunan mesajlarla tanıtımlarını gerçekleştirebilirler.
- Turizm işletmeleri prestijlerini sarsmayacak, müşterilerin güvenini kazanacak şekilde mobil tutundurma çalışmaları yapabilir.
- Gelecek çalışmalarda benzer bir araştırma yiyecek içecek işletmeleri, seyahat acenteleri ve konaklama işletmelerinin müşterilerine ayrı ayrı yapılabilir. Sonuçlar karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Alkaya, A. (2007). *Mobil Kanallar Yoluyla Pazarlama İletişimi Süreci ve Üniversite Öğrencilerinin Mobil Pazarlamaya İlişkin Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Altuğ, N. ve Yürük P. (2013). 2000-2011 Yılları Arasında Tüketicilerin Mobil Reklamlara Olan Tutumlarını İncelemeye Yönelik Yapılan Araştırmalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 11-28.
- Ansen, E. D. (2008). *Seyahat İşletmelerinde Elektronik Pazarlama Uygulamaları ve Antalya İlinde Faaliyet Gösteren A Grubu Seyahat Acentelerine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Barutçu, S. ve Göl, M.Ö. (2009). Mobil Reklamlar ve Mobil Reklam Araçlarına Yönelik Tutumlar. *KMU İİBF Dergisi*, 17, 24-41.
- Çakır, F., Çakır, M. ve Çiftçi, T. E. (2010). Tüketicilerin SMS Reklam Mesajlarına Yönelik Tutum ve Davranışları. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 27-35.
- Ersoy, A. ve Gülmez, M. (2013). Doğrudan Pazarlama Araçlarının Konaklama İşletmelerinde Kullanımı: Antalya İli Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 23-40.
- Gündebahar, M. ve Kuş-Khalilov, M. C. (2012). Teknolojik Pazarlama Üzerine Bir İnceleme. *Kuveyt Türk Katılım Bankası, Ar-Ge Merkezi, İstanbul*.
- Haghirian, P., Madlberger, M. ve Tanuskova, A. (2005). Increasing Advertising Value of Mobile Marketing- An Empirical Study of Antecedents. *Proceedings of The 38th Hawaii International Conference on System Sciences*. 2005, ABD: Hawaii.
- Hallam, T. (2015). Mobile Marketing in the Tourism Industry. <https://www.hallaminternet.com/mobile-marketing-tourism-industry/>.
- Karaca, Ş. ve Gülmez, M. (2010). Mobil Pazarlama: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 69-81.
- Katz-Stone, A. (2001). Wireless Revenue: Ads Can Work, <www.wirelessauthority.com.au/r/article/jsp/sid/445080>.
- Klein, M. (2014). Mobile Marketing – A Classification Framework And Effects On Marketing Mix. *Journal of Management, Marketing & Logistics- JMML*, 1(3), 276-285.
- Kurnaz, A. (2012). *Mobil Pazarlama Kapsamında İzinli Uygulamaların Tüketicilerin Tutumları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Onat, F. ve Alikılıç, Ö. A. (2008). Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi. *Journal of Yasar University*, 3(9): 1111-1143.
- Quah, J.T.-S. ve Lim, G. L. (2002). Multicast Messages to Wireless Devices Based on the Publish/Subscribe Model. *Electronic Commerce Research and Applications*, 1(3-4), 235-246.
- Sarışık, M. ve Özbay, G. (2012). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim ve Turizm Endüstrisinde Uygulamalara İlişkin Bir Yazın İncelemesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 1-22.
- Scharl, A., Dickinger, A. ve Murphy, J. (2005). Diffusion and success factors of mobile marketing. *Electronic Commerce Research and Applications*, 4, 159-173.
- Schreiber, G. A. (2000). *Schlüsseltechnologie Mobilkommunikation*. Deutscher Wirtschaftsdienst, Almanya: Köln.
- Şanlıöz, K., Dilek, E. ve Koçak, N. (2013). Değişen Dünya, Dönüşen Pazarlama: Türkiye Turizm Sektöründen Öncü Bir Mobil Uygulama Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (2), 250-260.
- Tsang, M., Ho, S. ve Liang, T. (2004). Consumer Attitudes Toward Mobile Advertising: An Empirical Study. *International Journal of Electronic Commerce*, 8(3), 65-78.
- Yüce, A., Deniz, A. ve Gödekmerdan, L. (2012). Tüketicilerin Mobil Pazarlama Faaliyetlerini Benimsemesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 181-198.

İSTANBUL'DAKİ TURİSTİK OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞAN İŞ GÖRENLERİN ÖRGÜTSEL UYUMSUZLUK NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

An Investigation of Organizational Incompatibility Causes of Employees Working in Hotel Businesses Operating in İstanbul

Gönderim Tarihi: 12.09.2017

Kabul Tarihi: 12.10.2017

Lütfi Mustafa ŞEN*
Burhanettin ZENGİN**
Ümit ŞENGEL***

ÖZ: Bu çalışmada, otel işletmelerinde örgütsel uyumsuzluğun nedenlerinin belirlenmesi ve bu nedenlerin, çalışanların demografik ve iş hayatlarına dair özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri, anket tekniği kullanılarak İstanbul ilindeki otel çalışanlarından elde edilmiştir. Çalışma kapsamında Faktör Analizi, Bağımsız İki Grup T-Testi ve Çok Faktörlü Varyans (One-Way ANOVA) analizlerinden yararlanılmıştır. Analizler neticesinde, otel işletmelerinde örgütsel uyumsuzluğun temel nedenlerinin “Olumsuz Çalışma Şartları”, “Örgütsel ve Bireysel Engeller”, “İşin Niteliği” ve “İş Gören Yetkinliği” şeklinde 4 boyutta birleştiği görülmüştür. Ayrıca, oluşan bu boyutlar ile çalışanların bazı özellikleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Demografik değişkenlerden “Yaş” ve “Eğitim Durumu”, örgütsel uyumsuzluk sebebi olarak tespit edilen 4 boyut için de anlamlı farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, kariyer özelliklerinden “Turizm Eğitimi” ve “Çalışılan Departman”, örgütsel uyumsuzluk sebebi olarak tespit edilen dört boyuttan üçüne göre anlamlı farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Uyumsuzluk, Turizm, Otel İşletmeleri.

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi/Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü/Seyahat İşletmeciliği ABD, lsen@sakarya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7355-9129

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/Seyahat İşletmeciliği ABD, bzengin@sakarya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6368-0969

*** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği ABD, umits@sakarya.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1284-836X

ABSTRACT: In this study, it was aimed to determine the causes of organizational incompatibility in the hotel businesses and to investigate whether these causes differ by some demographic and business life characteristics of employees. The data were collected from employees in hotel businesses in İstanbul province using a survey among the data collection tools. The Factor Analysis, Independent Samples T-Test and Multi-Factor Analysis of Variance (One-Way ANOVA) were used within this study. As a result of the analyses, it was seen that the main causes of organizational incompatibility were gathered in 4 dimensions as “Negative Working Conditions”, “Organizational and Individual Barriers”, “Nature of Business” and “Employee Competence”. Moreover, it was determined that these dimensions showed significant differences according to some characteristics of employees. “The Age” and “Educational Status” among demographic variables showed a significant difference in 4 dimensions which were determined to be organizational incompatibility causes. Besides, “Tourism Education” and “The Department of Employment” among career characteristics showed a significant difference by three of four dimensions which were determined to be organizational incompatibility causes.

Keywords: Organizational Incompatibility, Tourism, Accommodation Businesses.

GİRİŞ

Dünyamız 20. yüzyıl ile birlikte inanılmaz bir değişim yaşamıştır. Büyük ölçüde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sebep olduğu bu hızlı değişim, 21. yüzyılda da artarak devam etmektedir. Dünya üzerinde meydana gelen bu değişim, üretim açısından da hissedilir düzeyde gerçekleşmektedir. Emek, sermaye, doğal kaynak, ve girişimcilik olarak bilinen klasik üretim faktörlerine bir beşinci olarak bilgi faktörü dahil olmuştur. Böylece sanayi devrimi ile başlayan kitle üretimi, farklı bir boyut kazanmıştır.

Küreselleşme ile de entegre olan bu değişen üretim anlayışının en çok etkilendiği alanlardan biri de işletmelerdir. Sınırları aşan çok uluslu işletmelerin kurulması, yönetim ve organizasyon kavramlarını daha da önemli hale getirmiştir. Bu büyük işletmelerin işleyişi oldukça büyük organizasyonlar gerektirmektedir. Bu gelişmeler ile paralel olarak turizm endüstrisi de gelişmiş ve günümüzde turizm, hem büyük işletmelerin hem de büyük organizasyonların olduğu bir endüstri olarak öne çıkmıştır.

Günümüzde işletmelerin başarıya ulaşması, sağlam bir örgüt kültürü ile mümkün olabilmektedir. Çünkü sağlam bir örgüt kültürü olmayan organizasyonlarda ortaya çıkabilecek olumsuzluklar ile birlikte başarısızlık durumu ortaya çıkabilmektedir. Örgüt içinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önemli çıkış noktalarından bir tanesi de örgütsel uyumsuzluktur. Örgütsel uyumsuzluğun

ortaya çıkması ile beraber bireysel problemler artabilmekte ve bu da örgütün başarısını olumsuz etkileyebilmektedir.

Çalışmanın temel amacı; otel işletmelerinde örgütsel uyumsuzluğun nedenlerini analiz etme ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler getirmektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle "Literatür Araştırması" yapılmış ve örgütsel uyumsuzluk kavramının öncesi ve sonrasındaki durumlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında araştırmanın amacı, önemi, evren ve örnekleme, yöntemi ve kısıtlarının anlatıldığı "Yöntem" bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümden sonra ise alan araştırması sonucu toplanan ikincil verilerin analiz edilip raporlandığı "Bulgular" bölümüne yer verilmiştir. Son olarak araştırmanın sonuç ve değerlendirmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İnsanlar, yaşamlarının oldukça önemli bir kısmını çalıştıkları işlerde geçirmekte ve iş süreçlerinde diğer bireyler ile sosyal ilişki içerisine girmektedirler. Bu ilişkiler neticesinde ise çalışanlar olumlu tepkiler verebilecekleri gibi olumsuz tepkilerde verebilmektedirler (Pelit vd., 2013: 21-22). Söz konusu tepkilerin olumlu olması örgütsel özdeşleşmeyi ön plana çıkarmaktadır (Özcan, 2012: 28). Tepkilerin olumsuz olması durumunda ise örgütsel uyumsuzluk ve örgütsel çatışma ortaya çıkabilmektedir.

Örgütsel uyumsuzluk veya örgütsel çatışmaya sebep olan olumsuz durumlardan bir tanesi işletmelerdeki çalışanların sahip oldukları psikolojik veya çevresel kaynaklı olabilen streslerdir. (Gümüştekin ve Öztemiz, 2004: 62-63). Örgüt içerisinde bireysel stres yaşayan bu çalışanlar, diğer örgüt içi çalışanları da etkileyebilmektedir. Stres sonucunda yaşanan bu karşılıklı etkileşim, örgütsel uyumsuzluğa sebep olabilmektedir.

Örgüt düzeyinde meydana gelen uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar, zaman zaman kişisel hesaplara dayanmakla beraber, zaman zaman da örgüt içindeki uygulama ve yaklaşımlardan kaynaklanabilmektedir. Bu sebepler aşağıda verilmektedir (David ve Newstrom, 1988: 422; Şahin ve Örselli, 2010: 48);

- Kişisel farklılıklar ve sınırlı kaynakların ortaklaşa kullanılma zorunluluğu,
- Amaçlardaki farklılıklar ve örgüt içerisindeki yetersiz iletişim,
- Yetki ve sorumlukların yeterli düzeyde açık ve net olmaması,
- Statü farklılıkları ve işler arası karşılıklı bağlılık,
- Adaletsiz başarı değerlendirme ve ödüllendirme sistemleri,
- Örgütün resmileşme derecesi ve örgütsel kararlara katılım sorunu,

- Denetim tarzındaki farklılıklar ve örgütte farklı yöneticilik uygulamalarının olması,
- Güç dengesi ve çıkar farklılıkları,
- Çalışan-işveren kutuplaşması ve
- Örgütsel konuları algılama farklılıkları ve örgütsel atmosferdir.

Örgütsel uyumsuzluk, zaman zaman organizasyon içerisindeki farklı kişilerin veya birimlerin statülerinden kaynaklanabilmektedir. Organizasyon içerisindeki bazı bölümler, kendi statülerini üstün görebilmekte ya da kendi statülerinin önemini artırma gayreti taşıyabilmektedirler. Bu tutum karşısında organizasyonun diğer bölümleri, karşı atağa geçebilmekte veya bu durumu tehdit olarak görebilmektedirler. Bu durumda genellikle örgütsel uyumsuzluk veya örgütsel çatışma yaşanabilmektedir. Örneğin; bazı otel işletmelerinde servis departmanının diğer departmanlar karşısında daha önemsiz olduğu düşünülebilmektedir (Luthans, 1995: 284).

Örgütsel uyumsuzluğu da içine alan örgütsel çatışmanın önemli bir takım nedenleri bulunmaktadır. Özellikle bireysel nedenler, bilgisayar ve iletişim teknolojileri gibi nedenler bunda etkin olabilmektedir. Ancak bu nedenlerden çok, özellikle örgütsel nedenler üzerinde durmakta fayda vardır. Bunlar (Tengilimoğlu, 1991: 134; Eren, 2004: 399; Çağlayan, 2006: 29);

- Örgütsel büyüklük,
- İşbölümü,
- Örgütsel farklılaşma,
- Fonksiyonlar arası bağlılık,
- Kıt kaynaklar,
- Personel farklılığı,
- Yetkilerin belirsizliği,
- Var olan otoritenin düzeyi,
- Ortak kararlar ve
- Personel ve ödül standartlarındaki farklılıklar, olarak sıralanabilir.

Örgütsel uyumsuzluk, çalışma hayatında hem bireyin iç dünyasını hem de dış dünyasını yansıttığı için bir süre sonra çalışanlarda yabancılaşma durumunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çalışanlar, örgüt içindeki diğer bireylerden ve şartlardan dolayı bir uyumsuzluk yaşayabilmektedir. Bu uyumsuzluğu iç dünyasında muhakeme etmekle beraber bu durum bir yabancılaşma sürecini beraberinde getirmektedir. Yabancılaşma bireylerin birbirlerinden,

bir ortamdan veya süreçten uzaklaşmasını ifade etmektedir. Bu anlamda yabancılaşma, bilincin kendisi ile ters düşmesi veya kişilerin bir başkasına dönüştürmesidir (Marshal, 1999: 798). Yabancılaşmanın göstergeleri olan duygu ve davranışlar; bir şeye içtenlikle bağlı olmama, yabancılaşma duygusu, ortama bütünleşememe, ilgisizlik, nesnelere karşı duyulan anlamsızlık, ilişkilerin kopukluğu, soyutlanma, geriye çekilme ve ya soğuma olarak ifade edilmektedir (Sidorkin, 2004: 259).

Yabancılaşma kavramı, bireylerin hem iç hem de dış dünyasında yaşadığı uyumsuzluk sonucu ortaya çıkmaktadır (Kohn, 1976: 114). Yabancılaşmanın açıklanması ve anlamlandırılmasını kolaylaştıran boyutlar aşağıda verilmektedir (Tutar, 2010: 179):

- Anlamsızlık (Lindley, 1990: 27).
- Kuralsızlık (Brown vd., 2003: 3).
- Sosyal uzaklaşma (Seeman, 1983: 176).
- Güçsüzlük (Blauner, 1964: 18).
- Kendine karşı yabancılaşma (Seeman, 1983: 176).

Yabancılaşma kavramı aslında küreselleşme kavramı ile paralel gelişmeler göstermektedir. Çünkü çalışanlar, son yıllarda yönetim ve organizasyon alanlarında meydana gelen hızlı gelişmelere ayak uyduramamışlardır. Özellikle çalışanların kendilerini bilgi ve beceri anlamında yetersiz hissetmeleri, onları iyi bir performans ile çalışmaktan uzaklaştırmaktadır. Çalışanın yabancılaşma sürecini hızlandıran bu gelişmeler, motivasyon ve verimde düşüslere sebep olmakta ve örgüt başarısız olabilmektedir (Koçel, 2014: 531).

Yabancılaşmanın yanında, örgüt içi uyumsuzlukların sebep olduğu diğer önemli bir problemde tükenmişliktir. İlk başlarda tükenmişliğin bireysel faktörlerden beslendiği vurgulansa da daha sonraları bu kavrama meslek ve iş hayatında karşılaşılan olumsuzlukların da sebep olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında tükenmişliğe sebep olan örgüt içi sebeplerin oldukça fazla ve örgütten örgüte değişkenlik gösterebileceği bilinmektedir. Aşırı iş yükü, rol belirsizliği, çalışanların süreç hakkında bilgilendirilmemesi, örgütsel iklimdeki yetersizlikler, iş stresi, iş gücü devir oranı gibi sebepler tükenmişliğin örgütsel sebeplerinden bir kaçı olarak verilebilir (Maslach, vd., 2001: 407; Winstanely ve Whittington, 2002: 314; Kalimo vd., 2003: 120; Lingard, 2003: 73; Ardiç ve Polatçı, 2009: 25). Bu anlamda, örgütte ortaya çıkabilecek örgütsel uyumsuzlukların, çalışanlarda bireysel tükenmişliğe sebep olabileceği ifade edilebilir.

İşletmelerin organizasyon yapıları içerisinde örgütsel uyumsuzluktan kaçınmak (uyumlu olmak) organizasyonlara önemli katkılar sunmaktadır. Bu an-

lamda örgüt içerisindeki bireylerin iş davranışlarından olan örgütsel bağlılık, iş performansı, iş doyumu, örgütsel vatandaşlık davranışı, işe yabancılaşması, iş stresi ve işten ayrılma niyeti gibi birçok konuda işletmeler örgütsel uyum sayesinde pozitif sonuçlar elde etmektedir. Örgütsel uyumsuzluk sonucunda ise bu tür konularda olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Vogel ve Feldman, 2009; Kılıç, 2010).

Örgütsel uyumsuzluğun artışı ile birlikte, örgüt sağlığında önemli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle bütün işletmeler sağlıklı bir organizasyon yapısını arzulamaktadır. Sağlıklı bir örgütsel yapı da ancak örgüt iklimi ve kültürünü içeren fiziksel ve psikolojik bakımda genel bir iyilik hali ile mümkün olmaktadır (Tutar, 2010: 184). Bu nedenle örgüt kültür veya ikliminin örgütsel uyumsuzluğu ve örgüt sağlığını etkilediğini söylemek mümkündür. Örgüt kültürünün yanında iş stresi, zaman baskısı, aşırı iş yükü ve rol çatışması gibi konularda örgütsel uyumsuzluğa sebep olabilmektedir (Eren ve Durna, 2006).

Başta uyumsuzluk ve çatışma olmak üzere örgütsel sorunların kaynaklarına ilişkin literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu tür örgütsel problemlere bireyin iş ve sosyal yaşamını etkileyen demografik özelliklerinin de sebep olduğu bilinmektedir. Literatürde bu demografik özellikleri ortaya çıkarmaya yönelik yapılan çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Çağlayan (2006) tarafından yapılan çalışma örgütsel çatışma ve demografik değişkenlere yöneliktir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, turizm endüstrisindeki konaklama sektörü ele alınmakta ve bu sektördeki örgütsel uyumsuzlukların nedenlerinin belirlenerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Nicel olarak tasarlanan çalışmada, veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket oluşturma sürecinde Develioğlu ve Tekin (2013), Pelit vd. (2013), Şahin ve Örselli (2010) ile Örucü (2003)'ün çalışmaları kullanılarak ölçeklerden yararlanılmıştır. Ankette örgütsel uyumsuzluğa sebep olabilecek 22 ifade beşli Likert ölçeği kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda anket, Kesinlikle Katılıyorum (1) ve Kesinlikle Katılmıyorum (5) aralığında cevap alınabilecek şekilde oluşturulmuştur. Bununla beraber katılımcıların özelliklerinin belirlenmesi için demografik ve kariyer bilgilerine ilişkin 12 soru sorulmuştur. Oluşturulan anket ile aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi amaçlanmıştır:

Hipotez 1: Örgütsel uyumsuzluğun sebeplerine ilişkin boyutlar, çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Örgütsel uyumsuzluğun sebeplerine ilişkin boyutlar, çalışanların kariyer bilgilerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Araştırmanın evreni, İstanbul'da faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan iş görenler oluşturmaktadır. Konaklama işletmelerinde çok sayıda iş gören çalışması ve işgücü devir hızının yüksek olması nedeniyle (Derye ve Shaw, 1999; Tütüncü ve Demir, 2003; Tuna, 2007; Albattat vd., 2014), örneklem hesaplamasına gidilememiştir. Bunun yerine araştırmalardaki sınırsız evrenler için üst limit olarak kabul edilen 384 sayısına (Sekaran; 1992) ulaşılmaya çalışılmıştır. "Kolayda Örneklem" yöntemiyle 415 otel çalışanından anket ile veriler toplanmıştır. Oluşturulan anket, araştırma örnekleme kapsamında yer alan alt kademe personel, orta kademe yönetici ve üst kademe yönetici pozisyonlarında çalışan iş görenlere uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 15 paket programında çeşitli istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Çalışmanın temel kısıtları, zaman ve maliyet unsurları şeklinde olmuştur. Bununla beraber, otellerin anket çalışmasına sıcak bakmaması da önemli bir kısıt olarak ifade edilebilir.

BULGULAR

Araştırmada, öncelikle verilerin normal dağılımının belirlenmesi için aritmetik ortalama, standart sapma ve medyan değerlerine bakılmıştır. Bu değerlerin bir birine yakın çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte veri dağılımının normalliği ile ilgili verilerin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerinin de önemli bilgiler sağlamasından dolayı bu değerlere de bakılmıştır. Bu bilgiler ışığında, verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş ve bunun gereği olarak da parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın geçerliliğinin test edilmesi amacıyla, veri seti ikiye bölünmek suretiyle analizler yapılmış ve bu analizlerin birbirine yakın sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca araştırma da kullanılan ölçeğin, daha önce literatürdeki farklı çalışmalarda kullanılmış olması da geçerlik için önemli bir referanstır. Araştırmanın güvenilirliğine ilişkin ise Cronbach Alpha katsayısı 0,936 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0-1 aralığında değerler almakta ve sosyal bilimler açısından 0,7'den büyük olması arzu edilmektedir (Altunışık vd., 2012: 126). Sonraki süreçte demografik değişkenler ve genel sorulara ilişkin frekans analizi yapılmıştır. Bununla beraber örgütsel uyumsuzluk ile ilgili ifadelerin sadeleştirilmesine yönelik olarak "Açıklayıcı Faktör Analizi" yapılarak 22 ifade 4 boyuta indirgenmiştir.

Son olarak ise örgütsel uyumsuzluğa ilişkin boyutların katılımcıların özelliklerine göre farklılıklarının tespiti için "Bağımsız Gruplar T-Testi" (Independent Samples T-Test) ile "One-Way Anova" testleri uygulanmıştır. Anova testi sonucu ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında gerçekleştiğinin tespit edilmesi için araştırmanın verilerine uygun olduğundan dolayı "Scheffe Testi" uygulanmıştır. Ancak iki farklı boyutta bir değişken için Scheffe testi sonuç

üretmediğinden Tukey testine başvurulmuştur. Bulgular bölümünde, Faktör Analizi sonucu oluşan 4 boyuttan en az bir tanesine göre anlamlı farklılık üreten demografik değişkenlere yer verilmişti. 4 boyuttan herhangi biri için anlamlı farklılık üretemeyen demografik değişkenlere yer verilmemiştir.

Araştırmaya katılanların demografik ve kariyer bilgilerine ilişkin Tablo 1 incelendiğinde erkeklerin %53,5 ile kadınlardan, evlilerin ise %55,7 oranında bekârlardan daha fazla oldukları görülmektedir. Yaş açısından bakıldığında ise katılımcıların büyük bir kısmının %77,2 oranında 20-35 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim durumu bakımından, lisansüstü eğitime sahip katılımcıların 17 kişi ile oldukça düşük bir oranda oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşı ilköğretim mezunu katılımcılar, 85 kişi ile %21'lik kısmı oluşturmaktadır. Hizmetlerin müşterilere birebir iletişim ile sunulduğu göz önüne alındığında, turizm endüstrisi için eğitim önemli bir demografik değişken olarak önem kazanmaktadır. Araştırmada %21 oranında ilköğretim mezunu çalışan olmasının, bu durum için ortaya bir takım sorunlar çıkarabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların yaklaşık %76'sı, 1.001-3.000 TL ücret alanlardan oluştuğu da Tablo 1'den anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Demografik ve Kariyer Bilgilerine İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	n	%	DEĞİŞKENLER	n	%
Cinsiyet			İşletmenin Sınıfı		
Erkek	222	53,5	3 Yıldızlı	66	15,9
Kadın	193	46,5	4 Yıldızlı	167	40,3
Yaş			5 Yıldızlı	181	43,8
20 veya altı	43	10,4	İşletmedeki Görev		
21-25	100	24,1	Alt Kademe Personel	198	47,7
26-30	94	22,7	Orta Kademe Yönetici	107	25,8
31-35	83	20,0	Üst Kademe Yönetici	72	17,3
36-40	55	13,3	Diğer	38	9,2
41 veya üstü	40	9,5	İşletmede Çalışılan Departman		
Medeni Durum			Önbüro	75	18,1
Evli	231	55,7	Kat Hizmetleri	79	19,1
Bekâr	184	44,3	Yiyecek-İçecek	65	15,7
Eğitim Durumu			Satış ve Pazarlama	62	15
İlköğretim	85	21	Muhasebe	48	11,6
Ortaöğretim	108	27	İnsan Kaynakları	35	8,5
Önlisans	102	25	Teknik Hizmetler	29	7,1
Lisans	93	22,9	Güvenlik	20	4,9
Lisansüstü	17	4,1	İşletmedeki Çalışma Süresi (Yıl)		
Turizm Eğitimi Alma Durumu			1 yıldan az	104	25,1
Evet	219	53,2	1-5	192	46,3
Hayır	193	46,8	6-10	76	18,3
Turizm Eğitimi Düzeyi			11-15	21	5,1
TUREM*	36	12,4	16 ve üzeri	22	5,2
Turizm Lisesi	90	31	Aylık Gelir (TL)		
Turizm Önlisans	82	28	0-1.000	30	7,2
Turizm Lisans	57	19,6	1.001-2.000	190	45,8
Diğer	25	9	2.001-3.000	95	22,9
Turizm Sektöründeki Çalışma Süresi (Yıl)			3.001-4.000	49	11,8
1 yıldan az	51	12,3	4.001-5.000	25	6,0
1-5	129	31,1	5.001 veya üzeri	26	6,3
6-10	114	27,5			
11-15	66	15,8			
16 ve üzeri	55	13,3			

*Turizm Eğitim Merkezi

Katılımcıların %53,2'si turizm eğitimi alanlardan oluşmaktadır. Verilen cevaplara göre %31 oranında turizm lisesi eğitimi alanların çoğunlukta olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Ayrıca %19,1 ile en çok kat hizmetlerinden katılımcının olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çok büyük bir kısmı ya alt kademe personel ya da orta kademe yönetici olarak çalışmaktadır. Bununla beraber, değişen oranlarda da olsa katılımcıların önemli bir kısmı hem işletmede (%71,4) hem de turizm sektöründe (%43,4) 1-5 yıl süre diliminde çalıştıklarını belirtmişler-

dir. Son olarak, katılımcıların %43,8 ile en çok 5 yıldızlı otel personellerinden oluştuğu da Tablo 1'den anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonuçları

Olumsuz Çalışma Şartları	Açıklanan Varyans: 21,29	Cr. Alfa: 0,896	Art. Ort.	Std. Sapma	Faktör Yüğü
Aşırı iş yükü			2,3446	1,29634	0,699
İş yerindeki dinlenme sürelerinin yetersiz olması			2,6337	1,32819	0,694
İş ile ilgili eğitim verilememesi			2,5905	1,30873	0,686
İşyerinin fiziksel şartlarının yetersiz olması			2,6546	1,24056	0,676
İş stresi			2,3084	1,27264	0,667
Kariyerde yükselmeye cinsiyete göre ayrımcılık yapılması			2,7349	1,41493	0,647
Ast ve üst arasındaki iletişimden kaynaklanan sorunlar			2,4675	1,33452	0,607
İş görenin ekip çalışmasına uyum göstermemesi			2,5807	1,21091	0,515
Yetki ve sorumluluğun belirgin olmaması			2,4096	1,32640	0,472
Örgütsel ve Bireysel Engeller	Açıklanan Varyans: 15, 38	Cr. Alfa: 0,843	Art. Ort.	Std. Sapma	Faktör Yüğü
İş ile ilgili bir amaca ulaşmanın zor olması durumunda ortaya çıkan "Duygusal Gerilim" durumu			2,7084	1,18945	0,703
İş görenin işi ile ilgili çeşitli seçenekler karşısında kendi iç dünyasında kararsız kalması sonucunda ortaya çıkan "Kişisel Çatışma" durumu			2,7904	1,21858	0,683
İş görenin örgütten beklentilerinin karşılanmaması sonucunda ortaya çıkan "Engellenme" durumu			2,6988	1,22312	0,570
Yöneticinin katı otoriter davranışı			2,5928	1,46470	0,532
İş görenler arasında ayrı görüşler olması ve bu görüşlerin uzlaşmaz olması durumunda ortaya çıkan "Örgütsel Çatışma" durumu			2,8361	1,28617	0,530
Örgütün biçimsel ilkeleri (prensipler, davranış kuralları vb.)			2,8554	1,32909	0,502
Yaşamsal gereksinimlerin karşılanamaması durumunda ortaya çıkan "Duygusal Gerilim" Durumu			2,4602	1,24440	0,483
İşin Niteliği	Açıklanan Varyans: 11, 38	Cr. Alfa: 0,770	Art. Ort.	Std. Sapma	Faktör Yüğü
Aynı bölümde/departmanda görev yerinin sık sık değiştirilmesi			2,7928	1,39372	0,765
İşletmenin iş yoğunluğuna göre farklı bölümlerde/departmanlarda iş verilmesi			2,8193	1,34186	0,762
İşletmede kullanılan ve anlaşılması zor teknoloji			3,0892	1,33306	0,454
İş gören Yetkinliği	Açıklanan Varyans: 10, 00	Cr. Alfa: 0,778	Art. Ort.	Std. Sapma	Faktör Yüğü
Aynı pozisyonda (kademede) bulunan iş görenlerin öğrenin düzeyi bakımından farklılık göstermesi			2,6747	1,21094	0,798
Aynı pozisyonda (kademede) bulunan iş görenler arasındaki beceri ve yetenek farklılıkları			2,5807	1,19079	0,777
İş görenler arasındaki güç mücadelesi			2,6855	1,20596	0,554

Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Analizi: Açıklanan Toplam Varyans: %58,57; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Büyüklüğü: %93,5; Barlett Küresellik Testi (0,00): $p < 0,05$; df. 231; Ki-Kare: 3617,137 Değerlendirme Aralığı (Bütün Boyutlar için [1] Kesinlikle Katılıyorum - [5] Kesinlikle Katılmıyorum)

Çalışmada veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak için Tablo 2'de görülen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri (%93,5) ile Barlett's testi (0,00) sonuçlarına bakılmıştır. Bu oranlar veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan açıklayıcı faktör analizi neticesinde örgütsel uyumsuzluğa neden olan faktörler "Olumsuz Çalışma Şartları", "Örgütsel ve Bireysel Engeller", "İşin Niteliği" ve "İş gören Yetkinliği" olmak üzere 4 boyut altında toplanmıştır. Faktör Analizi sonucunda analize ilişkin toplam açıklanan Varyans %58,57 çıkmıştır. Toplam açıklanan varyansın %60'tan düşük olmaması arzu edilmekle beraber, bazı araştırmacılar açıklanan toplam varyansın asgari %50 olarak kabul edilebileceğini vurgulamaktadır (Altunışık vd, 2012: 275).

Bununla beraber, katılımcıların örgütsel uyumsuzluğa ilişkin ifadelerine ortalama 2 ile 3 arası değişen düzeyde cevap verdikleri Tablo 2'den anlaşılmaktadır. Bu oranlar, katılımcıların örgütsel uyumsuzluğa ilişkin değişkenlere kesinlik ifade etmese de, olumlu bir katılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca faktör boyutlarının her birinin güvenilirlik analizleri de yapılmış ve buna ilişkin Cronbach Alpha katsayıları da Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3: Faktör Boyutları ile Cinsiyete İlişkin Bağımsız İki Grup T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	Erkek	222	2,5721	0,093	0,703
	Kadın	193	2,6114		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	Erkek	222	2,7117	1,237	0,693
	Kadın	193	2,6736		
İşin Niteliği	Erkek	222	2,9459	0,003	0,380
	Kadın	193	2,8446		
İş Gören Yetkinliği	Erkek	222	2,5586	0,178	0,015*
	Kadın	193	2,8187		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma sonucu elde edilen 4 boyuttan "İş Gören Yetkinliği" boyutunun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p=0,015$) görülmektedir. Farkın nereden kaynakladığı ile ilgili aritmetik ortalamalar incelenmiştir. Erkek katılımcılar (A.O=2,5586) kadın katılımcılara (A.O=2,8187) oranla iş gören yetkinliğini örgütsel uyumsuzluk için daha önemli bir sebep olarak görmektedir.

Tablo 4: Faktör Boyutları ile Eğitim Durumuna İlişkin One-Way ANOVA Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	İlköğretim	85	2,2471	5,084	0,001*
	Ortaöğretim	108	2,5741		
	Önlisans	102	2,7451		
	Lisans	93	2,8602		
	Lisansüstü	17	2,9412		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	İlköğretim	85	2,4235	7,018	0,000*
	Ortaöğretim	108	2,5463		
	Önlisans	102	2,9020		
	Lisans	93	2,9247		
	Lisansüstü	17	3,3529		
İşin Niteliği	İlköğretim	85	2,5412	8,515	0,000*
	Ortaöğretim	108	2,6759		
	Önlisans	102	3,3039		
	Lisans	93	3,0968		
	Lisansüstü	17	3,5882		
İş Gören Yetkinliği	İlköğretim	85	2,4353	2,431	0,047*
	Ortaöğretim	108	2,6852		
	Önlisans	102	2,8725		
	Lisans	93	2,7742		
	Lisansüstü	17	3,0000		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Eğitim durumuna ilişkin farklılıkların tespitine yönelik yapılan Anova Testi sonuçlarının Faktör Analizi sonucu oluşan 4 boyut içinde anlamlı farklılık gösterdiği Tablo 4'ten anlaşılmaktadır. "Olumsuz Çalışma Şartları" boyutundaki farklılık ($p=0,001$) ilköğretim mezunlarının önlisans ve lisans mezunlarına göre boyuta yönelik daha olumlu yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. "Örgütsel ve Bireysel Engeller" boyutuna ilişkin farklılıklar ($p=0,000$) çok boyutlu olarak tespit edilmiştir. İlk olarak; ilköğretim mezunu kişiler ile Önlisans, lisans ve lisansüstü mezunu kişiler arasında farklılıklar olduğu yapılan Sheffe Testi ile tespit edilmiştir. Burada ilköğretim mezunları, örgütsel ve bireysel engelleri önlisans ve lisans mezunlarına göre daha fazla örgütsel uyumsuzluğa sebep olarak görürken, lisansüstü mezunlar ilköğretim mezunlarına göre bu konuya daha fazla katılım göstermektedir. Lisansüstü mezunların ortaöğretim mezunlarına göre örgütsel ve bireysel engellerin örgütsel uyumsuzluğa sebep olabileceğini düşünmelerinden kaynaklanan bir farklılığın varlığı da Tablo 4'ten anlaşılmaktadır.

"İşin Niteliği" boyutunun da eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği ($p=0,000$) Tablo 4'ten anlaşılmaktadır. Burada yapılan Sheffe Testi sonucunda ilköğretim mezunu grubun Önlisans, Lisans ve Lisansüstü mezun gruplarına

göre *İşin Niteliğini*, örgütsel uyumsuzluk için neden olarak görmesinden kaynaklanan bir farklılık söz konusudur. Aynı şekilde Ortaöğretim mezunlarının da *İşin Niteliğini* Önlisans mezunlarına göre örgüt için uyumsuzluk sebebi olarak görmelerinden kaynaklanan bir farklılık söz konusudur.

Son olarak ise, “İş Gören Yetkinliği” boyutunun da katılımcıların eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği ($p=0,047$) Tablo 4’ten anlaşılmaktadır. Bu farklılığın tespiti için Sheffe Testi uygulanmış ancak farklılığın hangi gruplar arasından kaynaklandığı tespit edilememiştir. Bunun üzerine Tukey testine başvurulmuş ve farklılığın ilköğretim mezunu katılımcılar ile Önlisans mezunu katılımcılar arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. İlköğretim mezunu katılımcılar, iş gören yetkinliğinin örgütsel uyumsuzluk için etkin olduğuna, önlisans mezunlara göre daha çok katılım göstermektedirler.

Tablo 5: Faktör Boyutları ile Yaşa İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	20 veya altı	43	1,9302	9,335	0,000*
	21-25	100	2,3700		
	26-30	94	2,5957		
	31-35	83	2,7590		
	36-40	55	3,2000		
	41 ve üzeri	40	2,6500		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	20 veya altı	43	2,1395	8,085	0,000*
	21-25	100	2,5000		
	26-30	94	2,7021		
	31-35	83	2,9277		
	36-40	55	3,2000		
	41 ve üzeri	40	2,5750		
İşin Niteliği	20 veya altı	43	2,3488	5,107	0,000*
	21-25	100	2,7100		
	26-30	94	2,9894		
	31-35	83	2,9639		
	36-40	55	3,4545		
	41 ve üzeri	40	2,8500		
İş Gören Yetkinliği	20 veya altı	43	2,1628	6,965	0,000*
	21-25	100	2,5800		
	26-30	94	2,5957		
	31-35	83	2,9759		
	36-40	55	3,1818		
	41 ve üzeri	40	2,3750		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5 incelendiğinde, çalışmadaki 4 farklı boyutun tamamı yaşa göre anlamlı farklılık göstermektedir. “Olumsuz Çalışma Şartları” boyutu için anlamlı farklılık ($p=0,000$) iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, 20 yaş ve altı yaşa grubunun

26-30 ile 31-35 yaş grubuna göre daha olumlu düşüncülerinden kaynaklanmaktadır. İkincisi ise, 36-40 yaş grubunun 20 yaş ve altı, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarına göre daha az katılım göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde “Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutu içinde farklılık ($p=0,000$) iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, 20 yaş ve altı ile 31-35 yaş grupları arasında gerçekleşmektedir. 20 yaş ve altı gurubuna mensup katılımcılar, 31-35 yaş grubundaki katılımcılara göre bu konuya daha fazla katılım göstermektedir. İkinci farklılık ise, 36-40 yaş grubu ile 20 yaş ve altı ve 26-30 grupları arasında gerçekleşmektedir. 36-40 yaş grubu diğer iki gruba göre bu konuya daha az katılım göstermektedir.

“İşin Niteliği” buyotunda meydana gelen farklılık ($p=0,000$) ise 36-40 yaş grubu ile 20 yaş ve altı ve 26-30 grupları arasında gerçekleşmektedir. 36-40 yaş grubu işin niteliği boyutunun örgütsel uyumsuzluğa sebep olduğu görüşünde diğer iki gruba göre daha düşük bir katılım göstermektedir. Hatta bu grup, çalışma içerisindeki boyutlara ve demografik değişkenlere ilişkin en düşük katılımı veren gruptur. “İş gören yetkinliği” boyutundaki farklılık ($p=0,000$) ise, 36-40 yaş grubu ile 20 yaş ve altı, 26-30 ve 41 yaş ve üzerindeki gruplar arasında gerçekleşmiştir. 36-40 yaş grubu farklılık gösterdiği diğer üç yaş grubuna göre İş gören yetkinliği boyutunun örgütsel uyumsuzluğa sebep olduğu noktasında daha düşük bir katılım göstermektedir.

Tablo 6: Faktör Boyutları ile Aylık Gelire İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	0-1.000 TL	30	2,5667	1,717	0,129
	1.001-2.000 TL	190	2,5737		
	2.001-3.000 TL	95	2,5789		
	3.001-4.000 TL	49	2,8163		
	4.001-5.000 TL	25	2,1200		
	5.001 TL ve üzeri	26	2,8077		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	0-1.000 TL	30	2,9000	2,668	0,022*
	1.001-2.000 TL	190	2,6895		
	2.001-3.000 TL	95	2,6421		
	3.001-4.000 TL	49	2,9796		
	4.001-5.000 TL	25	2,1600		
	5.001 TL ve üzeri	26	2,6538		
İşin Niteliği	0-1.000 TL	30	2,8667	1,262	0,279
	1.001-2.000 TL	190	2,8526		
	2.001-3.000 TL	95	2,9579		
	3.001-4.000 TL	49	3,2041		
	4.001-5.000 TL	25	2,5200		
	5.001 TL ve üzeri	26	2,8462		
İş Gören Yetkinliği	0-1.000 TL	30	2,8667	1,224	0,297
	1.001-2.000 TL	190	2,7158		
	2.001-3.000 TL	95	2,5895		
	3.001-4.000 TL	49	2,8571		
	4.001-5.000 TL	25	2,5200		
	5.001 TL ve üzeri	26	2,3462		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Faktör Analizi sonucu örgütsel uyumsuzluğa ilişkin oluşan dört boyuttan sadece “Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutu katılımcıların gelir durumuna göre anlamlı farklılık ($p=0,022$) göstermiştir. Yapılan Sheffe Testi sonucunda bu farklılığın 3.001-4.000 TL gelire sahip katılımcılar ile 4.001-5.000 TL gelire sahip katılımcılar arasında gerçekleştiği Tablo 6’da görülmektedir. Burada 4.001-5.000 TL gelire sahip katılımcılar 3.001-4.000 TL gelire sahip katılımcılara göre örgütsel ve bireysel engelleri örgütsel uyumsuzluk için daha çok problem olarak görmektedirler.

Tablo 7 incelendiğinde, araştırma boyutlarından “Olumsuz Çalışma Şartları”, “Örgütsel ve Bireysel Engeller” ile “İşin Niteliği” boyutlarının turizm eğitimi alan katılımcılardan, alınan eğitim türüne göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. “Olumsuz Çalışma Şartları” boyutundaki anlamlı farklılığın ($p=0,011$) yapılan Sheffe Testi sonucunda, turizm lisesinde turizm eğitimi alanlar ile lisans düzeyinde turizm eğitimi alanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Turizm lisesinde turizm eğitimi alanlar, lisans düzeyinde turizm eğitimi alanlara göre olumsuz çalışma şartlarını örgütsel uyumsuzluk için daha önemli bir problem olarak görmektedirler.

“Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutundaki farklılık ($p=0,004$) TUREM’de turizm eğitimi alanlar ile lisans düzeyinde turizm eğitimi alanlar arasında gerçekleşmiştir. TUREM’de turizm eğitimi alanlar, Lisans düzeyinde turizm eğitimi alanlardan daha fazla örgütsel ve bireysel engelleri uyumsuzluk için bir neden olarak görmektedirler. “İşin Niteliği” boyutundaki farklılık ($p=0,004$) iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bu boyuttaki farklılık hem TUREM ile lisans ve diğer grupları arasında, hem de turizm lisesi ile lisans ve diğer gruplar arasında gerçekleşmektedir. Hem TUREM hem de Turizm liselerinde eğitim alan katılımcılar, lisans düzeyinde turizm eğitimi alanlar ve diğer gruplardaki katılımcılara göre işin niteliği boyutunun daha fazla örgütsel uyumsuzluğa sebep olduğunu düşünmektedir.

Tablo 7: Faktör Boyutları ile Turizm Eğitimi Durumuna İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	TUREM	36	2,2471	3,319	0,011*
	Turizm Lisesi	90	2,5741		
	Turizm Önlisans	82	2,7451		
	Turizm Lisans	57	2,8602		
	Diğer	25	2,9412		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	TUREM	36	2,3611	3,905	0,004*
	Turizm Lisesi	90	2,6222		
	Turizm Önlisans	82	2,6829		
	Turizm Lisans	57	3,0526		
	Diğer	25	3,0800		
İşin Niteliği	TUREM	36	2,6111	4,419	0,004*
	Turizm Lisesi	90	2,7556		
	Turizm Önlisans	82	2,8902		
	Turizm Lisans	57	3,3333		
	Diğer	25	3,5200		
İş Gören Yetkinliği	TUREM	36	2,5556	2,077	0,084
	Turizm Lisesi	90	2,6000		
	Turizm Önlisans	82	2,8171		
	Turizm Lisans	57	3,0702		
	Diğer	25	2,6000		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Çalışma boyutları ile katılımcıların işletmelerde çalıştıkları departmanlar farklılık analizinin bulunduğu Tablo 8 incelendiğinde “Olumsuz Çalışma Şartları”, “Örgütsel ve Bireysel Engeller” ile “İş Gören Yetkinliği” boyutlarının anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. “Olumsuz Çalışma Şartları” boyutundaki farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğinin tespiti için Tukey Testi yapılmıştır. Yiyecek-İçecek departmanında çalışanların İnsan Kaynakları Yönetimi departmanında çalışanlara göre olumsuz çalışma şartlarının örgütsel

uyumsuzluk için daha önemli bir problem olarak görmekte ve bu durumdan kaynaklanan bir farklılık bulunmaktadır.

“Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutundaki farklılık ise, İnsan Kaynakları Yönetimi departmanı ile Yiyecek ve İçecek departmanları arasında gerçekleştiği, Sheffe Testi ile belirlenmiştir. Güvenlik ve Yiyecek-İçecek departmanında bulunan çalışanlar, İnsan Kaynakları Yönetimi departmanında çalışanlara göre örgütsel ve bireysel engelleri, örgütsel uyumsuzluk için daha önemli bir sorun olarak görmektedirler.

Tablo 8: Faktör Boyutları ile Çalışılan Departmana İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	Önbüro	75	2,6400	2,057	0,047*
	Kat Hizmetleri	79	2,6456		
	Yiyecek ve İçecek	65	2,3385		
	Satış ve Pazarlama	62	2,6129		
	Muhasebe	48	2,7708		
	İnsan Kaynakları	35	3,0000		
	Teknik Hizmetler	29	2,3103		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	Güvenlik	20	2,3500	2,580	0,013*
	Önbüro	75	2,8400		
	Kat Hizmetleri	79	2,7089		
	Yiyecek ve İçecek	65	2,5692		
	Satış ve Pazarlama	62	2,5968		
	Muhasebe	48	2,7083		
	İnsan Kaynakları	35	3,2000		
Teknik Hizmetler	29	2,5172			
İşin Niteliği	Güvenlik	20	2,2500	1,734	0,099
	Önbüro	75	2,8933		
	Kat Hizmetleri	79	2,7848		
	Yiyecek ve İçecek	65	2,8769		
	Satış ve Pazarlama	62	2,9355		
	Muhasebe	48	3,0417		
	İnsan Kaynakları	35	3,3714		
Teknik Hizmetler	29	2,8966			
İş Gören Yetkinliği	Güvenlik	20	2,3000	2,070	0,046*
	Önbüro	75	2,6800		
	Kat Hizmetleri	79	2,7468		
	Yiyecek ve İçecek	65	2,5538		
	Satış ve Pazarlama	62	2,7581		
	Muhasebe	48	2,7708		
	İnsan Kaynakları	35	3,1143		
Teknik Hizmetler	29	2,3448			
	Güvenlik	20	2,2000		

*p<0,05düzeyinde anlamlıdır.

“İş Gören Yetkinliği” boyutundaki anlamlı farklılığın tespiti içinde Tukey Testi uygulanmış ve bu farklılığın İnsan Kaynakları Yönetimi ve Güvenlik departmanında çalışanlar arasında gerçekleştiği Tablo 9’da görülmektedir. Güvenlik departmanında çalışanlar, iş gören yetkinliğini örgütsel uyumsuzluk açısından etkin olduğuna, İnsan Kaynakları Yönetimi departmanına göre daha fazla katılım göstermektedirler.

Tablo 9: Faktör Boyutları ile İşletmedeki Göreve İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	Alt Kademe Personel	198	2,6869	1,475	0,221
	Orta Kademe Yönetici	107	2,5140		
	Üst Kademe Yönetici	72	2,5694		
	Diğer	38	2,3421		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	Alt Kademe Personel	198	2,7980	3,303	0,020*
	Orta Kademe Yönetici	107	2,6449		
	Üst Kademe Yönetici	72	2,7083		
	Diğer	38	2,2632		
İşin Niteliği	Alt Kademe Personel	198	3,0152	1,834	0,140
	Orta Kademe Yönetici	107	2,8318		
	Üst Kademe Yönetici	72	2,8611		
	Diğer	38	2,5526		
İş Gören Yetkinliği	Alt Kademe Personel	198	2,7626	2,337	0,073
	Orta Kademe Yönetici	107	2,7009		
	Üst Kademe Yönetici	72	2,6389		
	Diğer	38	2,2632		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde, faktör boyutlarından “Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutunun katılımcıların işletmedeki görevleri açısından anlamlı olarak farklılaştığı ($p=0,020$) görülmektedir. Farklılığın personel ile diğer görev grupları arasında gerçekleştiği Sheffe Testi ile tespit edilmiştir. Diğer çalışma gruplarında bulunan katılımcılar, personel grubunda yer alan katılımcılara göre örgütsel ve bireysel engelleri, örgütsel uyumsuzluk için daha önemli bir faktör olarak değerlendirmektedirler.

Tablo 10: Faktör Boyutları ile Turizmde Toplam Çalışma Süresine İlişkin One-Way ANOVA Testi Sonuçları

Boyutlar	Değişken	n	A. Ort.	F Değeri	P Değeri
Olumsuz Çalışma Şartları	1 yıldan az	51	2,2157	2,343	0,054
	1-5 yıl	129	2,7054		
	6-10 yıl	114	2,6316		
	11-15 yıl	66	2,5000		
	16 yıl ve üzeri	55	2,6909		
Örgütsel ve Bireysel Engeller	1 yıldan az	51	2,3333	3,024	0,018*
	1-5 yıl	129	2,7287		
	6-10 yıl	114	2,8860		
	11-15 yıl	66	2,6212		
	16 yıl ve üzeri	55	2,6364		
İşin Niteliği	1 yıldan az	51	2,7451	0,610	0,655
	1-5 yıl	129	2,8605		
	6-10 yıl	114	3,0263		
	11-15 yıl	66	2,9242		
	16 yıl ve üzeri	55	2,8364		
İş Gören Yetkinliği	1 yıldan az	51	2,6078	0,674	0,610
	1-5 yıl	129	2,7829		
	6-10 yıl	114	2,6930		
	11-15 yıl	66	2,5303		
	16 yıl ve üzeri	55	2,6545		

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Turizmde toplam çalışma süresinin “Örgütsel ve Bireysel Engeller” boyutu için anlamlı farklılık (p=0,018) göstermektedir. Yapılan Sheffe Testi sonucunda, 1 yıldan az süre turizmde çalışanlar ile toplam 6-10 yıldır turizmde çalışanlar arasında bir farklılık olduğu Tablo 10'dan anlaşılmaktadır. Turizmde 6-10 yıldır çalışan katılımcılar, 1 yıldan az bir süredir çalışanlara göre örgütsel uyumsuzluk açısından Örgütsel ve Bireysel Engelleri, daha düşük bir etken olarak görmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz Türk turizm endüstrisinde küreselleşmenin de etkisiyle başta konaklama işletmeleri olmak üzere tüm turizm işletmeleri, şirket birleşmeleri, ortak sayısının artırılması, halka açılma gibi yollarla pazardaki rekabet güçlerini artırarak pazar paylarını genişletmek ve müşteri memnuniyetini artırmak suretiyle yüksek karlar elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu çabalar sonucunda turizm işletmelerinin organizasyon yapıları büyümekte ve daha karmaşık hale gelmektedir. Gelişen organizasyonlarda örgütlerin büyüdüğü gerçeği, bununla birlikte örgüt kültürü ve iklimi, işletmeleri etkileyen teknolojik ge-

lişmeler, küresel işletme hareketleri, örgüt içi iletişim konularında yaşanan gelişmeler önemli birkaç sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri “örgütsel uyumsuzluk” sorunudur. Artan uyumsuzluklar organizasyonların başarısını önemli ölçüde düşürmektedir. Bu nedenle işletmeler, kendilerini başarısız kılacak örgütsel uyumsuzluk nedenlerinin tespit edilmesi ve bunlara çözüm üretilmesi için oldukça fazla gayret sarf etmektedirler.

Bu araştırmada otel işletmelerinde örgütsel uyumsuzluk nedenlerinin 4 grupta toplandığı görülmüştür. Bunlar; “Olumsuz Çalışma Şartları”, “Örgütsel ve Bireysel Engeller”, “İşin Niteliği ve İş Gören Yetkinliği” dir. Örgütün faaliyet yürüttüğü iş ile ilgili olumsuz çalışma şartları, örgütsel uyumsuzluğa sebep olan önemli konulardan biridir. Bu konu, organizasyonların yürütüldüğü fiziki ortamlar, ekip çalışmasının eksikliği, yetki ve sorumlulukların belirgin olmaması, işin işleyişindeki süreç ile ilgili olabilmektedir. Bunun yanında işin niteliğinin de örgütsel uyumsuzluğa sebep olabileceği araştırmada tespit edilmiştir. Bu konuda özellikle teknolojik gelişmelerin örgütler ve iş süreçleri ile entegrasyonun kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca otel işletmelerinde iş yoğunluğuna bağlı olarak iş görenlerin çalıştıkları departmanların dışındaki departmanlarda çalışmalarını gibi sorunların da buna sebep olabileceği ifade edilebilir.

Araştırmada örgütsel ve bireysel engellerin örgütsel uyumsuzluğa sebep olan önemli faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Bireyin duygusal yapısı, içindeki çatışmacı yapı, bireylerin örgütten beklentileri bireysel engellere örnek olarak verilebilir. Üstlerin otoriter tutumları, örgütsel çatışma, örgütün katı ilkeleri gibi faktörler de örgütsel engeller olarak ifade edilebilir. Ayrıca eğitim düzeyi, bilgi ve beceri gibi çalışanlar için önemli olan iş görenlerin donanımı ve yetkinliği konusunun da örgütsel uyumsuzluğa sebep olduğu bu araştırmada tespit edilmiştir.

Otel işletmelerinin faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri için olumlu bir çalışma ortamının sağlanması gerekmektedir. Bununla beraber, organizasyonun işleyişini sektöre uğratabilecek örgütsel veya bireysel kısıtların giderilmesi önem taşımaktadır. Çalışanların eğitim düzeyleri, bilgi ve becerileri, liderlik vasıfları örgüt işleyişine katkıda bulunabilecek nitelikte olmalıdır. Otel işletmelerindeki örgütsel uyumsuzluk problemleri üzerinde, alınan kurumsal turizm eğitimi, turizmde çalışma süresi, çalışılan departman, cinsiyet, yaş, gelir, organizasyonda statü gibi değişkenlerin etkili olduğu da bu araştırma ile tespit edilmiştir.

Demografik değişkenler, farklı boyutlarda örgütsel uyumsuzluğu tetikleyebilmektedir. Bu yönüyle işletmeler, çalışanlarını başta eğitimleri ve sosyo-ekonomik

mik yapıları olmak üzere, bütün demografik değişkenlerini ve bunların neden olabileceği olası olayları iyi analiz etmelidir. İşletmeler çalışanlarının uyumu ve motivasyonu için çalışma şartlarını iyileştirmelidir. Çalışanlarının yaratıcılığını ortaya çıkarmak için olası örgütsel veya bireysel engelleri ortadan kaldırmalıdır. Ayrıca işletmeler faaliyet alanları olan işlerin niteliğini iyi ortaya koymalıdır. Personellerin niteliklerine uygun olacak bir görev dağılımı ile bu işlerin işleyişini sağlamalıdır. Böyle bir organizasyon yapısı içerisinde örgütsel uyumsuzluk gibi olumsuzluklar azalabilir.

Çalışmanın örneklemini daha önce de belirtildiği gibi İstanbul'da faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri oluşturmuştur. Bu nedenle çalışma, sonuçları itibarıyla geneli temsil etmemektedir. Bununla birlikte İstanbul, önemli kurumsal ve zincir otel işletmelerinin bulunduğu dünyanın ve Türkiye'nin önemli bir turizm destinasyonudur. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen bulgu, sonuç ve önerilerin bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda, Türkiye'deki farklı bölgelerde ve daha fazla örneklem sayısı ile bu konuyla ilgili geneli temsil edebilecek çalışmalar yapılması, konu ile ilgili sorunların çözümüne yönelik daha etkin çözüm önerilerinin geliştirilmesine ve böylece araştırmacılara, kamu ve özel sektör kurumlarına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Albattat, A. R., Som, A. P. M., & Helalat A. S. (2014). Higher Dissatisfaction Higher Turnover in the Hospitality Industry, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(2), 45-52.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 21-46.
- Blauner, R. (1964). *Alienation and Freedom: The Factory Worker and His Industry*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brown, M., Higgins, K., & Paulsen, K. (2003). Adolescent Alienation: What is it and When Can Educators Do About It?, *Intervention in School and Clinic*, 39(1), 1-9.
- Çağlayan, O. A. (2006). *Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Davis, K., & Newstrom, J.W. (1988). *Organizational Behavior; Human Behavior at Work*. New Jersey: McGraw-Hill, Inc.
- Deery, M. A., & Shaw, R. N. (1999). An Investigation of the Relationship between Employee Turnover and Organizational Culture", *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 23(4), 387-400.
- Develioğlu, K., & Tekin, Ö. A. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 15-30.
- Eren, E. (2004). *Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eren, V. & Durna, U. (2006), Üç Boyutlu Bir Yaklaşım Olarak Örgütsel Tükenme, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*, 10(9), 40-51
- Gümüştekin, G. E., & Öztemiz, A. B. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi ve Uçucu Personel Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 61-85.
- Kalimo, R., Pahkin, K., Mutanen, P., & Tanner, S. T. (2003). Staying Well or Burning Out at Work: Work Characteristics and Personal Resources as Long-Term Predictors, *Work & Stress*, 17(2), 109-122.

- Kılıç, K. C. (2010). Bireysel ve Örgütsel Değerler Arasındaki Uyumun Çalışanları İş Davranışlarına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 20-35.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kohn, M. L. (1976). Occupational Structure and Alienation, *The American Journal of Sociology*, 82(1) 111-130.
- Lindley, D. A. (1990). For Teachers of the Alienated: Three Defenses Against Despair, *English Journal*, 79(6), 26-31.
- Lingard, H. (2003). The Impact of Individual and Job Characteristics on Burnout Among Civil Engineers in Australia and the Implications for Employee Turnover, *Journal of Construction Management and Economics*, 21, 69 – 80.
- Luthans, F. (1995). *Organizational Behaviour*. New York: McGraw Hill Inc.
- Marshal, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü [Dictionary of Sociology]*. Ankara: Bilim Sanat Yayını.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Eiter, M. P. (2001). Job Burnout, *Annual Review Psychology*, 52, 397 – 422.
- Örücü, E. (2003). Otel İşletmelerinde Monotonluk Sorunu ve Alınabilecek Önlemler. *Mevzuat Dergisi*, (70).
- Özcan, H. U. (2012). Birey-Örgüt Değerleri Arasındaki Uyumun Örgütle Özdeşleşme İle İlişkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15 (29), 25-39.
- Pelit, E., Keleş, Y., & Kılıç, İ. (2013). Otel İşletmelerinde Yöneticilerin Kişilik Özellikleri ve Çatışma Yönetme Yöntemleri Arasındaki İlişki. 27.07.2015 tarihinde <http://www.ejoir.org/belge/mayis2013/6-ilkmakale.pdf> adresinden erişildi.
- Sidorkin, A. M. (2004). In the Event of Learning: Alienation and Participative Thinking in Education, *Educational Theory*, 54(3), 251-262.
- Seeman, M. (1983). Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes, *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184.
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods for Business*, John Wiley, New York.
- Şahin, A., & Örselli, E. (2010). Devlet Hastanelerinde Örgütsel Çatışma Nedenleri: Bir Anket Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 43-62.
- Tengilimoğlu, D. (1991). Kişilerarası Çatışma ve Çatışma Teşhis Modelleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (2).

- Tuna, M. (2007). Personel Devir Oranı Analizi: Ankara'da Yer Alan Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (1), 45-52.
- Tutar, H. (2010). İş Gören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 175-204.
- Tütüncü, Ö., & Demir, M. (2003). Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 146-169.
- Vogel, R.M., & Feldman, D.C. (2009). Integrating the levels of person-environment fit: The roles of vocational fit and group fit. *Journal of Vocational Behavior*, Article in Press, 14 pp.
- Winstanley, S., & Whittington, R. (2002). Anxiety, Burnout and Coping Styles in General Hospital Staff Exposed to Workplace Aggression: a Cyclical Model of Burnout and Vulnerability to Aggression, *Work & Stress*, 16(4), 302-315.

ZİYARETÇİLERİN DESTİNASYON İMAJI ALGILARININ ETKİNLİKLERE KATILIMA ETKİSİ: ÇANAKKALE BİSİKLET TURU ÖRNEĞİ

The Impact of Visitor's Destination Image Perceptions on Participation in Events: The Case of Çanakkale Bicycle Tour

Gönderim Tarihi: 10.07.2017

Kabul Tarihi: 02.10.2017

Hacı Mehmet YILDIRIM*

Buket BULUK**

Lütfi ATAY***

ÖZ: Ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının, etkinliklere katılımlarına etkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, bisiklet turu etkinliği kapsamında 25-26 Mart 2017 tarihleri arasında Çanakkale ilini ziyaret eden 283 ziyaretçiye yüz yüze anket uygulanmıştır. Araştırmada, ziyaretçilerin bisiklet turuna katılım amaçlarını ölçmeye yönelik kullanılan tutum ve davranış ölçeği, Öter ve Özdoğan'ın (2005) çalışmalarından; destinasyon imajı algısını belirlemeye yönelik ölçek ise Bolton ve Drew (1991), Buhalis (2000), Bigne vd. (2001), Tian-Cole vd. (2002), Sirakaya, Petrick, ve Choi'nin (2004) çalışmalarından yararlanılarak uyarlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler; t testi, varyans analizi ve çok değişkenli regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Verilerin analizi sonucunda, destinasyon imajı algılarının, bisiklet turu etkinliklerine katılımı genel anlamda olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarının, destinasyon yöneticileri ve pazarlamacıları açısından faydalı olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Turizmi, Destinasyon İmajı Algısı, Bisiklet Turu Etkinliği.

ABSTRACT: The purpose of this study is to determine the impact of visitors' destination image perceptions on participation in events. In this context, 283 questionnaires were

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, hadjimehmet@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0718-7296

** Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği, bulukbuket@comu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5646-6166

*** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, lutfiatay@yahoo.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2598-6227

administered face-to-face to visitors who visited Çanakkale province for the bicycle tour event on 25-26 March 2017. In this context, attitudes and behaviors scales (Öter ve Özdoğan, 2005) is used to measure the objectives of tourists' participation. In addition, destination image perception scales (Bolton and Drew, 1991; Buhalis, 2000, Bigne et al., 2001, Tian-Cole et al., 2002; Sirakaya, Petrick, and Choi, 2004) is used to to determine the visitors' destination image perceptions. The data gathered from end of the study were examined through t-test, variance analysis and regression analysis. As a result of the study, it is seen that the perceptions of destination image generally have a positive influence on the participation to bicycle tour events. The results of the study is thought to be beneficial in terms of destination managers and marketers.

Keywords: Event Tourism, Perception of Destination Image, Bicycle Tour Event.

GİRİŞ

Son yıllarda, destinasyon imajı ve destinasyon imajının etkinliklere katılıma etkisini araştıran çalışmaların (Öter ve Özdoğan, 2005; İlban, Köroğlu ve Bozok, 2008; Kişioğlu ve Selvi, 2013; Prayag vd., 2017; Bruwer vd., 2017) arttığı görülmektedir. Destinasyon imajı genel olarak, belirli bir süre boyunca, farklı kaynaklar aracılığıyla elde edilen bilgiler doğrultusunda ortaya çıkan algılamalar ve izlenimler bütünü olarak ifade edilmektedir (Gallarza, Gil ve Calderon, 2002). Destinasyon imajı ayrıca, insanların bir yer ile ilgili inanç, düşünce ve izlenimlerinin toplamını ve destinasyona ilişkin çok büyük miktardaki bilgi ve çağrışımların basitleştirilmesini ifade etmektedir (Kotler, Haider ve Rein, 1993: 141).

Destinasyonlarda düzenlenen etkinlikler, rekreasyon faaliyetlerinde bulunmak isteyen potansiyel turistleri etkinliğin organize edildiği bölgeye çekerek o destinasyonda turizm hareketliliği sağlamaktadır. Etkinliklerle beraber, turizm hareketliliği sağlanması amaçlanan destinasyonun tanıtımı da yapılmaktadır. Kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler modern turizmde, etkinliklerin gerçekleştirildiği destinasyona imaj kazandırmada kullanılan etkin yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Tayfun ve Arslan, 2013: 192-193). Destinasyon imajı konusu turizm işletmelerinde yürütülen araştırmalarda da incelenen bir konu olmuştur (Baloglu, 1997; Beerli ve Martin, 2004; Öter ve Özdoğan, 2005; Styliadis, Shani ve Belhassen, 2017).

Destinasyon imajı konusu ile ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen, özellikle Türkçe literatürde destinasyon imajının etkinliklere katılım üzerindeki etkisi bazındaki çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının etkinliklere

katılımına etkisini ölçmektir. Bu doğrultuda, çalışmada öncelikle destinasyon imajı ve etkinlik turizmi konularının kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma kısmında, bisiklet turuna katılmak amacıyla Çanakkale ilini ziyaret eden ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının bisiklet turu etkinliğine katılımları üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığına yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

DESTINASYON İMAJI

Destinasyon imajı kavramı incelendiğinde, destinasyon imajı ile ilgili olarak literatürde birçok tanımın mevcut olduğu görülmektedir (Lawson ve Baud-Bovy, 1977; Crompton, 1979; Rynes, 1991; Kotler, 1994; Baloglu ve McCleary, 1999). Destinasyon imajı ile ilgili ortak bir tanım olmamakla birlikte, tanımların birçok ortak yanı olduğu görülmektedir. Lawson ve Baud-Bovy (1977) tarafından destinasyon imajı, bir yer veya nesne ile ilgili bireyin sahip olduğu tüm izlenimlerin, önyargıların ve duygusal düşüncelerin bir tanımlaması olarak tanımlanmıştır. Crompton'a (1979) göre ise destinasyon imajı, bir şey veya bir yer ile ilgili bireyin sahip olduğu algıları ifade etmektedir. Baloglu ve McCleary (1999) ise destinasyon imajını, bir nesne ya da destinasyon ile ilgili bireyin inanç, algı ve izlenimlerinden oluşan bir tutum yapısı olarak tanımlanmıştır.

Destinasyon imajının oluşumuna yönelik literatür incelendiğinde, Baloglu ve McCleary'a (1999) göre destinasyon imajı, bilişsel ve duygusal unsurlardan oluşmaktadır. Bilişsel unsurlar, bireyin destinasyon hakkında sahip olduğu bilgi ve inanışları ifade ederken; duygusal unsurlar, bireyin destinasyon ile ilgili hissettiklerini ifade etmektedir. Gartner'a (1993) göre destinasyon imajı, bilişsel, duygusal ve çaba boyutu olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Cheng ve Lu'ya (2012) göre ise destinasyon imajı; doğal kaynaklar, deniz faaliyetleri ve gelenekler olarak üç boyuttan oluşmaktadır.

Destinasyon imajı oluşumunun hangi unsurlardan oluştuğunun tespit edilmesi, turistik talebin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Bu sebeple araştırmacılar tarafından her destinasyonun özelliğine uygun biçimde imaj unsurlarının saptanmasına yönelik birçok çalışma yapılmaktadır. Destinasyon imajının oluşumuna yönelik araştırmacılar tarafından farklı unsurların rol oynadığı belirlense de, genel anlamda bilgi kaynakları, turist davranışları ve algılamaları unsurlarının destinasyon imajı oluşumunda ortak noktalar olduğu görülmektedir. Söz konusu unsurların genel olarak aynı özellikleri içerdiği düşünülse de, turistik destinasyonların özelliklerinin imaj oluşum süreçlerini etkilediği ve birbirinden farklı unsurların ortaya çıkmasına yol açtığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

ETKİNLİK TURİZMİ

Turistik bir destinasyon olan coğrafik bölgede; çekicilikler, ulaşılabilirlik, tesisler, organizasyonlar ve kolaylaştırıcı hizmetler yer almaktadır. Etkinlik turizmi ise, turistik destinasyonu oluşturan çekicilik faktörleri içerisinde, organizasyon hizmetleri arasında yer almaktadır. Etkinlik turizmi, destinasyonlarda bulunan doğal ve fiziksel turizm kaynaklarını canlandırıcı, imaj oluşturu ve bir turizm çekiciliği olarak etkinliklerin, sistematik planlanması, geliştirilmesi ve pazarlanması olarak tanımlanmaktadır (Getz ve Wicks, 1994). Başka bir tanımda ise etkinlik turizmi, “turistik bir çekim unsuru yaratmak için etkinliklerin sistematik bir şekilde geliştirilmesi, planlanması, pazarlanması ve düzenlenmesi” olarak tanımlanmıştır (Çakıcı ve Yavuz, 2012: 4).

Etkinlikler profesyonel olarak yürütülerek yılın her dönemi gerçekleşebilmektedir. Özdemir (2008: 38), destinasyonların belirli etkinliklerin kendi destinasyonlarında gerçekleşmesini talep ederek etkinlik çekiciliklerine dahil olmayı istemelerinin nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

- Turizmin düşük olduğu sezonlarda turist çekmek,
- Turistlerin geceleme sürelerini uzatarak harcamaları arttırmak,
- Ziyaret edilen destinasyonla ilgili pozitif bir imaj oluşturmak ve farkındalık yaratmak,
- Kongre, ziyaretçi büroları vb. üyelerin promosyonlara katılımını sağlamak ya da sponsor olmaları için imkan oluşturmak,
- Destinasyon yönetimi büroları ve toplum için gelir elde etmek,
- Altyapı iyileştirmelerine katkıda bulunmak,
- Mevcut imkanlardan ve potansiyel fırsatlardan maksimum düzeyde yarar sağlamak.

Etkinlikler düzenledikleri destinasyonlara ekonomik, sosyal ve kültürel faydalar sağlamaktadırlar. Etkinlik turizminin gerçekleştirildiği bölgelere sağladığı faydalar şu şekilde sıralanmaktadır (Karagöz, 2006: 7):

- Turizm sezonunun uzatılması,
- Turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması,
- Turizm talebinin ülke içerisinde yer alan destinasyonlar arasında eşit olacak şekilde dağılımının sağlanması,
- Destinasyonlara yeni gelir kaynaklarının sağlanması,
- Destinasyonların çekiciliği ve farkındalığının artırılması,
- Yeni altyapı ve hizmetlerin oluşturulması veya mevcut hizmetlerin ve

altyapının geliştirilebilmesi amacıyla harekete geçirici etken olma rolünün oluşturulması,

- Medyanın destinasyona ilgisinin çekilmesinin sağlanması,
- Güçlü imajlar ve kültürel temalar oluşturularak destinasyon markalaşmasına katkıda bulunulması,
- Bir destinasyon için tek bir ziyaretin yeterli olduğunu düşünen ziyaretçilerin tekrar ziyaretler için teşvik edilmesinin sağlanması.

Etkinlik turizmi son yıllarda güçlü bir turizm talebi yaratıcısı haline gelerek, ulaştırma, boş zaman, konaklama ve diğer işletmelere dikkat çekici bir katkı sağlamaktadır ve toplumlar ve turistik destinasyonlar için çeşitli ekonomik, sosyal, çevresel hedeflere ulaşılmasında ve faydalar sağlanmasında önemli bir araçtır (Karagöz, 2006: 4). Etkinlikler, destinasyonlara ekonomik yarar sağlamanın yanı sıra ayrıca, farklı coğrafyalardan ziyaretçiler aracılığı ile ulusal ve uluslararası bağlamda destinasyonun tanıtımına katkıda bulunmaktadır (Raj ve Morpeth, 2006: 85).

Başarılı bir destinasyon imajı oluşturmada etkinlikler bir pazarlama unsuru olarak kullanılmaktadır. Pennington-Gray ve Holdnak'a (2002: 184) göre organize edilen etkinliklerde kullanılan logo ve görsel öğeler destinasyonun özellikleri ile örtüşmelidir. Ayrıca destinasyon pazarlamasında içsel pazarlama unsurlarının yer alması, destinasyonun pazarlamasına ve tanıtımının yapılmasına olanak sağlayacaktır. Bunun sonucunda ise etkinliklere turistlerin yanı sıra yerel halk dahil edilmiş olacak ve her iki tarafında katılımı sağlanmış olacaktır. Etkinliklere katılmak amacıyla bir destinasyonu ziyaret eden turist, destinasyon ile ilgili izlenimlerini oluştururken, destinasyona yönelik farkındalığını da arttırmaktadır. Etkinliklerde katılan ziyaretçiler, tecrübe edindikleri ve sahip oldukları duygu ve izlenimlerle destinasyonun pazarlanmasına ve tanıtımına yönelik bir pazarlama projesinin ulaşmayı hedeflediği etkiden daha fazla bir etki yaratabilme potansiyeline sahiptir (Woo Jun ve Lee, 2008: 147). Etkinliklerin destinasyon pazarlamasına olan etkileri aşağıda yer alan Tablo 1'deki gibi gösterilebilir.

Tablo 1. Etkinliklerin Destinasyon Pazarlaması Üzerindeki Etkileri

Olumlu Etkiler	Olumsuz Etkiler
<ul style="list-style-type: none"> • Destinasyon pazarlaması ve artan turist ziyaretleri: Etkinlikler, destinasyonun tanıtılmasında kullanılan etkili bir yöntemdir ve turistik talep artışını sağlama potansiyeli bulunmaktadır.	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumun turizme direnmesi: Toplumun turizm hareketleri içerisinde yer almak istememesi ve kültürel bir etkileşim çabası içerisinde yer almaması, etkinlikler aracılığıyla ulaşılması istenen hedeflere ulaşılmasının gecikmesine veya gerçekleşmemesine neden olacaktır.
<ul style="list-style-type: none"> • Turist konaklama süresinin uzaması: Etkinlik dolayısı ile destinasyona gelen turist, etkinlik süresince konaklama yapacak ve destinasyondan hoşnut bir şekilde ayrılması durumunda ise bir dahaki ziyaretlerinde tekrar aynı destinasyonu tercih edebilme potansiyeline sahip olacaktır.	<ul style="list-style-type: none"> • Otantikliğin kaybolması: Destinasyon planlamasının yapılmaması ve uygulamadan kaynaklanan hatalar otantikliğin kaybolmasına neden olacaktır.
<ul style="list-style-type: none"> • Marka: Etkinlikler, belli bir zaman süresince destinasyon ile bir bütün haline gelerek marka olma potansiyeline sahiptir.	<ul style="list-style-type: none"> • İmajın zedelenmesi: Ulaşılması hedeflenen imajın, yanlış politikaların belirlenmesi ve yanlış uygulamalar doğrultusunda istenmeyen biçimde gelişmesi ifade edilmektedir.
<ul style="list-style-type: none"> • İmaj: Oluşturulmak istenen destinasyon imajı ile etkinliklerde sağlanması istenen imajın benzer olması durumunda ulaşılması hedeflenen imaj sağlanmış olacaktır.	

Kaynak: Woo Jun, J. ve Lee, H. (2008).

Kişilerin etkinliklere neden katıldığını anlayabilmek için ve kişileri etkinliklere ve destinasyonlara çekmek için üç unsura dikkat edilmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2017: 51). Bunlardan ilki, etkinliğin kişinin hangi ihtiyaçlarına cevap vereceğinin tespit edilmesidir. Etkinlik programı, farklı ihtiyaçları karşılamak üzere hazırlanabilmektedir. İkinci unsur, memnuniyetin sağlanmasıdır. Turistin tekrar ziyaretini sağlamak için etkinlikle ilgili memnuniyetin yaratılması gerekmektedir. Üçüncü ve son unsur, karar verme sürecindeki motivasyon unsurlarının tanımlanması ve öncelik sırasına konulmasıdır. Bu sayede etkili pazarlama faaliyetleri gerçekleştirilebilecektir (Crompton ve McKay, 1997: 426). Etkinliklere ilk katılımın sağlanmasının yanı sıra, tekrar ziyaretlerinin gerçekleşmesi ve kulaktan kulağa pazarlama açısından bu unsurların anlaşılması ve uygulanması kişileri etkinliklere yöneltmede etkili olacaktır.

YÖNTEM

Çanakkale Bisiklet Turu ilk kez 25-26 Mart 2017 tarihinde iki günlük Şehitlere Saygı ve Troia etabı olmak üzere iki etap halinde gerçekleştirilmiştir. Şehitlere Saygı etabında katılımcılar Çanakkale'den sahil şeridi takip edilerek Truva antik kentinde son bulmuştur. Şehitlere Saygı etabı ise Kilitbahar köyünde başlamış Şehitler Abidesi'nde bitmiştir. Katılımcılar iki günlük etkinlik süresi

boyunca Çanakkale'deki konaklama işletmelerinde ve çadır kamp alanlarında konaklama gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca etkinlik öncesi 23-25 Mart 2017 tarihleri arasında akredistasyon ve sponsor tanıtımların gerçekleştirildiği fuar etkinliği düzenlenmiştir. Etkinliğe sporcu kiti ile 320 kişi, sporcu kiti olmadan 2.797 kişi kayıt yaptırmıştır (<https://www.canakkalebisikletturu.com> 15 Nisan 2017). Çalışmanın amacı, ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının etkinliklere katılımına etkisini tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₁: Katılımcıların destinasyon imajı algılarının etkinliklere katılımları üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₂: Katılımcıların demografik özelliklerinin etkinliklere katılımları üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₃: Katılımcıların betimleyici özelliklerinin etkinliklere katılımları üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₄: Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₅: Medeni durum değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₆: Yaş değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₇: İş durumu değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₈: Eğitim değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H₉: Ortalama aylık gelir değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Çalışmanın evrenini, bisiklet turuna katılan ziyaretçiler oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise, bisiklet turuna katılmak amacıyla Çanakkale ilini ziyaret eden ziyaretçilerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, Çanakkale ilini ziyaret eden ziyaretçilere kolayda örnekleme yöntemi aracılığıyla 25-26 Mart 2017 tarihleri arasında toplamda 283 anket yüz yüze uygulanmıştır. Toplanan anketlerin tamamı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış olup, ziyaretçilerin bisiklet turu etkinliklerine katılım amaçlarını ölçmeye yönelik yararlanılan tutum ve davranış ölçeği ifadeleri Öter ve Özdoğan (2005)'in çalışmalarından uyarlanmıştır. Destinasyon imajı algısını belirlemeye yönelik ifadeler ise Bol-

ton ve Drew (1991), Buhalis (2000), Bigne vd. (2001), Tian-Cole vd. (2002), Sira-kaya, Petrick, ve Choi'nin (2004) çalışmalarından uyarlanmıştır. Araştırmada veriler, söz konusu ölçekler, katılımcıların bisiklet turuna katılım ve konakla-ma durumlarını ve demografik özelliklerini ölçen, üç bölümden oluşan stan-dardize edilmiş bir anket formu vasıtasıyla toplanmıştır. Anket formu, içerik geçerliliğini artırmak amacıyla, turizm alanında çeşitli üniversitelerde görev yapan beş öğretim üyesi tarafından kapsamlı bir şekilde gözden geçirmiştir. Öğretim üyelerinin görüşlerine dayanarak, anket formunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Çalışmada oluşturulan hipotezlere bağımsız çift örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve çok değişkenli regresyon analizi uygulanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının etkinliklere katılımına etkisinin tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada anket formlarından elde edilen ve-rilerin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan bulgulara göre; araştırmaya katılan kişilere ait demografik bulgular Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Medeni Durum</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Kadın	132	46,6	Evli	105	37,1
Erkek	148	52,3	Bekar	175	61,8
Toplam	280	98,9	Toplam	280	98,9
<i>Yaş</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>İş Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
18-23	113	39,9	Kamu	31	11,0
24-29	51	18,0	Özel	68	24,0
30-35	45	15,9	Serbest	32	11,3
36-41	30	10,6	Öğrenci	116	41,0
42 ve üstü	44	15,5	Diğer	32	11,3
Toplam	283	100,0	Toplam	279	98,6
<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Ortalama Aylık Gelir</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
İlkokul	9	3,2	0-999 TL	31	11,0
Ortaokul	9	3,2	1000-1999 TL	79	27,9
Lise	54	19,4	2000-2999 TL	34	12,0
Önlisans	48	17,3	3000-3999 TL	39	13,8
Lisans	134	48,2	4000 TL ve üstü	55	19,4
Lisansüstü	24	8,6	Toplam	238	84,1
Toplam	278	98,2			

Katılımcılara ait demografik bulgular incelendiğinde, katılımcıların %52,3'ü erkek; %46,6'sı ise kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Medeni duruma göre

katılımcıların %61,8 'inin bekar; %39,9'unun ise 18-23 yaş aralığında yer aldığı tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların %41,0'ünün öğrenci; %24,0'ünün ise özel sektör çalışanı olduğu; %48,2'sinin lisans mezunu olduğu ve %27,9'unun aylık gelirinin 1000-1999 TL aralığında olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek, bekar, 18-23 yaş aralığında, öğrenci, lisans mezunu ve 1000-1999 TL gelire sahip oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilere ait betimsel istatistikler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Katılımcılara Ait Betimleyici İstatistikler

<i>Bisiklet Turuna Katılım Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Konaklama Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Bireysel	41	14,5	Otel	59	20,8
Aile ile	49	17,3	Pansiyon	12	4,2
Arkadaşlar ile	102	36,0	Çadır	160	56,5
Acente ile	42	14,8	Arkadaş/Aile yanında	28	9,9
Kulüp/Dernek ile	45	15,9	Diğer	20	7,1
Toplam	279	98,6	Toplam	279	98,6
<i>Bisiklet Turunda Katılman Etap</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Bisiklet Biniciliği Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Antik Troya Kenti	10	3,5	Profesyonel	45	15,9
Tarihi Gelibolu Yarımadası	13	4,6	Amatör	234	82,7
Her iki etap	255	90,1	Toplam	279	98,6
Toplam	278	98,2			
<i>Daha Önceden Bisiklet Turuna Katılım Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Çanakkale'de Daha Önce Bulunma Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Evet	89	31,4	Evet	110	38,9
Hayır	194	68,6	Hayır	173	61,1
Toplam	283	100,0	Toplam	283	100,0
<i>Bisiklet Turu Sonrasında Çanakkale'yi Tekrar Ziyaret Etme isteği</i>	<i>N</i>	<i>%</i>			
Evet	148	52,3			
Hayır	132	46,6			
Toplam	280	98,9			

Katılımcılara ait betimleyici istatistikler incelendiğinde, katılımcıların %36,0'ının bisiklet turu etkinliğine arkadaşları ile katıldığı ve %56,5'inin çadırda konakladığı saptanmıştır. Katılımcıların %90,1'inin her iki etaba da (Antik Troya Kenti ve Tarihi Gelibolu Yarımadası) katıldıkları, %82,7'sinin ise amatör katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Son olarak katılımcıların %68,6'sının daha önceden bisiklet turuna katılmadığı, %61,1'inin daha önceden Çanakkale'de bulunmadığı ve %52,3'ünün ise bisiklet turu etkinliği sonrasında Çanak-

kale'yi tekrar ziyaret etmek istedikleri tespit edilmiştir.

Ziyaretçilerin bisiklet turu etkinliklerine katılım amaçlarını ölçmeye yönelik oluşturulan ve 10 maddeden oluşan tutum ve davranış ölçeğinin güvenilirlik değerini gösteren Cronbach Alfa değeri ,814 olarak hesaplanmıştır. Ziyaretçilerin destinasyon imajı algısını belirlemeye yönelik oluşturulan ve 27 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa değeri ise ,860 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Durmuş vd., 2011). Bu nedenle testin güvenilirliğinin yeterli olduğu kanısına varılarak analize devam edilmiştir. Bisiklet turu etkinliklerine katılım amaçlarını ölçmeye yönelik oluşturulan tutum ve davranış ölçeğine ait açıklayıcı faktör analizi bulguları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Bisiklet Turu Etkinliklerine Katılım Amaçlarını Ölçmeye Yönelik Oluşturulan Tutum ve Davranış Ölçeğine Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

<i>İfadeler</i>	<i>Sosyal Amaçlı Katılım</i>	<i>Kültürel Amaçlı Katılım</i>	<i>Açıklanan Varyans</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>
1. Çevreyi görmek amacıyla Çanakkale bisiklet turuna katıldım.	.941			
2. Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin ortamını yaşamak için katıldım.	.791		36.408	.790
3. Çanakkale bisiklet turuna eğlenmek için katıldım.	.782			
4. Çanakkale bisiklet turuna yeni şeyler öğrenmek için katıldım.	.553			
5. Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin yerel mutfağını merak ettiğim için katıldım.		.873		
6. Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin gelenek ve görenekleri için katıldım.		.868	34.423	.861
7. Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin müzeleri ve kültürel çekicilikleri için katıldım.		.828		
Toplam Açıklanan Varyans			70.831	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü				.826
Bartlett Küresellik Testi Ki kare; df; sig.			914.411; 21; .000	

Bisiklet turu etkinliklerine katılım amaçlarını ölçmeye yönelik oluşturulan tutum ve davranış ölçeğine ait açıklayıcı faktör analizi bulgularının verildiği Tablo 4'e göre, bisiklet turu etkinliklerine katılım amaçlarını ölçmeye yönelik oluşturulan tutum ve davranış ölçeğinin KMO (Kaiser-Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy) değeri ,826 düzeylerinde iyi bir değer olarak hesaplanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem uygunluğunun ölçüsü olarak kabul edilir ve 0,6'dan büyük olması beklenir (Tabachnick ve Fidell 2005). Dolayısıyla çalışmanın KMO değerinin ,826 olması, bu değer için faktör analizi için

yeterli bir değer olduğunu göstermektedir. Araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkarılabileceğini gösteren küresellik derecesi (Bartlett's Test of Sphericity) 914.411 olarak hesaplanmış ve elde edilen bu değer 0,00 ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu iki testten elde edilen sonuçlarla bulgu faktör analizi yapabilmek için üzerinde çalışılan örneklem büyüklüğünün yeterli ve verilerin ise faktör analizi yapabilmek için uygun olduğu saptanmıştır. Literatürde, tutum ve davranış ölçeği altında yer alan ve çalışma için uyarlanan 3. madde "Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin kültürünü keşfetmek için katıldım", 6. madde "Çanakkale bisiklet turuna Çanakkale'nin tarihine ilgim olduğu için katıldım" ve 10. madde "Düzenli olarak bisiklet turlarına katılıyorum" ifadeleri yetersiz yük aldığından analizlerden çıkarılmıştır. Destinasyon imajı algısını ölçmeye yönelik oluşturulan ölçeğe ait açıklayıcı faktör analizi bulguları Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. Destinasyon İmajı Algısını Ölçmeye Yönelik Oluşturulan Ölçeğe Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

<i>İfadeler</i>	<i>Doğal Güzellikler</i>	<i>Ulaşım</i>	<i>Misafirperverlik</i>	<i>Kültür</i>	<i>Çekicilikler</i>	<i>Eğlence</i>	<i>Açıklanan Varyans</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>
1. Çanakkale'nin plajları güzeldir.	.854							
2. Çanakkale'nin hava koşulları iyidir.	.850							
3. Çanakkale, flora ve fauna yönünden zengindir.	.814						14.212	.846
4. Çanakkale, egzotik bir şehirdir.	.722							
5. Çanakkale'de şehir içi tanıtım ve yön levhaları yeterlidir.		.897						
6. Çanakkale'de şehir içi seyahat bilgisine ulaşmak kolaydır.		.869					28.297	.845
7. Çanakkale'de şehir içi ulaşım imkanları iyidir.		.857						
8. Çanakkale'nin genel alt yapısı iyidir.		.608						
9. Çanakkale'de aktiviteler güvenlidir.			.894					
10. Çanakkale'de yeme-içme fiyatları uygundur.			.883				13.627	.823
11. Çanakkale'de aktivite fiyatları uygundur.			.862					
12. Çanakkale'de konaklama fiyatları uygundur.			.785					
13. Çanakkale kültür açısından farklı bir bölgedir.				.849				
14. Çanakkale çok kültürlü bir bölgedir.				.721			10.390	.746
15. Çanakkale hareketli bir şehirdir.				.690				
16. Çanakkale iyi bir üne sahiptir.					.853			
17. Çanakkale'de yaşam kalitelidir.					.613		9.665	.707
18. Çanakkale temiz bir şehirdir.					.770			
19. Çanakkale'de gece hayatı canlıdır.						.828		
20. Çanakkale moda için ziyaret edilen bir şehirdir.						.757	7.856	.615
Toplam Açıklanan Varyans							69.835	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü								.799
Bartlett Küresellik Testi Ki kare; df; sig.							2516.476; 190; .000	

Destinasyon imajı algısını ölçmeye yönelik oluşturulan ölçeğe ait açıklayıcı faktör analizi bulgularının verildiği Tablo 5'e göre; destinasyon imajı algısını ölçmeye yönelik oluşturulan ölçeğin KMO (Kaiser-Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy) değeri ,799 düzeylerinde iyi bir değer olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin KMO değerinin ,799 olması, bu değerın faktör analizi için yeterli bir değer olduğunu göstermektedir. Araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkarılabileceğini gösteren küresellik derecesi (Bartlett's Test of Sphe-

ricity) 2516.476 olarak hesaplanmış ve elde edilen bu değerin 0,00 ile istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu iki testten elde edilen sonuçlarla bulgu faktör analizi yapabilmek için üzerinde çalışılan örneklem büyüklüğünün yeterli ve verilerin ise faktör analizi yapabilmek için uygun olduğu saptanmıştır. Literatürde, destinasyon imajı algısını ölçmeye yönelik ölçeğin altında yer alan ve çalışma için uyarlanan 11. madde “Çanakkale’de görülecek eşsiz yerler vardır.”, 12. madde “Çanakkale’nin yerel halkı misafirperverdir.”, 16. madde “Çanakkale dil ve lehçe çeşitliliği açısından zengin bir bölgedir”, 19. madde “Çanakkale’ye yolculuk etmek güvenlidir”, 23. madde “Çanakkale, iyi bir alışveriş destinasyonudur”, 32. madde “Çanakkale’nin doğası eşsizdir” ve 33. madde “Çanakkale ulaşım bakımından elverişlidir” ifadeleri yetersiz yük aldığından analizlerden çıkarılmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre bisiklet turu etkinliklerine katılan ziyaretçilerin katılım amaçlarında ve destinasyon imajı algılarında farklılık olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, tutum ve davranış ölçeği altında yer alan “sosyal amaçlı katılım” boyutuna, kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla ($p < 0,05$; $ort_{kadın} = 4,25$; $ort_{erkek} = 4,04$) daha çok katıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda H_4 “Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla, kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla bisiklet turu etkinliklerine daha çok “sosyal amaçlı bir katılım” gösterdikleri yorumu yapılabilir. Bu sonuç, Öter ve Özdoğan’ın (2005) çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermemektedir. Öter ve Özdoğan’ın (2005) çalışmalarında, Selçuk-Efes yöresini ziyaret eden ziyaretçilerin, cinsiyet ayrımı olmaksızın, yöreyi kültürel amaçlarla ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarındaki bu farklılığın, Selçuk-Efes yöresinin daha çok kültürel amaçlarla ziyaret edilen bir destinasyon olmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Medeni duruma göre bisiklet turuna katılım amaçlarının ve destinasyon imajı algılarına yönelik T-testi bulguları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Medeni Durum Değişkenine Göre Bisiklet Turuna Katılım Amaçlarının ve Destinasyon İmajı Algılarının İncelenmesi (Bağımsız Örneklemeler T-testi)

Ölçek	Değişkenler	Medeni Durum	N	Ort.	S.S.	t değeri	p değeri
Tutum ve Davranış Ölçeği	Kültürel Amaçlı Katılım	Evli	105	3,49	1,10	2,483	,014
		Bekar	175	3,15	1,11		
Destinasyon İmajı Algısı Ölçeği	Doğal Güzellikler	Evli	105	4,20	,610	3,255	,001
		Bekar	175	3,90	,899		
	Ulaşım	Evli	105	2,33	,773	-2,250	,025
		Bekar	175	2,56	,895		
	Misafirperverlik	Evli	105	3,72	,669	2,814	,005
		Bekar	175	3,49	,678		
Bekar		175	3,75	,765			
Çekicilikler	Evli	105	4,41	,556	2,552	,011	
	Bekar	175	4,22	,669			
		Bekar	175	2,54	1,06		

Tablo 6'ya göre; medeni durum değişkenine göre bisiklet turu etkinliklerine katılan ziyaretçilerin katılım amaçlarında ve destinasyon imajı algılarında farklılık olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, tutum ve davranış ölçeği altında yer alan "kültürel amaçlı katılım" boyutuna, evli katılımcıların bekar katılımcılara kıyasla ($p < 0,05$; $ort_{evli} = 3,49$; $ort_{bekar} = 3,15$) daha çok katıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla H_5 "Medeni durum değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda, evli katılımcıların bekar katılımcılara oranla bisiklet turu etkinliklerine daha çok kültürel amaçlı bir katılım gösterdikleri yorumu yapılabilir. Destinasyon imajı ölçeği altında yer alan "doğal güzellikler", "misafirperverlik" ve "çekicilikler" boyutlarına evli katılımcıların bekar katılımcılara oranla daha fazla katıldıkları; "ulaşım" boyutuna ise bekar katılımcıların evli katılımcılara göre daha fazla katıldıkları görülmektedir. Bu sonuçlar, Gürbüz'ün (2009) "Safranbolu'yu Ziyaret Eden Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Turistik Ürünleri Algılama Durumu" başlıklı çalışmasının sonuçları ile benzerlik göstermemektedir. Gürbüz'ün (2009) çalışmasında, Safranbolu yöresinde sunulan turistik ürünler ile ilgili, bekar ziyaretçilerin algılama düzeyleri evlilere kıyasla daha düşüktür. Genel anlamda, bekarların beğeni düzeylerinin evlilere kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yaşa göre bisiklet turuna katılım amaçlarının ve destinasyon imajı algılarına yönelik T-testi bulguları Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. Yaş Değişkenine Göre Bisiklet Turuna Katılım Amaçlarının ve Destinasyon İmajı Algılarının İncelenmesi (Tukey testi)

Ölçek	Boyutlar	(I) Grup	(J) Grup	Ort. Fark (I-J)	Ort.	Standart hata	Anl. Düz.
Destinasyon İmajı Ölçeği	Doğal Güzellikler	30-35		-,45231*	4,22	,615	,013
		36-41		-,48009*	4,25	,529	,031
	18-23	42 ve üstü	-,44600*	4,21	,596	,016	
	Misafirperverlik	18-23	42 ve üstü	40854*	3,84	,660	,008

Tablo 7'ye göre yaş değişkeni için katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçlarının ve destinasyon imajı algılarının incelenmesi amacıyla yapılan Levene testi sonucunda grupların varyanslarının eşitliği kabul edilmiştir. Bu durumda tek yönlü varyans analizi yapabilmek için gerekli ön şart sağlanmıştır. Tablo 7'de sunulan çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testi sonuçlarına göre, bisiklet turu etkinliklerine katılan 18-23 yaş arasındaki katılımcıların, 30-35, 36-41 ve 42 ve üstü yaş aralığındaki katılımcılara kıyasla (Ort.= 3,76), Çanakkale'nin destinasyon imajına yönelik "doğal güzellikler" algılarının daha düşük seviyede olduğu görülmüştür. Çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin bir diğer sonucuna göre ise, bisiklet turu etkinliklerine katılan 18-23 yaş arasındaki katılımcıların, 42 ve üstü yaş aralığındaki katılımcılara kıyasla (Ort.= 3,43), Çanakkale'nin destinasyon imajına yönelik "misafirperverlik" algılarının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla H_6 "Yaş değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda, bisiklet turu etkinliklerine katılan genç katılımcıların, orta yaş grubundaki katılımcılara kıyasla Çanakkale'yi daha düşük seviyede doğal güzelliklere ve misafirperverliğe sahip bir destinasyon olarak algıladıkları yorumu yapılabilir. Bu sonuçlar, Öter ve Özdoğan'ın (2005) çalışmalarıyla benzer sonuçlar göstermektedir. Öter ve Özdoğan'ın (2005) çalışmalarında, Selçuk- Efes yöresini ziyaret eden ve yöreye yönelik imaj algılarındaki farklılıkları tespit edebilmek amacıyla yapılan analiz sonucunda, 3. yaş grubu olarak tanımlanan 50 yaş ve üstü katılımcıların, "misafirlik"i de kapsayan "gelenek ve görenekler"i, diğer yaş gruplarına kıyasla daha yeterli buldukları görülmüştür.

Eğitim değişkenine göre farklılıkların incelenmesi amacıyla yapılan Levene testi sonucunda grupların varyanslarının eşitliği kabul edilmiştir. Tek yönlü varyans analizi yapabilmek için gerekli ön şartın sağlanmasıyla birlikte yapılan çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin sonuçlarına göre, bisiklet turu etkinliklerine katılan ve lisans düzeyinde eğitim seviyesine sahip ziyaretçilerin, önlisans düzeyinde eğitim seviyesine sahip ziyaretçilere kıyasla (Ort.= 3,84), Çanakkale'nin destinasyon imajına yönelik "doğal güzellikler" algıla-

rının daha düşük seviyede olduğu görülmüştür. Dolayısıyla H_8 “Eğitim değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda, bisiklet turu etkinliklerine katılan ve daha yüksek eğitim seviyesine sahip katılımcıların, düşük eğitim seviyesine sahip katılımcılara kıyasla Çanakkale’yi daha düşük seviyede “doğal güzellikler”e sahip bir destinasyon olarak algıladıkları söylenebilir. Bu sonuca benzer bir sonuç, Demirkol, Salha ve Cinnioğlu’nun (2016), Trakya Bağ Rotası’na gelen turistlerin profillerini belirlediği araştırmalarında, eğitim seviyesi yüksek olan kesimin Trakya Bağ Rotasını doğal güzellikler amacıyla ziyaret ettikleri ve ayrıca bu alanda bilgi birikimi ve merak olmaksızın katılım sağlamayacakları görülmüştür. İş durumuna göre bisiklet turuna katılım amaçlarının ve destinasyon imajı algılarına yönelik T-testi bulguları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. İş Durumu Değişkenine Göre Bisiklet Turuna Katılım Amaçlarının ve Destinasyon İmajı Algılarının İncelenmesi (Tukey testi)

Ölçek	Boyutlar	(I) Grup	(J) Grup	Ort. Fark (I-J)	Ort.	Standart hata	Anl. Düz.
Destinasyon İmajı Ölçeği	Doğal Güzellikler	Serbest	Öğrenci	-,45151*	4,28	,498	,042
	Ulaşım	Kamu	Özel	-,57199*	2,54	,589	,016
		Öğrenci	Kamu	,63626*	2,61	,880	,002
	Misafirperverlik	Serbest	Öğrenci	,43184*	3,86	,615	,012

Levene testi sonucunda grupların varyanslarının eşitliği kabul edilmesiyle birlikte, iş durumu değişkenine göre tek yönlü varyans analizi testi yapılmıştır. Tablo 8’de sunulan çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin sonuçlarına göre, bisiklet turu etkinliklerine katılan ve serbest meslekle uğraşan katılımcıların, öğrenci katılımcılara kıyasla Çanakkale’nin destinasyon imajına yönelik “doğal güzellikler” ($Ort_{\text{öğrenci}} = 3,82$) ve “misafirperverlik” ($Ort_{\text{öğrenci}} = 3,43$), algılarının daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin bir diğer sonucuna göre ise, bisiklet turu etkinliklerine katılan kamu çalışanlarının, özelde çalışanlara ve öğrenci olan katılımcılara kıyasla ($Ort_{\text{kamu}} = 1,97$), Çanakkale’nin destinasyon imajına yönelik “ulaşım” algılarının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla H_7 “İş durumu değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır” hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda, bisiklet turu etkinliklerine katılan kamu çalışanlarının, özel sektör çalışanlarına ve öğrenci katılımcılara kıyasla Çanakkale’yi daha düşük seviyede ulaşım olanaklarına sahip bir destinasyon olarak algıladıkları yorumu yapılabilirken; serbest meslek grubundaki katılımcıların ise öğrenci

katılımcılara kıyasla, Çanakkale'nin doğal güzelliklerini ve misafirperverliğini daha yüksek düzeyde algıladıkları söylenebilir. Bu sonuçlar, Gürbüz'ün (2009) çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Gürbüz'ün (2009) çalışmasında, Safranbolu yöresinde sunulan turistik ürün algılarının, diğer meslek gruplarına kıyasla öğrenciler tarafından daha düşük düzeyde algılandığı görülmüştür. Aylık gelire göre bisiklet turuna katılım amaçlarının ve destinasyon imajı algılarına yönelik T-testi bulguları Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Ortalama Aylık Gelir Değişkenine Göre Bisiklet Turuna Katılım Amaçlarının ve Destinasyon İmajı Algılarının İncelenmesi (Tukey testi)

Ölçek	Boyutlar	(I) Grup	(J) Grup	Ort. Fark (I-J)	Ort.	Standart hata	Anl. Düz.
Tutum ve Davranış Ölçeği	Kültürel Amaçlı Katılım	0-999 TL	1000-1999 TL	-,69076	3,42	1,11	,020
			2000-2999 TL	-,76882	3,50	1,13	,032
			3000-3999 TL	-,70471	3,43	1,00	,050
Destinasyon İmajı Algısı Ölçeği	Misafirperverlik	0-999 TL	1000-1999 TL	-,40343*	3,57	,692	,040
			2000-2999 TL	-,47035	3,63	,600	,041
			3000-3999 TL	-,47167	3,64	,635	,031
			4000 TL ve üstü	-,59428	3,76	,691	,001

Ortalama aylık gelir değişkenine göre farklılıkların incelenmesi amacıyla yapılan Levene testi sonucunda grupların varyanslarının eşitliği kabul edilmiştir. Tek yönlü varyans analizi yapabilmek için gerekli ön şartın sağlanmasıyla birlikte yapılan ve Tablo 9'da sunulan çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin sonuçlarına göre, bisiklet turu etkinliklerine katılan 0-999 TL gelire sahip katılımcıların, 1000-1999 TL, 2000-2999 TL ve 3000-3999 TL gelir düzeyine sahip katılımcılara kıyasla ($Ort_{0-999 TL} = 2,73$), bisiklet turu etkinliklerine kültürel amaçlı katılım düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Çoklu karşılaştırma (Tukey HSD) testinin bir diğer sonucuna göre ise, bisiklet turu etkinliklerine katılan 0-999 TL gelire sahip katılımcıların, 1000-1999 TL, 2000-2999 TL ve 3000-3999 TL ve 4000 TL ve üstü gelir düzeyine sahip katılımcılara kıyasla ($Ort_{0-999 TL} = 3,16$), Çanakkale'nin destinasyon imajına yönelik "misafirperverlik" algılarının daha düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla H_0 "Ortalama aylık gelir değişkenine göre katılımcıların bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algıları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda, bisiklet turu etkinliklerine katılan ve düşük düzey gelirli katılımcıların, orta ve yüksek gelir grubundaki katılımcılara kıyasla bisiklet turu etkinliklerine kültürel amaçlı katılımlarının daha düşük seviyede olduğu ve Çanakkale'yi daha düşük seviyede "misafirperverlik"e sahip bir destinasyon olarak algıladıkları yorumu yapılabilir. Bu sonuçlar, Gür-

büz (2009)'un çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Gürbüz' ün (2009) çalışmasında, Safranbolu yöresinin yiyecek-içecek tesisi çalışanlarının tutum ve davranışlarının, diğer gelir seviyelerine sahip katılımcılara kıyasla düşük gelire sahip katılımcılar tarafından daha düşük düzeyde algılandığı görülmüştür. Etkinlere katılım üzerinde diğer değişkenlerin ne kadar etkili olduğunu belirlemek için çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Bazı bağımsız değişkenlerin etkinliklere katılım üzerindeki etkilerine yönelik regresyon analizi bulguları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Bazı Bağımsız Değişkenlerin Etkinlere Katılım Üzerindeki Etkileri

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Etkinliklere Katılım		
	β	T	P (Sig.)
Yaş	-,145	-3,358	,001
Medeni Durum	-,427	-3,298	,001
İş Durumu	-,102	-2,781	,006
Destinasyon İmajı Algıları	,791	8,708	,000
F	23,060		
R ²	,253		
dzltR ²	,243		

Tablo 10'a göre; F değeri, modelin anlamlılığını gösteren bir değerdir. F değerinin 23,060 olması, modelin 0,01 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Regresyon analizinde görüldüğü gibi düzeltilmiş R² değeri ise ,243'tür. Bu değerler, bağımlı değişkendeki değişimin, bağımsız değişkenler tarafından ne kadar tanımlanabildiğini gösteren bir ölçüdür. Buna göre, çoklu regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin tümü %24 oranında etkinliklere katılımı açıklamaktadır. Çoklu regresyon analizi testi sonucunda; katılımcıların cinsiyeti, ortalama aylık gelirleri, eğitim durumları, katılacak etabın ve bisiklet biniciliği durumlarının etkinliklere katılımları üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda H₃ "Katılımcıların betimleyici özelliklerinin etkinliklere katılımları üzerinde olumlu etkisi vardır" hipotezi reddedilmiştir.

Etkinliklere katılımı en fazla etkileyen faktörün ise, destinasyon imajı algıları ($\beta = ,791$; $p < 0,05$) olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, H₁ "Katılımcıların destinasyon imajı algılarının etkinliklere katılım üzerinde olumlu etkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç, Chon (1990: 2) ve Getz'in (1991: 8) çalışmalarının sonuçları ile paralellik göstermektedir. Bununla beraber; yaş, medeni durum ve iş durumu bağımsız değişkenlerinin etkinliklere katılımı olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla H₂ "Katılımcıların demografik özelliklerinin etkinliklere katılımları üzerinde olumlu etkisi vardır" hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların "yaş"ı arttıkça, bisiklet turu et-

kinliklerine katılımlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Kelly'nin (1983: 333) çalışmasının sonucunda ulaştığı "bireyin tercih ettiği rekreatif etkinlikler çizelgesinde yaş arttıkça bireyin etkinliğe aktif katılımı da azalmaktadır" sonucu ile paralellik göstermektedir. Ayrıca katılımcıların medeni durumlarının "bekar" ve iş durumu olarak "öğrenci" statüsünde bulunanların bisiklet turu etkinliklerine daha çok katılım sağladıkları görülmüştür. Bu sonuçlar, Biernat ve Vikuk'ın (2012) çalışmasının sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Biernat ve Vikuk (2012: 86), kırsal turizm üzerine Polonya'da gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonucunda, bekar ve öğrenci katılımcıların, diğer katılımcılara kıyasla kırsal turizm etkinliklerine daha fazla ve daha uzun süreli bir katılım sağladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Koçak'ın (2016: 5760), Türkiye'deki 606 bisiklet kullanıcısı üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında, bisiklet kullanımı ile ilgili olarak, bekar katılımcıların evli katılımcılara kıyasla daha olumlu bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Çanakkale ilini bisiklet turu etkinliklerine katılmak amacıyla ziyaret eden katılımcıların destinasyon imajı algılarının tespit edilmesi ve katılımcıların destinasyon imajı algılarının bisiklet turu etkinliklerine katılım üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bisiklet turu etkinliklerine katılmak amacıyla Çanakkale ilini ziyaret eden katılımcılara uygulanan anket neticesinde, katılımcıların destinasyon imajı algılarının bisiklet turu etkinliklerine katılımı etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda, destinasyon imajı yöneticilerinin ve pazarlamacılarının, destinasyon imajı çalışmalarına ağırlık vermeleri ve bisiklet turizminin gelişimine katkıda bulunan bisiklet turu etkinliklerinin süresinin uzatılması, güzergahlarının genişletilmesi ve geleneksel hale getirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgu sonuçlarına göre; katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, iş durumu ve ortalama aylık gelir değişkenlerine göre bisiklet turuna katılım amaçları ve destinasyon imajı algılarının farklılık gösterdiği görülmüştür. Evli katılımcıların bisiklet turu etkinliklerine daha çok kültürel amaçlı bir katılım sağladıkları ve Çanakkale ilini "doğal güzellikler", "misafirperverlik" ve "çekicilikler" açısından bekar katılımcılara kıyasla daha olumlu algıladıkları görülmüştür. Bekar katılımcıların ise bisiklet turu etkinliklerine daha çok sosyal amaçlı bir katılım sağladıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, evli katılımcıların bekar katılımcılara kıyasla "doğal güzellikler", "misafirperverlik" ve "çekicilikler" açısından daha düşük beklentilere sahip olduğunu ve bekar katılımcıların bisiklet turu etkinliklerine daha çok sosyalleşmek amaçlı katıldıklarını göstermektedir. Bekar katılımcıların büyük ço-

ğunluğunun öğrenci olduğu, evli katılımcılara kıyasla yaş aralıklarının daha düşük olduğu ve özellikle internetle daha fazla iç içe oldukları düşünüldüğünde, gençlerin beklentilerinin daha yüksek olması normal karşılanabilir. Bekar katılımcıların büyük çoğunluğunun öğrenci olduğu ve bisiklet turu etkinliklerine en fazla katılan kesim (%41,0) olduğu düşünülürse bu durum, destinasyon imajı yöneticilerinin ve pazarlamacılarının, bahsi geçen unsurlardaki negatif algıları pozitif dönüştürülebilme amacıyla ilgili konularda çalışmalar yapmasını gerektirmektedir.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuca göre, ortalama aylık gelir değişimine göre, 0-999 TL gelire sahip katılımcıların, bisiklet turu etkinliğine katılımlarını kültürel amaçla değil, sosyal amaçla gerçekleştirdikleri görülmüştür. Belirli bir yaş düzeyinin üzerinde, eğitilmiş ve gelir seviyesi yüksek bireylerin bilinçli olarak kültür turizmini tercih ettikleri ve gidecekleri yerdeki kültürel özellikleri görmek ve mümkünse o yaşam şeklini tecrübe etmek istemeleri düşünüldüğünde, bu sonucun olağan bir sonuç olduğu yorumu yapılabilir. Çalışmada ayrıca, bekar ve kamuda çalışan katılımcıların “ulaşım” algılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yapılan diğer çalışmalarda da kamu çalışanlarının diğer meslek gruplarına kıyasla yaşadıkları veya ziyaret ettikleri destinasyonların ulaşım koşullarını genel anlamda elverişsiz bulmaları sonucuyla örtüşmektedir (Oymak ve Özden, 2013; Çaha ve Tutar, 2014; Taşkaya vd., 2015). “Destinasyon imajı” ölçeği kapsamında tespit edilen bu sonuçlar, Çanakkale ilinin genel olarak “misafirperverlik”, “ulaşım”, “doğal güzellikler” ve “çekicilikler” unsurları açısından “düşük” algılanması sebebiyle, destinasyon imajı ve pazarlamacılarının ilgili konularda çalışmalar yapmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle, destinasyonlarda düzenlenecek bisiklet turu etkinlikleri ile birlikte, destinasyona ve bölgeye yöneltilen ilgi sonucunda, katılımcıların destinasyon hakkında bilgi sahibi olması ve destinasyonda etkinlik turizmi çeşitlerinin gelişiminin sağlanacağı ifade edilebilir. Ayrıca, bisiklet turu etkinlikleri hakkında oluşturulabilecek yazınların, bisiklet turizmi ve etkinlik turizmi literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, bisiklet turu etkinliklerinin; destinasyonların tanıtılması, pazarlanması ve destinasyon imajının geliştirilmesi açısından önemini vurgulanmasıyla dikkat çekeceği düşünülmektedir.

Sosyal bilimler alanında yapılan her çalışma gibi, bu çalışmanın da birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın en önemli kısıtı, örneklem sayısının sınırlı olmasıdır. Zaman kısıtlılığı ve verilerin toplanması aşamasında karşılaşılan bazı güçlükler (bisiklet turu etkinliğinin iki gün ile sınırlı olması, ziyaretçilerin anketi doldurmada çekingen kalmaları ve isteksiz olmaları

gibi) nedeniyle araştırma, geniş bir örneklem üzerinde yapılamamıştır. Sonraki araştırmalarda örneklem sayısının artırılması, sonuçların genellenebilirliği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, konuyla ilgili ileride yapılacak araştırmalarda, anket yöntemi ile veri toplanmasının dışında, nitel yöntemlerle (katılımcı gözlem ve görüşme yöntemleri gibi) de verilerin toplanması yararlı olabilecektir. Bu sayede daha derinlemesine ve daha fazla veri elde edilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Baloglu, Ş. (1997). The Relationship Between Destination Images and Sociodemographic and Trip Characteristics of International Travelers, *Journal of Vacation Marketing*, 3 (3): 221-233.
- Baloglu, S. ve McCleary, K. W. (1999). A Model of Destination Image Formation, *Annals of Tourism Research*, 26 (4): 868-897.
- Beerli, A. ve Martin, J. D. (2004). Factors influencing destination image. *Annals of Tourism Research*, 31 (3): 657-681.
- Biernat, E. ve Lubowiecki-Vikuk, A. P. (2012). Tourist Activity Among Urban Singles in View of Socio-Demographic Factors, *Studies in Physical Culture And Tourism*, 19 (2): 86-93.
- Bigne, J., Sanchez, M. ve Sanchez, J. (2001). Tourism Image, Evaluation Variables and After Purchase Behavior: Inter-Relationships, *Tourism Management*, 22 (6): 607-616.
- Bolton, R. N. ve Drew, J. H. (1991). A Multistage Model of Customers' Assessments of Service Quality and Value. *Journal of Consumer Research*, 17 (4): 375-384.
- Bruwer, J., Pratt, M. A. Saliba, A. ve Hirche, M. (2017). Regional Destination Image Perception of Tourists within a Winescape Context. *Current Issues in Tourism*, 20 (2): 157-177.
- Buhalis, D. D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future, *Tourism Management*, 21 (1): 97-116.
- Cheng, Tien-Ming ve Lu, C. C. (2012). Destination Image, Novelty, Hedonics, Perceived Value, and Revisiting Behavioral Intention for Island Tourism, 18 (7): 766-783.
- Chon, K. S. (1990). The Role Of Destination Image in Tourism: A Review and Discussion, *The Tourist Review*, 45 (2): 2-9.
- Crompton, J. L. (1979). An Assessment of the Image of Mexico as a Vacation Destination and the Influence of Geographical Location upon that Image, *Journal of Travel Research*, 17 (4): 18-23.
- Crompton, J. L. ve McKay, S. L. (1997). Motives of Visitors Attending Festival Events, *Annals of Tourism Research*, 24 (2): 425-439.
- Çaha, Ö. ve Tutar, H. (2014). Yoğun Kamu Çalışanı Göçü.
- Çakıcı, C. ve Yavuz, G. (2012). 2013 Akdeniz Oyunları Bağlamında Spor Etkinlikleri ve Olası Etkileri, I. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Mersin.
- Çanakkale Bisiklet Turu, 15 Nisan 2017 tarihinde <https://www.canakkalebisikletturu.com>, adresinden erişildi.

- Demirkol, C., Salha, H. ve Cinnioğlu, H. (2016). Trakya Bağ Rotasına Gelen Turistlerin Profilinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu.
- Durmuş, B.; Yurtkoru E.S.; Çinko, M. (2011). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gallarza, M.G., Gil, S.I. ve Calderon, G.H., (2002). Destination Image: Towards a Conceptual Framework, *Annals of Tourism Research*, 29 (1): 56-78.
- Gartner, W.C. (1993). Image Formation Process, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 2 (3): 191-215.
- Getz, D. (1991). *Festival Events and Tourism*, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Getz, D. ve Wicks, B. (1994). Professionalism and Certification for Festival and Event Practitioners: Trends and Issues, *Festival Management and Event Tourism*, 2 (2): 103-109.
- Gürbüz, A. (2009). Safranbolu'yu Ziyaret Eden Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Turistik Ürünleri Algılama Durumu, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2): 217-234.
- İlban, M.O.; Köroğlu, A. ve Bozok, D. (2008). Termal Turizm Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Gönen Örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13): 105-129.
- Karagöz, D. (2006). *Etkinlik Turizmi ve Etkinlik Turizmi Bağlamında Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomiye Etkisi: Formula 1 2005 Türkiye Grand Prix Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kişioğlu, E. ve Selvi, M. S. (2013). Yerel Etkinliklerin Tekirdağ'ın Destinasyon İmajına Etkisi Yerel Paydaşlar Açısından Bir Değerlendirme, *IAAOJ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1): 68-102.
- Kelly, J. (1983). Leisure Style: A Hidden Core, *Leisure Sciences*, 5 (4): 321-337.
- Koçak, F. (2016). Türkiye'de bisiklet kullanımı: Bisiklet Kullanma Nedenleri ve Elde Edilen Faydalar. *Journal of Human Sciences*, 13(3): 5760-5771.
- Kotler, P. (1994). *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control* (8th ed.) NJ: Prentice Hall International.
- Kotler, P., Haider, D.H. ve Rein, I.J., (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*, USA: Free Press.
- Lawson, F. ve Baud-Bovy, M. (1977). *Tourism and Recreation Development*, London: Architectural Press.
- Oymak, Z. ve Özden, A. (2013). Çalışan Perspektifinden Tarımsal Yayımlı Geliştirme Projesi: Aydın İli Örneği. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 19(1).

- Öter, Z. ve Özdoğan, O. N. (2005). Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (2): 127-138.
- Özdemir, G. (2008). Destinasyon Pazarlaması, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Pennington-Gray, L. ve Holdnak, A. (2002). Out of The Stands and into the Community: Using Sports Events to Promote a Destination, *Event Management*, 7 (3): 177-186.
- Prayag, G., Hosany, S., Muskat, B., ve Del Chiappa, G. (2017). Understanding the Relationships between Tourists' Emotional Experiences, Perceived Overall Image, Satisfaction, and Intention to Recommend, *Journal of Travel Research*, 56 (1): 41-54.
- Raj, R. ve Morpeth, N. (2006). Local Community Structures in Events and Festivals: Opportunities for Destination Marketing or Communities "Caring for Place"?, *Tourism Today*, (6), 82-95.
- Rynes, S. L. (1991). Recruitment, Job Choice, and Post-Hire Consequences: A Call for New Research Directions. *CAHRS Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, 399-444.
- Sirakaya, E. Petrick, J. ve Choi, H. S. (2004). The Role of Mood on Tourism Product Evaluations. *Annals of Tourism Research*, 31 (3): 517-539.
- Stylidis, D., Shani, A. ve Belhassen, Y. (2017). Testing an Integrated Destination Image Model across Residents and Tourists, *Tourism Management*, 58 (2017): 184-195.
- Tabachnick B. G. ve Fidell L. S. (2005). *Using Multivariate Statistics*, Boston: Ally and Bacon.
- Taşkaya, S. M., Turhan, M. ve Yetkin, R. (2015). Kırsal Kesimde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Sorunları (Ağrı İli Örneği). *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18).
- Tayfun, A. ve Arslan, E. (2013). Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali'nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 192-206.
- Tian-Cole, S., Crompton, J. L., ve Willson, V. L. (2002). An Empirical Investigation of the Relationships between Service Quality, Satisfaction and Behavioral Intentions among Visitors to a Wildlife Refuge, *Journal of Leisure Research*, 34 (1): 1-24.
- Woo Jun, J. ve Lee, H. (2008). Impacts Of Events On The Brand Germany: Perspectives From Younger Korean Consumer, *Event Management*, 11 (3): 145- 153.
- Yıldırım, H. M. (2017). *Etkinlik Turizmi "Destinasyon Seçim Sürecinde Etkinlikler"*, Ankara: Detay Yayıncılık.

TELEVİZYONDA YAYINLANAN GASTRONOMİ KONULU GEZİ PROGRAMLARININ DAVRANIŞSAL TATMA NİYETİNE ETKİSİ

The Effect of Gastronomy-Travel Based TV Programs on Behavioral Intention of Tasting

Gönderim Tarihi: 01.08.2017

Kabul Tarihi: 04.12.2017

Hakan YILMAZ*

Pınar ŞENEL**

ÖZ: 21. yüzyılda kitle iletişim, ana işlevleri olan haber ve bilgi verme dışında kültürel tanıtma, eğitime, sosyalleştirme, motive etme gibi farklı işlevler de kazanmıştır. Televizyon, bu işlevleri programlar aracılığıyla sunan son derece yaygın ve etkin bir kitle iletişim aracıdır. Çalışmada televizyonda yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının algılanan davranış kontrolüyle birlikte bireylerin davranışsal tatma niyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma Eskişehir'de Kolayda Örneklem Yöntemi ile belirlenen 496 katılımcıyla yapılmış ve verilerin analizinde Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılmıştır. Sonuç olarak algılanan davranış kontrolü değişkeninin, merak uyandırma ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti değişkeniyle ilişkisinde, düzenleyici etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kitle İletişim, Televizyon, Gastronomi Turizmi, Gastronomi Konulu Gezi Programları, Davranışsal Niyet.

ABSTRACT: Mass communication was a necessity for public life at the beginning, it had functions such as providing information, training, socialization, motivating and cultural promotion in the time from Industrial Revolution to the Information Age. Mass communication both delivers news and is the part of developing political, social and economic elements in the 21. century. Television is widespread and effective today. Television programs functions a lot as well. The study measured the impact of gastronomy-travel based television programs on behavioral intentions of tasting. This quantitative study used survey method via 496 respondents in Eskişehir which were determined by the simple random sampling method and Structural Equation Modeling was used. As a result, it was

* Doc. Dr., Anadolu Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları/Turizm İşletmeciliği, hyilmaz5@anadolu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0002-8512-2757

**Araş.Gör., Anadolu Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları/Turizm İşletmeciliği, pinargoksu@anadolu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0001-8437-1367

found out that gastronomy-travel based television programs' arouse curiosity and social impact functions and perceived behavioral control has an impact on behavioral intentions of tasting.

Keywords: Mass Communication, Television, Gastronomy Tourism, Gastronomy-Travel Based TV Programs, Behavioral Intention.

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmeler, kitle iletişimin işlevlerini giderek arttırmaktadır. İlk zamanlarda bilgi ve enformasyonun daha geniş kitlelere yayılması amacıyla kullanılan kitle iletişim, ilerleyen süreçte topluma bir ideolojiyi aşılama ve toplumu yönlendirme gibi amaçlarla kullanılmıştır (MacBride, 2004:11). Kitle iletişimin gelişim süreci içerisinde, 21. yüzyıla kadar işlevlerini ve etkinliğini giderek arttıran televizyon; ekonomik, sosyal ya da demografik unsurlardan bağımsız olarak her eve giren, izlenirliği yüksek bir kitle iletişim aracıdır. Kitle iletişimin bilgi sağlama, motive etme, kültürel tanıtım ve eğlendirme gibi birçok işlevini karşılamaktadır. Televizyon programları ise bu işlevleri izleyicilere sunan yayınlardır (Webster ve Wakshlag, 2008). Öte yandan son 20 yılda gastronomiye verilen önemin artması ve gastronomi konulu ürünlerin çoğalması (Hall ve Sharples, 2003) medya sektörünü de etkilemiş, gastronomi konulu televizyon programlarının giderek artmasına neden olmuştur.

Literatürde turizmi iletişim bağlamında araştıran çalışmalar olmakla birlikte (Buhalis ve Deimezi, 2004; Litvin vd., 2008) gastronomi turizmi ve iletişime ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır. Televizyonda oldukça sık yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarına ilişkin bir çalışmaya ise rastlanamamıştır. Araştırma Türkiye'de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının bireyler üzerinde yemek amaçlı seyahat isteği yaratıp yaratmadığını ölçmektedir. Gastronomi konulu gezi programları (Two Greedy Italians, 2017; Bizarre Foods Delicious Destinations, 2017; Wilco'yla Yaşasın Yemek, 2017), farklı destinasyonların gezilerek bu destinasyonlardaki yiyecek içeceklerin, yeme içme kültürünün ve/veya yiyecek içecek işletmelerinin izleyiciye sunulduğu programlardır. Belirli ve değişmeyen bir mekânda sunucuların yemek yapıp izleyicilere tarif ve sunum görselleri sunduğu yemek programlarından farklı olarak gastronomi turizmini konu almaktadırlar.

Araştırma, televizyonda yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının, algılanan davranış kontrolü değişkeniyle birlikte bireylerin davranışsal tatma niyeti üzerindeki etkisini ölçmektedir. Çalışmayla, literatüre televizyon-

da yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının izleyiciler üzerindeki etkisini araştıran güvenilirlik geçerliği sınanmış bir ölçek sunmak ve ilerleyen zamanlarda bu programlara ilişkin yapılacak araştırmalara ikincil veri sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışmanın gastronomi, turizm ve iletişim sektörüne ilişkin de yaygın etkileri olması beklenmektedir. Bunlar; destinasyonlar açısından programların pazarlama aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağını belirlemek, gastronomiyle iş, özel ilgi gibi öncül bir ilişkisi olmayan bireylerin potansiyel talep ve talep profillerini turizm sektörüne sunmak ve gastronomi konulu gezi programlarının izleyici profili, izlenme sıklığı ve etkinliği hakkında iletişim sektörüne veri sağlamak olarak sıralanabilecektir.

Yapısal eşitlik modellemesinin kullanıldığı araştırmada sonuç olarak, merak uyandırma, rehberlik ve sosyal etki değişkenlerinin, davranışsal tatma niyeti değişkeniyle ilişkisinde algılanan davranış kontrolü değişkeninin düzenleyici etkisini ölçen araştırma modelinin kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanan davranış kontrolü değişkeninin, merak uyandırma ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti değişkeniyle ilişkisinde düzenleyici etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.Davranışsal Tatma Niyeti

Davranışsal niyet; davranışı gerçekleştirmede etkili olan, kişisel veya dışsal unsurlardan kaynaklanabilecek bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bireyin davranışı gerçekleştirme sürecinde tutumlarından farklı olarak davranışa olan isteği de önem kazanmaktadır ve davranışsal niyet bireyin er ya da geç davranışı gerçekleştireceğini ifade etmektedir (Turan, 2011).

Araştırmada davranışsal tatma niyeti değişkenini açıklayan gastronomi turizmi ise farklı destinasyonlara ait yiyecek içecek işletmelerini ziyaret ederek tadım yapmak ve gastronomiye ilişkin etkinlik, festival ve eğitimlere katılmak gibi amaçlarla gerçekleştirilen bir seyahat biçimi olarak tanımlanmıştır (Hall ve Mitchell, 2001' den aktaran Hall ve Sharples, 2003). Ana teması yemek olan gastronomi turizmini gerçekleştirmek için bireylerin bazı motivasyonlara sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu motivasyonlar fiziksel, kültürel, bireysel ve prestije bağlı faktörler olarak sıralanmaktadır (Fields, 2002). Bireyler geleneksel yemekleri kaliteli ve deneyim biriktirebileceği yerlerde tatmak adına gastronomi turizmini gerçekleştirmektedir (Kivela ve Crofts, 2005). Küreselleşme ve gastronomiye artan ilgiyle birlikte (Riley, 1994) farklı kültürlerle ait olan yemekleri bölgesinde tatma arzusuyla gastronomi turizmini pozitif yönde etkileyen kültürel faktörlerdendir (Fields, 2002). Öte yandan bireysel ve statüye bağlı faktörler, yemek yemenin sosyolojik bir olgu halini alması ve bireyi sos-

yal hayat içerisinde dahil ederek prestij kazandırması yönüyle ele alınmaktadır (Fields, 2002). Warde ve Martens (2000), İngiltere’de yaptıkları çalışmada, dışarıda yemek yiyen bireylerin restoran seçimini, yemeklerin kalitesinden çok kendilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre yaptığını ortaya koymuştur.

Kitle iletişim araçlarının bölgelerin yiyecek içeceklerini tanıtarak gastronomi turizmine yönelik turist çektiğine ve bu kitle iletişim araçlarının etkin kullanılması gerektiğine yönelik çalışmalara da değinmek gerekmektedir. Boyne ve diğerleri (2003) İngiltere’nin bazı bölgelerinin gastronomi turizmi açısından geliştiğini ve bu gelişimin internet aracılığıyla sağlandığını bulgulamış, Horng ve Tsai (2010) gastronomi turizmine yönelik turist çekmede kitle iletişim araçlarının etkin kullanılması gerektiğine vurgu yaparak 6 Doğu Asya ülkesinin web sitesinin yiyecek içecek tanıtımında etkinliğini incelemiştir. Gastronomi konulu gezi programlarının kitle iletişimin işlevlerinden faydalanarak hem bireyleri hem de sosyal çevresindekileri bölge ve yemekleri konusunda bilgilendirdiği ve yemek amaçlı seyahate yönelik algı oluşturduğu görülmektedir. Tüm bu çalışmalar incelenerek çalışmada davranışsal tatma niyeti değişkeni içsel değişken olarak konumlandırılmıştır.

2. Merak Uyandırma

Bireyler televizyonda gördüğü yiyecekleri merak etmekte ve satın almaktadır. Marques Costa, Martins Horta ve Dos Santos (2012), yaptıkları çalışmada televizyonda yayınlanan yiyecek reklamlarının çocuk ve yetişkinleri bu yiyecekleri satın almaya ittiğini ve yeme alışkanlıklarının reklamlar aracılığıyla değiştiğini bulgulamıştır.

Yiyecek satın alma ve tüketme dışında restoran tercihi televizyon reklamlarından etkilenmektedir. Chou, Rashad ve Grossman (2008), yaptıkları çalışmada televizyon reklamlarının bireyleri fast food restoranlarına karşı pozitif etkileyerek restoran tercihlerini ve yeme alışkanlıklarını değiştirdiğini ortaya koymuştur. Televizyonun seyahat davranışına etki ettiği diğer bulgularan veriler arasındadır. Bireyler televizyonda yayınlanan filmlerde gösterilen bölgeleri merak ederek seyahat davranışı gerçekleştirmektedir. Tooke ve Baker (1996) televizyondaki filmlerin bir değer yaratarak bölgeye gelen turist sayısının arttırdığını bulgulamıştır. Kim, Agrusa, Lee, ve Chon (2007), Kore dizilerinin Japon turistlerini bölgeye çektiğini ortaya koymuş ve bu dizilerin bireylerde bölgeye ilişkin merak uyandırdığını saptamıştır.

Kitle iletişim ve seyahate yönelik davranışsal niyeti araştıran çalışmaların da olduğu görülmektedir. Başta televizyon olmak üzere gazete, dergi ve internet gibi kitle iletişim araçlarının turistlerin destinasyon seçimini ve seyahate yönelik davranışsal niyetini etkilediği ortaya konmuştur (Park vd., 2009). Medya-

nın davranışsal tatma niyetine pozitif etkisi ayrıca Wang'ın gastronomi blogları üzerine yaptığı çalışmada (2011) görülmüştür. Bu çalışmalar doğrultusunda ve Türkiye'de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının bölgeleri ve yemeklerini görsel medyanın avantajlarından yararlanarak çekici gösterdiği öngörüsüyle araştırmada "**H₁**: Merak uyandırma değişkeni davranışsal tatma niyeti değişkenini etkilemektedir." hipotezi geliştirilmiştir.

3.Bilgi Verme

Bilgi verme, kitle iletişimin tarihte ilk işlevi olmakla birlikte tarihten bugüne en önemli işlev olma özelliğini korumuştur. Mac Bride (2004), kitle iletişimin işlevlerini sıralayarak bilgi verme işlevini açıklamıştır. Bu bağlamda bilgi vermeyi, toplumu ilgilendiren gelişmeler hakkında yazı, resim, video, bilgi ve enformasyonu topluma aktararak kişisel, ulusal ve uluslararası anlamda bir yorumlama geliştirilmesi olarak ifade etmiştir. Bilgi, bilinmeyen destinasyonlara ilişkin farkındalık yaratmakta ve bireylerin bu destinasyonlara seyahat niyetini pozitif yönde etkilemektedir (Hennessey vd., 2010). Kitle iletişim seyahate ilişkin risk algısını düşürerek de seyahat niyetine pozitif etkilemektedir. Bireyler sosyal medyadaki bilgi, yorum ve fotoğrafları görerek seyahatlerine ilişkin kararı daha bilinçli bir şekilde vermektedir (Roehl ve Fesenmaier, 1992).

Bireyler seyahat gibi restoranlara ilişkin seçimini de medya unsurlarından faydalanarak yapmaktadır. Bireylerin restorana ilişkin resim ve yorumları restorana gitmeden önce sosyal medyadan takip ettiği, sosyal medyanın erişilebilirliğinin ve güven yaratmasının restoran seçiminde etkisi olduğu bulguların verileri arasındadır (Hwang ve Park, 2015). Bu çalışmalar incelendiğinde bireylerin gerek seyahat gerekse restoran seçiminde kitle iletişimden yaralandıkları görülmektedir. Gastronomi konulu gezi programlarının herkes tarafından erişilebilir olan televizyonda yayınlanması, yöre yemeklerine ilişkin bilgi ve enformasyon sağlama işleviyle araştırmada "**H₂**: Bilgi verme değişkeni davranışsal tatma niyeti değişkenini etkilemektedir." hipotezi geliştirilmiştir.

4.Rehberlik

Bireylerin risk algısının yüksek olduğu tatil kararları, son zamanlardaki bilgiye erişim kolaylığından pozitif yönde etkilenmiştir (Gao vd., 2014). Bireyler tatil kararı ve destinasyon seçimi için radyo, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçlarına zaman ayırarak tatillerini geçirecekleri bölgenin konumu, çevresi ve ulaşım bilgileri gibi özel bilgiler edinmektedir (Kim ve Geistfeld, 2003). Bireylerin tatil kararlarını etkileyen faktörler arasında konumdan başka değişkenlerinde olduğu bulgulanmıştır. Fiyat ve alınacak hizmetin kalitesi gibi değişkenler tatil seçiminde etkili olan değişkenler olarak ortaya konmuş-

tur (Huang vd., 2008). Fiyat ve bireylerin sosyo-ekonomik durumunun restoran seçiminde de etkisi saptanmıştır. Özel bir yemek deneyimi edinmek için bireyler zaman ve para harcamaktadır ve bütçelerine göre restoran seçimi yapmaktadır (Kim ve Geistfeld, 2003). Restoran seçiminde restoranın bulunduğu çevrenin, ambiyansının ve hizmet türünün etkili olduğu ayrıca ortaya konan faktörler arasındadır (Ryu ve Jang, 2007). Tüm bu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda gerek restoran gerekse tatil seçiminde bilgi, fiyat, konum ve çevrenin önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca gastronomi bloglarının sağladığı rehberlik işleviyle davranışsal tatma niyetine etki ettiği ortaya konmuştur (Wang, 2011). Türkiye’de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının bölgedeki doğal çevreyi, bu doğal çevre içerisinde bulunan restoran isim ve adreslerini ve restoranlarda alınan yemek hizmetine ayrılması gereken bütçeyi gösterdiğinden çalışmada “ H_3 : Rehberlik değişkeni davranışsal tatma niyeti değişkenini etkilemektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

5. İmaj

Destinasyon imajı ve yemekleri ayrılmaz bir bütündür ve destinasyona özgü yemeklerin medya aracılığıyla potansiyel turistlere tanıtılması gerektiğine yönelik çalışmalar mevcuttur (Saatçi ve Demirbulat, 2016). Gastronomi turizmi gerçekleştirmenin biricik amacının yemek olduğu değerlendirildiğindeyse bölgenin yemeklerine ait imajının oluşturulmasının önemi açıktır. Bölgenin yemeklerine ait imajın oluşturulması standart turizm politikalarından farklı olarak bölgenin yiyecek içecek çeşitliliği, kalitesi, tarımı gibi unsurlara bağlıdır (Hjalager ve Corigliano, 2000). Dünya’da yiyecek içecekleri ile imaj oluşturan ülkeler bulunmaktadır. Fransa, İtalya gibi ülkeler şarap, peynir gibi yiyecekleriyle önemli bir imaja sahiptir ve gastronomi turizmine yönelik talepleri imajlarıyla bağlantılı olmak üzere yüksektir (Kesici, 2012: 35).

Gastronomi turizmine yönelik talebin oluşmasında daha önce gidilmeyen ve/veya yemekleri bilinmeyen destinasyonların yemeklerine ilişkin imaj oluşturarak tatma niyeti yaratmada en önemli araçlar kitle iletişim araçlarıdır (Horng ve Tsai, 2010). Türkiye’de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının farklı bölgeleri, yemeklerini ve restoranlarını göstererek bölge ve yemekleri konusunda bir fikir yarattığından araştırmada “ H_4 : İmaj değişkeni davranışsal tatma niyeti değişkenini etkilemektedir.” hipotezi geliştirilmiştir.

6. Sosyal Etki

Bireylerin davranışsal niyet içerisinde girmesinde öznal normlarının etkili olduğu görülmüştür (Trafimov ve Finlay, 1996). Öznal normların üzerinde çevrenin etkisi büyüktür. Birey çevresi ve önem verdiği kişilerce onaylanacak davranışları gerçekleştirme eğilimindedir. Davranışsal niyeti açıklamaya çalışan

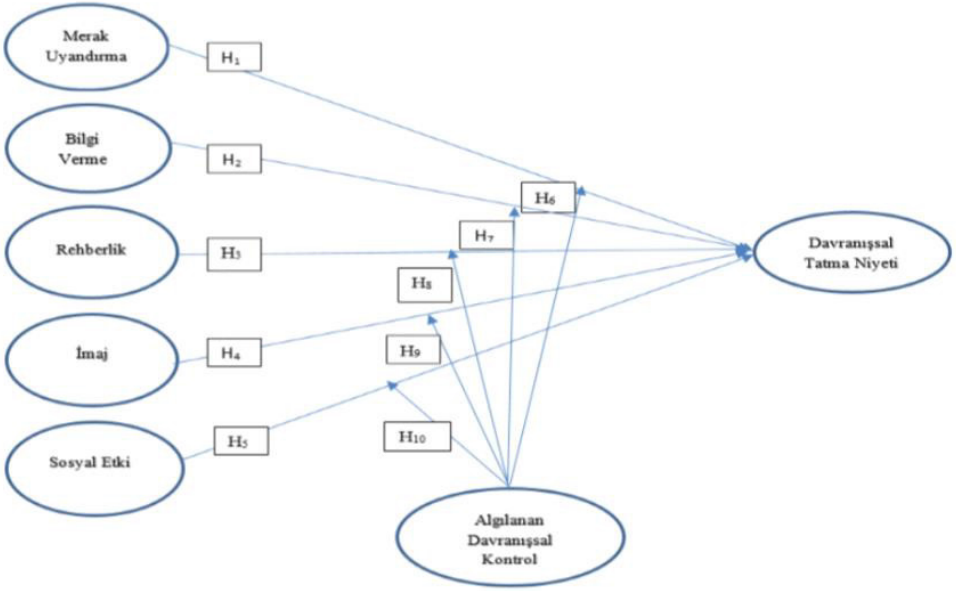
kuramlardan *Mantıksal Eylem Kuramı* ve *Planlanmış Davranış Kuramı* bireyin davranışa tutumları ve sübjektif normları temelinde karar vermekte olduğunu savunmaktadır. Bu kuramlara göre davranışa yönelik tutumlar bireyin çevresindeki değer, yargı ve tutumlara paralel davranış niyeti ortaya çıkmaktadır (Ajzen ve Fishbein, 1975). Bireylerin etkilendiği çevre unsurları arasında ünlüler de bulunmaktadır. Ünlüler göz önünde bulunan kişiler olduğundan bireylerin davranışını etkileyebilmektedir. Ünlü kişilerin ürün ve hizmetlerin satın alınmasında etkili oldukları, "Kişi Pazarlaması" kavramıyla ortaya konmuştur (Tek, 1999: 20). Pepsi, Coca Cola gibi dünya markalarının reklam filmlerinde yıldız stratejisini benimsediği görülmektedir. Ayrıca Wang'ın gastronomi blogları üzerine yaptığı çalışmada (2011) sosyal etkinin davranışsal tatma niyetine etkisi olduğu görülmüştür. Türkiye'de yayınlanan gastronomi konulu gezi programları sunucularının halk tarafından sevilen ve /veya ünlü kişiler olduğu, kitle iletişim aracılığıyla bireyin yakın ve uzak çevresinde izlendiği ve kitle iletişimin motive etme ve yönlendirme işlevleri göz önünde bulundurulmuş olarak araştırmada " H_5 : Sosyal etki değişkeni davranışsal tatma niyeti değişkenini etkilemektedir." hipotezi geliştirilmiştir.

7. Algılanan Davranışsal Kontrol

Davranışsal niyet ve davranış kavramını açıklayan Mantıksal Eylem Kuramı, bireyin tutumları ve çevresiyle uyumlu davranışları gerçekleştirme niyetine girdiğini ifade etmektedir. Ancak Mantıksal Eylem Kuramı'nın davranışın gerçekleşmesindeki bilgi, beceri, yetenek ve olanak eksiklikleri gibi faktörleri göz ardı etmesi Ajzen tarafından 1985 yılında kurama algılanan davranış kontrolü değişkeninin eklenmesine neden olmuştur (Ajzen, 1985: 11-12).

Planlanmış Davranış Kuramı'na göre birey, tutum ve sübjektif normlarıyla davranışa yönelik bir karar alma aşamasında davranışı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine yönelik bilgi, yetenek, olanak gibi faktörlere karşı da bir algı oluşturmaktadır. Birey tüm şartları kendi iradesince değerlendirip davranışın ulaşılabilir olduğu algısına sahip olursa davranış niyeti ve sonucunda davranış gerçekleşmektedir (Kocagöz ve Dursun, 2010). Bireyin davranış üzerindeki kontrolü ne kadar güçlü olursa davranış gerçekleştirme olasılığı o kadar artacaktır (Erten, 2002). Gastronomi turizminin Türkiye için yeni bir olgu olarak değerlendirilmesi (Kesici, 2012) ve farklı mutfaklara yönelik merak amacıyla gerçekleştirilmesi bağlamında özel bilgi, ilgi ve maddi, manevi olanak gerektirmesi (Birdir ve Akgöl, 2015), bireyin gastronomi turizmi gerçekleştirme niyetinde davranış kontrolü algısının etkili olabileceğinin öngörülmesine neden olmuştur. Çalışmada bu öngörüye yönelik " H_6 : Algılanan davranış kontrolü değişkeninin merak uyandırma değişkeni ve davranışsal tatma niyeti değiş-

keni arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.”, “ H_7 : Algılanan davranış kontrolü değişkeninin bilgi verme değişkeni ve davranışsal tatma niyeti değişkeni arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.”, “ H_8 : Algılanan davranış kontrolü değişkeninin rehberlik değişkeni ve davranışsal tatma niyeti değişkeni arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır” “ H_9 : Algılanan davranış kontrolü değişkeninin imaj değişkeni ve davranışsal tatma niyeti değişkeni arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.” ve “ H_{10} : Algılanan davranış kontrolü değişkeninin sosyal etki değişkenini ve davranışsal tatma niyeti değişkeni arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.” hipotezleri geliştirilmiştir. Şekil 1’de kuramsal model ve hipotezler gösterilmiştir.

Şekil 1: Kuramsal Model

YÖNTEM

Araştırma Sahası ve Örnekleme

Araştırma evrenini Eskişehir’de bulunan ve gastronomi konulu gezi programlarını izleyen bireyler oluşturmaktadır. Araştırma her sosyo-demografik özellikte bireye ulaşabilmek amacıyla Eskişehir’in yerel ve en önemli parkları olan Sazova ve Kent Park’ta yapılmıştır. Yerel parklar şehir yaşamının insanları kırsal alanlara itmesiyle (Ray, 1998: 3) zaman, maddiyat, ulaşılabilirlik gibi unsurlar dikkate alındığında kısa zamanda, az bir maliyetle halkın her kesiminin gittiği yerlerdir (Li vd., 2005). Ayrıca araştırma sırasında zaman kısıtlılığı, ses, gürültü gibi faktörlerden kaynaklanabilecek değerlendirme olumsuzluk-

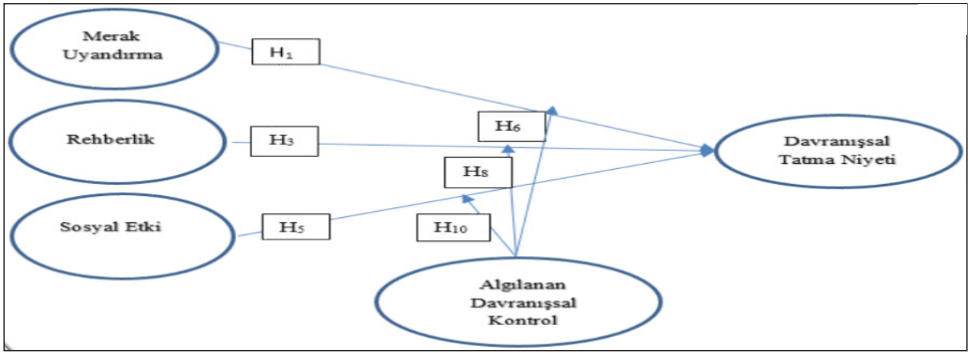
larının da parklarda en aza indirgeneceği öngörülmüştür. Araştırma örneklemini; Sazova ve Kent Park'ta bulunan, gastronomi konulu gezi programlarını izleyen, yetişkin 496 kişi oluşturmuştur. Veriler 01.07.2016 - 20.07.2016 tarihleri arasında, saat 10.00'dan 18.00'e kadar devam eden süreçte anket yöntemiyle toplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Wang'ın gastronomi bloglarının davranışsal tatma niyetine etkisine ölçmek üzere geliştirdiği ölçek (Wang 2011) ve davranışsal niyete etkisi saptanan değişkenlerden algılanan davranış kontrolü değişkeni (Ajzen, 1985) Türkiye'de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarının davranışsal tatma niyetine etkisini ölçmek amacıyla uyarlanmıştır. Wang'ın ölçeği hem İngilizce hem Türkçe dillerini bilen iki uzman tarafından önce Türkçe'ye sonra tekrar İngilizce'ye çevrilmiş, çevrilen ifadeler her iki uzman tarafından karşılaştırılmıştır. Wang'ın ölçeğindeki "Cybercommunity influence" değişkeni etkileşimli iletişimi ifade ettiğinden çevrilen ifadeler arasından çıkartılmış ve davranışsal tatma niyeti bağlamında uyarlanan algılanan davranış kontrolü ifadeleri uzman görüşüne sunulmak üzere örnek soru formuna eklenmiştir. Örnek soru formu iki gastronomi ve mutfak sanatları, iki turizm işletmeciliği, iki rehberlik ve iki iletişim konusunda olmak üzere sekiz uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşüyle soru formunun değişken ve ifadeleri anlaşılabilirlik, sadelik ve nitelik açısından değerlendirilmiş ve soru formunda gerekli düzenlemeler kapsam geçerlilik oranına (KGO) göre yapılmıştır. Kapsam geçerliliği; ölçeğe ait belirli bir görüşte olan uzman sayısının, toplam görüşülen uzman sayısına oranının bir eksiğiyle elde edilen bir değerlendirme yöntemidir (Lawshe, 1975). Uzman görüşüyle soru formu; merak uyandırma, bilgi verme, rehberlik, imaj, sosyal etki olmak üzere beş dışsal değişken, algılanan davranış kontrolü olmak üzere bir düzenleyici değişken ve davranışsal tatma niyeti olmak üzere bir içsel değişkeni ölçme amacıyla 28 ifade olarak yapılandırılmıştır. Verilen ifadelerle ilişkin değerlendirmede 5'li Likert kullanılmıştır.

Uzman görüşü sonucu oluşturulan soru formu kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 196 kişinin katılım gösterdiği ön araştırmayla test edilmiştir. Ön araştırma Eskişehir'in yöresel ve turistik bölgeleri olan Hamam Yolu ve Adalar'da yapılmıştır. Ön araştırma verilerine Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda merak uyandırma, rehberlik, sosyal etki, algılanan davranış kontrolü ve davranışsal tatma niyeti değişkenleri açıklanmıştır. Ön uygulama sonrası soru formunda "Yemek amaçlı bir seyahat yapmak istersem bana yardımcı olabilir." ifadeli 15. soru yönlendirici olabileceği düşünülerek "Yemek amaçlı bir seyahat yapmak istersem bana yardımcı olur." ifadesiyle değiştirilmiş ve geri kalan 27 ifade sabit

tutularak nihai araştırma yapılmıştır. Nihai araştırma verilerine yapılan Açım-
layıcı Faktör Analizi sonucunda merak uyandırma, rehberlik, sosyal etki, algı-
lanan davranış kontrolü ve davranışsal tatma niyeti değişkeni tekrar açıklanan
değişkenlerden olmuştur. Ayrıca merak uyandırma gizil değişkeninin dört,
rehberlik gizil değişkeninin dört, sosyal etki gizil değişkeninin üç, algılanan
davranış kontrolü gizil değişkeninin dört ve davranışsal tatma niyeti gizil de-
ğişkeninin üç gözlenen değişkeni Açımlayıcı Faktör Analizi'nde kuramsal mo-
delde belirlenen ilgili faktörleri altında açıklanmıştır. Sonuç olarak kuramsal
modelden Açımlayıcı Faktör Analizi'nde açıklanmayan değişkenler olan bilgi
verme ve imaj değişkenleri çıkarılarak ve bu değişkenlere ilişkin H_2 , H_4 , H_7 ve
 H_9 hipotezleri reddedilerek araştırma modeli revize edilmiştir. Araştırma mo-
deli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizine ilişkin bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

Frekans Analizi Sonuçları

Frekans Analizi sonucunda katılımcıların demografik özellikleri ve program izleme sıklıklarına ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Program İzleme Profilleri

Yaş	n	%	Meslek	n	%
18-25	100	20,2	Öğrenci	63	12,7
26-35	133	26,8	Kamu çalışanı	114	23,0
36-50	186	37,5	Özel sektör çalışanı	150	30,2
51-65	72	14,5	Serbest meslek	44	8,9
66 ve üzeri	5	1,0	Çalışmıyor	125	25,2
Eğitim	n	%	Gelir	n	%
İlköğretim	53	10,7	Asgari ücret ve altı	129	26,0
Lise	195	39,3	1301-3000 TL	202	40,7
Lisans	207	41,7	3001-5000TL	131	26,4
Lisans üzeri	41	8,3	5001 TL ve üzeri	34	6,9
Cinsiyet	n	%	İzleme sıklığı	n	%
Kadın	293	59,1	Haftada 1'den az	210	42,3
Erkek	203	40,9	Haftada 1	141	28,4
İnternette takip	n	%	Haftada 1'den fazla	n	%
Evet	85	17,1	Her gün	33	6,7
Hayır	411	82,9			

Tablo 1 incelendiğinde 496 katılımcının 293'ünün kadın, 203'ünün erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 41,7'si lisans, %39,3'ü lise mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde %37,5'i olmak üzere çoğunluğunun 36 ve 50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılardan %30,2'si özel sektör çalışanı, %25'si çalışmamakta, % 23'ü kamu çalışanı olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde % 40,7 si olmak üzere çoğunluğunun 1301-3000 TL gelire sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların 70,7'sinin programları hafta 1'den az veya haftada 1 kez izlediği % 82,9'unun televizyondan izleyemediği bölümleri internette takip etmediği görülmüştür. Ayrıca % 17,1 oranla gastronomi konulu gezi programlarının kaçırıldığı bölümlerini internette takip eden kullanıcıların % 46'sı programları Youtube, % 31,5'i Facebook, % 18'i kanalın internet sitesi, % 4,5'i sunucunun internet sitesi aracılığıyla izlediğini belirtmiştir.

Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmada Faktör Analizi'ne geçilmeden önce değişkenler arasındaki ilişkiyi sorgulamak üzere Korelasyon Analizi yapılmıştır. Tablo 2'de Korelasyon Analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Analizi Sonuçları

		Merak Uyandırma	Rehberlik	Sosyal Etki	Algılanan Davranış Kontrolü	Davranışsal Tatma Niyeti
Merak Uyandırma	Pearson Correlation	1	,337**	,400**	,251**	,526**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000
Rehberlik	Pearson Correlation	,337**	1	,350**	,071	,230**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,115	,000
Sosyal Etki	Pearson Correlation	,400**	,350**	1	,339**	,462**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000
Algılanan Davranış Kontrolü	Pearson Correlation	,251**	,071	,339**	1	,361**
	Sig. (2-tailed)	,000	,115	,000		,000
Davranışsal Tatma Niyeti	Pearson Correlation	,526**	,230**	,462**	,361**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	

Tablo 2 incelendiğinde diğer tüm değişkenler arasında anlamlı ilişki olmakla beraber rehberlik ve algılanan davranış kontrolü değişkenleri arasında ilişki olmadığı görülmektedir. Algılanan davranış kontrolünün düzenleyici değişken olması ve düzenleyiciliğine dair daha net bir yorum yapabilmek adına bağımlı ve bağımsız değişkenle arasında bir ilişki gerektirmediğinden (Baron ve Kenny, 1986) çalışmada faktör analizine geçilmiştir.

Ölçeğin Güvenirlilik Geçerliği

Gastronomi konulu gezi programlarının davranışsal tatma niyetine etkisini ölçmeye yönelik ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğini belirlemek amacıyla ölçek boyutlarına ait Cronbach's α değeri hesaplanmış ve ölçek Açıklayıcı (Exploratory Factor Analyses) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile (Confirmatory Factor Analyses) test edilmiştir. Çalışmada faktör analizine geçmeden önce veri setinin uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik testiyle incelenmiştir. KMO Katsayısının 0,60'dan büyük olması örneklem büyüklüğünün Faktör Analizi'ne uygun olduğunu göstermekte, Barlett Testi ise değişkenler arasında ilişki yoktur varsayımına dayanan bir test olup sonucunun $p < 0,05$ 'den küçük olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2012). KMO katsayısı 0,825, Barlett test sonucu ise $\chi^2=2870$, 103 $p=0,000$ olarak bulgulanmıştır. Tablo 3'te Açıklayıcı ve Faktör Analizi sonuçları ve ölçek faktörlerine ait Cronbach's Alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Açıklayıcı, Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları ve Faktörlerin Cronbach Alpha Değerleri

Faktör/ Madde	Faktör yükü	Cronbach Alpha	CR	AVE
Merak Uyandırma		0,638	0,973	0,562
MU1: Yemek konulu gezi programları beni yöresel yemeklere karşı meraklandırır.	,774			
MU2: Yemek konulu gezi programları yöre ve yöresel yemeğe dair içeriğiyle ilgimi çeker.	,679			
MU3: Yemek konulu gezi programları yörelerin yemekleri hakkında fikir edinmemi sağlar.	,583			
MU4: Yemek konulu gezi programları bana yöresel mutfakların tadılması gerektiğini düşündürür.	,528			
Rehberlik		0,708	0,906	0,297
R1: Yemek konulu gezi programları yöresel restoranların isim ve konumlarını gösterir.	,751			
R2: Yemek konulu gezi programları yöresel restoranlardaki yemek fiyatlarını gösterir.	,697			
R3: Yemek konulu gezi programları yörelerin doğal güzellikleri hakkında fikir edinmemi sağlar.	,668			
R4: Yemek konulu gezi programları yöresel yemek tarifleri verir.	,607			
Sosyal Etki		0,611	0,975	0,535
SE1: Yemek konulu gezi programları çevremdekileri yemek amaçlı seyahate teşvik eder.	,765			
SE2: Yemek konulu gezi programları ünlü kişilerin tavsiye verdiği programlar olduğundan önemlidir.	,755			
SE3: Yemek konulu gezi programları çevremdekilere yöresel mutfakların tadılması gerektiğini düşündürür.	,712			
Algılanan Davranış Kontrolü		0,708		
ADK1: Yemek amaçlı seyahate çıkmak için yeterli seyahat deneyimim var.	,840			
ADK2: Yemek amaçlı seyahate çıkmak için yeterli bilgim var.	,773			
ADK4: Yemek amaçlı seyahate ayıracak bütçem var.	,753			
ADK5: Yemek amaçlı seyahate ayıracak vaktim var.	,697			
Davranışsal Tatma Niyeti		0,608	0,949	0,500
DTN1: Yemek konulu gezi programlarını izlerken sunucunun yerinde olmak isterim.	,799			
DTN2: Yemek konulu gezi programlarından etkilenerek yemek amaçlı seyahat etmek isterim.	,720			
DTN3: konulu gezi programlarında gördüğüm yemekleri yerinde tatmak isterim.	,653			

Ölçekteki yapıların içsel tutarlılığını ölçmek üzere güvenilirlik analizleri olan Birleşik Güvenirlik (CR) ve Hesaplanan Ortalama Varyans (AVE) değerlerinin $CR > 0,70$, $AVE > 0,50$ olması (Hair vd., 1998) ve yine iç güvenilirlik belirleme yöntemlerinden Cronbach's α değerinin 0,60'tan yüksek olması beklenmektedir (Hair vd., 2010). Tablo 3 incelendiğinde faktörlere ait Birleşik Güvenirlik (CR) değerlerinin 0,70'den büyük olduğu ve Hesaplanan Ortalama Varyans (AVE) değerlerinin rehberlik faktörü hariç olmak üzere 0,50 üzerinde olduğu görülmektedir. Faktörlere ait Cronbach's α değerleri ise 0,60'ın üzerinde değer almıştır. Rehberlik faktörü AVE değerinin (0,50) altında kalmasına rağmen diğer güvenilirlik geçerlik şartları sağlandığından faktör kabul edilebilir (Fornell ve Lacker, 1981) olarak yorumlanmıştır.

Uyum İyiliği Değerleri

Çalışmada araştırma modelinin test edilmesine geçilmeden önce merak uyandırma, rehberlik ve sosyal etki dışsal değişkenlerinin davranışsal tatma niyetine etkisinin sorgulandığı, düzenleyici değişkenin modele dahil olmadığı temel model sorgulanmıştır. Ayrıca içsel ve dışsal değişkenler arasındaki ilişkileri sorgulayan temel modele yol analizi yapılarak değişkenler arasındaki beta katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 4'te temel modele ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 5'te bu modele ilişkin yol analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Temel Modele İlişkin Uyum İyiliği Sonuçları

Temel Model	Uyum Ölçütleri	χ^2/df	NFI	RMSEA	RMR	CFI	GFI
	Modelin Değerleri	3,130	0,91	0,07	0,06	0,94	0,94

Tablo 5: Temel Modele İlişkin Yol Analizi Sonuçları

Değişken adı	Etki yönü	Değişken adı	B	T	P
DTN	<---	MU	,441	6,755	***
DTN	<---	SE	,473	7,420	***
DTN	<---	R	-,035	-,535	,592

Hair vd'nin (2010) modelin iyi uyum gösterdiğini anlamak için ifade ettiği uyum iyiliği değerleri göz önünde bulundurulduğunda ($\chi^2/df < 3$ $GFI \geq 0,90$, $CFI \geq 0,90$, $NFI \geq 0,90$, $RMSEA \leq 0,08$) temel modelin iyi uyum gösterdiği söylenebilir. Ayrıca Tablo 6 incelendiğinde davranışsal tatma niyeti değişkenini en fazla etkileyen değişkenin sosyal etki olduğu ($\beta = 0,473$, $p < 0,05$, $t = 7,420$), merak uyandırma değişkeninin 0,441 ilişki düzeyiyle davranışsal tatma niyeti içsel değişkenini etkilediği bulgulanmış ($p < 0,05$, $t = 6,755$), rehberlik değişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisi saptanamamıştır ($\beta = -0,038$ $p > 0,05$, $t = -0,535$). Bu bulgular sonucunda H_1 , H_5 hipotezleri kabul edilmiş, H_3 hipotezi

reddedilmiştir. Gastronomi konulu gezi programlarının merak uyandırma ve sosyal etki işlevleriyle bireylerde davranışsal tatma niyetine etki ettiği yorumu ayrıca yapılabilecektir. Araştırmada içsel ve dışsal değişkenler arasındaki ilişkiye algılanan davranışsal kontrol düzenleyici değişkeni düşük (<3,09) ve yüksek (>3,09) değerlerde olmak üzere dahil edilmiş ve araştırma modeline ilişkin uyum iyiliği değerleri tekrar hesaplanmıştır. Tablo 6'da araştırma modeline ilişkin uyum iyiliği değerleri verilmiştir.

Tablo 6: Araştırma Modeline İlişkin Uyum İyiliği Sonuçları

Uyum Ölçütleri	χ^2/df	NFI	TLI	RMSEA	RMR	CFI	GFI
Modelin Değerleri	2,289	0,87	0,90	0,05	0,07	0,92	0,92

Tablo 6 incelendiğinde araştırma modeline ait uyum değerlerinin de iyi uyum gösterdiği görülmektedir. Araştırma modelinin iyi uyumuna dair bulgudan sonra modele yol analizi yapılarak algılanan davranışsal kontrol değişkeninin düzenleyici etkisinin nasıl gerçekleştiği saptanmıştır. Tablo 7'de araştırma modeline ilişkin yol analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: Araştırma Modeline İlişkin Yol Analizi ve Hipotez Sonuçları

Düzenleyici değişkenin düşük olduğu durumda	Değişken adı	Etki yönü	Değişken adı	Standart tahmin	t	p	
		DTN	<---	MU	,669	5,176	***
	DTN	<---	SE	,322	3,958	***	
	DTN	<---	R	-,093	-1,365	,172	
Düzenleyici değişkenin yüksek olduğu durumda	Değişken adı	Etki yönü	Değişken adı	Standart tahmin	T	P	
		DTN	<---	MU	,443	4,078	***
		DTN	<---	SE	,485	4,301	***
		DTN	<---	R	-,105	-,1025	,305

Tablo 6 ve 7 incelendiğinde algılanan davranış kontrolü değişkeninin düşük ve yüksek olduğu her iki durumda da merak uyandırma ve sosyal etki dışsal değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti içsel değişkeniyle ilişkisinde düzenleyici etkisi olduğu, rehberlik içsel değişkeniyle davranışsal tatma niyeti değişkeniyle ilişkisinde düzenleyici etkisinin olmadığı görülmektedir. Tablo 7'de görüldüğü üzere algılanan davranış kontrolünün düzenleyici etkisi ise şöyle gerçekleşmiştir: Algılanan davranış kontrolü düşük olduğunda merak uyandırma değişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisi 0,228 oranında artarken ($p < 0,05$, $t = 5,176$, $\beta = 0,669$), sosyal etki değişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisi 0,151 oranında azalmış ($p < 0,05$, $t = 3,958$, $\beta = 0,322$); algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda ise merak uyandırma değişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisi 0,002 oranında ($p < 0,05$, $t = 4,078$, $\beta = 0,443$), sosyal etki de-

ğişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisi 0,012 oranında artmıştır ($p < 0,05$, $t = 4,301$, $\beta = 0,485$).

Algılanan davranış kontrolü değişkeninin düzenleyici etkisine dair bu bulgular incelendiğinde merak uyandırma ve sosyal etki değişkenleriyle ilgili bazı yorumlar yapılabilecektir. Merak uyandırma değişkenine ilişkin olarak; bireylerde algılanan davranış kontrolünün düşük ve yüksek olduğu her iki durumda da gastronomi konulu gezi programlarının merak uyandırma işlevi, görsel ve sesli medyanın avantajlarıyla bölgenin yemeklerinin tadılmasına yönelik bir motivasyon oluşturmuştur. Ancak gastronomi konulu gezi programlarının merak uyandırma işlevi, algılanan davranış kontrolü düşük bireylerin davranışsal tatma niyetinde daha etkili olmuştur. Algılanan davranış kontrolü düşük olduğunda bireylerde yemek amaçlı seyahat davranışını gerçekleştirmeye yönelik bilgi ve deneyim az, zaman ve bütçe olmadığından bireyin davranışa yönelik farkındalığı ve davranışı gerçekleştirebileceğine dair inancı düşüktür. Programlar bölge ve yemeklerine ilişkin kullanılabilir, etkileyici ve inandırıcı bilgiler sunarak bu bireylerde davranış farkındalığını ve gerçekleştirme inancını temel modele göre daha fazla arttırmıştır. Algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda bireylerin yemek amaçlı seyahat davranışına yönelik farkındalığı ve davranışı gerçekleştirebileceklerine olan inançları zaten yüksek olduğundan programların merak uyandırma işlevinin davranışsal tatma niyetine etkisi temel modele göre daha az oranda artmıştır. Sosyal etki değişkeniyle ilgili olarak; algılanan davranış kontrolünün düşük ve yüksek olduğu durumlarda sosyal etkinin davranışsal tatma niyeti üzerindeki etkisi farklılaşmıştır. Algılanan davranış kontrolü düşük olduğunda bireylerin gastronomi konulu gezi programlarının sosyal etki işlevinden etkilenerek davranışsal tatma niyetine girme oranı azalmıştır. Algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda ise bireylerin gastronomi konulu gezi programlarının sosyal etki işlevinden etkilenerek davranışsal tatma niyetine girme oranı artmıştır. Bireylerin sosyal statü, çevre, ekonomik durum ve zamanlarıyla uyumlu yerlerde yemek yediğini bulgulayan diğer çalışmalar da göz önünde bulundurulduğunda (Cullen, 1994; Kim ve Geistfeld, 2003; Akbay ve Boz, 2005) bulgunun diğer çalışmalarla paralellik gösterdiği söylenebilecektir. Bulgulara ilişkin yapılabilecek bir diğer yorum içsel ve dışsal değişkenlerin ilişkisinin sorgulandığı temel model ve araştırma modelinin karşılaştırılmasına ilişkindir. Algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda araştırma modelindeki değişkenlere ilişkin ilişkiler temel modele oldukça yakındır. Algılanan davranış kontrolü düşük olduğunda gastronomi konulu gezi programlarının etkileri daha açık bir şekilde görülmektedir. Araştırma modelinin test edilmesi sonucu araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçlara da ulaşılmıştır. H_6 , H_8 ve H_{10} hipotezlerinden H_6 ve H_{10} hipotezleri kabul edilmiş, H_8 hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada kitle iletişimi, gastronomi turizmi ve davranış literatürü incelenmiş, gastronomi konulu gezi programı kavramı tanımlanmış ve televizyonda yayıncılığı giderek artan bu programların işlevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Gastronomi konulu gezi programlarının davranışsal tatma niyetine etkisi Yapısal Eşitlik Modellemesi aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmanın evrenini Eskişehir’de gastronomi konulu gezi programlarını izleyen yetişkin bireyler, örneklemi saha çalışması esnasında Sazova ve Kent Park’ta bulunan, gastronomi konulu gezi programlarını izleyen yetişkin 496 kişi oluşturmuştur. Araştırma verileri anket yöntemiyle toplanmış, verilere Frekans Analizi, Korelasyon Analizi, Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yol Analizi yapılmıştır. Analizler SPSS 23 ve SPSS AMOS 21 programı aracılığıyla yapılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların genel olarak orta yaşlı, düşük gelire sahip, ortalama bir eğitim görmüş ve çalışan bireyler olduğu görülmüştür. Katılımcıların %70,7’si programları hafta 1’den az veya haftada 1 kez izlediğini % 82,9’u programları internetten takip etmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların en çok izlediği programlarsa en fazla reyting alan ulusal kanallarda yayınlanmaktadır. Bu bulgular katılımcıların genel olarak programları gastronomi ve gastronomi turizmine yönelik özel ilgi amacıyla takip etmediklerini ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada faktör analizleri kapsamında gastronomi konulu gezi programlarının davranışsal tatma niyetine etkisini ölçmek üzere hazırlanan ölçeğe Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış, kuramsal modeldeki değişkenlerden merak uyandırma, rehberlik, sosyal etki, davranışsal tatma niyeti ve algılanan davranış kontrolü değişkenleri açıklanmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda açıklanmayan bilgi verme ve imaj değişkenleri gastronomi konulu gezi programlarının genellikle ulusal kanallardan takip edilmesi, ulusal kanallarda ise Türkiye’deki yörelerin mutfak kültürüne, yemeklerin içeriğine ve tadım adabına ilişkin verilen bilgilerin bireylere yabancı olmayıp bir işlev olarak algılanamamasıyla açıklanabilecektir. Araştırmada açıklanan değişkenlere Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış, Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda merak uyandırma, rehberlik ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti değişkenine etkisini ölçen temel modelin, merak uyandırma, rehberlik ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti değişkeniyle ilişkisinde algılanan davranış kontrolü değişkeninin düzenleyici etkisini ölçen araştırma modelinin ve merak uyandırma ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyetiyle ilişkisinde algılanan davranış kontrolü değişkeninin düzenleyici etkisini ölçen alternatif modelin kabul edilebilir olduğu görülmüştür.

Çalışmada ayrıca temel model ve araştırma modelinin beta katsayıları incelenmiş ve değişkenler arası yol analizi yapılmıştır. Temel modelde merak uyandır-

ma ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyetine etkisi saptanırken rehberlik değişkeninin etkisi saptanmamıştır. Merak uyandırma değişkeninin 0,44, sosyal etki değişkeninin 0,47 oranında davranışsal tatma niyetine etkisi olduğu belirlenmiştir. Davranışsal tatma niyetini en fazla etkileyen değişkenin sosyal etki olması gastronomi konulu gezi programlarının televizyonun yaygın kullanımı aracılığıyla bireyin çevresinde izlenmesi ve bu programlarda ünlü, yemek konusunda uzman ve/veya sevilen kişilere yer verilmesiyle bireylerde daha fazla etki yarattığıyla açıklanabilecektir. Ayrıca analiz sonucu bireylerin çevresi ve önem verdiği kişilerce onaylanan davranışları sergileme eğiliminde olduğuna ilişkin literatürü (Ajzen ve Fishbein, 1975) ve kitle iletişimin sosyalleştirme işlevini (MacBride, 2004) desteklemiştir. Rehberlik değişkeninin davranışsal tatma niyetine etkisinin saptanmaması, Türkiye’de yayınlanan gastronomi konulu gezi programlarında bölgenin doğal güzelliklerine ve yiyecek içecek işletmelerine ilişkin adres, isim ve fiyatlandırma bilgilerine reklama girebileceği nedeniyle yeterince yer verilmemesiyle açıklanabilecek diğer bir bulgudur.

Araştırmada temel model değerlendirildikten sonra araştırma modeli test edilmiş, algılanan davranış kontrolünün, merak uyandırma ve sosyal etki dışsal değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti içsel değişkeniyle ilişkisinde düzenleyici etkisi olduğu görülmüştür. Algılanan davranış kontrolünün rehberlik değişkeniyle davranışsal tatma niyeti değişkeninin ilişkisinde düzenleyici etkisi saptanmamıştır. Araştırma modeline ilişkin beta katsayıları incelendiğinde merak uyandırma ve sosyal etki değişkenlerinin davranışsal tatma niyeti değişkenine etkisi üzerinde temel modele göre değişiklik meydana gelmiştir. Algılanan davranış kontrolü düşük olduğunda merak uyandırma değişkeninin davranışsal tatma niyeti değişkenine etkisi (0,67) artmış sosyal etki değişkeninin etkisi (0,32) azalmıştır. Algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda ise merak uyandırma değişkeninin davranışsal tatma niyeti değişkenine etkisi (0,44) düşük olduğundaki oranına göre azalmakla birlikte yine artış göstermiştir. Algılanan davranış kontrolü yüksek olduğunda sosyal etki işlevinin etkisi de (0,48) artmıştır. Gastronomi konulu gezi programlarının merak uyandırma işlevi, bireyin davranışı gerçekleştirmeye olan inancı düştükçe davranışsal tatma niyeti üzerinde daha etkili olmuştur. Bu bulgu programların bölge ve yemeklerini tanıtarak yemek amaçlı seyahat farkındalığı, gerçekleştirme inancı ve isteği olmayan bireylerde bölgeye, yemeklerine ve yemek amaçlı seyahate ilişkin farkındalık, davranışa yönelik gerçekleştirme inancı ve istek yarattığı yorumunun yapılabileceğini göstermektedir. Bulgu, görsel medyanın yemek (Marques Costa vd, 2012), restoran (Chou vd, 2008) ve seyahat davranışını etkilediğine ilişkin literatür (Tooke ve Baker, 1996) tarafından da desteklenmiştir. Sosyal etki değişkeninin davranışsal tatma niyeti değişkenine etkisinin algılanan davranış kontrolü düştüğünde düşüş yükseldiğinde yükselmesine ilişkin analiz sonucu literatür kaynaklarına

desteklenen bir diğer bulgu olmuştur. Özdemir (2010) yemek, restoran seçimi ve dışarıda yemek yemeye ilişkin literatürü karşılaştırdığı çalışması sonucunda yemek seçiminin yemekle, kişiyle ve çevreyle ilgili olduğunu, dışarıda yemek yeme amacının sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve fizyolojik sebeplerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Shepherd (2001) ise yemek seçimine ilişkin faktörleri yemekle, kişiyle ve sosyo-ekonomik yapıyla ilgili faktörler olarak değerlendirmiştir. Yemekle ilgili faktörlerin yemeğin özellikleri ve besin değerinden, kişiyle ilgili faktörlerin duyuşsal algılama ve psikolojik faktörlerden, sosyo-ekonomik faktörlerin ise fiyat ve erişilebilirlikten oluştuğunu ifade etmiştir (Shepherd, 2001). Yemeğin bir sentez olduğunu açıklayan bu çalışmalar, bireylerin yemek amaçlı seyahate ilişkin bilgi, deneyim (kişiyle ilgili faktörler), bütçe ve zamanı (sosyo-ekonomik faktörler) az olduğunda bu seyahati gerçekleştirme niyetlerinin de azalabileceğini göstermektedir. Ayrıca Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi göz önünde bulundurulduğunda bireyler kendini gösterme ve kendini gerçekleştirmeyle bağdaştırılabilecek yemek amaçlı seyahati diğer ihtiyaçlarını karşıladığında giderme eğilimine girecektir. Tüm bu bulgular sonucunda araştırma hipotezlerine ilişkin sonuçlara da ulaşılmıştır. Sonuç olarak H₂, H₃, H₄, H₇, H₈ ve H₉ hipotezleri reddedilmiş, H₁, H₅, H₆ ve H₁₀ hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırma bulguları sonucunda program yapımcılarına önerilerde bulunmak gerekirse gastronomi konulu gezi programlarının yapımcıları:

- Programların içeriğinde bölge restoranlarının adres, isim ve yiyecek içecek fiyatlamalarına daha fazla yer verilmesini sağlamalı,
- Programların bölgenin yemekleri yanında doğal ve kültürel güzelliklerini de ön plana çıkarmasını sağlamalı,
- Programların bölgenin mutfak kültürünü, tarihsel olgularla ilişkilendirilerek sözlü anlatımla da yansıtmalarını sağlamalı,
- Programların bölgenin yemek amaçlı seyahate ilişkin imajını oluşturması için yiyecekleri tanıtmanın yanında bu yemeklerin neden bu bölgelerde tadılması gerektiğine vurgu yapmalı,
- Programların gastronomi turizmi içeriğine sahip olduğunun izleyiciler tarafından da algılanmasını sağlamalı ve
- Programların içeriğini programlara yönelik yapılmış ve yapılacak olan araştırmalarla tekrar düzenlenmeli ve zenginleştirmelidir.

Ayrıca araştırmanın literatürde ileride yapılacak olan çalışmalara fikir ve ikinci veri sunması beklenmektedir. Gastronomi konulu gezi programlarının farklı kitlelerdeki etkilerinin farklı yöntemlerle araştırılması, gastronomi konulu gezi programlarına ilişkin yapılacak olan içerik analizi, semiyotik, karşılaştırmalı analiz çalışmaları ve bu çalışmalar sonucunda programların eksik yönlerinin belirlenmesi yapılması gereken araştırmalar olarak sıralanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (1985). From intentions to action: A theory of planned behavior. J. Kuhl ve J. Beckman (Ed.). *Action Control: From Cognitions to Behaviors* içinde (ss. 11-39) . New York: Springer.
- Ajzen, I. ve Fishbein, M. (1975). A Bayesian analysis of attribution processes. *Psychological Bulletin*, 82(2), 261.
- Akbay, C. ve Boz, İ. (2005). Kahramanmaraş'ta hanehalklarının gıda tüketim talebi ekonometrik analizi. *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(1). 114-121.
- Birdir, K. ve Akgöl, Y. (2015). Gastronomi turizmi ve Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin gastronomi deneyimlerinin değerlendirilmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 57-68.
- Bizarre Foods. (2017). 10 Mart 2017 tarihinde <http://www.travelchannel.com/shows/bizarre-foods-delicious-destinations> adresinden erişildi.
- Boyne, S., Hall, D., ve Williams, F. (2003). Policy, support and promotion for food-related tourism initiatives: A marketing approach to regional development. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 14(3-4), 131-154.
- Buhalis, D. ve Deimezi, O. (2004). E-tourism developments in Greece: Information communication technologies adoption for the strategic management of the Greek tourism industry. *Tourism and Hospitality Research*, 5(2), 103-130.
- Büyüköztürk, S. (2012). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Chou, S. Y., Rashad, I. ve Grossman, M. (2008). Fast food restaurant advertising on television and its influence on childhood obesity. *Journal of Law & Economics*, 51(4), 599-618.
- Cullen, P. (1994). Time, tastes and technology: The economic evolution of eating out. *British Food Journal*, 96(10), 4-9.
- Erten, S. (2002). Planlanmış davranış teorisi ile uygulamalı ders işleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 19(2), 217-233.
- Fields, K. (2002). Demand for the gastronomy tourism product: Motivational factors. A-M. Hjalager ve G. Richards (Eds.), *Tourism and Gastronomy* içinde (ss. 36-51) New York: Routledge.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gao, L., Juan, Z. Ni, A. ve Jing, P. (2014). The effect of travel information on travelers' choice of travel modes and routes: A case study of the travel between the campuses. *Mathematical Problems in Engineering*, 2014, 1-9.

- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. Black, W. (1998). *Multivariate data analysis* (Fifth edition). London: Prentice Hall.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (Seventh edition). New York: Pearson.
- Hall, M. C. and Sharples, L. (2003). The consumption of experiences or the experiences of consumption? An introduction to the tourism of taste. M.C.Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis and B. Cambourne (Ed.), *Food Tourism Around the World* içinde (ss.1-24). Burlington: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Hennessey, S. M., Yun, D., MacDonald, R. ve MacEachern, M. (2010). The effects of advertising awareness and media form on travel intentions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(3), 217-243.
- Hjalager, A. M. ve Corigliano, M. A. (2000). Food for tourists determinants of an image. *The International Journal of Tourism Research*, 2(4), 281-293.
- Hornig, J. S. ve Tsai, C. T. S. (2010). Government websites for promoting East Asian culinary tourism: A cross-national analysis. *Tourism Management*, 31(1), 74-85.
- Huang, S. S. Song, R. ve Tao, Y. (2008). Behavior of urban residents travel mode choosing and influencing factors; taking Beijing as an example. *Communications Standardization*, 9, 124-128.
- Hwang, J. ve Park, S. (2015). Social media on smartphones for restaurant decision making process. L. Tussyadiah ve a. Inversin, (Ed.). *Information and Communication Technologies in Tourism 2015* içinde (ss. 269-283). Switzerland: Springer.
- Kim, E. J. ve Geistfeld, L. V. (2003). Consumers' restaurant choice behavior and the impact of socio-economic and demographic factors. *Journal of Foodservice Business Research*, 6(1), 3-24.
- Kim, S. S., Agrusa, J. Lee, H. ve Chon, K. (2007). Effects of Korean television dramas on the flow of Japanese tourists. *Tourism Management*, 28(5), 1340-1353.
- Kesici, M. (2012). Kırsal turizme olan talepte yöresel yiyecek ve içecek kültürünün rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 33-37.
- Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2- 3), 39-55.
- Kocagöz, E. ve Dursun, Y. (2010). Algılanan davranışsal kontrol, Ajzen'in teorisinde nasıl konumlanır? Alternatif Model Analizleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 139-152.

- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
- Li, F., Wang, R., Paulussen, J. ve Liu, X. (2005) Comprehensive concept planning of urban greening based on ecological principles: a case study in Beijing, China. *Landscape and Urban Planning*, 72(4), 325-336.
- Litvin, S. W., Goldsmith, R. E. ve Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468.
- MacBride, S. (2004). *Many voices one world: Towards a new, more just, and more efficient world information and communication order*. United States of America: The Anchor Press.
- Marques Costa, S. M., Martins Horta, P. ve Dos Santos, L. C. (2012). Food advertising and television exposure: Influence on eating behavior and nutritional status of children and adolescents. *Archivos Latinoamericanos de Nutricion*, 62(1), 53-59.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda yemek yeme olgusu: Kuramsal bir model önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2). 218-232.
- Park, N., Kee, K. F. ve Valenzuela, S. (2009). Being immersed in social networking environment: Facebook groups, uses and gratifications, and social outcomes. *CyberPsychology & Behavior*, 12(6), 729-733.
- Ray, C. (1998). Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 3-20.
- Riley, M. (1994). Marketing eating out: The influence of social culture and innovation. *British Food Journal*, 96(10), 15-18.
- Roehl, W. S. ve Fesenmaier, D. R. (1992). Risk perceptions and pleasure travel: An exploratory analysis. *Journal of Travel Research*, 30(4), 17-26.
- Ryu, K. ve Jang, S. S. (2007). The effect of environmental perceptions on behavioral intentions through emotions: The case of upscale restaurants. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 31(1), 56-72.
- Saatçi, G. ve Demirbulut, Ö. G. (2016). Yöresel yemeklerin broşürlerde tanıtım unsuru olarak kullanılmasının analizine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1999-2006.
- Shepherd, R. (2001). A european perspective of consumers' food choice. L.J. Frewer, H. Schifferstein ve E. Risvik (Eds.), *Does Taste Determine Consumption? Understanding The Psychology of Food Choice : People and Society* içinde (ss.117-130). Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.

- Tek, Ö. B. (2009). *Pazarlama ilkeleri global yönetsel yaklaşım Türkiye uygulamaları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tooke, N. ve Baker, M. (1996). Seeing is believing: The effect of film on visitor numbers to screened locations. *Tourism Management*, 17(2), 87-94.
- Trafimov, D. ve Finlay, K. A. (1996). The importance of subjective norms for minority of people: Between subjects and within subjects analyses. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 820-828.
- Turan, A. H. (2011). İnternet alışverişi tüketici davranışını belirleyen etmenler: Planlı Davranış Teorisi (TPB) ile ampirik bir test. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 128-143.
- Two Greedy Italians. (2017). 11.06. 2017 tarihinde <http://www.bbc.co.uk/food/programmes/b01gk0b2> adresinden erişildi.
- Wang, H. Y. (2011). Exploring the factors of gastronomy blogs influencing readers intention to taste. *International Journal of Hospitality Management*, 30(3), 503-514.
- Warde, A. ve Martens, L. (2000). *Eating out: Social differentiation, consumption and pleasure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Webster, J. G. ve Wakshlag, J. (2008). Measuring exposure to television. D.Zilmann and J. Bryant (Ed.). *Selective exposure to television* içinde (ss. 35-63). New York: Routledge.
- Wilco'yla Yaşasın Yemek. (2017). 10 Mart 2017 tarihinde <http://www.turkmaxgurme.com/yemek> adresinden erişildi.

CHRISTOPH RANSMAYR'İN “MORBUS KİTAHARA” ADLI ESERİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN VE BİREYSEL ÇÖKÜŞÜN EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ¹

A Literature-Sociological Study of The Social Change and The Individual Downfall in Chrystoph Ransmayr's Novel “Morbus Kitahara”

Gönderim Tarihi: 30.10.2017

Kabul Tarihi: 01.12.2017

Emel GÖKGÖZOĞLU*

ÖZ: Edebiyat sosyolojisi, geniş anlamıyla, edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Edebiyat biliminin kendisini giderek kültür bilimi olarak tanımlamaya çalıştığı dönemlerde, edebiyat sosyolojisine olan yaklaşım giderek yükselme eğilimi göstermiştir. Ancak, bu alan ile ilgili daha belirleyici bir tanımlama, zorluk derecesini de beraberinde getirmektedir. Bir yazar, eserlerinde olay ve figür bütünlüğü oluşturarak, okura tarihsel, toplumsal ve sosyolojik veriler hakkında kaynaklık etmektedir. Söz konusu olan bu veriler, bireylerin sosyo-kültürel yapısının da tanınmasını sağlamaktadır. 21. yüzyılın önemli yazarlarından olan Christoph Ransmayr, “Morbus Kitahara” adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumsal yapıyı betimlerken, romandaki figürlerin karakteristik özelliklerini insan imgesinin motifleri ile birleştirmiştir. Bu çalışmada, seçilmiş olan romanda, yazarın tasvir ettiği tarihsel dönemdeki toplumsal değişimlerin ve olayların, roman figürleri tarafından nasıl yansıtıldığı gösterilmiştir. Figürlerin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamın içerisinde sergiledikleri korku ve içsel çöküş durumları değerlendirmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, Toplum, Birey, Alman Edebiyatı, Çöküş.

ABSTRACT: Literature sociology, in broad terms, tries to show the relation between literature and society. The approach to literature sociology tended to increase during the periods when the literature was increasingly trying to define itself as a cultural scholarship.

* Bu çalışma yazarın “Die Gestaltung des sozialen Wandels als Menschenbild in der gegenwärtigen Literatur. Eine rezeptionsästhetische, historische und literatursoziologische Untersuchung in ausgewählten literarischen Werken” isimli doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

** Dr., Balıkesir Üniversitesi/Yabancı Diller Yüksekokulu, emelmorel@yahoo.de, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0214-8178

However, a more specific definition of this area brings a degree of difficulty with it. A writer is a source of historical, social and sociological accounts of the reader, creating an integrity of events and in his works. This so called data provides recognition of the socio-cultural structure of individuals. Christoph Ransmayr, one of the most important writers of the 21st century, used the motifs of human imagery to characterize the characteristics of the figures in the novel while describing the post-Second World War socialization in his work "Morbus Kitahara". In this study, the aim is to evaluate the fear and intrinsic collapse of the figures in political, social and cultural life.

Keywords: Literature Sociology, Society, Individual, German Literature, Downfall.

GİRİŞ

Bugün Edebiyat sosyolojisinin tanımı, sınırlarını çizme konusunda zorluk çekerken, cevaplanamayan en önemli sorulardan biride, edebiyat sosyolojisinin Edebiyat mı yoksa Sosyoloji biliminin içerisinde mi yer alması gerektiğidir. Edebi eserlerdeki toplumsal ilişkileri incelemesinden dolayı Edebiyat biliminde merkezi bir role sahip olan edebiyat sosyolojisi, kendini sosyolojinin Edebiyatından ayrı tutarak, sınırlarını çizmiş bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmektedir (Köhler, 1976).

Sosyoloji edebiyatı çoğunlukla ampirik yönetime yönlendirilmiş, sosyolojinin kısmi bir disiplini olarak sınıflandırılmaktadır. Edebiyat sosyolojisi ise, edebiyat biliminin bir metodudur. Temel aldığı düşünce ise, edebiyat sosyolojisinin tarihsel olduğu ve edebiyat tarihinin de sosyolojik bir tutum sergilemesi gerektiğidir (Köppe ve Winko, 2013). Sosyolojik unsurların edebiyata yansması kadar doğal bir durum yoktur. Bu sebepten dolayıdır ki, bir eserde anlatılan dönem, gelişen olaylar ve figürlerin betimlenmesi sayesinde bir durum tespiti yapılmaktadır.

Avusturyalı yazar Christoph Ransmayr'ın eserlerinin birçoğunda sosyolojik ve tarihsel unsurlar yer almaktadır. Her ne kadar anlattığı dönemin yazarı olmasa da, okura, büyük bir kalem ustalığı ile dönem ile ilgili ayna tutmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, yok olma tehlikesi yaşayan bireylerin, topluma ayak uydurma gayretini işleyen Ransmayr, sosyolojik vakaları eserlerinde nasıl işlediğini göstermektedir. Edebiyatın temel unsurlarından olan birey ve toplum, Ransmayr tarafından tarihsel verilerle betimlenir. Roman figürleri duygusal, dışlanmış ve çelişkili özelliklerle okura aktarılır. Yazarın bu eserinde, savaş sonrası Sosyal-politik bir oluşumun ve var olmaya çalışan bir toplumun derin betimlemeleri görülmektedir.

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ

Edebiyatın, toplum ve tarih ile olan yakın ilişkisine yönelik düşüncesi çok eskilere dayanmaktadır. 19. yüzyılın üçüncü yarısında, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1817/18 deki "Estetik Dersleri" adlı eserinde, Antik çağdan örnek vererek, insanın toplumda ancak kendi kendisiyle özdeşleştiği takdirde, uyumlu bir birey olarak var olacağına altını çizmiştir (Tepe, 2012) . Hegel bireysel, toplumsal ve tarihsel bütünselliğın ancak sanat ile temsil edebileceğine inanan biri olmuştur. Hegel yaşadığı dönem ile ilgili, birey "dış etkenlerden, kanun, devlet kurumlarından ve burjuva koşullarından" hoşlanmasın veya hoşlanmasın, uyum sağlaması gerektiğini savunmaktadır. (Nünning ve Sommer, 2004).

Hegel, yasa, devlet kurumları ve toplumsal ilişkileri ile modern ve orta halli toplumu düzyazı (nesir) ile imgelerken, tam tersi olarak gördüğü Antik döneme "Şiirin ta kendisi " diyerek, nesir ile şiiri, toplumsal yapı ve ilişkiler ile bağdaştırmıştır (Schmid, 2010).

Hegel orta halli toplum yapısındaki tecrübelerini "nesir" ile somutlaştırırken, aslında modern hayatın spesifik durumunu edebiyatın bir parçası haline getirmektedir. Bir edebi tür olan Roman'a işaret ederek "Modern dünyanın Romanı, *nesirin* gerçeklerini ortaya seriyor" ifadesini kullanmıştır. Hegel bu düşüncesi ile, nesir dediği toplum yapısının, edebiyat ile ne kadar iç içe olduğunu bir kez daha altını çizmektedir. (Horster, 2005).

Hegel'in estetik anlayışının izleri, 20. yüzyılın Macar düşünürü olan Georg Lukács'ta da görülmüştür. Ona göre Epik ve sanattaki bütünselliğın temelleri Hegelci felsefenin etkisindedir. Lukács'ın *Roman Kuramı* adlı eseri, roman üzerine yapılmış en önemli çalışmalardan biridir. Eserde estetik kategorilerin çelişkileri, tarihsel ve mantıksal zorunluluklar ortaya konulmaktadır.. Hegel'e metodolojik bir yaklaşımla yaklaşan Lukács, özellikle toplumsal konular ile ilgili düşüncelerde Hegel ile uyumsuzluk içerisindedir (Tepe, 2012). Çünkü Lukács çağdaş gerçeklikten bahsederken "varlığın kendiliğinden oluşan bir bütünselliği yoktur" demektedir (Lukács, 1961) .

1916 da ortaya koyduğu roman teorisi ile Georg Lukács, Hegel'in burjuva toplumdaki kimlik anlayışını halkın artık tecrübe etmediğini vurgulamaktadır:

"Artık Roman, yaşamın bütünlüğünü apaçık ifade etmeyen, duyu varlığının sorun haline geldiği ve zihnin tamamına sahip olduğu bir dönem destanıdır" (Lukács, 1961).

Lukács' a göre roman, altın çağ dediği Antik Dönemin şeffaflığından uzaklaşarak, karmaşık bir toplum yapısına benzemektedir (Klawitter ve Ostheimer 2008). Lukács'a göre bunun nedeni, romanın kaybolmuş olan anlam bütünlüğünü yeniden kurmaya çalışan ve bütünlük arayışında olan bir edebi tür haline

gelmesidir. Ona göre, modern dünyada yabancılaşan birey duruşu, romanın çıkış noktasıdır (Lukács, 1961). Modern toplumların zayıf olduğu düşüncesi Lukács'a göre ancak biyografik romanda çözümlenebilir. Çünkü biyografik romanda anlam cevapsız kalmaz ve roman kahramanı kurgulanan karmaşık ve yabancılaşan toplumun içine girerek anlam arayışına girmektedir. Böylece toplumsal olgu ile edebi tür arasında eksik olan anlam tamamlanmaktadır (Klawitter ve Ostheimer 2008).

“Roman insanın kendi değerinin ve iç yapısının macerasıdır; konusu ise ruhunu arayan, varlığını bulmak isteyen, onu tanımak isteyen, onun tarafından değerlendirilmek ve değer görmek isteyenlerin hikâyesidir” (Lukács, 1961).

Lukács 1920 lerde, edebiyat sosyolojisi ile ilgili düşüncelerini radikal bir düşünce haline getirmiştir. Markizimin etkilerine yaklaşarak edebiyatın gerçekleri yansıtması gerektiğini savunmuştur. Bu yansıma ancak toplumsal olayların özenle tasarlanan roman figürleri tarafından yapıldığında gerçekleşmektedir (Tepe, 2012).

Hegel de olduğu gibi, Lukács'a göre toplum ve edebiyat arasındaki ilişki ancak roman konusu ile ortaya çıkabilirdi. Roman, yabancılaşan topluma konusu ile değinerek, bireyin kaybettiği anlamı yeniden bulmaya çalışmaktadır. Önemli kuramcılardan sayılan Theodor W. Adorno ve Walter Benjamin ise, toplum ve edebiyat arasındaki ilişkiyi konuları itibari ile değil, metnin içsel mantığı, biçimsel düzeyi ve eser ile toplum arasındaki bağlılık ile değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Theodor W. Adorno (1903-1969) ve Walter Benjamin (1892-1940), 1920 li yıllarda kurulmuş olan, 1933 yılında Amerika'ya göç etmek zorunda kalan ve çalışmalarını orada devam ettiren, 1945 yılında tekrar Frankfurt Üniversitesine geri dönerek, sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe ve estetik alanlarında araştırma yapan sosyal kuramcılarının ve düşünürlerin bir araya geldiği Frankfurt okulunun önemli temsilcileri arasında yer almaktadırlar. Adorno, Sosyoloji kuramları, Felsefe ve Estetik çalışmaları ile yakından ilgilenirken, tüm bunları Eleştirel Teori başlığı altında toplamıştır (Adorno, 1978). Bugün hala etkisini birçok alanda hissettiğimiz teori, Frankfurt okulunun önemli yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Adorno'ya göre sanat eseri ile toplum arasındaki uzlaşma ancak eser biçiminin seviyesi ve içsel mantığını görerek sağlanabilmektedir (Köppe ve Winko, 2013) . Adorno, bir metnin biçiminde toplumsal yapı izlerini bulmaya çalışırken, sanat ile sosyoloji arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Ona göre bir sanat eseri dil, edebi tür, anlatım teknikleri ve estetik gibi kendisi dışındaki unsurlarla iş birliği içerisinde ve toplumun kendisi, o sanat eserinin biçimine yerleşmiştir (Adorno, 1988).

Benjamin'de ise, modern sanat sosyolojisi çerçevesinde oluşan bir düşünce sistemi görülmektedir. Ona göre, edebi bir eserin teknikleri, yani anlatılan dünyanın biçimsel oluşumu, eserin yazıldığı çağın üretim koşullarıyla ilişkilidir (Baasner ve Zens,1996). Bir toplumun oluşum yapısını belirleyen materyal üretim (*materielle Produktion*) teknikleri, sanat eserinde kendisini anlatım tekniği, kompozisyon, yapı ve biçim olarak yansıtmaktadır. Her iki düşünürün ortaya koymaya çalıştığı bu düşünceler, sanat eseri ile toplum arasındaki ilişkiyi daha somut bir hale getirmiştir. Her eserin kendine özgü bir üslup ve anlatım tekniğine sahip olması, onun özel bir mantık çalışması yaptığının göstergesidir (Schmid, 2010). Tüm bunlar yazarın sübjektif kararlarına değil, eserin dışında kalan, tasvir edilmek istenilen sanat dışı bir realite ve mantık yapısına dayanmaktadır. Yazar toplumsal bir genele itaat eder ve böylece toplum bilincini, değerlerini ve karşıt düşüncelerini eserinde yansıtmış olur. G.Lukács, Th.W.Adorno ve W. Benjamin 1970'lere damgasını vurarak, edebiyat ile sosyoloji arasındaki yakınlaşma sahasına düşünceleri ile destek veren önemli isimlerden sayılmaktadırlar.

Bu çalışmada Christoph Ransmayr'ın kendisine ödül kazandıran "Morbus Kitahara" adlı savaş sonrası anlatan romanı incelenmiştir. Romanda gizlenen tarihi, sosyolojik ve bireysel imgeler ve bu imgelerin okura yansımaları, edebiyat sosyolojisi aracılığıyla araştırılmıştır.

CHRISTOPH RANSMAYR

20. yüzyılın en önemli Avusturyalı yazarlarından biri olan Christoph Ransmayr, 20 Mart 1954'te Wels / Avusturya'da dünyaya gelir ve çocukluğunu, Yukarı Avusturya'nın Gmunden yakınlarındaki Roitham'da geçirir. 1972'den 1978'e kadar Viyana Üniversitesi'nde Felsefe ve Etnoloji dersleri verdikten sonra 1978'den 1982'ye kültür editörü olarak, çeşitli dergilerde gazeteci olarak çalışmıştır. Aynı zamanda çalışmalarına katkıda bulunacağını düşünerek birçok ülkeye seyahat etmiş ve 1982 yılından bu yana serbest yazar olarak çalışmaya devam etmektedir.

Romanlarındaki gerçekçi ayrıntıları, muhteşem yansımalar ve metinler arası referanslar ile birleştiren Christoph Ransmayr, günümüz Alman edebiyatının en önemli temsilcilerden biridir.

İkinci Dünya Savaşından ve Avusturya'nın kurtuluşundan 50 yıl sonra 1995 yılında yazmış olduğu *Morbus Kitahara* adlı roman, Ransmayr'ın Brezilya ve İrlanda seyahati sırasında yazılmış olup, 1996 yılında Avrupa Edebiyat Ödülü olan "Prix Aristeion" ödülünü almıştır. Bir sonraki çalışmalarının siyasi konusu hakkında çözümleyici röportajlar veren Ransmayr, eserlerinde sosyolojik unsurları keskin bir tarzla ortaya koymaktadır. Özellikle İkinci Dünya Sava-

şı sonrasında, toplumsal ve bireysel çöküş ve yok oluş konuları, Ransmayr'ın eserlerinde sık sık karşılaştığımız bir tema olmuştur (Mosebach, 2003).

Yazar, Savaş sonrası Avusturya tarihi ile yakından ilgilenmiştir. Yazarın *Morbus Kitahara* adlı eseri, tarihteki değişikliğe ve ülkesinde sergilenen savaş sonrası unutkanlığa karşı adeta bir protestodur. Eserindeki “savaş sonrasındaki gelecek betimlemesi” ni, gerçek bir geçmiş ile anlatarak aslında görmek istediği bir toplum yapısını okuyucuya sunmaktadır (Cieslak, 2007).

Ransmayr, romanlarında kendi deneyimlerini karakterize etmektedir. Tarihsel olayları edebi bir biçimde ele alarak, günümüze olan yansımaları ile ilişkilendirmektedir. Bütün eserlerinde dünyaya duyduğu yoğun, naif ve hassas düşkünlüğü ve dünyayı yargılamakla kalmayıp aslında bunu deneyimlemek için büyük bir ilgi duyulması gerektiği düşüncesini hissettirmektedir. Çalışmalarında, yaşamın yok olması, gerçekliğin boyutları, bastırılmış anılar, entelektüel ve ahlaki gelişmeler gibi sosyal ve eleştirel motifler görülür.

Christoph Ransmayr, yirmi farklı dile çevrilen eserleri için birçok edebiyat ödülüne layık görülmüştür. Bunlar, 1990'da Anton-Wildgans Ödülü, 1992'de Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi'nin büyük edebiyat ödülü, 1995'de Franz Kafka Ödülü, 1998'de Friedrich Hölderlin Ödülü ve 2004'te Edebiyat için Bertolt Brecht Ödülü olarak sayılabilir. En ünlü romanı Son Dünya (Die letzte Welt) ile büyük başarılar elde etmiştir. Marcel Reich-Ranicki değişikiyle: “Ransmayr, hayatı öven bir apokaliptir. Bu yazar kendi jenerasyonunun en iyisidir” (Reich-Ranicki, 2007).

ESER

Morbus Kitahara, Salzkammergut bölgesinde bulunan bir köyün hikâyesidir. Yazar, romanda savaş sonrası dönemi anlatmaktadır.

Savaş bittikten ve “yeryüzündeki insanların yarısının yok olduktan veya ateşe karıştıktan” sonra barış gelir (Ransmayr, 2014). Savaştan önce güzel bir belde olan Moor'un gerçek hali, artık orada yaşayan halk için bir daha asla ulaşılmayacak bir dünyadır. Müttefik politikacılar, düşmanın yeniden yapılanmasının doğru olmayacağını düşünürler. Büyük bir savaşın ardından geçen yıllara “Oranienburgta Barış” denilirken, bu isim yeni bir yapılanma anlamında değil, ceza ve intikam anlamına gelmektedir. Almanya bir daha asla bir savaşta yer almamalıdır.

Yüksek dağın gölgesinde, bir gölün etrafında yıkılmış bir termal köy olan Moor kasabası, İkinci Dünya Savaşı bitmeden bir uçak filosu tarafından bombalanarak saldırıya uğramıştır. Savaştan sonra dünyanın çeşitli ülkelerinden işgal kuvvetleri Moor'a gelmiştir. Sibirya, Faslı, İskoç askerlerin yanı sıra, son

olarak Amerikalı askerler de Binbaşı Elliot etrafında toplanmışlardır. Binbaşı Elliot, hâkim ve bilim adamı olan Porter Stellamour'un hazırladığı barış planına uyarak, istenilen tüm sorumlulukları yerine getirmek için görevlendirilmiştir.

Hikâye, ıssız bir adada üç kişinin ölümü ile başlar. Romanda, yaşamları iç içe geçmiş üç kahraman vardır ve bu kahramanlar acılarına neden olan ve bu acılardan kurtulmak için hayatta kalmanın tüm karakteristik özelliklere sahiptirler: Toplama kampından kurtulan Ambras, savaş çocuğu Bering ve savaş suçlusunu Lily hikayenin baş kahramanlarıdır.

Lily eski bir siyah üniformasının (Nazi askeri) kızıdır. Küçükken Viyana'dan Moor'a kadar ailesi ile birlikte gelmiştir. İşgalci silahlar babasını, annesinin gözü önünde öldürmüşlerdir ve bu olaydan 19 yıl sonra Lily annesini de kaybetmiştir. Lily bir sınır işçisidir, bir kaçakçı ve "hayatta kalma" (Ransmayr, 2014) sanatçısıdır. Zaman zaman dağlardan alçak topraklara göç ederek köylere saldıran savaş çetelerini avlamaktadır. Brezilya'da özgürlük hayalleri kurduğu için herkes ona Brezilyalı diye hitap etmektedir.

Romanın diğer önemli figürü Ambras'tır. Yahudi bir kadına aşık olduğu için, askerler tarafından bir toplama kampına götürülmüştür. Taş ocaklarında zorla çalıştırılır ve işkence görür. Kurtuluştan dokuz yıl sonra Moor'a geri döner ve Binbaşı Elliot'un emriyle ocağın sorumlusu, dolayısıyla Moor'un gizli güçlerinden biri olmuştur.

Taş ocağının sorumlusu olduktan sonra sadece vahşi köpeklerin yaşadığı Villa Flora'ya taşınır. İnsanlara alışkın olmayan köpekler Ambras'a saldırırlar. Aralarında iki tanesini öldürerek köpeklerin kendisine saygı duymalarını sağlar. Bu nedenle artık herkes ona "Köpek Kralı" demiştir. Askerler tarafından korunup destek gördüğü için Moor halkı ondan nefret etmektedir.

Bir gece yarısı, Moor'a yapılan bombalı saldırı esnasında, Bayan Bering kendini korumayı başarır ve bir kilere saklanır. Moor'da zorla işçi olarak çalıştırılan Polina Celina Kopro'nun yardımıyla ikinci oğlu Bering'i dünyaya getirir. Savaştan iki yıl sonra Bering'in tutuklu olan babası Libya'daki cepheden geri döner. İçine kapanık, neredeyse kimseyle konuşmayan Baba, cephede yaşadığı korkunç savaş anılarını sadece birkaçını Bering'e anlatmıştır. Bering'in küçük kardeşi henüz on iki yaşındayken boğulmuştur, büyük abisi ise Amerika'ya göç etmiştir. Bering, Moor'un demircisidir aynı zamanda Ambras'ın özel korumasıdır. Köpek kralının şoförü olabilmek için her şeyi terk eder. Ona verilen silah, kendisini artık tek başına bir güç olduğuna inandırmıştır. Bering'e, ikinci hayatım dediği bu yıllarda bir hastalık musallat olur. Gözlerinde esrarengiz bir rahatsızlık vardır.

Taş ocağını çalıştırmanın artık faydalı olmayacağı kanısına varan işgal kuvvetleri bu alana askeri eğitim sahası kurmaya karar verirler. Moor halkı bir ay içerisinde taşınmaya zorlanır. Aynı granit taşından olduğu düşüncesiyle Taş ocağının tüm teknik malzemeleri Brezilya'ya götürülecektir. Ambras, Lily ve Bering önce tren ile Hamburg'a oradan da deniz yoluyla Brezilya ya geçerler. Rio'da Muyra adlı bir kadın tarafından karşılanırlar. Daha sonra bir adaya gönderilirler. Ambras, Bering ve Muyra adada kalırken, Lily balıkçı teknesiyle geri döner. Bir umutla gittikleri bu yabancı dünya ile kavuşma, hikâyeye kurtuluş ve özgürlük getirmemiştir. Romanın iki erkek kahramanı birlikte ölürlere ve cesetleri bir kayalık üzerinde, kırmızı bir urganla bağlı olarak bulunmuştur.

KADERİN KARANLIĞI: MORBUS KİTAHARA

Roman kahramanlarının fiziksel ve psikolojik acıları, onların yok oluşlarının travmatik bir resmini çizmektedir. Bir tür göz hastalığı olan ve Romana adını veren "Morbus Kitahara", hikayenin içinde metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastalık adını, Japon Doktor Sakae Kitahara'dan almıştır ve görmenin en keskin yerinde oluşan bir karanlık noktanın adıdır.

Bu kör nokta, Bering'in hayatına aniden girer ve başına gelen bu karanlık sır, anlatıcı tarafından okura her fırsatta hatırlatılır. Bu hatırlatma anlatıcı tarafından Bering'in bu olayla yüzleşme anları ile yapılmaktadır. Bering, hastalığı ile ilgili kimseye güvenmemektedir; çünkü Ambras'daki hizmetini ve gücünü kaybetmek istememektedir. Bu karanlık sır Bering'e artık ağır bir yük olduğundan, Lily'ye hastalığını anlatma kararı almıştır. Lily kendisini hastaneye götürmeye ikna eder. Sağlık Görevlisi olan Morrison'a göre tanı 'Korioretinitis centralis serosa' yani Morbus Kitahara hastalığıdır.

Her ne kadar endişe edilmemesi gereken bir durum olduğu anlatılsa da, hikâyede Bering ezeli bir karanlığa doğru sürüklenmektedir.

Ben bu tür lekeleri zırhlı tankların içindeki yarım deli olan Piyade ve keskin nişancıların gözlerinde; ya da düşman hatlarının arkasında pusuda yatan ve tıraş aynasına baktıklarında, yüzlerindeki nişanı görenin-sanların gözünde gördüm! (Ransmayr, 351).

Romanda geçen bu sözler ile yazar, Morbus Kitahara ile savaş arasında bir bağ kurarak, korku ve nefret içinde olan askerilerin bir resmini çizmektedir. Bakışlarda olan karanlık yazar tarafından romanda o kadar açıkça anlatılmıştır ki, Bering ahlak yönünden de karanlık bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyeye boyunca Bering her fırsatta nefret duygusu ile silahına sarılmaktadır ve cinayet işlemektedir. Bu da okura Bering'in ahlaki vicdanının olmadığını göstermektedir.

Morbus Kitahara geçmişleri ile yüzleşemeyen insan figürünü bir çöküşe sürüklemektedir. Sadece kitap başlığı bile, savaşın karanlık yüzünü ve insanlara getirdiği felaketi yansıtmaktadır.

ROMANDAKİ ÇÖKÜŞÜN İZLERİ

Morbus Kitahara romanı, bir savaşın bitişini ve savaş sonrasının başlangıcını anlatan bir hikâyedir. Romanın başlangıcı sonudur ve Romanın sonu başlangıcındadır. Aylardan Ocak, Brezilya'da iki ceset" (Ransmayr,2014) diye başlar roman. Moor'un bombalandığı gece, işçi olan Bering'in doğumu ile devam eder hikâyeye. Ransmayr okura, romanın daha ilk sayfasında İkinci Dünya Savaşı'na işaret ederek, Almanya ve Avusturya'nın tarihi ile ilgili olaylar döngüsü kurgulayacağını haberini vermektedir. Roman, Avusturya'da sosyalist geçmişin yeniden düzenlenmesi gerektiği ile ilgili bir örnek oluşturmaktadır. Yazar her ne kadar ipucu olarak politik unsurları kullansa da, acı ve çöküşün asıl betimlemelerini yarattığı roman kahramanlarında yaşatmıştır. Romanın üç figürü de, deneyimlerinin kurbanı olarak anlatılır. Savaş sonrası çöküntünün içinde karşılaşılan yeni dünya ile ilgili betimlemeler, bu üç figürü ortak bir karakterde birleştirmiştir. Romanda taş devrine dönüş algısıyla yönetilen Moor halkı için kurtuluş betimlemeleri sadece bu üç figür aracılığıyla yapılmıştır. Acı ve çöküşün çocukları, aslında yokluğun içindeki hiçbir temsilcileridirler.

Romanda kurgusal realitenin canlandırılması, okura diktatörlük altındaki yaşamın çeşitli imgelerini aktarmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, metnin içsel mantığının çözümlenmesi, eserin toplumu yansıttığındaki en önemli gerekliliklerden biridir (Adorno, 1978). Eserin tarihi olaylara dayanan metin içi öğeleri aracılığıyla, okura totaliter sistemlerini görme fırsatı vermektedir. Yazarın değimiyle "İdeolojilere ve her türlü dogmaya karşı bağışıklık" okura aktarılmış bulunmaktadır (Ransmayr 2004).

Eserde Bering'in yakalandığı hastalık, sadece bir göz hastalığı olarak değil, aynı zamanda yakın tarihte yaşanmış olan savaş döneminin tarihsel durumu, şiddeti, savaş sonrası dönemin yetersizliklerinin sembolü olarak yansıtılmıştır. Romandaki figürler, kişilik ve ruhsal çöküşün kimliğine bürünerek, bu süreç okura toplumsal ve psikolojik duruma bir ayna olmuştur. Yazar eserde çevresel faktörlerin figürlere yansımalarını, kurgusal bir gerçek ile gerçekleştirmiştir. Tarihsel temayı rastgele veya olası unsurlarla yabancılaştıran Ransmayr, romanı belirli bir hikaye periyodu ile kurgulamıştır.

Morbus Kitahara'nın kurgusu Üçüncü İmparatorluk ve savaş sonrası dönemde hayat bulmaktadır.

Yazar birçok defa figürlerin çöküşü ile ilgili sorumluk taşıyan unsurlardan bahsetmektedir. Bir yandan insan imgeleri arasındaki soğuk ve inanılması güç

ilişkiler, diğer yandan figürler arasındaki yabancılaşma ve soyutlaşma yazarın yansıttığı en belirgin özelliği olmuştur. Bu özellik ile okur, toplum yapısı ve figürlerin yaşamış olduğu acıya yoğunlaşmıştır. Yıkılmış bir gerçeği anlatan eser, bunu figürlerin ustalığı ile yansıtmıştır.

Kurgusal dünyasında toplumsal çatışmalardan ve sistemden kaçmaya çalışan yazar, bunu hikâyenin içinde yaptığı yeni çöküşlerle gerçekleştirir. Böylece okur, kaybolmuş bir bireyin, yok olan bir hayalin ve ölümle yüzleşen bir toplumun yansıması ile karşılaşmaktadır.

Roman kahramanları ruhsal çöküşlerini sadece savaş ve getirdiklerinden değil, kendi içlerinde gittikçe büyüyen korku ve şiddet duygusundan dolayı da yaşamaktadırlar. Ambras'ın Villa Flora'ya geldiği gün köpekleri öldürmesi ve bununla kanıtlamak istediği güç, aslında ne kadar acımasız olduğunun ispatıdır. Çaresizliğin beraberinde getirdiği şiddet, yazar tarafından Ambras'da betimlenmiştir.

Savaşın sona ermesine rağmen hala cezalandırılmaya devam edilen Moor halkı, daha iyi bir gelecek için umutlarını yitirmiştir. . Halk taş ocaklarının ve tuz madenlerinin ağır şartlarında çalışarak geçinmektedirler. Moor'un muhteşem doğasına zarar vererek bir varoluşu anlatan yazar, aslında var olmanın daha güzele dokunarak ve onu çirkinleştirerek gerçekleştiğini göstermeye çalışmıştır. Taş ocağının kapatılması ile Moor'u ve halkını yok eden yazar, yıllar sonra Moor'a gelen bir ziyaretçinin sözlerini aktarır: "... ben o doğayı aslında insanlardan aldım. Çok uzun süredir soyları tükenen kuşlar, yine varlar." (Ransmayr, 399). Okur bu cümleyle Moor'un yok olduğunu anlamaktadır.

Eserin ana karakterlerinden biri olan Ambras, bir kurbanı temsil eder. Ambras, savaşın koşullarını en ağır şekilde yaşayan figürlerden biridir. Yaşadığı anı asla kabul etmeyen Ambras, toplama kampında yaşadıklarını da asla unutmaz. Gelecek günlerin hayalini bile kuramayan Ambras, yazar tarafından sadece Brezilya'ya gittikleri gün mutlu olarak betimlenmiştir. Hegelin "Estetik" adlı eserinde de vurguladığı üzere, yabancılaşan ve toplumun ahengine asla uyum sağlayamayan modern dünyanın insan modeli, Ransmayr tarafından Ambras figüründe görülmektedir. Deneyimlerin insan hayatında bir takım sonların başlangıcı olması, yazarın okura aktardığı önemli bir düşünce sahası oluşturmuştur.

Ambras'ın Brezilya'da mutlu olmasını bekleyen okur, onun geçmişinden kurtulamadığını, karşı adada gördüğü yangına verdiği tepkiden anlamaktadır:

"Yangın. Kokusu her yerde. Çiçek kokusunda, çürüyen odun parçalarında, çalılarda, her yerden yangın kokusu gelir insana.....Ocaklar kokuyor, ölümler de." (Ransmayr, 430).

Yazar, Ambras'ın bu cümleleri ile toplama kamplarında diri diri yakılan insanların hatırlatmasını yapmaktadır. Geçmişte yaşadıklarından bir türlü kopamayan Ambras, hikayenin devamında da asla yeni bir başlangıç yapamamıştır. Ölümü de yazar tarafından tıpkı hayatı gibi sıradan oluşturur.

ESERDE YANSITILAN KORKU İMGESİ

Eserde karşımıza, *korku* ile ilgili birçok psikolojik ve felsefi yansımalar çıkmaktadır. Yazar bunu figürler aracıyla yapmaktadır. Hikayede yapılan korku tasvirleri, okurun politik bir geçmişi ve İkinci dünya savaşının izlerini keşfetmesini sağlamaktadır. Schröder, Lucius Annaeus Seneca'ya göre tanımlanan korku kavramını, sosyal-psikolojik bir dengesizlikten kaynaklanan bir tehdit unsuru olarak aktarırken (Schröder, 1988), Koch, insanın iç dünyasında var olan bu endişe, her insanda belirgin olduğunu söylemiştir (Simons, 2009).

Korkunun, bir toplumun veya bireyin kültüründen ve gelişmesinden bağımsız olarak, varlığa ait olan temel bir hal olduğunu belirten Riemann, her insanın bu hissi içsel yaşadığını ve kendi kişiliği doğrultusunda bundan etkilendiğini ifade etmiştir (Riemann, 1998).

"Bering, babasının cephedeyken susuzluktan dolayı on ikinci gün kendi kanını içtiğini düşündükçe, boğazı düğümleniyor ve gözleri yanıyordu. Olay Libya çölünde, Halfayah geçişinde oldu. Orada zırhlı arabaların çıkardığı basınç onu moloz yığının içine itmişti. Çölün içinden çıkan alev ile birlikte, yüzünde kırmızı, tuhaf derecede soğuk bir damla hissetmişti ki çenesini bir maymun gibi yaparak akan damlayı dudakları ile yudumlamaya başlamıştı" (Ransmayr,12).

Savaş ile ilgili yazılan bu satırlar, bir tarihçinin kaleminden değil, ölümcül olayları hafızasından silemeyen, her düşündüğünde kendisini korkunun kollarında bulan, olaylardan birebir etkilenen bir roman figürü tarafından anlatılmaktadır. Tarihi bir olaya bir tarihçinin gözünden bakıldığında zaman koordinatları tam olarak belirtilmiş olmalıdır. Burada ise eserdeki baba figürü aracılığıyla aktarılan korkunç olay, "savaşın on ikinci günü" gerçekleşmiştir. Bu bağlamda zamansal gösterge, savaş süresine, çok hızlı ve acımasızca ilerleyen savaşa ve askerlerin koşullarına işaret ederek bunu baba figürünün tükenmişlik ve Bering'i saran korku betimlemesi ile yapmaktadır.

Romanlarda figürlerin korkularını tetikleyen ve bu korkularla savaşmak için kullandıkları önlemleri vardır. *Morbus Kitahara*'daki figürler, hem toplumsal yapıdan dolayı oluşan olaylar hem de kendi aralarındaki çelişkilerden dolayı çatışma halindedirler. Ransmayr, travmatik, kendiyle çelişki yaşayan figürleri aynı zamanda hayallerine ulaşmak isteyen figürler haline getirmiştir.

Toplumsal normlarla çelişen, normların ortaya çıkarmış olduğu güvensizlik duygusu ve maruz kalınan dehşet, okuru korku duygusu ile yüzleştirmektedir. Eserdeki korku motifi, okura tehdit ve direniş temasını hatırlatmaktadır.

Eserin içerisinde Morbus Kitahara adı ile gizlenen, adeta bireye karanlık bir geleceğin yol haritasını çizen hastalık, okurda korku duygusunu şekillendiren örneklerle anlatılmıştır. Korku, açık örneklerle değil, figürlerin yaşadıkları toplumsal olaylar karşısındaki duruşları ile betimlenmiştir. Yazar tarafından açıkça anlatılmayan, korkunç deneyimlere maruz kalan Bering, Lily ve Amb-ras, korkuları tarafından sadakatsizliğe ve kendi benlikleri içerisindeki çöküşe sürüklenmişlerdir.

Romanda siyasi ve toplumsal olayların yansıttığı korku, aynı zamanda baskı altında olmanın, ölüm korkusunun, diktatörlüğün, sessizliğin ve karşı koyul-mazlığın belirleyici neticesi olmuştur.

İNSAN İMGESİ

Romanlardaki tarihi gerçeklerin analizi, bir takım anlayışları ve beklentileri ortaya çıkarmaktadır. “Savaş sonrası dönem” ve “Totaliter rejimler”in betim-lenmesi, okurun olaylar hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Kurgulanan bir dünya olsa bile, savaşın sona ermesi, okurun romanda hayal ettiği bir sonuçtur.

Yazar ile okur arasındaki ilişkinin seyri, edebiyat ile sosyoloji arasındaki tutum vasıtasıyla vurgulanmaktadır (Schneider,2004). Bu tutum edebi bir metnin okura ne derece bağlandığının ve okurun bilincinde canlandırdığı toplumsal yapının göstergesi olmaktadır.

Morbus Kitahara romanında, dış dünyadan tamamen kopmuş, yabancılaşmış ve toplumsal yapının çöküşü nedeniyle yok olmanın eşiğine gelen figürler be-timlenmiştir. Lukács tarihin akışında toplumu oluşturan her bir bireyin varlığı, eserden soyutlanmaması gerektiğinin altını çizerek, aksi taktirde gerçek-lerin doğru yansıtılmayacağını vurgulamıştır. Adorno’nun belirttiği gibi, bir eserde okura yansıtılan toplumsal izler, aslında edebiyat ile sosyolojinin temel bağlarını oluşturmaktadır.

İncelediğimiz örnekte, figürlerin tutumları, sosyal yapı algıları, önyargıları ve ruhsal halleri, okurun kurgu içerisindeki yansıtılan toplumsal sorunlara yak-laşmasını sağlamaktadır. Binbaşı Elliot’un Moor halkından, taş ocağında tutuk-lu olanlar gibi giyinip, onların ruhsal halini tiyatral bir şekilde oynamalarını istemesi, aslında bir başkaldırışın önlenmesi hamlesidir. Çünkü Elliot, halka Yahudi, savaş tutuklusu, çingene kostümleri giydirerek, onlara bu kimliklerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelebileceği hatırlatmasını yapmaktadır.

Romanda geçen bu olay, yazar tarafından özenle tasarlanmış bir insan imgesi içermektedir. Eserde savaş dönemi ile ilgili genel bir betimlemeden kaçan Ransmayr, Moor halkının maruz kaldığı korku imgesi, Adorno'nun da belirttiği gibi "edebi bir eserde toplumsal niyetlerin yerleşmesi, sosyolojik unsurlarla işbirliği yaparak gerçekleşir" şeklinde yorumlanabilir (Adorno, 1978).

Okur, Ambras'ın toplama kampında maruz kaldığı fiziksel ve ruhsal çöküşün betimlenmesi ile karşılaştığında, gerçek ve kurgusal olaylar arasındaki güçlü bağı fark etmektedir. Spitz budurumu "Okurun geçmiş tecrübeleri ile aktarılan tarihin geçiş motifleri mutlaka benzerlik göstermektedir" diye açıklamaktadır (Spitz, 2004). Bu "ufuk kaynaşması" (Spitz, 2004) gerçekleştiğinde, okurun hafızasında kalacak en önemli imge, kurgunun yok etmeye çalıştığı insanlık, betimlenen Moor halkı ve bireyin çöküşüdür.

SONUÇ

Edebi bilimlerde etkisi tartışılmaz olan Frankfurt Okulu, 1970'lerde edebiyat ve sosyoloji arasındaki ilişki ile ilgili çalışmalara ev sahipliği yapmıştır. Hegel'in fikirleri ile başlayan, daha sonra Lukacs, Adorno ve Benjamin gibi kuramcılarla şekillenen edebiyat sosyolojisi, edebi değerlendirmelere yeni bir boyut kazandırmıştır. Bir edebi esere, tarihsel koşulları ön planda tutarak yaklaşan edebiyat sosyolojisi, o koşulların yarattığı toplumsal duruşu eserde ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Böylece eserin sosyolojik yapısı okurun dikkatine sunulmaktadır. Edebiyat sosyolojisinin edebi metinlere uygulanmasında, metin içindeki sosyal yapılar edebiyatın sosyal çevresi ile karşılaştırılmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, sosyal koşulların edebi eserler üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik değişimler, toplumsal yapılar, toplumun farklılaşma derecesi, mesleki ve cinsiyet rolleri, aile yapıları veya bireysel figürlerin tarihsel ve sosyal olaylarla yüzleşme anları değerlendirilmektedir. Christoph Ransmayr'ın Morbus Kitahara adlı eseri İkinci Dünya Savaşı dönemine dayanır ve olayları çarpıcı unsurlarla anlatmaktadır. Eserinde anlatılan savaş sonrası döneme ait ipuçları, ana figürlerin yaşadıkları acı, korku ve psikolojik çöküşünün betimlenmesi ile aktarılmaktadır. Yazar, İkinci Dünya Savaşının dehşet verici izlerini ve beraberinde getirdiği toplumsal değişimi kullanarak, yabancılaşan, şiddete uğrayan ve yok olan insan imgesini ortaya çıkarmıştır. Sosyal yapı hakkında fikri olamayan bir okur, *Morbus Kitahara* eserinde karşılaştığı Moor halkı vasıtasıyla, dönemin hayal kırıklığı, dehşet ve savaşın insanlar üzerinde bıraktığı etkisi hakkında fikir sahibi olacaktır. Ransmayr tarihsel örtüşmeden her ne kadar kaçınmış olsa da, figürlere yüklediği karakteristik imgeler sayesinde, dönemin akışı ve toplumsal yapı hakkında iyi bir yansıma yapmıştır. İncelediğimiz roman okura, toplumsal ve tarihsel

verilerle düğümlenen olaylar ve figürler, hayal edilen bir değişim ve beraberinde getirdiği bireysel çöküş hakkında açıklayıcı betimlemeler içermektedir. Görülmektedir ki, eserdeki bu betimlemeler, sosyolojik, tarihi, kültürel ve siyasi gibi yansımalarla okura yeni bir insan imgesi çizmektedir. Kaybolan, acı içinde kalan, kaçmaya çalışan hatta var olmaya çalışan roman figürleri, okura gerçek hayattaki insanın sosyal değişim esnasında yaşadığı zorlukları hatırlatmaktadır. Toplumsal yapının ve insan imgesinin incelendiği bu çalışmada, okura aktarılan roman figürlerinin işlevleri ve bu işlevlerin ne kadar önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1978). Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie. 6.Aufl., Darmstadt: Luchterlang Verlag, 58-91
- Adorno, Th.W. (1988). Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 94-121
- Baasner, R. ve Zens, M. (1996). Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft. Eine Einführung, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 183-185
- Cieslak, R. (2007): Mythos und Geschichte im Romanwerk Christoph Ransmayrs. Frankfurt: Peter Lang Verlag. 59 -82
- Hegel, G.W.F. (1986). Vorlesungen über die Ästhetik.. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 225
- Horster, D. (2005). Sozialphilosophie, Leipzig: Reclam Verlag. 16-25
- Klawitter, A. ve Ostheimer, M. (2008). Literaturtheorie-Ansätze und Anwendungen. Göttingen: UTB Verlag, 75-79
- Köhler, E. (1974). Einige Thesen zur Literatursoziologie aus: Erich Köhler, Vermittlungen. Romanistische Beiträge zu einer historisch-soziologischen Literaturwissenschaft, München 1976, 8-15
- Köppe, T. ve Winko, S. , (2013). Neuere Literaturtheorien, Eine Einführung, Stuttgart: J.B. Metzler Verlag, 78-119
- Lukács, G. (1961). Schriften zur Literatursoziologie. Eingeleitet v. Peter Ludz. Neuwied: Luchterhand Verlag, 144-158
- Mosebach, H. (2003). Endzeitvisionen im Erzählwerk Christoph Ransmayrs, München. Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, S. 222
- Nünning, A. ve Sommer. R. (2004). Kulturwissenschaftliche Literaturwissenschaft, Disziplinäre Ansätze- Theoretische Positionen- Transdisziplinäre Perspektiven. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 241-282
- Ransmayr, Ch. (2014). Morbus Kitahara, Frankfurt a.M. : Fischer Verlag
- Reich-Ranicki M. (2007). Frankfurter Allgemeine <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/1464897.html>
- Riemann, F. (1998). Grundformen der Angst. Eine tiefenpsychologische Studie. München: Reinhardt Verlag. 44
- Schmid, U. (2010). Literaturtheorien des 20. Jahrhunderts, Stuttgart. Reclam Verlag, 317-319

- Schneider, R. (2004). *Literaturwissenschaft in Theorie und Praxis, Eine angelistisch-amerikanische Einführung*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 189
- Schröder, M. (1988). *Aspekte der Angst*. In: *Angst, ein individuelles und*
- Simons, O. (2009). *Literaturtheorien zur Einführung*, Hamburg: Junius Verlag, 13-24
- soziales Phänomen. Hrsg. v. Günther Birtsch. Heft XXI., Trier: Trierer Beiträge. 2-11
- Spitz, M.O. (2004). *Erfundene Welten – Modelle der Wirklichkeit. Zum Werk von*
- Christoph Ransmayr. Würzburg: Königshausen & Neumann Verlag. 109-111
- Tepe, P., (2012). <http://www.petertepe.de/texte/texte.htm>.

PROBLEMS FACED BY PRE-SERVICE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN WRITING RESEARCH PAPERS¹

Hizmet Öncesi İngilizce Öğretmenlerinin Araştırma Makalesi Yazımında Karşılaştıkları Problemler

Gönderim Tarihi: 02.06.2017

Kabul Tarihi: 07.11.2017

Ali KARAKAŞ*

Sibel TOKSÖZ**

İsmet TOKSÖZ***

ABSTRACT: Writing a research paper is one of the areas that ELT students have difficulty throughout their university education and future academic career. The aim of the present study is to investigate how ELT students tussle with research paper writing. Gender, research methods course and students' years of studying are chosen to be independent variables for this study. Data was collected through a survey questionnaire adapted from Köksal and Razi (2011) and conducted on 117 students studying English Language Teaching at Mehmet Akif Ersoy University, which is a state university in Burdur. The study results reveal that, students have problems most in lacking experience in scholarly writing, lack of critical reading skills, referencing and being talented or gifted. Also, the findings show that there is no significant difference between male and female students in terms of the writing difficulties they experience. Moreover, according to the results, there is no significant difference between students who took research methods/skills course and students who did not. The results did not reveal any significant difference with respect to the students' years of studying, either. Also, with respect to students' level of writing skills

¹ Bu araştırmanın bir kısmı '2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

*Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Yabancı Diller Eğitimi Bölümü/İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, akarakas@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9790-8562

** Okt, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/ Yabancı Diller Yüksekokulu, sibelbayir@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3782-7891

*** Okt, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/ Yabancı Diller Yüksekokulu, itoksoz@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8882-4888

the study reveals that there is a significant difference between students who defined their English as 'excellent' and those regarding their English as 'bad'.

Keywords: Research paper, applied linguistics, higher education, English for academic purposes.

ÖZ: Araştırma makalesi yazmak İngiliz Dili Eğitimi okuyan öğrencilerin üniversite eğitimleri ve gelecekteki akademik kariyerleri boyunca zorluk yaşayabilecekleri alanlardan biridir. Bu çalışma İngiliz Dili Eğitimi öğrencilerinin araştırma makalesi yazmakla nasıl başa çıktıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Cinsiyet, Araştırma Yöntemleri dersi ve öğrencilerin kaçınıcı sınıf oldukları bu araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak seçilmiştir. Veriler Köksal ve Razi (2011)'dan uyarlanan bir anket yoluyla toplanmış ve Burdur'da bir devlet üniversitesi olan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde İngiliz Dili Eğitimi bölümünde okuyan 117 öğrenciye uygulanmıştır. Çalışma sonuçları gösteriyor ki öğrenciler en çok akademik yazıdaki tecrübe yetersizliği, eleştirel okuma eksikliği, kaynak kullanma ve yazma konusunda doğuştan yetenekli olma konularında sorun yaşamaktadırlar. Ayrıca, bulgular gösteriyor ki yazma zorlukları açısından kız ve erkek öğrenciler arasında herhangi bir anlamlı fark yoktur. Aynı zamanda, sonuçlara göre, Araştırma Yöntemleri dersi alan ve almayan öğrenciler arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Sonuçlar öğrencilerin kaçınıcı sınıf olduğunun da herhangi bir fark yaratmadığını ortaya koymuştur. Bunların dışında, araştırmanın sonuçları, öğrencilerin yazma beceri düzeyleri bakımından, sadece İngilizcesini 'mükemmel' olarak tanımlayan ve İngilizcesini 'kötü' olarak tanımlayan öğrenciler arasında bir fark olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Araştırma makalesi, uygulamalı dilbilim, yüksek öğretim, akademik amaçlı İngilizce (EAP).

INTRODUCTION

With the first step taken into the university life, pre-service English language teachers find themselves in an academic milieu where they are required to produce specific academic writing genres almost for each course they take either as part of course evaluation or requirement. Research papers are the most common type of coursework assigned to students (Dudley-Evans and St. John, 1998). Therefore, the ability to write a good research paper is an essential and survival skill for ELT students throughout their study. Additionally, ELT students, as future English language teachers, should be equipped with effective writing skills. ELT students start taking writing courses beginning from the first term of their freshman year (Advanced Reading and Writing I) and in the second term (Advanced Reading and Writing II). Besides these compulsory courses, some ELT programs also offer optional courses under

different names, such as Academic Writing and Research Skills, which are often limited to one term and mostly run without practical workshops. It is not surprising that since students are not familiar to writing research papers from their high school days, they usually dread this assignment (Rooney, 1995) and are afraid of the prospect of writing a research paper due mostly to its complex and challenging nature (Frankel and McHale, 2002).

Many ELT practitioners are also aware of the fact that students experience difficulty in producing expressive and reflective research papers. The chief reason probably originates from the fact that research paper writing skills require students to engage in a great deal of training and practice. According to Newfields (2003: 99) “[l]anguage difficulties are only part of the problem” in writing research papers”. Similarly, Rooney (1995: 8) argued that “[p]art of the problem stems from the nature of the research paper”. The point these researchers seem to miss is that the underlying problem probably relates to the fact that ELT students, particularly in Turkey, have barely (or never) written a research paper before commencing on their programs. They have thus very little previous experience in writing such academic papers.

In addition, research papers differ from other written assignments. They are not the collection of the writer’s own ideas or views, as is seen in essay-type tasks. While writing a research paper on a given topic, supplementation of interpretations along with information from outer sources (published journals, books, theses etc.) is of utmost prerequisite, because the quality of the research is judged against accurate and effective presentation of ideas in the paper. Hence, students should master the conventions of research papers.

Overall, the problems students encounter can be put into three categories: (1) problems with the concept of research, (2) problems with writing/presentation of the research findings, (3) problems with language. Additionally, the complexity of research paper writing process can play a deteriorating role for ELT students in producing acceptable research papers. In the foreword to his book, Öz (2003) referred to this process, emphasising how writing research papers might be burdensome for students:

Writing a research paper is a long, recursive, open-ended, and creative process. This process usually becomes an overwhelmingly complex task for a graduate and undergraduate student when s/he is unfamiliar with or not accustomed to ‘scientific’ conventions as well as techniques, skills, and steps involved in achieving the task itself (Öz, 2003: v).

The previous research into academic writing has often dealt with the problem of language difficulties (mainly syntactic and morphological) students encounter

in written tasks, e.g. the problem of faulty sentence structures, misused words. However, there are a limited number of studies on the problems that ELT students face during the process of constructing a research paper. Moreover, the previous studies were, in fact, concerned more with graduate ELT students and professionals (e.g. Köksal and Razi, 2011; Rummel, 2005). Therefore, this study aims to fill this gap by exploring the kind of problems and obstacles ELT students encounter when writing research papers and the factors behind those problems.

THEORETICAL BACKGROUND

Research in higher education

Research can be described as a rigorous effort for “systematic investigation to establish facts or principles or to collect information on a subject” (Collins, 1994). For students at higher education, research is an inescapable task as a required part of their degree programs. The main reason lies in the fact that many university assignments require students to do some research. As a result, it is deemed as valuable part of an undergraduate education (Fister, 2001). For some, though, as already mentioned, it might be a dreadful task, which often results in negative statements by students. For instance, they can utter sentences as follows: “I never understand what they [lecturers] want”, “Writing here [at tertiary education] seems completely different to anything I’ve done before”, “The thought of writing assignments makes me panic” (Crème and Lea, 1997: 1).

Indeed, there is a highly widespread misperception among students about research paper writing. Many are convinced that academic writing requires an innate ability. That is possibly the reason why most students tend to attribute their failure in research and their lack of research skills to not having such an innate ability. Contrary to such misperceptions, Ellison (2010: ix) contended that “anyone can learn to write a scientific research paper”. However, it is true that for novice students, it may be tough in the first place (Davis, 1997).

Research in applied linguistics

Scholars emphasize that research is absolutely vital in the field of applied linguistics and its sub-branches, e.g. EFL and ELT (Köksal and Razi, 2011). As distinct from the general understanding of research, in applied linguistics, research is described as “any systematic and principled inquiry” into any problems in which language has an issue (Brown, 2004: 478). According to Nunan (1992: 2), the procedure of research is threefold: “(a) defining a problem, (b) stating an objective, and (c) formulating a hypothesis”, adding further

that this process consists of “gathering information, classifying, analysis, and interpretation to see to what extent the initial objective has been achieved”.

Linguistic research, as with that of other fields, may be categorized as qualitative and quantitative. The former lays huge emphasis on interpretation of the analysis limited to certain cases, therefore being hard to generalize, whereas the latter deals with multiple cases in an attempt to quantify the collected data to reach generalizations (Mackey and Gas, 2005; Nunan, 1992). Following Köksal and Razi (2011), this paper takes Brown’s (1988) classification, which is based on primary and secondary research. In secondary research, data is garnered from written or online documents such as books, articles, magazines (known as secondary sources) about language-related issues while primary research is contingent on original documents composed during the time under study (known as primary resources) often via working with human participants (e.g. an EFL group).

Undergraduate students usually tackle with theory-based assignments that call for some research with extensive (critical) reading, criticism or evaluation of related theories, often at a simple level. Such tasks are known as literature-review-based assignments in which students are driven into intense reading which centres on the subject in question. If students are to work on more practice-driven projects by doing empirical research and collecting primary data, they often need to calculate the descriptive statistics and related measures, such as mean, range, standard deviation and even to run some inferential statistics depending on the purpose of the research.

EAP and research paper

EAP broadly “refers to any English teaching that relates to a study purpose”, according to Dudley-Evans and St. John (1998: 34). They further added that non-native English learners might need assistance “with both the language of academic disciplines and the specific ‘study skills’ required of them during their academic course” (p. 34). Students at higher education have a need for EAP for their university studies, at least, to deal with required readings and writing academic texts (Jordan, 1997). In line with the preceding discussion, it might be averred that courses on EAP intend to provide students with the basic structures and patterns used in academic studies, with a substantial emphasis on academic writing.

The subject-matter this paper seeks to address falls into the scope of English for general academic purposes, the teaching of which at higher education is preferred over ESP based on the conclusions pointed out by Zamel (1993) while arguing for English for general rather than specific purposes. The rudimentary conclusions she drew concerning general academic English are as follows:

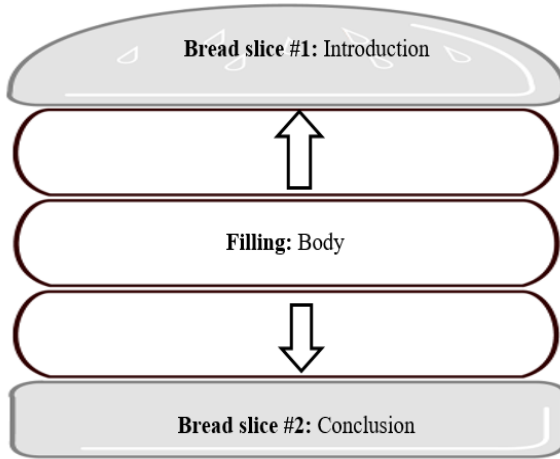
1. students will encounter a variety of unpredictable assignments in their future courses;
2. their interpretations of those assignments will be unique and idiosyncratic; and
3. their academic coursework will be “generally unimaginative and formulaic” (Zamel, 1993: 34), with the subject matter presented in an “authoritarian” manner, preventing students from “engaging with material and work they are assigned”.

Research paper is one of the genres in academic writing. “[a]ny paper requiring the writer to research a particular topic is a research paper” (Eby, 2011: 17). It also “requires [students] to seek out information about a subject, take stand on it, and back it up with opinions, ideas and views of others” (Winkler & Metherell, 2011: 3-4). It plays a crucial role in learning about a topic assigned to or chosen by students. In her book, Blandford (2009) explained the main philosophy of research paper, particularly addressing the students of English studies, as shown below:

The foremost goal of the research paper project is to learn the process of researching and composition. At this level, it is most important for you to develop the skills necessary to produce the papers, primarily the reading, understanding, evaluating and connecting of ideas from material that is more sophisticated, complex, and perhaps more technical than what they have done before (Blandford, 2009: vii).

A research paper consists of several sections and sub-sections (i.e. ingredients), which are the hallmark of the genre of this kind distinguishing them from other written documents. As with many scientific papers, the research paper is composed of main, secondary and complementary sections (Chiswick, 2004). There is a broad consensus among scholars that the major sections are introduction, body and conclusion (Derntl, 2014; de Figueiredo, 2010; Woods, 2002). According to Woods’ (2002) analogy where research papers are likened to sandwiches, the design of a research paper takes the following shape:

The secondary sections are constituted by abstract, methods, results (findings), discussion, and appendix. Except for the sections abstract and appendix, the remaining sub-sections are placed within the body of the paper. According to the type of the research, say, empirical or theoretical, these sections might differ, be omitted, or new ones can be added especially if the research paper is of a theoretical base. Other essential parts such as the cover, title, outline pages are complementary to the main sections of a research paper.

Figure 1. Main sections of a research paper (<http://www.Docstoc.com/docs/40131644/ESSAY-WRITING-SANDWICHDIAGRAM>)

Students' research paper writing experiences

Several studies on students' linguistic practices in writing can be found in the previous literature. For example, researchers abundantly conducted studies on common errors committed by students in writing essays (e.g., Darus and Ching, 2009; Tan, 2008) punctuation and capitalization errors (Elkılıç, Han and Aydın, 2009) prepositional errors in students' compositions (Tahaine, 2010), among many others. The number of examples can be multiplied, but since it is not within the scope of this paper, the given examples suffice to point out that linguistic part of academic writing has been extensively studied to date; however, there is a dearth of research on research paper writing, its conventions and the research process itself, especially in the context of Turkish higher education.

The issues revolving around research paper writing and problems encountered during the writing process are still an under-researched area due to limited number of studies and lack of interest in the research topic. For instance, one initial study on research paper writing is that of Rooney (1995) in the USA. In her doctoral research, she examined 348 first-year college students' experience, knowledge about, and perceptions of the research paper and the research paper writing process. She collected data by surveying students via questionnaires. The findings revealed that the majority of the students stepped into college without experience of writing even a research paper before. They also perceived research papers as a mandatory chore at tertiary level to deal with rather than an assignment type which has relevance to their day-to-day

lives. Moreover, research paper was interpreted as an assignment which is full of artificial constraints and therefore students' own interpretations cannot occupy space in the paper.

Unlike Rooney's (1995) study with students, in another study, Flowerdew (1999) qualitatively explored the problems of 26 Chinese scholars in writing research papers for publication. The interview findings were interpreted from the perspectives of native and non-native dichotomy. The problems that non-native scholars faced included having difficulty of expression, needing longer time to write, having a less rich vocabulary, difficulty of making claims for their research with the appropriate amount of force. Participants also perceived writing papers of qualitative nature tougher than writing quantitative papers. In addition, the most problematic parts of the research paper were regarded as the introduction and discussion sections.

In an identical, but small-scale study, Okamura (2006) investigated 13 Japanese researcher's awareness of language difficulties during the process of research paper writing, and the strategies they followed while producing research papers. It was uncovered that Japanese researchers suffered most from the lack of academic vocabulary, overuse of hedging expressions, lack of enough knowledge about English rhetoric, difficulties in finding suitable linguistic forms and expressions to attract readers' attention. They reported to use two types of strategies to overcome the aforesaid difficulties: subject-knowledge oriented and language oriented strategies. It was revealed that all researchers adopted the first type in which they read research articles extensively to be familiar with the genre and then piled and grasped useful expressions to use in their own writing.

Turning to another context, Indonesia, with a focus on students, Wirza (2007) examined 60 third-year ELT students' understanding, practice and experience in writing research-based papers in a specific writing course in the 2005-2006 academic year. Assigned with two-mini research projects, students were aided to get prepared for their final project in which they had to submit a full research paper. The results showed that students were unaware of how to conduct research and report them in a document in an organized way. In addition, they did not have the necessary skills and experience indispensable for research paper writing process. However, as the findings underscored, the quasi-experimental study with two mini-research projects aided them to gain first-hand experience to conduct research; contributed to their knowledge of research paper writing, and lastly helped them improve their academic writing skills. In a similar location, Malaysia, problems that 10 Arab postgraduate students of Business College faced while writing for academic purposes

in general and research purposes in particular were handled elaborately in Al-Khasawneh's (2010) diagnostic study. The primary goal was to provide solutions to the problems expressed by the postgraduate students. Collecting data with face-to-face interviews, the researcher reached the following conclusions: the problems faced by Arab students are several ranging from vocabulary register, organization of ideas, grammar, spelling, to referencing styles. Suggested solutions to such problems are encouragement and support as well as guidance from the lecturers, employing multiple teaching techniques, including fun activities and games, and increasing the number of academic writing tasks for the betterment of students' writing abilities.

Similar studies on research paper writing can also be tracked in the Middle Eastern countries and Euroasian countries. Take, for example, the study of Buckingham (2008) who conducted a small scale study in the Turkish context by interviewing 13 Turkish researchers from the humanities faculty of a private university, Sabancı University. The main objective was to identify the scholars' perceptions about the discipline-specific second language writing capabilities. It was unearthed that scholars' achievement of scholarly writing expertise in their disciplines had strong ties with the process of exploration of genre conventions, i.e. conventions of the research paper. The study concluded that portfolio-based academic writing is to be adopted so that junior researchers can recognize the rhetorical, organizational, and linguistic characteristics of academic writing required in their disciplines. Another study approaching the same issue from a similar perspective in the Turkish context was conducted by Köksal and Razi (2011) with ELT stakeholders. By implementing a mixed-study research design in which data collection was done with questionnaires and interviews, they elicited information from 159 academicians and under- and post-graduate students. Their aim was to explore students' and staff's experiences in research and writing a research paper, and perceptions of difficulty with regards to different parts of the research paper. They found that there were statistically significant differences between academicians and students. A consensus was reached by academicians that their profession cannot be detached from research seeing that it is a priority for ELT practitioners, be they students, teachers or researchers. Finally, they regarded the discussion section as the most difficult part, whereas writing the bibliography was perceived as the easiest part of a research paper.

In a large scale qualitative study, Buckley (2010) investigated and described 40 undergraduate students' expectations, outcomes, experiences and epistemological gains. As distinct from studies of similar kind, she embraced a qualitative method by interviewing and surveying her participants at regular

intervals. According to the results, participants had different expectations regarding undergraduate research according to their background variables, such as major fields of study, epistemological assumptions, previous research experiences and gender. Students reported that they became more independent of their lecturers, felt challenged and supported during the research process. Their experience in research was cited to be fairly positive due to the gains and meaningful relationships in relation to their research experiences and interactions with their course instructor.

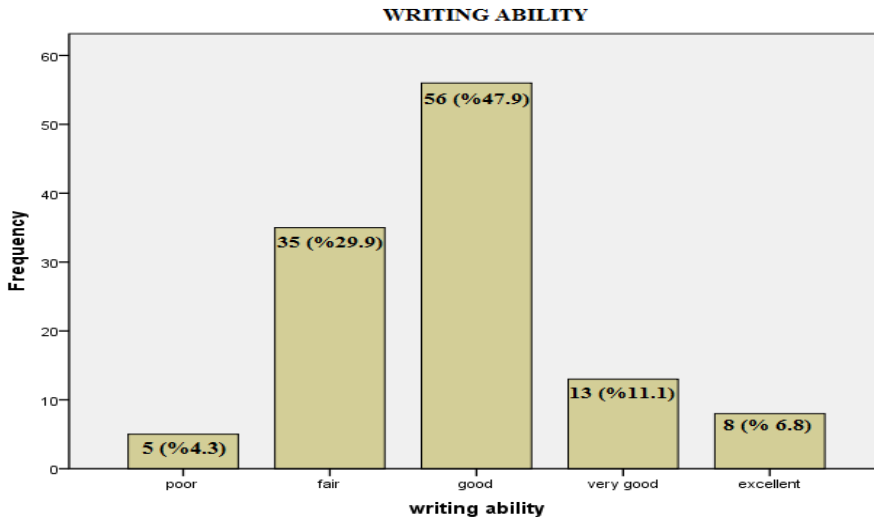
METHOD

Research setting and participants

The study was carried out at Mehmet Akif Ersoy University with 117 students, sampled from the department of English Language Teaching. A convenience sampling method was employed in the collection of the data. Only second-year, third-year and fourth-year students were involved in the study. The exclusion of first-year students was due to the fact that they neither took any courses, nor wrote any assignment(s) which include research at the time of the study.

The majority of the students' age range was between 19 and 22 (82.9%, n=97). The number of female participants were 83 and male participants 34. In terms of students' study year, the majority were second-year ELT students (n=49) whereas 36 were third-year and 32 were fourth-year students. A quite large number of students (n=85, 72.6%) already took research-related courses, while 27.4% of them (n=32) did not. Those who already had research method modules were third and fourth-year students; however, second-year students reported not taking any research methodology related courses at the time the study was processed.

The majority (n=56, % 47.9) perceived their writing ability as good while only 8 students (% 6.8) considered themselves to be excellent writers, and 5 (4.3%) students to be poor writers. These figures clearly indicate that students are cautious about being placed at the end points of this writing ability continuum, probably to avoid being too assertive. As a result, they conceivably tended to rate their writing ability as standing out between fair and good. It is worth noting that differences in perceptions of their writing ability might indirectly influence their conception of research paper writing skills and experiences and accordingly the difficulties faced. Figure 2 summarizes students' perceived writing ability based on a five-point scale from 'poor' to 'excellent'.

Figure 2: Students' perceived writing ability

Instrument

The data collection tool was adapted from Köksal and Razi (2011), and modified with a few amendments based on the meticulous review of the related literature and similar studies for the purposes of adapting the data collection tool for the specific foci of the research questions. The instrument is a survey questionnaire which consists of two sections: (1) personal data in which students' age, gender, class and research method skills and writing ability were elicited, and (2) questionnaire items regarding the participants' research experience and skills e.g. their weaknesses and strengths in the research and writing process. Students were asked to what extent they agree with the given statements on a five-point Likert scale.

Field experts were consulted for their views on the questionnaire items so that the validity and reliability conditions as well as face and content validity were assured. As maintained by Vogt (1999), content validity, which attends to the degree with which a certain data collection tool measures an aimed content area, is not a "statistical property", but "a matter of expert judgement" (p. 301). Those experts were two ELT lecturers, who already tutored for research related modules, a research assistant specializing in educational research design, and finally the then MA supervisor of the researcher.

For validity, a pool of questionnaire items was generated after reviewing the related literature and consulting field experts. For content validity, as

mentioned previously, experts in the field were consulted and the items were rectified according to their suggestions. In order to test the construct validity of the scale, the scale was piloted and tested for the specified single-factor structure. The total variance was calculated as being 17%. In a single-factor structure, the total variance should at least reach 30% (Büyüköztürk, 2009). However, the scale did not show a single-factor structure. For this reason, each item will be compared with each other one by one instead of comparing total scale scores.

In addition, reliability values were obtained by looking at coefficient of internal consistency and calculating the Cronbach Alpha value. The reliability coefficients calculated for 20 items showed moderate internal reliability (coefficient alpha=.782, $p<0.05$). Many researchers have argued that reliability coefficients in excess of 0.70 should be aimed. Regarding the relevant cut-off point, Dörnyei (2007: 207) noted that "if the Cronbach Alpha of a scale does not reach 0.60, this should sound warning bells" for researchers. Although researchers suggest some other cut-off points, the cut-off point, .70, is the oft-cited and used one in the field of applied linguistics. Therefore, resting on this cut-off point, the scale of the study can be judged as acceptable.

Data collection and analysis

The questionnaires were administered in the fall term of 2012-2013 academic year. The researcher visited all classes at different time-scales and on different days in co-operation with the course lecturers. Participants were informed about the scope and aim of the research both verbally by the researcher and in written instructions in the questionnaires. The average time-length for filling in the questionnaires corresponded to 15 minutes. It was particularly assured to the participants that the data collected would remain confidential and anonymous, and there were no wrong or right answers, but sincere answers were of quite importance for fulfilling the research objectives. They completed questionnaires designed according to a pen-and paper procedure. The questionnaires were turned into numerical data in SPSS 16 for descriptive and inferential analysis. In the analysis of the data, independent sample t-tests and one way Anova tests were employed alongside descriptive statistics.

RESULTS AND DISCUSSION

In this part, the results of the statistical analyses of 20-questioned second part of the research instrument and one qualitative open-ended question are presented. While doing so, the emerging major points are also discussed with reference to the findings of previous research on the same issue. The results

are presented according to the order of research questions, and following the presentation of the results of each research question, discussion and interpretation of these results are provided in detail.

Research question 1: What are the problems faced by ELT students in relation to research paper writing and what are the causes of these problems?

To answer this research question, students' responses to the questionnaires were analysed descriptively in two ways: first, the responses to the 20 Likert-scale items were subjected to the descriptive statistics in SPSS in order to calculate the mean and standard deviation scores. Next, students' qualitative responses were placed after the quantitative analyses so that both issues which were not covered in the 20-item and parallel themes could be included in the results. The analyses of the students' responses to the second part of the questionnaire (i.e. 20 quantitative items) are illustrated in Table 1.

Table 1: Descriptive Statistics of Students' Perceptions of Problems

Item no	Items in part II	Mean	SD
12	needing more experience in research paper writing*	3.9402	.87386
13	needing more experience in critical reading*	3.9145	.85674
6	feeling confident in using supporting materials	3.7949	.79371
14	finding research method course helpful	3.5299	1.06328
8	looking up info for a research project	3.4872	.98799
19	identifying a research problem for research purposes	3.3675	.81577
1	having experience in writing research papers	3.3675	.98784
10	being capable of blending ideas with those of others	3.3248	.88891
16	lacking ability to write research papers*	3.2821	1.06549
15	determining a working topic for research purposes	3.2479	.96406
4	having no trouble locating info for relevant research	3.2222	1.09946
5	being knowledgeable about plagiarism	3.1197	1.42128
20	having problem in reviewing the relevant literature	3.0684	.84819
3	feeling confused about organizing the notes in the paper	3.0513	.95454
17	having trouble presenting the research in written form	2.9744	.95106
11	being challenged in obtaining relevant info on the internet	2.9145	1.31682
2	being good at following the required referencing styles*	2.8205	1.03903
18	having difficulty in completing the paper in due date	2.7265	.99675
9	feeling insecure about taking notes from reading sources	2.6239	1.00624
7	having difficulty in reading sources for research purposes	2.5983	1.14515

Table 1 presents that students experience problems the most in lacking experience in writing scholarly papers, as they reported that they need more experience to produce well-written research papers. Secondly, lack of critical reading skills foregrounds with a high mean score. Another problem-causing area is related to referencing. Following the required referencing style is considered arduous by students in general. Moreover, the participants think that writing research paper requires talent and only those who are gifted can achieve to write good research papers. The results show that they do not perceive themselves as capable enough and therefore regard this lack of capability as a problem for failing in research paper writing. These four main sources of problem areas are marked with an asterisk (see items 12, 13, 16 and 2), since they are easily noticed by referring to the mean scores. These results largely corroborate previous studies indicating that students' failure to produce good research papers are due to just a lack of practice in writing such papers and critical reading for academic purposes (Rooney, 1995; Wirza, 2007) and that the bibliography section is perceived by students and researchers as being the easiest section to write in a research paper whereas the discussion section as the most difficult one (Flowerdew, 1999; Köksal and Razi, 2011). However, students' reference to innate ability as a factor that impacts upon writing acceptable research papers has not previously been described, which is thus an anticipated finding.

The other items whose scores gather around the hypothetical neutral value coded with the number 3 in the data collection tool draw us to the understanding that students have neither too much trouble nor convenience in these areas of research. These items include finding a working topic, searching information, identifying a research problem, having enough research paper writing experience, blending their own ideas with those of others, being aware of plagiarism, *inter alia* (see items 10, 15, 4, 5, 20, 3, 17, 19, 1 and 11). On the other hand, Table 2 shows that participants feel strong in some research areas such as having hands-on experience in writing research papers, using supporting materials, reaching relevant sources with ease, being confident about taking notes and successfully submitting their research papers in due date (see items 6, 7, 8, 9, 16, 13, 14 and 18). These findings underline the importance of familiarity with research paper conventions, as noted earlier (Buckingham, 2008) and the role of knowledge of some genres of academic writing (Al-Khasawneh, 2010).

Table 2: Average and Frequency Scores of Students' Perceptions of Problems

Statements (n=117)	SA		Agree		Neutral		Disagree		SD	
	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
1. I have experience in writing research papers.	12	10.3	45	38.5	39	33.3	16	13.7	5	4.3
2. I am good at writing the references according to APA and/ or MLA styles.	4	3.4	26	22.2	47	40.2	26	22.2	14	20.0
3. I often feel confused about what information to include in a research paper.	3	2.6	43	36.8	32	27.4	35	29.9	4	3.4
4. I do not have trouble locating information for a research paper in the library.	9	7.7	49	41.9	27	23.1	24	20.5	8	6.9
5. I am knowledgeable about what plagiarism is.	28	23.9	21	17.9	25	21.4	23	19.7	20	17.1
6. I feel confident using supporting materials in my writing.	20	17.1	60	51.3	30	25.6	7	6.0	0	0
7. It is difficult for me to read books and articles for a research project.	8	6.8	19	16.2	27	23.1	44	37.6	19	16.2
8. I can easily look up information for a research project in books and journals.	14	12.0	52	44.4	33	28.2	13	11.1	5	4.3
9. I don't feel confident taking notes from my readings for a research project.	2	1.7	23	19.7	36	30.8	42	35.9	14	12.0
10. I believe that I am capable of blending my ideas with those of the experts.	9	7.7	42	35.9	46	39.3	18	15.4	2	1.7
11. Searching on the Internet for relevant information is challenging for me.	15	12.8	30	25.6	22	18.8	31	26.5	19	16.2
12. I think I need more experience in writing a research paper.	32	27.4	55	47.0	21	17.9	9	7.7	0	0
13. I need more experience in critical reading in order to write a research paper.	31	26.5	52	44.4	27	23.1	7	6.0	0	0
14. Research Methods/Skills Course contributed to my research skills.	21	17.9	45	38.5	31	26.5	15	12.8	5	4.3
15. I can determine a working topic for my research without difficulty.	10	8.5	39	33.3	41	35.0	24	20.5	3	2.6
16. I think my ability to write research papers is not strong enough.	13	11.1	43	36.8	30	25.6	26	22.2	5	4.3

Table 2: (Continuation)

17. I find it hard to present an analysis of my research in written form.	6	5.1	27	23.1	48	41.0	30	25.6	6	5.1
18. I have difficulty in completing my research papers in due date.	3	2.6	24	20.5	41	35.0	36	30.8	13	11.1
19. I am able to identify a problem for research purposes with ease.	8	6.8	42	35.9	54	46.2	11	9.4	2	1.7
20. I feel that reviewing the relevant literature for my research is problematic.	4	3.4	31	26.5	54	46.2	25	21.4	3	2.6

The item 21 was an open-ended question for those willing to share any other problems which went unmentioned in the surveys. It was included to add a qualitative dimension to the study. The participants were not required to answer this item, as it was designed to be answered on a voluntary basis. Accordingly, not all participants provided responses to it, but only a handful of, that is, 13 out of 117. To secure their confidentiality, the participants were coded with the letter 'S' which stands for *student* and are given a number to avoid confusion. Below are their further statements regarding the problems they faced. Their accounts are reported as word for word with no correction of grammatical errors and punctuation marks. They are as follows:

Table 3: Students' (verbatim) Responses to the Open-ended Question

Student ID	Students' accounts on problems, causes and suggestions	Problem Areas	Reasons
S1	I am lack of practice because of our teachers having a sense teaching methods. and I am difficult in of inadequacy finding grammar and listening books to in undertaking practice on my own. I think we haven't got research enough means to practice and learn new things in our areas.		teachers' way of teaching lack of practice / materials
S2	It is very boring. We must add some funny things	getting bored / disliking the task	lack of fun elements
S3	You must share all problems with one another.	ignorance of problems	lack of cooperation
S4	It is difficult to find source for the research paper.	accessing to sources	not stated
S5	I think, in universities, research skills course should not be just one term. It's a short period of time. Even we are ready for our topic totally, the presentation of the research can't be done entirely to the experts owing to the crowdedness of the classes. Not know about procedure exactly-- According to me, the paper gets strong with its presentation. Both of them balance each other. Every student should have a chance to show his/her paper to the experts. By this way, we can realize quality of our research and improve ourselves. Putting the paper to good use is significant for researches!..	presentation skills deficient knowledge about research procedure lack of feedback on students' works	limited training in research skills overcrowded classes
S6	I have difficulty in make a research.	deficient knowledge about research process	lacking knowledge / training in research process
S7	Actually research is a broad environment. So making research is difficult. And finding source for research is difficult.	research process accessing to sources	not stated
S8	I have some problem about finding out research question, thesis statement.	identifying research question formulating thesis statements	not stated

able 3: (Continuation)

S9	Variety of reading can really help anyone to write better in every kind of writing. In the progress of developing my writing skills, it was very hard to make a sense between L1 and my foreign language. However, I overcome this problem by the way of developing my thinking ability in my foreign language.	inability to think in the target language	lack of reading various types of reading genres
S10	I do not have a computer so I have difficulties about research. I have not enough source.	accessing to sources	lack of technological support
S11	I have problems in body part of writing.	writing the main body of the paper	lacking knowledge / training in research process
S12	Sometimes I have problems choosing suitable words for academic writing.	academic writing conventions	informality in vocabulary use
S13	more reading	insufficient knowledge	lack of reading

As Table 3 shows, students commented on some affective factors which barred them from writing well-organized research papers, such as a sense of inadequacy and disliking the task. The main reasons behind them were pinpointed as teachers' teaching methodology and lack of fun elements and aiding materials (e.g. visual and audial) in classes. Other than affective factors, students wrote that they had difficulty in accessing sources, getting satisfactory feedback on their work from teachers, determining a thesis statement, research question and forming the main body their paper. They attributed these problems to lack of enough training in research process and research paper writing, insufficient reading (of various genres), lack of technological support (e.g. provision of PC or laptop), overcrowded classes and particularly being unaware of research and academic writing conventions. They also emphasized the significance of presentation of their research results, because, to their mind, it would increase the quality of their research paper by receiving feedback both from their peers and from teachers. These results further support the idea that teachers' role in teaching research paper writing is crucial because their approaches and teaching techniques exert influence on students' perceptions of the research papers, seen as a tedious task (Al-Khasawneh, 2010). It is also noteworthy that technological tools need to be an integral element of academic writing sessions and fun elements should be brought to the classroom environment by EAP teachers.

Research question 2: Is there a statistically significant difference between male and female students regarding the problems they face?

The research question aimed to investigate whether students differed from one another in terms of the problems they experienced in writing research papers based on their genders. To this end, an independent sample t-test was run to find whether there is a significant difference between students' mean scores obtained from the data collection tool on the basis of their genders. The related statistical values are presented in Table 4, which compares male participants' responses to those of females.

Table 4: T-test Results for Gender of Participants

Gender	N	$\bar{X}$	S	df	t	Sig.
Female	83	62.6	5.9	115	.715	.476
Male	34	63.7	5.9			

As Table 4 shows, 83 participants are female and 34 are male. The data analysis has not indicated any significant differences between males and females [$t(115)=0.715$, $p>0.05$]. The average score female students obtained from the data collection tool amounted to 62.6, while it was 63.7 for male students. Despite the lack of a statistically significant difference between male and female students, it was found that there were 1.1 percentage points of difference in favour for the male students when the arithmetic mean of the total scores was examined. This outcome is, however, in contrary to previous studies that have observed significant gender differences relating to the problems experienced (e.g. Buckley, 2010).

Research question 3: Do students who have taken research methods/skills course differ from those who have not regarding the problems they face?

Through this question, the aim was to determine whether students who had already taken a research methods/skills course differ from those who have not regarding the problems experienced in writing research papers. A vast majority of the participants ($n=85$) reported that they had attended a research methods/skills course previously, while the rest of the students ($n=32$) have not taken this module at the time of data collection. With an eye to ascertaining whether students are statistically distinguished from one another in respect of having taken a research methods/skills course, an independent sample t-test was carried out. According to the t-test results, no significant difference was observed between students who took research methods/skills and students who did not [$t(115)=0.1553$, $p>0.05$]. In conclusion, it might be postulated that having taken a research methods/skills course did not have a significant effect

on the research paper writing problems, which students frequently confront with in their degree courses. The t-test results are given in Table 5 below.

Table 5: T-test Results for having taken a Research Methods/skills Course by Participants

Research methods/skills	N	$\bar{X}$	S	df	t	Sig.
Yes	85	63.8	6	115	1.553	.123
No	32	65.7	5.5			

The above table shows that the arithmetic average of the total scores obtained from the research instrument by students who had taken a research methods/skills course was 63.8, whilst it was 65.7 for students who did not complete a course on research methods/skills. Notwithstanding that there was no significant difference between the problems that students suffered from in research paper writing, the arithmetic average of the scores obtained from the research instrument indicates that students with the experience of taking a research methods/skills course remained ahead of students who did not have such a course, with a difference of 1.9 percentage points. This result is indicative of two possibilities: First, it indicates the need to reshape the curriculum by adding more research-based courses. Second, the scenario goes like that the course covers the issues for a research paper, but students have failed to master them yet. It is for this reason that having taken a research methods/skills course did not lead to any significant difference among students. It may be to the benefit of students to include more issues around research paper writing within the scope of the course unless the course addresses research relevant issues, or familiarise students with the basic fundamentals of doing research and reporting it.

Research question 4: Is there any statistically significant difference between students based on their year of study?

The fourth research question has been formulated to investigate whether ELT students, that is, prospective teachers of English, would indicate significant differences in relation to research paper writing problems based on their year of study in their programs. To answer this research question, a one-way analysis of variance (one-way ANOVA) test was run for all the three groups of students (2nd, 3rd and 4th year students). Below are the descriptive statistics of the one-way ANOVA test, and the results of the one-way of ANOVA test according to the classes students are placed in at the time of data collection.

Table 6: Descriptive Statistics of the One-way ANOVA Test for Students' Grade

Class	N	$\bar{X}$	Sd
1	49	64.7	5.3
2	36	65.4	6.5
3	32	62.5	5.7

Table 7: One-way ANOVA Test Results for Students' Classes

	Sum of squares	df	Mean square	F	Sig.
Between groups	148.454	2	74.227	2.170	0.119
Within groups	3898.999	114	34.202		
Total	4047.453	116			

The results of the one-way ANOVA test did not reveal any significant differences between the mean scores of the groups [$F(2-114) = 2.170, p > 0.05; p = 0.119$]. Put differently, studying in the 2nd, 3rd or 4th class did not have any impact on the perceived problems that students reported as regards research paper writing. The arithmetic average of the total scores first-year students obtained from the research instrument was 64.7, whereas it was 65.4 for the second-year students, with third-year students having the highest arithmetic average of the total scores from the instrument of all the three groups (see Table 15 above). Clear as it is, even the arithmetic averages of the total scores of all the three groups obtained were fairly close to each other's.

Research question 5: Do students differ from each other regarding their perceptions of problems based on their writing skills?

On the basis that students have varying perceptions of their writing skills, it was presumed that the differences in their perceptions of their writing skills would potentially have an impact on the ways they sensed the research paper writing problems. To statistically explore the existence of such a difference, one-way ANOVA was applied.

Table 8: Descriptive Statistics of the One-way ANOVA Test for Students' Perceived Writing Ability

Writing Ability	N	$\bar{X}$	Ss
Bad	5	57.2	7.3
Fair	35	63.9	4.3
Good	56	64.03	6
Very good	13	67	6
Excellent	8	69	5.1

Table 9. One-way ANOVA Test Results for Students' Perceived Writing Ability

Sum of squares	Sd	Mean square	f	P	Significant difference		
Between groups		531.982	4	132.995	4.273	0.003	Bad -Excellent
Within groups		3515.471	112	1.388			
Total		4047.453	116				

Relating to students' level of writing skills, a significant difference was found only between students who defined their English being at an 'excellent' level and those regarding their English as 'bad' because of P being above 0.05 [$F(4-112) = 4.273, p < 0.05, p = 0.00$]. Accordingly, the arithmetic average of the total scores of students with 'excellent' writing skills added up to 69, whilst that of students with 'bad' writing skills was 57.2 and the level of difference of significance between these two groups is $p < 0.003$ at the level of $p < 0.05$. Descriptive statistics of the one-way ANOVA demonstrate that students identifying their writing ability as 'fair' gained an arithmetic average of 63.9, whilst the mean scores of their friends' with 'good' writing ability was 64.03 and the arithmetic average of students with 'very good' writing ability was calculated as 67. Descriptive statistics of the one-way ANOVA test are given in Table 8 and the results of one-way ANOVA based on students' perceived writing ability in Table 9 above.

CONCLUSIONS

This paper was born out of an interest in studying pre-service English language teachers' perceived problems when writing research papers to fulfil course requirements. Overall, the results have drawn us to the conclusion that the main problems that the students face while constructing a research paper are lack of experience, trouble with referencing, lack of critical reading skills and not being self-confident in writing a research paper. The evidence from the results suggest that, to overcome these problems, the students might be given the chance to give a try to intensively write in writing courses. They could start with a sentence first and building on that, they may form a thesis statement. That way, the students might feel more experienced in writing and they could perceive themselves as capable enough to write a research paper. Also, the students need to develop critical reading skills that would improve their writing ability. Once the students develop critical reading skills, the students would then be able to organize their ideas quickly and in much better manners. The organization and the presentation of the ideas are significant as much as the depth of the content or the accuracy of the information for

such academic papers. The students' reading ability, in terms of awareness and critical thinking, plays an important role in their writing ability. Added to these, teachers should not ignore providing feedback to students so that they can see their overall progress as well as weaknesses and strengths in writing research papers.

Also, to inspire students to write, more enjoyable tasks might be assigned. The tasks could be prepared according to the students' profile, age and gender. If the population in the class is small, the tasks may be prepared for each end every student individually. Surely, that would be very time consuming for the teachers, but the teachers may try to involve the students in preparing the tasks. Being a part of the task, the students would internalize the task more and, hopefully, they may be eager to do it. In addition to enjoyable tasks, other elements could aid the teacher to make the class more fun. Different visual and audio materials and technological devices might be integrated to teaching and learning process. Moreover, a course about writing research papers could be added to the curriculum as the results indicate that there seems to be a lack of training about writing a research paper and most students seem to be unaware of research and academic writing conventions. Besides training, students should be engaged in practice of writing. Regarding this point, it is suggested that the institution where students are based can establish a writing centre from which students can get help feedback and assistance on their writing assignments. Teachers in that centre can also identify students' weaknesses and focus on these areas needing improvement.

Additionally, the findings indicate that there seems to be no significant difference between male and female students in terms of the difficulties they encounter while writing a research paper. Hence, gender issue does not appear to play a significant role in this study. Furthermore, the results show that the problems are not related to taking or not taking the research methods/skills course although there is a tendency to think it is the case. One possible explanation for this might be the thought that if students are instructed about research and research methods, that will be adequate for students to have a mastery of research process and writing a research paper. However, as the findings already reveal, this is not the case probably because offering one course on research is just an initial step but still inadequate. As some studies (e.g. Rooney, 1995) in the literature review section implied, students should get an early start on being familiar, at least, with critical reading and writing processes and then with issues around research. Also, that the students who have taken the research methods course face more or less the same problems as the students who have not taken a research method course may imply that

the content of the courses might not be satisfactory enough to equip students with necessary knowledge and skills in terms of writing an academic paper. In such a case, what is needed is to reform and reshape the course content to make it more aligned with research process and academic writing as well as help students attain skills required for effective research paper writing.

Furthermore, the study reveals that there seems to be no significant difference between the students' years of studying and the problems they face in writing research paper. That is to say, it carries no importance for a student to have studied for a couple of years or not when it comes to write a scholarly paper. Lastly, considering the findings, there appears to be a significant difference in terms of writing skill between the students defining their English as "excellent" and the students defining their English as "bad". This finding suggests that students' perceived English proficiency impacts upon the likely problems they will face in writing research papers. We believe that this is a critical issue that needs to be scrutinized more thoroughly in future research.

Before closing the paper, a few further points need to be noted here. First of all, the scope of this research was limited in terms of the student sample (i.e. students from a single state university), students' disciplinary background (i.e. pre-service English language teachers) and the data collection tool utilized (i.e. survey questionnaires). One should exercise some degree of caution as to generalizing the findings to other students and research contexts. However, the findings can provide insights into the nature of the common problems students experience in writing research papers at institutions and disciplines with identical characteristics. More research on the problems students tackle when writing research papers is needed, particularly with students enrolled in different academic disciplines and based in different universities. Further studies need to be carried out with various data collection tools, particularly qualitatively driven tools to obtain an in-depth understanding and treatment of the research paper writing problems.

REFERENCES

- Al-Khasawneh, F. M. S. (2010). Writing for academic purposes: Problems faced by Arab postgraduate students of the college of business. *ESP World Issue*, 2(28), 1-23.
- Blandford, E. (2009). *How to write the best research paper ever: Teacher's manual*. Indiana: Author House.
- Brown, J. D. (1988). *Understanding research in second language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, J. D. (2004). Research methods for applied linguistics: Scope, characteristics, and standards. In A. Davies & C. Elder (Eds.), *The handbook of applied linguistics* (pp. 476-500). Oxford: Blackwell.
- Buckingham, L. (2008). Development of English academic writing competence by Turkish scholars. *International Journal of Doctoral Studies*, 3, 1-17.
- Buckley, J. A. (2010). *Undergraduate research experiences: What students expect, what they do, and how they benefit*. Unpublished PhD Dissertation. Indiana University.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Chiswick, M. (2004). Writing a research paper. *Current Paediatrics*, 14, 513-518
- Collins (1994). *Dictionary and Thesaurus*, Glasgow: Harper Collins.
- Crème, P. and Lea, M. R. (1997). *Writing at university: A guide for students*. Philadelphia: Open University Press.
- Darus, S. and Ching, K. (2009). Common errors in written English essays of form one Chinese Students: A case study. *European Journal of Social Sciences*, 10 (2), pp. 242-253.
- Davis, M. (1997). *Scientific papers and presentations*. San Diego: Academic Press.
- de Figueiredo, A. D. (2010). Writing a research paper: From the parts to the whole. *The International Journal of Research and Review*, 23-27.
- Derntl, M. (2014). Basics of research paper writing and publishing. *Int. J. Technology Enhanced Learning*, 6(2), 105-123. Retrieved May 10, 2016 from <http://dbis.rwth-aachen.de/~derntl/papers/misc/paperwriting.pdf>
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics: Quantitative, qualitative, and mixed methodologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dudley-Evans, T., and St John, M. (1998). *Developments in ESP: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Eby, E. (2011). *The college student's guide to writing a great research paper: 101 easy tips & tricks to make your work stand out*. Florida: Atlantic Publishing Group.
- Elkılıç, G., Han, Turgay, and Aydın, S. (2009). *Punctuation and capitalisation errors of Turkish EFL students in composition classes: An evidence of L1 interference*. In 1st International Symposium on Sustainable Development, June 9-10, 2009, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 279-284.
- Ellison, C. (2010). *McGraw-Hill's concise guide to writing research papers*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Fister, B. (2001). *Reintroducing students to Good Research*. Retrieved on 21 March, 2016 from <http://homepages.gac.edu/~fister/LakeForest.html>
- Flowerdew, J. (1999). Problems in writing for scholarly publication in English: The case of Hong Kong. *Journal of Second Language Writing*, 8(3), 243-264.
- Frankel, S. and McHale, N. (2002). *Writing the research paper*. Retrieved on 14 January, 2016 from http://www.howardcc.edu/students/academic_support_services/pdf/writingtheresearchpaper.pdf
- Jordan, R.R. (1997). *English for academic purposes: A guide and resource book for teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Köksal, D. and Razi, S. (2011). An investigation into ELT professionals' research culture in Turkey. *Education and Science*, 36(162), 209-224.
- Mackey, A. and Gass, S. M. (2005). *Second language research: Methodology and design*. Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Newfields, T. (2003). Helping EFL students acquire academic writing skills. *Journal of Nanzan Junior College*, 30, 99 – 120.
- Nunan, D. (1992). *Research methods in language learning*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Okamura, A. (2006). How do Japanese researchers cope with language difficulties and succeed in scientific discourse in English?: Interviews with Japanese research article writers. *The Economic Journal of Takasaki City University of Economics*, 48(3), 61-78.
- Öz, H. (2003). *Research techniques in ELT: Writing a research paper step by step*. Ankara: Author.
- Rooney, T. (1995). *Research paper writing experience: Going to the source*. (Unpublished PhD dissertation). New York: Hofstra University.

- Rummel, K. (2005). How to write reader-friendly texts: Common problems in non-native writing. In Honka, J. et al. (eds.), *Celebrating the second 10 Workshops* (pp. 158-166.). Tallinn: Vaba Maa.
- Tahaine, Y. S. (2010). Arab EFL university students' errors in the use of prepositions. *MJAL*, 2(1), 76-112.
- Tan, H. (2008). A study of EFL learners' writing errors and instructional strategies. *Journal of Kun Shan University*, 10, 25-45.
- Vogt, W. P. (1999). *Dictionary of statistics & Methodology: A nontechnical guide for the social sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Winkler, A. C. and Metherell, J. R. (2011). *Writing the research paper: A handbook*, (8th ed). Wadsworth: Cengage Learning.
- Wirza, Y. (2007). Road to academic writing. A case study of the 6th semester students writing research projects. The paper was presented in the 55th TEFLIN International Conference, 6-8 December 2007, Indonesia.
- Woods, G. (2002). *Research papers for dummies*. Indiana: Wiley Publishing Inc.
- Zamel, V. (1993). Questioning academic discourse. *College ESL*, 3(1), 28-39.

AN EVALUATION OF PRAGMATIC COMPETENCE AND ITS TEACHING FROM THE PERSPECTIVES OF FACULTY MEMBERS AND STUDENTS AT TERTIARY LEVEL¹

Üniversite Düzeyinde Akademisyen ve
Öğrencilerin Bakış Açısıyla Edimbilimsel
Yetenek ve Öğretiminin Değerlendirilmesi

Gönderim Tarihi: 23.12.2016

Kabul Tarihi: 30.10.2017

Ayşegül TAKKAÇ TULGAR*

Oktay YAĞIZ**

Turgay HAN***

ABSTRACT: This study was designed with an aim to understand the perceptions and attitudes of faculty members and students in six EFL departments in Turkey regarding the value of pragmatic competence and its teaching in foreign language education. The data were collected through six open-ended questions for which both faculty members and student participants were required to provide written answers. For the analysis of the data, content analysis was adopted to reach detailed results and conclusions. The results revealed that the participants considered pragmatic competence as essential and they favoured its integration in foreign language education. They underlined the contributory nature of pragmatic instruction as it helps learners communicate effectively and successfully. Besides their positive ideas about pragmatic competence and its teaching, the participants counted some basic problems that hinder pragmatic development like the existing education system and other factors that it negatively influences. Based on the results, some pedagogical implications are suggested for the betterment of pragmatic development.

Keywords: EFL Learner, Faculty Member, Pragmatic Competence, Pragmatic Instruction, Tertiary Level.

¹ This study has been designed from the author's Ph.D. dissertation in 2016 .

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk University/Kâzım Karabekir Faculty of Education /ELT Department, atakkac@atauni.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6401-969X>

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk University/Kâzım Karabekir Faculty of Education /ELT Department, yoktay@atauni.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7076-7774>

*** Yrd. Doç. Dr, Ordu University/Faculty of Letters/English Language and Literature Department, turgayhan@yahoo.com.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9196-0618

ÖZ: Bu çalışma, Türkiye’de altı devlet üniversitesinde İngiliz Dili Eğitimi bölümündeki akademisyenlerin ve öğrencilerin yabancı dil öğretiminde edimbilimsel yeteneğin öğretilmesine ilişkin algı ve tutumlarını incelemek üzere tasarlanmıştır. Veriler, katılımcıların yazılı olarak cevapladıkları altı açık uçlu soru ile toplanmıştır. Veri analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Sonuçlar, katılımcıların edimbilimsel yeteneğin önemli olduğunu düşündüklerini ve bu yeteneğin dil öğretimine dahil edilmesini istediklerini göstermiştir. Katılımcılar, etkili ve başarılı iletişimi sağladığı için edimbilimsel yeteneğin katkısını vurgulamışlardır. Katılımcılar ayrıca, mevcut eğitim sistemi başta olmak üzere edimbilimsel yeteneğin gelişmesini engelleyen bazı temel sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu sonuçlara dayanarak, edimbilimsel yeteneğin gelişmesinin iyileştirilmesi için bazı pedagojik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Öğrencisi, Akademisyen, Edimbilimsel Yetenek, Edimbilimsel Öğretim, Yükseköğretim.

INTRODUCTION

There have been many suggestions, trials, alterations and subsequent shifts in foreign language teaching since the emergence of the field as a constantly developing and evolving discipline. In the beginning stages, the emphasis on language education was on the provision of grammatical aspects of target languages and this approach dominated the field until the last few decades. Starting with Chomsky’s (1965) introduction of the terms competence and performance, followed by Hymes’ (1972) study of ethnography of communication, Canale and Swain’s (1980) descriptions of communicative competence and Bachman’s (1990) particular reference to pragmatic competence, new insights emerged in the field regarding the significance of communicative nature of languages. Since then, the emphasis on language education has shifted from the linguistic features of the language to its communicative or pragmatic aspects. Therefore, the development of pragmatic competence has gained momentum as an essential component of foreign language education.

Pragmatic competence can be basically defined as the ability to use the language appropriately in different contexts with different interlocutors. In other words, it is the ability to use the language properly based on cultural, social, individual and contextual factors which can directly or indirectly have impacts on the linguistic choices of the speaker. In the past when the focus of language education was on grammar, the priority was to teach learners the structural characteristics of the target language. The idea was that a good knowledge

of grammar would enable learners to use the L2 effectively. However, with the shift towards more communicative aspects, it was realized that possessing only knowledge of grammar is not enough to deal with interactional situations. Besides knowing what to say, language users should also know how to say things in proper place and in proper time. It was also realized that there are different factors that can affect not only the process of communication but also its flow. For example, Brown and Levinson (1987) proposed that there are some sociopragmatic variables like the relative power which is about the social status of the interlocutors and social distance which is related to the level of familiarity of the speaker and hearer to each other.

Since pragmatics and pragmatic competence started to attract attention a few decades ago, the number of the studies investigating this issue from different angles has gained momentum. Most of these studies have been conducted with the aim to find out whether there are relationships between learners' pragmatic competence and different factors such as the effects of general L2 proficiency of language learners, instructional treatment, learning environment, learning strategies, length of residence in the target environment, motivation and feedback (For the purposes of this study, related literature concerning L2 proficiency, instruction and learning environment will be presented). Regarding the relationship between pragmatic competence and learners' L2 proficiency, Koike (1996) investigated the pragmatic development of learners of Spanish in a cross-sectional study. The participants were required to offer proper answers to the videotaped scenarios and the results pointed at the difference between the advanced-level group and the other groups. The results of the higher proficiency group were better than those of the other two groups as they possessed the necessary knowledge for better performance. Supporting this result, one can suggest that learners are to have the knowledge of previous stages in order to succeed in the following periods.

In 2000, Rose conducted a study to examine the pragmalinguistic and sociopragmatic abilities of elementary school students with different proficiency levels. The results revealed that the pragmalinguistic proficiency, which is the knowledge of the structural aspects of the language for appropriate communication, of the lower level group was higher than their sociopragmatic proficiency while the group with higher L2 proficiency had better scores for sociopragmatic aspects. In addition, the higher proficiency group showed more pragmatic improvement compared to the other group. A recently conducted study by Allami and Naeimi (2011) also produced similar results. The researchers studied with thirty Persian learners of English with the aim to investigate the semantic formulas based of the criterion of L2 proficiency. The results revealed a positive correlation between the levels of L2 proficiency and

effective pragmatic transfers. Those participants with better proficiency levels were more successful in transferring their already existing socio-cultural and sociopragmatic knowledge into L2 production. Another study focusing on the influence of L2 proficiency on apology strategies was conducted by Rastegara and Yasami (2014). The researchers worked with sixteen students with diverse proficiency levels and evaluated their apology production based on a DCT. The results revealed that the participants with higher proficiency levels were more capable of adopting different apology strategies for better production.

Another point of investigation is the effects of instruction on pragmatic development. Silva (2003) carried out an experimental study to assess the effectiveness of explicit instruction on pragmatic development. The participants were provided with instructional treatment for sociopragmatic and pragmalinguistic knowledge on refusals. The results showed that the treatment positively contributed to the pragmatic development of the participants. In a comparatively recent study, Takimoto (2008) investigated the effects of deductive and inductive approaches to teach pragmatic competence. Sixty Japanese learners of English were divided into four groups; one deductive instruction group, two inductive instruction groups with different activities and a control group. The results showed that, though there were some differences between the deductive and inductive groups, those groups receiving a certain type of treatment performed better than the control group. In 2011, van Compernelle conducted a case study to evaluate the sociopragmatic development of a US learner of French. The participant was provided with one-hour concept-based instruction and the results pointed at the positive impact of treatment as it activated the cognitive functioning of the participant. The contributory nature of instruction on pragmatic development was also exposed in another experimental study by Rajabi and Farahian (2013). The experimental group was provided with a ten-session awareness-raising treatment on pragmatics. This study also showed that instruction promotes pragmatic awareness and pragmatic development, which further advances pragmatic comprehension and production.

Learning environment is another variable, the effects of which on pragmatic competence have been a matter of discussion. Though some studies propose that there are not differences between ESL and EFL environments in terms of pragmatic development, some others claim that ESL settings offer better chances for exposure to and practice in target language. For example, Cohen (1997) referred to his own experience as a language learner in an EFL context and maintained that his level of pragmatic competence was not at the desired level. He further commented that the main reason for this could be his

learning the language in an EFL setting and added that the focus on language education is generally on the linguistic aspects of L2 conveyed in a traditional way. Conducting a replication of the study belonging to Bardovi-Harlig and Dörnyei (1998), Schauer (2006) studied with three groups of students in order to evaluate their abilities to notice the infelicities in the given scenarios. Yielding similar results with the original study, the results of the study by Schauer (2006) revealed that ESL participants were more successful in identifying pragmatic problems compared to those in the EFL setting who considered grammatical mistakes as more serious.

The review of relevant literature shows that pragmatic competence has taken its unique place among the topics of discussion in language education. Many studies have been based on experimental design in order to assess the effectiveness of various factors on pragmatic competence. However, there is a scarcity as to the studies investigating the perceptions of teachers as well as students concerning pragmatic competence in general and its teaching in particular. Therefore, this study was designed to place emphasis on the ideas and thoughts of both faculty members and students at tertiary level. Besides, a qualitative research design was adopted in order to obtain a detailed understanding of the views of the two important parties of the education process.

METHODOLOGY

This study was based on a qualitative research design in order to gain an in-depth insight into the faculty members' and students' views, perceptions and attitudes towards pragmatic competence and its teaching in foreign language education. The participants were 554 students studying at different grades and 50 faculty members with different academic degrees and teaching experiences at six state universities in Turkey.

The data were collected through six open-ended questions designed by the researcher, at the end of an experts' discussion and a thorough examination of the related literature. The participants were required to provide written answers to these questions. After the data were collected, the researcher worked on the written answers with two raters. Content analysis was adopted in order to obtain a clearer framework displaying the details in the available data. The identified codes were combined into relevant categories and then were again united into broader themes.

RESULTS

The analysis of the qualitative data obtained from the written comments of the faculty members and students resulted in ample examples pointing at the

issue of pragmatics education from different perspectives. One of the ideas that was common both for the faculty members and the student participants was the significance of pragmatic competence in language learning. Almost all the participants considered pragmatic ability as the essence of general foreign language competence. They emphasized that pragmatic competence should be an integral part of L2 development maintaining that only mastering the linguistic aspects of the L2 is not enough for pragmatic development. The presentation of the below table can be much helpful to display the codes identified out of participant comments.

Table 1: Theme for the Importance of Pragmatic Competence

Theme 1: The Importance of Pragmatic Competence	
Category 1: Teaching pragmatic competence	Integral part of language competence Essence of language competence and communication
Category 2: Understanding language	Making meaning Making inferences
Category 3: Language use	Language beyond grammar Conveying messages

Table 1 shows the codes and broader categories based on the written comments of both faculty members and student participants. The provision of some example comments can be much more illustrating as for the significance of pragmatic competence in foreign language education. The following comment from a student participant, who also referred to the developing nature of languages, reflects the notion that pragmatic competence should be a central component in language education:

“Pragmatic competence is an essential part of language competence. Language is a living, developing and changing concept. Therefore, if we don’t improve our pragmatic competence, we have to stick only to linguistic rules of the language and cannot develop our general language ability.”

As to the significance of pragmatic competence in language education, one of the faculty members stated that the communicative side of foreign languages has been mostly neglected either because it is difficult to learn or because it is difficult to teach. Naming these communicative aspects as invisible, the participant put forward the below comment and suggested the importance of the integration of pragmatic competence into foreign language education:

“It is a common perception that the essence of teaching and learning a foreign language involves far more than targeting surface grammatical or lexical systems. The other aspects of language have been referred as invisible since they are often more difficult to teach and acquire. As pragmatic competence is defined as the ability to communicate effectively and involves knowledge beyond the

level of grammar, it should be widely regarded as an integral part of learning and teaching a language."

On the other hand, however much the participants regarded the contributory and essential nature of pragmatic competence in foreign language education, they also referred to some common challenges that hinder the process of pragmatic instruction and its development. These challenges were divided into three groups: *external factors* which are mostly out of the control of faculty members and students such as the existing education system, the examination style, learning the language in an EFL setting, lack of authentic materials, crowded classes as well as the cultural and linguistic differences between L1 and L2; *student-related factors* like their proficiency levels, their indifference towards learning a foreign language and their lack of awareness of the importance of foreign language learning and *faculty-related factors* such as educators' general language proficiency, their teaching skills and attitudes towards teaching different aspects of L2. Table 2 shows the challenges experienced in the process of pragmatics teaching.

Table 2: Theme for the Challenges in Teaching Pragmatic Competence

Theme 2: Challenges in Teaching Pragmatic Competence	
Category 1: External Factors	Education system Examination style Crowded classes English as a foreign language Cultural and linguistic differences between L1 and L2 Lack of authentic materials
Category 2: Student-related Factors	Students proficiency levels Students' indifference Lack of student awareness Students' perceptions
Category 3: Faculty-related Factors	Instructors' proficiency levels Instructors' attitudes

Of these challenges, the existing education system and the related examination style were important factors that were frequently posed as excuses by the participants. The faculty members and student participants generally commented that the education system hinders the development of pragmatic abilities as it still emphasizes the teaching of linguistic aspects of the target language and the developing vocabulary knowledge but neglects the communicative side of the foreign language. They claim that this system inevitably affects the way classes are conducted, the materials are designed and the exam questions are prepared, which forms a frame for the students' and teachers' perceptions of foreign language education. One of the faculty members proposed a comprehensive comment which combines the negative

effects of the education system on different aspects in the process in a single statement and concluded his ideas by suggesting an alteration in the system if the aim is to improve the existing state:

“It seems to be very common that language teaching in many courses do not go beyond the teaching of linguistic components. Language teaching materials are designed for teaching these components, teachers are trained to teach these components, students are accustomed to this type of language education and also the language assessment is based only on linguistic competence. In general standardized tests, the basic criterion is linguistic competence in the target language. Therefore, many students and teachers tend to think linguistic competence as the ultimate goal of foreign language courses, and pragmatic competence as secondary or complementary. Unless an education system which also puts emphasis on pragmatic competence is established, the problems seem to be far from solution.”

Sharing a similar perspective with the above participant, one of the students referred to the education system and the examination style as the main obstacles in the development of pragmatic abilities. The participant added that limited exposure to the target forms only presented in textbooks also has a negative impact on the pragmatic development of students:

“A person who wants to learn a language should be exposed to the language and engaged in situations to use the language... Unfortunately, the education system and the examination style forced us to memorize only the grammatical rules of the target language. We only encountered some practice through the dialogues in the textbooks. We had to develop our language competence in a limited time with limited opportunities.”

In addition to the education system, there is also the student and teacher-side of the issue. In other words, though the existing system may seem to be the most important challenge in the development of pragmatic competence in Turkey, teachers and students can sometimes be as responsible as the education system for being obstacles in the process. The following statement can be considered as a sincere comment belonging to a student participant who could accept that students and teachers can also negatively influence pragmatic development. Shouldering the blame but not denying the impact of the education system, the participant maintained as follows:

“We are the type of students who study only for exams and our teachers are not much different from us. They teach for exams. The main reason for this is the education system. However, we, as students, are mostly lazy and resist the teachers who want to teach us. In this vicious circle, the learning environment becomes unproductive.”

Besides the challenges in the development of pragmatic competence, the participants also referred to the contributory nature of learning pragmatics in their general L2 development. The general agreement was that learning pragmatic competence helps students improve their general L2 proficiency, raise their awareness considering different usages of the foreign language in different contexts and improve their communicative skills as well as making the education process more productive and enjoyable. Table 3 presents the contributions of teaching pragmatics in foreign language education.

Table 3: Theme for the Contributions of Teaching Pragmatics

Theme 3: Contributions of Teaching Pragmatics	
Category 1: Contributions on the learner side	Improving L2 proficiency Raising awareness Improving communicative skills
Category 2: Contributions on the application side	More enjoyable and productive learning process Identifying problematic areas

Taking the contributions of pragmatic development for students into account, one of the faculty members explained that with the help of pragmatic development, students can become more aware of the importance of expanding their communicative skills as possessing only linguistic knowledge is not enough to maintain effective interaction. He posed the following inclusive comment regarding the contributory nature of pragmatic development:

“...They (students) become more aware that pragmatic competence is an essential component of effective language use and their linguistic knowledge cannot be enough for communication in English unless they get pragmatic knowledge. This awareness, thus, contributes to their motivation towards their learning of pragmatic knowledge and eventually to their proficiency in English.”

The responses of student participants revealed that target language development occupied a large place in the minds of learners. A student participant appreciated the contributions of pragmatic development not only for their general language knowledge but also for their personal development. He used the term “chicken translation” (an expression used to refer to word-to-word translations which end up with wrong and funny meanings) in order to express that pragmatic competence saves their language production from being chicken translations. He put the following statement forward placing emphasis on the development of language skills as well as the increase in confidence as a result of pragmatic competence:

“I think that the more you develop your pragmatic competence, the better your language skills become in general. With pragmatic competence, your language skill becomes much more than ‘chicken translation’. This increases your confidence to use the language more appropriately.”

This section presented examples from participant comments as regards the place of pragmatic competence in and its contributions to foreign language education in addition to the challenges that are experienced in the process of pragmatic development. The following section involves some discussion of the findings in relation to the existing literature accompanied with some pedagogical suggestions.

DISCUSSION

The examination of the data obtained from the student participants and faculty members resulted in some common points that are emphasized in their written statements. One of the most frequent comments was the necessity of pragmatic knowledge and competence for effective and healthy communication. The participants emphasized that possessing only linguistic knowledge is not enough to master the target language; instead, they should improve their abilities to use the target language in various contexts with different people. The need for pragmatic skills to establish and maintain sound interactions is also referred to in relevant literature (Ishihara and Cohen, 2010; Padilla Cruz, 2013). Therefore, as the importance of pragmatic competence is realized, most of the participants expressed that pragmatics should be an integral part of foreign language education. This is mainly because of the recognition that without pragmatic knowledge and abilities, foreign language learning cannot go beyond memorization of some grammar rules and a bunch of vocabulary items which cannot be utilized in the act of communication. Regarding the value of pragmatic instruction, Kasper and Schmidt (1996) maintain that the question should not be whether to include pragmatic knowledge in language education; instead, it should be about what can be done to yield the best results in teaching pragmatics. Either conducted in EFL or in ESL contexts, most of the studies point at the contributory nature of pragmatic instruction in the development of general language proficiency. For example, in a recently conducted study in an EFL setting, Farshi and Baghbani (2015) worked with three groups of students (one group receiving explicit instruction, one group receiving implicit instruction and a control group with no instruction) in order to assess the effectiveness of instruction on oral accuracy. The researchers noted that the oral productions of the treatment groups, though the performances of the explicit group were better than those of the implicit one, were better than those of the control group. Conducted in an ESL context, another study also underlined the benefits of instruction on the development of sociopragmatic skills. Investigating the efficiency of different classroom activities on sociopragmatic development, Holmes and Riddiford (2011) stated that students obtained benefits from classroom instruction and improved their pragmatic skills. The results of the

present study are in line with those of the above-mentioned studies as the participants in this study also maintained that instruction is not only essential but also helpful for the development of pragmatic abilities.

If pragmatic instruction helps the expansion of pragmatic knowledge and skills, then it is of great importance to include pragmatics as an indispensable component in foreign language education. Course and material designers should pay attention to the integration of pragmatic characteristics into language curriculum and materials. Based on the comments of the participants in the present study, it can be concluded that the existing system of foreign language education in Turkey is not designed comprehensively enough to cover the pragmatic aspects of target language. Instead, the available materials generally present linguistic information and thus pragmatic knowledge is displayed in limited amounts. Referring to a similar problem, McConachy and Hata (2013) also maintain that textbooks usually include stereotypical representations of basic pragmatic features but they are not comprehensive enough to equip learners with the necessary knowledge to produce L2 appropriately. Therefore, these observations and studies call for further development and alterations in the design and content of language materials as they are the most commonly used tools in language education.

The existing education system in Turkey, as the data obtained in this study demonstrates, is referred to as one of the main challenges for the development of pragmatic skills. Even if there has been a growing realization of the importance of the communicative aspects of foreign languages and subsequent shifts have started in theory from the focus on grammar to a focus on pragmatic aspects, the necessary adjustments in language pedagogy have not been successfully accomplished yet. The participant comments show that a similar system of language teaching is still adopted and this is what hinders the pragmatic development of learners. Based on classes conducted with a focus on grammar, existing foreign language education inevitably trains learners who are good at linguistic features of the target language and repertoire of vocabulary but who end up with the inability to use the target language for communicative purposes. A similar problem is also posed by Park (2012) referring to the situation in language education in Korea. The researcher maintains that since there is a focus on the development of linguistic and reading skills, pragmatic abilities of learners cannot reach the desired levels. Based on participant comments and careful observation, it can be commented that such a system of foreign language education forces teachers and learners to continue education in a vicious circle. In this vicious circle, students become used to the traditional style of foreign language education in which teacher is the leader who directs the whole process. In this case, learners may develop the idea that they are not

responsible for their own education; instead, the teacher should do everything to teach them. For the teachers, on the other hand, they may think that since the existing system and the examination style do not require a comprehensive development of pragmatic competence, they can keep on conducting their lessons in the way they are used to. They may feel more comfortable in such a system because their field knowledge and teaching abilities are not challenged and they do not have to spend any effort for further development.

Based on these results, some pedagogical implications can be suggested for the improvement of what is going on in real classrooms. One foremost suggestion can be to raise teachers' awareness of the importance of pragmatic competence in foreign language education. As they are the leading figures in the education process, they can affect their students and help them change their perspectives concerning their pragmatic skills. In order to accomplish this, frequent and regular seminars, national and international if possible, can be organized to increase the significance of pragmatic framework in foreign language education. Besides, chances for teachers to interact with their colleagues working in different countries can be created. In this way, teachers all over the world can be aware of different cases and advance their repertoire of teaching strategies. They can feel more confident in their knowledge and abilities to teach and the positive result of the new understanding will naturally be reflected in manners teachers conduct their classes. Seeing their teachers' enthusiasm and competence to help them learn new things, students will also become more motivated and willing to engage themselves more in their foreign language studies.

Regarding what can be done in the classroom setting, the adoption of different techniques and strategies can also be suggested. For example, based on his observation of a participant from his previous studies, Taguchi (2014) concluded that the participant accomplished further development as he utilized some different strategies on his own. The researcher maintained that teachers can equip their learners with the ability to use different learning strategies they can use to develop their knowledge and abilities on their own. From this study, it can be inferred that, with the help of different strategies, learners can continue their foreign language education even outside the classroom and they can become autonomous learners who can direct their own learning. As underlined by Holec (1981), autonomy provides learners with the chance to take charge of their learning process and it gives control over what to learn and how to learn (Benson, 2001). This is particularly important for language learners since they engage themselves in a long journey of language education. In language classes, awareness-raising activities can also be used as suggested by Padilla Cruz (2015). These activities can help learners empower their understanding and perspectives to analyse the target language on their

own. Equipping learners with different learning strategies and increasing their awareness can give learners the feeling that the ultimate purpose of foreign language education is to train them as competent learners and in this way they can begin to be better aware of their responsibilities as autonomous learners.

Taking these points into consideration, the first thing to do to create a fruitful foreign language learning environment in Turkey seems to make radical changes in the existing system for teaching and learning pragmatic competence. Of course some positive steps have been made for this purpose, but most of them have not been put into practice appropriately. What should be kept in mind first is that it is essential to help learners develop their pragmatic competence as the lack of necessary pragmatic skills results in pragmatic failures. The best solution is to place as much emphasis on teaching pragmatics as teaching linguistic aspects of the target language with these points in mind, teachers and material designers can integrate pragmatic features into foreign language curriculum.

CONCLUSION

The results of this qualitative study revealed that faculty members and students generally consider pragmatic competence as an essential part of general foreign language development. The findings also showed that both parties appreciate its contributory nature on the betterment of L2 proficiency. Both the students and the academics participating in this study emphasized the significance of integrating pragmatics into foreign language education since it raises learners' awareness of the potential areas needing proper attention and it helps learners communicate more effectively using appropriate language. Besides, it increases learners' self-confidence and motivation in the process. The participants also referred to some problematic cases which block the development of pragmatic skills such as the existing education system, the examination style, learning the language in an EFL setting and class size. They noted inadequate teacher and student qualifications as an issue that undeniably prevents development of pragmatic dimension in foreign language education. In general, student participants were observed to put the blame on instructors and the system and instructors put the blame on learners and the system. The system followed in language education seems to be the major source creating challenges in the process with a traditional focus placing little emphasis on pragmatic development. What can be done in the first step to decrease the negative impacts of these challenges is to increase awareness pertaining to the significance of pragmatic competence in foreign language education; and, this can be done with drastic alterations in the existing language education system, which is expected to change the perceptions, attitudes, applications and experiences of instructors and learners automatically.

REFERENCES

- Allami, H. and Naeimi, A. (2011). A cross-linguistic study of refusals: An analysis of pragmatic competence development in Iranian EFL learners. *Journal of Pragmatics*, 43, 385-406. doi:10.1016/j.pragma.2010.07.010.
- Bachman, L. (1990). *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press.
- Bardovi-Harlig, K. and Dörnyei, Z. (1998). Do language learners recognize pragmatic violations? Pragmatic vs. grammatical awareness in instructed L2 learning. *TESOL Quarterly*, 32, 233-259.
- Benson, Ph. (2001). *Teaching and researching autonomy in language learning*. England: Pearson Education Limited.
- Brown, P. and Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Canale, M. and Swain, M. (1980). Theoretical base of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1, 1-47. doi: 10.1093/applin/1.1.1.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cohen, A. D. (1997). Developing pragmatic ability: Insight from accelerated study of Japanese. In H. M. Cook, K. Hijirida, and M. Tahara (Eds.), *News trends and issues in teaching Japanese language and culture* (Technical Report No. 15, pp. 133-159). Honolulu: University of Hawaii, Second Language Teaching and Curriculum Center.
- Farshi, S. and Baghbani, S. (2015). The effects of implicit and explicit focus on form on oral accuracy of EFL learners. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(2), 292-297. <http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0502.08>.
- Holec, H. (1981). *Autonomy and foreign language learning*. Oxford: Pergamon.
- Holmes, J. and Riddiford, N. (2011). From classroom to workplace: tracking socio-pragmatic development. *ELT Journal*, 65(4), 376-386. doi:10.1093/elt/ccq071.
- Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Price, and J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269-293). Harmondsworth: Penguin.
- Ishihara, N. and Cohen, A. D., (2010). *Teaching and learning pragmatics. Where language and culture meet*. Pearson Education, Harlow.
- Kasper, G. and Schmidt, R. (1996). Developmental issues in interlanguage pragmatics. *Studies in Second Language Acquisition*, 18(2), 149-169. <http://dx.doi.org/10.1017/S0272263100014868>.

- Koike, D. (1996). Transfer of pragmatic competence and suggestions in Spanish foreign language learning. In S. M. Gass and J. Neu (Eds.), *Speech acts across cultures* (Vol. 11, pp. 257–281). Berlin: Mouton de Gruyter.
- McConachy, T. and Hata, K. (2013). Addressing textbook representations of pragmatics and culture. *ELT Journal*, 67(3), 294-301. doi:10.1093/elt/cct017.
- Padilla Cruz, M. (2013). Metapsychological awareness of comprehension and epistemic vigilance of L2 communication in interlanguage pragmatic development. *Journal of Pragmatics*, 59, 117-135. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2013.09.005>.
- Padilla Cruz, M. (2015). Fostering EF/SL learners' meta-pragmatic awareness of complaints and their interactive effects, *Language Awareness*, 24:2, 123-137. doi: 10.1080/09658416.2014.996159.
- Park, S. (2012). *A study of the relationship between Korean non-native English speaking teachers' prior teaching experience and their L2 pragmatic competence* (Unpublished doctoral dissertation). Indiana University of Pennsylvania, Pennsylvania.
- Rajabi, S. and Farahian, M. (2013). The effects of pragmatic instruction on EFL learners' awareness of suggestions. *Modern Journal of Language Teaching Methods*, 3(3), 28-38.
- Rastegar, S. and Yasami, F. (2014). Iranian EFL learners' proficiency levels and their use of apology strategies. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1535-1540. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.03.575
- Rose, K. R. (2000). An exploratory cross-sectional study of interlanguage pragmatic development. *Studies in Second Language Acquisition*, 22, 27-67. Retrieved June 15, 2015, from <http://journals.cambridge.org/action/t?type=1andfid=36270andjid=SLAandvolumeId=22andissueId=01andaid=36269>.
- Schauer, G. (2006). Pragmatic awareness in ESL and EFL contexts: Contrast and development. *Language Learning*, 56, 269-318. doi: 10.1111/j.0023-8333.2006.00348.x
- Silva, A. (2003). The effects of instruction on pragmatic development: teaching polite refusals in English. *Second Language Studies*, 22(1), p. 55-106. Retrieved June 16, 2015, from <http://www.hawaii.edu/sls/wp-content/uploads/2014/09/Silva.pdf>

- Taguchi, N. (2014). Pragmatic competence in foreign language education: cultivating learner autonomy and strategic learning of pragmatics. *Proceedings of CLaSIC*, 472-486.
- Takimoto, M. (2008). The effects of deductive and inductive instruction on the development of language learners' pragmatic competence. *The Modern Language Journal*, 92, 369-386. doi: 10.1111/j.1540-4781.2008.00752.x.
- van Compernelle, R. (2011). Developing second language sociopragmatic knowledge through concept-based instruction: A microgenetic case study. *Journal of Pragmatics*, 43, 3267-3283. doi:10.1016/j.pragma.2011.06.009.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAZIM VE YAYIN KURALLARI

YAYIN KURALLARI

1. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanır. Dergide, **Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca** dillerinde hazırlanmış **Coğrafya, Eğitim Bilimleri, Güzel Sanatlar Eğitimi, İktisat, İlköğretim, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Orta Öğretim Resim, Sosyal Alanlar Eğitimi, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları'nın** kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştirileri ile örnek olay çalışmaları yayımlanabilir.
2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.
3. Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.**
4. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle **şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından** ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme **şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmez.** Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir.** Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. **Eserin yayımlanmasına karar verilmesi durumunda yazarlar Telif Hakkı Devir Formu'nu** doldurarak haklarını Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne devretmelidirler.
5. Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait **orijinal bir çalışma olduğunu ve intihal yapmadıklarını**, çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya **bireysel olarak katılmış olduklarını** ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin **son halini gördüklerini ve onayladıklarını**, makalenin başka bir yerde **basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini**, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan **Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler**.
7. Çalışma, editörlere 1 nüsha halinde elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, sisteme üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sol Menüde çıkan “**Makale Gönder**” bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. **Sisteme kaydedilecek çalışmalarda yazar adları bulunmamalıdır**. Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir**.

YAZIM KURALLARI

MAKALE BAŞLIĞI¹

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Büyük Harf)

Makalenin İngilizce Başlığı

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Her Kelimenin İlk Harfi Büyük)

Ad SOYAD 1*

Ad SOYAD 2**

Ad SOYAD 3***

Ad SOYAD 4****

(Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde, Kalın, 12 Punto, Times New Roman, 1 Satır Aralığı, Adın İlk Harfi Büyük, Soyad Tamamen Büyük Harflerle)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “**ÖZ,**” yabancı dilde ise “**ABSTRACT**” başa gelmelidir.

¹ Eğer hakkında yazılan çalışma bir bildiri, tez veya proje çalışmasının bir kısmı ise buraya o açıklama konulmalıdır. Aksi halde ilk yazara tek yıldız verilerek sadece yazarlarla ilgili bilgilere yer verilir. Çalışma daha önce bildiri olarak sunulmuşsa burada belirtilmelidir. (9 punto, Times New Roman, İki yana yaslı)

* Unvan 1, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta, ORCID ID: (9 punto, Times New Roman)

** Unvan 2, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta, ORCID ID: (9 punto, Times New Roman)

*** Unvan 3, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta, ORCID ID: (9 punto, Times New Roman)

**** Unvan 4, Kurum veya Üniversite/Fakülte/Bölüm/Anabilim Dalı, e-posta, ORCID ID: (9 punto, Times New Roman)

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelime 1, Anahtar Kelime 2, Anahtar Kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ANA BAŞLIKLAR

Ana başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto, kalın ve düz olmalı, büyük harfle yazılmalıdır.

Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç ve öneriler bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir.

Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt Başlıklar

Alt başlıklar 1 paragraf girintisi verilerek, 11 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere kalın olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil Başlıklarının İlk Harfleri Büyük Olmalıdır
(11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyy	Zzzz	
	A1	47	30.3	47	30.3
Aaaaa	A2	60	37.8	60	38.7
	A3	48	31.0	48	31.0
	B1	150	96.8	150	96.8
Bbbbb	B2	5	3.2	5	3.2
	C1	117	75.5	117	75.5
Ccccc	C2	38	24.5	38	24.5
	TOPLAM	155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.)

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır**.
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)
- **Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı** (Kaplan vd., 1999), **görülemeyen bir yayım kaynak gösteriliyorsa** (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), **sözlü kaynak kullanılıyorsa** kaynak kişi bilgileri **Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri** bilgilerini içermelidir.
- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa "tarih yok" anlamına gelen "**t.y.**" kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atıf yapılırken (**balikesir.edu.tr, 01.05.2014**) örneğinde olduğu gibi başında <http://www.kismiolmadanveerisimtarhiGunAyYilbelirtilmelidir>.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar **alfabetik** sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için **2000a, 2000b** gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra "**ve diğerleri**" ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken **1. Basım** ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için "**2. Bs.**" şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (**Haz.**), editör(ler) yerine ise (**Ed.**) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan **eğik (italik)** olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra "**yüksek lisans tezi**", "**doktora tezi**" ya da "**sanatta yeterlik tezi**" ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.

- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra **erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de** verilir.
- E-kaynaklarda son **güncelleme tarihi** yayın tarihi olarak alınır.
- **Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi** gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA (American Sociological Association) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

KİTAP

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak Gösterme El Kitabı*. (2. Bs.). Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoglu, 2004: 25)

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek 1: Akman, Y., Ketenoglu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki Ekolojisi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Atıf 1: (Akman vd., 2004: 57)

Örnek 2: Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2007). A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Selcuk University Social Science Institute Journal*, 18, 483-500.

Atıf 2: (Yalçın ve İplik, 2007: 492)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Atıf: (Türk Dil Kurumu[TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap Adı*. (Yayın Yılı). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: Redhouse Çağdaş Türkçe-İngilizce Sözlüğü. (1985). İstanbul: Redhouse.

Atıf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri: Yayınevi. (Kaynak yapının yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane Teknisyenleri İçin Teknik Hizmetlere Giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atıf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.). *Kitap Adı* (Yayının sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and Women's Gender Role Journeys: Metaphor for Healing, Transition, and transformation. B. R. Wainrib (Ed.), *Gender Issues across the Life Cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Atıf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Çakın, İ. (2004). Müteferrika Matbaasının Düşündürdükleri ve Avrupa'da Basımcılığın Etkileri. *Bilgi Dünyası*, 5 (2), 153-167.

Atıf: (Çakın, 2004: 155)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd.. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd.. (2003). Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atıf: (Erkan vd., 2003: 112)

Magazin Makalesi – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atıf: (Kenar, 2006: 44)

Magazin Makalesi – Yazarı Yok

Kullanım: Makale Adı. (Ay yyyy). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Atıf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006: 14)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. (gg Ay yyyy). Makale Adı. *Gazete Adı*, sayfa numaraları.

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık Aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Atıf: (Bayar, 2006: 14)

BİLDİRİ

Bildiri – Yayınlanmış

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi Ve Kullanımı. O. Horata (Haz.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* (92-103). Ankara: Yeni Avrasya.

Atıf: (Uçak, 2005: 96)

Bildiri - Yayınlanmamış

Kullanım: Konuşmacı, A. (Ay yyyy). *Bildiri Adı*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.

Örnek: Tonta, Y. (Şubat 2006). *Bilgi Yönetiminde Son Gelişmeler: Amazoogole, İşbirliği ve Açık Erişim*. Akademik Bilişim '06, Gaziantep'te sunulan bildiri.

Atıf: (Tonta, 2006)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt Adı*. (Basım). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Atıf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayın Yeri: Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Atıf: (Ersoy, 1973: 113),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No.:). Yayın Yeri: Yayınlayan/Hazırlayan Kuruluş.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyon Raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı*. Tezin Türü, Üniversite Adı, Yer.

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel Sanatlar Alanındaki Kullanıcıların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Kullanım Özellikleri: Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atıf: (Zencir, 2007: 36)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The Use and Value of Scientific Journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atıf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>. adresinden erişildi.

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın Adı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atıf: (Bilim etiği, t.y.)

